നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

നേത്തിപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

മഹാകാരുണികം **നാഥം,** ഞേയ്യസാഗരപാരഗും;
വന്ദേ നിപുണഗമ്ഭീര-വിചിത്രനയദേസനം.

വിജ്ജാചരണസമ്പന്നാ, യേന നിയ്യന്തി ലോകതോ;
വന്ദേ തമുത്തമം **ധമ്മം,** സമ്മാസമ്ബുദ്ധപൂജിതം.

സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ, ഠിതോ മഗ്ഗഫലേസു യോ;
വന്ദേ **അരിയസങ്ഘം** തം, പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തരം.

വന്ദനാജനിതം പുഞ്ഞം, ഇതി യം രതനത്തയേ;
ഹതന്തരായോ സബ്ബത്ഥ, ഹുത്വാഹം തസ്സ തേജസാ.

ഠിതിം ആകങ്ഖമാനേന, ചിരം സദ്ധമ്മനേത്തിയാ;
ധമ്മരക്ഖിതനാമേന, ഥേരേന അഭിയാചിതോ.

പദുമുത്തരനാഥസ്സ, പാദമൂലേ പവത്തിതം;
പസ്സതാ അഭിനീഹാരം, സമ്പത്തം യസ്സ മത്ഥകം.

സംഖിത്തം വിഭജന്താനം, ഏസോ അഗ്ഗോതി താദിനാ;
ഠപിതോ ഏതദഗ്ഗസ്മിം, യോ മഹാസാവകുത്തമോ.

ഛളഭിഞ്ഞോ വസിപ്പത്തോ, പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ;
മഹാകച്ചായനോ ഥേരോ, സമ്ബുദ്ധേന പസംസിതോ.

തേന യാ ഭാസിതാ നേത്തി, സത്ഥാരാ അനുമോദിതാ;
സാസനസ്സ സദായത്താ, നവങ്ഗസ്സത്ഥവണ്ണനാ.

തസ്സാ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി, ഓഗാഹേതബ്ബഭാവതോ;
കിഞ്ചാപി ദുക്കരാ കാതും, അത്ഥസംവണ്ണനാ മയാ.

സഹ സംവണ്ണനം യസ്മാ, ധരതേ സത്ഥുസാസനം;
പുബ്ബാചരിയസീഹാനം, തിട്ഠതേവ വിനിച്ഛയോ.

തസ്മാ തമുപനിസ്സായ, ഓഗാഹേത്വാന പഞ്ചപി;
നികായേ പേടകേനാപി, സംസന്ദിത്വാ യഥാബലം.

സുവിസുദ്ധമസംകിണ്ണം, നിപുണത്ഥവിനിച്ഛയം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, സമയം അവിലോമയം.

പമാദലേഖം വജ്ജേത്വാ, പാളിം സമ്മാ നിയോജയം;
ഉപദേസം വിഭാവേന്തോ, കരിസ്സാമത്ഥവണ്ണനം.

ഇതി അത്ഥം അസങ്കിണ്ണം, **നേത്തിപ്പകരണസ്സ** മേ;
വിഭജന്തസ്സ സക്കച്ചം, നിസാമയഥ സാധവോതി.

തത്ഥ കേനട്ഠേന നേത്തി? സദ്ധമ്മനയനട്ഠേന **നേത്തി**. യഥാ ഹി തണ്ഹാ സത്തേ കാമാദിഭവം നയതീതി "ഭവനേത്തീ"തി വുച്ചതി, ഏവമയമ്പി വേനേയ്യസത്തേ അരിയധമ്മം നയതീതി സദ്ധമ്മനയനട്ഠേന "നേത്തീ"തി വുച്ചതി. അഥ വാ നയന്തി തായാതി **നേത്തി**. നേത്തിപ്പകരണേന ഹി കരണഭൂതേന ധമ്മകഥികാ വേനേയ്യസത്തേ ദസ്സനമഗ്ഗം നയന്തി സമ്പാപേന്തീതി, നീയന്തി വാ ഏത്ഥ ഏതസ്മിം പകരണേ അധിട്ഠാനഭൂതേ പതിട്ഠാപേത്വാ വേനേയ്യാ നിബ്ബാനം സമ്പാപിയന്തീതി **നേത്തി**. ന ഹി നേത്തിഉപദേസസന്നിസ്സയേന വിനാ അവിപരീതസുത്തത്ഥാവബോധോ സമ്ഭവതി. തഥാ ഹി വുത്തം - "തസ്മാ നിബ്ബായിതുകാമേനാ"തിആദി. സബ്ബാപി ഹി സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാ നേത്തിഉപദേസായത്താ, നേത്തി ച സുത്തപ്പഭവാ, സുത്തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പഭവന്തി.

സാ പനായം നേത്തി പകരണപരിച്ഛേദതോ തിപ്പഭേദാ ഹാരനയപട്ഠാനാനം വസേന. പഠമഞ്ഹി ഹാരവിചാരോ, തതോ നയവിചാരോ, പച്ഛാ പട്ഠാനവിചാരോതി. പാളിവവത്ഥാനതോ പന സങ്ഗഹവാരവിഭാഗവാരവസേന ദുവിധാ. സബ്ബാപി ഹി നേത്തി സങ്ഗഹവാരോ വിഭാഗവാരോതി വാരദ്വയമേവ ഹോതി.

തത്ഥ **സങ്ഗഹവാരോ** ആദിതോ പഞ്ചഹി ഗാഥാഹി പരിച്ഛിന്നോ. സബ്ബോ ഹി പകരണത്ഥോ "യം ലോകോ പൂജയതേ"തിആദീഹി പഞ്ചഹി ഗാഥാഹി അപരിഗ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി. നനു ചേത്ഥ പട്ഠാനം അസങ്ഗഹിതന്തി? നയിദമേവം ദട്ഠബ്ബം, മൂലപദഗ്ഗഹണേന പട്ഠാനസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "അട്ഠാരസ മൂലപദാ കുഹിം ദട്ഠബ്ബാ സാസനപട്ഠാനേ"തി. മൂലപദപട്ഠാനാനി ഹി അത്ഥനയസങ്ഖാരത്തികാ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഗഹിതാനി.

വിഭാഗവാരോ പന ഉദ്ദേസനിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസവസേന തിവിധോ. തേസു "തത്ഥ കതമേ സോളസ ഹാരാ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "ഭവന്തി അട്ഠാരസ പദാനീ"തി അയം ഉദ്ദേസവാരോ. "അസ്സാദാദീനവതാ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "തേത്തിംസാ ഏത്തികാ നേത്തീ"തി അയം നിദ്ദേസവാരോ. പടിനിദ്ദേസവാരോ പന ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ ഹാരസമ്പാതവാരോ നയസമുട്ഠാനവാരോ സാസനപട്ഠാനവാരോതി ചതുബ്ബിധോ. തേസു "തത്ഥ കതമോ ദേസനാഹാരോ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "അയം പഹാനേന സമാരോപനാ"തി അയം ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ. തത്ഥ "കതമോ ദേസനാഹാരസമ്പാതോ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "അനുപാദിസേസാ ച നിബ്ബാനധാതൂ"തി അയം ഹാരസമ്പാതവാരോ. ഏത്ഥാഹ - ഹാരവിഭങ്ഗഹാരസമ്പാതവാരാനം കിം നാനാകരണന്തി? വുച്ചതേ - യത്ഥ അനേകേഹിപി ഉദാഹരണസുത്തേഹി ഏകോ ഹാരോ നിദ്ദിസീയതി, അയം ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ. യത്ഥ പന ഏകസ്മിം സുത്തേ അനേകേ ഹാരാ സമ്പതന്തി, അയം ഹാരസമ്പാതവാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം **പേടകേ** -

“യത്ഥ ച സബ്ബേ ഹാരാ, സമ്പതമാനാ നയന്തി സുത്തത്ഥം;
ബ്യഞ്ജനവിധിപുഥുത്താ, സാ ഭൂമീ ഹാരസമ്പാതോ”തി.

നയസമുട്ഠാനസാസനപട്ഠാനവാരവിഭാഗോ പാകടോ ഏവ. സാസനപട്ഠാനവാരോ പന സങ്ഗഹവാരേ വിയ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവാരേസുപി ന സരൂപതോ ഉദ്ധടോതി. ഏത്ഥാഹ - “ഇദം നേത്തിപ്പകരണം മഹാസാവകഭാസിതം, ഭഗവതാ അനുമോദിത”ന്തി ച കഥമേതം വിഞ്ഞായതീതി? പാളിതോ ഏവ. ന ഹി പാളിതോ അഞ്ഞം പമാണതരം അത്ഥി. യാ ഹി ചതൂഹി മഹാപദേസേഹി അവിരുദ്ധാ പാളി, സാ പമാണം. തഥാ ഹി അഗരഹിതായ ആചരിയപരമ്പരായ പേടകോപദേസോ വിയ ഇദം നേത്തിപ്പകരണം ആഭതം. യദി ഏവം കസ്മാസ്സ നിദാനം ന വുത്തം. സാവകഭാസിതാനമ്പി ഹി **സുഭസുത്ത-** (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൪ ആദയോ) **അനങ്ഗണസുത്ത-** (മ॰ നി॰ ൧.൫൭ ആദയോ) **കച്ചായനസംയുത്താ**ദീനം നിദാനം ഭാസിതന്തി? നയിദം ഏകന്തികം. സാവകഭാസിതാനം ബുദ്ധഭാസിതാനമ്പി ഹി ഏകച്ചാനം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗനിദ്ദേസാദീനം ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദീനഞ്ച നിദാനം ന ഭാസിതം, ന ച താവതാ താനി അപ്പമാണം, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം.

നിദാനഞ്ച നാമ സുത്തവിനയാനം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികഉപാലിത്ഥേരാദീഹി മഹാസാവകേഹേവ ഭാസിതം, ഇദഞ്ച മഹാസാവകഭാസിതം, ഥേരം മുഞ്ചിത്വാ അനഞ്ഞവിസയത്താ ഇമിസ്സാ വിചാരണായാതി കിമേതേന നിദാനഗവേസനേന, അത്ഥോയേവേത്ഥ ഗവേസിതബ്ബോ, യോ പാളിയാ അവിരുദ്ധോതി. അഥ വാ പാളിയാ അത്ഥസംവണ്ണനാഭാവതോ ന ഇമസ്സ പകരണസ്സ വിസും നിദാനവചനകിച്ചം അത്ഥി, പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗനിദ്ദേസാദീനം വിയാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഇദാനി ഏതസ്മിം പകരണേ നാനപ്പകാരകോസല്ലത്ഥം അയം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ - സബ്ബമേവ ചേതം പകരണം സാസനപരിയേട്ഠിഭാവതോ ഏകവിധം, തഥാ അരിയമഗ്ഗസമ്പാദനതോ വിമുത്തിരസതോ ച. ബ്യഞ്ജനത്ഥവിചാരഭാവതോ ദുവിധം, തഥാ സങ്ഗഹവിഭാഗഭാവതോ ധമ്മവിനയത്ഥസംവണ്ണനതോ ലോകിയലോകുത്തരത്ഥസങ്ഗഹണതോ രൂപാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകതോ ലക്ഖണലക്ഖിയഭാവതോ പവത്തിനിവത്തിവചനതോ സഭാഗവിസഭാഗനിദ്ദേസതോ സാധാരണാസാധാരണധമ്മവിഭാഗതോ ച.

തിവിധം പുഗ്ഗലത്തയനിദ്ദേസതോ തിവിധകല്യാണവിഭാഗതോ പരിഞ്ഞത്തയകഥനതോ പഹാനത്തയൂപദേസതോ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹണതോ തിവിധസംകിലേസവിസോധനതോ മൂലഗീതിഅനുഗീതിസങ്ഗീതിഭേദതോ പിടകത്തയത്ഥസംവണ്ണനതോ ഹാരനയപട്ഠാനപ്പഭേദതോ ച.

ചതുബ്ബിധം ചതുപ്പടിസമ്ഭിദാവിസയതോ ചതുനയദേസനതോ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരഭാവതോ ച. പഞ്ചവിധം അഭിഞ്ഞേയ്യാദിധമ്മവിഭാഗതോ പഞ്ചക്ഖന്ധനിദ്ദേസതോ പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദതോ പഞ്ചനികായത്ഥവിവരണതോ ച. ഛബ്ബിധം ഛളാരമ്മണവിഭാഗതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനവിഭാഗതോ ച. സത്തവിധം സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിപരിച്ഛേദതോ. നവവിധം സുത്താദിനവങ്ഗനിദ്ദേസതോ. ചുദ്ദസവിധം സുത്താധിട്ഠാനവിഭാഗതോ. സോളസവിധം അട്ഠവീസതിവിധഞ്ച സാസനപട്ഠാനപ്പഭേദതോ. ചതുരാസീതിസഹസ്സവിധം

ചതുരാസീതിസഹസ്സധമ്മക്ഖന്ധവിചാരഭാവതോതിആദിനാ നയേന പകരണവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **സാസനപരിയേട്ഠിഭാവതോ**തി സകലം നേത്തിപ്പകരണം സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹസ്സ നവങ്ഗസ്സ സത്ഥുസാസനസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാഭാവതോ. **അരിയമഗ്ഗസമ്പാദനതോ**തി ദസ്സനഭൂമിഭാവനാഭൂമിസമ്പാദനതോ. **വിമുത്തിരസതോ**തി സാസനസ്സ അമതപരിയോസാനത്താ വുത്തം. **ബ്യഞ്ജനത്ഥവിചാരഭാവതോ**തി ഹാരബ്യഞ്ജനപദകമ്മനയാനം ബ്യഞ്ജനവിചാരത്താ അത്ഥപദഅത്ഥനയാനം അത്ഥവിചാരത്താ വുത്തം. **സങ്ഗഹവിഭാഗഭാവോ** പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **ധമ്മവിനയത്ഥസംവണ്ണനതോ**തി സകലസ്സാപി പരിയത്തിസാസനസ്സ ധമ്മവിനയഭാവതോ വുത്തം. **ലക്ഖണലക്ഖിയഭാവതോ**തി നേത്തിവചനസ്സ ലക്ഖണത്താ ഉദാഹരണസുത്താനഞ്ച ലക്ഖിയത്താ വുത്തം. **സഭാഗവിസഭാഗനിദ്ദേസതോ**തി സമാനജാതിയാ ധമ്മാ സഭാഗാ, പടിപക്ഖാ വിസഭാഗാ, തംവിചാരഭാവതോതി അത്ഥോ. **സാധാരണാസാധാരണധമ്മവിഭാഗതോ**തി പഹാനേകട്ഠസഹജേകട്ഠതാദിസാമഞ്ഞേന യേ ധമ്മാ യേസം ധമ്മാനം നാമവത്ഥാദിനാ സാധാരണാ തബ്ബിധുരതായ അസാധാരണാ ച, തംവിഭാഗതോ ദുവിധന്തി അത്ഥോ.

പുഗ്ഗലത്തയനിദ്ദേസതോതി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദി പുഗ്ഗലത്തയനിദ്ദേസതോ. **തിവിധകല്യാണവിഭാഗതോ**തി ആദികല്യാണാദിവിഭാഗതോ. **മൂലഗീതിഅനുഗീതിസങ്ഗീതിഭേദതോ**തി പഠമം വചനം മൂലഗീതി, വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ സങ്ഗഹഗാഥാ അനുഗീതി, തംതംസുത്തത്ഥയോജനവസേന വിപ്പകിണ്ണസ്സ പകരണസ്സ സങ്ഗായനം സങ്ഗീതി, സാ ഥേരസ്സ പരതോ പവത്തിതാതി വേദിതബ്ബാ, ഏതാസം തിസ്സന്നം ഭേദതോ തിവിധന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ചക്ഖന്ധനിദ്ദേസതോ**തി രൂപാദിപഞ്ചക്ഖന്ധസീലാദിപഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധനിദ്ദേസതോ പഞ്ചവിധന്തി അത്ഥോ. **സുത്താധിട്ഠാനവിഭാഗതോ**തി ലോഭദോസമോഹാനം അലോഭാദോസാമോഹാനം കായവചീമനോകമ്മാനം സദ്ധാദിപഞ്ചിന്ദ്രിയാനഞ്ച വസേന ചുദ്ദസവിധസ്സ സുത്താധിട്ഠാനസ്സ വിഭാഗവചനതോ ചുദ്ദസവിധന്തി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ന പപഞ്ചിതം.

൧. സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ

ഏവം അനേകഭേദവിഭത്തേ നേത്തിപ്പകരണേ യദിദം വുത്തം "സങ്ഗഹവിഭാഗവാരവസേന ദുവിധ"ന്തി, തത്ഥ സങ്ഗഹവാരോ ആദി. തസ്സാപി **"യം ലോകോ പൂജയതേ"**തി അയം ഗാഥാ ആദി. തത്ഥ **യ**ന്തി അനിയമതോ ഉപയോഗനിദ്ദേസോ, തസ്സ "തസ്സാ"തി ഇമിനാ നിയമനം വേദിതബ്ബം. **ലോകോ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **പൂജയതേ**തി കിരിയാനിദ്ദേസോ. **സലോകപാലോ**തി കത്തുവിസേസനം. **സദാ**തി കാലനിദ്ദേസോ. **നമസ്സതി ചാ**തി ഉപചയേന കിരിയാനിദ്ദേസോ . **തസ്സാ**തി സാമിനിദ്ദേസോ. **ഏത**ന്തി പച്ചത്തനിദ്ദേസോ. **സാസനവര**ന്തി പച്ചത്തനിദ്ദേസേന നിദ്ദിട്ഠധമ്മനിദസ്സനം. **വിദൂഹീ**തി കരണവചനേന കത്തുനിദ്ദേസോ. **ഞേയ്യ**ന്തി കമ്മവാചകകിരിയാനിദ്ദേസോ. **നരവരസ്സാ**തി "തസ്സാ"തി നിയമേത്വാ ദസ്സിതസ്സ സരൂപതോ ദസ്സനം.

തത്ഥ ലോകിയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാനി തബ്ബിപാകോ ചാതി **ലോകോ,** പജാ, സത്തനികായോതി അത്ഥോ. ലോക-സദ്ദോ ഹി ജാതിസദ്ദതായ സാമഞ്ഞവസേന നിരവസേസതോ സത്തേ സങ്ഗണ്ഹാതി. കിഞ്ചാപി ഹി ലോകസദ്ദോ സങ്ഖാരഭാജനേസുപി ദിട്ഠപ്പയോഗോ, പൂജനകിരിയായോഗ്യഭൂതതാവസേന പന സത്തലോകവചനോ ഏവ ഇധ ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **പൂജയതേ**തി മാനയതി, അപചായതീതി അത്ഥോ.

ലോകം പാലേന്തീതി ലോകപാലാ, ചത്താരോ മഹാരാജാനോ. ലോകിയാ പന ഇന്ദയമവരുണകുവേരാ ലോകപാലാതി വദന്തി. സഹ ലോകപാലേഹീതി **സലോകപാലോ,** "ലോകോ"തി ഇമിനാ തുല്യാധികരണം. അഥ വാ ഇസ്സരിയാധിപച്ചേന തംതംസത്തലോകസ്സ പാലനതോ രക്ഖണതോ ഖത്തിയചതുമഹാരാജസക്കസുയാമസന്തുസിതസുനിമ്മിതപരനിമ്മിതവസവത്തിമഹാബ്രഹ്മാദയോ ലോകപാലാ. തേഹി സഹ തംതംസത്തനികായോ സലോകപാലോ ലോകോതി വുത്തോ. അഥ വാ "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ൨.൯; ഇതിവു॰ ൪൨) വചനതോ ഹിരോത്തപ്പധമ്മാ ലോകപാലാ. തേഹി സമന്നാഗതോ ലോകോ **സലോകപാലോ**. ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നാ ഹി പാപഗരഹിനോ സപ്പുരിസാ ധമ്മച്ഛന്ദവന്തതായ ഭഗവതി പൂജാനമക്കാരപരാ ഹോന്തീതി.

സദാതി സബ്ബകാലം രത്തിഞ്ചേവ ദിവാ ച, **സദാ**തി വാ ഭഗവതോ ധരമാനകാലേ തതോ പരഞ്ച. അഥ വാ **സദാ**തി അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ സാസനന്തരധാനാ, തതോ പരമ്പി വാ. മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ ഹി മഹാബോധിസത്താ ബോധിയാ നിയതതായ ബുദ്ധങ്കുരഭൂതാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ പൂജനീയാ ചേവ വന്ദനീയാ ച ഹോന്തി. യഥാഹ ഭഗവാ സുമേധഭൂതോ -

"ദീപങ്കരോ ലോകവിദൂ, ആഹുതീനം പടിഗ്ഗഹോ;
മമ കമ്മം പകിത്തേത്വാ, ദക്ഖിണം പാദമുദ്ധരി.

"യേ തത്ഥാസും ജിനപുത്താ, പദക്ഖിണമകംസു മം;
ദേവാ മനുസ്സാ അസുരാ ച, അഭിവാദേത്വാന പക്കമു"ന്തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൭൪-൭൫);

നമസ്സതി ചാതി കേചി കേസഞ്ചി പൂജാസക്കാരാദീനി കരോന്താപി തേസം അപാകടഗുണതായ നമക്കാരം ന കരോന്തി, ന ഏവം ഭഗവതോ, യഥാഭൂതഅബ്ഭുഗ്ഗതകിത്തിസദ്ദതായ പന ഭഗവന്തം സദേവകോ ലോകോ പൂജയതി ചേവ നമസ്സതി ചാതി അത്ഥോ. "സദാ നരമനുസ്സോ"തി കേചി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം. **തസ്സാ**തി യം സദേവകോ ലോകോ പൂജയതി ചേവ നമസ്സതി ച, തസ്സ. **ഏത**ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബം ബുദ്ധിയം വിപരിവത്തമാനം സാമഞ്ഞേന ദസ്സേതി. **സാസനവര**ന്തി തം സരൂപതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്തേ സാസതി വിനേതി ഏതേനാതി സാസനം, തദേവ ഏകന്തനിയ്യാനട്ഠേന അനഞ്ഞസാധാരണഗുണതായ ച ഉത്തമട്ഠേന തംതംഅഭിപത്ഥിതസമിദ്ധിഹേതുതായ പണ്ഡിതേഹി വരിതബ്ബതോ വാ വരം, സാസനമേവ വരന്തി **സാസനവരം. വിദൂഹീ**തി യഥാസഭാവതോ കമ്മകമ്മഫലാനി കുസലാദിഭേദേ ച ധമ്മേ വിദന്തീതി വിദൂ, പണ്ഡിതമനുസ്സാ, തേഹി. ഞാതബ്ബം, ഞാണമരഹതീതി വാ **ഞേയ്യം.** **നരവരസ്സാ**തി പുരിസവരസ്സ, അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സാതി അത്ഥോ.

ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ അനഞ്ഞസാധാരണമഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഗുണവിസേസയോഗേന സദേവകേന ലോകേന പൂജനീയോ നമസ്സനീയോ ച ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ, തസ്സ ലോകേ ഉത്തമപുഗ്ഗലസ്സ ഏതം ഇദാനി അമ്ഹേഹി വിഭജിതബ്ബഹാരനയപട്ഠാനവിചാരണവിസയഭൂതം സാസനം ആദികല്യാണതാദിഗുണസമ്പത്തിയാ വരം അഗ്ഗം ഉത്തമം നിപുണഞാണഗോചരതായ പണ്ഡിതവേദനീയമേവാതി. ഭഗവതോ ഹി വചനം ഏകഗാഥാമത്തമ്പി സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദഖന്ധായതനധാതിന്ദ്രിയസതിപട്ഠാനാദിസഭാവധമ്മനിദ്ധാരണക്ഖമതായ സോളസഹാരപഞ്ചനയസോളസഅട്ഠവീസതിവിധപട്ഠാനവിചാരയോഗ്യഭാവേന ച പരമഗമ്ഭീരം അത്ഥതോ അഗാധപാരം സണ്ഹസുഖുമഞാണവിസയമേവാതി. തേനേവാഹ - ''പഞ്ഞവന്തസ്സായം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ ദുപ്പഞ്ഞസ്സാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮; അം॰ നി॰ ൮.൩൦). അഥ വാ ഭഗവതോ സാസനം പരിഞ്ഞാക്കമേന ലക്ഖണാവബോധപ്പടിപത്തിയാ സുഞ്ഞതമുഖാദീഹി ഓഗാഹിതബ്ബത്താ അവിഞ്ഞൂനം സുപിനന്തേനപി ന വിസയോ ഹോതീതി ആഹ - **''വിദൂഹി ഞേയ്യ''**ന്തി. തഥാ ച വുത്തം - ''ഏതു വിഞ്ഞൂ പുരിസോ''തിആദി.

അപരേ പന ''തം തസ്സ സാസനവര''ന്തി പഠന്തി, തേസം മതേന യം-സദ്ദോ സാസന-സദ്ദേന സമാനാധികരണോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി യം സാസനവരം സലോകപാലോ ലോകോ പൂജയതി നമസ്സതി ച, തം സാസനവരം വിദൂഹി ഞാതബ്ബന്തി. ഇമസ്മിഞ്ച നയേ ലോകപാല-സദ്ദേന ഭഗവാപി വുച്ചതി. ഭഗവാ ഹി ലോകഗ്ഗതായകത്താ നിപ്പരിയായേന ലോകപാലോ, തസ്മാ ''തസ്സാ''തി ലോകപാലസ്സ സത്ഥുനോതി അത്ഥോ. സലോകപാലോതി ചേത്ഥ ലോകപാല-സദ്ദോ ഗുണീഭൂതോപി സത്ഥുവിസയത്താ സാസന-സദ്ദാപേക്ഖതായ സാമിഭാവേന സമ്ബന്ധീവിസേസഭൂതോ പധാനഭൂതോ വിയ പടിനിദ്ദേസം അരഹതീതി.

കഥം പന സയം ധമ്മസ്സാമീ ഭഗവാ ധമ്മം പൂജയതീതി? നായം വിരോധോ. ധമ്മഗരുനോ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേ സബ്ബകാലം ധമ്മം അപചായമാനാവ വിഹരന്തീതി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''യംനൂനാഹം യ്വായം ധമ്മോ മയാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തമേവ ധമ്മം സക്കത്വാ ഗരും കത്വാ ഉപനിസ്സായ വിഹരേയ്യ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൩; അം॰ നി॰ ൪.൨൧).

അപി ച ഭഗവതോ ധമ്മപൂജനാ സത്തസത്താഹപ്പടിപത്തിആദീഹി ദീപേതബ്ബാ. ധമ്മസ്സാമീതി ച ധമ്മേന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സാമീതി അത്ഥോ, ന ധമ്മസ്സ സാമീതി. ഏവമ്പി നമസ്സതീതി വചനം ന യുജ്ജതി. ന ഹി ഭഗവാ കഞ്ചി നമസ്സതീതി, ഏസോപി നിദ്ദോസോ. ന ഹി നമസ്സതീതി പദസ്സ നമക്കാരം കരോതീതി അയമേവ അത്ഥോ, അഥ ഖോ ഗരുകരണേന തന്നിന്നോ തപ്പോണോ തപ്പബ്ഭാരോതി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതി. ഭഗവാ ച ധമ്മഗരുതായ സബ്ബകാലം ധമ്മനിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന വിഹരതീതി. അയഞ്ച അത്ഥോ ''യേന സുദം സ്വാഹം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) ഏവമാദീഹി സുത്തപദേഹി ദീപേതബ്ബോ. ''വിദൂഹി നേയ്യ''ന്തിപി പാഠോ, തസ്സ പണ്ഡിതേഹി സപരസന്താനേസു നേതബ്ബം പാപേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ അത്തസന്താനേ പാപനം ബുജ്ഝനം, പരസന്താനേ ബോധനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം ഭഗവതോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ പൂജനീയവന്ദനീയഭാവോ അഗ്ഗപുഗ്ഗലഭാവോ ച വുച്ചമാനോ ഗുണവിസിട്ഠതം ദീപേതി, സാ ച ഗുണവിസിട്ഠതാ മഹാബോധിയാ വേദിതബ്ബാ. ആസവക്ഖയഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ച ആസവക്ഖയഞാണം ''മഹാബോധീ''തി വുച്ചതി. സാ അവിപരീതധമ്മദേസനതോ തഥാഗതേ സുപ്പതിട്ഠിതാതി വിഞ്ഞായതി . ന ഹി സവാസനനിരവസേസകിലേസപ്പഹാനം അനാവരണഞാണഞ്ച വിനാ താദിസീ ധമ്മദേസനാ സമ്ഭവതി. ഇച്ചസ്സ ചതുവേസാരജ്ജയോഗോ. തേന ദസബലഛഅസാധാരണഞാണഅട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മാദിസകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണപാരിപൂരീ പകാസിതാ ഹോതി. ഏതാദിസീ ച ഗുണവിഭൂതി മഹാകരുണാപുബ്ബങ്ഗമം അഭിനീഹാരസമ്പത്തിം പുരസ്സരം കത്വാ സമ്പാദിതം സമത്തിംസപാരമിസങ്ഖാതം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരമന്തരേന ന ഉപലബ്ഭതീതി ഹേതുസമ്പദാപി അത്ഥതോ വിഭാവിതാ ഹോതീതി ഏവം ഭഗവതോ തീസുപി അവത്ഥാസു സബ്ബസത്താനം

ഏകന്തഹിതപ്പടിലാഭഹേതുഭൂതാ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ നിരവസേസാ ബുദ്ധഗുണാ ഇമായ ഗാഥായ പകാസിതാതി വേദിതബ്ബം.

ദുതിയനയേ പന യസ്മാ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സഫലം അരിയമഗ്ഗസാസനം തസ്സ ആരമ്മണഭൂതഞ്ച അമതധാതും തദധിഗമൂപായഞ്ച പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിസാസനം തദത്ഥപരിദീപനഞ്ച പരിയത്തിസാസനം യഥാരഹം സച്ചാഭിസമയവസേന അഭിസമേന്തോ സ്വാക്ഖാതതാദിഗുണവിസേസയുത്തതം മനസികരോന്തോ സക്കച്ചം സവനധാരണപരിപുച്ഛാദീഹി പരിചയം കരോന്തോ ച സദേവകോ ലോകോ പൂജയതി നാമ. ലോകനാഥോ ച സമ്മാസമ്ബോധിപ്പത്തിയാ വേനേയ്യാനം സക്കച്ചം ധമ്മദേസനേന ‘‘അരിയം വോ, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാസമാധിം ദേസേസ്സാമി’’ (മ॰ നി॰ ൩.൱൩൬; സം॰ നി॰ ൫.൨൮; പേടകോ॰ ൨൪), ‘‘മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ’’ (ധ॰ പ॰ ൨൭൩; കഥാ॰ ൮൭൨; നേത്തി॰ ൱൨൫; പേടകോ॰ ൩൦), ‘‘യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതി’’ (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪), ‘‘ഖയം വിരാഗം അമതം പണീതം’’ (ഖു॰ പാ॰ ൬.൪; സു॰ നി॰ ൨൨൭), ‘‘ഏകായനോ അയം, ഭിക്ഖവേ, മഗ്ഗോ സത്താനം വിസുദ്ധിയാ’’ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൱൬; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭), ‘‘ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി ആദികല്യാണ’’ന്തിആദീഹി (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൦; നേത്തി॰ ൫) വചനേഹി ഥോമനേന ച പൂജയതി നാമ. തസ്മാ സാസനവരസ്സ പൂജനീയഭാവോ ഇധ വുച്ചമാനോ അനവസേസതോ ധമ്മഗുണേ ദീപേതീതി യേ അരിയഭാവാദയോ നിയ്യാനാദയോ ഖയവിരാഗാദയോ മദനിമ്മദനാദയോ അസങ്ഖതാദയോ സ്വാക്ഖാതതാദയോ ആദികല്യാണതാദയോ ച അനേകേഹി സുത്തപദേഹി പവേദിതാ അനേകേ ധമ്മഗുണാ, തേ നിരവസേസതോ ഇമായ ഗാഥായ പകാസിതാതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ പന അരിയസച്ചപ്പടിവേധേന സമുഗ്ഘാടിതസമ്മോഹായേവ പരമത്ഥതോ പണ്ഡിതാ ബാല്യാദിസമതിക്കമനതോ, തസ്മാ ഭാവിതലോകുത്തരമഗ്ഗാ സച്ഛികതസാമഞ്ഞഫലാ ച അരിയപുഗ്ഗലാ വിസേസതോ വിദൂതി വുച്ചന്തി. തേ ഹി യഥാവുത്തസാസനവരം അവിപരീതതോ ഞാതും നേതുഞ്ച സപരസന്താനേ സക്കുണന്തീതി അട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലസമൂഹസ്സ പരമത്ഥസങ്ഘസ്സാപി ഇധ ഗഹിതത്താ യേ സുപ്പടിപന്നതാദയോ അനേകേഹി സുത്തപദേഹി സംവണ്ണിതാ അരിയസങ്ഘഗുണാ, തേപി നിരവസേസതോ ഇധ പകാസിതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം പഠമഗാഥായ സാതിസയം രതനത്തയഗുണപരിദീപനം കത്വാ ഇദാനി -

> ‘‘സബ്ബപാപസ്സ അകരണം, കുസലസ്സ ഉപസമ്പദാ;
> സചിത്തപരിയോദപനം, ഏതം ബുദ്ധാന സാസന’’ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩; നേത്തി॰ ൩൦, ൫൦, ൧൧൬, ൧൨൪) -

വചനതോ സങ്ഖേപതോ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സാസനം, തം പന സിക്ഖത്തയം ഞാണവിസേസവിസയഭാവഭേദതോ അവത്ഥാഭേദതോ ച തിവിധം ഹോതി. കഥം? സുതമയഞാണഗോചരോ ച യോ ‘‘പരിയത്തിസദ്ധമ്മോ’’തി വുച്ചതി. ചിന്താമയഞാണഗോചരോ ച യോ ആകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തീഹി ഗഹേതബ്ബാകാരോ വിമുത്തായതനവിസേസോ ‘‘പടിപത്തിസദ്ധമ്മോ’’തി വുച്ചതി. വിപസ്സനാഞാണാദിസഹഗതോ ഭാവനാമയഞാണഗോചരോ ച യോ ‘‘പടിവേധസദ്ധമ്മോ’’തി വുച്ചതി. ഏവം തിവിധമ്പി സാസനം സാസനവരന്തി പദേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ തത്ഥ യം പഠമം, തം ഇതരേസം അധിഗമൂപായോതി സബ്ബസാസനമൂലഭൂതം അത്തനോ പകരണസ്സ ച വിസയഭൂതം പരിയത്തിസാസനമേവ താവ സങ്ഖേപതോ വിഭജന്തോ **‘‘ദ്വാദസ പദാനീ’’**തി ഗാഥമാഹ.

തത്ഥ **ദ്വാദസാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **പദാനീ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. തേസു ബ്യഞ്ജനപദാനി പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേഹീതി പദാനി. അത്ഥപദാനി പന പജ്ജന്തി ഞായന്തീതി പദാനി. ഉഭയമ്പി വാ ഉഭയഥാ യോജേതബ്ബം ബ്യഞ്ജനപദാനമ്പി അവിപരീതം പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ, അത്ഥപദാനം ഉത്തരിവിസേസാധിഗമസ്സ കാരണഭാവതോ, താനി പദാനി പരതോ പാളിയഞ്ഞേവ ആവി ഭവിസ്സന്തീതി തത്ഥേവ വണ്ണയിസ്സാമ.
അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥതോ **സുത്തം**. വുത്തഞ്ഹേതം സങ്ഗഹേസു -

“അത്ഥാനം സൂചനതോ, സുവുത്തതോ സവനതോഥ സൂദനതോ;
സുത്താണാ സുത്തസഭാഗതോ ച, ‘സുത്ത’ന്തി അക്ഖാത”ന്തി. (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ);

തദേതം തത്ഥ സുത്തപിടകവസേന ആഗതം, ഇധ പന പിടകത്തയവസേന യോജേതബ്ബം. “ദ്വാദസ പദാനി സുത്ത”ന്തി വുത്തം, യം പരിയത്തിസാസനന്തി അത്ഥോ. **തം സബ്ബ**ന്തി തം “സുത്ത”ന്തി വുത്തം സകലം ബുദ്ധവചനം. **ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ**തി ബ്യഞ്ജനഞ്ചേവ തദത്ഥോ ച. യതോ “ദ്വാദസ പദാനി സുത്ത”ന്തി വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അത്ഥസൂചനാദിതോ സുത്തം പരിയത്തിധമ്മോ, തഞ്ച സബ്ബം അത്ഥതോ ദ്വാദസ പദാനി ഛ ബ്യഞ്ജനപദാനി ചേവ ഛ അത്ഥപദാനി ചാതി. അഥ വാ യദേതം “സാസനവര”ന്തി വുത്തം, തം സബ്ബം സുത്തം, പരിയത്തിസാസനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. അത്ഥതോ പന ദ്വാദസ പദാനി, ബ്യഞ്ജനത്ഥപദസമുദായഭാവതോ. യഥാഹ - “ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ”തി. **തം വിഞ്ഞേയ്യം ഉഭയ**ന്തി യസ്മിം ബ്യഞ്ജനേ അത്ഥേ ച വചനവചനീയഭാവേന സമ്ബന്ധേ സുത്തവോഹാരോ, തദുഭയം സരൂപതോ വിഞ്ഞാതബ്ബം തത്ഥ കതമം ബ്യഞ്ജനം കതമോ അത്ഥോതി? തേനേവാഹ - **“കോ അത്ഥോ ബ്യഞ്ജനം കതമ”**ന്തി.

ഏവം “സാസനവര”ന്തി വുത്തസ്സ സുത്തസ്സ പരിയത്തിഭാവം തസ്സ ച അത്ഥബ്യഞ്ജനപദഭാവേന വേദിതബ്ബതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്സ പവിചയുപായം നേത്തിപ്പകരണം പദത്ഥവിഭാഗേന ദസ്സേതും **“സോളസഹാരാ”**തി ഗാഥമാഹ.

തത്ഥ സോളസ ഹാരാ ഏതിസ്സാതി **സോളസഹാരാ. പഞ്ചനയാ അട്ഠാരസമൂലപദാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അഥ വാ സോളസ ഹാരാ സോളസഹാരാ. ഏവം ഇതരത്ഥാപി. ഹാരനയമൂലപദാനി ഏവ ഹി സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ച ഭാസിതാനി നേത്തീതി. **സാസനസ്സ പരിയേട്ഠീ**തി സാസനസ്സ അത്ഥപരിയേസനാ, പരിയത്തിസാസനസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാതി അത്ഥോ, സകലസ്സേവ വാ സാസനസ്സ അത്ഥവിചാരണാതി അത്ഥോ. പടിപത്തിപടിവേധേപി ഹി നേത്തിനയാനുസാരേന അധിഗച്ഛന്തീതി. **മഹകച്ചാനേനാ**തി കച്ചോതി പുരാതനോ ഇസി, തസ്സ വംസാലങ്കാരഭൂതോയം മഹാഥേരോ “കച്ചാനോ”തി വുച്ചതി. മഹകച്ചാനോതി പന പൂജാവചനം, യഥാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോതി, “കച്ചായനഗോത്തനിദ്ദിട്ഠാ”തിപി പാഠോ. അയഞ്ച ഗാഥാ നേത്തിം സങ്ഗായന്തേഹി പകരണത്ഥസങ്ഗണ്ഹനവസേന ഠപിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. യഥാ ചായം, ഏവം **ഹാരവിഭങ്ഗവാരേ** തംതംഹാരനിദ്ദേസനിഗമനേ “തേനാഹ ആയസ്മാ”തിആദിവചനം, ഹാരാദിസമുദായഭൂതായം നേത്തിയം ബ്യഞ്ജനത്ഥസമുദായേ ച സുത്തേ കിം കേന വിചിയതീതി വിചാരണായം ആഹ - **“ഹാരാ ബ്യഞ്ജനവിചയോ”**തിആദി.

തത്ഥ സോളസപി ഹാരാ മൂലപദനിദ്ധാരണമന്തരേന ബ്യഞ്ജനമുഖേനേവ സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാ ഹോന്തി, ന നയാ വിയ മൂലപദസങ്ഖാതസഭാവധമ്മനിദ്ധാരണമുഖേനാതി തേ “ബ്യഞ്ജനവിചയോ സുത്തസ്സാ”തി വുത്താ. അത്ഥനയാ പന യഥാവുത്തഅത്ഥമുഖേനേവ സുത്തസ്സ അത്ഥസമ്പടിപത്തിയാ ഹോന്തീതി ആഹ - **“നയാ തയോ ച സുത്തത്ഥോ”**തി. അയഞ്ച വിചാരണാ പരതോപി ആഗമിസ്സതി. കേചി “നയോ ചാ”തി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം. **ഉഭയം പരിഗ്ഗഹീത**ന്തി ഹാരാ നയാ ചാതി ഏതം ഉഭയം സുത്തസ്സ അത്ഥനിദ്ധാരണവസേന പരിസമന്തതോ ഗഹിതം സബ്ബഥാ സുത്തേ യോജിതം. **വുച്ചതി സുത്തം** വദതി സംവണ്ണേതി. കഥം? **യഥാസുത്തം** സുത്താനുരൂപം, യം സുത്തം യഥാ സംവണ്ണേതബ്ബം, തഥാ സംവണ്ണേതീതി അത്ഥോ. യം യം സുത്തന്തി വാ **യഥാസുത്തം,** സബ്ബം സുത്തന്തി അത്ഥോ. നേത്തിനയേന ഹി സംവണ്ണേതും അസക്കുണേയ്യം നാമ സുത്തം നത്ഥീതി.

ഇദാനി യം വുത്തം - “സാസനവരം വിദൂഹി ഞേയ്യ”ന്തി, തത്ഥ നേത്തിസംവണ്ണനായ വിസയഭൂതം പരിയത്തിധമ്മമേവ പകാരന്തരേന നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **“യാ ചേവാ”**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ അത്ഥേസു കതപരിച്ഛേദോ ബ്യഞ്ജനപ്പബന്ധോ ദേസനാ, യോ പാഠോതി വുച്ചതി. തദത്ഥോ ദേസിതം തായ ദേസനായ പബോധിതത്താ. തദുഭയഞ്ച വിമുത്തായതനസീസേന പരിചയം കരോന്താനം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനപരിയോസാനാനം സമ്പത്തീനം ഹേതുഭാവതോ ഏകന്തേന വിഞ്ഞേയ്യം, തദുഭയവിനിമുത്തസ്സ വാ ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ തദേവ ദ്വയം

വിഞ്ഞേയ്യന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **യാ ചേവ…പേ॰… വിഞ്ഞേയ്യ**ന്തി. **തത്രാ**തി തസ്മിം വിജാനനേ സാധേതബ്ബേ, നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ചേതം ഭുമ്മം. **അയമാനുപുബ്ബീ**തി അയം വക്ഖമാനാ അനുപുബ്ബി ഹാരനയാനം അനുക്കമോ, അനുക്കമേന വക്ഖമാനാ ഹാരനയാതി അത്ഥോ. **നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ**തി സുത്താദിവസേന നവങ്ഗസ്സ സാസനസ്സ പരിയേസനാ, അത്ഥവിചാരണാതി അത്ഥോ. സാമിഅത്ഥേ വാ ഏതം പച്ചത്തം നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠിയാ അനുപുബ്ബീതി. അഥ വാ **അനുപുബ്ബീ**തി കരണത്ഥേ പച്ചത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാവുത്തവിജാനനേ സാധേതബ്ബേ വക്ഖമാനായ ഹാരനയാനുപുബ്ബിയാ അയം നവവിധസുത്തന്തസ്സ അത്ഥപരിയേസനാതി.

ഏത്ഥാഹ - കഥം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദീനം സുത്തഭാവോ, സുത്തഭാവേ ച തേസം കഥം സാസനസ്സ നവങ്ഗഭാവോ. യഞ്ച സങ്ഗഹേസു വുച്ചതി ''സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണ''ന്തി, തഥാ ച സതി സുത്തങ്ഗമേവ ന സിയാ. അഥാപി വിസും സുത്തങ്ഗം സിയാ, മങ്ഗലസുത്താദീനം (ഖു॰ പാ॰ ൫.൧ ആദയോ; സു॰ നി॰ ൨൬൧ ആദയോ) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ, ഗാഥാഭാവതോ ധമ്മപദാദീനം വിയ, ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ, സഗാഥകത്താ സഗാഥാവഗ്ഗസ്സ വിയ, തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനന്തി. വുച്ചതേ -

> സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരുള്ഹത്താ, സഹതാഞ്ഞേന നാഞ്ഞതോ.

സബ്ബസ്സാപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ സുത്തന്തി അയം **സാമഞ്ഞവിധി**. തഥാ ഹി ''ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം (പാചി॰ ൬൫൫), സാവത്ഥിയാ സുത്തവിഭങ്ഗേ, സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനീ''തിആദിവചനതോ വിനയാഭിധമ്മപരിയത്തിവിസേസേപി സുത്തവോഹാരോ ദിസ്സതി. തദേകദേസേസു പന ഗേയ്യാദയോ **വിസേസവിധയോ** തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതാ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം ചുണ്ണിയഗന്ഥം ഗേയ്യ''ന്തി വദന്തി. ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി ''ബ്യാകരണ''ന്തി വുച്ചതി. ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണന്തി. ഏവം സന്തേ സഗാഥകാദീനമ്പി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ ''ഗാഥാവിരഹേ സതീ''തി വിസേസിതത്താ ച. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥായുത്തേസു ''വുത്തഞ്ഹേത''ന്തിആദിവചനസമ്ബന്ധേസു അബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാഉദാനഇതിവുത്തകഅബ്ഭുതധമ്മസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ. സതിപി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനഭാവേ സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യങ്ഗാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യാദയോ.

യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം സുത്തം, തം സുത്തങ്ഗം വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോതി. നനു ച സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി സുത്തങ്ഗം ന സമ്ഭവതീതി ചോദനാ തദവത്ഥാ ഏവാതി? ന തദവത്ഥാ, സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തന്തി. യഞ്ച വുത്തം - ''ഗാഥാഭാവതോ മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ''തി, തമ്പി ന, നിരുള്ഹത്താ. നിരുള്ഹോ ഹി മങ്ഗലസുത്താദീസു സുത്തഭാവോ, ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന പഞ്ഞാതാനി, കിന്തു സുത്തഭാവേനേവ. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** ''സുത്തനാമക''ന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം.

യം പന വുത്തം ''സഗാഥകത്താ ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ''തി, തദപി നത്ഥി, യസ്മാ സഹതാഞ്ഞേന. സഹ ഗാഥാഹീതി ഹി സഗാഥകം. സഹഭാവോ ച നാമ അത്ഥതോ അഞ്ഞേന ഹോതി, ന ച മങ്ഗലസുത്താദീസു ഗാഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപ്പദേസോ

അത്ഥി. യോ സഹ ഗാഥാഹീതി വുച്ചേയ്യ, ന ച സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി. യദപി വുത്തം - ''ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ''തി, തദപി ന അഞ്ഞതോ. അഞ്ഞാ ഏവ ഹി താ ഗാഥാ, ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ. അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി ഏവം സുത്താദീനം അങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പന സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം യഥാവുത്തനയേന അത്ഥാനം സൂചനാദിഅത്ഥേന സുത്തന്തേ്വവ വുച്ചതി, തസ്മാ വുത്തം - ''നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ''തി.

സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഏവം സങ്ഗഹവാരേന സങ്ഖേപതോ ദസ്സിതേ ഹാരാദയോ ഇദാനി വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"തത്ഥ കതമേ സോളസ ഹാരാ"**തിആദിദേസനാ ആരദ്ധാ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി യം വുത്തം - "സോളസഹാരാ നേത്തീ"തി, തസ്മിം വചനേ, തിസ്സം വാ ഗാഥായം, യാനി ഹാരനയമൂലപദാനി ഉദ്ധടാനി, തേസൂതി അത്ഥോ. **കതമേ**തി പുച്ഛാവചനം. പുച്ഛാ ച നാമേസാ പഞ്ചവിധാ അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ അനുമതിപുച്ഛാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. താസു അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. **സോളസാ**തി ഗണനവസേന പരിച്ഛേദോ. തേന നേസം ന തതോ ഉദ്ധം അധോ ചാതി ഏതപരമതം ദസ്സേതി. സാ ചേതപരമതാ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **ഹാരാ**തി ഗണനവസേന പരിച്ഛിന്നാനം സാമഞ്ഞതോ ദസ്സനം. **ദേസനാ വിചയോ**തിആദി സരൂപദസ്സനം.

തത്ഥ കേനട്ഠേന ഹാരാ? ഹരീയന്തി ഏതേഹി, ഏത്ഥ വാ സുത്തഗേയ്യാദിവിസയാ അഞ്ഞാണസംസയവിപല്ലാസാതി **ഹാരാ,** ഹരന്തി വാ സയം താനി, ഹരണമത്തമേവ വാതി **ഹാരാ** ഫലൂപചാരേന. അഥ വാ ഹരീയന്തി വോഹരീയന്തി ധമ്മസംവണ്ണകധമ്മപടിഗ്ഗാഹകേഹി ധമ്മസ്സ ദാനഗ്ഗഹണവസേനാതി **ഹാരാ**. അഥ വാ ഹാരാ വിയാതി **ഹാരാ**. യഥാ ഹി അനേകരതനാവലിസമൂഹോ ഹാരസങ്ഖാതോ അത്തനോ അവയവഭൂതരതനസമ്ഫസ്സേഹി സമുപ്പജ്ജനീയമാനഹിലാദസുഖോ ഹുത്വാ തദുപഭോഗീജനസരീരസന്താപം നിദാഘപരിളാഹുപജനിതം വൂപസമേതി, ഏവമേതേപി നാനാവിധപരമത്ഥരതനപ്പബന്ധാ സംവണ്ണനാവിസേസാ അത്തനോ അവയവഭൂതപരമത്ഥരതനാധിഗമേന സമുപ്പാദിയമാനനിബ്ബുതിസുഖാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകജനഹദയപരിതാപം കാമരാഗാദികിലേസഹേതുകം വൂപസമേന്തീതി. അഥ വാ ഹാരയന്തി അഞ്ഞാണാദീനം ഹാരം അപഗമം കരോന്തി ആചിക്ഖന്തീതി വാ **ഹാരാ**. അഥ വാ സോതുജനചിത്തസ്സ ഹരണതോ രമണതോ ച **ഹാരാ** നിരുത്തിനയേന, യഥാ - "ഭവേസു വന്തഗമനോ ഭഗവാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൪; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ). അയം താവ ഹാരാനം സാധാരണതോ അത്ഥോ.

അസാധാരണതോ പന ദേസീയതി സംവണ്ണീയതി ഏതായ സുത്തത്ഥോതി **ദേസനാ,** ദേസനാസഹചരണതോ വാ **ദേസനാ**. നനു ച അഞ്ഞേപി ഹാരാ ദേസനാസങ്ഖാതസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനതോ ദേസനാസഹചാരിനോവാതി? സച്ചമേതം, അയം പന ഹാരോ യേഭുയ്യേന യഥാരുതവസേനേവ വിഞ്ഞായമാനോ ദേസനായ സഹ ചരതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, ന തഥാ പരേ. ന ഹി അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാദിസന്ദസ്സനരഹിതാ സുത്തദേസനാ അത്ഥി. അസ്സാദാദിസന്ദസ്സനവിഭാവനലക്ഖണോ ചായം ഹാരോതി.

വിചിയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ പദപഞ്ഹാദയോ, വിചിതി ഏവ വാ തേസന്തി **വിചയോ**. പാളിയം പന വിചിനതീതി വിചയോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ.

യുത്തീതി ഉപപത്തിസാധനയുത്തി, ഇധ പന യുത്തിവിചാരണാ യുത്തി ഉത്തരപദലോപേന "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തി യഥാ, യുത്തിസഹചരണതോ വാ.

ഇധാപി ദേസനാഹാരേ വുത്തനയേന അത്ഥോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ.

പദട്ഠാനന്തി ആസന്നകാരണം, ഇധാപി പദട്ഠാനവിചാരണാതിആദി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ലക്ഖീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ ഏകലക്ഖണാ ധമ്മാ അവുത്താപി ഏകവചനേനാതി **ലക്ഖണം**.

വിയൂഹീയന്തി വിഭാഗേന പിണ്ഡീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാതി ബ്യൂഹോ. നിബ്ബചനാദീനം സുത്തേ ദസ്സിയമാനാനം ചതുന്നം ബ്യൂഹോതി **ചതുബ്യൂഹോ,** ചതുന്നം വാ ബ്യൂഹോ ഏത്ഥാതി **ചതുബ്യൂഹോ**.

ആവട്ടീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സഭാഗാ വിസഭാഗാ ച ധമ്മാ, തേസം വാ ആവട്ടനന്തി **ആവട്ടോ**.

വിഭജീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സാധാരണാസാധാരണാനം സംകിലേസവോദാനധമ്മാനം ഭൂമിയോതി **വിഭത്തി,** വിഭജനം വാ ഏതേസം ഭൂമിയാതി **വിഭത്തി**.

പടിപക്ഖവസേന പരിവത്തീയന്തി ഇമിനാ, ഏത്ഥ വാ സുത്തേ വുത്തധമ്മാ, പരിവത്തനം വാ തേസന്തി **പരിവത്തനോ**.

വിവിധം വചനം ഏകസ്സേവത്ഥസ്സ വാചകമേത്ഥാതി വിവചനം, വിവചനമേവ **വേവചനം,** വിവിധം വുച്ചതി ഏതേന അത്ഥോതി വാ വിവചനം. സേസം വുത്തനയമേവ.

പകാരേഹി പഭേദതോ വാ ഞാപീയന്തി ഇമിനാ, ഏത്ഥ വാ അത്ഥാതി **പഞ്ഞത്തി**.

ഓതാരീയന്തി അനുപ്പവേസീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സുത്താഗതാ ധമ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദാദീസൂതി **ഓതരണോ**.

സോധീയന്തി സമാധീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സുത്തേ പദപദത്ഥപഞ്ഹാരമ്ഭാതി **സോധനോ**.

അധിട്ഠീയന്തി അനുപവത്തീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സാമഞ്ഞവിസേസഭൂതാ ധമ്മാ വിനാ വികപ്പേനാതി **അധിട്ഠാനോ**.

പരികരോതി അഭിസങ്ഖരോതി ഫലന്തി പരിക്ഖാരോ, ഹേതു പച്ചയോ ച, പരിക്ഖാരം ആചിക്ഖതീതി **പരിക്ഖാരോ,** ഹാരോ, പരിക്ഖാരവിസയത്താ പരിക്ഖാരസഹചരണതോ വാ **പരിക്ഖാരോ**.

സമാരോപീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ പദട്ഠാനാദിമുഖേന ധമ്മാതി **സമാരോപനോ**. സബ്ബത്ഥ ച ഭാവസാധനവസേനാപി അത്ഥോ സമ്ഭവതീതി തസ്സാപി വസേന യോജേതബ്ബം.

തസ്സാതി യഥാവുത്തസ്സ ഹാരുദ്ദേസസ്സ. **അനുഗീതീ**തി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം അനുപച്ഛാ ഗായനഗാഥാ, താസു ഓസാനഗാഥായ **അത്ഥതോ അസംകിണ്ണാ**തി പദത്ഥേന സങ്കരരഹിതാ, തേന യദിപി കേചി ഹാരാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിസിട്ഠാ വിയ ദിസ്സന്തി, തഥാപി തേസം അത്ഥതോ സങ്കരോ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. സോ ച നേസം അസങ്കരോ ലക്ഖണനിദ്ദേസേ സുപാകടോ ഹോതി. **ഏതേസഞ്ചേവാ**തി ഏതേസം സോളസന്നം ഹാരാനം. യഥാ അസങ്കരോ, തഥാ ചേവ ഭവതി. കിം ഭവതി? **വിത്ഥാരതയാ** വിത്ഥാരേന. **നയവിഭത്തി** നയേന ഉപായേന ഞായേന വിഭാഗോ. ഏതേന തം ഏവ അസങ്കിണ്ണതം വിഭാവേതി. കേചി "വിത്ഥാരനയാ"തി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം, അയഞ്ച ഗാഥാ കേസുചി പോത്ഥകേസു നത്ഥി.

൨. ഏവം ഹാരേ ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി നയേ ഉദ്ദിസിതും **"തത്ഥ കതമേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നയന്തി സംകിലേസേ വോദാനാനി ച വിഭാഗതോ ഞാപേന്തീതി **നയാ,** നീയന്തി വാ താനി ഏതേഹി , ഏത്ഥ വാതി **നയാ,** നയനമത്തമേവ വാതി **നയാ,** നീയന്തി വാ സയം ധമ്മകഥികേഹി ഉപനീയന്തി സുത്തസ്സ അത്ഥപവിചയത്ഥന്തി **നയാ**. അഥ വാ നയാ വിയാതി **നയാ**. യഥാ ഹി ഏകത്താദയോ നയാ സമ്മാ പടിവിജ്ഝിയമാനാ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം യഥാക്കമം സമ്ബന്ധവിഭാഗബ്യാപാരവിരഹാനുരൂപഫലഭാവദസ്സനേന അസങ്കരതോ സമ്മുതിസച്ചപരമത്ഥസച്ചാനം സഭാവം പവേദയന്താ പരമത്ഥസച്ചപ്പടിവേധായ സംവത്തന്തി, ഏവമേതേപി കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗധമ്മവിഭാഗദസ്സനേന അവിപരീതസുത്തത്ഥാവബോധായ അഭിസമ്ഭുണന്താ വേനേയ്യാനം ചതുസച്ചപ്പടിവേധായ സംവത്തന്തി. അഥ വാ പരിയത്തിഅത്ഥസ്സ നയനതോ സംകിലേസതോ യമനതോ ച **നയാ** നിരുത്തിനയേന.

നന്ദിയാവട്ടോതിആദീസു നന്ദിയാവട്ടസ്സ വിയ ആവട്ടോ ഏതസ്സാതി **നന്ദിയാവട്ടോ,** യഥാ ഹി നന്ദിയാവട്ടോ അന്തോഠിതേന പധാനാവയവേന ബഹിദ്ധാ ആവട്ടതി, ഏവമയമ്പി നയോതി അത്ഥോ. അഥ വാ നന്ദിയാ തണ്ഹായ പമോദസ്സ വാ ആവട്ടോ ഏത്ഥാതി **നന്ദിയാവട്ടോ**. തീഹി അവയവേഹി ലോഭാദീഹി സംകിലേസപക്ഖേ അലോഭാദീഹി ച വോദാനപക്ഖേ പുക്ഖലോ സോഭനോതി **തിപുക്ഖലോ**. അസന്താസനജവപരക്കമാദിവിസേസയോഗേന സീഹോ ഭഗവാ, തസ്സ വിക്കീളിതം ദേസനാവചീകമ്മഭൂതോ വിഹാരോതി കത്വാ വിപല്ലാസതപ്പടിപക്ഖപരിദീപനതോ സീഹസ്സ വിക്കീളിതം ഏത്ഥാതി **സീഹവിക്കീളിതോ,** നയോ. ബലവിസേസയോഗദീപനതോ വാ സീഹവിക്കീളിതസദിസത്താ നയോ **സീഹവിക്കീളിതോ**. ബലവിസേസോ ചേത്ഥ സദ്ധാദിബലം, ദസബലാനി ഏവ വാ. അത്ഥനയത്തയദിസാഭാവേന കുസലാദിധമ്മാനം ആലോചനം **ദിസാലോചനം**. തഥാ ആലോചിതാനം തേസം ധമ്മാനം അത്ഥനയത്തയയോജനേ സമാനയനതോ അങ്കുസോ വിയ **അങ്കുസോ**. ഗാഥാസു ലഞ്ജേതി പകാസേതി സുത്തത്ഥന്തി ലഞ്ജകോ, നയോ ച സോ ലഞ്ജകോ ചാതി **നയലഞ്ജകോ. ഗതാ**തി ഞാതാ, മതാതി അത്ഥോ. സോ ഏവ വാ പാഠോ. സേസം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

൩. ഏവം നയേപി ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി മൂലപദാനി ഉദ്ദിസിതും **"തത്ഥ കതമാനീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ മൂലാനി ച താനി നയാനം പട്ഠാനഭാഗാനഞ്ച പതിട്ഠാഭാവതോ പദാനി ച അധിഗമൂപായഭാവതോ കോട്ഠാസഭാവതോ

ചാതി **മൂലപദാനി**. കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന, കുച്ഛിതാനം വാ പാപധമ്മാനം സലനതോ വിദ്ധംസനതോ, കുസാനം വാ രാഗാദീനം ലവനതോ, കുസാ വിയ വാ ലവനതോ, കുസേന വാ ഞാണേന ലാതബ്ബതോ പവത്തേതബ്ബതോ **കുസലാനി,** തപ്പടിപക്ഖതോ **അകുസലാനീ**തി പദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏവം ഗണനപരിച്ഛേദതോ ജാതിഭേദതോ ച മൂലപദാനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ സംകിലേസപക്ഖംയേവ പഠമം ഉദ്ദിസതി **"തണ്ഹാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ തസതി പരിതസതീതി **തണ്ഹാ**. അവിന്ദിയം വിന്ദതി, വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ,** വിജ്ജാപടിപക്ഖാതി വാ **അവിജ്ജാ**. ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ സോതി **ലോഭോ. ദോസമോഹേസു**പി ഏസേവ നയോ. അസുഭേ "സുഭ"ന്തി പവത്താ സഞ്ഞാ **സുഭസഞ്ഞാ. സുഖസഞ്ഞാ**ദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സങ്ഗഹ**ന്തി ഗണനം. **സമോസരണ**ന്തി സമോരോപനം.

പച്ചനീകധമ്മേ സമേതീതി **സമഥോ**. അനിച്ചാദീഹി വിവിധേഹി ആകാരേഹി പസ്സതീതി **വിപസ്സനാ. അലോഭാ**ദയോ ലോഭാദിപടിപക്ഖതോ വേദിതബ്ബാ. അസുഭേ "അസുഭ"ന്തി പവത്താ സഞ്ഞാ **അസുഭസഞ്ഞാ,** കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. സഞ്ഞാസീസേന ഹി ദേസനാ. **ദുക്ഖസഞ്ഞാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഇദം ഉദ്ദാനന്തി ഇദം വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ വിപ്പകിണ്ണഭാവേന നസ്സിതും അദത്വാ ഉദ്ധം ദാനം രക്ഖണം ഉദ്ദാനം, സങ്ഗഹവചനന്തി അത്ഥോ. "ചത്താരോ വിപല്ലാസാ"തിപി പാഠോ. **കിലേസഭൂമീ**തി സംകിലേസഭൂമി സബ്ബേസം അകുസലധമ്മാനം സമോസരണട്ഠാനത്താ. കുസലാനം യാനി തീണി മൂലാനി. "കുസലാനീ"തിപി പഠന്തി. **സതിപട്ഠാനാ**തി അസുഭസഞ്ഞാദയോ സന്ധായാഹ. **ഇന്ദ്രിയഭൂമീ**തി സദ്ധാദീനം വിമുത്തിപരിപാചനിന്ദ്രിയാനം സമോസരണട്ഠാനത്താ വുത്തം. **യുജ്ജന്തീ**തി യോജീയന്തി. **ഖോ**തി പദപൂരണേ, അവധാരണത്ഥേ വാ നിപാതോ. തേന ഏതേ ഏവാതി ദസ്സേതി. അട്ഠാരസേവാതി വാ. **മൂലപദാ**തി മൂലപദാനി, ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ വാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൪. ഏവം ഉദ്ദിട്ഠേ ഹാരാദയോ നിദ്ദിസിതും **"തത്ഥ സങ്ഖേപതോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഉദ്ദേസപാഠേ. **സങ്ഖേപതോ നേത്തി കിത്തിതാ**തി സമാസതോ നേത്തിപ്പകരണം കഥിതം. ഹാരനയമൂലപദാനഞ്ഹി സരൂപദസ്സനം ഉദ്ദേസപാഠേന കതന്തി. ഏത്ഥ ച ഹാരനയാനം -

സാമഞ്ഞതോ വിസേസേന, പദത്ഥോ ലക്ഖണം കമോ;
ഏത്താവതാ ച ഹേത്വാദീ, വേദിതബ്ബാ ഹി വിഞ്ഞുനാ.

തേസു അവിസേസതോ വിസേസതോ ച ഹാരനയാനം അത്ഥോ ദസ്സിതോ. ലക്ഖണാദീസു പന അവിസേസതോ സബ്ബേപി ഹാരാ നയാ ച യഥാക്കമം ബ്യഞ്ജനത്ഥമുഖേന നവങ്ഗസ്സ സാസനസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനലക്ഖണാ. വിസേസതോ പന തസ്സ തസ്സ ഹാരസ്സ നയസ്സ ച ലക്ഖണം നിദ്ദേസേ ഏവ കഥയിസ്സാമ. കമാദീനി ച യസ്മാ നേസം ലക്ഖണേസു ഞാതേസു വിഞ്ഞേയ്യാനി ഹോന്തി, തസ്മാ താനിപി നിദ്ദേസതോ പരതോ പകാസയിസ്സാമ.

ഹാരസങ്ഖേപോ

൫. യാ പന **അസ്സാദാദീനവതാ**തിആദികാ നിദ്ദേസഗാഥാ, താസു **അസ്സാദാദീനവതാ**തി അസ്സാദോ ആദീനവതാതി പദവിഭാഗോ. ആദീനവതാതി ച ആദീനവോ ഏവ. കേചി "അസ്സാദാദീനവതോ"തി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം. തത്ഥ അസ്സാദീയതീതി അസ്സാദോ, സുഖം സോമനസ്സഞ്ച. വുത്തഞ്ഹേതം - "യം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു അസ്സാദോ"തി (മ॰ നി॰ ൫.൫൩൩; സം॰ നി॰ ൩.൨൬). യഥാ ചേതം സുഖം സോമനസ്സം, ഏവം ഇട്ഠാരമ്മണമ്പി. വുത്തമ്പി ചേതം - "സോ തദസ്സാദേതി തം നികാമേതീ"തി "രൂപം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൫.൫.൪൨൪), "സംയോജനീയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൩) ച . അസ്സാദേതി ഏതായാതി വാ അസ്സാദോ, തണ്ഹാ. തണ്ഹായ ഹി കാരണഭൂതായ പുഗ്ഗലോ സുഖമ്പി സുഖാരമ്മണമ്പി അസ്സാദേതി. യഥാ ച തണ്ഹാ, ഏവം വിപല്ലാസാപി. വിപല്ലാസവസേന ഹി സത്താ അനിട്ഠമ്പി ആരമ്മണം ഇട്ഠാകാരേന അസ്സാദേന്തി, ഏവം വേദനായ സബ്ബേസം തേഭൂമകസങ്ഖാരാനം തണ്ഹായ വിപല്ലാസാനഞ്ച അസ്സാദവിചാരോ വേദിതബ്ബോ.

കഥം പന ദുക്ഖാദുക്ഖമസുഖവേദനാനം അസ്സാദനീയതാതി? വിപല്ലാസതോ സുഖപരിയായസബ്ഭാവതോ ച. തഥാ ഹി വുത്തം - "സുഖാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വേദനാ ഠിതിസുഖാ വിപരിണാമദുക്ഖാ. ദുക്ഖാ വേദനാ ഠിതിദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ഞാണസുഖാ അഞ്ഞാണദുക്ഖാ"തി (മ॰ നി॰ ൫.൪൬൭). തത്ഥ വേദനായ അട്ഠസതപരിയായവസേന, തേഭൂമകസങ്ഖാരാനം നിക്ഖേപകണ്ഡരൂപകണ്ഡവസേന, തണ്ഹായ സംകിലേസവത്ഥുവിഭങ്ഗേ **നിക്ഖേപകണ്ഡേ** ച തണ്ഹാനിദ്ദേസവസേന, വിപല്ലാസാനം സുഖസഞ്ഞാദിവസേന ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതവസേന ച വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

ആദീനവോ ദുക്ഖാ വേദനാ തിസ്സോപി വാ ദുക്ഖതാ. അഥ വാ സബ്ബേപി തേഭൂമകാ സങ്ഖാരാ ആദീനവോ. ആദീനം അതിവിയ കപണം വാതി പവത്തതീതി ഹി ആദീനവോ, കപണമനുസ്സോ, ഏവംസഭാവാ ച തേഭൂമകാ ധമ്മാ അനിച്ചതാദിയോഗേന. യതോ തത്ഥ ആദീനവാനുപസ്സനാ ആരദ്ധവിപസ്സകാനം യഥാഭൂതനയോതി വുച്ചതി. തഥാ ച വുത്തം - ''യം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ, അയം പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ആദീനവോ''തി. തസ്മാ ആദീനവോ ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസഭൂതാനം ജാതിയാദീനം അനിച്ചതാദീനം ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരാനഞ്ച വസേന വിഭജിത്വാ നിദ്ദിസിതബ്ബോ.

നിസ്സരതി ഏതേനാതി **നിസ്സരണം,** അരിയമഗ്ഗോ. നിസ്സരതീതി വാ **നിസ്സരണം** നിബ്ബാനം. ഉഭയമ്പി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന ഏകസേസേന വാ ''നിസ്സരണ''ന്തി വുത്തം. **പി**-സദ്ദോ പുരിമാനം പച്ഛിമാനഞ്ച സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗപക്ഖേ സതിപട്ഠാനാദീനം സത്തത്തിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം കായാനുപസ്സനാദീനഞ്ച തദന്തോഗധഭേദാനം വസേന നിസ്സരണം വിഭജിത്വാ നിദ്ദിസിതബ്ബം.

നിബ്ബാനപക്ഖേ പന കിഞ്ചാപി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ നിപ്പരിയായേന വിഭാഗോ നത്ഥി. പരിയായേന പന സോപാദിസേസനിരുപാദിസേസഭേദേന. യതോ വാ തം നിസ്സടം, തേസം **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൩) ദസ്സിതപ്പഭേദാനം ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ദ്വാരാനം രൂപാദീനം ഛന്നം ആരമ്മണാനം തംതംദ്വാരപ്പവത്താനം ഛന്നം ഛന്നം വിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാസഞ്ഞാചേതനാതണ്ഹാവിതക്കവിചാരാനം പഥവീധാതുആദീനം ഛന്നം ധാതൂനം ദസന്നം കസിണായതനാനം അസുഭാനം കേസാദീനം ദ്വത്തിംസായ ആകാരാനം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം ലോകിയാനം ഇന്ദ്രിയാനം കാമധാതുആദീനം തിസ്സന്നം ധാതൂനം കാമഭവാദീനം തിണ്ണം തിണ്ണം ഭവാനം ചതുന്നം ഝാനാനം അപ്പമഞ്ഞാനം ആരുപ്പാനം ദ്വാദസന്നം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനഞ്ചാതി ഏവമാദീനം സങ്ഖതധമ്മാനം നിസ്സരണഭാവേന ച വിഭജിത്വാ നിദ്ദിസിതബ്ബം.

ഫലന്തി ദേസനാഫലം. കിം പന തന്തി? യം ദേസനായ നിപ്ഫാദീയതി. നനു ച നിബ്ബാനാധിഗമോ ഭഗവതോ ദേസനായ നിപ്ഫാദീയതി. നിബ്ബാനഞ്ച ''നിസ്സരണ''ന്തി ഇമിനാ വുത്തമേവാതി? സച്ചമേതം, തഞ്ച ഖോ പരമ്പരായ. ഇധ പന പച്ചക്ഖതോ ദേസനാഫലം അധിപ്പേതം. തം പന സുതമയഞാണം. അത്ഥധമ്മവേദാദിഅരിയമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപത്തിഭൂതാ ഛബ്ബിസുദ്ധിയോ. യഞ്ച തസ്മിം ഖണേ മഗ്ഗം അനഭിസമ്ഭുണന്തസ്സ കാലന്തരേ തദധിഗമകാരണഭൂതം സമ്പത്തിഭവഹേതു ച സിയാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - ''അത്താനുദിട്ഠിം ഊഹച്ച, ഏവം മച്ചുതരോ സിയാതി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൪; കഥാ॰ ൨൨൩; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാ ൧൪൫, മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൮; നേത്തി॰ ൪; പേടകോ॰ ൨൨) ഇദം ഫല''ന്തി, ''ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരിന്തി ഇദം ഫല''ന്തി (ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨-൧൦൩; ൧.൧൫.൩൮൫) ച. ഏതേന നയേന ദേവേസു ച മാനുസേസു ച ആയുവണ്ണബലസുഖയസപരിവാരആധിപതേയ്യസമ്പത്തിയോ ഉപധിസമ്പത്തിയോ ചക്കവത്തിസിരീ ദേവരജ്ജസിരീ ചത്താരി സമ്പത്തിചക്കാനി

സീലസമ്പദാ സമാധിസമ്പദാ തിസ്സോ വിജ്ജാ ഛ അഭിഞ്ഞാ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ സാവകബോധി പച്ചേകബോധി സമ്മാസമ്ബോധീതി സബ്ബാപി സമ്പത്തിയോ പുഞ്ഞസമ്ഭാരഹേതുകാ ഭഗവതോ ദേസനായ സാധേതബ്ബതായ ഫലന്തി വേദിതബ്ബാ.

ഉപായോതി അരിയമഗ്ഗപദട്ഠാനഭൂതാ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ. സാ ഹി പുരിമാ പുരിമാ പച്ഛിമായ പച്ഛിമായ അധിഗമൂപായഭാവതോ പരമ്പരായ മഗ്ഗനിബ്ബാനാധിഗമസ്സ ച ഹേതുഭാവതോ ഉപായോ. യാ ച പുബ്ബേ വുത്തഫലാധിഗമസ്സ ഉപായപടിപത്തി. കേചി പന "സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗോ ഉപായോ"തി വദന്തി, തേസം മതേന നിസ്സരണന്തി നിബ്ബാനമേവ വുത്തം സിയാ. ഫലം വിയ ഉപായോപി പുബ്ബഭാഗോതി വുത്തം സിയാ, യം പന വക്ഖതി "സബ്ബേ ധമ്മാ...പേ॰... വിസുദ്ധിയാതി (ധ॰ പ॰ ൨൭൯; ഥേരഗാ॰ ൬൭൮) അയം ഉപായോ"തി. ഏത്ഥാപി പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ ഏവ ഉദാഹടാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. യസ്മാ പന "തേ പഹായ തരേ ഓഘന്തി ഇദം നിസ്സരണ"ന്തി അരിയമഗ്ഗസ്സ നിസ്സരണഭാവം വക്ഖതി. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ഓഘതരണന്തി.

ആണത്തീതി ആണാരഹസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യജനസ്സ ഹിതസിദ്ധിയാ "ഏവം പടിപജ്ജാഹീ"തി വിധാനം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സു, മോഘരാജാതി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫; കഥാ॰ ൨൨൬; നേത്തി॰ ൫; പേടകോ॰ ൨൨; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാ ൧൯, മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൮) ആണത്തീ"തി.

യോഗീനന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവനായ യുത്തപ്പയുത്താനം വേനേയ്യാനം, അത്ഥായാതി വചനസേസോ. **ദേസനാഹാരോ**തി ഏതേസം യഥാവുത്താനം അസ്സാദാദീനം വിഭജനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ ദേസനാഹാരോ നാമാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥാഹ - കിം പനേതേസം അസ്സാദാദീനം അനവസേസാനം വചനം ദേസനാഹാരോ, ഉദാഹു ഏകച്ചാനന്തി? നിരവസേസാനംയേവ. യസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി സരൂപതോ ആഗതാനി, തത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യത്ഥ പന ഏകദേസേന ആഗതാനി, ന വാ സരൂപേന. തത്ഥ അനാഗതം അത്ഥവസേന നിദ്ധാരേത്വാ ഹാരോ യോജേതബ്ബോ. അയഞ്ച അത്ഥോ ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗേ ആഗമിസ്സതീതി ഇധ ന പപഞ്ചിതോ.

൨. **യം പുച്ഛിത**ന്തി യാ പുച്ഛാ, വിചിയമാനാതി വചനസേസോ. **വിസ്സജ്ജിതം അനുഗീതി**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ **വിസ്സജ്ജിത**ന്തി വിസ്സജ്ജനാ, സാ ഏകംസബ്യാകരണാദിവസേന ചതുബ്ബിധം ബ്യാകരണം. ച-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന ഗാഥായം അവുത്തം പദാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. താ പന പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാ കസ്സാതി ആഹ **"സുത്തസ്സാ"**തി. ഏതേന സുത്തേ ആഗതം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം വിചേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **യാ ച അനുഗീതി**തി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ യാ അനു പച്ഛാ ഗീതി അനുഗീതി, സങ്ഗഹഗാഥാ, പുച്ഛായ വാ അനുരൂപാ ഗീതി. ഏതേന പുബ്ബാപരം ഗഹിതം. ബ്യാകരണസ്സ ഹി പുച്ഛാനുരൂപതാ ഇധ പുബ്ബാപരം അധിപ്പേതം. യാ "പുച്ഛാനുസന്ധീ"തി വുച്ചതി. പുരിമം "സുത്തസ്സാ"തി പദം പുബ്ബാപേക്ഖന്തി പുന **"സുത്തസ്സാ"**തി വുത്തം. തേന സുത്തസ്സ നിസ്സയഭൂതേ അസ്സാദാദികേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്താവതാ വിചയഹാരസ്സ വിസയോ നിരവസേസേന ദസ്സിതോ ഹോതി. തഥാ ച വക്ഖതി വിചയഹാരവിഭങ്ഗേ "പദം വിചിനതി...പേ॰... അനുഗീതിം വിചിനതീ"തി.

തത്ഥ സുത്തേ സബ്ബേസം പദാനം അനുപുബ്ബേന അത്ഥസോ ബ്യഞ്ജനസോ ച വിചയോ **പദവിചയോ**. “അയം പുച്ഛാ അദിട്ഠജോതനാ ദിട്ഠസംസന്ദനാ വിമതിച്ഛേദനാ അനുമതിപുച്ഛാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ സത്താധിട്ഠാനാ ധമ്മാധിട്ഠാനാ ഏകാധിട്ഠാനാ അനേകാധിട്ഠാനാ സമ്മുതിവിസയാ പരമത്ഥവിസയാ അതീതവിസയാ അനാഗതവിസയാ പച്ചുപ്പന്നവിസയാ”തിആദിനാ **പുച്ഛാവിചയോ** വേദിതബ്ബോ. “ഇദം വിസ്സജ്ജനം ഏകംസബ്യാകരണം വിഭജ്ജബ്യാകരണം പടിപുച്ഛാബ്യാകരണം ഠപനം സാവസേസം നിരവസേസം സഉത്തരം അനുത്തരം ലോകിയം ലോകുത്തര”ന്തിആദിനാ **വിസ്സജ്ജനവിചയോ**.

“അയം പുച്ഛാ ഇമിനാ സമേതി, ഏതേന ന സമേതീ”തി പുച്ഛിതത്ഥം ആനേത്വാ വിചയോ പുബ്ബേനാപരം സംസന്ദിത്വാ ച വിചയോ **പുബ്ബാപരവിചയോ**. “അയം അനുഗീതി വുത്തത്ഥസങ്ഗഹാ അവുത്തത്ഥസങ്ഗഹാ തദുഭയത്ഥസങ്ഗഹാ കുസലത്ഥസങ്ഗഹാ അകുസലത്ഥസങ്ഗഹാ”തിആദിനാ **അനുഗീതിവിചയോ**. അസ്സാദാദീസു സുഖവേദനായ “ഇട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണാ”തിആദിനാ, തണ്ഹായ “ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണാ”തിആദിനാ, വിപല്ലാസാനം “വിപരീതഗ്ഗഹണലക്ഖണാ”തിആദിനാ, അവസിട്ഠാനം തേഭൂമകധമ്മാനം “യഥാസകലക്ഖണാ”തിആദിനാ സബ്ബേസഞ്ച ദ്വാവീസതിയാ തികേസു ദ്വാചത്താലീസായ ദുകസതേ ലബ്ഭമാനപദവസേന തംതംഅസ്സാദത്ഥവിസേസനിദ്ധാരണം **അസ്സാദവിചയോ**.

ദുക്ഖവേദനായ “അനിട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാ”തിആദിനാ, ദുക്ഖസച്ചാനം “പടിസന്ധിലക്ഖണാ”തിആദിനാ, അനിച്ചതാദീനം ആദിഅന്തവന്തതായ അനിച്ചന്തികതായ ച “അനിച്ചാ”തിആദിനാ സബ്ബേസഞ്ച ലോകിയധമ്മാനം സംകിലേസഭാഗിയഹാനഭാഗിയതാദിവസേന ആദീനവവുത്തിയാ ഓകാരനിദ്ധാരണേന **ആദീനവവിചയോ**. നിസ്സരണപദേ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആഗമനതോ കായാനുപസ്സനാദിപുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാവിഭാഗവിസേസനിദ്ധാരണവസേന നിബ്ബാനസ്സ യഥാവുത്തപരിയായവിഭാഗവിസേസനിദ്ധാരണവസേനാതി ഏവം **നിസ്സരണവിചയോ. ഫലാ**ദീനം തംതംസുത്തദേസനായ സാധേതബ്ബഫലസ്സ തദുപായസ്സ തത്ഥ തത്ഥ സുത്തവിധിവചനസ്സ ച വിഭാഗനിദ്ധാരണവസേന **വിചയോ** വേദിതബ്ബോ. ഏവം പദപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനപുബ്ബാപരാനുഗീതീനം അസ്സാദാദീനഞ്ച വിസേസനിദ്ധാരണവസേനേവ വിചയലക്ഖണോ “വിചയോ ഹാരോ”തി വേദിതബ്ബോ.

ന. സബ്ബേസന്തി സോളസന്നം. **ഭൂമീ**തി ബ്യഞ്ജനം സന്ധായാഹ. ബ്യഞ്ജനഞ്ഹി മൂലപദാനി വിയ നയാനം ഹാരാനം ഭൂമി പവത്തിട്ഠാനം, തേസം ബ്യഞ്ജനവിചാരഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹി - “ഹാരാ ബ്യഞ്ജനവിചയോ”തി, പേടകേപി ഹി വുത്തം - “യത്ഥ ച സബ്ബേ ഹാരാ, സമ്പതമാനാ നയന്തി സുത്തത്ഥം. ബ്യഞ്ജനവിധിപുഥുത്താ”തി. **ഗോചരോ**തി സുത്തത്ഥോ. സുത്തസ്സ ഹി പദത്ഥുദ്ധാരണമുഖേന ഹാരയോജനാ. തേസം ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം. **യുത്തായുത്തപരിക്ഖാ**തി യുത്തസ്സ ച അയുത്തസ്സ ച ഉപപരിക്ഖാ. “യുത്തായുത്തിപരിക്ഖാ”തിപി പാഠോ, യുത്തിഅയുത്തീനം വിചാരണാതി അത്ഥോ. കഥം പന തേസം യുത്തായുത്തജാനനാ? ചതൂഹി മഹാപദേസേഹി അവിരുജ്ഝനേന. തത്ഥ ബ്യഞ്ജനസ്സ താവ

സഭാവനിരുത്തിഭാവോ അധിപ്പേതത്ഥവാചകഭാവോ ച യുത്തഭാവോ. അത്ഥസ്സ പന സുത്തവിനയധമ്മതാഹി അവിലോമനം . അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **ഹാരോ യുത്തീതി നിദ്ദിട്ഠോതി** ഏവം സുത്തേ ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം യുത്തായുത്തഭാവവിഭാവനലക്ഖണോ യുത്തിഹാരോതി വേദിതബ്ബോ.

ൻ. **ധമ്മ**ന്തി യം കിഞ്ചി സുത്താഗതം കുസലാദിധമ്മമാഹ. **തസ്സ ധമ്മസ്സാ**തി തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ കുസലാദിധമ്മസ്സ. **യം പദട്ഠാന**ന്തി യം കാരണം, യോനിസോമനസികാരാദി സുത്തേ ആഗതം വാ അനാഗതം വാ സമ്ഭവതോ നിദ്ധാരേത്വാ കഥേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **ഇതീ**തി ഏവം, വുത്തനയേനാതി അത്ഥോ. **യാവ സബ്ബധമ്മാ**തി യത്തകാ തസ്മിം സുത്തേ ആഗതാ ധമ്മാ, തേസം സബ്ബേസമ്പി യഥാനുരൂപം പദട്ഠാനം നിദ്ധാരേത്വാ കഥേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. അഥ വാ **യാവ സബ്ബധമ്മാ**തി സുത്താഗതസ്സ ധമ്മസ്സ യം പദട്ഠാനം, തസ്സപി യം പദട്ഠാനന്തി സമ്ഭവതോ യാവ സബ്ബധമ്മാ പദട്ഠാനവിചാരണാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. **ഏസോ ഹാരോ പദട്ഠാനോ**തി ഏവം സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനഭൂതാ ധമ്മാ തേസഞ്ച പദട്ഠാനഭൂതാതി സമ്ഭവതോ പദട്ഠാനഭൂതധമ്മനിദ്ധാരണലക്ഖണോ പദട്ഠാനോ നാമ ഹാരോതി അത്ഥോ.

൭. **വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ**തി കുസലാദീസു ഖന്ധാദീസു വാ യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി ഏകധമ്മേ, സുത്തേ സരൂപതോ നിദ്ധാരണവസേന വാ കഥിതേ. **യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കേചീ**തി യേ കേചി ധമ്മാ കുസലാദിഭാവേന രൂപക്ഖന്ധാദിഭാവേന വാ തേന ധമ്മേന സമാനലക്ഖണാ. **വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ**തി തേ സബ്ബേപി കുസലാദിസഭാവാ, ഖന്ധാദിസഭാവാ വാ ധമ്മാ സുത്തേ അവുത്താപി തായ സമാനലക്ഖണതായ വുത്താ ഭവന്തി ആനേത്വാ സംവണ്ണനാവസേനാതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച **ഏകലക്ഖണാ**തി സമാനലക്ഖണാ വുത്താ. തേന സഹചാരിതാ സമാനകിച്ചതാ സമാനഹേതുതാ സമാനഫലതാ സമാനാരമ്മണതാതി ഏവമാദീഹി അവുത്താനമ്പി വുത്താനം വിയ നിദ്ധാരണം വേദിതബ്ബം. **സോ ഹാരോ ലക്ഖണോ നാമാ**തി ഏവം സുത്തേ അനാഗതേപി ധമ്മേ വുത്തപ്പകാരേന ആഗതേ വിയ നിദ്ധാരേത്വാ യാ സംവണ്ണനാ, സോ ലക്ഖണോ നാമ ഹാരോതി അത്ഥോ.

൮. **നേരുത്ത**ന്തി നിരുത്തം, പദനിബ്ബചനന്തി അത്ഥോ. **അധിപ്പായോ**തി ബുദ്ധാനം സാവകാനം വാ തസ്സ സുത്തസ്സ ദേസകാനം അധിപ്പായോ. **ബ്യഞ്ജന**ന്തി ബ്യഞ്ജനേന, കരണേ ഹി ഏതം പച്ചത്തം. കാമഞ്ച സബ്ബേ ഹാരാ ബ്യഞ്ജനവിചയാ, അയം പന വിസേസതോ ബ്യഞ്ജനദ്വാരേനേവ അത്ഥപരിയേസനാതി കത്വാ ''ബ്യഞ്ജന''ന്തി വുത്തം. തഥാ ഹി വക്ഖതി - ''ബ്യഞ്ജനേന സുത്തസ്സ നേരുത്തഞ്ച അധിപ്പായോ ച നിദാനഞ്ച പുബ്ബാപരാനുസന്ധി ച ഗവേസിതബ്ബാ''തി. **അഥാ**തി പദപൂരണമത്തം. **ദേസനാനിദാന**ന്തി നിദദാതി ഫലന്തി നിദാനം, കാരണം, യേന കാരണേന ദേസനാ പവത്താ, തം ദേസനായ പവത്തിനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബാപരാനുസന്ധീ**തി പുബ്ബേന ച അപരേന ച അനുസന്ധി. ''പുബ്ബാപരേന സന്ധീ''തിപി പാഠോ, സുത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗേന അപരഭാഗം സംസന്ദിത്വാ കഥനന്തി അത്ഥോ. സങ്ഗീതിവസേന വാ പുബ്ബാപരഭൂതേഹി സുത്തന്തരേഹി സംവണ്ണിയമാനസ്സ സുത്തസ്സ സംസന്ദനം പുബ്ബാപരാനുസന്ധി. യഞ്ച പുബ്ബപദേന പരപദസ്സ സമ്ബന്ധനം, അയമ്പി പുബ്ബാപരാനുസന്ധി. **ഏസോ ഹാരോ**

ചതുബ്യൂഹോതി ഏവം നിബ്ബചനാധിപ്പായാദീനം ചതുന്നം വിഭാവനലക്ഖണോ ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ നാമാതി അത്ഥോ.

൭. **ഏകമ്ഹി പദട്ഠാനേ**തി ഏകസ്മിം ആരമ്ഭധാതുആദികേ പരക്കമധാതുആദീനം പദട്ഠാനഭൂതേ ധമ്മേ ദേസനാരുള്ഹേ സതി. **പരിയേസതി സേസകം പദട്ഠാന**ന്തി തസ്സ വിസഭാഗതായ അഗ്ഗഹണേന വാ സേസകം പമാദാദീനം ആസന്നകാരണത്താ പദട്ഠാനഭൂതം കോസജ്ജാദികം ധമ്മന്തരം പരിയേസതി പഞ്ഞായ ഗവേസതി, പരിയേസിത്വാ ച സംവണ്ണനായ യോജേന്തോ ദേസനം **ആവട്ടതി പടിപക്ഖേ**തി വീരിയാരമ്ഭാദിമുഖേന ആരദ്ധസുത്തം വുത്തനയേന പമാദാദിവസേന നിദ്ദിസന്തോ ദേസനം പടിപക്ഖതോ ആവട്ടേതി നാമ. **ആവട്ടോ നാമ സോ ഹാരോ**തി ദേസനായ ഗഹിതധമ്മാനം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മവസേന ആവട്ടനലക്ഖണോ ആവട്ടോ ഹാരോ നാമാതി അത്ഥോ.

൮. **ധമ്മ**ന്തി സഭാവധമ്മം, തം കുസലാദിവസേന അനേകവിധം. **പദട്ഠാന**ന്തി യസ്മിം പതിട്ഠിതേ ഉത്തരി ഗുണവിസേസേ അധിഗച്ഛതി, തം വിസേസാധിഗമനകാരണം. **ഭൂമി**ന്തി പുഥുജ്ജനഭൂമി ദസ്സനഭൂമീതി ഏവമാദികം ഭൂമിം. **വിഭജ്ജതേ**തി വിഭാഗേന കഥേതി. **സാധാരണേ**തി ദസ്സനപഹാതബ്ബാദിനാമവസേന വാ പുഥുജ്ജനസോതാപന്നാദിവത്ഥുവസേന വാ സാധാരണേ അവിസിട്ഠേ സമാനേതി അത്ഥോ. വുത്തവിപരിയായേന **അസാധാരണാ** വേദിതബ്ബാ. **നേയ്യോ വിഭത്തീ**തി യഥാവുത്തധമ്മാദീനം വിഭജനോ അയം ഹാരോ വിഭത്തീതി ഞാതബ്ബോതി അത്ഥോ. തസ്മാ സംകിലേസധമ്മേ വോദാനധമ്മേ ച സാധാരണാസാധാരണതോ പദട്ഠാനതോ ഭൂമിതോ ച വിഭജനലക്ഖണോ "വിഭത്തിഹാരോ"തി ദട്ഠബ്ബം.

൯. **നിദ്ദിട്ഠേ**തി കഥിതേ സുത്തേ ആഗതേ, സംവണ്ണിതേ വാ. **ഭാവിതേ**തി യഥാ ഉപ്പന്നസദിസാ ഉപ്പന്നാതി വുച്ചന്തി, ഏവം ഭാവിതസദിസേ ഭാവേതബ്ബേതി അത്ഥോ. **പഹീനേ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പരിവത്തതി പടിപക്ഖേ**തി വുത്താനം ധമ്മാനം യേ പടിപക്ഖാ, തേസം വസേന പരിവത്തേതീതി അത്ഥോ. ഏവം നിദ്ദിട്ഠാനം ധമ്മാനം പടിപക്ഖതോ പരിവത്തനലക്ഖണോ "പരിവത്തനോ ഹാരോ"തി വേദിതബ്ബോ.

൧൦. വിവിധാനി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ വചനാനി വിവചനാനി, വിവചനാനി ഏവ **വേവചനാനി,** പരിയായസദ്ദാതി അത്ഥോ. താനി വേവചനാനി. **ബഹൂനീ**തി അനേകാനി. **തു**-സദ്ദോ അവധാരണേ. തേന ബഹൂ ഏവ പരിയായസദ്ദാ വേവചനഹാരയോജനായം കഥേതബ്ബാ, ന കതിപയാതി ദസ്സേതി . **സുത്തേ വുത്താനീ**തി നവവിധസുത്തന്തസങ്ഖാതേ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ ഭാസിതാനി. ഏത്ഥാപി തു-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോ, തേന പാളിയം ആഗതാനിയേവ വേവചനാനി ഗഹേതബ്ബാനീതി വുത്തം ഹോതി. **ഏകധമ്മസ്സാ**തി ഏകസ്സ പദത്ഥസ്സ. **യോ ജാനാതി സുത്തവിദൂ**തി യഥാ "സപ്പിസ്സ ജാനാഹീ"തി വുത്തേ "സപ്പിനാ വിചാരേഹി, സപ്പിം ദേഹി, ദേഥാ"തി വാ ആണാപേതീതി അത്ഥോ, ഏവം യോ സുത്തകോവിദോ ധമ്മകഥികോ ഏകസ്സ അത്ഥസ്സ ബഹൂപി പരിയായസദ്ദേ വിചാരേതി വിഭാവേതി യോജേതീതി അത്ഥോ. **വേവചനോ നാമ സോ ഹാരോ**തി തസ്സ അത്ഥസ്സ വുത്തപ്പകാരപരിയായസദ്ദയോജനാലക്ഖണോ വേവചനഹാരോ നാമ.

തസ്മാ ഏകസ്മിം അത്ഥേ അനേകപരിയായസദ്ദയോജനാലക്ഖണോ "വേവചനഹാരോ"തി വേദിതബ്ബം.

൧൧. ധമ്മന്തി ഖന്ധാദിധമ്മം. **പഞ്ഞത്തീഹീ**തി പഞ്ഞാപനേഹി പകാരേഹി ഞാപനേഹി, അസങ്കരതോ വാ ഠപനേഹി. **വിവിധാഹീ**തി നിക്ഖേപപ്പഭവാദിവസേന അനേകവിധാഹി. **സോ ആകാരോ**തി യോ ഏകസ്സേവത്ഥസ്സ നിക്ഖേപപ്പഭവപഞ്ഞത്തിആദിവസേന അനേകാഹി പഞ്ഞത്തീഹി പഞ്ഞാപനാകാരോ. **ഞേയ്യോ പഞ്ഞത്തി നാമ ഹാരോ**തി പഞ്ഞത്തിഹാരോ നാമാതി ഞാതബ്ബോ. തസ്മാ ഏകേകസ്സ ധമ്മസ്സ അനേകാഹി പഞ്ഞത്തീഹി പഞ്ഞാപേതബ്ബാകാരവിഭാവനലക്ഖണോ "പഞ്ഞത്തിഹാരോ"തി വേദിതബ്ബം.

൧൨. പടിച്ചുപ്പാദോതി പടിച്ചസമുപ്പാദോ. **ഇന്ദ്രിയഖന്ധാ**തി ഇന്ദ്രിയാനി ച ഖന്ധാ ച. **ധാതുആയതനാ**തി ധാതുയോ ച ആയതനാനി ച. **ഏതേഹീ**തി യോ ദ്വാദസപദികോ പച്ചയാകാരോ യാനി ച ദ്വാവീസതിന്ദ്രിയാനി യേ ച പഞ്ചക്ഖന്ധാ യാ ച അട്ഠാരസ ധാതുയോ യാനി ച ദ്വാദസായതനാനി, ഏതേഹി സുത്തേ ആഗതപദത്ഥമുഖേന നിദ്ധാരിയമാനേഹി. **ഓതരതി യോ**തി യോ സംവണ്ണനാനയോ ഓഗാഹതി, പടിച്ചസമുപ്പാദാദികേ അനുപവിസതീതി അത്ഥോ. **ഓതരണോ നാമ സോ ഹാരോ**തി യോ യഥാവുത്തോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, സോ ഓതരണഹാരോ നാമ. **ച**-സദ്ദേന ചേത്ഥ സുഞ്ഞതമുഖാദീനം ഗാഥായം അവുത്താനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദാദിമുഖേഹി സുത്തത്ഥസ്സ ഓതരണലക്ഖണോ ഓതരണോ ഹാരോ നാമാതി വേദിതബ്ബം.

൧൩. വിസ്സജ്ജിതമ്ഹീതി ബുദ്ധാദീഹി ബ്യാകതേ. **പഞ്ഹേ**തി ഞാതും ഇച്ഛിതേ അത്ഥേ. **ഗാഥായ**ന്തി ഗാഥാരുള്ഹേ. **ഇദഞ്ച പുച്ഛന്താ യേഭുയ്യേന ഗാഥാബന്ധവസേന പുച്ഛന്തീതി കത്വാ വുത്തം. യമാരബ്ഭാ**തി സാ പന ഗാഥാ യം അത്ഥം ആരബ്ഭ അധികിച്ച പുച്ഛിതാ, തസ്സ അത്ഥസ്സ. **സുദ്ധാസുദ്ധപരിക്ഖാ**തി പദം സോധിതം, ആരമ്ഭോ ന സോധിതോ, പദഞ്ച സോധിതം ആരമ്ഭോ ച സോധിതോതി ഏവം പദാദീനം സോധിതാസോധിതഭാവവിചാരോ . **ഹാരോ സോ സോധനോ നാമാ**തി യഥാവുത്തവിചാരോ സോധനോ ഹാരോ നാമ. ഏവം സുത്തേ പദപദത്ഥപഞ്ഹാരമ്ഭാനം സോധനലക്ഖണോ "സോധനോ ഹാരോ"തി വേദിതബ്ബം.

൧൪. ഏകത്തതായാതി ഏകസ്സ ഭാവോ ഏകത്തം, ഏകത്തമേവ ഏകത്തതാ, തായ ഏകത്തതായ. **ഏക**-സദ്ദോ ചേത്ഥ സമാനസദ്ദപരിയായോ, തസ്മാ സാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. വിസിട്ഠാ മത്താ വിമത്താ, വിമത്താവ വേമത്തം, തസ്സ ഭാവോ വേമത്തതാ, തായ **വേമത്തതായ,** വിസേസേനാതി അത്ഥോ. **തേ ന വികപ്പയിതബ്ബാ**തി യേ ധമ്മാ "ദുക്ഖം സമുദയോ"തിആദിനാ സാമഞ്ഞേന, "ജാതി ജരാ കാമതണ്ഹാ ഭവതണ്ഹാ"തിആദിനാ വിസേസേന ച സുത്തേ ദേസിതാ, തേ "കിമേത്ഥ സാമഞ്ഞം, കോ വാ വിസേസോ"തി ഏവം സാമഞ്ഞവിസേസവികപ്പനവസേന ന വികപ്പയിതബ്ബാ. കസ്മാ? സാമഞ്ഞവിസേസകപ്പനായ വോഹാരഭാവേന അനവട്ഠാനതോ കാലദിസാവിസേസാദീനം വിയ അപേക്ഖാസിദ്ധിതോ ച. യഥാ ഹി "അജ്ജ ഹിയ്യോ സ്വേ"തി വുച്ചമാനാ കാലവിസേസാ അനവട്ഠിതസഭാവാ "പുരിമാ ദിസാ പച്ഛിമാ ദിസാ"തി വുച്ചമാനാ ദിസാവിസേസാ ച, ഏവം

സാമഞ്ഞവിസേസോപി. തഥാ ഹി "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തി വുച്ചമാനം ജാതിആദിഅപേക്ഖായ സാമഞ്ഞമ്പി സമാനം സച്ചാപേക്ഖായ വിസേസോ ഹോതി. ഏസ നയോ സമുദയാദീസുപി. **ഏസോ ഹാരോ അധിട്ഠാനോ**തി ഏവം സുത്താഗതാനം ധമ്മാനം അവികപ്പനവസേന സാമഞ്ഞവിസേസനിദ്ധാരണലക്ഖണോ അധിട്ഠാനോ ഹാരോ നാമാതി അത്ഥോ.

൧൫. യേ ധമ്മാതി യേ അവിജ്ജാദികാ പച്ചയധമ്മാ. **യം ധമ്മ**ന്തി യം സങ്ഖാരാദികം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മം. **ജനയന്തീ**തി നിബ്ബത്തേന്തി. **പച്ചയാ**തി സഹജാതപച്ചയഭാവേന. **പരമ്പരതോ**തി പരമ്പരപച്ചയഭാവേന, അനുരൂപസന്താനഘടനവസേന പച്ചയോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഉപനിസ്സയകോടി ഹി ഇധാധിപ്പേതാ. പുരിമസ്മിം അവസിട്ഠോ പച്ചയഭാവോ. **ഹേതുമവകഡ്ഢയിത്വാ**തി തം യഥാവുത്തപച്ചയസങ്ഖാതം ജനകാദിഭേദഭിന്നം ഹേതും ആകഡ്ഢിത്വാ സുത്തതോ നിദ്ധാരേത്വാ യോ സംവണ്ണനാസങ്ഖാതോ, **ഏസോ ഹാരോ പരിക്ഖാരോ**തി ഏവം സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പരിക്ഖാരസങ്ഖാതേ ഹേതുപച്ചയേ നിദ്ധാരേത്വാ സംവണ്ണനലക്ഖണോ പരിക്ഖാരോ ഹാരോതി അത്ഥോ.

൧൬. യേ ധമ്മാതി യേ സീലാദിധമ്മാ. **യംമൂലാ**തി യേസം സമാധിആദീനം മൂലഭൂതാ, തേ തേസം സമാധിആദീനം പദട്ഠാനഭാവേന സമാരോപയിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **യേ ചേകത്ഥാ പകാസിതാ മുനിനാ**തി യേ ച രാഗവിരാഗാചേതോവിമുത്തിസേക്ഖഫലകാമധാതുസമതിക്കമനാദിസദ്ദാ അനാഗാമിഫലത്ഥതായ ഏകത്ഥാ ബുദ്ധമുനിനാ പരിദീപിതാ, തേ അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനഭാവേന സമാരോപയിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. സമാരോപനഞ്ചേത്ഥ സുത്തേ യഥാരുതവസേന നിദ്ധാരണവസേന വാ ഗയ്ഹമാനസ്സ സിക്ഖത്തയസങ്ഖാതസ്സ സീലാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സ പരിയായന്തരവിഭാവനമുഖേന ഭാവനാപാരിപൂരികഥനം, ഭാവനാപാരിപൂരീ ച പഹാതബ്ബസ്സ പഹാനേനാതി പഹാനസമാരോപനാപി അത്ഥതോ ദസ്സിതാ ഏവ ഹോതി. **ഏസ സമാരോപനോ ഹാരോ**തി ഏസ സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനവേവചനഭാവനാപഹാനസമാരോപനവിചാരണലക്ഖണോ സമാരോപനോ നാമ ഹാരോതി അത്ഥോ.

നയസങ്ഖേപോ

൧൭. ഏവം ഗാഥാബന്ധവസേന സോളസപി ഹാരേ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി നയേ നിദ്ദിസിതും **"തണ്ഹഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജമ്പി ചാ**തി സുത്തേ ആഗതം അത്ഥതോ നിദ്ധാരണവസേന വാ ഗഹിതം തണ്ഹം അവിജ്ജഞ്ച യോ നേതീതി സമ്ബന്ധോ. യോ സംവണ്ണനാവിസേസോ തം നേതി സംകിലേസപക്ഖം പാപേതി സംകിലേസവസേന സുത്തത്ഥം യോജേതീതി അധിപ്പായോ. **സമഥേനാ**തി സമാധിനാ. **വിപസ്സനായാ**തി പഞ്ഞായ, യോ നേതി വോദാനപക്ഖം പാപേതി, തഥാ സുത്തത്ഥം യോജേതീതി അധിപ്പായോ. **സച്ചേഹി യോജയിത്വാ**തി നയന്തോ ച തണ്ഹാ ച അവിജ്ജാ ച ഭവമൂലകത്താ സമുദയസച്ചം, അവസേസാ തേഭൂമകധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, സമഥവിപസ്സനാ മഗ്ഗസച്ചം, തേന പത്തബ്ബാ അസങ്ഖതധാതു നിരോധസച്ചന്തി ഏവം ഇമേഹി ചതൂഹി സച്ചേഹി യോജേത്വാ. **അയം നയോ നന്ദിയാവട്ടോ**തി യോ തണ്ഹാവിജ്ജാഹി സംകിലേസപക്ഖസ്സ സുത്തത്ഥസ്സ സമഥവിപസ്സനാഹി വോദാനപക്ഖസ്സ ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണോ

സംവണ്ണനാവിസേസോ, അയം നന്ദിയാവട്ടോ നയോ നാമാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച നയസ്സ ഭൂമി ഗാഥായം "നയോ"തി വുത്താ, തസ്മാ സംവണ്ണനാവിസേസോതി വുത്തം. ന ഹി അത്ഥനയോ സംവണ്ണനാ, ചതുസച്ചപടിവേധസ്സ അനുരൂപോ പുബ്ബഭാഗേ അനുഗാഹണനയോ അത്ഥനയോ. തസ്സ പന യാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദീനം വസേന തണ്ഹാദിമുഖേന നയഭൂമിരചനാ, തത്ഥ നയവോഹാരോ.

൫൮. **അകുസലേ**തി ദ്വാദസചിത്തുപ്പാദസങ്ഗഹിതേ സബ്ബേപി അകുസലേ ധമ്മേ. **സമൂലേഹീ**തി അത്തനോ മൂലേഹി, ലോഭദോസമോഹേഹീതി അത്ഥോ. **കുസലേ**തി സബ്ബേപി ചതുഭൂമകേ കുസലേ ധമ്മേ. **കുസലമൂലേഹീ**തി കുസലേഹി അലോഭാദിമൂലേഹി **യോ നേതി**. നയന്തോ ച കുസലാകുസലം മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതം ന ഹോതീതി **ഭൂതം**. പടഘടാദയോ വിയ ന സമ്മുതിസച്ചമത്തന്തി **തഥം**. അകുസലസ്സ ഇട്ഠവിപാകതാഭാവതോ കുസലസ്സ ച അനിട്ഠവിപാകതാഭാവതോ വിപാകേ സതി അവിസംവാദകത്താ **അവിതഥം** നേതി. ഏവമേതേസം തിണ്ണമ്പി പദാനം കുസലാകുസലവിസേസനതാ ദട്ഠബ്ബാ. അഥ വാ അകുസലമൂലേഹി അകുസലാനി കുസലമൂലേഹി ച കുസലാനി നയന്തോ അയം നയോ **ഭൂതം തഥം അവിതഥം** നേതി, ചത്താരി സച്ചാനി നിദ്ധാരേത്വാ യോജേതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖാദീനി ഹി ബാധകാദിഭാവതോ അഞ്ഞഥാഭാവാഭാവേന ഭൂതാനി, സച്ചസഭാവത്താ തഥാനി, അവിസംവാദനതോ അവിതഥാനി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦). **തിപുക്ഖലം തം നയം ആഹൂ**തി യോ അകുസലമൂലേഹി സംകിലേസപക്ഖസ്സ കുസലമൂലേഹി വോദാനപക്ഖസ്സ സുത്തത്ഥസ്സ ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, തം തിപുക്ഖലം നയന്തി വദന്തീതി അത്ഥോ.

൫൯. **വിപല്ലാസേഹീ**തി അസുഭേ സുഭന്തിആദിനയപ്പവത്തേഹി ചതൂഹി വിപല്ലാസേഹി. **കിലേസേ**തി കിലിസ്സന്തി വിബാധിയന്തീതി കിലേസാ, സംകിലിട്ഠധമ്മാ, സംകിലേസപക്ഖന്തി അത്ഥോ. കേചി "സംകിലേസേ"തിപി പഠന്തി, കിലേസസഹിതേതി അത്ഥോ. **ഇന്ദ്രിയേഹീ**തി സദ്ധാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി. **സദ്ധമ്മേ**തി പടിപത്തിപടിവേധസദ്ധമ്മേ, വോദാനപക്ഖന്തി അത്ഥോ. **ഏതം നയ**ന്തി യോ സുഭസഞ്ഞാദീഹി വിപല്ലാസേഹി സകലസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീഹി വോദാനപക്ഖസ്സ ചതുസച്ചയോജനവസേന നയനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, ഏതം നയം **നയവിദൂ** സദ്ധമ്മനയകോവിദാ, അത്ഥനയകുസലാ ഏവ വാ സീഹവിക്കീളിതം നയന്തി വദന്തീതി അത്ഥോ.

൬൦. **വേയ്യാകരണേസൂ**തി തസ്സ തസ്സ അത്ഥനയസ്സ യോജനത്ഥം കതേസു സുത്തസ്സ അത്ഥവിസ്സജ്ജനേസൂതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ "തഹിം തഹി"ന്തി. **കുസലാകുസലാ**തി വോദാനിയാ സംകിലേസികാ ച തസ്സ തസ്സ നയസ്സ ദിസാഭൂതധമ്മാ. **വുത്താ**തി സുത്തതോ നിദ്ധാരേത്വാ കഥിതാ. **മനസാ വോലോകയതേ**തി തേ യഥാവുത്തധമ്മേ ചിത്തേനേവ "അയം പഠമാ ദിസാ അയം ദുതിയാ ദിസാ"തിആദിനാ തസ്സ തസ്സ നയസ്സ ദിസാഭാവേന ഉപപരിക്ഖതി, വിചാരേതീതി അത്ഥോ. "ഓലോകയതേ തേ അബ്ഭഹീ"തിപി പാഠോ. തത്ഥ **തേ**തി തേ യഥാവുത്തധമ്മേ. **അബ്ഭഹീ**തി അബ്ഭന്തരം, ചിത്തേ ഏവാതി അത്ഥോ. **തം ഖു ദിസാലോചനം ആഹൂ**തി ഓലോകയതേതി ഏത്ഥ

യദേതം ഓലോകനം, തം ദിസാലോചനം നാമ നയം വദന്തി. **ഖു**-തി ച നിപാതോ അവധാരണേ. തേന ഓലോകനമേവ അയം നയോ, ന കോചി അത്ഥവിസേസോതി ദസ്സേതി.

൨൧. ഓലോകേത്വാതി പഠമാദിദിസാഭാവേന ഉപപരിക്ഖിത്വാ. **ദിസാലോചനേനാ**തി ദിസാലോചനനയേന കരണഭൂതേന. യേന ഹി വിധിനാ തസ്സ തസ്സ അത്ഥനയസ്സ യോജനായ ദിസാ ഓലോകീയന്തി, സോ വിധി ദിസാലോചനന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഉക്ഖിപിയാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ, ദിസാഭൂതധമ്മേ സുത്തതോ നിദ്ധാരേത്വാതി അത്ഥോ. "ഉക്ഖിപിയ യോ സമാനേതീ"തിപി പഠന്തി, തസ്സത്ഥോ - "യോ തേസം ദിസാഭൂതധമ്മാനം സമാനയനം കരോതീ"തി. **യ**ന്തി വാ കിരിയാപരാമസനം . **സമാനേതീ**തി സമം, സമ്മാ വാ ആനേതി തസ്സ തസ്സ നയസ്സ യോജനാവസേന. കേ പന ആനേതി? സബ്ബേ കുസലാകുസലേ തംതംനയദിസാഭൂതേ. **അയം നയോ**തി സമാനേതീതി ഏത്ഥ യദേതം തംതംനയദിസാഭൂതധമ്മാനം സമാനയനം, അയം **അങ്കുസോ** നാമ നയോതി അത്ഥോ. ഏതഞ്ച ദ്വയം "വോഹാരനയോ, കമ്മനയോ"തി ച വുച്ചതി.

൨൨. ഏവം ഹാരേ നയേ ച നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി നേസം യോജനക്കമം ദസ്സേന്തോ **"സോളസ ഹാരാ പഠമ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പഠമം സോളസ ഹാരാ "യോജേതബ്ബാ"തി വചനസേസോ. ഹാരസംവണ്ണനാ പഠമം കാതബ്ബാ ബ്യഞ്ജനപരിയേട്ഠിഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ദിസലോചനതോ**തി ദിസാലോചനേന, അയമേവ വാ പാഠോ. **അങ്കുസേന ഹീ**തി **ഹി**-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. സേസം ഉത്താനമേവ.

ദ്വാദസപദം

൨൩. ഇദാനി യേസം ബ്യഞ്ജനപദാനം അത്ഥപദാനഞ്ച വസേന ദ്വാദസ പദാനി സുത്തന്തി വുത്തം, താനി പദാനി നിദ്ദിസിതും **"അക്ഖരം പദ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ അപരിയോസിതേ പദേ വണ്ണോ **അക്ഖരം** പരിയായവസേന അക്ഖരണതോ അസഞ്ചരണതോ. ന ഹി വണ്ണസ്സ പരിയായോ വിജ്ജതി, അഥ വണ്ണോതി കേനട്ഠേന വണ്ണോ? അത്ഥസംവണ്ണനട്ഠേന. വണ്ണോ ഏവ ഹി ഇത്തരഖണതായ അപരാപരഭാവേന പവത്തോ പദാദിഭാവേന ഗയ്ഹമാനോ യഥാസമ്ബന്ധം തം തം അത്ഥം വദതി . ഏകക്ഖരം വാ പദം **അക്ഖരം,** കേചി പന "മനസാ ദേസനാവാചായ അക്ഖരണതോ അക്ഖര"ന്തി വദന്തി.

പദന്തി പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേനാതി പദം, തം നാമപദം ആഖ്യാതപദം ഉപസഗ്ഗപദം നിപാതപദന്തി ചതുബ്ബിധം. തത്ഥ "ഫസ്സോ വേദനാ ചിത്ത"ന്തി ഏവമാദികം സത്വപ്പധാനം നാമപദം. "ഫുസതി വേദയതി വിജാനാതീ"തി ഏവമാദികം കിരിയാപധാനം ആഖ്യാതപദം. കിരിയാവിസേസഗ്ഗഹണനിമിത്തം "പ" ഇതി ഏവമാദികം ഉപസഗ്ഗപദം. കിരിയായ സത്വസ്സ ച സരൂപവിസേസപ്പകാസനഹേതുഭൂതം "ഏവ"ന്തി ഏവമാദികം നിപാതപദം.

ബ്യഞ്ജനന്തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം പദാഭിഹിതം അത്ഥം ബ്യഞ്ജയതീതി ബ്യഞ്ജനം, വാക്യം. തം പന അത്ഥതോ പദസമുദായോതി ദട്ഠബ്ബം. പദമത്തസവനേപി ഹി അധികാരാദിവസേന ലബ്ഭമാനേഹി പദന്തരേഹി

അനുസന്ധാനം കത്വാവ അത്ഥസമ്പടിപത്തി ഹോതീതി വാക്യമേവ അത്ഥം ബ്യഞ്ജയതി. **നിരുത്തീ**തി ആകാരാഭിഹിതം നിബ്ബചനം നിരുത്തി.

നിദ്ദേസോതി നിബ്ബചനവിത്ഥാരോ നിരവസേസദേസനത്താ നിദ്ദേസോ. പദേഹി വാക്യസ്സ വിഭാഗോ ആകാരോ. യദി ഏവം പദതോ ആകാരസ്സ കോ വിസേസോതി? അപരിയോസിതേ വാക്യേ അവിഭജ്ജമാനേ വാ തദവയവോ പദം. ഉച്ചാരണവസേന പരിയോസിതേ വാക്യേ വിഭജ്ജമാനേ വാ തദവയവോ ആകാരോതി അയമേതേസം വിസേസോ. ഛട്ഠം വചനം ഛട്ഠവചനം. ആകാരോ ഛട്ഠവചനം ഏതസ്സാതി **ആകാരഛട്ഠവചനം,** ബ്യഞ്ജനപദം. ഏത്ഥ ച ബ്യഞ്ജനന്തി ഇമസ്സ പദസ്സ അനന്തരം വത്തബ്ബം ആകാരപദം നിദ്ദേസപദാനന്തരം വദന്തേന "ആകാരഛട്ഠവചന"ന്തി വുത്തം, പദാനുപുബ്ബികം പന ഇച്ഛന്തേഹി തം ബ്യഞ്ജനപദാനന്തരമേവ കാതബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "അപരിമാണാ ബ്യഞ്ജനാ അപരിമാണാ ആകാരാതി, ബ്യഞ്ജനേഹി വിവരതി ആകാരേഹി വിഭജതീ"തി ച. കേചി പന "ആകാരപദബ്യഞ്ജനനിരുത്തിയോ ച നിദ്ദേസോ"തി പഠന്തി. **ഏത്താവ ബ്യഞ്ജനം സബ്ബ**ന്തി യാനിമാനി അക്ഖരാദീനി നിദ്ദിട്ഠാനി, ഏത്തകമേവ സബ്ബം ബ്യഞ്ജനം, ഏതേഹി അസങ്ഗഹിതം ബ്യഞ്ജനം നാമ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

൨൪. സങ്കാസനാതി സംഖിത്തേന കാസനാ. **പകാസനാ**തി പഠമം കാസനാ, കാസീയതി ദീപീയതീതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ഹി അത്ഥപദദ്വയേന അക്ഖരപദേഹി വിഭാവിയമാനോ അത്ഥാകാരോ ഗഹിതോ. യസ്മാ അക്ഖരേഹി സുയ്യമാനേഹി സുണന്താനം വിസേസവിധാനസ്സ കതത്താ പദപരിയോസാനേ പദത്ഥസമ്പടിപത്തി ഹോതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "തത്ഥ ഭഗവാ അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതി പദേഹി പകാസേതീതി, അക്ഖരേഹി പദേഹി ച ഉഗ്ഘാടേതീ"തി ച.

വിവരണാതി വിത്ഥാരണാ. വിഭജനാ ച ഉത്താനീകമ്മഞ്ച പഞ്ഞത്തി ച **വിഭജനുത്താനീകമ്മപഞ്ഞത്തി**. തത്ഥ **വിഭജനാ**തി വിഭാഗകരണം, ഉഭയേനാപി നിദ്ദിസനമാഹ. ഇധ പുരിമനയേനേവ ബ്യഞ്ജനാകാരേഹി നിദ്ദിസിയമാനോ അത്ഥാകാരോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഉത്താനീകമ്മം** പാകടകരണം. പകാരേഹി ഞാപനം **പഞ്ഞത്തി**. ദ്വയേനാപി പടിനിദ്ദിസനം കഥേതി. ഏത്ഥാപി നിരുത്തിനിദ്ദേസസങ്ഖാതേഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി നിദ്ദിസിയമാനോ അത്ഥാകാരോ വുത്തോ, യോ പടിനിദ്ദിസീയതീതി വുച്ചതി. **ഏതേഹീ**തി ഏതേഹി ഏവ സങ്കാസനാദിവിനിമുത്തസ്സ ദേസനാത്ഥസ്സ അഭാവതോ. **അത്ഥോ**തി സുത്തത്ഥോ. **കമ്മ**ന്തി ഉഗ്ഘടനാദികമ്മം. സുത്തത്ഥേന ഹി ദേസനായ പവത്തിയമാനേന ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിവേനേയ്യാനം ചിത്തസന്താനസ്സ പബോധനകിരിയാനിബ്ബത്തി. സോ ച സുത്തത്ഥോ സങ്കാസനാദിആകാരോതി. തേന വുത്തം - "അത്ഥോ കമ്മഞ്ച നിദ്ദിട്ഠ"ന്തി.

൨൫. തീണീതി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, തയോതി വുത്തം ഹോതി. **നവഹി പദേഹീ**തി നവഹി കോട്ഠാസേഹി . **അത്ഥോ സമായുത്തോ**തി അത്ഥോ സമ്മാ യുത്തോ ന വിനാ വത്തതി. സബ്ബസ്സ ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ ചതുസച്ചപ്പകാസനതോ അത്ഥനയാനഞ്ച ചതുസച്ചയോജനവസേന പവത്തനതോ സബ്ബോ പാളിഅത്ഥോ അത്ഥനയത്തയസങ്ഗഹിതോ സങ്കാസനാദിആകാരവിസേസവുത്തി ചാതി.

വണ്ണ. ഇദാനി യഥാനിദ്ദിട്ഠേ ദേസനാഹാരാദികേ നേത്തിപ്പകരണസ്സ പദത്ഥേ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം ഗണനവസേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അത്ഥസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചതുബ്ബീസാ**തി സോളസ ഹാരാ ച ബ്യഞ്ജനപദാനി ദ്വേ കമ്മനയാതി ഏവം ചതുബ്ബീസ. **ഉഭയന്തി** ച അത്ഥപദാനി തയോ അത്ഥനയാതി ഇദം നവവിധം യഥാവുത്തം ചതുബ്ബീസവിധഞ്ചാതി ഏതം ഉഭയം. **സങ്കലയിത്വാ**തി സമ്പിണ്ഡേത്വാ. "സങ്ഖേപയതോ"തിപി പാഠോ, ഏകതോ കരോന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **ഏത്തികാ**തി ഏതപ്പമാണാ, ഇതോ വിനിമുത്തോ കോചി നേത്തിപദത്ഥോ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

ഏവം തേത്തിംസപദത്ഥായ നേത്തിയാ സുത്തസ്സ അത്ഥപരിയേസനായ യോ "സോളസ ഹാരാ പഠമ"ന്തി നയേഹി പഠമം ഹാരാ സംവണ്ണേതബ്ബാതി ഹാരനയാനം സംവണ്ണനാക്കമോ ദസ്സിതോ, സ്വായം ഹാരനയാനം ദേസനാക്കമേനേവ സിദ്ധോ. ഏവം സിദ്ധേ സതി അയം ആരമ്ഭോ ഇമമത്ഥം ദീപേതി - സബ്ബേപിമേ ഹാരാ നയാ ച ഇമിനാ ദസ്സിതക്കമേനേവ സുത്തേസു സംവണ്ണനാവസേന യോജേതബ്ബാ, ന ഉപ്പടിപാടിയാതി.

കിം പനേത്ഥ കാരണം, യദേതേ ഹാരാ നയാ ച ഇമിനാവ കമേന ദേസിതാതി? യദിപി നായമനുയോഗോ കത്ഥചി അനുക്കമേ നിവിസതി, അപി ച ധമ്മദേസനായ നിസ്സയഫലതദുപായസരീരഭൂതാനം അസ്സാദാദീനം വിഭാവനസഭാവത്താ പകതിയാ സബ്ബസുത്താനുരൂപാതി സുവിഞ്ഞേയ്യഭാവതോ പരേസഞ്ച സംവണ്ണനാവിസേസാനം വിചയഹാരാദീനം പതിട്ഠാഭാവതോ പഠമം ദേസനാഹാരോ ദസ്സിതോ.

പദപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനപുബ്ബാപരാനുഗീതീഹി സദ്ധിം ദേസനാഹാരപദത്ഥാനം പവിചയസഭാവതായ തസ്സ അനന്തരം വിചയോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "പദം വിചിനതി...പേ॰... ആണത്തിം വിചിനതി അനുഗീതിം വിചിനതീ"തി.

വിചയേന ഹാരേന പവിചിതാനം അത്ഥാനം യുത്തായുത്തിവിചാരണാ യുത്താതി യുത്തിവിചാരണഭാവതോ വിചയാനന്തരം യുത്തിഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "വിചയേന ഹാരേന വിചിനിത്വാ യുത്തിഹാരേന യോജേതബ്ബ"ന്തി.

യുത്തായുത്താനംയേവ അത്ഥാനം ഉപപത്തിഅനുരൂപം കാരണപരമ്പരായ നിദ്ധാരണലക്ഖണം പദട്ഠാനചിന്തനം കത്തബ്ബന്തി യുത്തിഹാരാനന്തരം പദട്ഠാനഹാരോ ദസ്സിതോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "യോ കോചി ഉപനിസ്സയോ യോ കോചി പച്ചയോ ച, സബ്ബോ സോ പദട്ഠാന"ന്തി.

യുത്തായുത്താനം കാരണപരമ്പരായ പരിഗ്ഗഹിതസഭാവാനംയേവ ച ധമ്മാനം അവുത്താനമ്പി ഏകലക്ഖണതായ ഗഹണം കാതബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥം പദട്ഠാനാനന്തരം ലക്ഖണോ ഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗേ "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ പടിച്ചസമുപ്പാദം ദസ്സേത്വാ "ഏവം യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ"തിആദി വുത്തം.

അത്ഥതോ നിദ്ധാരിതാനമ്പി ധമ്മാനം നിബ്ബചനാദീനി വത്തബ്ബാനി, ന സുത്തേ സരൂപതോ ആഗതാനമേവാതി ദസ്സനത്ഥം ലക്ഖണാനന്തരം ചതുബ്യൂഹോ വുത്തോ. ഏവഞ്ഹി നിരവസേസതോ അത്ഥാവബോധോ ഹോതി, ഏവഞ്ച

കത്വാ “യദാ ഹി ഭിക്ഖു അത്ഥസ്സ ച നാമം ജാനാതി ധമ്മസ്സ ച നാമം ജാനാതി തഥാ തഥാ നം അഭിനിരോപേതീ”തി അനവസേസപരിയാദാനം വക്ഖതി. തഥാ “പുനപ്പുനം ഗബ്ഭമുപേതീ”തി ഏത്ഥ “യേ ജരാമരണേന അട്ടിയിതുകാമാ ഭവിസ്സന്തി , തേ ഭവിസ്സന്തി ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരാ”തിആദിനാ സമ്മാപടിപത്തിം അധിപ്പായഭാവേന വക്ഖതി.

നിബ്ബചനാധിപ്പായനിദാനവചനേഹി സദ്ധിം സുത്തേ പദത്ഥാനം സുത്തന്തരസംസന്ദനസങ്ഖാതേ പുബ്ബാപരവിചാരേ ദസ്സിതേ തേസം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മന്തരാവട്ടനം സുഖേന സക്കാ ദസ്സേതുന്തി ചതുബ്യൂഹാനന്തരം ആവട്ടോ വുത്തോ. തേനേവ ഹി “ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാ”തി ഗാഥായം ആരമ്ഭനിക്കമനബുദ്ധസാസനയോഗധുനനേഹി വീരിയസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി നിദ്ധാരേത്വാ തദനുയോഗസ്സ മൂലം “പമാദോ”തി സുത്തന്തരേ ദസ്സിതോ പമാദോ ആവട്ടിതോ.

സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനേ നിയോജിതേ സാധാരണാസാധാരണവസേന സംകിലേസവോദാനധമ്മാനം പദട്ഠാനതോ ഭൂമിതോ ച വിഭാഗോ സക്കാ സുഖേന യോജിതുന്തി ആവട്ടാനന്തരം വിഭത്തിഹാരോ വുത്തോ. യതോ വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗേ “കതമേ ധമ്മാ സാധാരണാ? ദ്വേ ധമ്മാ സാധാരണാ, നാമസാധാരണാ വത്ഥുസാധാരണാ ചാ”തി ആരഭിത്വാ “മിച്ഛത്തനിയതാനം സത്താനം അനിയതാനഞ്ച സത്താനം ദസ്സനപ്പഹാതബ്ബാ കിലേസാ സാധാരണാ, പുഥുജ്ജനസ്സ സോതാപന്നസ്സ ച കാമരാഗബ്യാപാദാ സാധാരണാ”തിആദിനാ സഭാഗവിസഭാഗപരിയായവന്തേയേവ ധമ്മേ വിഭജിസ്സതി.

സാവജ്ജാനവജ്ജധമ്മാനം സപ്പടിഭാഗാഭാവതോ തേസം വിഭാഗേ കതേ സുത്താഗതേ ധമ്മേ അകസിരേന പടിപക്ഖതോ പരിവത്തേതും സക്കാതി വിഭത്തിഅനന്തരം പരിവത്തനഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി “സമ്മാദിട്ഠിസ്സ പുരിസപുഗ്ഗലസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഭവതീ”തി പടിവിഭത്തസഭാവേ ഏവ ധമ്മേ പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗേ ഉദാഹരിസ്സതി.

പടിപക്ഖതോ പരിവത്തിതാപി ധമ്മാ പരിയായവചനേഹി ബോധേതബ്ബാ, ന സുത്തേ ആഗതായേവാതി ദസ്സനത്ഥം പരിവത്തനാനന്തരം വേവചനഹാരോ വുത്തോ.

ഏവം തേ ധമ്മാ പരിയായസദ്ദതോപി വിഭാവിതാ ഹോന്തീതി പരിയായതോ പകാസിതാനം ധമ്മാനം പഭേദതോ പഞ്ഞത്തിവസേന വിഭജനം സുഖേന സക്കാ ഞാതുന്തി വേവചനഹാരാനന്തരം പഞ്ഞത്തിഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പരിയായപഞ്ഞത്തിവിഭാഗം സുബോധനഞ്ച പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗേ വക്ഖതി.

പഭാവപരിഞ്ഞാദിപഞ്ഞത്തിവിഭാഗമുഖേന പടിച്ചസമുപ്പാദസച്ചാദിധമ്മവിഭാഗേ കതേ സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പടിച്ചസമുപ്പാദാദിമുഖേന അവധാരണം സക്കാ ദസ്സേതുന്തി പഞ്ഞത്തിഅനന്തരം ഓതരണോ ഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി “ഉദ്ധം അധോ”തി ഗാഥം ഉദ്ദിസിത്വാ “വിപ്പമുത്തോ”തി പദേന അസേക്ഖം വിജ്ജം നിദ്ധാരേത്വാ “വിജ്ജുപ്പാദാ അവിജ്ജാനിരോധോ”തിആദിനാ പടിച്ചസമുപ്പാദം ഉദാഹരിസ്സതി.

ധാതായതനാദീസു ഓതാരിതാനം സുത്തേ പദത്ഥാനം പുച്ഛാരമ്ഭവിസോധനം സക്കാ സുഖേന സമ്പാദേതുന്തി ഓതരണാനന്തരം സോധനോ ഹാരോ വുത്തോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "യത്ഥ ഏവം സുദ്ധോ ആരമ്ഭോ, സോ പഞ്ഹോ വിസ്സജ്ജിതോ ഭവതീ"തിആദി.

വിസോധിതേസു സുത്തേ പദപദത്ഥേസു തത്ഥ ലബ്ഭമാനസാമഞ്ഞവിസേസഭാവോ സുകരോ ഹോതീതി ദസ്സേതും സോധനാനന്തരം അധിട്ഠാനോ ഹാരോ ദസ്സിതോ. സോധനോ ഹി അധിട്ഠാനസ്സ ബഹൂപകാരോ, തതോ ഏവ ഹി "യഥാ യഥാ വാ പന പുച്ഛിതം, തഥാ തഥാ വിസ്സജ്ജയിതബ്ബ"ന്തി വക്ഖതി.

സാമഞ്ഞവിസേസഭൂതേസു സാധാരണാസാധാരണേസു ധമ്മേസു പവേദിതേസു പരിക്ഖാരസങ്ഖാതസ്സ സാധാരണാസാധാരണരൂപസ്സ പച്ചയഹേതുരാസിസ്സ പഭേദോ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി അധിട്ഠാനാനന്തരം പരിക്ഖാരോ വുത്തോ . തഥാ ഹി വക്ഖതി "അസാധാരണലക്ഖണോ ഹേതു, സാധാരണലക്ഖണോ പച്ചയോ. യഥാ കിം ഭവേ, യഥാ അങ്കുരസ്സ നിബ്ബത്തിയാ ബീജം അസാധാരണം, പഥവീ ആപോ ച സാധാരണാ"തിആദി.

അസാധാരണേ സാധാരണേ ച കാരണേ ദസ്സിതേ തസ്സ അത്തനോ ഫലേസു കാരണാകാരോ തേസം ഹേതുഫലാനം പഭേദതോ ദേസനാകാരോ ഭാവേതബ്ബപഹാതബ്ബധമ്മാനം ഭാവനാപഹാനാനി ച നിദ്ധാരേത്വാ വുച്ചമാനാനി സമ്മാ സുത്തസ്സ അത്ഥം തഥത്താവബോധായ സംവത്തന്തീതി പരിക്ഖാരാനന്തരം സമാരോപനോ ഹാരോ ദസ്സിതോതി. ഇദം ഹാരാനം അനുക്കമകാരണം.

നയാനം പന വേനേയ്യത്തയപ്പയോജിതത്താ അത്ഥനയത്തയൂപദേസസ്സ തദനുക്കമേനേവ നന്ദിയാവട്ടാദീനം തിണ്ണം അത്ഥനയാനം കമോ വേദിതബ്ബോ. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദയോ ഹി തയോ വേനേയ്യാ നന്ദിയാവട്ടാദയോ പയോജേന്തി. തസ്മാ തേ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസാ വിയ യഥാക്കമം തേസം ഉപകാരായ സവംത്തന്തീതി. തഥാ ഹി നേസം ചത്താരോ ഛ അട്ഠ ച മൂലപദാ നിദ്ദിട്ഠാ. ഇതരസ്സ പന നയദ്വയസ്സ അത്ഥനയത്തയസ്സ ഭൂമിയാ ആലോചനം തസ്സ തത്ഥ സമാനയനഞ്ചാതി ഇമിനാ കാരണേന ഉദ്ദേസക്കമോ വേദിതബ്ബോ. ന ഹി സക്കാ അനോലോകേത്വാ സമാനേതുന്തി.

ഏതപരമതാ ച ഹാരാനം ഏത്തകേഹി പകാരവിസേസേഹി അത്ഥനയത്തയസഹിതേഹി സുത്തസ്സ അത്ഥോ നിദ്ധാരിയമാനോ വേനേയ്യാനം അലമനുത്തരായ പഠമായ ഭൂമിയാ സമധിഗമായാതി വേദിതബ്ബോ. ദസ്സനഭൂമിസമനുപ്പത്തിഅത്ഥാ ഹി നേത്തിപ്പകരണദേസനാതി. അഥ വാ ഏതദന്തോഗധത്താ സബ്ബേസം സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാവിസേസാനം ഏത്താവതാ ഹാരാനം ദട്ഠബ്ബാ. യത്തകാ ഹി സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാവിസേസാ, സബ്ബേ തേ നേത്തിഉപദേസായത്താതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

തഥാ ഹി യേ കേചി സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാപകാരാ നിദ്ദിസീയന്തി. സേയ്യഥിദം - സുത്തസ്സ സമുട്ഠാനം വത്തബ്ബം, അധിപ്പായോ വിഭാവേതബ്ബോ, അനേകധാ പദത്ഥോ സംവണ്ണേതബ്ബോ, വിധി അനുവാദോ ച വേദിതബ്ബോ, വിരോധോ സമാധാതബ്ബോ, അനുസന്ധിയാ അനുരൂപം നിഗമേതബ്ബന്തി. തഥാ

സുത്തസ്സ പയോജനം പിണ്ഡത്ഥോ പദത്ഥോ അനുസന്ധി ചോദനാ പരിഹാരോ ച അത്ഥം വദന്തേന വത്തബ്ബോതി. തഥാ ഉപോഗ്ഘാടപദവിഗ്ഗഹപദത്ഥചാലനാപച്ചുപട്ഠാനാനി വത്തബ്ബാനീതി.

തഥാ തിസ്സോ കഥാ ഏകനാളികാ ചതുരസ്സാ നിസിന്നവത്തികാ. തത്ഥ പാളിം വത്വാ ഏകേകപദസ്സ അത്ഥകഥനം **ഏകനാളികാ** നാമ.

പടിപക്ഖം ദസ്സേത്വാ പടിപക്ഖസ്സ ഉപമം ദസ്സേത്വാ സപക്ഖം ദസ്സേത്വാ സപക്ഖസ്സ ഉപമം ദസ്സേത്വാ കഥനം **ചതുരസ്സാ** നാമ.

വിസഭാഗധമ്മവസേനേവ പരിയോസാനം ഗന്ത്വാ പുന സഭാഗധമ്മവസേനേവ പരിയോസാനഗമനം **നിസിന്നവത്തികാ** നാമ.

ഭേദകഥായ തത്വകഥായ പരിയായവചനേഹി ച സുത്തം സംവണ്ണേതബ്ബന്തി ച ഏവമാദയോ. തേസമ്പി ഏത്ഥേവ അവരോധോ, യസ്മാ തേ ഇധ കതിപയഹാരസങ്ഗഹിതാതി.

നയാനം പന യസ്മാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദയോ തയോ ഏവ വേനേയ്യാ സച്ചാഭിസമയഭാഗിനോ തദത്ഥായ ച അത്ഥനയദേസനാ, തസ്മാ സതിപി സംകിലേസവോദാനധമ്മാനം യഥാവുത്തമൂലപദഭേദതോ വഡ്ഢേത്വാ വിഭജിതബ്ബപ്പകാരേ തഥാ മൂലപദാനി അവഡ്ഢേത്വാ വേനേയ്യത്തയവസേനേവ ഏതപരമതാ വുത്താ. നവസു നവസു ഏവ ഹി മൂലപദേസു സബ്ബേസം സംകിലേസവോദാനധമ്മാനം അന്തോഗധഭാവതോ ന താനി വഡ്ഢേതബ്ബാനി വേനേയ്യത്തയാധികാരതോ ന ഹാപേതബ്ബാനീതി നയാനം ഏതപരമതാ ദട്ഠബ്ബാ.

കമ്മനയാനം പന ആലോചനസമാനയനതോ അഞ്ഞസ്സ പകാരന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ ഏതപരമതാ. **ഹേത്വാദീ**തി ഏത്ഥ ആദിസദ്ദേന ഫലഭൂമിഉപനിസാസഭാഗവിസഭാഗലക്ഖണനയാദയോ പരിഗ്ഗഹിതാ. തേസു **ഹേതൂ**തി കാരണം, യോ ധമ്മോതിപി വുച്ചതി, സോ പന പച്ചയഭാവേന ഏകവിധോ. കാരകോ സമ്പാപകോതി ദുവിധോ. പുന കാരകോ ഞാപകോ സമ്പാപകോതി തിവിധോ. ഹേതുഹേതു പച്ചയഹേതു ഉത്തമഹേതു സാധാരണഹേതൂതി ചതുബ്ബിധോ. പച്ചയധമ്മോ കുസലോ അകുസലോ സദ്ധോ അരിയമഗ്ഗോതി പഞ്ചവിധോ. തഥാ സഭാഗഹേതു അസഭാഗഹേതു അജ്ഝത്തികഹേതു ബാഹിരഹേതു ജനകഹേതു പരിഗ്ഗാഹകഹേതു സാധാരണഹേതു അസാധാരണഹേതു സമനന്തരഹേതു പരമ്പരഹേതു സഹജാതഹേതു അസഹജാതഹേതു സാസവഹേതു അനാസവഹേതൂതിആദിനാ അനേകവിധോ ചാതി വേദിതബ്ബോ.

ഫലമ്പി പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഏകവിധം. അധിഗന്തബ്ബതോപി സമ്പാപകഹേതുവസേന ഫലപരിയായോ ലബ്ഭതീതി നിബ്ബത്തേതബ്ബഅധിഗന്തബ്ബഭാവതോ ദുവിധം. ഞാപേതബ്ബനിബ്ബത്തേതബ്ബപത്തബ്ബതോ തിവിധം. പച്ചയുപ്പന്നവിപാകകിരിയാവചനത്ഥനിബ്ബാനവസേന പഞ്ചവിധം. സഭാഗഹേതുനിബ്ബത്തം അസഭാഗഹേതുനിബ്ബത്തന്തി ഏവമാദിവസേന അനേകവിധഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം. തഥാ ലോകിയം ലോകുത്തരന്തി. തത്ഥ ലോകുത്തരം ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി. ലോകിയഫലം ദുവിധം കായികം

മാനസഞ്ച . തത്ഥ കായികം പഞ്ചദ്വാരികം, അവസിട്ഠം മാനസം. യഞ്ച തായ തായ സുത്തദേസനായ സാധേതബ്ബം, തദപി ഫലന്തി.

ഭൂമീതി സാസവഭൂമി അനാസവഭൂമി സങ്ഖതഭൂമി അസങ്ഖതഭൂമി ദസ്സനഭൂമി ഭാവനാഭൂമി പുഥുജ്ജനഭൂമി സേക്ഖഭൂമി അസേക്ഖഭൂമി സാവകഭൂമി പച്ചേകബുദ്ധഭൂമി സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭൂമി ഝാനഭൂമി അസമാഹിതഭൂമി പടിപജ്ജമാനഭൂമി പടിപന്നഭൂമി പഠമാഭൂമി യാവ ചതുത്ഥീഭൂമി കാമാവചരഭൂമി യാവ ലോകുത്തരഭൂമീതി ബഹുവിധാ. തത്ഥ സാസവഭൂമി പരിത്തമഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ. അനാസവഭൂമി അപ്പമാണാ ധമ്മാ. സങ്ഖതഭൂമി നിബ്ബാനവജ്ജാ സബ്ബേ സഭാവധമ്മാ. അസങ്ഖതഭൂമി അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ. ദസ്സനഭൂമി പഠമമഗ്ഗഫലധമ്മാ. ഭാവനാഭൂമി അവസിട്ഠമഗ്ഗഫലധമ്മാ. പുഥുജ്ജനഭൂമി ഹീനമജ്ഝിമാ ധമ്മാ. സേക്ഖഭൂമി ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗധമ്മാ ഹേട്ഠിമാ ച തയോ ഫലധമ്മാ. അസേക്ഖഭൂമി അഗ്ഗഫലധമ്മാ. സാവകപച്ചേകബുദ്ധബുദ്ധധമ്മാ സാവകാദിഭൂമിയോ. ഝാനഭൂമി ഝാനധമ്മാ. അസമാഹിതഭൂമി ഝാനവജ്ജിതാ ധമ്മാ. പടിപജ്ജമാനഭൂമി മഗ്ഗധമ്മാ. പടിപന്നഭൂമി ഫലധമ്മാ. പഠമാദിഭൂമിയോ സഹ ഫലേന ചത്താരോ മഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ ധമ്മാ "പഠമായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ"തിആദിവചനതോ. കാമാവചരാദിഭൂമിയോ കാമാവചരാദിധമ്മാ. യേ ച ധമ്മാ തേസം തേസം ഹാരനയാനം പതിട്ഠാനഭാവേന സുത്തേസു നിദ്ധാരീയന്തി, തേപി ഭൂമിയോതി വിഞ്ഞാതബ്ബാ.

ഉപനിസാതി ബലവകാരണം, യോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി വുച്ചതി. യഞ്ച സന്ധായ സുത്തേ "ദുക്ഖൂപനിസാ സദ്ധാ സദ്ധൂപനിസം 'സീല'ന്തി യാവ വിമുത്തൂപനിസം വിമുത്തിഞാണദസ്സന"ന്തി വുത്തം. അപി ച ഉപനിസാതി തസ്മിം തസ്മിം സമയേ സിദ്ധന്തേ ഹദയഭൂതം അബ്ഭന്തരം വുച്ചതി. ഇധാപി നേത്തിഹദയം, യം സമ്മാ പരിഗ്ഗണ്ഹന്താ ധമ്മകഥികാ തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ ആഗതധമ്മമുഖേന സബ്ബഹാരനയയോജനായ സമത്ഥാ ഹോന്തി. കിം പനേതം നേത്തിഹദയം? യദിദം ഏതസ്സേവ തേത്തിംസവിധസ്സ പകരണപദത്ഥസോളസസ്സ അട്ഠവീസതിവിധപട്ഠാനവിഭങ്ഗസഹിതസ്സ വിസയോ സഹ നിമിത്തവിഭാഗേന അസങ്കരതോ വവത്ഥിതോ.

സേയ്യഥിദം - ദേസനാഹാരസ്സ അസ്സാദാദയോ വിസയോ, തസ്സ അസ്സാദാദിവിഭാവനലക്ഖണത്താ. തസ്സ അസ്സാദോ സുഖം സോമനസ്സന്തി ഏവമാദിവിഭാഗോ, തസ്സ നിമിത്തം ഇട്ഠാരമ്മണാദി, അയഞ്ച അത്ഥോ ദേസനാഹാരവിചയഹാരനിദ്ദേസവണ്ണനായം വിത്ഥാരതോ പകാസിതോ ഏവ. സുത്തേ ആഗതധമ്മസ്സ സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനവിസയോ ആവട്ടഹാരോ, തദുഭയആവട്ടനലക്ഖണത്താ. സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പച്ചനീകധമ്മവിസയോ പരിവത്തനഹാരോ, പടിപക്ഖധമ്മപരിവത്തനലക്ഖണത്താ. പദട്ഠാനപരിക്ഖാരേസു ആസന്നകാരണം ഉപനിസ്സയകാരണഞ്ച പദട്ഠാനം, ഹേതു പരിക്ഖാരോതി അയമേതേസം വിസേസോ.

സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാ ച തേസം തേസം ധമ്മാനം അനുകൂലപടികൂലധമ്മാ യഥാക്കമം വേദിതബ്ബാ. യഥാ - സമ്മാദിട്ഠിയാ സമ്മാസങ്കപ്പോ സഭാഗോ, മിച്ഛാസങ്കപ്പോ വിസഭാഗോതി ഇമിനാ നയേന സബ്ബം സഭാഗവിസഭാഗതോ വേദിതബ്ബം.

ലക്ഖണന്തി സഭാവോ. സോ ഹാരനയാനം നിദ്ദേസേ വിഭാവിതോ ഏവ.

യം പനേതം ഹേതുആദിവിസേസവിനിമുത്തം ഹാരനയാനം യോജനാനിബന്ധനം, സോ നയോ. യഥാഹ - **ലക്ഖണഹാരേ** ''ഏവം യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കിച്ചതോ ച ലക്ഖണതോ ച സാമഞ്ഞതോ ചാ''തിആദി. തഥാ വിചയേന ഹാരേന വിചിനിത്വാ യുത്തിഹാരേന യോജേതബ്ബാതി. തഥാ സോധനഹാരാദീസു സുദ്ധോ ആരമ്ഭോ ഹോതി, സോ പഞ്ഹോ വിസ്സജ്ജിതോ ഭവതീതി ഏവമാദി. ഏകത്താദയോപി നയാ ഇധ നയോതി ഗഹേതബ്ബാ.

ഏവം ഹേതുഫലാദീനി ഉപധാരേത്വാ നേസം വസേന തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേ ലബ്ഭമാനപദത്ഥനിദ്ധാരണമുഖേന യഥാലക്ഖണം ഏതേ ഹാരാ നയാ ച യോജേതബ്ബാ. വിസേസതോ പന പദട്ഠാനപരിക്ഖാരാ ഹേതുവസേന. ദേസനാവിചയചതുബ്യൂഹസമാരോപനാ ഹേതുഫലവസേന. തഥാ വേവചനപഞ്ഞത്തിഓതരണസോധനാ ഫലവസേനേവാതി കേചി. വിഭത്തി ഹേതുഭൂമിവസേന. പരിവത്തോ വിസഭാഗവസേന. ആവട്ടോ സഭാഗവിസഭാഗവസേന. ലക്ഖണയുത്തിഅധിട്ഠാനാ നയവസേന യോജേതബ്ബാതി. ഏത്താവതാ ച യം വുത്തം -

''സാമഞ്ഞതോ വിസേസേന, പദത്ഥോ ലക്ഖണം കമോ;
ഏത്താവതാ ച ഹേത്വാദീ, വേദിതബ്ബാ ഹി വിഞ്ഞുനാ''തി.

അയം ഗാഥാ വുത്തത്ഥാ ഹോതി.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പടിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൫. ഏവം ഹാരാദയോ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം ഗാഥാബന്ധവസേന സരൂപതോ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തേസു ഹാരേ താവ പടിനിദ്ദേസവസേന വിഭജിതും **"തത്ഥ കതമോ ദേസനാഹാരോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കതമോ**തി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. **ദേസനാഹാരോ**തി പുച്ഛിതബ്ബധമ്മനിദസ്സനം. കിഞ്ചാപി ദേസനാഹാരോ നിദ്ദേസവാരേ സരൂപതോ ദസ്സിതോ, പടിനിദ്ദേസസ്സ പന വിസയം ദസ്സേന്തോ **"അസ്സാദാദീനവതാ"**തി ഗാഥം ഏകദേസേന പച്ചാമസതി. അയം ദേസനാഹാരോ പുബ്ബാപരാപേക്ഖോ. തത്ഥ പുബ്ബാപേക്ഖത്തേ "കതമോ ദേസനാഹാരോ"തി പുച്ഛിത്വാ "അസ്സാദാദീനവതാ"തി സരൂപതോ ദസ്സിതസ്സ നിഗമനം ഹോതി. പരാപേക്ഖത്തേ പന "അയം ദേസനാഹാരോ കിം ദേസയതീ"തി ദേസനാകിരിയായ കത്തുനിദ്ദേസോ ഹോതി. തേന ദേസനാഹാരസ്സ അന്വത്ഥസഞ്ഞതം ദസ്സേതി. **ദേസയതീ**തി സംവണ്ണേതി, വിത്ഥാരേതീതി അത്ഥോ.

ഇദാനി അനേന ദേസേതബ്ബധമ്മേ സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"അസ്സാദ"**ന്തിആദിമാഹ, തം പുബ്ബേ വുത്തനയത്താ ഉത്താനമേവ. തസ്മാ ഇതോ പരമ്പി അവുത്തമേവ വണ്ണയിസ്സാമ. "കഥം പന ആഗതേ അസ്സാദാദികേ അയം ഹാരോ സംവണ്ണേതീ"തി അനുയോഗം മനസികത്വാ ദേസനാഹാരേന സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മം ദസ്സേന്തോ **"ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ"**തിആദികം സബ്ബപരിയത്തിധമ്മസങ്ഗാഹകം ഭഗവതോ ഛഛക്കദേസനം ഏകദേസേന ദസ്സേതി.

തത്ഥ **ധമ്മ**ന്തി അയം **ധമ്മ**-സദ്ദോ പരിയത്തിസച്ചസമാധിപഞ്ഞാപകതിപുഞ്ഞാപത്തിഞ്ഞേയ്യാദീസു ബഹൂസു അത്ഥേസു ദിട്ഠപ്പയോഗോ. തഥാ ഹി "ഇധ, ഭിക്ഖു, ധമ്മം പരിയാപുണാതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൫.൭൩) പരിയത്തിധമ്മേ ദിസ്സതി. "ദിട്ഠധമ്മോ പത്തധമ്മോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൯; മഹാവ॰ ൧൮) സച്ചേ. "ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩, ൧൪൫) സമാധിമ്ഹി. "സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ"തി ഏവമാദീസു (ജാ॰ ൧.൧.൫൭; ൧.൨.൧൪൭-൧൪൮) പഞ്ഞായം. "ജാതിധമ്മാനം, ഭിക്ഖവേ, സത്താന"ന്തി ഏവമാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൯൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൧) പകതിയം . "ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരി"ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨; ൧.൧൫.൩൮൫) പുഞ്ഞേ. "ചത്താരോ പാരാജികാ ധമ്മാ"തി ഏവമാദീസു (പാരാ॰ ൨൩൩) ആപത്തിയം. "കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧) ഞേയ്യേ. ഇധ പന പരിയത്തിയം ദട്ഠബ്ബോതി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.മൂലപരിയായസുത്തവണ്ണനാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡ ൧; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൧.൧).

വോതി പന അയം **വോ**-സദ്ദോ "ഹന്ദ ദാനി, ഭിക്ഖവേ, പവാരേമി വോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൧൫) ഏത്ഥ ഉപയോഗത്ഥേ ആഗതോ. "സന്നിപതിതാനം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദ്വയം കരണീയ"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൩) കരണത്ഥേ. "യേ ഹി വോ അരിയാ പരിസുദ്ധകായകമ്മന്താ"തിആദീസു പദപൂരണേ. "ആരോചയാമി വോ, ഭിക്ഖവേ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) സമ്പദാനത്ഥേ. ഇധാപി സമ്പദാനത്ഥേ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബോ.

ഭിക്ഖനസീലതാദിഗുണയോഗേന ഭിക്ഖൂ, ഭിന്നകിലേസതാദിഗുണയോഗേന വാ. അഥ വാ സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖന്തീതി ഭിക്ഖൂ. **ഭിക്ഖവേ**തി തേസം ആലപനം. തേന തേ ധമ്മസ്സവനേ നിയോജേന്തോ അത്തനോ മുഖാഭിമുഖം കരോതി. **ദേസേസ്സാമീ**തി കഥേസ്സാമി. തേന നാഹം ധമ്മിസ്സരതായ തുമ്ഹേ അഞ്ഞം കിഞ്ചി കാരേയ്യാമി, അനാവരണഞാണേന സബ്ബം ഞേയ്യധമ്മം പച്ചക്ഖകാരിതായ പന ധമ്മം ദേസേസ്സാമീതി ഇദാനി പവത്തിയമാനം ധമ്മദേസനം പടിജാനാതി. **ആദികല്യാണ**ന്തിആദീസു ആദിമ്ഹി കല്യാണം **ആദികല്യാണം,** ആദികല്യാണമേതസ്സാതി വാ **ആദികല്യാണം**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ സീലേന ആദികല്യാണം. സമാധിനാ മജ്ഝേകല്യാണം. പഞ്ഞായ പരിയോസാനകല്യാണം. ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ വാ ആദികല്യാണം. ധമ്മസുധമ്മതായ മജ്ഝേകല്യാണം. സങ്ഘസുപ്പടിപത്തിയാ പരിയോസാനകല്യാണം. അഥ വാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുവിനയനേന ആദികല്യാണം. വിപഞ്ചിതഞ്ഞുവിനയനേന മജ്ഝേകല്യാണം നേയ്യപുഗ്ഗലവിനയനേന പരിയോസാനകല്യാണം. അയമേവത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോ.

അത്ഥസമ്പത്തിയാ **സാത്ഥം**. ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ **സബ്യഞ്ജനം**. സങ്കാസനാദിഛഅത്ഥപദസമായോഗതോ വാ **സാത്ഥം**. അക്ഖരാദിഛബ്യഞ്ജനപദസമായോഗതോ

സബ്യഞ്ജനം. അയമേവത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോ. ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ ഏകന്തേന പരിപുണ്ണന്തി **കേവലപരിപുണ്ണം**. അപനേതബ്ബാഭാവതോ **പരിസുദ്ധം**. സീലാദിപഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ വാ **പരിപുണ്ണം**. ചതുരോഘനിത്ഥരണായ പവത്തിയാ ലോകാമിസനിരപേക്ഖതായ ച **പരിസുദ്ധം**. ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ഉത്തമം ബ്രഹ്മൂനം വാ സേട്ഠാനം അരിയാനം ചരിയം സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സാസനം **ബ്രഹ്മചരിയം പകാസയിസ്സാമി** പരിദീപയിസ്സാമീതി അത്ഥോ.

ഏവം ഭഗവതാ ദേസിതോ പകാസിതോ ച സാസനധമ്മോ യേസം അസ്സാദാദീനം ദസ്സനവസേന പവത്തോ, തേ അസ്സാദാദയോ ദേസനാഹാരസ്സ വിസയഭൂതാ യത്ഥ യത്ഥ പാഠേ സവിസേസം വുത്താ, തതോ തതോ നിദ്ധാരേത്വാ ഉദാഹരണവസേന ഇധാനേത്വാ ദസ്സേതും **"തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കാമന്തി** മനാപിയരൂപാദിം തേഭൂമകധമ്മസങ്ഖാതം വത്ഥുകാമം. **കാമയമാനസ്സാ**തി ഇച്ഛന്തസ്സ. **തസ്സ ചേതം സമിജ്ഝതീ**തി തസ്സ കാമയമാനസ്സ സത്തസ്സ തം കാമസങ്ഖാതം വത്ഥു സമിജ്ഝതി ചേ, സചേ സോ തം ലഭതീതി വുത്തം ഹോതി. **അദ്ധാ പീതിമനോ ഹോതീ**തി ഏകംസേന തുട്ഠചിത്തോ ഹോതി. **ലദ്ധാ**തി ലഭിത്വാ. **മച്ചോ**തി സത്തോ. **യദിച്ഛതീ**തി യം ഇച്ഛതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **നിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **അയം അസ്സാദോ**തി യായം അധിപ്പായസമിജ്ഝനാ ഇച്ഛിതലാഭേ പീതിമനതാ സോമനസ്സം, അയം അസ്സാദേതബ്ബതോ അസ്സാദോ.

തസ്സ ചേ കാമയാനസ്സാതി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കാമേ ഇച്ഛമാനസ്സ, കാമേന വാ യായമാനസ്സ. **ഛന്ദജാതസ്സാ**തി ജാതതണ്ഹസ്സ. **ജന്തുനോ**തി സത്തസ്സ. **തേ കാമാ പരിഹായന്തീ**തി തേ വത്ഥുകാമാ കേനചി അന്തരായേന വിനസ്സന്തി ചേ. **സല്ലവിദ്ധോവ രുപ്പതീ**തി അഥ അയോമയാദിനാ സല്ലേന വിദ്ധോ വിയ പീളിയതീതി അത്ഥോ. **അയം ആദീനവോ**തി യായം കാമാനം വിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവാ കാമയാനസ്സ സത്തസ്സ രുപ്പനാ ദോമനസ്സുപ്പത്തി, അയം ആദീനവോ.

യോ കാമേ പരിവജ്ജേതീതി യോ ഭിക്ഖു യഥാവുത്തേ കാമേ തത്ഥ ഛന്ദരാഗസ്സ വിക്ഖമ്ഭനേന വാ സമുച്ഛിന്ദനേന വാ സബ്ബഭാഗേന വജ്ജേതി. യഥാ കിം? **സപ്പസ്സേവ പദാ സിരോ**തി, യഥാ കോചി പുരിസോ ജീവിതുകാമോ കണ്ഹസപ്പം പടിപഥേ പസ്സിത്വാ അത്തനോ പാദേന തസ്സ സിരം പരിവജ്ജേതി, **സോമം…പേ॰… സമതിവത്തതീ**തി സോ ഭിക്ഖു സബ്ബം ലോകം വിസരിത്വാ ഠിതത്താ ലോകേ വിസത്തികാസങ്ഖാതം ഇമം തണ്ഹം സതിമാ ഹുത്വാ സമതിക്കമതീതി. **ഇദം നിസ്സരണന്തി** യദിദം വിസത്തികാസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ നിബ്ബാനാരമ്മണേന അരിയമഗ്ഗേന സമതിവത്തനം, ഇദം നിസ്സരണം.

ഖേത്തന്തി കേദാരാദിഖേത്തം. **വത്ഥുന്തി** ഘരവത്ഥുആദിവത്ഥും. **ഹിരഞ്ഞം വാ**തി കഹാപണസങ്ഖാതം സുവണ്ണസങ്ഖാതഞ്ച ഹിരഞ്ഞം. വാ-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ, സോ സബ്ബപദേസു യോജേതബ്ബോ. **ഗവാസ്സന്തി** ഗാവോ ച അസ്സേ ചാതി ഗവാസ്സം. **ദാസപോരിസന്തി** ദാസേ ച പോരിസേ ചാതി ദാസപോരിസം. **ഥിയോ**തി ഇത്ഥിയോ. **ബന്ധൂ**തി ഞാതിബന്ധവോ. **പുഥൂ കാമേ**തി അഞ്ഞേപി വാ മനാപിയരൂപാദികേ ബഹൂ കാമഗുണേ. **യോ നരോ അനുഗിജ്ഝതീ**തി യോ സത്തോ അനു അനു അഭികങ്ഖതി പത്ഥേതീതി അത്ഥോ. **അയം അസ്സാദോ**തി യദിദം ഖേത്താദീനം അനുഗിജ്ഝനം, അയം അസ്സാദേതി വത്ഥുകാമേ ഏതേനാതി അസ്സാദോ.

അബലാ നം ബലീയന്തീതി ഖേത്താദിഭേദേ കാമേ അനുഗിജ്ഝന്തം തം പുഗ്ഗലം കുസലേഹി പഹാതബ്ബത്താ അബലസങ്ഖാതാ കിലേസാ ബലീയന്തി അഭിഭവന്തി, സദ്ധാബലാദിവിരഹേന വാ അബലം തം പുഗ്ഗലം അബലാ കിലേസാ ബലീയന്തി, അബലത്താ അഭിഭവന്തീതി അത്ഥോ. **മദ്ദന്തേനം പരിസ്സയാ**തി ഏനം കാമഗിദ്ധം കാമേ പരിയേസന്തം രക്ഖന്തഞ്ച സീഹാദയോ ച പാകടപരിസ്സയാ കായദുച്ചരിതാദയോ ച അപാകടപരിസ്സയാ മദ്ദന്തി. **തതോ നം…പേ॰… ദകന്തി** തതോ തേഹി പാകടാപാകടപരിസ്സയേഹി അഭിഭൂതം തം പുഗ്ഗലം ജാതിആദിദുക്ഖം സമുദ്ദേ ഭിന്നനാവം ഉദകം വിയ അന്വേതി അനുഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. **അയം ആദീനവോ**തി യ്വായം തണ്ഹാദുച്ചരിതസംകിലേസഹേതുകോ ജാതിആദിദുക്ഖാനുബന്ധോ, അയം ആദീനവോ.

തസ്മാതി യസ്മാ കാമഗിദ്ധസ്സ വുത്തനയേന ദുക്ഖാനുബന്ധോ വിജ്ജതി, തസ്മാ. **ജന്തൂ**തി സത്തോ. **സദാ സതോ**തി പുബ്ബരത്താപരരത്തം ജാഗരിയാനുയോഗേന സതോ ഹുത്വാ. **കാമാനി പരിവജ്ജയേ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന ച രൂപാദീസു വത്ഥുകാമേസു സബ്ബപ്പകാരം കിലേസകാമം അനുപ്പാദേന്തോ കാമാനി പരിവജ്ജയേ പജഹേയ്യ. **തേ പഹായ തരേ ഓഘന്തി** ഏവം തേ കാമേ പഹായ തപ്പഹാനകരഅരിയമഗ്ഗേനേവ ചതുബ്ബിധമ്പി ഓഘം തരേയ്യ, തരിതും സക്കുണേയ്യാതി അത്ഥോ. **നാവം സിത്വാവ പാരഗൂ**തി യഥാ പുരിസോ ഉദകഗ്ഗഹണേന

ഗരുഭാരം നാവം ഉദകം ബഹി സിഞ്ചിത്വാ ലഹുകായ നാവായ അപ്പകസിരേനേവ പാരഗൂ ഭവേയ്യ, പാരം ഗച്ഛേയ്യ, ഏവമേവ അത്തഭാവനാവം കിലേസൂദകഗരുകം സിഞ്ചിത്വാ ലഹുകേന അത്തഭാവേന പാരഗൂ ഭവേയ്യ, പാരം നിബ്ബാനം അരഹത്തപ്പത്തിയാ ഗച്ഛേയ്യ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബാനേനാതി അത്ഥോ. **ഇദം നിസ്സരണ**ന്തി യം കാമപ്പഹാനമുഖേന ചതുരോഘം തരിത്വാ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ നിബ്ബാനം, ഇദം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണതോ നിസ്സരണന്തി.

ധമ്മോതി ദാനാദിപുഞ്ഞധമ്മോ. **ഹവേ**തി നിപാതമത്തം. **രക്ഖതി ധമ്മചാരി**ന്തി യോ തം ധമ്മം അപ്പമത്തോ ചരതി, തം ധമ്മചാരിം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഭേദേന ദുവിധതോപി അനത്ഥതോ രക്ഖതി പാലേതി. **ഛത്തം മഹന്തം യഥ വസ്സകാലേ**തി വസ്സകാലേ ദേവേ വസ്സന്തേ യഥാ മഹന്തം ഛത്തം കുസലേന പുരിസേന ധാരിതം തം വസ്സതേമനതോ രക്ഖതി. തത്ഥ യഥാ തം ഛത്തം അപ്പമത്തോ ഹുത്വാ അത്താനം രക്ഖന്തം ഛാദേന്തഞ്ച വസ്സാദിതോ രക്ഖതി, ഏവം ധമ്മോപി അത്തസമ്മാപണിധാനേന അപ്പമത്തോ ഹുത്വാ ധമ്മചരിയായ അത്താനം രക്ഖന്തംയേവ രക്ഖതീതി അധിപ്പായോ. **ഏസാ…പേ॰… ചാരീ**തി ഏതേന വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **ഇദം ഫല**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികേഹി സമ്പരായികേഹി ച അനത്ഥേഹി യദിദം ധമ്മസ്സ രക്ഖണം വുത്തം രക്ഖാവസാനസ്സ ച അബ്ഭുദയസ്സ നിപ്ഫാദനം, ഇദം നിസ്സരണം അനാമസിത്വാ ദേസനായ നിബ്ബത്തേതബ്ബതായ ഫലന്തി.

സബ്ബേ ധമ്മാതി സബ്ബേ സങ്ഖതാ ധമ്മാ. **അനത്താ**തി നത്ഥി ഏതേസം അത്താ കാരകവേദകസഭാവോ, സയം വാ ന അത്താതി അനത്താതി. **ഇതീ**തി ഏവം. **യദാ പഞ്ഞായ പസ്സതീ**തി യസ്മിം കാലേ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേന്തോ അനത്താനുപസ്സനാസങ്ഖാതായ പഞ്ഞായ പസ്സതി. **അഥ നിബ്ബിന്ദതി ദുക്ഖേ**തി അഥ അനത്താനുപസ്സനായ പുബ്ബേ ഏവ അനിച്ചതാദുക്ഖതാനം സുപരിദിട്ഠത്താ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാവസേന വിപസ്സനാഗോചരഭൂതേ പഞ്ചക്ഖന്ധദുക്ഖേ നിബ്ബിന്ദതി നിബ്ബേദം ആപജ്ജതി. **ഏസ മഗ്ഗോ വിസുദ്ധിയാ**തി യാ വുത്തലക്ഖണാ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ സബ്ബകിലേസവിസുജ്ഝനതോ വിസുദ്ധിസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അച്ചന്തവിസുദ്ധിയാ വാ അമതധാതുയാ മഗ്ഗോ ഉപായോ. **അയം ഉപായോ**തി യദിദം അനത്താനുപസ്സനാമുഖേന സബ്ബസ്മിം വട്ടസ്മിം നിബ്ബിന്ദനം വുത്തം, തം വിസുദ്ധിയാ അധിഗമഹേതുഭാവതോ ഉപായോ.

"ചക്ഖുമാ…പേ॰… പരിവജ്ജയേ"തി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ ചക്ഖുമാ പുരിസോ സരീരേ വഹന്തേ വിസമാനി ഭൂമിപ്പദേസാനി ചണ്ഡതായ വാ വിസമേ ഹത്ഥിആദയോ പരിവജ്ജേതി, ഏവം ലോകേ സപ്പഞ്ഞോ പുരിസോ സപ്പഞ്ഞതായ ഹിതാഹിതം ജാനന്തോ പാപാനി ലാമകാനി ദുച്ചരിതാനി പരിവജ്ജേയ്യാതി. **അയം ആണത്തീ**തി യാ അയം ''പാപാനി പരിവജ്ജേതബ്ബാനീ''തി ധമ്മരാജസ്സ ഭഗവതോ ആണാ, അയം ആണത്തീതി.

ഏവം വിസും വിസും സുത്തേസു ആഗതാ ഫലൂപായാണത്തിയോ ഉദാഹരണഭാവേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി താ ഏകതോ ആഗതാ ദസ്സേതും **"സുഞ്ഞതോ"**തി ഗാഥമാഹ.

തത്ഥ **സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സു, മോഘരാജാതി ആണത്തീ**തി ''മോഘരാജ, സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരലോകം അവസവത്തിതാസല്ലക്ഖണവസേന വാ തുച്ഛഭാവസമനുപസ്സനവസേന വാ സുഞ്ഞോതി പസ്സാ''തി ഇദം ധമ്മരാജസ്സ വചനം വിധാനഭാവതോ ആണത്തി. സബ്ബദാ സതികിരിയായ തംസുഞ്ഞതാദസ്സനം സമ്പജ്ജതീതി **"സദാ സതോതി ഉപായോ"**തി വുത്തം. **അത്താനുദിട്ഠിം ഊഹച്ചാ**തി വീസതിവത്ഥുകം സക്കായദസ്സനം ഉദ്ധരിത്വാ സമുച്ഛിന്ദിത്വാ. **ഏവം മച്ചുതരോ സിയാതി. ഇദം ഫല**ന്തി യം ഏവം വുത്തേന വിധിനാ മച്ചുതരണം മച്ചുനോ വിസയാതിക്കമനം തസ്സ യം പുബ്ബഭാഗപടിപദാപടിപജ്ജനം, ഇദം ദേസനായ ഫലന്തി അത്ഥോ. യഥാ പന അസ്സാദാദയോ സുത്തേ കത്ഥചി സരൂപതോ കത്ഥചി നിദ്ധാരേതബ്ബതായ കത്ഥചി വിസും വിസും കത്ഥചി ഏകതോ ദസ്സിതാ, ന ഏവം ഫലാദയോ. ഫലാദയോ പന സബ്ബത്ഥ സുത്തേ ഗാഥാസു വാ ഏകതോ ദസ്സേതബ്ബാതി ഇമസ്സ നയസ്സ ദസ്സനത്ഥം വിസും വിസും ഉദാഹരിത്വാപി പുന ''സുഞ്ഞതോ ലോക''ന്തിആദിനാ ഏകതോ ഉദാഹരണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൬. ഏവം അസ്സാദാദയോ ഉദാഹരണവസേന സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ പുഗ്ഗലവിഭാഗേന ദേസനാവിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഭഗവാ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ ഉഗ്ഘടിതം ഘടിതമത്തം ഉദ്ദിട്ഠമത്തം യസ്സ നിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസാ ന കതാ, തം ജാനാതീതി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ. ഉദ്ദേസമത്തേന സപ്പഭേദം സവിത്ഥാരമത്ഥം പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ, ഉഗ്ഘടിതം വാ ഉച്ചലിതം ഉട്ഠപിതന്തി അത്ഥോ, തം ജാനാതീതി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ.

ധമ്മോ ഹി ദേസിയമാനോ ദേസകതോ ദേസനാഭാജനം സങ്കമന്തോ വിയ ഹോതി, തമേസ ഉച്ചലിതമേവ ജാനാതീതി അത്ഥോ, ചലിതമേവ വാ ഉഗ്ഘടിതം. സസ്സതാദിആകാരസ്സ ഹി വേനേയ്യാനം ആസയസ്സ ബുദ്ധാവേണികാ ധമ്മദേസനാ തങ്ഖണപതിതാ ഏവ ചലനായ ഹോതി, തതോ പരമ്പരാനുവത്തിയാ, തത്ഥായം ഉഗ്ഘടിതേ ചലിതമത്തേയേവ ആസയേ ധമ്മം ജാനാതി അവബുജ്ഝതീതി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ, തസ്സ **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ നിസ്സരണം ദേസയതി,** തത്തകേനേവ തസ്സ അത്ഥസിദ്ധിതോ. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതം നിദ്ദിട്ഠം ജാനാതീതി വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ, വിപഞ്ചിതം വാ മന്ദം സണികം ധമ്മം ജാനാതീതി വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ, തസ്സ **വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ ആദീനവഞ്ച നിസ്സരണഞ്ച ദേസയതി,** നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരായ ദേസനായ തസ്സ അത്ഥസിദ്ധിതോ. നേതബ്ബോ ധമ്മസ്സ പടിനിദ്ദേസേന അത്ഥം പാപേതബ്ബോതി നേയ്യോ, മുദിന്ദ്രിയതായ വാ പടിലോമഗ്ഗഹണതോ നേതബ്ബോ അനുനേതബ്ബോതി നേയ്യോ, തസ്സ **നേയ്യസ്സ അസ്സാദം ആദീനവം നിസ്സരണഞ്ച ദേസയതി,** അനവസേസേത്വാവ ദേസനേന തസ്സ അത്ഥസിദ്ധിതോ. തത്ഥായം പാളി -

"കതമോ ച പുഗ്ഗലോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ? യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സഹ ഉദാഹടവേലായ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ.

"കതമോ ച പുഗ്ഗലോ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ? യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സംഖിത്തേന ഭാസിതസ്സ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ വിഭജിയമാനേ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ.

"കതമോ ച പുഗ്ഗലോ നേയ്യോ? യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉദ്ദേസതോ പരിപുച്ഛതോ യോനിസോമനസികരോതോ കല്യാണമിത്തേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ ഏവം അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ നേയ്യോ"തി (പു॰ പ॰ ൧൪൮-൧൫൦).

പദപരമോ പനേത്ഥ നേത്തിയം പടിവേധസ്സ അഭാജനന്തി ന ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച അസ്സാദോ, ആദീനവോ, നിസ്സരണം, അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച, അസ്സാദോ ച നിസ്സരണഞ്ച, ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ച, അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ചാതി ഏതേ സത്ത പട്ഠാനനയാ.

തേസു തതിയഛട്ഠസത്തമാ വേനേയ്യത്തയവിനയനേ സമത്ഥതായ ഗഹിതാ, ഇതരേ ചത്താരോ ന ഗഹിതാ. ന ഹി കേവലേന അസ്സാദേന ആദീനവേന തദുഭയേന വാ കഥിതേന വേനേയ്യവിനയനം സമ്ഭവതി, കിലേസാനം പഹാനാവചനതോ. പഞ്ചമോപി ആദീനവാവചനതോ നിസ്സരണസ്സ അനുപായോ ഏവ. ന ഹി വിമുത്തിരസാ ഭഗവതോ ദേസനാ വിമുത്തിം തദുപായഞ്ച അനാമസന്തീ പവത്തതി. തസ്മാ ഏതേ ചത്താരോ നയാ അനുദ്ധടാ. സചേ പന പദപരമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന പവത്തം സംകിലേസഭാഗിയം വാസനാഭാഗിയം തദുഭയഭാഗേ ഠിതം ദേസനം സുത്തേകദേസം ഗാഥം വാ താദിസം ഏതേസം നയാനം ഉദാഹരണഭാവേന ഉദ്ധരതി, ഏവം സതി സത്തന്നമ്പി നയാനം ഗഹണം ഭവേയ്യ. വേനേയ്യവിനയനം പന തേസം സന്താനേ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദനം. തം യഥാവുത്തേഹി ഏവ നയേതി, നാവസേസേഹീതി ഇതരേ ഇധ ന വുത്താ. യസ്മാ പന **പേടകേ** (പേടകോ॰ ൨൩) -

"തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച?

യാനി കരോതി പുരിസോ, താനി അത്തനി പസ്സതി;
കല്യാണകാരീ കല്യാണം, പാപകാരീ ച പാപക"ന്തി.

തത്ഥ യം കല്യാണകാരീ കല്യാണം പച്ചനുഭോതി, അയം അസ്സാദോ. യം പാപകാരീ പാപം പച്ചനുഭോതി, അയം ആദീനവോ.

അട്ഠിമേ , ഭിക്ഖവേ, ലോകധമ്മാ. കതമേ അട്ഠ? ലാഭോതിആദി (അ॰ നി॰ ൮.൬). തത്ഥ ലാഭോ യസോ സുഖം പസംസാ, അയം അസ്സാദോ. അലാഭോ അയസോ ദുക്ഖം നിന്ദാ, അയം ആദീനവോ.

തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോ ച നിസ്സരണഞ്ച?

"സുഖോ വിപാകോ പുഞ്ഞാനം, അധിപ്പായോ ച ഇജ്ഝതി;
ഖിപ്പഞ്ച പരമം സന്തിം, നിബ്ബാനമധിഗച്ഛതീ"തി. (പേടകോ॰ ൨൩);

അയം അസ്സാദോ ച നിസ്സരണഞ്ച.

ദ്വത്തിംസിമാനി, ഭിക്ഖവേ, മഹാപുരിസസ്സ മഹാപുരിസലക്ഖണാനി, യേഹി സമന്നാഗതസ്സ മഹാപുരിസസ്സ ദ്വേവ ഗതിയോ ഭവന്തി അനഞ്ഞാ...പേ॰... വിവടച്ഛദോതി സബ്ബം **ലക്ഖണസുത്തം,** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൯൮) അയം അസ്സാദോ ച നിസ്സരണഞ്ച.

തത്ഥ കതമോ ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ച?

"ഭാരാ ഹവേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ഭാരഹാരോ ച പുഗ്ഗലോ;
ഭാരാദാനം ദുഖം ലോകേ, ഭാരനിക്ഖേപനം സുഖം.

"നിക്ഖിപിത്വാ ഗരും ഭാരം, അഞ്ഞം ഭാരം അനാദിയ;
സമൂലം തണ്ഹമബ്ബുയ്ഹ, നിച്ഛാതോ പരിനിബ്ബുതോ"തി. (സം॰ നി॰ ൩.൨൨);

അയം ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ച.

തത്ഥ കതമോ അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ച?

"കാമാ ഹി ചിത്രാ മധുരാ മനോരമാ, വിരൂപരൂപേന മഥേന്തി ചിത്തം;
തസ്മാ അഹം പബ്ബജിതോമ്ഹി രാജ, അപണ്ണകം സാമഞ്ഞമേവ സേയ്യോതി. (മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; ഥേരഗാ॰ ൭൮൭-൭൮൮; പേടകോ॰ ൨൩);

അയം അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച നിസ്സരണഞ്ചാ"തി വുത്തം. തസ്മാ തേപി നയാ ഇധ നിദ്ധാരേത്വാ വേദിതബ്ബാ. ഫലാദീസുപി അയം നയോ ലബ്ഭതി ഏവ. യസ്മാ **പേടകേ** (പേടകോ॰ ൨൨) "തത്ഥ കതമം ഫലഞ്ച ഉപായോ ച? സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ"തി ഗാഥാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൩), ഇദം ഫലഞ്ച ഉപായോ ച.

തത്ഥ കതമം ഫലഞ്ച ആണത്തി ച?

"സചേ ഭായഥ ദുക്ഖസ്സ, സചേ വോ ദുക്ഖമപ്പിയം;
മാകത്ഥ പാപകം കമ്മം, ആവി വാ യദി വാ രഹോതി. (ഉദാ॰ ൪൪);

ഇദം ഫലഞ്ച ആണത്തി ച.

തത്ഥ കതമോ ഉപായോ ച ആണത്തി ച?

"കുമ്ഭൂപമം കായമിമം വിദിത്വാ, നഗരൂപമം ചിത്തമിദം ഠപേത്വാ;
യോധേഥ മാരം പഞ്ഞാവുധേന, ജിതഞ്ച രക്ഖേ അനിവേസനോ സിയാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൪൦);

അയം ഉപായോ ച ആണത്തി ച. ഏവം ഫലാദീനം ദുകവസേനപി ഉദാഹരണം വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ച യോ നിസ്സരണദേസനായ വിനേതബ്ബോ, സോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂതിആദിനാ യഥാ ദേസനാവിഭാഗേന പുഗ്ഗലവിഭാഗസിദ്ധി ഹോതി, ഏവം ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ ഭഗവാ നിസ്സരണം ദേസേതീതിആദിനാ പുഗ്ഗലവിഭാഗേന ദേസനാവിഭാഗോ സമ്ഭവതീതി സോ തഥാ ദസ്സിതോ.

ഏവം യേസം പുഗ്ഗലാനം വസേന ദേസനാവിഭാഗോ ദസ്സിതോ, തേ പുഗ്ഗലേ പടിപദാവിഭാഗേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ചതസ്സോ പടിപദാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പടിപദാഭിഞ്ഞാകതോ വിഭാഗോ പടിപദാകതോ ഹോതീതി ആഹ - "ചതസ്സോ പടിപദാ"തി. താ പനേതാ ച സമഥവിപസ്സനാപടിപത്തിവസേന ദുവിധാ ഹോന്തി. കഥം? സമഥപക്ഖേ താവ പഠമസമന്നാഹാരതോ പട്ഠായ യാവ തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരം ഉപ്പജ്ജതി, താവ പവത്താ സമഥഭാവനാ "പടിപദാ"തി വുച്ചതി. ഉപചാരതോ പന പട്ഠായ യാവ അപ്പനാ താവ പവത്താ പഞ്ഞാ "അഭിഞ്ഞാ"തി വുച്ചതി.

സാ പനായം പടിപദാ ഏകച്ചസ്സ ദുക്ഖാ ഹോതി നീവരണാദിപച്ചനീകധമ്മസമുദാചാരഗഹണതായ കിച്ഛാ അസുഖസേവനാതി അത്ഥോ, ഏകച്ചസ്സ തദഭാവേന സുഖാ. അഭിഞ്ഞാപി ഏകച്ചസ്സ ദന്ധാ ഹോതി മന്ദാ അസീഘപ്പവത്തി, ഏകച്ചസ്സ ഖിപ്പാ അമന്ദാ സീഘപ്പവത്തി. തസ്മാ യോ ആദിതോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ദുക്ഖേന

സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ ഹോതി. യോ പന വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസോ അപ്പനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി, തസ്സ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. യോ ഖിപ്പം അങ്ഗപാതുഭാവം പാപുണാതി, തസ്സ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. യോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ സുഖേന അകിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതി, തസ്സ സുഖാ പടിപദാ നാമ ഹോതി.

വിപസ്സനാപക്ഖേ പന യോ രൂപാരൂപമുഖേന വിപസ്സനം അഭിനിവിസന്തോ ചത്താരി മഹാഭൂതാനി പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഉപാദാരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി അരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, രൂപാരൂപം പന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി, തസ്സ ദുക്ഖാ പടിപദാ നാമ ഹോതി. പരിഗ്ഗഹിതരൂപാരൂപസ്സ പന വിപസ്സനാപരിവാസേ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. യോപി രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ നാമരൂപം വവത്ഥപേന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ വവത്ഥപേതി, വവത്ഥപിതേ ച നാമരൂപേ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതും സക്കോതി. തസ്സാപി ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി.

അപരോ നാമരൂപമ്പി വവത്ഥപേത്വാ പച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, പച്ചയേ ച പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി. ഏവമ്പി **ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ** നാമ ഹോതി.

അപരോ പച്ചയേപി പരിഗ്ഗഹേത്വാ ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝന്തോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പടിവിജ്ഝതി, പടിവിദ്ധലക്ഖണോ ച വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി. ഏവമ്പി **ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ** നാമ ഹോതി.

അപരോ ലക്ഖണാനിപി പടിവിജ്ഝിത്വാ വിപസ്സനാഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ സുപ്പസന്നേ വഹന്തേ ഉപ്പന്നം വിപസ്സനാനികന്തിം പരിയാദിയമാനോ ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിയാദിയതി, നികന്തിഞ്ച പരിയാദിയിത്വാ വിപസ്സനാപരിവാസം വസന്തോ ചിരേന മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി. ഏവമ്പി **ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ** നാമ ഹോതി. ഇമിനാവുപായേന ഇതരാപി തിസ്സോ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ. വിപസ്സനാപക്ഖികാ ഏവ പനേത്ഥ ചതസ്സോ പടിപദാ ദട്ഠബ്ബാ.

ചത്താരോ പുഗ്ഗലാതി യഥാവുത്തപടിപദാവിഭാഗേന ചത്താരോ പടിപന്നകപുഗ്ഗലാ. തം പന പടിപദാവിഭാഗം സദ്ധിം ഹേതുപായഫലേഹി ദസ്സേതും **"തണ്ഹാചരിതോ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **ചരിത**ന്തി ചരിയാ, വുത്തീതി അത്ഥോ. തണ്ഹായ നിബ്ബത്തിതം ചരിതം ഏതസ്സാതി **തണ്ഹാചരിതോ,** തണ്ഹായ വാ പവത്തിതോ ചരിതോ **തണ്ഹാചരിതോ,** ലോഭജ്ഝാസയോതി അത്ഥോ. **ദിട്ഠിചരിതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **മന്ദോ**തി മന്ദിയം വുച്ചതി അവിജ്ജാ, തായ സമന്നാഗതോ മന്ദോ, മോഹാധികോതി അത്ഥോ.

സതിന്ദ്രിയേനാതി സതിയാ ആധിപച്ചം കുരുമാനായ. സതിന്ദ്രിയമേവ ഹിസ്സ വിസദം ഹോതി. യസ്മാ തണ്ഹാചരിതതായ പുബ്ബഭാഗേ കോസജ്ജാഭിഭവേന ന വീരിയം ബലവം ഹോതി, മോഹാധികതായ ന പഞ്ഞാ ബലവതീ. തദുഭയേനാപി ന സമാധി ബലവാ ഹോതി, തസ്മാ "സതിന്ദ്രിയമേവ ഹിസ്സ വിസദം ഹോതീ"തി വുത്തം. തേനേവാഹ - "സതിപട്ഠാനേഹി നിസ്സയേഹീ"തി. തണ്ഹാചരിതതായ ചസ്സ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം ന സുകരന്തി ദുക്ഖാ പടിപദാ, അവിസദഞാണതായ ദന്ധാഭിഞ്ഞാതി പുബ്ബേ വുത്തനയം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. **നിയ്യാതീ**തി അരിയമഗ്ഗേന വട്ടദുക്ഖതോ നിഗ്ഗച്ഛതി.

ഉദത്ഥോതി ഉദഅത്ഥോ, ഉളാരപഞ്ഞോതി അത്ഥോ. പഞ്ഞാസഹായപടിലാഭേന ചസ്സ സമാധി തിക്ഖോ ഹോതി സമ്പയുത്തേസു ആധിപച്ചം പവത്തേതി. തേനേവാഹ - "സമാധിന്ദ്രിയേനാ"തി. വിസദഞാണത്താ **"ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായാ"**തി വുത്തം. സമാധിപധാനത്താ ഝാനാനം ഝാനേഹി നിസ്സയേഹീതി അയം വിസേസോ. സേസം പുരിമസദിസമേവ. ദിട്ഠിചരിതോ അനിയ്യാനികമഗ്ഗമ്പി നിയ്യാനികന്തി മഞ്ഞമാനോ തത്ഥ ഉസ്സാഹബഹുലത്താ വീരിയാധികോ ഹോതി. വീരിയാധികതായേവ ചസ്സ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം സുകരന്തി സുഖാ പടിപദാ, അവിസദഞാണതായ പന ദന്ധാഭിഞ്ഞാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"ദിട്ഠിചരിതോ മന്ദോ"**തിആദിനാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

സച്ചേഹീതി അരിയസച്ചേഹി. അരിയസച്ചാനി ഹി ലോകിയാനി പുബ്ബഭാഗഞാണസ്സ സമ്മസനട്ഠാനതായ ലോകുത്തരാനി അധിമുച്ചനതായ മഗ്ഗഞാണസ്സ അഭിസമയട്ഠാനതായ ച

നിസ്സയാനി ഹോന്തീതി. സേസം വുത്തനയമേവ. ഏത്ഥ ച ദിട്ഠിചരിതോ ഉദത്ഥോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ. തണ്ഹാചരിതോ മന്ദോ നേയ്യോ. ഇതരേ ദ്വേപി വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂതി ഏവം യേന വേനേയ്യത്തയേന പുബ്ബേ ദേസനാവിഭാഗോ ദസ്സിതോ, തദേവ വേനേയ്യത്തയം ഇമിനാ പടിപദാവിഭാഗേന ദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഇദാനി തം വേനേയ്യുപുഗ്ഗലവിഭാഗം അത്ഥനയയോജനായ വിസയം കത്വാ ദസ്സേതും **"ഉഭോ തണ്ഹാചരിതാ"**തിആദി വുത്തം. തണ്ഹായ സമാധിപടിപക്ഖത്താ തണ്ഹാചരിതോ വിസുജ്ഝമാനോ സമാധിമുഖേന വിസുജ്ഝതീതി ആഹ - **"സമഥപുബ്ബങ്ഗമായാ"**തി. "സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦; പടി॰ മ॰ ൨.൧, ൩) വചനതോ പന സമ്മാദിട്ഠിസഹിതേനേവ സമ്മാസമാധിനാ നിയ്യാനം, ന സമ്മാസമാധിനാ ഏവാതി ആഹ - "സമഥപുബ്ബങ്ഗമായ വിപസ്സനായാ"തി. "രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തീതി അരഹത്തഫലസമാധീ"തി സങ്ഗഹേസു വുത്തം. ഇധ പന അനാഗാമിഫലസമാധീതി വക്ഖതി. സോ ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരീതി. തത്ഥ രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ. സോ വിരജ്ജതി ഏതായാതി രാഗവിരാഗാ, തായ **രാഗവിരാഗായ,** രാഗപ്പഹായികായാതി അത്ഥോ.

ചേതോവിമുത്തിയാതി **ചേതോ**തി ചിത്തം, തദപദേസേന ചേത്ഥ സമാധി വുച്ചതി "യഥാ ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩). പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന പടിപക്ഖതോ വിമുച്ചതീതി വിമുത്തി, തേന വാ വിമുത്തോ, തതോ വിമുച്ചനന്തി വാ വിമുത്തി, സമാധിയേവ. യഥാ ഹി ലോകിയകഥായം സഞ്ഞാ ചിത്തഞ്ച ദേസനാസീസം. യഥാഹ - "നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨, ൩൪൧, ൩൫൭; അം॰ നി॰ ൭.൪൪; ൯.൨൪) "കിം ചിത്തോ ത്വം, ഭിക്ഖൂ"തി (പാരാ॰ ൧൩൫) ച, ഏവം ലോകുത്തരകഥായം പഞ്ഞാ സമാധി ച. യഥാഹ - "പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധീ"തി (വിഭ॰ ൮൦൪) ച "സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ"തി ച. തേസു ഇധ രാഗസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകതോ സമഥപുബ്ബങ്ഗമതാവചനതോ ച ചേതോഗ്ഗഹണേന സമാധി വുത്തോ. തഥാ വിമുത്തിവചനേന. തേന വുത്തം "സമാധിയേവാ"തി. ചേതോ ച തം വിമുത്തി ചാതി ചേതോവിമുത്തി. അഥ വാ വുത്തപ്പകാരസ്സേവ ചേതസോ പടിപക്ഖതോ വിമുത്തി വിമോക്ഖോതി ചേതോവിമുത്തി, ചേതസി വാ ഫലവിഞ്ഞാണേ വുത്തപ്പകാരാവ വിമുത്തീതി ചേതോവിമുത്തി, ചേതസോ വാ ഫലവിഞ്ഞാണസ്സ പടിപക്ഖതോ വിമുത്തി വിമോക്ഖോ ഏതസ്മിന്തി ചേതോവിമുത്തി, സമാധിയേവ. **പഞ്ഞാവിമുത്തിയാ**തി ഏത്ഥാപി അയം നയോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ.

ദിട്ഠിയാ സവിസയേ പഞ്ഞാസദിസീ പവത്തീതി ദിട്ഠിചരിതോ വിസുജ്ഝമാനോ പഞ്ഞാമുഖേന വിസുജ്ഝതീതി ആഹ - **"ഉഭോ ദിട്ഠിചരിതാ വിപസ്സനാ"**തിആദി. **അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലപഞ്ഞാ . സമഥഗ്ഗഹണേന തപ്പടിപക്ഖതോ തണ്ഹം വിപസ്സനാഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജഞ്ച നിദ്ധാരേത്വാ പഠമനയസ്സ ഭൂമിം സക്കാ സുഖേന ദസ്സേതുന്തി ആഹ - **"യേ സമഥ...പേ॰... ഹാതബ്ബാ"**തി.

തത്ഥ **സമഥപുബ്ബങ്ഗമാ പടിപദാ**തി പുരിമാ ദ്വേ പടിപദാ, ഇതരാ **വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമാ**തി ദട്ഠബ്ബാ. **ഹാതബ്ബാ**തി ഗമേതബ്ബാ, നേതബ്ബാതി അത്ഥോ. വിപസ്സനായ അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തസഞ്ഞാഭാവതോ ദുക്ഖസഞ്ഞാപരിവാരത്താ ച അസുഭസഞ്ഞായ ഇമാ ചതസ്സോ സഞ്ഞാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തപ്പടിപക്ഖേന ച ചത്താരോ വിപല്ലാസാതി സകലസ്സ സീഹവിക്കീളിതനയസ്സ ഭൂമിം സുഖേന സക്കാ ദസ്സേതുന്തി ആഹ - **"യേ വിപസ്സനാ...പേ॰... ഹാതബ്ബാ"**തി.

൭. ഏവം പടിപദാവിഭാഗേന വേനേയ്യപുഗ്ഗലവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തം ഞാണവിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ യസ്മാ ഭഗവതോ ദേസനാ യാവദേവ വേനേയ്യവിനയനത്ഥാ, വിനയനഞ്ച നേസം സുതമയാദീനം തിസ്സന്നം പഞ്ഞാനം അനുക്കമേന നിബ്ബത്തനം, യഥാ ഭഗവതോ ദേസനായ പവത്തിഭാവവിഭാവനഞ്ച ഹാരനയബ്യാപാരോ, തസ്മാ ഇമസ്സ ഹാരസ്സ സമുട്ഠിതപ്പകാരം താവ പുച്ഛിത്വാ യേന പുഗ്ഗലവിഭാഗദസ്സനേന ദേസനാഭാജനം വിഭജിത്വാ തത്ഥ ദേസനായം ദേസനാഹാരം നിയോജേതുകാമോ തം ദസ്സേതും **"സ്വായം ഹാരോ കത്ഥ സമ്ഭവതീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **യസ്സാ**തി യോ സോ അട്ഠഹി അക്ഖണേഹി വിമുത്തോ സോതാവധാനപരിയോസാനാഹി ച സമ്പത്തീതി സമന്നാഗതോ യസ്സ. **സത്ഥാ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം അനുസാസനതോ സത്ഥാ. **ധമ്മ**ന്തി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീതി ധമ്മോ, തം ധമ്മം. **ദേസയതീ**തി സങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേഹി ഭാസതി കഥേതി. **അഞ്ഞതരോ**തി ഭഗവതോ സാവകേസു

അഞ്ഞതരോ. **ഗരുട്ഠാനീയോ**തി സീലസുതാദിഗുണവിസേസയോഗേന ഗരുകരണീയോ. **സബ്രഹ്മചാരീ**തി ബ്രഹ്മം വുച്ചതി സേട്ഠട്ഠേന സകലം സത്ഥുസാസനം. സമം സഹ വാ ബ്രഹ്മം ചരതി പടിപജ്ജതീതി സബ്രഹ്മചാരീ. **സദ്ധം പടിലഭതീ**തി "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ യോ ഏവരൂപസ്സ ധമ്മസ്സ ദേസേതാ"തി തഥാഗതേ, "സ്വാക്ഖാതോ വതായം ധമ്മോ യോ ഏവം ഏകന്തപരിപുണ്ണോ ഏകന്തപരിസുദ്ധോ"തിആദിനാ ധമ്മേ ച സദ്ധം ലഭതി ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ.

തത്ഥാതി തസ്മിം യഥാസുതേ യഥാപരിയത്തേ ധമ്മേ. **വീമംസാ**തി പാളിയാ പാളിഅത്ഥസ്സ ച വീമംസനപഞ്ഞാ . സേസം തസ്സാ ഏവ വേവചനം. സാ ഹി യഥാവുത്തവീമംസനേ സങ്കോചം അനാപജ്ജിത്വാ ഉസ്സഹനവസേന **ഉസ്സാഹനാ,** തുലനവസേന **തുലനാ,** ഉപപരിക്ഖണവസേന **ഉപപരിക്ഖാ**തി ച വുത്താ. അഥ വാ വീമംസതീതി **വീമംസാ,** സാ പദപദത്ഥവിചാരണാ പഞ്ഞാ. **ഉസ്സാഹനാ**തി വീരിയേന ഉപത്ഥമ്ഭിതാ ധമ്മസ്സ ധാരണപരിചയസാധികാ പഞ്ഞാ. **തുലനാ**തി പദേന പദന്തരം, ദേസനായ വാ ദേസനന്തരം തുലയിത്വാ സംസന്ദിത്വാ ഗഹണപഞ്ഞാ. **ഉപപരിക്ഖാ**തി മഹാപദേസേ ഓതാരേത്വാ പാളിയാ പാളിഅത്ഥസ്സ ച ഉപപരിക്ഖണപഞ്ഞാ. അത്തഹിതം പരഹിതഞ്ച ആകങ്ഖന്തേഹി സുയ്യതീതി സുതം, കാലവചനിച്ഛായ അഭാവതോ, യഥാ ദുദ്ധന്തി. കിം പന തന്തി? അധികാരതോ സാമത്ഥിയതോ വാ പരിയത്തിധമ്മോതി വിഞ്ഞായതി. അഥ വാ സവനം സുതം, സോതദ്വാരാനുസാരേന പരിയത്തിധമ്മസ്സ ഉപധാരണന്തി അത്ഥോ. സുതേന ഹേതുനാ നിബ്ബത്താ **സുതമയീ**. പകാരേന ജാനാതീതി **പഞ്ഞാ**. യാ വീമംസാ, അയം സുതമയീ പഞ്ഞാതി പച്ചേകമ്പി യോജേതബ്ബം. **തഥാ**തി യഥാ സുതമയീ പഞ്ഞാ വീമംസാദിപരിയായവതീ വീമംസാദിവിഭാഗവതീ ച, തഥാ **ചിന്താമയീ** ചാതി അത്ഥോ. യഥാ വാ സുതമയീ ഓരമത്തികാ അനവട്ഠിതാ ച, ഏവം ചിന്താമയീ ചാതി ദസ്സേതി.

സുതേന നിസ്സയേനാതി സുതേന പരിയത്തിധമ്മേന പരിയത്തിധമ്മസ്സവനേന വാ ഉപനിസ്സയേന ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം, യഥാവുത്തം സുതം ഉപനിസ്സായാതി അത്ഥോ. **വീമംസാ**തിആദീസു "ഇദം സീലം, അയം സമാധി, ഇമേ രൂപാരൂപധമ്മാ, ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തി തേസം തേസം ധമ്മാനം സഭാവവീമംസനഭൂതാ പഞ്ഞാ **വീമംസാ**. തേസംയേവ ധമ്മാനം വചനത്ഥം മുഞ്ചിത്വാ സഭാവസരസലക്ഖണസ്സ തുലയിത്വാ വിയ ഗഹണപഞ്ഞാ **തുലനാ**. തേസംയേവ ധമ്മാനം സലക്ഖണം അവിജഹിത്വാ അനിച്ചതാദിരുപ്പനസപ്പച്ചയാദിആകാരേ ച തക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ ച ഉപപരിക്ഖണപഞ്ഞാ **ഉപപരിക്ഖാ,** തഥാ ഉപപരിക്ഖിതേ ധമ്മേ സവിഗ്ഗഹേ വിയ ഉപട്ഠഹന്തേ ഏവമേതേഹി നിജ്ഝാനക്ഖമേ കത്വാ ചിത്തേന അനു അനു പേക്ഖണാ **മനസാനുപേക്ഖണാ**. ഏത്ഥ ച യഥാ സുതമയീ പഞ്ഞാ യഥാസുതസ്സ ധമ്മസ്സ ധാരണപരിചയവസേന പവത്തനതോ ഉസ്സാഹജാതാ "ഉസ്സാഹനാ"തി വത്തബ്ബതം അരഹതി, ന ഏവം ചിന്താമയീതി ഇധ "ഉസ്സാഹനാ"തി പദം ന വുത്തം. ചിന്തനം ചിന്താ, നിജ്ഝാനന്തി അത്ഥോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇമാഹി ദ്വീഹി പഞ്ഞാഹീതി യഥാവുത്താഹി ദ്വീഹി പഞ്ഞാഹി കാരണഭൂതാഹി. സുതചിന്താമയഞാണേസു ഹി പതിട്ഠിതോ വിപസ്സനം ആരഭതീതി. "ഇമാസു ദ്വീസു പഞ്ഞാസൂ"തിപി പഠന്തി. "തേഹി ജാതാസു ഉപ്പന്നാസൂ"തി വാ വചനസേസോ യോജേതബ്ബോ. **മനസികാരസമ്പയുത്തസ്സാ**തി രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹാദിമനസികാരേ യുത്തപ്പയുത്തസ്സ. **യം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ**തി വുത്തനയേന മനസികാരപ്പയോഗേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധികങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിമഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിപടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീനം സമ്പ ആദനേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കന്തസ്സ യം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിസങ്ഖാതം അരിയമഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, അയം **ഭാവനാമയീ പഞ്ഞാ**തി സമ്ബന്ധോ. തം പന ദസ്സനം ഭാവനാതി ദുവിധന്തി ആഹ - **"ദസ്സനഭൂമിയം വാ ഭാവനാഭൂമിയം വാ"**തി. യദി ദസ്സനന്തി വുച്ചതി, കഥം തത്ഥ പഞ്ഞാ ഭാവനാമയീതി? ഭാവനാമയമേവ ഹി തം ഞാണം, പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ പന "ദസ്സന"ന്തി വുത്തന്തി സഫലോ പഠമമഗ്ഗോ ദസ്സനഭൂമി. സേസാ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മാ ഭാവനാഭൂമി.

വ്വ. ഇദാനി ഇമാ തിസ്സോ പഞ്ഞാ പരിയായന്തരേന ദസ്സേതും **"പരതോഘോസാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പരതോ**തി ന അത്തതോ, അഞ്ഞതോ സത്ഥുതോ സാവകതോ വാതി അത്ഥോ. **ഘോസാ**തി തേസം ദേസനാഘോസതോ, ദേസനാപച്ചയാതി അത്ഥോ. അഥ വാ പരതോ ഘോസോ ഏതിസ്സാതി **പരതോഘോസാ,** യാ പഞ്ഞാ, സാ സുതമയീതി യോജേതബ്ബം. **പച്ചത്തസമുട്ഠിതാ**തി പച്ചത്തം തസ്സ തസ്സ അത്തനി സമ്ഭൂതാ. **യോനിസോമനസികാരാ**തി തേസം തേസം ധമ്മാനം

സഭാവപരിഗ്ഗണ്ഹനാദിനാ യഥാവുത്തേന ഉപായേന പവത്തമനസികാരാ. **പരതോ ച ഘോസേനാ**തി പരതോഘോസേന ഹേതുഭൂതേന. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇദാനി യദത്ഥം ഇമാ പഞ്ഞാ ഉദ്ധടാ, തമേവ വേനേയ്യപുഗ്ഗലവിഭാഗം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"യസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇമാ ദ്വേ**തി ഗണനവസേന വത്വാ പുന താ **സുതമയീ ചിന്താമയീ ചാ**തി സരൂപതോ ദസ്സേതി. **അയം ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി അയം സുതമയചിന്താമയഞാണേഹി ആസയപയോഗപബോധസ്സ നിപ്ഫാദിതത്താ ഉദ്ദേസമത്തേനേവ ജാനനതോ "ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ"തി വുച്ചതി. **അയം വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ**തി ചിന്താമയഞാണേന ആസയസ്സ അപരിക്ഖതത്താ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേഹി ജാനനതോ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ. **അയം നേയ്യോ**തി സുതമയഞാണസ്സാപി അഭാവതോ നിരവസേസം വിത്ഥാരദേസനായ നേതബ്ബതോ നേയ്യോ.

൯. ഏവം ദേസനാപടിപദാഞാണവിഭാഗേഹി ദേസനാഭാജനം വേനേയ്യത്തയം വിഭജിത്വാ ഇദാനി തത്ഥ പവത്തിതായ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ ദേസനാഹാരം നിദ്ധാരേത്വാ യോജേതും **"സായം ധമ്മദേസനാ"**തിആദി ആരദ്ധം.

തത്ഥ **സായ**ന്തി സാ അയം. യാ പുബ്ബേ "ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ"തിആദിനാ (നേത്തി॰ ൫) പടിനിദ്ദേസവാരസ്സ ആദിതോ ദേസനാഹാരസ്സ വിസയഭാവേന നിക്ഖിത്താ പാളി, തമേവേത്ഥ ദേസനാഹാരം നിയോജേതും "സായം ധമ്മദേസനാ"തി പച്ചാമസതി. **കിം ദേസയതീ**തി കഥേതുകമ്യതാവസേന ദേസനായ പിണ്ഡത്ഥം പുച്ഛിത്വാ തം ഗണനായ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേതി **"ചത്താരി സച്ചാനീ"**തി. സച്ചവിനിമുത്താ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ നത്ഥീതി. തസ്സാ ച ചത്താരി സച്ചാനി പിണ്ഡത്ഥോ. പവത്തിപവത്തകനിവത്തിതദുപായവിമുത്തസ്സ നേയ്യസ്സ അഭാവതോ ചത്താരി അവിപരീതഭാവേന സച്ചാനീതി ദട്ഠബ്ബം. താനി **"ദുക്ഖം സമുദയം നിരോധം മഗ്ഗ"**ന്തി സരൂപതോ ദസ്സേതി.

തത്ഥ അനേകുപദ്ദവാധിട്ഠാനഭാവേന കുച്ഛിതത്താ ബാലജനപരികപ്പിതധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹേന തുച്ഛത്താ ച **ദുക്ഖം**. അവസേസപച്ചയസമവായേ ദുക്ഖസ്സ ഉപ്പത്തികാരണത്താ **സമുദയോ**. സബ്ബഗതിസുഞ്ഞത്താ നത്ഥി ഏത്ഥ സംസാരചാരകസങ്ഖാതോ ദുക്ഖരോധോ, ഏതസ്മിം വാ അധിഗതേ സംസാരചാരകസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖരോധസ്സ അഭാവോതിപി **നിരോധോ,** അനുപ്പാദനിരോധപച്ചയത്താ വാ. മാരേന്തോ ഗച്ഛതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി മഗ്ഗിയതീതി വാ **മഗ്ഗോ**. തത്ഥ സമുദയേന അസ്സാദോ, ദുക്ഖേന ആദീനവോ, മഗ്ഗനിരോധേഹി നിസ്സരണം. ഏവം യസ്മിം സുത്തേ ചത്താരി സച്ചാനി സരൂപതോ ആഗതാനി, തത്ഥ യഥാരുതവസേന. യത്ഥ പന സുത്തേ ചത്താരി സച്ചാനി സരൂപതോ ന ആഗതാനി, തത്ഥ അത്ഥതോ ചത്താരി സച്ചാനി ഉദ്ധരിത്വാ തേസം വസേന അസ്സാദാദയോ നിദ്ധാരേതബ്ബാ. യത്ഥ ച അസ്സാദാദയോ സരൂപതോ ആഗതാ, തത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യത്ഥ പന ന ആഗതാ, തത്ഥ അത്ഥതോ ഉദ്ധരിത്വാ തേസം വസേന ചത്താരി സച്ചാനി നിദ്ധാരേതബ്ബാനി. ഇധ പന അസ്സാദാദയോ ഉദാഹരണവസേന സരൂപതോ ദസ്സിതാതി തേഹി സച്ചാനി നിദ്ധാരേതും **"ആദീനവോ ചാ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ "സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൨൦; ൩.൩൭൩; വിഭ॰ ൨൦൨) വചനതോ തണ്ഹാവജ്ജാ തേഭൂമകധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേ ച അനിച്ചാദിസഭാവത്താ ആദീനവോ, ഫലഞ്ച ദേസനായ സാധേതബ്ബം. തത്ഥ യം ലോകിയം, തം സന്ധായ വുത്തം **"ഫലഞ്ച ദുക്ഖ"**ന്തി. അസ്സാദോതി തണ്ഹാവിപല്ലാസാനമ്പി ഇച്ഛിതത്താ തേ സന്ധായ **"അസ്സാദോ സമുദയോ"**തി വുത്തം. സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗോ ദേസനാ ച ദേസനാഫലാധിഗമസ്സ ഉപായോതി കത്വാ **"ഉപായോ ആണത്തി ച മഗ്ഗോ"**തി വുത്തം. നിസ്സരണപദേ ചാപി അരിയമഗ്ഗോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ, ന ചായം സച്ചവിഭാഗോ ആകുലോതി ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ ഹി **സച്ചവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൨൦൩) "തണ്ഹാ അവസിട്ഠാ കിലേസാ അവസിട്ഠാ അകുസലാ ധമ്മാ സാസവാനി കുസലമൂലാനി സാസവാ ച കുസലാ ധമ്മാ സമുദയസച്ചഭാവേന വിഭത്താ"തി തസ്മിം തസ്മിം നയേ തംതംഅവസിട്ഠാ തേഭൂമകധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചഭാവേന വിഭത്താ, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബന്തി. **ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനീ**തി നിഗമനം . **ഇദം ധമ്മചക്ക**ന്തി യായം ഭഗവതോ ചതുസച്ചവസേന സാമുക്കംസികാ ധമ്മദേസനാ, ഇദം ധമ്മചക്കം.

ഇദാനി തസ്സാ ധമ്മദേസനായ ധമ്മചക്കഭാവം **സച്ചവിഭങ്ഗസുത്തവസേന** (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൧ ആദയോ) ദസ്സേതും **"യഥാഹ ഭഗവാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇദം ദുക്ഖ**ന്തി ഇദം ജാതിആദിവിഭാഗം സങ്ഖേപതോ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഗഹം തണ്ഹാവജ്ജം തേഭൂമകധമ്മജാതം ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവേന ദുക്ഖദുക്ഖാദിഭാവേന ച ദുക്ഖം

അരിയസച്ചന്തി അത്ഥോ. **മേ**തി ഭഗവാ അത്താനം നിദ്ദിസതി. **ബാരാണസിയ**ന്തി ബാരാണസീനാമകസ്സ നഗരസ്സ അവിദൂരേ. പച്ചേകബുദ്ധഇസീനം ആകാസതോ ഓതരണട്ഠാനതായ **ഇസിപതനം**. മിഗാനം തത്ഥ അഭയസ്സ ദിന്നത്താ **മിഗദായ**ന്തി ച ലദ്ധനാമേ അസ്സമേ. ഉത്തരതി അതിക്കമതി, അഭിഭവതീതി വാ ഉത്തരം, നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരന്തി **അനുത്തരം**. അനതിസയം അപ്പടിഭാഗം വാ. കിഞ്ചാപി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ അനേകാസു ദേവമനുസ്സപരിസാസു അനേകസതക്ഖത്തും തേസം അരിയസച്ചപ്പടിവേധസമ്പാദനവസേന പവത്തിതാ, തഥാപി സബ്ബപഠമം അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞപ്പമുഖായ അട്ഠാരസപരിമാണായ ബ്രഹ്മകോടിയാ ചതുസച്ചപ്പടിവേധവിഭാവനീയാ ധമ്മദേസനാ, തസ്സാ സാതിസയാ ധമ്മചക്കസമഞ്ഞാതി **"ധമ്മചക്കം പവത്തിത"**ന്തി വുത്തം.

തത്ഥ സതിപട്ഠാനാദിധമ്മോ ഏവ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം,** ചക്കന്തി വാ ആണാ. ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മഞ്ച തം ചക്കഞ്ചാതി **ധമ്മചക്കം**. ധമ്മേന ഞായേന ചക്കന്തിപി **ധമ്മചക്കം**. യഥാഹ - "ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മേന പവത്തേതീതി ധമ്മചക്ക"ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൨.൪൦-൪൧). **അപ്പടിവത്തിയ**ന്തി ധമ്മിസ്സരസ്സ ഭഗവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവതോ ധമ്മചക്കസ്സ ച അനുത്തരഭാവതോ അപ്പടിസേധനീയം. കേന പന അപ്പടിവത്തിയന്തി ആഹ **"സമണേന വാ"**തിആദി. തത്ഥ **സമണേനാ**തി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതേന. **ബ്രാഹ്മണേനാ**തി ജാതിബ്രാഹ്മണേന. പരമത്ഥസമണബ്രാഹ്മണാനഞ്ഹി പടിലോമനചിത്തംയേവ നത്ഥി. **ദേവേനാ**തി കാമാവചരദേവേന. **കേനചീ**തി യേന കേനചി അവസിട്ഠപാരിസജ്ജേന. ഏത്താവതാ അട്ഠന്നമ്പി പരിസാനം അനവസേസപരിയാദാനം ദട്ഠബ്ബം. **ലോകസ്മി**ന്തി സത്തലോകേ.

തത്ഥാതി തിസ്സം ചതുസച്ചധമ്മദേസനായം. **അപരിമാണാ പദാ, അപരിമാണാ അക്ഖരാ**തി ഉപ്പടിപാടിവചനം യേഭുയ്യേന പദസങ്ഗഹിതാനി അക്ഖരാനീതി ദസ്സനത്ഥം. പദാ അക്ഖരാ ബ്യഞ്ജനാതി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. **അത്ഥസ്സാ**തി ചതുസച്ചസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ. **സങ്കാസനാ**തി സങ്കാസിതബ്ബാകാരോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അത്ഥസ്സാതി ച സമ്ബന്ധേ സാമിവചനം. **ഇതിപിദ**ന്തി **ഇതീ**തി പകാരത്ഥോ, **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, ഇമിനാപി ഇമിനാപി പകാരേന ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം വേദിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേന ജാതിആദിഭേദേന യഥാവുത്തസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ അനേകഭേദതം തംദീപകാനം അക്ഖരപദാദീനം വുത്തപ്പകാരം അപരിമാണതഞ്ച സമത്ഥേതി.

അയം ദുക്ഖസമുദയോതി അയം കാമതണ്ഹാദിഭേദാ തണ്ഹാവട്ടസ്സ മൂലഭൂതാ യഥാവുത്തസ്സ ദുക്ഖസ്സ നിബ്ബത്തിഹേതുഭാവതോ ദുക്ഖസമുദയോ. **അയം ദുക്ഖനിരോധോ**തി അയം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടാ അസങ്ഖതധാതു യഥാവുത്തസ്സ ദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധപച്ചയത്താ ദുക്ഖനിരോധോ. **അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ**തി അയം സമ്മാദിട്ഠിആദിഅട്ഠങ്ഗസമൂഹോ ദുക്ഖനിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി ആരമ്മണവസേന തദഭിമുഖീഭൂതത്താ പടിപദാ ച ഹോതി ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാതി ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ. **ഇതിപിദ**ന്തി പദസ്സ പന സമുദയസച്ചേ അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതേഹി, നിരോധസച്ചേ മദനിമ്മദനാദിപരിയായേഹി, മഗ്ഗസച്ചേ സത്തത്തിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മേഹി അത്ഥോ വിഭജിത്വാ വേദിതബ്ബോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഏവം "ദ്വാദസ പദാനി സുത്ത"ന്തി ഗാഥായ സകലസ്സ സാസനസ്സ ഛന്നം അത്ഥപദാനം ഛന്നഞ്ച ബ്യഞ്ജനപദാനം വസേന യാ ദ്വാദസപദതാ വുത്താ, തമേവ "ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ"തിആദിനാ ദേസനാഹാരസ്സ വിസയദസ്സനവസേന **ഛഛക്കപരിയായം** (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൦ ആദയോ) ഏകദേസേന ഉദ്ദിസിത്വാ **ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തേന** (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) തദത്ഥസ്സ സങ്ഗഹിതഭാവദസ്സനമുഖേന സബ്ബസ്സാപി ഭഗവതോ വചനസ്സ ചതുസച്ചദേസനാഭാവം തദത്ഥസ്സ ച ചതുസച്ചഭാവം വിഭാവേന്തോ "ഇദം ദുക്ഖന്തി മേ, ഭിക്ഖവേ, ബാരാണസിയ"ന്തിആദിനാ **സച്ചവിഭങ്ഗസുത്തം** (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൧ ആദയോ) ഉദ്ദേസതോ ദസ്സേത്വാ "തത്ഥ അപരിമാണാ പദാ"തിആദിനാ ബ്യഞ്ജനത്ഥപദാനി വിഭജന്തോ ദ്വാദസപദഭാവം ദീപേത്വാ ഇദാനി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞവിസയിവിസയഭാവേന സമ്ബന്ധഭാവം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഭഗവാ അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതീ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ പദാവയവഗ്ഗഹണമുഖേന പദഗ്ഗഹണം, ഗഹിതേ ച പദേ പദത്ഥാവബോധോ ഗഹിതപുബ്ബസങ്കേതസ്സ ഹോതി. തത്ഥ ച പദാവയവഗ്ഗഹണേന വിയ പദഗ്ഗഹണസ്സ, പദത്ഥാവയവഗ്ഗഹണേനാപി പദത്ഥഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസാധാനം ജായതീതി ആഹ - **"അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതീ"**തി. യസ്മാ പന അക്ഖരേഹി സംഖിത്തേന ദീപിയമാനോ അത്ഥോ

പദപരിയോസാനേ വാക്യസ്സ അപരിയോസിതത്താ പദേനേവ പകാസിതോ ദീപിതോ ഹോതി, തസ്മാ **"പദേഹി പകാസേതീ"**തി വുത്തം. വാക്യപരിയോസാനേ പന സോ അത്ഥോ വിവരിതോ വിവടോ കതോ ഹോതീതി വുത്തം **"ബ്യഞ്ജനേഹി വിവരതീ"**തി. യസ്മാ ച പകാരേഹി വാക്യഭേദേ കതേ തദത്ഥോ വിഭത്തോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ **"ആകാരേഹി വിഭജതീ"**തി വുത്തം. തഥാ വാക്യാവയവാനം പച്ചേകം നിബ്ബചനവിഭാഗേ കതേ സോ അത്ഥോ പാകടോ ഹോതീതി വുത്തം **"നിരുത്തീഹി ഉത്താനീകരോതീ"**തി. കതനിബ്ബചനേഹി വാക്യാവയവേഹി വിത്ഥാരവസേന നിരവസേസതോ ദേസിതേഹി വേനേയ്യാനം ചിത്തപരിതോസനം ബുദ്ധിനിസാനഞ്ച കതം ഹോതീതി ആഹ - **"നിദ്ദേസേഹി പഞ്ഞപേതീ"**തി. എത്ഥ ച അക്ഖരേഹി എവ സങ്കാസേതീതി അവധാരണം അകത്വാ അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതിയേവാതി എവം അവധാരണം ദട്ഠബ്ബം. എവഞ്ഹി സതി അത്ഥപദാനം നാനാവാക്യവിസയതാപി സിദ്ധാ ഹോതി. തേന എകാനുസന്ധികേ സുത്തേ ഛളേവ അത്ഥപദാനി, നാനാനുസന്ധികേ പന അനുസന്ധിമ്ഹി അനുസന്ധിമ്ഹി ഛ ഛ അത്ഥപദാനി നിദ്ധാരേതബ്ബാനി.

"അക്ഖരേഹി ച പദേഹി ച ഉഗ്ഘടേതീ"തിആദിനാ ബ്യഞ്ജനപദാനം കിച്ചസാധനം ദസ്സേതി. വേനേയ്യത്തയവിനയമേവ ഹി തേസം ബ്യാപാരോ. അട്ഠാനഭാവതോ പന സച്ചപ്പടിവേധസ്സ പദപരമോ ന ഇധ വുത്തോ. നേയ്യഗ്ഗഹണേനേവ വാ തസ്സാപി ഇധ ഗഹണം സേക്ഖഗ്ഗഹണേന വിയ കല്യാണപുഥുജ്ജനസ്സാതി ദട്ഠബ്ബം. അക്ഖരേഹീതിആദീസു കരണസാധനേ കരണവചനം, ന ഹേതുമ്ഹി. അക്ഖരാദീനി ഹി ഉഗ്ഘടനാദിഅത്ഥാനി, ന ഉഗ്ഘടനാദിഅക്ഖരാദിഅത്ഥം. യദത്ഥാ ച കിരിയാ സോ ഹേതു, യഥാ "അന്നേനവസതീ"തി. ഉഗ്ഘടേതീതി സോതാവധാനം കത്വാ സമാഹിതചിത്താനം വേനേയ്യാനം സങ്കാസനവസേന അക്ഖരേഹി വിസേസം ആദഹന്തോ യഥാ പദപരിയോസാനേ ആസയപ്പടിബോധോ ഹോതി, തഥാ യഥാധിപ്പേതം അത്ഥം സങ്ഖേപേന കഥേതി ഉദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. **വിപഞ്ചയതീ**തി യഥാഉദ്ദിട്ഠം അത്ഥം നിദ്ദിസതി. **വിത്ഥാരേതീ**തി വിത്ഥാരം കരോതി, വിത്ഥാരം കത്വാ ആചിക്ഖതി വാ, പടിനിദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ ചേത്ഥ ഉഗ്ഘടേതീതി ഉദ്ദിസനം അധിപ്പേതം. ഉദ്ദേസോ ച ദേസനായ ആദി, തസ്മാ വുത്തം - **"ഉഗ്ഘടനാ ആദീ"**തി. തഥാ വിപഞ്ചനം നിദ്ദിസനം, വിത്ഥരണം പടിനിദ്ദിസനം, നിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസാ ച ദേസനായ മജ്ഝപരിയോസാനാതി. തേന വുത്തം - **"വിപഞ്ചനാ മജ്ഝേ, വിത്ഥാരണാ പരിയോസാന"**ന്തി.

ഏവം "അക്ഖരേഹി സങ്കാസേതീ"തിആദിനാ ഛന്നം ബ്യഞ്ജനപദാനം ബ്യാപാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്ഥപദാനം ബ്യാപാരം ദസ്സേതും **"സോയം ധമ്മവിനയോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സീലാദിധമ്മോ എവ പരിയത്തിഅത്ഥഭൂതോ വേനേയ്യവിനയനതോ **ധമ്മവിനയോ**. **ഉഗ്ഘടീയന്തോ**തി ഉദ്ദിസിയമാനോ. **തേനാ**തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂവിനയനേന. **വിപഞ്ചീയന്തോ**തി നിദ്ദിസിയമാനോ. **വിത്ഥാരീയന്തോ**തി പടിനിദ്ദിസിയമാനോ.

൧൦. എത്താവതാ "ധമ്മം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ"തി ഉദ്ദിട്ഠായ പാളിയാ തിവിധകല്യാണതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിം ദസ്സേതും **"ഛ പദാനി അത്ഥോ"**തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യം. **"തേനാഹ ഭഗവാ"**തിആദിനാ ദേസനാഹാരസ്സ വിസയഭാവേന ഉദ്ദിട്ഠം പാളിം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. **ലോകുത്തര**ന്തിആദി "കേവലപരിപുണ്ണം പരിസുദ്ധ"ന്തി പദാനം അത്ഥവിവരണം. തത്ഥ **ഉപട്ഠിതം സബ്ബവിസേസാന**ന്തി സബ്ബേസം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മസങ്ഖാതാനം വിസേസാനം അധിസീലസിക്ഖാദിവിസേസാനം വാ ഉപതിട്ഠനട്ഠാനം. "ഇദം നേസം പദക്കന്ത"ന്തിആദീനം വിയ എതസ്സ സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **"ഇദം വുച്ചതി തഥാഗതപദം ഇതിപീ"**തിആദീസു ഇദം സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സാസനബ്രഹ്മചരിയം തഥാഗതഗന്ധഹത്ഥിനോ പടിപത്തിദേസനാഗമനേഹി കിലേസഗഹനം ഓത്ഥരിത്വാ ഗതമഗ്ഗോതിപി. തേന ഗോചരഭാവനാസേവനാഹി **നിസേവിതം** ഭജിതന്തിപി. തസ്സ മഹാവജിരഞാണസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണദന്തേഹി **ആരഞ്ജിതം** തേഭൂമകധമ്മാനം ആരഞ്ജനട്ഠാനന്തിപി വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **അതോ ചേത**ന്തി യതോ തഥാഗതപദാദിഭാവേന വുച്ചതി, അതോ അനേനേവ കാരണേന ബ്രഹ്മുനോ സബ്ബസത്തുത്തമസ്സ ഭഗവതോ, ബ്രഹ്മം വാ സബ്ബസേട്ഠം ചരിയന്തി **പഞ്ഞായതി** യാവദേവ മനുസ്സേഹി സുപ്പകാസിതത്താ യഥാവുത്തപ്പകാരേഹി ഞായതി. **തേനാഹ ഭഗവാ**തി യഥാവുത്തത്ഥം പാളിം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി.

അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥതായ ഭഗവതോ ദേസനായ യാവദേവ അരിയമഗ്ഗസമ്പാപനത്ഥോ ദേസനാഹാരോതി ദസ്സേതും **"കേസം അയം ധമ്മദേസനാ"**തി പുച്ഛിത്വാ **"യോഗീന"**ന്തി ആഹ. ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവനായ യുത്തപ്പയുത്താതി യോഗിനോ. തേ ഹി ഇമം ദേസനാഹാരം പയോജേന്തീതി. ഇദം വചനം ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗസ്സ യഥാനുസന്ധിനാ സമ്മാ ഠപിതഭാവം

ദസ്സേതും പകരണം സങ്ഗായന്തേഹി ഠപിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം **"തേനാഹ ആയസ്മാ മഹാകച്ചായനോ"**തി. **നിയുത്തോ**തി പാളിതോ അസ്സാദാദിപദത്ഥേ നിദ്ധാരേത്വാ യോജിതോതി അത്ഥോ.

ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിചയഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൧൧. **തത്ഥ കതമോ വിചയോ ഹാരോ**തിആദി വിചയഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥായം അപുബ്ബപദവണ്ണനാ - **കിം വിചിനതീ**തി ഏത്ഥ "വിചിനതീ"തി ഏതേന വിചയസദ്ദസ്സ കത്തുനിദ്ദേസതം ദസ്സേതി. **കിന്തി** പനത്ഥസ്സ ഹാരസ്സ വിസയോ പുച്ഛിതോതി തം തസ്സ വിസയം ദസ്സേതും **"പദം വിചിനതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പദം വിചിനതീ**തി ആദിതോ പട്ഠായ യാവ നിഗമനാ സുത്തസ്സ സബ്ബം പദം വിചിനതി. അയഞ്ച വിചയോ ദുവിധോ സദ്ദതോ അത്ഥതോ ച. തേസു "ഇദം നാമപദം, ഇദം ആഖ്യാതപദം, ഇദം ഉപസഗ്ഗപദം, ഇദം നിപാതപദം, ഇദം ഇത്ഥിലിങ്ഗം, ഇദം പുരിസലിങ്ഗം, ഇദം നപുംസകലിങ്ഗം, ഇദം അതീതകാലം, ഇദം അനാഗതകാലം, ഇദം വത്തമാനകാലം, ഇദം കത്തുസാധനം, ഇദം കരണസാധനം, ഇദം കമ്മസാധനം, ഇദം അധികരണസാധനം, ഇദം പച്ചത്തവചനം, ഇദം ഉപയോഗവചനം, യാവ ഇദം ഭുമ്മവചനം, ഇദം ഏകവചനം, ഇദം അനേകവചന"ന്തി ഏവമാദിവിഭാഗവചനം, അയം സദ്ദതോ പദവിചയോ. സോ പനായം പദവിചയോ അവിപരീതസഭാവനിരുത്തിസല്ലക്ഖണേനേവ സമ്പജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. അത്ഥതോ പന വിചയോ തേന തേന പദേന വത്തബ്ബഅത്ഥസംവണ്ണനാ. സചേ പന പദം പുച്ഛാദിവസേന പവത്തം, തസ്സ തദത്ഥസ്സ ച പുച്ഛാദിഭാവോ വിചേതബ്ബോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ഹം വിചിനതീ"**തിആദിമാഹ.

യസ്മാ ച സബ്ബോ ദേസനാഹാരോ വിചയഹാരസ്സ വിസയോ സുത്തസ്സ വിചയോതി കത്വാ, തസ്മാ വുത്തം - **"അസ്സാദം വിചിനതീ"**തിആദി. യസ്മാ പന **അനുഗീ**തീതി ഏത്ഥ അനുരൂപാ ഗീതി അനുഗീതീതി അയമ്പി അത്ഥോ ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ വിചിയമാനസ്സ സുത്തപദസ്സ അനുരൂപതോ സുത്തന്തരപദാനിപി അത്ഥുദ്ധാരവസേന വാ പദുദ്ധാരവസേന വാ ആനേത്വാ വിചേതബ്ബാനീതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബേ നവ സുത്തന്തേ വിചിനതീ"**തി ആഹ. **നവ സുത്തന്തേ**തി സുത്തഗേയ്യാദികേ നവ സുത്തേ, യഥാസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ. അയം വിചയഹാരസ്സ പദത്ഥനിദ്ദേസോ.

ഏവം നിദ്ദേസവാരേ വിചയഹാരോ സങ്ഖേപതോ നിദ്ദിട്ഠോതി തം വിഭാഗേന നിദ്ദിസിത്വാ പടിനിദ്ദേസവസേന വിഭജന്തോ യസ്മാ പദവിചയോ സുത്തസ്സ അനുപദം പവത്തേതബ്ബതായ അതിഭാരികോ ന സുകരോ ചാതി തം അനാമസിത്വാ പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനവിചയേ താവ ദസ്സേന്തോ **"യഥാ കിം ഭവേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാ കിം ഭവേ**തി യേന പകാരേന സോ വിചയോ പവത്തേതബ്ബോ, തം പകാരജാതം കിം ഭവേ, കീദിസം ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. "യഥാ കിം ഭവേയ്യാ"തിപി പാഠോ. പുന **യഥാ**തി നിപാതമത്തം. **ആയസ്മാ**തി പിയവചനം **അജിതോ**തി ബാവരീബ്രാഹ്മണസ്സ പരിചാരകഭൂതാനം സോളസന്നം അഞ്ഞതരോ. **പാരായനേ**തി പാരം വുച്ചതി നിബ്ബാനം, തസ്സ അധിഗമൂപായദേസനത്താ കിഞ്ചാപി സബ്ബം ഭഗവതോ വചനം "പാരായന"ന്തി വത്തബ്ബതം അരഹതി, സങ്ഗീതികാരേഹി പന വത്ഥുഗാഥാനുഗീതിഗാഥാദീഹി സദ്ധിം **അജിതസുത്താദീനം** (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮ ആദയോ; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൭ ആദയോ, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧ ആദയോ) സോളസന്നം സുത്താനം ഇദം നാമം കതന്തി തേസഞ്ഞേവ പാരായനസമഞ്ഞാതി ആഹ "പാരായനേ"തി. കേചി "പാരായനികോ"തി പഠന്തി. തേ കിര താപസപബ്ബജ്ജൂപഗമനതോ പുബ്ബേ പാരായനം അധീയന്താ വിചരിംസു. തസ്മാ അയമ്പി പാരായനം വത്തേതീതി പാരായനികോതി വുത്തോ. **പുച്ഛതീ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു പുച്ഛാനിബ്ബത്തത്താ അതീതാതി? സച്ചമേതം, പുച്ഛനാകാരം പന ബുദ്ധിയം വിപരിവത്തമാനം കത്വാ ഏവമാഹ.

പുച്ഛാ ച നാമേസാ അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ ദിട്ഠസംസന്ദനാ വിമതിച്ഛേദനാ അനുമതിപുച്ഛാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ ഏകംസബ്യാകരണീയാ വിഭജ്ജബ്യാകരണീയാ പടിപുച്ഛാബ്യാകരണീയാ ഠപനീയാ ധമ്മാധിട്ഠാനാ സത്താധിട്ഠാനാതി അനേകവിധാ. തസ്മാ "കിമയം പുച്ഛാ അദിട്ഠജോതനാ"തിആദിനാ യഥാസമ്ഭവം പുച്ഛാ വിചേതബ്ബാ. യഥാ ചേത്ഥ പുച്ഛാവിഭാഗോ, ഏവം വിസ്സജ്ജനവിഭാഗോപി വിസ്സജ്ജനവിചയേ യഥാസമ്ഭവം വത്തബ്ബോ. പുച്ഛാസഭാഗേന ഹി വിസ്സജ്ജനന്തി. ഇധ പന വിമതിച്ഛേദനം സത്താധിട്ഠാനം പുച്ഛം ഉദാഹരിത്വാ തത്ഥ വിചയനാകാരം ദസ്സേതും **"കേനസ്സു നിവുതോ ലോകോ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **കേനാ**തി കത്തരി കരണവചനം. **സൂ**തി നിപാതമത്തം, **സൂ**തി വാ സംസയേ നിപാതോ, തേനസ്സ പഞ്ഹസ്സ വിമതിച്ഛേദനപുച്ഛാഭാവം ദസ്സേതി. **നിവുതോ**തി പടിച്ഛാദിതോ. **ലോകോ**തി സത്തലോകോ. **ഇച്ചായസ്മാ അജിതോ**തി സങ്ഗീതികാരകവചനം. **നപ്പകാസതീ**തി ന പഞ്ഞായതി. **കിസ്സാഭിലേപനം ബ്രൂസീ**തി കിം അസ്സ ലോകസ്സ അഭിലേപനം വദസി. "കിം സ്വാഭിലേപന"ന്തിപി പാഠോ, തസ്സ കിം സു അഭിലേപനന്തി പദവിഭാഗോ.

പദാനീതി പജ്ജതി ഏതേഹി അത്ഥോതി പദാനി, വാക്യാനി. **പുച്ഛിതാനീ**തി പുച്ഛാഭാവേന വുത്താനീതി അത്ഥോ. **ഏകോ പഞ്ഹോ**തി യദിപി ചത്താരി പദാനി പുച്ഛനവസേന വുത്താനി, ഞാതും ഇച്ഛിതോ പന അത്ഥോ ഏകോ ഏവാതി "ഏകോ പഞ്ഹോ"തി വുത്തം. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ഏകവത്ഥുപരിഗ്ഗഹാ"**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - കിഞ്ചാപി നിവാരണഅപ്പകാസനഅഭിലേപനമഹാഭയസങ്ഖാതാ പുച്ഛായ ഗഹിതാ ചത്താരോ ഏതേ അത്ഥാ, തേ പനേകം ലോകം പതിഗുണഭൂതാ, ലോകോ പധാനഭാവേന ഗഹിതോതി തബ്ബസേന ഏകോവായം പഞ്ഹോതി. തേനേവാഹ **"ലോകാധിട്ഠാന"**ന്തിആദി. കോ പന സോ ലോകോതി? ആഹ **"ലോകോ തിവിധോ"**തിആദി.

തത്ഥ രാഗാദികിലേസബഹുലതായ കാമാവചരസത്താ **കിലേസലോകോ**. ഝാനാഭിഞ്ഞാപരിബുദ്ധിയാ രൂപാവചരസത്താ **ഭവലോകോ**. ആനേഞ്ജസമാധിബഹുലതായ വിസദിന്ദ്രിയത്താ അരൂപാവചരസത്താ **ഇന്ദ്രിയലോകോ**. അഥ വാ കിലിസ്സനം കിലേസോ, വിപാകദുക്ഖന്തി അത്ഥോ. തസ്മാ ദുക്ഖബഹുലതായ അപായേസു സത്താ **കിലേസലോകോ**. തദഞ്ഞേ സത്താ സമ്പത്തിഭവഭാവതോ **ഭവലോകോ**. തത്ഥ യേ വിമുത്തിപരിപാചകേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതാ സത്താ, സോ **ഇന്ദ്രിയലോകോ**തി വേദിതബ്ബം. പരിയാപന്നധമ്മവസേന ലോകസമഞ്ഞാതി അരിയപുഗ്ഗലാ ഇധ ന സങ്ഗയ്ഹന്തി.

അവിജ്ജായ നിവുതോ ലോകോതി ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേന അന്ധകാരേന വിയ രഥഘടാദിധമ്മസഭാവപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണായ അവിജ്ജായ നിവുതോ പടിച്ഛാദിതോ ലോകോ. **വിവിച്ഛാ**തി വിചികിച്ഛാഹേതു. "വിവിച്ഛാ മച്ഛരിയ"ന്തി സങ്ഗഹേ വുത്തം. **പമാദാ**തി പമാദഹേതു. **ജപ്പാഭിലേപന**ന്തി ജപ്പാ തണ്ഹാ അസ്സ ലോകസ്സ മക്കടാലേപോ വിയ മക്കടസ്സ അഭിലേപനം സിലേസോതി ബ്രൂമി. **ദുക്ഖ**ന്തി ജാതിആദികം വട്ടദുക്ഖന്തി അയം പദത്ഥോ. സേസം പാളിയാ ഏവ വിഞ്ഞായതി. **ഇമാനി ചത്താരി പദാനി** പുച്ഛാഗാഥായം വുത്താനി **"ഇമേഹീ"**തി വിസ്സജ്ജനഗാഥായം വുത്തേഹി ഇമേഹി ചതൂഹി പദേഹി വിസ്സജ്ജിതാനി. കഥന്തി ആഹ **"പഠമ"**ന്തിആദിം. തേന യഥാക്കമം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനീതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി തം യഥാക്കമം പുച്ഛം വിസ്സജ്ജനഞ്ച സരൂപതോ ദസ്സേതും ഗാഥായ ച അത്ഥം വിവരിതും **"കേനസ്സൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ "നീവരണേഹീ"തി പദേന വുത്തമേവത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാനീവരണാ ഹി സബ്ബേ സത്താ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച **"യഥാഹാ"**തിആദിനാ സുത്തന്തരദസ്സനേന ഇമസ്മിം പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനവിചയേ അനുഗീതിവിചയം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ **പരിയായതോ**തി കാരണതോ. നീവരണസങ്ഖാതാനം കാമച്ഛന്ദാദീനമ്പി കാരണഭാവതോ പടിച്ഛാദനഭാവതോ ച ഏകംയേവ നീവരണം വദാമി, ന പന അഞ്ഞേസം നീവരണസഭാവാനം അഭാവാതി അത്ഥോ. യഥാ ച അവിജ്ജായ സതി നീവരണാനം ഭാവോ, ഏവം അവിജ്ജായ അസതി ന സന്തി നീവരണാനീതി ദസ്സേതും **"സബ്ബസോ"**തിആദി വുത്തം.

തേനാതി "അവിജ്ജായ നിവുതോ ലോകോ"തി പദേന. **പഠമസ്സ പദസ്സാ**തി "കേനസ്സു നിവുതോ ലോകോ"തി പദസ്സ. **യുത്താ**തി യോജിതാ, അനുരൂപാതി വാ അത്ഥോ. ഏതേന പുച്ഛാനുരൂപതാ വിസ്സജ്ജനസ്സ ദസ്സിതാതി പുബ്ബാപരവിചയോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബം. "യോ പുഗ്ഗലോ നീവരണേഹി നിവുതോ"തിആദിനാ വിവിച്ഛാപമാദാനം അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. നിവുതോ ഏവ ഹി നപ്പകാസതി. **വിവിച്ഛാ**തി വിചികിച്ഛാ. തേനേവാഹ - **"വിവിച്ഛാ നാമ വുച്ചതി വിചികിച്ഛാ"**തി. തത്രായം പദസിദ്ധി - യഥാ മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്മാദിട്ഠിയോ "നിച്ചം അനിച്ച"ന്തിആദിനാ ഏകംസഗ്ഗാഹഭാവേന പവത്തന്തി, ന ഏവമയം. അയം പന അനേകംസഗ്ഗാഹഭാവതോ "നിച്ചം നു ഖോ അനിച്ചം നു ഖോ"തിആദിനാ വിവിധം വിരുദ്ധം വാ ഇച്ഛതി ഏസതീതി വിവിച്ഛാതി . **"സോ വിചികിച്ഛന്തോ"**തിആദിനാ അപ്പകാസനസ്സ വിവിച്ഛാപമാദാനം കാരണഭാവം വിവരതി. **സുക്കേ ധമ്മേ ന ഉപ്പാദിയതീ**തി ന സമാദായ വത്തതി. **നപ്പകാസന്തീ**തി തേ അത്തനോ സന്താനേ അനുപ്പാദിയമാനാ കുസലാ ധമ്മാ തം പുഗ്ഗലം പകാസം ലോകേ അഭിഞ്ഞാതം ന കരോന്തീതി അത്ഥോ. **അഭിലിമ്പതീ**തി മക്കടാലേപോ വിയ മക്കടം ദാരുസിലാദീസു പുരിസം രൂപാദിവിസയേ അല്ലീയാപേതീതി അത്ഥോ. **ആസത്തിബഹുലസ്സാ**തി ആസങ്ഗബഹുലസ്സ. **ഏവം അഭിജപ്പാതി കരിത്വാ**തി ഏവം

പരിയുട്ഠാനട്ഠായിനീതി ഇമിനാ കാരണേന. **തത്ഥാ**തി തായ തണ്ഹായ. **ലോകോ അഭിലിത്തോ** സിലേസേന മക്ഖിതോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ.

ഭായതി ഏതസ്മാതി ഭയം. മഹന്തം ഭയം **മഹബ്ഭയം**. തേനേവാഹ - **"ദുക്ഖമസ്സ മഹബ്ഭയ"**ന്തി. ദുക്ഖം ദോമനസ്സന്തി ദുക്ഖമേവ വിഭത്തന്തി സബ്ബം ദുക്ഖം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"തിസ്സോ ദുക്ഖതാ"**തിആദി വുത്തം. **ഓധസോ**തി കദാചി അത്തൂപക്കമമൂലായ കദാചി പരൂപക്കമമൂലായാതിആദിനാ വിഭാഗേന ദുക്ഖദുക്ഖതായ മുച്ചനകാ വിസേസേന രൂപാവചരാ. **തഥാ**തി ഓധസോ കദാചി കരഹചീതി ഏവം ആകഡ്ഢതി. **വിപരിണാമദുക്ഖതായ** മുച്ചനകാ ഉപേക്ഖാസമാപത്തിബഹുലാ വിസേസേന അരൂപാവചരസത്താ. **അപ്പാബാധാ**തി പദം ദുക്ഖദുക്ഖതായ മുച്ചനസ്സ കാരണവചനം. **ദീഘായുകാ**തി വിപരിണാമദുക്ഖതായ. അരൂപദേവാ ഹി ലോകേ വിസേസതോ ദീഘായുകാതി. ഇദഞ്ച മുച്ചനമച്ചന്തികം. യസ്മാ ച ദുക്ഖാ വേദനാപി സങ്ഖതത്താ അനിച്ചതാദിസങ്ഖാരദുക്ഖസഭാവാ ഏവ, തസ്മാ യതോ മുച്ചനമച്ചന്തികം, തം അനവസേസപരിയാദാനവസേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ദസ്സേതും **"സങ്ഖാരദുക്ഖതായ പനാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ ഉപാദിയതീതി ഉപാദി, വിപാകക്ഖന്ധാ കടത്താ ച രൂപം. ഉപാദിസ്സ സേസം ഉപാദിസേസം, തം നത്ഥി ഏതിസ്സാതി അനുപാദിസേസാ, നിബ്ബാനധാതു, തായ **അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ,** ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ചായം കരണനിദ്ദേസോ. നിബ്ബാനധാതൂതി ച നിബ്ബായനമത്തം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സകലലോകബ്യാപിനീ സബ്ബസങ്ഗാഹിനീ ച സങ്ഖാരദുക്ഖതാ, തസ്മാ. **ലോകസ്സാ**തി സമ്ബന്ധേ സാമിവചനം. തേന "ദുക്ഖമസ്സാ"തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി. ഏവമേത്ഥ ലോകസ്സ നീവരണാദീനി അജാനന്തേന, സമയന്തരപരിചയേന വാ തത്ഥ സംസയപക്ഖന്ദേന ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബത്താ സത്താധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ കതാ, സാ ച അജാനനസ്സ, സംസയസ്സ വാ നീവരണാദിവിസയതായ ചതുബ്ബിധാ. പാളിയം പന നീവരണാദീനം ലോകോ ആധാരഭാവേന ഗാഥായം വുത്തോതി ഏകോ പഞ്ഹോതി ദസ്സിതന്തി. അയമേത്ഥ പുച്ഛാവിചയോ. വിസ്സജ്ജനവിചയോപി അദിട്ഠജോതിനീ വിസ്സജ്ജനാ വിമതിച്ഛേദിനീ ചാതിആദിനാ പുച്ഛാവിചയേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

ഏവം ഏകാധാരം പുച്ഛം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനേകാധാരം ദസ്സേതും **"സവന്തി സബ്ബധീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സവന്തീ**തി സന്ദന്തി. **സബ്ബധീ**തി സബ്ബേസു രൂപാദീസു ആയതനേസു. **സോതാ**തി തണ്ഹാദിസോതാ. **കിം നിവാരണ**ന്തി തേസം കിം ആവരണം കാ രക്ഖാ. **സംവരം ബ്രൂഹീ**തി തം നേസം നീവരണസങ്ഖാതം സംവരം കഥേഹി. **കേന സോതാ പിധീയരേ**തി കേന ധമ്മേന തണ്ഹാദിസോതാ പിധിയ്യന്തി പച്ഛിജ്ജന്തീതി അയമേത്ഥ പദത്ഥോ. സേസം പാളിവസേനേവ ആവി ഭവിസ്സതി.

തേ ദ്വേ പഞ്ഹാതി യദിപി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ പുച്ഛാവസേന പവത്തായ ചത്താരി പദാനി ചത്താരി വാക്യാനി. ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ പന അത്ഥസ്സ ദുവിധത്താ തേ ദ്വേ പഞ്ഹാ. കസ്മാതി ചേ? **"ഇമേഹി ബഹവാധിവചനേന പുച്ഛിതാ"**തി ആഹ. തത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഇമേ ഏതായ ഗാഥായ ഗഹിതാ അത്ഥാ യസ്മാ ബഹൂനി അധികിച്ച പവത്തവചനേന പുച്ഛിതാ, തസ്മാ തേ ദ്വേ പഞ്ഹാതി. ഏകതോ ഉപരി ബഹൂതി ഹി സാസനവോഹാരോ, തമേവ പുച്ഛായ ദുവിധത്ഥവിസയതം വിവരിതും **"ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - യാഹി ഞാതിബ്യസനാദിസങ്ഖാതാഹി പാണവധാദീഹി ഏവ വാ ദുഗ്ഗതിഹേതുഭൂതാഹി ആപദാഹി **സമം** സഹ, സബ്ബഥാ വാ അയം ലോകോ ആപന്നോ അജ്ഝോത്ഥടോ. തംനിമിത്തേഹി ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹി സംകിലിട്ഠോ ച, തസ്സ തം ആപന്നാകാരം സംകിലിട്ഠാകാരഞ്ച ബുദ്ധിയം കത്വാ ആഹ - **"ഏവം സമാപന്നസ്സ ഏവം സംകിലിട്ഠസ്സാ"**തി. വോദായതി സുജ്ഝതി ഏതേനാതി **വോദാനം,** സമഥവിപസ്സനാ. വുട്ഠാതി ഏതേന നിമിത്തതോ പവത്തതോ ചാതി **വുട്ഠാനം,** അരിയമഗ്ഗോ.

അസമാഹിതസ്സാതി നാനാരമ്മണേസു വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സ. **സവന്തീ**തി പവത്തന്തി. **അഭിജ്ഝാ**തിആദി അസമാധാനഹേതുദസ്സനം. തേനേവാഹ - **"ഏവം അസമാഹിതസ്സാ"**തി. **"യഥാഹ ഭഗവാ"**തിആദിനാ ഇധാപി അനുഗീതിവിചയം ദസ്സേതി. സോതാനം സവനം യേഭുയ്യേന അനുരോധവസേനേവാതി ആഹ - **"സവതി മനാപികേസു രൂപേസൂ"**തി. ഏത്ഥ ച ചക്ഖാദയോ സോതാനം ദ്വാരഭാവേന പവത്തമാനാ ഉപചാരവസേന സയം സവന്താ വിയ വുത്താ. **ഇതീതി**

ഏവം. **സബ്ബാതി** സബ്ബസ്മാ. **സബ്ബഥാതി** സബ്ബപ്പകാരേന. **ഇദം വോദാനന്തി** ഇദം "പരിയുട്ഠാനവിഘാത"ന്തി വുത്തം പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം വോദാനം.

വിസ്സജ്ജനഗാഥായ **സതി തേസം നിവാരണന്തി** വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സതി കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസമാനാ തേസം സോതാനം നിവാരണന്തി. **സോതാനം സംവരം ബ്രൂമീതി** തമേവ സതിം സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി. **പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേതി** രൂപാദീസു അനിച്ചതാദിപടിവേധസാധികായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ഏതേ സോതാ സബ്ബസോ പിധിയ്യന്തി, ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനവസേന സമുച്ഛിജ്ജന്തീതി അത്ഥോ.

നാവിഞ്ഛതീതി അഭിജ്ഝാദിപ്പവത്തിദ്വാരഭാവേന ചിത്തസന്താനം, പുഗ്ഗലം വാ നാകഡ്ഢതി. അനുസയപ്പഹാനം ഇധ പിധാനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ - **"പഞ്ഞായ അനുസയാ പഹീയന്തീ"**തി. യസ്മാ അനുസയനിമിത്തം പരിയുട്ഠാനം അനുസയാഭാവേ ന ഹോതീതി ആഹ **"അനുസയേസൂ"**തിആദി. ഇദാനി തമേവത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേന്തോ **"തം യഥാ ഖന്ധവന്തസ്സാ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥാപി സോതാനം നിവാരണസങ്ഖാതം സംവരം പിധാനഞ്ച അജാനന്തേന തഥ വാ സംസയിതേന ഏകംസികത്താ ധമ്മാധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ കതാതി ഇധ പുച്ഛാവിചയോ വുത്തനയേനേവ വിസ്സജ്ജനവിചയോ ച വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച യേന അധിപ്പായേന "കേനസ്സു നിവുതോ ലോകോ"തി ഗാഥായ (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൭, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧; നേത്തി॰ ൪൫) സതിപി നിവാരണാദീനം ചതുന്നം പുച്ഛിതബ്ബഭാവേ ഏകോ പഞ്ഹോതി വുത്തം. തേന താവ സോതാനംയേവ സംവരോ പിധാനഞ്ച പുച്ഛിതന്തി സോതേ ഏകത്ഥവസേന ഗഹേത്വാ പുച്ഛായ ഏകാധിട്ഠാനഭാവതോ ഏകോ പഞ്ഹോതി വത്തബ്ബം സിയാ. സോതാനം വാ ബഹുഭാവതോ ബഹൂതി യത്തകാ സോതാ, തത്തകാ പഞ്ഹാതി. യേന പന അധിപ്പായേന "സവന്തി സബ്ബധി സോതാ"തി ഗാഥായം (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൯, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩; നേത്തി॰ ൪൫) സോതേ അനാമസിത്വാ സംവരപിധാനാനം വസേന "ദ്വേ പഞ്ഹാ"തി വുത്തം. തേന പഠമഗാഥായം സതിപി നിവാരണാദീനം ലോകാധാരഭാവേ ലോകം അനാമസിത്വാ നിവാരണാദീനം വിഭാഗേന ചത്താരോ പഞ്ഹാതിപി വത്തബ്ബന്തി അയം നയോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

ഇദാനി യസ്മാ പുച്ഛന്തോ ന കേവലം പുബ്ബേ അത്തനാ രചിതനിയാമേനേവ പുച്ഛതി, അഥ ഖോ ദേസനാകാലേ വുത്തധമ്മസ്സ അനുസന്ധിം ഗഹേത്വാപി പുച്ഛതി, തസ്മാ തസ്സ അനുസന്ധിം പുച്ഛായ വിചേതബ്ബാകാരം ദസ്സേന്തോ "യാനി സോതാനീ"തി ഗാഥായ അനന്തരം **"പഞ്ഞാ ചേവ സതി ചാ"**തി ഗാഥമാഹ. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യായം ഭഗവതാ വുത്താ പഞ്ഞാ, യാ ച സതി യഞ്ച തദവസേസം നാമരൂപം, ഏതം സബ്ബമ്പി കത്ഥ നിരുജ്ഝതി, ഏതം മേ പുട്ഠോ പബ്രൂഹീതി.

വിസ്സജ്ജനഗാഥായം പനസ്സ യസ്മാ പഞ്ഞാസതിയോ നാമേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ താ വിസും ന വുത്താ. അയഞ്ചേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യം മം ത്വം, അജിത, ഏതം പഞ്ഹം അപുച്ഛി - "കത്ഥേതം ഉപരുജ്ഝതീ"തി അനന്തരഗാഥായം (സു॰ നി॰ ൧൦൪൨; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൬൧, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪; നേത്തി॰ ൧൧, ൪൫), യത്ഥ തം അസേസം ഉപരുജ്ഝതി, തം തേ വദാമി. തസ്സ തസ്സ ഹി വിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന സഹേവ അപുബ്ബം അചരിമം ഏത്ഥേതം ഉപരുജ്ഝതി, ഏത്ഥേവ വിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന നിരുജ്ഝതി, ഏതം വിഞ്ഞാണനിരോധം തസ്സ നിരോധോ നാതിവത്തതീതി വുത്തം ഹോതീതി. **അയം പഞ്ഹേ അനുസന്ധിം പുച്ഛതീതി** അനന്തരഗാഥായം സോതാനം പരിയുട്ഠാനാനുസയപ്പഹാനകിച്ചേന സദ്ധിം സതി പഞ്ഞാ ച വുത്താ, തം സുത്വാ തപ്പഹാനേ പഞ്ഞാസതീസു തിട്ഠന്തീസു താസം സന്നിസ്സയേന നാമരൂപേന ഭവിതബ്ബം, തഥാ ച സതി വട്ടതി ഏവ. കത്ഥ നു ഖോ ഇമാസം സനിസ്സയാനം പഞ്ഞാസതീനം അസേസനിരോധോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന അയം പുച്ഛാ കതാതി ആഹ - **"അയം പഞ്ഹേ...പേ॰... ധാതു"**ന്തി. തത്ഥ അനുസന്ധീയതി ദേസനാ ഏതായാതി അനുസന്ധി.

യായ പടിപദായ അനുപാദിസേസം നിബ്ബാനധാതും അധിഗച്ഛന്തി, തം ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവനാസങ്ഖാതം പടിപദം സഹ വിസയേന ദസ്സേതും **"തീണി ച സച്ചാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സങ്ഖതാനീതി** സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതാനീതി സങ്ഖതാനി. **നിരോധധമ്മാനീതി** നിരുജ്ഝനസഭാവാനി. **ദുക്ഖം സമുദയോ മഗ്ഗോതി** തേസം സരൂപദസ്സനം. നിരോധോ പന കഥന്തി ആഹ **"നിരോധോ അസങ്ഖതോ"**തി. സോ ഹി കേനചി

പച്ചയേന ന സങ്ഖതോതി **അസങ്ഖതോ**. സഹ വിസയേന പഹാതബ്ബപഹായകസഭാവേസു അരിയസച്ചേസു പഹായകവിഭാഗമുഖേന പഹാതബ്ബവിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ സമുദയോ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **അവിജ്ജാവസേസാ**തി ദസ്സനമഗ്ഗേന പഹീനാവസേസാ അവിജ്ജാതി അത്ഥോ. അയഞ്ച സേസ-സദ്ദോ കാമച്ഛന്ദോ ബ്യാപാദോ മാനോ ഉദ്ധച്ചന്തി ഏത്ഥാപി യോജേതബ്ബോ. യഥാ ഹി അവിജ്ജാ, ഏവം ഏതേപി ധമ്മാ അപായഗമനീയസഭാവാ പഠമമഗ്ഗേന പഹീയന്തി ഏവാതി. "അവിജ്ജാനിരവസേസാ"തിപി പാഠോ, ഏത്ഥാപി യഥാവുത്തേസു കാമച്ഛന്ദാദിപദേസുപി നിരവസേസ-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ . സാവസേസഞ്ഹി പുരിമമഗ്ഗദ്വയേന കാമച്ഛന്ദാദയോ പഹീയന്തി, ഇതരേഹി പന നിരവസേസന്തി. **തേധാതുകേ ഇമാനി ദസ സംയോജനാനീ**തി ഏത്ഥ **തേധാതുകേ**തി സംയോജനാനം വിസയദസ്സനം. തത്ഥ ഹി താനി സംയോജനവസേന പവത്തന്തി.

൫൨. **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം അധിട്ഠായാ**തി തം പഹായകം പത്വാ. **യം പനാ**തി ഏത്ഥ **യന്തി** ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ. **ഇദം ഖയേ ഞാണന്തി** യേന ഞാണേന ഹേതുഭൂതേന "ഖീണാ മേ ജാതീ"തി അത്തനോ ജാതിയാ ഖീണഭാവം ജാനാതി, ഇദം ഏവം പച്ചവേക്ഖണസ്സ നിമിത്തഭൂതം അരഹത്തഫലഞാണം ഖയേ ഞാണം നാമ. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാതി പജാനാതീ**തി ഏത്ഥാപി **യന്തി** ആനേതബ്ബം "യം നാപരം ഇത്ഥത്തായാതി പജാനാതീ"തി. **ഇദം അനുപ്പാദേ ഞാണ**ന്തി ഇധാപി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ അരഹത്തഫലഞാണവസേന അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ. **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡ ൧൩൫-൧൮൨) പന "ഖയേ ഞാണം കിലേസക്ഖയകരേ അരിയമഗ്ഗേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം. അനുപ്പാദേ ഞാണം പടിസന്ധിവസേന അനുപ്പാദഭൂതേ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം അനുപ്പാദപരിയോസാനേ ഉപ്പന്നേ അരിയഫലേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം. ഇധ പന ഉഭയമ്പി അരഹത്തഫലഞാണവസേനേവ വിഭത്തം. തേനേവാഹ - **"ഇമാനി ദ്വേ ഞാണാനി അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ"**ന്തി, **"ആരമ്മണസങ്കേതേന ദ്വേ നാമാനി ലബ്ഭന്തീ"**തി ച.

അഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഹേട്ഠിമേസു തീസു ഫലേസു, ഉപരിമേസു ച തീസു മഗ്ഗേസു ഉപ്പത്തിയാ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം വിയ പഠമഫലുപ്പത്തിയാ അഗ്ഗഫലുപ്പത്തിയാ അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുജ്ഝതീതി ആഹ - **"യഞ്ച അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയ"**ന്തിആദി. ഏതേന പഹാതബ്ബധമ്മാ വിയ ദസ്സനഭാവനാഹി അഗ്ഗഫലുപ്പത്തിയാ തദവസേസഫലധമ്മാപി അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുജ്ഝന്തി. കോ പന വാദോ തേഭൂമകധമ്മാനന്തി ദസ്സേതി, ഏകാ പഞ്ഞാ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയത്താ. യദി ഏകാ, കഥം ദ്വിധാ വുത്താതി ആഹ **"അപി ചാ"**തിആദി. **ആരമ്മണസങ്കേതേനാ**തി ഖയേ അനുപ്പാദേതി ഇമായ ആരമ്മണസമഞ്ഞായ. **സാ പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ**തി യാ പുബ്ബേ സോതാനം പിധാനകിച്ചാ വുത്താ പഞ്ഞാ, സാ പജാനനസഭാവേന പഞ്ഞാ. ഇതരാ പന **യഥാദിട്ഠം** യഥാഗഹിതം ആരമ്മണം **അപിലാപനട്ഠേന** ഓഗാഹനട്ഠേന **സതീ**തി.

൫൩. ഏവം "പഞ്ഞാ ചേവ സതി ചാ"തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരിത്വാ ഇദാനി "നാമരൂപ"ന്തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരന്തോ **"തത്ഥ യേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, ഇദം നാമരൂപ"**ന്തി ആഹ. നാമരൂപഞ്ച വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം പാകടനാമരൂപമേവ വിഭാവേതും **"തത്ഥ യേ"**തിആദിമാഹ. തഗ്ഗഹണേനേവ ഹി സഹചരണാദിനാ തദഞ്ഞേ ചിത്തചേതസികാ രൂപധമ്മാ ച ഗഹിതാ ഹോന്തീതി. നാമഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഖന്ധത്തയമേവ ഗഹിതന്തി **"നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസമ്പയുത്ത"**ന്തി വുത്തം. തം പന രൂപം സമ്പയുത്തന്തി? നയിദം സമ്പയുത്തപച്ചയവസേന വുത്തം. പചുരജനസ്സ പന അവിഭാഗേന ഗഹണീയസഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഗാഥായ അനുപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു പുച്ഛിതാതി തം ചതുരിദ്ധിപാദമുഖേന അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന പത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ഇദ്ധിപാദഭാവനാമൂലഭൂതാനി ഇന്ദ്രിയാനി സതിപഞ്ഞാഹി നിദ്ധാരേതും **"തത്ഥ സതി ച പഞ്ഞാ ച ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനീ"**തി ആഹ. കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസമാനാ സതി സിജ്ഝന്തീ ഏകന്തേന സമാധിം നിപ്ഫാദേതി. സതിഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ - **"സതി ദ്വേ ഇന്ദ്രിയാനി, സതിന്ദ്രിയഞ്ച സമാധിന്ദ്രിയഞ്ചാ"**തി. തഥാ അനുസയസമുഗ്ഘാതവിധായിനീ പഞ്ഞാ സിജ്ഝമാനാ ന വിനാ ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയം സിജ്ഝതീതി വുത്തം - **"പഞ്ഞാ ദ്വേ ഇന്ദ്രിയാനി പഞ്ഞിന്ദ്രിയഞ്ച വീരിയിന്ദ്രിയഞ്ചാ"**തി.

യാ ഇമേസു ചതൂസു ഇന്ദ്രിയേസൂതി ഇമേസു സതിആദീസു ചതൂസു ഇന്ദ്രിയേസു നിസ്സയപച്ചയതായ അധിട്ഠാനഭൂതേസു തംസഹജാതാ ഏവ യാ സദ്ദഹനാ. "ഇമേഹി ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹീ"തിപി പാളി, തസ്സാ ഇമേഹി ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമ്പയുത്താതി വചനസേസോ,

ആരമ്മണേ അഭിപ്പസാദലക്ഖണാ സദ്ധാ കത്തുകാമതാസഭാവസ്സ ഛന്ദസ്സ വിസേസപച്ചയോ ഹോതീതി ആഹ - **"യാ സദ്ധാധിപതേയ്യാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ, അയം ഛന്ദസമാധീ"തി. സമാഹിതേ ചിത്തേ**തി വിപസ്സനാസമാധിനാ സമാഹിതേ ചിത്തേ. **ഇദം പഹാനന്തി** വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനസാധകോ സമാധി പഹാനന്തി വുത്തോ പജഹതി ഏതേനാതി കത്വാ. "പധാന"ന്തിപി പാഠോ, അഗ്ഗോതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി "സമാധി ഏകോദീ"തി വുച്ചതി.

"അസ്സാസപസ്സാസാ"തിആദിനാ കായവചീചിത്തസങ്ഖാരസീസേന തംസമുട്ഠാപകാ വീരിയസങ്ഖാരാവ ഗഹിതാ. തേ ഹി യാവ ഭാവനാനിപ്ഫത്തി താവ ഏകരസേന സരണതോ സങ്കപ്പേതബ്ബതോ ച **സരസങ്കപ്പാ"**തി വുത്താ "ഏവം മേ ഭാവനാ ഹോതൂ"തി യഥാ ഇച്ഛിതാ, തഥാ പവത്തിയാ ഹേതുഭാവതോ. **തദുഭയ**ന്തി ഛന്ദസമാധിസങ്ഖാതഞ്ച പധാനസങ്ഖാരസങ്ഖാതഞ്ച വീരിയന്തി തം ഉഭയം. ഉഭയമേവ ഹി ഉപചാരവസേന അഞ്ഞം വിയ കത്വാ **"ഛന്ദസമാധിപ്പധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതം ഇദ്ധിപാദ"**ന്തി വുത്തം. അഭിന്നമ്പി ഹി ഉപചാരവസേന ഭിന്നം വിയ കത്വാ വോഹരന്തി, യഥാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി.

തത്ഥ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ തായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇദ്ധി, പജ്ജതി ഏതേനാതി പാദോ, പഠമേന അത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ദുതിയേന അത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ പതിട്ഠാ അധിഗമൂപായോതി **ഇദ്ധിപാദോ**. തേന ഹി ഉപരൂപരിവിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി. **വിവേകനിസ്സിത**ന്തി തദങ്ഗവിവേകനിസ്സിതം സമുച്ഛേദവിവേകനിസ്സിതം നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതഞ്ച ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി അയം ഇദ്ധിപാദഭാവനാനുയുത്തോ യോഗീ വിപസ്സനാക്ഖണേ കിച്ചതോ തദങ്ഗവിവേകനിസ്സിതം അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതം. മഗ്ഗക്ഖണേ പന കിച്ചതോ സമുച്ഛേദവിവേകനിസ്സിതം ആരമ്മണതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതം ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതീതി. ഏസ നയോ **വിരാഗനിസ്സിത**ന്തിആദീസു.

വിവേകത്ഥാ ഏവ ഹി വിരാഗാദയോ, കേവലഞ്ചേത്ഥ വോസ്സഗ്ഗോ ദുവിധോ പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗോ ച പക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗോ ചാതി. തത്ഥ പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗോ വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവസേന കിലേസപ്പഹാനം. പക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗോ വിപസ്സനാക്ഖണേ തന്നിന്നഭാവേന, മഗ്ഗക്ഖണേ ആരമ്മണകരണവസേന നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനം. തദുഭയമ്പി ഇമസ്മിം ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകേ അത്ഥസംവണ്ണനാനയേ യുജ്ജതി. തഥാ ഹി അയം പഠമിദ്ധിപാദോ യഥാവുത്തേന പകാരേന കിലേസേ പരിച്ചജതി നിബ്ബാനഞ്ച പക്ഖന്ദതി. **വോസ്സഗ്ഗപരിണാമി**ന്തി ഇമിനാ പന വചനേന വോസ്സഗ്ഗത്ഥം പരിണമന്തം പരിണതഞ്ച പരിപച്ചന്തം പരിപക്കഞ്ചാതി അത്ഥോ. അയഞ്ഹി ഇദ്ധിപാദഭാവനാനുയുത്തോ യോഗീ യഥാ പഠമോ ഇദ്ധിപാദോ കിലേസപരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗത്ഥം നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനവോസ്സഗ്ഗത്ഥഞ്ച പരിപച്ചതി, യഥാ ച പരിപക്കോ ഹോതി, തഥാ നം ഭാവേതീതി. സേസിദ്ധിപാദേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - യഥാ ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ പവത്തിതോ സമാധി **ഛന്ദസമാധി**. ഏവം വീരിയം ചിത്തം വീമംസം ജേട്ഠകം കത്വാ പവത്തിതോ സമാധി **വീമംസാസമാധീ**തി.

ഏറ്. ന കേവലം ചതുത്ഥഇദ്ധിപാദോ ഏവ സമാധിഞാണമൂലകോ, അഥ ഖോ സബ്ബോപീതി ദസ്സേതും **"സബ്ബോ സമാധി ഞാണമൂലകോ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമോ ഞാണാനുപരിവത്തീ"**തി വുത്തം. യദി ഏവം കസ്മാ സോ ഏവ വീമംസാസമാധീതി വുത്തോതി? വീമംസം ജേട്ഠകം കത്വാ പവത്തിതത്താതി വുത്തോവായമത്ഥോ. തത്ഥ പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ **ഞാണമൂലകോ**. അധിഗമപഞ്ഞായ **ഞാണപുബ്ബങ്ഗമോ**. പച്ചവേക്ഖണപഞ്ഞായ **ഞാണാനുപരിവത്തി**. അഥ വാ പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ **ഞാണമൂലകോ**. ഉപചാരപഞ്ഞായ **ഞാണപുബ്ബങ്ഗമോ**. അപ്പനാപഞ്ഞായ **ഞാണാനുപരിവത്തി**. ഉപചാരപഞ്ഞായ വാ **ഞാണമൂലകോ**. അപ്പനാപഞ്ഞായ **ഞാണപുബ്ബങ്ഗമോ**. അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞായ **ഞാണാനുപരിവത്തീ**തി വേദിതബ്ബം.

യഥാ പുരേതി യഥാ സമാധിസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേന പുരേ പുബ്ബേ അതീതാസു ജാതീസു അസങ്ഖ്യേയ്യേസുപി സംവട്ടവിവട്ടേസു അത്തനോ പരേസഞ്ച ഖന്ധം ഖന്ധൂപനിബദ്ധഞ്ച ദുപ്പടിവിജ്ഝം നാമ നത്ഥി, തഥാ പച്ഛാ സമാധിസ്സ അനാഗതംസഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേന അനാഗതാസു ജാതീസു അസങ്ഖ്യേയ്യേസുപി സംവട്ടവിവട്ടേസു അത്തനോ പരേസഞ്ച ഖന്ധം ഖന്ധൂപനിബദ്ധഞ്ച ദുപ്പടിവിജ്ഝം നാമ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

യഥാ പച്ഛാതി യഥാ സമാധിസ്സ ചേതോപരിയഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേന അനാഗതേസു സത്തസു ദിവസേസു പരസത്താനം ചിത്തം ദുപ്പടിവിജ്ഝം നാമ നത്ഥി, തഥാ പുരേ അതീതേസു സത്തസു ദിവസേസു പരസത്താനം ചിത്തം ദുപ്പടിവിജ്ഝം നാമ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **യഥാ ദിവാ**തി യഥാ ദിവസഭാഗേ സൂരിയാലോകേന അന്ധകാരസ്സ വിധമിതത്താ ചക്ഖുമന്താനം സത്താനം ആപാഥഗതം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം രൂപം സുവിഞ്ഞേയ്യം. **തഥാ രത്തി**ന്തി തഥാ രത്തിഭാഗേ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേപി അന്ധകാരേ വത്തമാനേ സമാധിസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാനുപരിവത്തിതായ ദുപ്പടിവിജ്ഝം രൂപായതനം നത്ഥി.

യഥാ രത്തിം തഥാ ദിവാതി യഥാ ച രത്തിയം തഥാ ദിവാപി അതിസുഖുമം കേനചി തിരോഹിതം യഞ്ച അതിദൂരേ, തം സബ്ബരൂപം ദുപ്പടിവിജ്ഝം നാമ നത്ഥി. യഥാ ച രൂപായതനേ വുത്തം, തഥാ സമാധിസ്സ ദിബ്ബസോതഞാണാനുപരിവത്തിതായ സദ്ദായതനേ ച നേതബ്ബം. തേനേവാഹ **"ഇതി വിവടേന ചേതസാ"**തിആദി. തത്ഥ **അപരിയോനദ്ധേനാ**തി അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ പാരിബന്ധകകിലേസേഹി അനജ്ഝോത്ഥടേന, അപരിയോനദ്ധത്താ ഏവ സപ്പഭാസം ചിത്തം. ഏതേനേവ സമാധിസ്സ ഇദ്ധിവിധഞാണാനുപരിവത്തിതാപി വുത്താ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. **പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീ**തി ഇദ്ധിപാദസമ്പയുത്താനി സേക്ഖസ്സ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി അധിപ്പേതാനീതി ആഹ **"കുസലാനീ"**തി. **ചിത്തസഹഭൂനീ**തിആദി തേസം വിഞ്ഞാണനിരോധേന നിരോധദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. തഥാ **"നാമരൂപഞ്ചാ"**തിആദി. തേനേതം ദസ്സേതി "ന കേവലം പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഏവ, അഥ ഖോ നാമരൂപഞ്ച വിഞ്ഞാണഹേതുകം വിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധാ നിരുജ്ഝതീ"തി.

തസ്സാതി വിഞ്ഞാണസ്സ. **ഹേതൂ**തി തണ്ഹാഅവിജ്ജാദികോ. **അനാഹാര**ന്തി പദസ്സ അത്ഥവിവരണം. **അനഭിനന്ദിത**ന്തി അഭിനന്ദനഭൂതായ തണ്ഹായ പഹീനത്താ ഏവ അപത്ഥിതം. തതോ ഏവ **അപ്പടിസന്ധികം** വിഞ്ഞാണം തം നിരുജ്ഝതി. യഥാ ച വിഞ്ഞാണം, ഏവം നാമരൂപമ്പി വിഞ്ഞാണസങ്ഖാതസ്സ ഹേതുനോ പച്ചയസ്സ ച അഭാവാ തപ്പച്ചയാനം സങ്ഖാരാദീനം അഭാവാ **അഹേതു അപ്പച്ചയം**. സേസം പാകടമേവ. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവിചയോപി വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

ഏവം അനുസന്ധിപുച്ഛമ്പി ദസ്സേത്വാ ഹേട്ഠാ സത്താധിട്ഠാനാ ധമ്മാധിട്ഠാനാ ച പുച്ഛാ വിസും വിസും ദസ്സിതാതി ഇദാനി താ സഹ ദസ്സേതും **"യേ ച സങ്ഖാതധമ്മാസേ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥായം പദത്ഥോ - **സങ്ഖാതധമ്മാ**തി അനിച്ചാദിവസേന പരിവീമംസിതധമ്മാ, അരഹതം ഏതം അധിവചനം. **സേക്ഖാ**തി സീലാദീനി സിക്ഖമാനാ അവസേസാ അരിയപുഗ്ഗലാ. **പുഥൂ**തി ബഹൂ സത്തജനാ. **തേസം മേ നിപകോ ഇരിയം, പുട്ഠോ പബ്രൂഹീ**തി തേസം സേഖാസേഖാനം നിപകോ പണ്ഡിതോ ത്വം ഭഗവാ പടിപത്തിം പുട്ഠോ മേ ബ്രൂഹീതി. സേസം പാളിവസേനേവ വിഞ്ഞായതി.

൧൩. **കിസ്സാ**തി കിസ്സ ഹേതു, കേന കാരണേനാതി അത്ഥോ. **സേഖാസേഖവിപസ്സനാ പുബ്ബങ്ഗമപ്പഹാനയോഗേനാ**തി സേഖേ അസേഖേ വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമപ്പഹാനേ ച പുച്ഛനയോഗേന, പുച്ഛാവിധിനാതി അത്ഥോ.

വിസ്സജ്ജനഗാഥായം **കാമേസു നാഭിഗിജ്ഝേയ്യാ**തി വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേന ന അഭിഗിജ്ഝേയ്യ. **മനസാനാവിലോ സിയാ**തി ബ്യാപാദവിതക്കാദയോ കായദുച്ചരിതാദയോ ച മനസോ ആവിലഭാവകരേ ധമ്മേ പജഹന്തോ ചിത്തേന അനാവിലോ ഭവേയ്യ. യസ്മാ പന അസേക്ഖോ അനിച്ചതാദിവസേന സബ്ബധമ്മാനം പരിതുലിതത്താ കുസലോ സബ്ബധമ്മേസു കായാനുപസ്സനാസതിആദീഹി ച സതോ സബ്ബകിലേസാനം ഭിന്നത്താ ഉത്തമഭിക്ഖുഭാവം പത്തോ ച ഹുത്വാ സബ്ബഇരിയാപഥേസു പവത്തതി, തസ്മാ **"കുസലോ...പേ॰... പരിബ്ബജേ"**തി ആഹാതി അയം സങ്ഖേപത്ഥോ.

തത്ഥ യം പുച്ഛാഗാഥായം "നിപകോ"തി പദം വുത്തം, തം ഭഗവന്തം സന്ധായ വുത്തം, ഭഗവതോ ച നേപക്കം ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തം അനാവരണഞാണദസ്സനേന ദീപേതബ്ബന്തി അനാവരണഞാണം താവ കമ്മദ്വാരഭേദേഹി വിഭജിത്വാ സേഖാസേഖപടിപദം ദസ്സേതും **"ഭഗവതോ സബ്ബം കായകമ്മ"**ന്തിആദി വുത്തം. തേന സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണദസ്സനേന തഥാഗതസ്സ സേഖാസേഖപടിപത്തിദേസനാകോസല്ലമേവ വിഭാവേതി. തത്ഥ **കോ ചാ**തി ക്വ ച, കസ്മിം വിസയേതി അത്ഥോ. തം വിസയം ദസ്സേതി **"യം അനിച്ചേ ദുക്ഖേ അനത്തനി ചാ"**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഞാണദസ്സനം നാമ ഉപ്പജ്ജമാനം "സബ്ബം സങ്ഖതം അനിച്ചം ദുക്ഖം സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പന തസ്മിം വിസയേ യേന അപ്പവത്തി, സോ പടിഘാതോതി, ഏതേന ലക്ഖണത്തയപ്പടിവേധസ്സ ദുരഭിസമ്ഭവതം അനഞ്ഞസാധാരണതഞ്ച

ദസ്സേതി. ലക്ഖണത്തയവിഭാവനേന ഹി ഭഗവതോ ചതുസച്ചപ്പടിവേധം സമ്മാസമ്ബോധിഞ്ച പണ്ഡിതാ പടിജാനന്തി.

അഞ്ഞാണം അദസ്സനന്തി തം പടിഘാതം സരൂപതോ ദസ്സേതി. ഛളാരമ്മണസഭാവപ്പടിച്ഛാദകോ ഹി സമ്മോഹോ ഞാണദസ്സനസ്സ പടിഘാതോതി. യസ്മിം വിസയേ ഞാണദസ്സനം ഉപ്പത്തിരഹം, തത്ഥേവ തസ്സ പടിഘാതേന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ - "യം അനിച്ചേ ദുക്ഖേ അനത്തനി ചാ"തി. **യഥാ ഇധ പുരിസോ**തിആദി ഉപമാദസ്സനം. തത്രിദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - പുരിസോ വിയ സബ്ബോ ലോകോ, താരകരൂപാനി വിയ ഛ ആരമ്മണാനി, തസ്സ പുരിസസ്സ താരകരൂപാനം ദസ്സനം വിയ ലോകസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി യഥാരഹം ഛളാരമ്മണജാനനം, തസ്സ പുരിസസ്സ താരകരൂപാനി പസ്സന്തസ്സാപി "എത്തകാനി സതാനി, എത്തകാനി സഹസ്സാനീ"തിആദിനാ ഗണനസങ്കേതേന അജാനനം വിയ ലോകസ്സ രൂപാദിആരമ്മണം കഥഞ്ചി ജാനന്തസ്സാപി അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയാനവബോധോതി. സേസം പാകടമേവ.

ഇദാനി യേഹി പദേഹി ഭഗവതാ ആയസ്മതോ അജിതസ്സ സേഖാസേഖപടിപദാ വുത്താ, തേസം പദാനം അത്ഥം വിഭജിതും **"തത്ഥ സേഖേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി നിപാതമത്തം, തസ്മിം വാ വിസ്സജ്ജനേ. **സേഖേനാ**തി സിക്ഖാ എതസ്സ സീലന്തി സേഖോ, തേന സേഖേന. **ദ്വീസു ധമ്മേസൂ**തി ദുവിധേസു ധമ്മേസൂതി അധിപ്പായോ. **പരിയുട്ഠാനീയേസൂ**തി ദോസേന പരിയുട്ഠിതേന യത്ഥ പരിവത്തിതബ്ബം, തേസു ആഘാതവത്ഥൂസൂതി അത്ഥോ. "പടിഘട്ഠാനീയേസൂ"തിപി പാഠോ, സോയേവത്ഥോ.

എത്ഥ ച ഗേധപടിസേധചോദനായം ഗേധനിമിത്തോ ദോസോ ഗേധേ സതി ഹോതീതി തതോപി ചിത്തസ്സ രക്ഖിതബ്ബതാ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്താ. യസ്മാ പന ഭഗവതാ "കാമേസു നാഭിഗിജ്ഝേയ്യാ"തി (സു॰ നി॰ ൧൦൪൫; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൬൪, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൭; നേത്തി॰ ൧൧-൧൪) വുത്തം, തസ്മാ "തത്ഥ യാ ഇച്ഛാ"തിആദിനാ ഗേധവസേന നിദ്ദേസോ കതോ. അഥ വാ ദോസതോ ചിത്തസ്സ രക്ഖിതബ്ബതാ ഗാഥായ ദുതിയപാദേന വുത്തായേവാതി ദട്ഠബ്ബാ. ദുതിയപാദേന ഹി സേസകിലേസവോദാനധമ്മാ ദസ്സിതാ. തഥാ ഹി ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭേദതോ സമ്മാവായാമസ്സ വിസയഭാവേന സബ്ബേ സംകിലേസവോദാനധമ്മേ ചതുധാ വിഭജിത്വാ സമ്മപ്പധാനമുഖേന സേഖപടിപദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതും **"സേഖോ അഭിഗിജ്ഝന്തോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അനാവിലസങ്കപ്പോ**തി ആവിലാനം കാമസങ്കപ്പാദീനം അഭാവേന അനാവിലസങ്കപ്പോ. തതോ എവ ച **അനഭിഗിജ്ഝന്തോ വായമതി,** വീരിയം പവത്തേതി. കഥം വായമതീതി ആഹ - **"സോ അനുപ്പന്നാന"**ന്തിആദി.

തത്ഥ **സോ**തി ഉത്തരിവിസേസത്ഥായ പടിപജ്ജമാനോ സേക്ഖോ. **അനുപ്പന്നാന**ന്തി അനിബ്ബത്താനം. **പാപകാന**ന്തി ലാമകാനം. **അകുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **അനുപ്പാദായാ**തി ന ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഛന്ദം ജനേതീ**തി കത്തുകമ്യതാസങ്ഖാതം കുസലച്ഛന്ദം ഉപ്പാദേതി. **വായമതീ**തി പയോഗപരക്കമം കരോതി. **വീരിയം ആരഭതീ**തി കായികചേതസികവീരിയം കരോതി. **ചിത്തം പഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി തേനേവ സഹജാതവീരിയേന ചിത്തം ഉക്ഖിപതി. **പദഹതീ**തി പധാനവീരിയം കരോതി. വായമതീതിആദീനി പന ചത്താരി പദാനി ആസേവനാഭാവനാബഹുലീകമ്മസാതച്ചകിരിയാഹി യോജേതബ്ബാനി. **ഉപ്പന്നാനം പാപകാന**ന്തി അനുപ്പന്നാതി അവത്തബ്ബതം ആപന്നാനം പാപധമ്മാനം. **പഹാനായാ**തി പജഹനത്ഥായ. **അനുപ്പന്നാനം കുസലാന**ന്തി അനിബ്ബത്താനം കോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **ഉപ്പാദായാ**തി ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഉപ്പന്നാന**ന്തി നിബ്ബത്താനം. **ഠിതിയാ**തി ഠിതത്ഥം. **അസമ്മോസായാ**തി അനസ്സനത്ഥം . **ഭിയ്യോഭാവായാ**തി പുനപ്പുനം ഭാവായ. **വേപുല്ലായാ**തി വിപുലഭാവായ. **ഭാവനായാ**തി വഡ്ഢിയാ. **പാരിപൂരിയാ**തി പരിപൂരണത്ഥായാതി അയം താവ പദത്ഥോ.

൧൬. **"കതമേ അനുപ്പന്നാ"**തിആദി അകുസലധമ്മാ കുസലധമ്മാ ച യാദിസാ അനുപ്പന്നാ യാദിസാ ച ഉപ്പന്നാ, തേ ദസ്സേതും ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഇമേ അനുപ്പന്നാ**തി ഇമേ കാമവിതക്കാദയോ അസമുദാചാരവസേന വാ അനനുഭൂതാരമ്മണവസേന വാ അനുപ്പന്നാ നാമ. അഞ്ഞഥാ ഹി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അനുപ്പന്നാ നാമ അകുസലാ ധമ്മാ നത്ഥി. വിതക്കത്തയഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. **അകുസലമൂലാനീ**തി അനുസയാ എവ സബ്ബേസം അകുസലാനം മൂലഭാവതോ എവം വുത്താ, ന ലോഭാദയോ എവ. ഇമേ ഉപ്പന്നാ അനുസയാ ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നാ അസമുഗ്ഘാടിതുപ്പന്നാതിആദിഉപ്പന്നപരിയായസബ്ഭാവതോ നാമവസേന ഉപ്പന്നാ നാമ, ന വത്തമാനഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ഇമേ അനുപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ**തി ഇമേ സോതാപന്നസ്സ സദ്ധാദയോ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നസ്സ അനുപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ നാമ, കോ

പന വാദോ പുഥുജ്ജനാനന്തി ദസ്സേതി. **കുസലസദ്ദോ** ചേത്ഥ **ബാഹിതികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൨ ആദയോ) വിയ അനവജ്ജപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഇമേ ഉപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ**തി ഇമേ പഠമമഗ്ഗേ സദ്ധാദയോ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നസ്സ ഉപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ നാമ.

സതിപട്ഠാനഭാവനായ സുനിഗ്ഗഹിതോ കാമവിതക്കോതി ആഹ - **"യേന കാമവിതക്കം വാരേതി, ഇദം സതിന്ദ്രിയ"**ന്തി. അനവജ്ജസുഖപദട്ഠാനേന അവിക്ഖേപേന ചേതോദുക്ഖസന്നിസ്സയോ വിക്ഖേപപച്ചയോ ബ്യാപാദവിതക്കോ സുനിഗ്ഗഹിതോതി വുത്തം - **"യേന ബ്യാപാദവിതക്കം വാരേതി, ഇദം സമാധിന്ദ്രിയ"**ന്തി. കുസലേസു ധമ്മേസു ആരദ്ധവീരിയോ പരാപരാധം സുഖേന സഹതീതി വീരിയേന വിഹിംസാവിതക്കോ സുനിഗ്ഗഹിതോതി ആഹ - **"യേന വിഹിംസാവിതക്കം വാരേതി, ഇദം വീരിയിന്ദ്രിയ"**ന്തി. സമാധിആദീനമ്പി യഥാസകംപടിപക്ഖപ്പഹാനം പഞ്ചവന്തസ്സേവ ഇജ്ഝതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"യേന ഉപ്പന്നുപ്പന്നേ"**തിആദി.

ഏതേസം യഥാനിദ്ധാരിതാനം പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം സവിസയേ ജേട്ഠകഭാവം ദസ്സേതും **"സദ്ധിന്ദ്രിയം കത്ഥ ദട്ഠബ്ബ"**ന്തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഇമേസഞ്ച സദ്ധാദീനം സേഖാനം ഇന്ദ്രിയാനം നിബ്ബത്തിയാ സബ്ബേപി സേഖാ ധമ്മാ മത്ഥകപ്പത്താ ഹോന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ഏവം സേഖോ"**തിആദിനാ സേഖപടിപദം നിഗമേതി.

൫൭. ഏവം സേഖപടിപദം വിഭജിത്വാ ഇദാനി അസേഖപടിപദം വിഭജിതും **"കുസലോ സബ്ബധമ്മാന"**ന്തിആദിമാഹ . തത്ഥ **സബ്ബധമ്മാന**ന്തി ഇമിനാ പദേന വുത്തധമ്മേ താവ വിഭജിത്വാ തത്ഥ അസേക്ഖസ്സ കോസല്ലം ദസ്സേതും **"ലോകോ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. തം വുത്തത്ഥമേവ. **കിലേസലോകേന ഭവലോകോ സമുദാഗച്ഛതീ**തി കാമാവചരധമ്മം നിസ്സായ രൂപാരൂപാവചരധമ്മേ സമുദാഗമേതീതി അത്ഥോ. **സോ**തി സോ മഹഗ്ഗതധമ്മേസു, പരിത്തമഹഗ്ഗതധമ്മേസു വാ ഠിതോ. **ഇന്ദ്രിയാനി നിബ്ബത്തേതീ**തി സീലസമാധയോ നിബ്ബേധഭാഗിയേ കത്വാ വിമുത്തിപരിപാചനീയാനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ഉപ്പാദേതി. **ഇന്ദ്രിയേസു ഭാവിയമാനേസൂ**തി യഥാവുത്തഇന്ദ്രിയേസു വഡ്ഢിയമാനേസു രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹാദിവസേന നേയ്യസ്സ പരിഞ്ഞാ ഭവതി.

ദസ്സനപരിഞ്ഞാതി ഞാതപരിഞ്ഞാ. **ഭാവനാപരിഞ്ഞാ**തി തീരണപരിഞ്ഞാ പഹാനപരിഞ്ഞാ ച. **"സാ ദുവിധേനാ"**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം **"യദാ ഹി സേഖോ"**തിആദിനാ വിവരതി. തത്ഥ **"നിബ്ബിദാസഹഗതേഹി സഞ്ഞാമനസികാരേഹീ"**തി ഇമിനാ ബലവവിപസ്സനം ദസ്സേതി. യദാ ഹി സേഖോതി ചേത്ഥ സിക്ഖനസീലതായ കല്യാണപുഥുജ്ജനോപി സേഖപദേന സങ്ഗഹിതോതി കത്വാ **"ദ്വേ ധമ്മാ കോസല്ലം ഗച്ഛന്തി ദസ്സനകോസല്ലഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദാ കല്യാണപുഥുജ്ജനോ പുബ്ബഭാഗസിക്ഖം സിക്ഖന്തോ നിബ്ബിദാസഹഗതേഹി സഞ്ഞാമനസികാരേഹി ഞേയ്യം പരിജാനാതി, തദാ തസ്സ തേ വിപസ്സനാധമ്മാ ദസ്സനകോസല്ലം പഠമമഗ്ഗഞാണം ഗച്ഛന്തി സമ്പാപുണന്തി തേന സദ്ധിം ഘടേന്തി. യദാ പന സോതാപന്നാദിസേഖോ വുത്തനയേന നേയ്യം പരിജാനാതി, തദാ തസ്സ തേ വിപസ്സനാധമ്മാ ഭാവനാകോസല്ലം ഗച്ഛന്തീതി.

തം ഞാണന്തി യാ പുബ്ബേ നേയ്യസ്സ പരിഞ്ഞാ വുത്താ, തം നേയ്യപരിജാനനഞാണം. **പഞ്ചവിധേന വേദിതബ്ബ**ന്തി വിസയഭേദേന തസ്സ ഭേദം ദസ്സേതി. **ധമ്മാനം സലക്ഖണേ ഞാണ**ന്തി രൂപാരൂപധമ്മാനം കക്ഖളഫുസനാദിസലക്ഖണേ ഞാണം. തം പന യസ്മാ സബ്ബം നേയ്യം ഹേതുഹേതുഫലഭേദതോ ദുവിധമേവ ഹോതി, തസ്മാ **"ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ ച അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ചാ"**തി നിദ്ദിട്ഠം.

പരിഞ്ഞാതി തീരണപരിഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ. യസ്മാ പനസ്സ രൂപാരൂപധമ്മേ സലക്ഖണതോ പച്ചയതോ ച അഭിജാനിത്വാ കുസലാദിവിഭാഗേഹി തേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന ജാനനാ ഹോതി, തസ്മാ **"ഏവം അഭിജാനിത്വാ യാ പരിജാനനാ, ഇദം കുസല"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏവംഗഹിതാ**തി ഏവം അനിച്ചാദിതോ കലാപസമ്മസനാദിവസേന ഗഹിതാ സമ്മസിതാ. **ഇദം ഫലം നിബ്ബത്തേന്തീ**തി ഇദം ഉദയബ്ബയഞാണാദികം ഫലം പടിപാടിയാ ഉപ്പാദേന്തി , നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവേന ഉപചരണതോ യഥാ അരിയഭാവകരാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനീതി. **തേസ**ന്തി ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം . **ഏവംഗഹിതാന**ന്തി ഏവംപവത്തിതാനം. **അയം അത്ഥോ**തി അയം സച്ചാനം അനുബോധപടിവേധോ അത്ഥോ. യഥാ ഹി പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാ സമ്മസിതബ്ബധമ്മേ സമ്മസനധമ്മേ തത്ഥ സമ്മസനാകാരം പരിജാനാതി, ഏവം സമ്മസനഫലമ്പി പരിജാനാതീതി കത്വാ അയം നയോ ദസ്സിതോ.

യേ അകുസലാതി സമുദയസച്ചമാഹ. സബ്ബേ ഹി അകുസലാ സമുദയപക്ഖിയാതി. **യേ കുസലാ**തി മഗ്ഗധമ്മാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ. യദിപി ഫലധമ്മാപി സച്ഛികാതബ്ബാ, ചതുസച്ചപ്പടിവേധസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ **"കതമേ ധമ്മാ സച്ഛികാതബ്ബാ, യം അസങ്ഖത"**ന്തി വുത്തം. **അത്ഥകുസലോ**തി പച്ചയുപ്പന്നേസു അത്ഥേസു കുസലോ. **ധമ്മകുസലോ**തി പച്ചയധമ്മേസു കുസലോ. പാളിഅത്ഥപാളിധമ്മാ വാ അത്ഥധമ്മാ. **കല്യാണതാകുസലോ**തി യുത്തതാകുസലോ, ചതുനയകോവിദോതി അത്ഥോ, ദേസനായുത്തികുസലോ വാ. **ഫലതാകുസലോ**തി ഖീണാസവഫലകുസലോ. **"ആയകുസലോ"**തിആദീസു **ആയോ**തി വഡ്ഢി. സാ അനത്ഥഹാനിതോ അട്ഠുപ്പത്തിതോ ച ദുവിധാ. **അപായാ**തി അവഡ്ഢി. സാപി അത്ഥഹാനിതോ അനട്ഠുപ്പത്തിതോ ച ദുവിധാ. **ഉപായോ**തി സത്താനം അച്ചായികേ കിച്ചേ വാ ഭയേ വാ ഉപ്പന്നേ തസ്സ തികിച്ഛനസമത്ഥം ഠാനുപ്പത്തികാരണം, തത്ഥ കുസലോതി അത്ഥോ. **ഖീണാസവോ ഹി സബ്ബസോ അവിജ്ജായ പഹീനത്താ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോ ഏതേസു ആയാദീസു കുസലോതി. ഏവം അസേഖസ്സ കോസല്ലം ഏകദേസേന വിഭാവേത്വാ പുന അനവസേസതോ ദസ്സേന്തോ "മഹതാ കോസല്ലേന സമന്നാഗതോ"**തി ആഹ.

പരിനിട്ഠിതസിക്ഖസ്സ അസേഖസ്സ സതോകാരിതായ അഞ്ഞം പയോജനം നത്ഥീതി വുത്തം **"ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥ"**ന്തി. ഇദാനി യഥാനിദ്ദിട്ഠം സേഖാസേഖപടിപദം നിഗമേന്തോ **"ഇമാ ദ്വേ ചരിയാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബോജ്ഝ**ന്തി ബുജ്ഝിതബ്ബം. **തം ചതുബ്ബിധ**ന്തി തം ബോജ്ഝം ചതുബ്ബിധം, ചതുസച്ചഭാവതോ. **ഏവം ജാനാതീ**തി ഏവം പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന യോ ജാനാതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം അസേഖോ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ നിപ്പരിയായേന **"സതോ അഭിക്കമതീ"**തിആദിനാ വുച്ചതീതി. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ. ഇധാപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവിചയാ പുബ്ബേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ.

ഏത്താവതാ ച മഹാഥേരോ വിചയഹാരം വിഭജന്തോ **അജിതസുത്തവസേന** (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮ ആദയോ; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൭ ആദയോ, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧ ആദയോ) പുച്ഛാവിചയം വിസ്സജ്ജനവിചയഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സുത്തന്തരേസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവിചയാനം നയം ദസ്സേന്തോ **"ഏവം പുച്ഛിതബ്ബം, ഏവം വിസ്സജ്ജിതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. തത്ഥ **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ നയേന. **പുച്ഛിതബ്ബ**ന്തി പുച്ഛാ കാതബ്ബാ, ആചിക്ഖിതബ്ബാ വാ, വിവേചേതബ്ബാതി അത്ഥോ. **ഏവം വിസ്സജ്ജിത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സുത്തസ്സ ച**ാതിആദി അനുഗീതിവിചയനിദസ്സനം. **അനുഗീതി അത്ഥതോ ച ബ്യഞ്ജനതോ ച സമാനേതബ്ബാ**തി സുത്തന്തരദേസനാസങ്ഖാതാ അനുഗീതി അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച സംവണ്ണിയമാനേന സുത്തേന സമാനാ സദിസീ കാതബ്ബാ, തസ്മിം വാ സുത്തേ സമ്മാ ആനേതബ്ബാ. **അത്ഥാപഗത**ന്തി അത്ഥതോ അപേതം, അസമ്ബന്ധത്ഥം വാ ദസദാളിമാദിവചനം വിയ. തേനേവാഹ **"സമ്ഫപ്പലാപം ഭവതീ"**തി. ഏതേന അത്ഥസ്സ സമാനേതബ്ബതായ കാരണമാഹ. **ദുന്നിക്ഖിത്തസ്സാ**തി അസമ്മാവുത്തസ്സ. **ദുന്നയോ**തി ദുക്ഖേന നേതബ്ബോ, നേതും വാ അസക്കുണേയ്യോ. **ബ്യഞ്ജനുപേത**ന്തി സഭാവനിരുത്തിസമുപേതം.

ഏവം അനുഗീതിവിചയം ദസ്സേത്വാ നിദ്ദേസവാരേ "സുത്തസ്സ യോ പവിചയോ"തി സംഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം വിഭജിതും **"സുത്തഞ്ച പവിചിനിതബ്ബ"**ന്തി വത്വാ തസ്സ വിചിനനാകാരം ദസ്സേന്തോ **"കിം ഇദം സുത്തം ആഹച്ചവചന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആഹച്ചവചന**ന്തി ഭഗവതോ ഠാനകരണാനി ആഹച്ച അഭിഹന്ത്വാ പവത്തവചനം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സാമം ദേസിതസുത്തന്തി അത്ഥോ. **അനുസന്ധിവചന**ന്തി സാവകഭാസിതം. തഞ്ഹി ഭഗവതോ വചനം അനുസന്ധേത്വാ പവത്തനതോ "അനുസന്ധിവചന"ന്തി വുത്തന്തി. **നീതത്ഥ**ന്തി യഥാരുതവസേന ഞാതബ്ബത്ഥം. **നേയ്യത്ഥ**ന്തി നിദ്ധാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബത്ഥം. **സംകിലേസഭാഗിയ**ന്തിആദീനം പദാനം അത്ഥോ പട്ഠാനവാരവണ്ണനായം ആവി ഭവിസ്സതി. യസ്മാ പന ഭഗവതോ ദേസനാ സോളസവിധേ സാസനപട്ഠാനേ ഏകം ഭാഗം അഭജന്തീ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ സോപി നയോ വിചേതബ്ബഭാവേന ഇധ നിക്ഖിത്തോ.

കുഹിം ഇമസ്സ സുത്തസ്സാതി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ കസ്മിം പദേസേ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു. **സബ്ബാനി സച്ചാനി പസ്സിതബ്ബാനീ**തി ദുക്ഖസച്ചം സുത്തസ്സ "കുഹിം കസ്മിം പദേസേ കസ്മിം വാ പദേ പസ്സിതബ്ബം നിദ്ധാരേത്വാ വിചേതും, സമുദയസച്ചം നിരോധസച്ചം മഗ്ഗസച്ചം കുഹിം പസ്സിതബ്ബം ദട്ഠബ്ബം നിദ്ധാരേത്വാ വിചേതു"ന്തി ഏവം സബ്ബാനി സച്ചാനി ഉദ്ധരിത്വാ വിചേതബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ. **ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേ**തി ഏവം സുത്തം പവിചേതബ്ബന്തി ആദിതോ മജ്ഝതോ പരിയോസാനതോ ച ഏവം ഇമിനാ പുച്ഛാവിചയാദിനയേന സുത്തം പവിചിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനപുബ്ബാപരാനുഗീതിവിചയാ പാളിയം

സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ. അസ്സാദാദിവിചയോ പന സച്ചനിദ്ധാരണമുഖേന നയതോ ദസ്സിതോ, സോ നിദ്ദേസവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തബ്ബിചയേനേവ ച പദവിചയോ സിദ്ധോതി.

വിചയഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. യുത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൧൮. തത്ഥ **കതമോ യുത്തിഹാരോ**തിആദി യുത്തിഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **കിം യോജയതീ**തി യുത്തിഹാരസ്സ വിസയം പുച്ഛതി. കോ പനേതസ്സ വിസയോ? അത്ഥാകാരേന ഗയ്ഹമാനാ സുത്തത്ഥാ വിസയോ, തേ ഹി തേന സാതിസയം യാഥാവതോ യുത്തിനിദ്ധാരണേന യോജേതബ്ബാ. ഇതരേസുപി അയം ഹാരോ ഇച്ഛിതോ ഏവ. തം പന ഭൂതകഥനമത്തം ഹോതി. യസ്മാ പനായം യുത്തിഗവേസനാ നാമ ന മഹാപദേസേന വിനാ, തസ്മാ യുത്തിഹാരം വിഭജന്തോ തസ്സ ലക്ഖണം താവ ഉപദിസിതും **"ചത്താരോ മഹാപദേസാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **മഹാപദേസാ**തി മഹാഅപദേസാ, ബുദ്ധാദയോ മഹന്തേ അപദിസിത്വാ വുത്താനി മഹാകാരണാനീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **മഹാപദേസാ**തി മഹാഓകാസാ, മഹന്താനി ധമ്മസ്സ പതിട്ഠാനാനീതി വുത്തം ഹോതി. തത്രായം വചനത്ഥോ - അപദിസ്സതീതി അപദേസോ, ബുദ്ധോ അപദേസോ ഏതസ്സാതി **ബുദ്ധാപദേസോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. "സമ്മുഖാ മേതം ഭഗവതോ സുത"ന്തിആദിനാ കേനചി ആഭതസ്സ ഗന്ഥസ്സ ധമ്മോതി വാ അധമ്മോതി വാ വിനിച്ഛയനേ കാരണം. കിം പന തന്തി? തസ്സ തഥാ ആഭതസ്സ സുത്തോതരണാദി ഏവ. യദി ഏവം കഥം ചത്താരോതി? അപദിസിതപ്പഭേദതോ. ധമ്മസ്സ ഹി ദ്വേ സമ്പദായോ ഭഗവാ സാവകാ ച. തേസു സാവകാ സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലവസേന തിവിധാ. "ഏവമമ്ഹാ മയായം ധമ്മോ പടിഗ്ഗഹിതോ"തി അപദിസിതബ്ബാനം ഭേദേന ചത്താരോ. തേനാഹ - "ബുദ്ധാപദേസോ... പേ॰... ഏകത്ഥേരാപദേസോ"തി. **താനി പദബ്യഞ്ജനാനീ**തി കേനചി ആഭതസുത്തസ്സ പദാനി ബ്യഞ്ജനാനി ച, അത്ഥപദാനി ചേവ ബ്യഞ്ജനപദാനി ചാതി അത്ഥോ. സംവണ്ണകേന വാ സംവണ്ണനാവസേന ആഹരിയമാനാനി പദബ്യഞ്ജനാനി. **സുത്തേ ഓതാരയിതബ്ബാനീ**തി സുത്തേ അനുപ്പവേസിതബ്ബാനി. **സന്ദസ്സയിതബ്ബാനീ**തി സംസന്ദേതബ്ബാനി. **ഉപനിക്ഖിപിതബ്ബാനീ**തി പക്ഖിപിതബ്ബാനി.

സുത്താദീനി ദസ്സേതും **"കതമസ്മി"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ ഭഗവതോ വചനം ഏകഗാഥാമത്തമ്പി സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥി, തസ്മാ സുത്തേതി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"ചതൂസു അരിയസച്ചേസൂ"**തി വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന തീണി പിടകാനി സുത്തന്തി വുത്തം, തം ഇമിനാ നേത്തിവചനേന അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി ചേവ സമേതി ചാതി ദട്ഠബ്ബം. യാവദേവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥാ ഭഗവതോ ദേസനാ, സാ ഏകന്തേന രാഗാദികിലേസവൂപസമം വദതീതി **വിനയേ**തിപദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"രാഗവിനയേ"**തിആദിമാഹ. വിനയോതി ഹി കാരണം രാഗാദിവൂപസമനിമിത്തം ഇധാധിപ്പേതം. യഥാഹ -

> "യേ ഖോ ത്വം, ഗോതമി, ധമ്മേ ജാനേയ്യാസി, ഇമേ ധമ്മാ സരാഗായ സംവത്തന്തി നോ വിരാഗായ, സഞ്ഞോഗായ സംവത്തന്തി നോ വിസഞ്ഞോഗായ, ആചയായ സംവത്തന്തി നോ അപചയായ, മഹിച്ഛതായ സംവത്തന്തി നോ അപ്പിച്ഛതായ, അസന്തുട്ഠിയാ സംവത്തന്തി നോ സന്തുട്ഠിയാ, സങ്ഗണികായ സംവത്തന്തി നോ പവിവേകായ, കോസജ്ജായ സംവത്തന്തി നോ വീരിയാരമ്ഭായ, ദുബ്ഭരതായ സംവത്തന്തി നോ സുഭരതായ, ഏകംസേന ഗോതമി ധാരേയ്യാസി 'നേസോ ധമ്മോ, നേസോ വിനയോ, നേതം സത്ഥുസാസന'ന്തി. യേ ച ഖോ ത്വം, ഗോതമി, ധമ്മേ ജാനേയ്യാസി ഇമേ ധമ്മാ വിരാഗായ സംവത്തന്തി നോ സരാഗായ, വിസഞ്ഞോഗായ സംവത്തന്തി നോ സഞ്ഞോഗായ, അപചയായ സംവത്തന്തി നോ ആചയായ, അപ്പിച്ഛതായ സംവത്തന്തി നോ മഹിച്ഛതായ, സന്തുട്ഠിയാ സംവത്തന്തി നോ അസന്തുട്ഠിയാ പവിവേകായ സംവത്തന്തി നോ സങ്ഗണികായ, വീരിയാരമ്ഭായ സംവത്തന്തി നോ കോസജ്ജായ, സുഭരതായ സംവത്തന്തി നോ ദുബ്ഭരതായ, ഏകംസേന ഗോതമി ധാരേയ്യാസി 'ഏസോ ധമ്മോ, ഏസോ വിനയോ, ഏതം സത്ഥുസാസന'"ന്തി (ചൂളവ॰ ൪൦൬).

ധമ്മതായന്തിപദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"പടിച്ചസമുപ്പാദേ"**തി വുത്തം. പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഹി ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാതി (അ॰ നി॰ ൩.൧൩൭) വുത്തോ. "ധമ്മതായം ഉപനിക്ഖിപിതബ്ബാനീ"തി ഇദം **പാളിയം** നത്ഥി, അത്ഥദസ്സനവസേന പന ഇധ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച പവത്തിം നിവത്തിം തദുപായഞ്ച ബാധകാദിഭാവേ നിയതം പരിദീപേന്തോ സുത്തേ ഓതരതി നാമ. ഏകന്തേന രാഗാദികിലേസവിനയം വദന്തോ വിനയേ സന്ദിസ്സതി നാമ.

തഥാ സസ്സതം ഉച്ഛേദഞ്ച വജ്ജേത്വാ ഏകത്തനയാദിപരിദീപനേന സഭാവധമ്മാനം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവം വിഭാവേന്തോ ധമ്മതം ന വിലോമേതി നാമ.

ഏവംവിധോ ച കാമാസവാദികം ആസവം ന ഉപ്പാദേതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യദി ചതൂസു അരിയസച്ചേസൂ"**തിആദിമാഹ. നനു ച അനുലോമതോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ പവത്തി, പടിലോമതോ നിവത്തീതി സോ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി അനുപവിട്ഠോ കസ്മാ ഇധ വിസും ഗഹിതോതി? സച്ചമേതം. ഇധ പന വിസും ഗഹണം ധമ്മാനം പച്ചയായത്തവുത്തിദസ്സനേന അനിച്ചപച്ചയലക്ഖണം അസമത്ഥപച്ചയലക്ഖണം നിരീഹപച്ചയലക്ഖണഞ്ച വിഭാവേത്വാ തേസം ഉദയവന്തതാ തതോ ഏവ വയവന്തതാ തദുഭയേന അനിച്ചതാ ഉദയബ്ബയപടിപീളനേന ദുക്ഖതാ അനത്തതാതി തിലക്ഖണസമായോഗപരിദീപനീ സബ്ബദിട്ഠിഗതകുമതിവിദ്ധംസനീ അനഞ്ഞസാധാരണാ സാസനസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം.

ഏത്ഥ ച സുത്തം സുത്താനുലോമം ആചരിയവാദോ അത്തനോമതീതി ഇദം ചതുക്കം വേദിതബ്ബം - തത്ഥ **സുത്തം** നാമ തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹാനി തീണി പിടകാനി. **സുത്താനുലോമം** നാമ മഹാപദേസാ, യം "അനുലോമകപ്പിയ"ന്തി വുച്ചതി. **ആചരിയവാദോ** നാമ അട്ഠകഥാ. **അത്തനോമതി** നാമ നയഗ്ഗാഹേന അനുബുദ്ധിയാ അത്തനോ പടിഭാനം. തത്ഥ സുത്തം അപ്പടിബാഹിയം, തം പടിബാഹന്തേന സത്ഥാവ പടിബാഹിതോ ഹോതി. അനുലോമകപ്പിയം പന സുത്തേന സമേന്തമേവ ഗഹേതബ്ബം, ന ഇതരം. ആചരിയവാദോപി സുത്തേന സമേന്തോ ഏവ ഗഹേതബ്ബോ, ന ഇതരോ. തഥാ അത്തനോമതി, സാ പന സബ്ബദുബ്ബലാതി.

ഇദാനി യദത്ഥം ഇധ ചത്താരോ മഹാപദേസാ ആഭതാ, തം ദസ്സേതും **"ചതൂഹി മഹാപദേസേഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യം യന്തി** യം യം അത്ഥജാതഞ്ച ധമ്മജാതഞ്ച. **യുജ്ജതീ**തി യഥാവുത്തേഹി ചതൂഹി മഹാപദേസേഹി യുജ്ജതി. **യേന യേനാ**തി യേന യേന കാരണേന. **യഥാ യഥാ**തി യേന യേന പകാരേന. **തം തം ഗഹേതബ്ബ**ന്തി സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ ആഭതേന കാരണേന പസങ്ഗേന പകാരേന ച സുത്തതോ ഉദ്ധരിത്വാ സംവണ്ണനാവസേന ഗഹേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേന ചതുമഹാപദേസാവിരുദ്ധായ യുത്തിയാ സുത്തതോ അത്ഥേ നിദ്ധാരേത്വാ യുത്തിഹാരയോജനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതി.

൧൯. ഇദാനി തം യുത്തിനിദ്ധാരണം ദസ്സേതും **"പഞ്ഹം പുച്ഛിതേനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കതി പദാനീ**തി കിത്തകാനി പദാനി. **പരിയോഗാഹിതബ്ബ**ന്തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"വിചേതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം. യത്തകാനി പദാനി യഥാധിപ്പേതം അത്ഥം അഭിവദന്തി, തത്തകാനി പദാനി തദത്ഥസ്സേകസ്സ ഞാതും ഇച്ഛിതത്താ "ഏകോ പഞ്ഹോ"തി വുച്ചതി, താനി പന ഏകഗാഥായം യദി വാ സബ്ബാനി പദാനി യാവ യദി വാ ഏകം പദം ഏകം അത്ഥം അഭിവദതി, ഏകോയേവ സോ പഞ്ഹോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"യദി സബ്ബാനീ"**തിആദിനാ. **തന്തി** തം പഞ്ഹം. **അഞ്ഞാതബ്ബ**ന്തി ആജാനിതബ്ബം. **കിം ഇമേ ധമ്മാ**തിആദി ആജാനനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ. **നാനത്ഥാ**തി നാനാ അത്ഥാ.

പുച്ഛാഗാഥായം അയം പദത്ഥോ - **കേനസ്സുബ്ഭാഹതോ ലോകോ**തി അയം സത്തലോകോ ചോരോ വിയ ചോരഘാതകേന കേന അഭിഹതോ വധീയതീതി അത്ഥോ. **കേനസ്സു പരിവാരിതോ**തി മാലുവലതായ വിയ നിസ്സിതരുക്ഖോ കേന ലോകോ അജ്ഝോത്ഥടോ. **കേന സല്ലേന ഓതിണ്ണോ**തി കേന വിസപീതഖുരപ്പേന വിയ സരീരബ്ഭന്തരനിമുഗ്ഗേന സല്ലേന അനുപവിട്ഠോ. **കിസ്സ ധൂപായിതോ**തി കിസ്സ കേന കാരണേന ധൂപായിതോ സന്താപിതോ ലോകോ. **സദാ**തി പദം സബ്ബത്ഥ യോജേതബ്ബം. **തേ**തി ചത്താരി പദാനി. പഞ്ഹസദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. "വിസ്സജ്ജേതീ"തി ഏതേന വിസ്സജ്ജനതോ തയോ പഞ്ഹാതി ഞായതീതി ദസ്സേതി.

൨൦. **തത്ഥാ**തി വിസ്സജ്ജനഗാഥായം ദുതിയപാദേ വുത്താ **ജരാ ച** പഠമപാദേ വുത്തം **മരണഞ്ചാ**തി **ഇമാനി ദ്വേ സങ്ഖതസ്സ** പഞ്ചക്ഖന്ധസ്സ "സങ്ഖതോ"തി ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി **സങ്ഖതലക്ഖണാനി**. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, വയോ പഞ്ഞായതി, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൪൭; കഥാ॰ ൨൧൪). തേന വുത്തം - **"ജരായം ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം, മരണം വയോ"**തി. ഏത്ഥ ച "ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്ത"ന്തി ഏതേന ഖന്ധപ്പബന്ധസ്സ പുബ്ബാപരവിസേസോ ഇധ ജരാ, ന ഖണട്ഠിതീതി ദസ്സേതി. "മരണം വയോ"തി ഇമിനാ ച "തിസ്സോ മതോ, ഫുസ്സോ മതോ"തി ഏവം ലോകേ വുത്തം സമ്മുതിമരണം ദസ്സേതി, ന ഖണികമരണം, സമുച്ഛേദമരണം വാ.

ഇദാനി "തേ തയോ പഞ്ഹാ"തി വുത്തമത്ഥം യുത്തിവസേന ദസ്സേതും **"ജരായ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യേഭുയ്യേന ജിണ്ണസ്സ മരണദസ്സനതോ ജരാമരണാനം നാനത്തം അസമ്പടിച്ഛമാനം പതി തേസം നാനത്തദസ്സനത്ഥം **"ഗബ്ഭഗതാപി ഹി മീയന്തീ"**തി വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാധിപ്പേതജരാവിരഹിതസ്സ മരണസ്സ ദസ്സനതോ അഞ്ഞാ ജരാ അഞ്ഞം മരണന്തി. തേനേവാഹ - **"ന ച തേ ജിണ്ണാ ഭവന്തീ"**തി. കിഞ്ച ഭിയ്യോ? കേവലസ്സ മരണസ്സ ദിട്ഠത്താ അഞ്ഞാവ ജരാ അഞ്ഞം മരണം, യഥാ തം ദേവാനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി "അത്ഥി ച ദേവാന"ന്തിആദിനാ. അനുത്തരിമനുസ്സധമ്മേന ച തികിച്ഛനേന സക്കാ ജരായ പടികാരം കാതും, ന തഥാ മരണസ്സാതി ഏവമ്പി ജരാമരണാനം അത്ഥതോ നാനത്തം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **"സക്കതേവാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സക്കതേ**തി സക്യതേ, സക്കാതി അത്ഥോ. **പടികമ്മ**ന്തി പടികരണം. നനു ച മരണസ്സാപി പടികാരം കാതും സക്കാ ഇദ്ധിപാദഭാവനായ വസിഭാവേ സതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ - **"അഞ്ഞത്രേവ ഇദ്ധിമന്താനം ഇദ്ധിവിസയാ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> "യസ്സ കസ്സചി, ആനന്ദ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ യാനീകതാ വത്ഥുകതാ അനുട്ഠിതാ പരിചിതാ സുസമാരദ്ധാ, സോ ആകങ്ഖമാനോ കപ്പം വാ തിട്ഠേയ്യ കപ്പാവസേസം വാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൬, ൧൭൮; സം॰ നി॰ ൫.൮൨൨; കഥാ॰ ൬൨൭; ഉദാ॰ ൫൧).

കോ പനേത്ഥ കപ്പോ, കോ വാ കപ്പാവസേസോതി? കപ്പോതി ആയുകപ്പോ, യസ്മിം തസ്മിഞ്ഹി കാലേ യം മനുസ്സാനം ആയുപ്പമാണം, തം പരിപുണ്ണം കരോന്തോ കപ്പം തിട്ഠതി നാമ. "അപ്പം വാ ഭിയ്യോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൭; അ॰ നി॰ ൭.൭൪) വുത്തം പന വസ്സസതാദിതോ അതിരേകം തിട്ഠന്തോ കപ്പാവസേസം തിട്ഠതി നാമ. യദി ഏവം കസ്മാ ഇദ്ധിമന്തോ ചേതോവസിപ്പത്താ ഖീണാസവാ ലോകഹിതത്ഥം തഥാ ന തിട്ഠന്തീതി? ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖഭാരസ്സ പരിഞ്ഞാതത്താ അനുസ്സുക്കതായ ച. പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബുസ്സുക്കാ ഹി തേ ഉത്തമപുരിസാതി. വുത്തഞ്ഹേതം ധമ്മസേനാപതിനാ -

> "നാഭിനന്ദാമി മരണം, നാഭികങ്ഖാമി ജീവിതം;
> കാലഞ്ച പടികങ്ഖാമി, വേതനം ഭതകോ യഥാ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൬൫൪; മി॰ പ॰ ൨.൨.൪);

യഥാ ജരാമരണാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്ഥതോ നാനത്തം, ഏവം തേഹി തണ്ഹായ ച നാനത്തേ ദസ്സിതേ "തയോ പഞ്ഹാ"തി ഇദം സിജ്ഝതീതി തം ദസ്സേതും **"യം പനാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ യസ്മാ തണ്ഹായ അഭാവേപി സതി ജരാമരണം ലബ്ഭതി ഖീണാസവസന്താനേ, തസ്മാ അഞ്ഞം ജരാമരണം അഞ്ഞാ തണ്ഹാതി ഇമമത്ഥമാഹ **"ദിസ്സന്തി വീതരാഗാ ജീരന്താപി മീയന്താപീ"**തി. നനു ച തണ്ഹാപി ജീരണഭിജ്ജനസഭാവാതി? സച്ചം, ന ഇദം ജരാമരണം ഇധാധിപ്പേതന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. "യദി ചാ"തിആദിനാ ജരാമരണതോ തണ്ഹായ അനഞ്ഞത്തേ ദോസം ദസ്സേതി. യോബ്ബനട്ഠാപി വിഗതതണ്ഹാ സിയും, ന ഇദം യുത്തന്തി അധിപ്പായോ. ജരാമരണമ്പി സിയാ ദുക്ഖസ്സ സമുദയോ തണ്ഹായ അനഞ്ഞത്തേ സതീതി അധിപ്പായോ. ന ച സിയാ തണ്ഹാ ദുക്ഖസ്സ സമുദയോ ജരാമരണതോ അനഞ്ഞത്തേ സതീതി ഭാവോ. ന ഹി ജരാമരണം ദുക്ഖസ്സ സമുദയോ, തണ്ഹാ ദുക്ഖസ്സ സമുദയോ, തസ്മാ വേദിതബ്ബം ഏതേസമത്ഥതോ നാനത്തന്തി അധിപ്പായോ. യഥാ ച തണ്ഹാ മഗ്ഗവജ്ഝാ, ഏവം ജരാമരണമ്പി സിയാ മഗ്ഗവജ്ഝം തണ്ഹായ അനഞ്ഞത്തേ സതി. യഥാ ച ജരാമരണം ന മഗ്ഗവജ്ഝം, തഥാ തണ്ഹാപി സിയാതി അയമ്പി നയോ വുത്തോ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. **ഇമായ യുത്തിയാ**തി ഇമായ യഥാവുത്തായ ഉപപത്തിയാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞേഹീ**തി അഞ്ഞാഹി അഞ്ഞാഹി കാരണൂപപത്തീഹി അത്ഥതോ ചേ അഞ്ഞത്തം, തദഞ്ഞമ്പി ബ്യഞ്ജനതോ ഗവേസിതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

ഇമേസം ധമ്മാനം അത്ഥതോ ഏകത്തന്തി ഇമമേവത്ഥം **"ന ഹി യുജ്ജതീ"**തിആദിനാ വിവരതി. **തണ്ഹായ അധിപ്പായേ അപരിപൂരമാനേ**തി ഇച്ഛിതാലാഭമാഹ. തേന ഇച്ഛാതണ്ഹാനം അത്ഥതോ ഏകത്തം വുത്തം ഹോതീതി. ഏതേന ന ഹി യുജ്ജതി ഇച്ഛായ ച തണ്ഹായ ച അത്ഥതോ അഞ്ഞത്തന്തി. യഥാ ഇദം വചനം സമത്ഥനം ഹോതി, ഏവം ഇച്ഛാവിപരിയായേ ആഘാതവത്ഥൂസു കോധോ ച ഉപനാഹോ ച ഉപ്പജ്ജതീതി ഇദമ്പി സമത്ഥനം ഹോതി, ന തഥാ ജരാമരണവിപരിയായേതി ജരാമരണതണ്ഹാനം അത്ഥതോ അഞ്ഞത്തമ്പി സമത്ഥിതം ഹോതീതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതി "ഇമായ യുത്തിയാ"തിആദിനാ.

യദി ഇച്ഛാതണ്ഹാനം അത്ഥതോ അനഞ്ഞത്തം, അഥ കസ്മാ ഭഗവതാ ഇമിസ്സാ ഗാഥായ ദ്വിധാ വുത്താതി? തത്ഥ പരിഹാരമാഹ **"യം പനിദ"**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ **യന്തി**

കിരിയാപരാമസനം. **അഭിലപിത**ന്തി വുത്തം യം ഇദം അഭിലപനം , ഇദം ബാഹിരാനം രൂപാദീനം വത്ഥൂനം ആരമ്മണവസേന, ആരമ്മണകരണവസേന വാ യോജേതബ്ബം. **ദ്വീഹി ധമ്മേഹീ**തി ദ്വീഹി പകതീഹി. കാ പന താ പകതിയോതി? അപ്പത്തസ്സ വിസയസ്സ എസനവസേന ഇച്ഛാ, പത്തസ്സ അപ്പത്തസ്സ വാ പാതുകാമതാവസേന തണ്ഹാ, അയമേതാസം വിസേസോ. യദിപി ഏവം, തഥാപി സബ്ബാ തണ്ഹാ രൂപാദിവിസയം ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഗഹണേന ഏകസഭാവാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബാ ഹി തണ്ഹാ അജ്ഝോസാനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണാ"**തി ആഹ. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ പകാസേന്തോ **"സബ്ബോ അഗ്ഗീ"**തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അയം പന ന കേവലം തണ്ഹാ ആരമ്മണേ പവത്തിവിസേസേന ദ്വീഹി ഏവ നാമേഹി വുത്താ, അഥ ഖോ അനേകേഹിപി പരിയായേഹീതി ദസ്സനത്ഥം **"ഇച്ഛാഇതിപീ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ ഇച്ഛന്തി തായ ആരമ്മണാനീതി **ഇച്ഛാ**. തണ്ഹായനട്ഠേന **തണ്ഹാ**. പീളാജനനതോ ദുരുദ്ധാരണതോ ച വിസപീതം സല്ലം വിയാതി **സല്ലം**. സന്താപനട്ഠേന **ധൂപായനാ**. ആകഡ്ഢനട്ഠേന സീഘസോതാ സരിതാ വിയാതി **സരിതാ,** അല്ലട്ഠേന വാ **സരിതാ,** "സരിതാനി സിനേഹിതാനി ച, സോമനസ്സാനി ഭവന്തി ജന്തുനോ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൪൧) ഹി വുത്തം. അല്ലാനി ചേവ സിനിദ്ധാനി ചാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **വിസത്തികാ**തി വിസതാതി വിസത്തികാ. വിസടാതി വിസത്തികാ. വിസമാതി വിസത്തികാ. വിസാലാതി വിസത്തികാ. വിസക്കതീതി വിസത്തികാ. വിസംവാദികാതി വിസത്തികാ . വിസംഹരതീതി വിസത്തികാ. വിസമൂലാതി വിസത്തികാ. വിസഫലാതി വിസത്തികാ. വിസപരിഭോഗാതി വിസത്തികാ. വിസതാ വാ പന സാ തണ്ഹാ രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ ധമ്മേ കുലേ ഗണേ വിസതാ വിത്ഥതാതി വിസത്തികാ.

സിനേഹനവസേന **സിനേഹോ**. നാനാഗതീസു കിലമഥുപ്പാദനേന **കിലമഥോ**. പലിവേഠനട്ഠേന ലതാ വിയാതി **ലതാ**. "ലതാ ഉപ്പജ്ജ തിട്ഠതീ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൪൦) ഹി വുത്തം. മമന്തി മഞ്ഞനവസേന **മഞ്ഞനാ**. ദൂരഗതമ്പി ആകഡ്ഢിത്വാ ബന്ധനട്ഠേന **ബന്ധോ**. ആസീസനട്ഠേന **ആസാ**. ആരമ്മണരസം പാതുകാമതാവസേന **പിപാസാ**. അഭിനന്ദനട്ഠേന **അഭിനന്ദനാ. ഇതീ**തി ഏവം ആരമ്മണേ പവത്തിവിസേസേന അനേകേഹി നാമേഹി ഗയ്ഹമാനാപി സബ്ബാ തണ്ഹാ അജ്ഝോസാനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണാതി യഥാവുത്തമത്ഥം നിഗമേതി.

പുന തണ്ഹായ അനേകേഹി നാമേഹി ഗഹിതഭാവമേവ **"യഥാ ചാ"**തിആദിനാ ഉപചയേന ദസ്സേതി. തത്ഥ **വേവചനേ**തി വേവചനഹാരവിഭങ്ഗേ. "ആസാ ച പിഹാ"തി ഗാഥായ (നേത്തി॰ ൩൭; പേടകോ॰ ൧൧) അത്ഥം തത്ഥേവ വണ്ണയിസ്സാമ. **അവിഗതരാഗസ്സാ**തിആദീസു രഞ്ജനട്ഠേന **രാഗോ,** ഛന്ദനട്ഠേന **ഛന്ദോ,** പിയായനട്ഠേന **പേമം,** പരിദഹനട്ഠേന **പരിദാഹോ**തി തണ്ഹാവ വുത്താ. തേനേവാഹ - **"തണ്ഹായേതം വേവചന"**ന്തി. **ഏവം യുജ്ജതീ**തി ഏവം ഇച്ഛാതണ്ഹാനം അത്ഥതോ അനഞ്ഞത്താ "തയോ പഞ്ഹാ"തി യം വുത്തം, തം യുജ്ജതി യുത്തിയാ സങ്ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ.

൨൧. ഏവം "കേനസ്സുബ്ഭാഹതോ ലോകോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൬) ഗാഥായ "തയോ പഞ്ഹാ"തി പഞ്ഹത്തയഭാവേ യുത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞേഹി പകാരേഹി യുത്തിഗവേസനം ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബോ ദുക്ഖൂപചാരോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദുക്ഖൂപചാരോ**തി ദുക്ഖപ്പവത്തി. **കാമതണ്ഹാസങ്ഖാരമൂലകോ**തി കാമതണ്ഹാപച്ചയസങ്ഖാരഹേതുകോതി യുജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. **നിബ്ബിദൂപചാരോ**തി നിബ്ബിദാപവത്തി കാമാനം വിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവാ ഉപ്പജ്ജമാനാ അനഭിരതി ഞാണനിബ്ബിദാ ച. **കാമതണ്ഹാപരിക്ഖാരമൂലകോ**തി കാമതണ്ഹായ പരിക്ഖാരഭൂതവത്ഥുകാമഹേതുകോ. തത്ഥ അനഭിരതിസങ്ഖാതാ നിബ്ബിദാ കാമതണ്ഹാപരിക്ഖാരമൂലികാ, ന ഞാണനിബ്ബിദാതി സബ്ബോ നിബ്ബിദൂപചാരോ കാമതണ്ഹാപരിക്ഖാരമൂലകോതി ന പന യുജ്ജതീതി വുത്തം. **ഇമായ യുത്തിയാ**തി നയം ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ പഞ്ഹത്തയഭാവേ യുത്തി വുത്താ, യഥാ ച ദുക്ഖൂപചാരനിബ്ബിദൂപചാരേസു, ഏവം ഇമായ യുത്തിയാ ഇമിനാ യോഗേന നയേന അഞ്ഞമഞ്ഞേഹി കാരണേഹി തംതംപാളിപ്പദേസേ അനുരൂപേഹി അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞേഹി ഹേതൂഹി യുത്തി ഗവേസിതബ്ബാതി.

ഇദാനി തം നയദസ്സനം സംഖിത്തന്തി വിത്ഥാരതോ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"യഥാ ഹി ഭഗവാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - രാഗദോസമോഹചരിതാനം യഥാക്കമം അസുഭമേത്താപച്ചയാകാരകഥാ രാഗാദിവിനയനതോ സപ്പായാതി അയം സാസനയുത്തി.

ഏവമവട്ഠിതേ യദി രാഗചരിതസ്സ മേത്താചേതോവിമുത്തിം ദേസേയ്യ, സാ ദേസനാ ന യുജ്ജതി അസപ്പായഭാവതോ. തഥാ സുഖാപടിപദാദയോതി. നനു ച സുഖാപടിപദാദയോ പടിപത്തിയാ സമ്ഭവന്തി, ന ദേസനായാതി? സച്ചമേതം, ഇധ പന രാഗചരിതോതി തിബ്ബകിലേസോ രാഗചരിതോതി അധിപ്പേതോ. തസ്സ ദുക്ഖായ പടിപദായ ഭാവനാ സമിജ്ഝതി. യസ്സ ച ദുക്ഖായ പടിപദായ ഭാവനാ സമിജ്ഝതി, തസ്സ ഗരുതരാ അസുഭദേസനാ സപ്പായാ, യസ്സ ഗരുതരാ അസുഭദേസനാ സപ്പായാ, ന തസ്സ മന്ദകിലേസസ്സ വിയ ലഹുകതരാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"സുഖം വാ പടിപദം…പേ॰… ദേസേയ്യ ന യുജ്ജതി ദേസനാ"**തി. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി യഥാസമ്ഭവം അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. ഏത്ഥ ച അയുത്തപരിഹാരേന യുത്തിസമധിഗമോതി യുത്തിവിചാരണായ അയുത്തിപി ഗവേസിതബ്ബാതി വുത്തം - **"യദി ഹി… പേ॰… ന യുജ്ജതി ദേസനാ"**തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏവം യം കിഞ്ചീ**തിആദി യുത്തിഹാരയോജനായ നയദസ്സനമേവ.

തത്ഥ **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ നയേന. **യം കിഞ്ചീ**തി അഞ്ഞമ്പി യം കിഞ്ചി. **അനുലോമപ്പഹാന**ന്തി പഹാനസ്സ അനുരൂപം, പഹാനസമത്ഥന്തി അത്ഥോ. സുത്തേ അനവസേസാനം പദത്ഥാനം അനുപദവിചാരണാ വിചയോ ഹാരോ, വിചയഹാരസംവണ്ണനായ നിദ്ധാരിതേസു അത്ഥേസു യുത്തിഗവേസനം സുകരന്തി ആഹ - **"സബ്ബം തം വിചയേന ഹാരേന വിചിനിത്വാ യുത്തിഹാരേന യോജേതബ്ബ"**ന്തി. **യാവതികാ ഞാണസ്സ ഭൂമീ**തി സംവണ്ണേന്തസ്സ ആചരിയസ്സ യം ഞാണം യം പടിഭാനം, തസ്സ യത്തകോ വിസയോ, തത്തകോ യുത്തിഹാരവിചാരോതി അത്ഥോ. തം കിസ്സ ഹേതു? അനന്തനയോ സമന്തഭദ്ദകോ വിമദ്ദക്ഖമോ വിചിത്തദേസനോ ച സദ്ധമ്മോതി.

ഏവം നയദസ്സനവസേനേവ യുത്തിഹാരയോജനാ ദസ്സിതാതി തം ബ്രഹ്മവിഹാരഫലസമാപത്തിനവാനുപുബ്ബസമാപത്തിവസീഭാവേഹി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"മേത്താവിഹാരിസ്സ സതോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **മേത്താവിഹാരിസ്സാ**തി മേത്താവിഹാരലാഭിനോ. **സതോ**തി സമാനസ്സ, തഥാഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ. **ബ്യാപാദോ**തി പദോസോ. **ചിത്തം പരിയാദായ ഠസ്സതീ**തി ചിത്തം അഭിഭവിസ്സതി. യസ്മാ പന കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം അപുബ്ബം അചരിമം പവത്തി നാമ നത്ഥി, തസ്മാ സമാപത്തിതോ വുട്ഠാനസ്സ അപരഭാഗേതി ദസ്സനത്ഥം **"ഠസ്സതീ"**തി വുത്തം. **ന യുജ്ജതി ദേസനാ**തി ബ്യാപാദപടിപക്ഖത്താ മേത്തായ താദിസീ കഥാ ന യുത്താതി അത്ഥോ. **ബ്യാപാദോ പഹാനം അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛതീതി യുജ്ജതി ദേസനാ**തി യഥാവുത്തകാരണതോ ഏവ അയം കഥാ യുത്താതി. സേസവാരേസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അനുത്താനം ഏവ വണ്ണയിസ്സാമ.

അനിമിത്തവിഹാരിസ്സാതി അനിച്ചാനുപസ്സനാമുഖേന പടിലദ്ധഫലസമാപത്തിവിഹാരസ്സ. **നിമിത്താനുസാരീ**തി സങ്ഖാരനിമിത്താനുസാരീ. **തേന തേനേവാ**തി നിച്ചാദീസു യം യം പഹീനം, തേന തേനേവ നിമിത്തേന. **അസ്മീതി വിഗത**ന്തി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ദിട്ഠിമാനവസേന യം അസ്മീതി മഞ്ഞിതം, തം വിഗതം. തമേവത്ഥം വിവരതി **"അയമഹമസ്മീതി ന സമനുപസ്സാമീ"**തി. **വിചികിച്ഛാകഥംകഥാസല്ല**ന്തി വിനയകുക്കുച്ചസ്സാപി കഥം കഥന്തി പവത്തിസബ്ഭാവതോ വിചികിച്ഛാപദേന വിസേസിതം. **ന യുജ്ജതി ദേസനാ**തി വിചികിച്ഛായ പഹാനേകട്ഠഭാവതോ ന യുത്തായം കഥാ.

പഠമം ഝാനം സമാപന്നസ്സാതി പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗിനോ. **കാമരാഗബ്യാപാദാ വിസേസായ സംവത്തന്തീതി ന യുജ്ജതീ**തി യസ്മാ നീവരണേസു അപ്പഹീനേസു പഠമജ്ഝാനസ്സ ഉപചാരമ്പി ന സമ്പജ്ജതി, പഗേവ ഝാനം, തസ്മാ കാമരാഗബ്യാപാദാ വിസേസായ ദുതിയജ്ഝാനായ സംവത്തന്തീതി ന യുത്തായം കഥാ. യഥാലദ്ധസ്സ പന പഠമജ്ഝാനസ്സ കാമരാഗബ്യാപാദാ പരിയുട്ഠാനപ്പത്താ ഹാനായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി ദേസനാ യുത്താ കഥാതി, ഏവം സബ്ബത്ഥ യോജേതബ്ബം. അവിതക്കസഹഗതാ സഞ്ഞാമനസികാരാ നാമ സഹ ഉപചാരേന ദുതിയജ്ഝാനധമ്മാ, ആരമ്മണകരണത്ഥോ ഹേത്ഥ സഹഗത-സദ്ദോ. **ഹാനായാ**തി പഠമജ്ഝാനതോ പരിഹാനായ. **വിസേസായാ**തി ദുതിയജ്ഝാനായ. ഇമിനാ നയേന തത്ഥ തത്ഥ ഹാനന്തി, വിസേസോതി ച വുത്തധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **വിതക്കവിചാരസഹഗതാ**തി പഠമജ്ഝാനധമ്മാ, കാമാവചരധമ്മാ ഏവ വാ. **ഉപേക്ഖാസുഖസഹഗതാ**തി ഉപചാരേന സദ്ധിം ദുതിയജ്ഝാനധമ്മോ, തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ ഹി ഇധ ഉപേക്ഖാതി അധിപ്പേതാ. **പീതിസുഖസഹഗതാ**തി സഹ ഉപചാരേന തതിയജ്ഝാനധമ്മാ. **ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിസഹഗതാ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനധമ്മാ.

സഞ്ഞൂപചാരാതി പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കരോന്താ ഏവ യേ കേചി ചിത്തുപ്പാദാ, "ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനധമ്മാ"തിപി വദന്തി. **സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസഹഗതാ**തി

“സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമീ”തി തസ്സ പരികമ്മവസേന പവത്തധമ്മാ. തേ പന യസ്മാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയം ഠിതേനേവ സക്കാ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും, ന തതോ പരിഹീനേന, തസ്മാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ ഹാനായ സംവത്തന്തീതി ന യുത്താ കഥാ. വിസേസായ സംവത്തന്തീതി പന യുത്താ കഥാതി ആഹ - **“ഹാനായ…പേ॰… ദേസനാ”**തി. **കല്ലതാപരിചിത**ന്തി സമത്ഥഭാവേന പരിചിതം, യഥാവുത്തസമാപത്തീസു വസിഭാവേന പരിചിതന്തി അത്ഥോ. തേനേവാഹ - **“അഭിനീഹാരം ഖമതീ”**തി. സേസം സബ്ബം ഉത്താനമേവ.

അപി ചേത്ഥ അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞാമുഖേന കാമച്ഛന്ദോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. പടിക്കൂലസഞ്ഞാപതിരൂപതായ ബ്യാപാദോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സമാധിമുഖേന ഥിനമിദ്ധം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. വീരിയാരമ്ഭമുഖേന ഉദ്ധച്ചം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സിക്ഖാകാമതാമുഖേന കുക്കുച്ചം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ഉഭയപക്ഖസന്തീരണമുഖേന വിചികിച്ഛാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ഇട്ഠാനിട്ഠസമുപേക്ഖനമുഖേന സമ്മോഹോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അത്തഞ്ഞുതാമുഖേന അത്തനി അപരിഭവനേ മാനോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. വീമംസാമുഖേന ഹേതുപതിരൂപകപരിഗ്ഗഹേന മിച്ഛാദിട്ഠി വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. വിരത്തതാപതിരൂപകേന സത്തേസു അദയാപന്നതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അനുഞ്ഞാതപടിസേവനപതിരൂപതായ കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ആജീവപാരിസുദ്ധിപതിരൂപതായ അസംവിഭാഗസീലതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സംവിഭാഗസീലതാപതിരൂപതായ മിച്ഛാജീവോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അസംസഗ്ഗവിഹാരിതാപതിരൂപതായ അസങ്ഗഹസീലതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സങ്ഗഹസീലതാപതിരൂപതായ അനനുലോമികസംസഗ്ഗോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സച്ചവാദിതാപതിരൂപതായ പിസുണവാചാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അപിസുണവാദിതാപതിരൂപതായ അനത്ഥകാമതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. പിയവാദിതാപതിരൂപതായ ചാടുകമ്യതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. മിതഭാണിതാപതിരൂപതായ അസമ്മോദനസീലതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സമ്മോദനസീലതാപതിരൂപതായ മായാ സാഠേയ്യഞ്ച വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. നിഗ്ഗയ്ഹവാദിതാപതിരൂപതായ ഫരുസവാചതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. പാപഗരഹിതാപതിരൂപതായ പരവജ്ജാനുപസ്സിതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. കുലാനുദ്ദയതാപതിരൂപതായ കുലമച്ഛരിയം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ആവാസചിരട്ഠിതികാമതാമുഖേന ആവാസമച്ഛരിയം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ധമ്മപരിബന്ധപരിഹരണമുഖേന ധമ്മമച്ഛരിയം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ധമ്മദേസനാഭിരതിമുഖേന ഭസ്സാരാമതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അഫരുസവാചതാഗണാനുഗ്ഗഹകരണമുഖേന സങ്ഗണികാരാമതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. പുഞ്ഞകാമതാപതിരൂപതായ കമ്മാരാമതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സംവേഗപതിരൂപേന ചിത്തസന്താപോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. സദ്ധാലുതാപതിരൂപതായ അപരിക്ഖതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. വീമംസനാപതിരൂപേന അസ്സദ്ധിയം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. അത്താധിപതേയ്യപതിരൂപേന ഗരൂനം അനുസാസനിയാ അപ്പദക്ഖിണഗ്ഗാഹിതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ധമ്മാധിപതേയ്യപതിരൂപേന സബ്രഹ്മചാരീസു അഗാരവം വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ലോകാധിപതേയ്യപതിരൂപേന അത്തനി ധമ്മേ ച പരിഭവോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. മേത്തായനാമുഖേന രാഗോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. കരുണായനാപതിരൂപേന സോകോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. മുദിതാവിഹാരപതിരൂപേന പഹാസോ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ഉപേക്ഖാവിഹാരപതിരൂപേന കുസലേസു ധമ്മേസു നിക്ഖിത്തഛന്ദതാ വഞ്ചേതീതി യുജ്ജതി. ഏവം ആഗമപതിരൂപകഅധിഗമപതിരൂപകാദീനമ്പി തഥാ തഥാ വഞ്ചനസഭാവോ യുത്തിതോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം ആഗമാനുസാരേന യുത്തിഗവേസനാ കാതബ്ബാതി.

യുത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പദട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൨. **തത്ഥ കതമോ പദട്ഠാനോ ഹാരോ**തിആദി പദട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ യസ്മാ “ഇദം ഇമസ്സ പദട്ഠാനം, ഇദം ഇമസ്സ പദട്ഠാന”ന്തി തേസം തേസം ധമ്മാനം പദട്ഠാനഭൂതധമ്മവിഭാവനലക്ഖണോ പദട്ഠാനോ ഹാരോ, തസ്മാ പവത്തിയാ മൂലഭൂതം അവിജ്ജം ആദിം കത്വാ സഭാവധമ്മാനം പദട്ഠാനം ആസന്നകാരണം നിദ്ധാരേന്തോ അവിജ്ജായ സഭാവം നിദ്ദിസതി **“സബ്ബധമ്മയാഥാവഅസമ്പടിവേധലക്ഖണാ അവിജ്ജാ”**തി. തസ്സത്ഥോ - സബ്ബേസം ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ ന സമ്പടിവിജ്ഝീയതി ഏതേനാതി സബ്ബധമ്മയാഥാവഅസമ്പടിവേധോ. സോ ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി സാ തഥാ വുത്താ. ഏതേന

ധമ്മസഭാവപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണാ അവിജ്ജാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ സമ്മാ പടിവേധോ സമ്പടിവേധോ. തസ്സ പടിപക്ഖോ അസമ്പടിവേധോ. കഥം പന സോ സമ്പടിവേധസ്സ പടിപക്ഖോതി ആഹ - "സബ്ബ...പേ॰... ലക്ഖണാ"തി. യസ്മാ പന അസുഭേ സുഭന്തിആദിവിപല്ലാസേ സതി തത്ഥ സമ്മോഹോ ഉപരൂപരി ജായതിയേവ ന ഹായതി, തസ്മാ **"തസ്സാ വിപല്ലാസാ പദട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം.

പിയരൂപം സാതരൂപന്തി പിയായിതബ്ബജാതിയം ഇട്ഠജാതിയഞ്ച പദട്ഠാനം. "യം ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം എത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩) ഹി വുത്തം. **അദിന്നാദാന**ന്തി അദിന്നാദാനചേതനാ. സാ ഹി എകവാരം ഉപ്പന്നാപി അനാദീനവദസ്സിതായ ലോഭസ്സ ഉപ്പത്തികാരണം ഹോതീതി തസ്സ പദട്ഠാനം വുത്തം. ദോസസ്സ പാണാതിപാതോ പദട്ഠാനം, മോഹസ്സ മിച്ഛാപടിപദാ പദട്ഠാനന്തി എത്ഥാപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **വണ്ണസണ്ഠാനബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണലക്ഖണാ**തി നിമിത്താനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണലക്ഖണാ. സുഖസഞ്ഞായ ഫസ്സസ്സ ഉപഗമനലക്ഖണതാ ഫസ്സപച്ചയതാവ വുത്താ. "ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതീ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) ഹി വുത്തം . **അസ്സാദോ**തി തണ്ഹാ. സങ്ഖതലക്ഖണാനി ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്താനി. യേഭുയ്യേന നിച്ചഗ്ഗഹണം വിഞ്ഞാണാധീനന്തി നിച്ചസഞ്ഞായ വിഞ്ഞാണപദട്ഠാനതാ വുത്താ. തഥാ ഹി സോ ഭിക്ഖു തംയേവ വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതീതി വിഞ്ഞാണവിസയമേവ അത്തനോ നിച്ചഗ്ഗാഹം പവേദേസി. പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം യദി അനിച്ചതാ ദുക്ഖതാ ച സുദിട്ഠാ, അത്തസഞ്ഞാ സുഖസഞ്ഞാ അനവകാസാതി ആഹ - **"അനിച്ചസഞ്ഞാദുക്ഖസഞ്ഞാഅസമനുപസ്സനലക്ഖണാ അത്തസഞ്ഞാ"**തി. "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) ഹി വുത്തം.

യേഭുയ്യേന അത്താഭിനിവേസോ അരൂപധമ്മേസൂതി ആഹ - **"തസ്സാ നാമകായോ പദട്ഠാന"**ന്തി. **സബ്ബം നേയ്യ**ന്തി ചത്താരി സച്ചാനി ചതുസച്ചവിനിമുത്തസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ. **ചിത്തവിക്ഖേപപടിസംഹരണം** ഉദ്ധച്ചവിക്ഖമ്ഭനം. **അസുഭാ**തി അസുഭാനുപസ്സനാ, പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതാ അസുഭാ എവ വാ, തണ്ഹാപടിപക്ഖത്താ സമഥസ്സ അസുഭാ പദട്ഠാനന്തി വുത്തം. അഭിജ്ഝായ തനുകരണതോ അദിന്നാദാനാവേരമണീ അലോഭസ്സ പദട്ഠാനന്തി വുത്താ. തഥാ ബ്യാപാദസ്സ തനുകരണതോ പാണാതിപാതാവേരമണീ അദോസസ്സ പദട്ഠാനന്തി വുത്താ. **വത്ഥുഅവിപ്പടിപത്തി** വിസയസഭാവപടിവേധോ, **സമ്മാപടിപത്തി** സീലസമാധിസമ്പദാനം നിബ്ബിദാഞാണേന അനഭിരതിഞാണമേവ വാ തഥാ പവത്തം. സബ്ബാപി വേദനാ ദുക്ഖദുക്ഖതാദിഭാവതോ ദുക്ഖന്തി കത്വാ വുത്തം - "ദുക്ഖസഞ്ഞായ വേദനാ പദട്ഠാന"ന്തി. **ധമ്മസഞ്ഞാ**തി ധമ്മമത്തന്തി സഞ്ഞാ.

സത്താനം കായേ അവീതരാഗതാ പഞ്ചന്നം അജ്ഝത്തികായതനാനം വസേന ഹോതീതി ആഹ - **"പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി രൂപീനി രൂപരാഗസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. കായോ ഹി ഇധ രൂപന്തി അധിപ്പേതോ. വിസേസതോ ഝാനനിസ്സയഭൂതേ മനായതനേ ച നികന്തി ഹോതീതി ആഹ - **"ഛട്ഠായതനം ഭവരാഗസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. എദിസം മാ രൂപം നിബ്ബത്തതു, മാ എദിസീ വേദനാതി എവം പവത്താ രൂപാദിഅഭിനന്ദനാ **നിബ്ബത്തഭവാനുപസ്സിതാ. ഞാണദസ്സനസ്സാ**തി കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണദസ്സനസ്സ. യോനിസോമനസികാരവതോ ഹി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി കമ്മസ്സകതഞ്ഞാണസ്സ കാരണം ഹോതി, ന അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തസ്സ. ഇമസ്സ ച അത്ഥസ്സ വിഭാവനത്ഥം **മഹാനാരദകസ്സപജാതകം** (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൧൫൩ ആദയോ), **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൭ ആദയോ) എകച്ചസസ്സതവാദോ ച ഉദാഹരിതബ്ബോ. **"ഓകപ്പനലക്ഖണാ"**തിആദിനാ സദ്ധാപസാദാനം വിസേസം ദസ്സേതി. സോ പന സദ്ധായയേവ അവത്ഥാവിസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ **ഓകപ്പനം** സദ്ദഹനവസേന ആരമ്മണസ്സ ഓഗാഹണം നിച്ഛയോ. **അനാവിലതാ** അസ്സദ്ധിയാപഗമേന ചിത്തസ്സ അകാലുസ്സിയതാ. **അഭിപത്ഥിയനാ** സദ്ദഹനമേവ. **അവേച്ചപസാദോ** പഞ്ഞാസഹിതോ ആയതനഗതോ അഭിപ്പസാദോ. **അപിലാപനം** അസമ്മോസോ നിമുജ്ജിത്വാ വിയ ആരമ്മണസ്സ ഓഗാഹണം വാ, എത്ഥ ച സദ്ധാദീനം പസാദസദ്ധാസമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനഝാനങ്ഗാനി യഥാക്കമം പദട്ഠാനന്തി വദന്തേന അവത്ഥാവിസേസവസേന പദട്ഠാനഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. സതിസമാധീനം വാ കായാദയോ സതിപട്ഠാനാതി. വിതക്കാദയോ ച ഝാനാനീതി പദട്ഠാനഭാവേന വുത്താ.

അസ്സാദമനസികാരോ സംയോജനീയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിതാ. **പുനബ്ഭവവിരോഹണാ**തി പുനബ്ഭവായ വിരോഹണാ, പുനബ്ഭവനിബ്ബത്തനാരഹതാ വിപാകധമ്മതാതി അത്ഥോ. **ഓപപച്ചയികനിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തി ഉപപത്തിഭവഭാവേന നിബ്ബത്തനസഭാവം. **നാമകായരൂപകായസങ്ഘാതലക്ഖണ**ന്തി അരൂപരൂപകായാനം

സമൂഹിയഭാവം. **ഇന്ദ്രിയവവത്ഥാന**ന്തി ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വവത്ഥിതഭാവോ. **ഓപപച്ചയിക**ന്തി ഉപപത്തിക്ഖന്ധനിബ്ബത്തകം. **ഉപധീ**തി അത്തഭാവോ. അത്തനോ പിയസ്സ മരണം ചിന്തേന്തസ്സ ബാലസ്സ യേഭുയ്യേന സോകോ ഉപ്പജ്ജതീതി മരണം സോകസ്സ പദട്ഠാനന്തി വുത്തം. **ഉസ്സുക്കം** ചേതസോ സന്താപോ. **ഓദഹന**ന്തി അവദഹനം. അത്തനോ നിസ്സയസ്സ സന്തപനമേവ ഭവസ്സാതി വുത്തം ഭവം ദസ്സേതും **"ഇമാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഭവസ്സ അങ്ഗാനി ഭവസങ്ഖാതാനി ച അങ്ഗാനി ഭവങ്ഗാനി. തേസു കിലേസാ ഭവസ്സ അങ്ഗാനി. കമ്മവിപാകവട്ടം ഭവസങ്ഖാതാനി അങ്ഗാനി. **സമഗ്ഗാനീ**തി സബ്ബാനി. ഖന്ധായതനാദീനം അപരാപരുപ്പത്തിസംസരണം സംസാരോ. തസ്സ പുരിമപുരിമജാതിനിപ്ഫന്നം കിലേസാദിവട്ടം കാരണന്തി ആഹ - **"ഭവോ സംസാരസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. സമ്പാപകഹേതുഭാവം സന്ധായ "മഗ്ഗോ നിരോധസ്സ പദട്ഠാന"ന്തി വുത്തം.

കമ്മട്ഠാനോഗാഹകസ്സ ഓതരണട്ഠാനതായ ബഹുസ്സുതോ തിത്ഥം നാമ, തസ്സ സമ്മാപയിരുപാസനാ **തിത്ഥഞ്ഞുതാ**. ധമ്മൂപസഞ്ഹിതം പാമോജ്ജം പീതം നാമ, സപ്പായധമ്മസ്സവനേന തം ഉപ്പാദേത്വാ കമ്മട്ഠാനസ്സ ബ്രൂഹനാ **പീതഞ്ഞുതാ,** ഭാവനായ ഥോകമ്പി ലയാപത്തിയാ ഉദ്ധംപത്തിയാ ച ജാനനാ **പത്തഞ്ഞുതാ**. അത്തനോ പഞ്ചഹി പധാനിയങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ ജാനനാ **അത്തഞ്ഞുതാ,** തേസു പുരിമാനം പുരിമാനം പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ പദട്ഠാനഭാവോ സുവിഞ്ഞേയ്യോ ഏവ. കതപുഞ്ഞസ്സേവ പതിരൂപദേസവാസോ സമ്ഭവതി , ന ഇതരസ്സാതി **"പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാ പതിരൂപദേസവാസസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. **യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം** സഹ അധിട്ഠാനേന തരുണവിപസ്സനാ. **നിബ്ബിദാ**തി ബലവവിപസ്സനാ. **വിരാഗോ**തി മഗ്ഗോ. **വിമുത്തീ**തി ഫലം. **ഏവ**ന്തി യദിദം "തസ്സാ വിപല്ലാസാ പദട്ഠാന"ന്തിആദിനാ അവിജ്ജാദീനം പദട്ഠാനം ദസ്സിതം, ഇമിനാ നയേന അഥാപി യോ കോചി ഉപനിസ്സയോ ബലവപച്ചയോതി യോ കോചി അവസേസപച്ചയോ, **സബ്ബോ സോ പദട്ഠാനം** കാരണന്തി വേദിതബ്ബം. "ഏവം യാ കാചി ഉപനിസാ യോഗതോ ച പച്ചയതോ ചാ"തിപി പഠന്തി. തത്ഥ **ഉപനിസാ**തി കാരണം, **യോഗതോ**തി യുത്തിതോ, **പച്ചയതോ**തി പച്ചയഭാവമത്തതോതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പദട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൩. തത്ഥ കതമോ ലക്ഖണോ ഹാരോതിആദി ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **കിം ലക്ഖയതീ**തി ലക്ഖണഹാരസ്സ വിസയം പുച്ഛതി. **"യേ ധമ്മാ"**തിആദിനാ ലക്ഖണഹാരം സങ്ഖേപതോ ദസ്സേത്വാ തം ഉദാഹരണേഹി വിഭജിതും **"ചക്ഖു"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **"വധകട്ഠേന ഏകലക്ഖണാനീ"**തി ഇമിനാ അനവട്ഠിതഭാവാദിനാപി ഏകലക്ഖണതാ വുത്താ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം ആയതനവസേന ഏകലക്ഖണതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഖന്ധാദിവസേന ദസ്സേതും **"അതീതേ, രാധ, രൂപേ അനപേക്ഖോ ഹോതീ"**തിആദി സുത്തം ആഭതം. **യമകോവാദസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൩.൮൫) **വധകട്ഠേന ഏകലക്ഖണാ വുത്താ**തി തസ്മിം സുത്തേ "വധകം രൂപം വധകം രൂപന്തി യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ"തിആദിനാ ആഗതത്താ വുത്തം. **ഇതീ**തി ഏവം, ഇമിസ്സം ഗാഥായം കായഗതായ സതിയാ വുത്തായ സതി വേദനാഗതാ സതി ചിത്തഗതാ സതി ധമ്മഗതാ ച സതി വുത്താ ഭവതി സതിപട്ഠാനഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി അധിപ്പായോ. **ദിട്ഠ**ന്തിആദീനം അത്ഥം പരതോ വണ്ണയിസ്സാമ.

കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരാഹീതി ഏത്ഥ **കായേ**തി രൂപകായേ. രൂപകായോ ഹി ഇധ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം കേസാദീനഞ്ച സമൂഹട്ഠേന കായോതി അധിപ്പേതോ. യഥാ ച സമൂഹട്ഠേന, ഏവം കുച്ഛിതാനം ആയട്ഠേന. കുച്ഛിതാനഞ്ഹി പരമജേഗുച്ഛാനം സോ ആയോതിപി **കായോ, ആയോ**തി ഉപ്പത്തിദേസോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ആയന്തി തതോതി ആയോ. കേ ആയന്തി? കുച്ഛിതാ കേസാദയോ, ഇതി കുച്ഛിതാനം ആയോതി കായോ.

കായാനുപസ്സീതി കായം അനുപസ്സനസീലോ, കായം വാ അനുപസ്സമാനോ. "കായേ"തി ച വത്വാ പുന "കായാനുപസ്സീ"തി ദുതിയം കായഗ്ഗഹണം അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥം. തേന ന കായേ വേദനാനുപസ്സീ ചിത്തധമ്മാനുപസ്സീ വാ, അഥ ഖോ കായാനുപസ്സീ ഏവാതി കായസങ്ഖാതേ വത്ഥുസ്മിം കായാനുപസ്സനാകാരസ്സേവ

ദസ്സനേന അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം ഹോതി. തഥാ ന കായേ അങ്ഗപച്ചങ്ഗവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ, നാപി കേസലോമാദിവിനിമുത്തഇത്ഥിപുരിസാനുപസ്സീ.

യോപി ചേത്ഥ കേസലോമാദികോ ഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതോ കായോ, തത്ഥപി ന ഭൂതുപാദായവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ , അഥ ഖോ രഥസമ്ഭാരാനുപസ്സകോ വിയ അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമൂഹാനുപസ്സീ, നഗരാവയവാനുപസ്സകോ വിയ കേസലോമാദിസമൂഹാനുപസ്സീ, കദലിക്ഖന്ധപത്തവട്ടിവിനിബ്ഭുജ്ജകോ വിയ രിത്തമുട്ഠിവിനിവേഠകോ വിയ ച ഭൂതുപാദായസമൂഹാനുപസ്സീ ഏവാതി നാനപ്പകാരതോ സമൂഹവസേനേവ കായസങ്ഖാതസ്സ വത്ഥുനോ ദസ്സനേന ഘനവിനിബ്ഭോഗോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ന ഹേത്ഥ യഥാവുത്തസമൂഹവിനിമുത്തോ കായോ വാ അഞ്ഞോ വാ കോചി ധമ്മോ ദിസ്സതി, യഥാവുത്തധമ്മസമൂഹമത്തേ ഏവ പന തഥാ തഥാ സത്താ മിച്ഛാഭിനിവേസം കരോന്തി. തേനാഹു പോരാണാ -

“യം പസ്സതി ന തം ദിട്ഠം, യം ദിട്ഠം തം ന പസ്സതി;
അപസ്സം ബജ്ഝതേ മൂള്ഹോ, ബജ്ഝമാനോ ന മുച്ചതീ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൬; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൩);

ഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥന്തി ആദിസദ്ദേന അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയഞ്ഹി ഏതസ്മിം കായേ കായാനുപസ്സീയേവ, ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീ.

ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അനുദകഭൂതായപി മരീചിയാ ഉദകാനുപസ്സിനോ ഹോന്തി, ന ഏവം അനിച്ചദുക്ഖാനത്തഅസുഭഭൂതേ ഏവ ഇമസ്മിം കായേ നിച്ചസുഖഅത്തസുഭഭാവാനുപസ്സീ , അഥ ഖോ കായാനുപസ്സീ അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തഅസുഭാകാരസമൂഹാനുപസ്സീതി അത്ഥോ. അഥ വാ യ്വായം **മഹാസതിപട്ഠാനേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൪ ആദയോ) അസ്സാസപസ്സാസാദിചുണ്ണികജാതഅട്ഠികപരിയോസാനോ കായോ വുത്തോ, യോ ച “ഇധേകച്ചോ പഥവീകായം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, ആപോകായം തേജോകായം വായോകായം കേസകായം... പേ॰... അട്ഠിമിഞ്ജകായ”ന്തി **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൩.൩൫ ആദയോ) കായോ വുത്തോ, തസ്സ സബ്ബസ്സ ഇമസ്മിംയേവ കായേ അനുപസ്സനതോ കായേ കായാനുപസ്സീതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വാ കായേ അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ഗഹേതബ്ബസ്സ കസ്സചി അനനുപസ്സനതോ, തസ്സ പന കേസലോമാദികസ്സ നാനാധമ്മസമൂഹസ്സ അനുപസ്സനതോ കായേ കേസാദിധമ്മസമൂഹസങ്ഖാതേ കായാനുപസ്സീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അപി ച “ഇമസ്മിം കായേ അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി നോ നിച്ചതോ”തിആദിനാ അനുക്കമേന **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൩.൩൫ ആദയോ) ആഗതനയസ്സ സബ്ബസ്സേവ അനിച്ചലക്ഖണാദികസ്സ ആകാരസമൂഹസങ്ഖാതസ്സ കായസ്സ അനുപസ്സനതോ കായേ കായാനുപസ്സീതി അത്ഥോ.

വിഹരാഹീതി വത്താഹി. **ആതാപീ**തി തീസു ഭവേസു കിലേസേ ആതാപേതീതി ആതാപോ, സോ അസ്സ അത്ഥീതി ആതാപീ. **സമ്പജാനോ**തി സമ്പജഞ്ഞസങ്ഖാതേന ഞാണേന സമന്നാഗതോ. **സതിമാ**തി കായപരിഗ്ഗാഹികായ സതിയാ സമന്നാഗതോ. അയം പന യസ്മാ സതിയാ ആരമ്മണം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പഞ്ഞായ അനുപസ്സതി, ന ഹി സതിവിരഹിതാ അനുപസ്സനാ അത്ഥി, തേനേവാഹ - “സതിഞ്ച ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബത്ഥികം വദാമീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪). അനാതാപിനോ ച അന്തോ സങ്കോചോ അന്തരായകരോ ഹോതി, കമ്മട്ഠാനം ന സമ്പജ്ജതി. തസ്മാ യേസം ധമ്മാനം ആനുഭാവേന തം സമ്പജ്ജതി, തം ദസ്സനത്ഥം “ആതാപീ”തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **വിനേയ്യാ**തി തദങ്ഗവിനയേന വാ വിക്ഖമ്ഭനവിനയേന വാ വിനയിത്വാ. **ലോകേ**തി തസ്മിംയേവ കായേ. കായോ ഹി ഇധ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോതി അധിപ്പേതോ. അഭിജ്ഝാഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ കാമച്ഛന്ദോ, ദോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ബ്യാപാദോ ഗഹിതോതി നീവരണേസു ബലവധമ്മദ്വയപ്പഹാനദസ്സനേന നീവരണപ്പഹാനം വുത്തന്തി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനസ്സ പഹാനങ്ഗം ദസ്സിതം. “ആതാപീ”തിആദിനാ പന സമ്പയോഗങ്ഗം ദസ്സിതന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും “ആതാപീ”തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാനം സമഥോ ഉജുപടിപക്ഖോതി അഭിജ്ഝാദോമനസ്സവിനയോ വുച്ചമാനോ സമാധിന്ദ്രിയം ദീപേതീതി ആഹ - **“വിനേയ്യ ലോകേ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സന്തി സമാധിന്ദ്രിയ”**ന്തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൩൬൭).

ഏകലക്ഖണത്താ ചതുന്നം ഇന്ദ്രിയാനന്തി യഥാ വീരിയപഞ്ഞാസമാധിന്ദ്രിയേഹി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം ഇജ്ഝതി, ഏവം വേദനാചിത്തധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനാനിപി തേഹി ഇജ്ഝന്തീതി ചതുസതിപട്ഠാനസാധനേ ഇമേസം ഇന്ദ്രിയാനം സഭാവഭേദാഭാവതോ സമാനലക്ഖണത്താ ഇതരാനി സതിപട്ഠാനാനിപി വുത്താനി ഏവ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

വ൪. ഇദാനി സതിപട്ഠാനേസു ഗഹിതേസു സബ്ബേസം ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ഗഹിതഭാവം ദസ്സേതും **"ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബോധങ്ഗമാ**തി ബോധം അരിയമഗ്ഗഞാണം ഗച്ഛന്തീതി ബോധങ്ഗമാ. യഥാവുത്തസ്സ ബോധസ്സ പക്ഖേ ഭവാതി **ബോധിപക്ഖിയാ. നേയ്യാനികലക്ഖണേനാ**തി ഏത്ഥ നിമിത്തതോ പവത്തതോ ച വുട്ഠാനം നിയ്യാനം, നിയ്യാനേ നിയുത്താതി നേയ്യാനികാ, യഥാ ദോവാരികോതി. നിയ്യാനസങ്ഖാതം വാ ഫലം അരഹന്തീതി നേയ്യാനികാ. നിയ്യാനം പയോജനം ഏതേസന്തി വാ നേയ്യാനികാ. "നിയ്യാനികാ"തിപി പാഠോ, തത്ഥ നിയ്യാനം ഏതേസം അത്ഥീതി നിയ്യാനികാതി അത്ഥോ. "നിയ്യാനിയാ"തിപി പാഠോ, തസ്സ നിയ്യന്തീതി നിയ്യാനിയാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. നിയ്യാനികലക്ഖണേനാതി നിയ്യാനികസഭാവേന.

ഏവം അകുസലാപി ധമ്മാതി യഥാ കുസലാ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണഭാവേന നിദ്ധാരിതാ, ഏവം അകുസലാപി ധമ്മാ ഏകലക്ഖണട്ഠേന നിദ്ധാരേതബ്ബാ. കഥം? പഹാനേകട്ഠതാവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"പഹാനം അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛന്തീ"**തി ആഹ. ഇദാനി തം പഹാനം ദസ്സേതും **"ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കായാനുപസ്സനാദീസു ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു ഭാവിയമാനേസു അസുഭേ സുഭന്തിആദയോ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ പഹീയന്തി, കബളീകാരാഹാരാദയോ ചത്താരോ ആഹാരാ ചസ്സ പരിഞ്ഞം ഗച്ഛന്തി, തേസം പരിജാനനസ്സ പരിബന്ധിനോ കാമരാഗാദയോ ബ്യന്തീകതാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ, കസ്മാ? തേഹി പഹാതബ്ബഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ യോജേതബ്ബോ. തേനേവാഹ - "ഏവം അകുസലാപി ധമ്മാ ഏകലക്ഖണത്താ പഹാനം അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛന്തീ"തി.

ഇദാനി അഞ്ഞേനപി പരിയായേന ലക്ഖണഹാരസ്സ ഉദാഹരണാനി ദസ്സേതും **"യത്ഥ വാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യത്ഥാ**തി യസ്സം ദേസനായം. **വാ**-സദ്ദോ വികപ്പത്ഥോ. **പനാ**തി പദപൂരണോ. **രൂപിന്ദ്രിയ**ന്തി രുപ്പനസഭാവം അട്ഠവിധം ഇന്ദ്രിയം. **തത്ഥാ**തി തസ്സം ദേസനായം. **രൂപധാതൂ**തി രുപ്പനസഭാവാ ദസ ധാതുയോ. **രൂപായതന**ന്തി രുപ്പനസഭാവം ദസായതനം, രൂപീനി ദസായതനാനീതി അത്ഥോ. രുപ്പനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ ഇമാനി ദേസിതാനീതി അധിപ്പായോ. ദേസിതം തത്ഥ സുഖിന്ദ്രിയം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം സുഖവേദനാഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി അധിപ്പായോ.

ദുക്ഖസമുദയോ ച അരിയസച്ചന്തി ഇദം അകുസലസ്സ സോമനസ്സസ്സ വസേന വുത്തം, സാസവകുസലസ്സാപി വസേന യുജ്ജതി ഏവ. സബ്ബോ ച പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസിതോതി സമ്ബന്ധോ. അവിജ്ജാനുസയിതത്താ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ. വുത്തഞ്ഹേതം - "അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫). തഥാ ച വുത്തം **"അദുക്ഖമസുഖായ ഹി വേദനായ അവിജ്ജാ അനുസേതീ"**തി. ഏതേന അദുക്ഖമസുഖാവേദനാഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജാ ഗഹിതാതി ദസ്സേതി. സതി ച അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേ സബ്ബോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസിതോതി ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"**തിആദി വുത്തം. **സോ ചാ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകത്ഥോ, തേന സോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോതി ഇമം വക്ഖമാനവിസേസം ജോതേതി. തേസു അനുലോമതോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ യഥാദസ്സിതോ സരാഗസദോസസമോഹസംകിലേസപക്ഖേന ഹാതബ്ബോതി വുത്തോ, പടിലോമതോ പന പടിച്ചസമുപ്പാദോ യോ "അവിജ്ജായത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ"തിആദിനാ **പാളിയം** (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; മഹാവ॰ ൧) വുത്തോ, തം സന്ധായ **"വീതരാഗവീതദോസവീതമോഹഅരിയധമ്മേഹി ഹാതബ്ബോ"**തി വുത്തം.

ഇദാനി ഏകലക്ഖണതാവിഭാവനേന ലക്ഖണഹാരയോജനായ നയം ദസ്സേതും **"ഏവം യേ ധമ്മാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കിച്ചതോ**തി പഥവീആദീനം ഫസ്സാദീനഞ്ച രൂപാരൂപധമ്മാനം സന്ധാരണസങ്ഘട്ടനാദികിച്ചതോ, തേസം തേസം വാ പച്ചയധമ്മാനം തംതംപച്ചയുപ്പന്നധമ്മസ്സ പച്ചയഭാവസങ്ഖാതകിച്ചതോ. **ലക്ഖണതോ**തി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവതോ. **സാമഞ്ഞതോ**തി രുപ്പനനമനാദിതോ അനിച്ചതാദിതോ ഖന്ധായതനാദിതോ ച. **ചുതൂപപാതതോ**തി സങ്ഖതധമ്മാനം ഭങ്ഗതോ ഉപ്പാദതോ ച, സമാനനിരോധതോ സമാനുപ്പാദതോ ചാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച സഹചരണം സമാനഹേതുതാ സമാനഫലതാ സമാനഭൂമിതാ സമാനവിസയതാ

സമാനാരമ്മണതാതി ഏവമാദയോപി ച-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ചതുബ്യൂഹഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൫. തത്ഥ കതമോ ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോതി ചതുബ്യൂഹഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **ബ്യഞ്ജനേന സുത്തസ്സ നേരുത്തഞ്ച അധിപ്പായോ ച നിദാനഞ്ച പുബ്ബാപരസന്ധി ച ഗവേസിതബ്ബോ**തി സങ്ഖേപേന താവ ചതുബ്യൂഹം ദസ്സേതി. **"ബ്യഞ്ജനേനാ"**തി ഇമിനാ ഹാരാനം സുത്തസ്സ ബ്യഞ്ജനവിചയഭാവതോ ബ്യഞ്ജനമുഖേനേവ ഏതേ ചതുബ്യൂഹഹാരപദത്ഥാ നിദ്ധാരേതബ്ബാതി ദസ്സേതി. **നേരുത്തന്തി** നിരുത്തം നിബ്ബചനന്തി അത്ഥോ. നിരുത്തമേവ നേരുത്തം. തേനേവാഹ - **"യാ നിരുത്തിപദസംഹിതാ"**തി. തസ്സത്ഥോ - യാ നിരുത്തി, ഇദം നേരുത്തം. കാ പന സാ നിരുത്തി? പദസംഹിതാതി പദേസു സംഹിതാ യുത്താ, ലിങ്ഗവചനകാലസാധനപുരിസാദിവിസേസയോഗേന യോ യോ അത്ഥോ യഥാ യഥാ വത്തബ്ബോ, തഥാ തഥാ പവത്തസഭാവനിരുത്തീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി വുത്തം **"യം ധമ്മാനം നാമസോ ഞാണ"**ന്തി.

തത്ഥ **യന്തി** ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ, യായ കാരണഭൂതായാതി അത്ഥോ. **ധമ്മാനന്തി** ഞേയ്യധമ്മാനം. **നാമസോതി** പഥവീ ഫസ്സോ ഖന്ധാ ധാതു തിസ്സോ ഫുസ്സോതി ഏവമാദിനാമവിസേസേന ഞാണം പവത്തതി, അയം സഭാവനിരുത്തി നാമ. പഥവീതി ഹി ഏവമാദികം സദ്ദം ഗഹേത്വാ തതോ പരം സങ്കേതദ്വാരേന തദത്ഥപടിപത്തി തംതംഅനിയതനാമപഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണവസേനേവ ഹോതീതി. അഥ വാ പദസംഹിതാതി പദേന സംഹിതാ . പദതോ ഹി പദത്ഥാവബോധോ. സോ പനസ്സ അത്ഥേ പവത്തിനിമിത്തഭൂതായ പഞ്ഞത്തിയാ ഗഹിതായ ഏവ ഹോതീതി സാ പന പഞ്ഞത്തി നിരുത്തിസങ്ഖാതപദേന സംഹിതാ പദത്ഥം ബോധേതീതി പദസംഹിതാതി വുത്താ. **"യദാ ഹി ഭിക്ഖൂ"**തിആദിനാ "ധമ്മാനം നാമസോ ഞാണ"ന്തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരതി.

തത്ഥ **അത്ഥസ്സാതി** സദ്ദാഭിധേയ്യസ്സ അത്ഥസ്സ. **നാമം ജാനാതീ**തി നാമപഞ്ഞത്തിവസേന അയം നാമാതി നാമം ജാനാതി. **ധമ്മസ്സാതി** സഭാവധമ്മസ്സ. **തഥാ തഥാ നം അഭിനിരോപേതീ**തി യോ യോ അത്ഥോ ധമ്മോ ച യഥാ യഥാ ച വോഹരിതബ്ബോ, തഥാ തഥാ നം നാമം വോഹാരം അഭിനിരോപേതി ദേസേതീതി അത്ഥോ. ഏത്താവതാ ച അയം ഭിക്ഖു അത്ഥകുസലോ യാവ അനേകാധിവചനകുസലോതി വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

തത്ഥ **അത്ഥകുസലോതി** പാളിഅത്ഥേ കുസലോ. **ധമ്മകുസലോതി** പാളിയം കുസലോ. **ബ്യഞ്ജനകുസലോതി** അക്ഖരേസു ച വാക്യേസു ച കുസലോ. **നിരുത്തികുസലോതി** നിബ്ബചനേ കുസലോ. **പുബ്ബാപരകുസലോതി** ദേസനായ പുബ്ബാപരകുസലോ. **ദേസനാകുസലോതി** ധമ്മസ്സ ദേസനായ കുസലോ. **അതീതാധിവചനകുസലോതി** അതീതപഞ്ഞത്തികുസലോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഏവം സബ്ബാനി കാതബ്ബാനി, ജനപദനിരുത്താനീ**തി യത്തകാനി സത്തവോഹാരപദാനി, താനി സബ്ബാനി യഥാസമ്ഭവം സുത്തേ നിബ്ബചനവസേന കാതബ്ബാനി വത്തബ്ബാനീതി അത്ഥോ. **സബ്ബാ ച ജനപദനിരുത്തിയോതി** സബ്ബാ ച ലോകസമഞ്ഞായോ യഥാരഹം കാതബ്ബാ. "സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യാ"തി ഹി വുത്തം. തഥാ ഹി സമ്മുതിസച്ചമുഖേനേവ പരമത്ഥസച്ചാധിഗമോ ഹോതീതി.

അധിപ്പായകണ്ഡേ അനുത്താനം നാമ നത്ഥി.

൨൬. നിദാനകണ്ഡേ **ഇമിനാ വത്ഥുനാതി** ഇമിനാ പുത്തഗവാദികിത്തനസങ്ഖാതേന കാരണേന. കാരണഞ്ഹേത്ഥ വത്ഥു നിദാനന്തി ച വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ നിദാനനിദ്ധാരണം വേദിതബ്ബം.

കാമന്ധാതി കിലേസകാമേന അന്ധാ. **ജാലസഞ്ഛന്നാതി** തണ്ഹാജാലപലിഗുണ്ഠിതാ. **തണ്ഹാഛദനഛാദിതാതി** തണ്ഹാസങ്ഖാതേന അന്ധകാരേന പിഹിതാ. **ബന്ധനാബദ്ധാതി** കാമഗുണസങ്ഖാതേന ബന്ധനേന ബദ്ധാ. "പമത്തബന്ധനാ"തിപി പാഠോ, പമാദേനാതി അത്ഥോ. **പുബ്ബാപരേനാതി** പുബ്ബേന വാ അപരേന വാ ദേസനന്തരേനാതി അധിപ്പായോ. **യുജ്ജതീതി** യോഗം ഉപേതി, സമേതീതി അത്ഥോ. **ഇമേഹി പദേഹി പരിയുട്ഠാനേഹീതി** ഇമേഹി യഥാവുത്തേഹി ഗാഥാപദേഹി തണ്ഹാപരിയുട്ഠാനദീപകേഹി. **സായേവ തണ്ഹാതി** യാ

പുരിമഗാഥായ വുത്താ, സായേവ തണ്ഹാ. **“യഞ്ചാഹാ”**തിആദിനാ ഭിന്നമ്പി ഗാഥാനം അത്ഥസംസന്ദനേന പുബ്ബാപരം വിഭാവേതി. **പയോഗേനാ**തി സമുദാചാരേന. **തസ്മാ**തി യത്ഥ സയം ഉപ്പന്നാ, തം സന്താനം നിസ്സരിതും അദേന്തീ നാനാരമ്മണേഹി പലോഭയമാനാ കിലേസേഹി ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതി. തസ്മാ കിലേസവസേന ച പരിയുട്ഠാനവസേന ച തണ്ഹാബന്ധനം വുത്താ.

പപഞ്ചേന്തി സംസാരേ ചിരം ഠപേന്തീതി **പപഞ്ചാ**. തിട്ഠന്തി ഏതാഹീതി **ഠിതീ**. ബന്ധനട്ഠേന സന്ദാനം വിയാതി **സന്ദാനം**. നിബ്ബാനനഗരപ്പവേസസ്സ പടിസേധനതോ പലിഘം വിയാതി **പലിഘം**. അനവസേസതണ്ഹാപഹാനേന **നിത്തണ്ഹോ**. അത്തഹിതപരഹിതാനം ഇധലോകപരലോകാനഞ്ച മുനനതോ **മുനീ**തി ഏവം ഗാഥായ പദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പപഞ്ചാദിഅത്ഥാ പന **പാളിയം** വിഭത്താ ഏവാതി. തത്ഥ യസ്സേതേ പപഞ്ചാദയോ അബ്ഭത്ഥം ഗതാ, തസ്സ തണ്ഹായ ലേസോപി ന ഭവതി. തേന വുത്തം - **“യോ ഏതം സബ്ബം സമതിക്കന്തോ, അയം വുച്ചതി നിത്തണ്ഹോ”**തി.

൨൨. പരിയുട്ഠാനന്തി “തണ്ഹായ പരിയുട്ഠാന”ന്തി വുത്താനി തണ്ഹാവിചരിതാനി. **സങ്ഖാരാ**തി “തദഭിസങ്ഖതാ സങ്ഖാരാ”തി വുത്താ തണ്ഹാദിട്ഠിമാനഹേതുകാ സങ്ഖാരാ. തേ പന യസ്മാ സത്തസു ജവനചേതനാസു പഠമചേതനാ സതി പച്ചയസമവായേ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഫലം ദേതി. പച്ഛിമചേതനാ അനന്തരേ അത്തഭാവേ. ഉഭിന്നം വേമജ്ഝചേതനാ യത്ഥ കത്ഥചി ഫലം ദേതി, തസ്മാ വിപച്ചനോകാസവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **“ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാ വാ”**തിആദി വുത്തം. യസ്മാ പന തംതംചേതനാസമ്പയുത്താ തണ്ഹാപി ചേതനാ വിയ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദിവസേന തിധാ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - **“ഏവം തണ്ഹാ തിവിധം ഫലം ദേതീ”**തി. **പുബ്ബാപരേന യുജ്ജതീ**തി യം പുബ്ബം പുരിമം സങ്ഖാരാനം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയതാദിവചനം വുത്തം, തം ഇമിനാ അപരേന കമ്മസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയതാദിവചനേന യുജ്ജതി ഗങ്ഗോദകം വിയ യമുനോദകേന സംസന്ദതി സമേതീതി അത്ഥോ.

സങ്ഖാരാ ദസ്സനബലേനാതി ചതൂസു ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തേസു വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേ ചാതി പഞ്ചസു ചിത്തുപ്പാദേസു സങ്ഖാരാ പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞാബലേന. **ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി ഭാവനാബലേനാ**തി പഠമമഗ്ഗേന പഹീനാവസേസവസേന വുത്തം, ന സബ്ബേസം വസേന.

അനുബന്ധോതി തണ്ഹാദീനം അനുപ്പബന്ധേന പവത്തി. **യോ ചാപി പപഞ്ചോ**തിആദിനാ “പപഞ്ചേതീ”തിആദിനാ വുത്തം **രാധസുത്തഞ്ച**സംസന്ദതി. തേനേവാഹ - **“ഇദം ഏകത്ഥ”**ന്തി. യദിപി അത്ഥതോ ഏകം, ദേസനായ പന വിസേസോ വിജ്ജതീതി ദസ്സേതും **“അപി ചാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **സുത്തേനാ**തി സംവണ്ണിയമാനേന സുത്തേന. **സുത്ത**ന്തി സുത്തന്തരം. **സംസന്ദയിത്വാ**തി വിമിസ്സിത്വാ അത്ഥതോ അഭിന്നം കത്വാ. **പുബ്ബാപരേന സദ്ധിം യോജയിത്വാ**തി പുബ്ബേന വാ അപരേന വാ സുത്തേന സദ്ധിം അത്ഥതോ സമ്ബന്ധം യോജേത്വാ. വുത്തമേവത്ഥം പാകടം കരോതി തേന സുത്തസ്സ അത്ഥോ നിദ്ദിട്ഠോ ഹോതി വിത്ഥാരിതോ സുത്തന്തരദസ്സനേന.

ന കേവലം സുത്തന്തരസംസന്ദനമേവ പുബ്ബാപരസന്ധി, അഥ ഖോ അഞ്ഞോപി അത്ഥീതി ദസ്സേതും **“സോ ചായ”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അത്ഥസന്ധീ**തി കിരിയാകാരകാദിവസേന അത്ഥസ്സ സമ്ബന്ധോ. സോ പന യസ്മാ സങ്കാസനാദീനം ഛന്നം അത്ഥപദാനംയേവ ഹോതി, സബ്ബസ്സാപി പദത്ഥസ്സ തദവരോധതോ.

സമ്ബന്ധോ ച നാമ ന കോചി അത്ഥോ. തസ്മാ **“അത്ഥസന്ധി ഛപ്പദാനീ”**തിആദി വുത്തം. **ബ്യഞ്ജനസന്ധീ**തി പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ പന സബ്ബമ്പി നാമാദിപദം ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി അസങ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ **“ബ്യഞ്ജനസന്ധി ഛപ്പദാനീ”**തിആദി വുത്തം.

ദേസനാസന്ധീതി യഥാവുത്തദേസനന്തരേന ദേസനായ സംസന്ദനം. **ന ച പഥവിം നിസ്സായാ**തി പഥവിം വിസയസങ്ഖാതം നിസ്സയം കത്വാ, പഥവിം ആലമ്ബിത്വാതി അത്ഥോ. **ഝായീ**തി ഫലസമാപത്തിഝാനേന ഝായീ. സോ ഹി സബ്ബസങ്ഖാരനിസ്സടം നിബ്ബാനം ആലമ്ബിത്വാ സമാപജ്ജനവസേന ഝായതി, ന പഥവിം നിസ്സായ ഝായതീതി വുത്തോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി രൂപപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ സബ്ബോ കാമഭവോ രൂപഭവോ ച ഗഹിതാ. അരൂപഭവോ പന സരൂപേനേവ ഗഹിതോതി സബ്ബം ലോകം പരിയാദിയിത്വാ പുന അഞ്ഞേനപി പരിയായേന തം ദസ്സേതും **“ന ച ഇമം**

ലോക”ന്തിആദിമാഹ. സബ്ബോ ഹി ലോകോ ഇധലോകോ പരലോകോ ചാതി ദേവ കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. യസ്മാ പന **“ഇധലോകോ”**തി വിസേസതോ ദിട്ഠധമ്മഭൂതോ സത്തസന്താനോ വുച്ചതി. “പരലോകോ”തി ഭവന്തരസങ്ഖേപഗതോ സത്തസന്താനോ തദുഭയവിനിമുത്തോ അനിന്ദ്രിയബദ്ധോ രൂപസന്താനോ. തസ്മാ തം സന്ധായ **“യമിദം ഉഭയമന്തരേനാ”**തിആദി വുത്തം.

യേ പന “ഉഭയമന്തരേനാ”തി വചനം ഗഹേത്വാ അന്തരാഭവം ഇച്ഛന്തി, തേസം തം മിച്ഛാ. അന്തരാഭവോ ഹി അഭിധമ്മേ പടിക്ഖിത്തോതി. **ദിട്ഠ**ന്തി രൂപായതനം . **സുത**ന്തി സദ്ദായതനം. **മുത**ന്തി പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനഞ്ച. **വിഞ്ഞാത**ന്തി അവസിട്ഠം ധമ്മാരമ്മണപരിയാപന്നരൂപം. **പത്ത**ന്തി പരിയേസിത്വാ വാ അപരിയേസിത്വാ വാ പത്തം. **പരിയേസിത**ന്തി പത്തം വാ അപ്പത്തം വാ പരിയേസിതം. **വിതക്കിതം വിചാരിത**ന്തി വിതക്കനവസേന അനുമജ്ജനവസേന ച ആലമ്ബിതം. **മനസാനുചിന്തിത**ന്തി ചിത്തേന അനു അനു ചിന്തിതം. **അയം സദേവകേ...പേ॰... അനിസ്സിതേന ചിത്തേന ന ഞായതി ഝായന്തോ**തി അയം ഖീണാസവോ ഫലസമാപത്തിഝാനേന ഝായന്തോ പുബ്ബേവ തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയാനം സുട്ഠു പഹീനത്താ സദേവകേ ലോകേ...പേ॰... മനുസ്സായ യത്ഥ കത്ഥചിപി അനിസ്സിതേന ചിത്തേന ഝായതി നാമ. തതോ ഏവ ലോകേ കേനചിപി ന ഞായതി “അയം ഇദം നാമ നിസ്സായ ഝായതീ”തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “നമോ തേ പുരിസാജഞ്ഞ, നമോ തേ പുരിസുത്തമ;
> യസ്സ തേ നാഭിജാനാമ, കിം ത്വം നിസ്സായ ഝായസീ”തി. (നേത്തി॰ ൧൮);

ഇദാനി ഖീണാസവചിത്തസ്സ കത്ഥചിപി അനിസ്സിതഭാവം **ഗോധികസുത്തേന** (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൯) **വക്കലിസുത്തേന** (സം॰ നി॰ ൩.൮൭) ച വിഭാവേതും **“യഥാ മാരോ”**തിആദി വുത്തം. **വിഞ്ഞാണം സമന്വേസന്തോ**തി പരിനിബ്ബാനതോ ഉദ്ധം വിഞ്ഞാണം പരിയേസന്തോ. **“പപഞ്ചാതീതോ”**തിആദിനാ അദസ്സനസ്സ കാരണമാഹ. **അനിസ്സിതചിത്താ ന ഞായന്തി ഝായമാനാ**തി ന കേവലം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ ഖീണാസവസ്സ ചിത്തഗതിം മാരാദയോ ന ജാനന്തി, അപി ച ഖോ സഉപാദിസേസായപി നിബ്ബാനധാതുയാ തസ്സ തം ന ജാനന്തീതി അത്ഥോ. **അയം ദേസനാസന്ധീ**തി **ഗോധികസുത്തവക്കലിസുത്താനം** വിയ സുത്തന്താനം അഞ്ഞമഞ്ഞഅത്ഥസംസന്ദനാ ദേസനാസന്ധി നാമ.

നിദ്ദേസസന്ധീതി നിദ്ദേസസ്സ സന്ധി നിദ്ദേസസന്ധി, നിദ്ദേസേന വാ സന്ധി നിദ്ദേസസന്ധി. പുരിമേന സുത്തസ്സ നിദ്ദേസേന തസ്സേവ പച്ഛിമസ്സ നിദ്ദേസസ്സ, പച്ഛിമേന വാ പുരിമസ്സ സമ്ബന്ധനന്തി അത്ഥോ. തം ദസ്സേതും യസ്മാ ഭഗവാ യേഭുയ്യേന പഠമം വട്ടം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ വിവട്ടം ദസ്സേതി, തസ്മാ **“നിസ്സിതചിത്താ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നിസ്സിതം ചിത്തം ഏതേസന്തി **നിസ്സിതചിത്താ,** പുഗ്ഗലാ, നിദ്ദിസിതബ്ബാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായാതി അധിപ്പായോ. ധമ്മാധിട്ഠാനായ പന നിസ്സിതം ചിത്തം ഏത്ഥാതി **നിസ്സിതചിത്താ,** നിസ്സിതചിത്തവന്തോ തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയവസേന പവത്താ സുത്തപദേസാ. സേസമേത്ഥ സബ്ബം പാകടമേവ.

ചതുബ്യൂഹഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആവട്ടഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൨൯. തത്ഥ കതമോ ആവട്ടോ ഹാരോതി ആവട്ടഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **ആരമ്ഭഥാ**തി ആരമ്ഭധാതുസങ്ഖാതം വീരിയം കരോഥ. **നിക്കമഥാ**തി കോസജ്ജപക്ഖതോ നിക്ഖന്തത്താ നിക്കമധാതുസങ്ഖാതം തദുത്തരിവീരിയം കരോഥ. **യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ**തി യസ്മാ സീലസംവരോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേസു ധമ്മേസു പതിട്ഠിതാനം ജാഗരിയാനുയോഗവസേന ആരമ്ഭനിക്കമധാതുയോ സമ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ തഥാഭൂതസമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതേ ഭഗവതോ സാസനേ യുത്തപ്പയുത്താ ഹോഥ. **ധുനാഥ മച്ചുനോ സേനം, നളാഗാരംവ കുഞ്ജരോ**തി ഏവം പടിപജ്ജന്താ ച തേധാതുഇസ്സരസ്സ മച്ചുരാജസ്സ വസം സത്തേ നേതീതി തസ്സ സേനാസങ്ഖാതം അബലം ദുബ്ബലം യഥാ നാമ ബലൂപപന്നോ കുഞ്ജരോ നളേഹി കതം അഗാരം ഖണേനേവ വിദ്ധംസേതി, ഏവമേവ കിലേസഗണം ധുനാഥ വിധമഥ വിദ്ധംസേഥാതി അത്ഥോ (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൮൫).

ഇദാനി യദത്ഥം അയം ഗാഥാ നിക്ഖിത്താ, തം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **“ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാതി വീരിയസ്സ പദട്ഠാന”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാ**തി ഇദം വചനം **വീരിയസ്സ പദട്ഠാനം** വീരിയപയോഗസ്സ കാരണം വീരിയാരമ്ഭേ നിയോജനതോ, “യോഗാ വേ ജായതീ

ഭൂരീ"തി (ധം പം ൨൮൨) വചനതോ യോഗോ ഭാവനാ. തത്ഥ വിപസ്സനാഭാവനായ വക്ഖമാനത്താ സമാധിഭാവനാ ഇധാധിപ്പേതാതി വുത്തം - **"യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേതി സമാധിസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. "മച്ചുനോ സേന"ന്തി വുത്തായ കിലേസസേനായ സമ്മാ ധുനനം ഞാണേനേവ ഹോതീതി ആഹ - **"ധുനാഥ...പേ... പദട്ഠാന"**ന്തി. പുന യഥാവുത്തവീരിയസമാധിപഞ്ഞാസമ്പയുത്തേസു ആധിപച്ചകിച്ചതായ പപഞ്ചപ്പഹാനസമത്ഥാ വട്ടമൂലം ഛിന്ദിത്വാ വിവട്ടം പാപേന്തി ചാതി ദസ്സനത്ഥം **"ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാതി വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഇമാനി പദട്ഠാനാനി ദേസനാതി** "യാനിമാനി വീരിയസ്സ പദട്ഠാന"ന്തിആദിനാ വീരിയാദീനം പദട്ഠാനാനി വുത്താനി, സാ ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥാതി ആദിദേസനാ, ന വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുആദീനീതി അത്ഥോ. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം.

ഏവം യഥാനിക്ഖിത്തായ ദേസനായ പദട്ഠാനവസേന അത്ഥം നിദ്ധാരേത്വാ ഇദാനി തം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മവസേന ആവട്ടേതുകാമോ തസ്സ ഭൂമിം ദസ്സേതും **"അയുഞ്ജന്താനം വാ സത്താനം യോഗേ യുഞ്ജന്താനം വാ ആരമ്ഭോ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യോഗേ ഭാവനായം തം അയുഞ്ജന്താനം വാ സത്താനം അപരിപക്കഞാണാനം വാസനാഭാഗേന ആയതിം വിജാനനത്ഥം അയം ദേസനാരമ്ഭോ യുഞ്ജന്താനം വാ പരിപക്കഞാണാനന്തി.

സോ പമാദോ ദുവിധോതി യേന പമാദേന ഭാവനം നാനുയുഞ്ജന്തി, സോ പമാദോ അത്തനോ കാരണഭേദേന ദുവിധോ. **അഞ്ഞാണേനാതി** പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണപടിച്ഛാദകേന സമ്മോഹേന. **നിവുതോതി** ഛാദിതോ. **ഞേയ്യട്ഠാനന്തി** ഞേയ്യഞ്ച തം "ഇതി രൂപം, ഇതി രൂപസ്സ സമുദയോ"തിആദിനാ ഞാണസ്സ പവത്തനട്ഠാനഞ്ചാതി ഞേയ്യട്ഠാനം. അനേകഭേദത്താ പാപധമ്മാനം തബ്ബസേന അനേകഭേദോപി പമാദോ മൂലഭൂതായ അവിജ്ജായ വസേന ഏകോ ഏവാതി ആഹ - **"ഏകവിധോ അവിജ്ജായാ"**തി. ലാഭവിനിച്ഛയപരിഗ്ഗഹമച്ഛരിയാനി പരിയേസനാആരക്ഖാപരിഭോഗേസു അന്തോഗധാനി. ഛന്ദരാഗജ്ഝോസാനാ തണ്ഹാ ഏവാതി തണ്ഹാമൂലകേപി ധമ്മേ ഏത്ഥേവ പക്ഖിപിത്വാ **"തിവിധോ തണ്ഹായാ"**തി വുത്തം.

രൂപീസു ഭവേസൂതി രൂപധമ്മേസു. **അജ്ഝോസാനന്തി** തണ്ഹാഭിനിവേസോ. ഏതേന **"തണ്ഹായ രൂപകായോ പദട്ഠാന"**ന്തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരതി. അനാദിമതി ഹി സംസാരേ ഇത്ഥിപുരിസാ അഞ്ഞമഞ്ഞരൂപാഭിരാമാ, അയഞ്ചത്ഥോ **ചിത്തപരിയാദാനസുത്തേന** (അം നിം ൧.൧-൧൦) ദീപേതബ്ബോ. **അരൂപീസു സമ്മോഹോതി** ഫസ്സാദീനം അതിസുഖുമസഭാവത്താ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ ദുക്കരത്താ ച അരൂപധമ്മേസു സമ്മോഹോ, സത്താനം പതിട്ഠിതോതി വചനസേസോ. ഏവം നിദ്ധാരിതേ രൂപകായനാമകായസങ്ഖാതേ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകേ ആരമ്മണകരണവസേന പവത്തം തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജഞ്ച അവിസേസേന വുത്തം ചതുപാദാനാനം വസേന വിഭജിത്വാ തേസം ഖന്ധാനം ഉപാദാനാനഞ്ച ദുക്ഖസമുദയഭാവേന സഹപരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബഭാവം ദസ്സേതി **"തത്ഥ രൂപകായോ"**തിആദിനാ.

൩൦. ഏവം പമാദമുഖേന പുരിമസച്ചദ്വയം നിദ്ധാരേത്വാ പമാദമുഖേനേവ അപരമ്പി സച്ചദ്വയം നിദ്ധാരേതും **"തത്ഥ യോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാതി** തസ്സ പമാദസ്സ. **സമ്പടിവേധേനാതി** സമ്മാ പരിജാനനേന അസ്സാദാദീനം ജാനനേന. **രക്ഖണാ പടിസംഹരണാതി** അത്തനോ ചിത്തസ്സ രക്ഖണസങ്ഖാതാ പമാദസ്സ പടിസംഹരണാ, തപ്പടിപക്ഖേന സങ്കോചനാ അപ്പമാദാനുയോഗേന യാ ഖേപനാ. **അയം സമഥോതി** കിച്ചേന സമാധിം ദസ്സേതി. അയം വോദാനപക്ഖവിസഭാഗധമ്മവസേന ആവട്ടനാ. **"യദാ ജാനാതി കാമാനം...പേ... ആനിസംസ"**ന്തി ഇമിനാ സമഥാധിഗമസ്സ ഉപായം ദസ്സേതി.

തത്ഥ **കാമാനന്തി** വത്ഥുകാമാനഞ്ച കിലേസകാമാനഞ്ച. **അസ്സാദഞ്ച അസ്സാദതോതി** കാമേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനം സുഖസോമനസ്സസങ്ഖാതം അസ്സാദം അസ്സാദതായ അസ്സാദമത്തതോ. **ആദീനവന്തി** "അപ്പസ്സാദാ കാമാ ബഹുദുക്ഖാ"തിആദിനാ (മം നിം ൧.൨൩൪) വുത്തം ആദീനവം ദോസം. **നിസ്സരണന്തി** പഠമജ്ഝാനം. വുത്തഞ്ഹേതം - "കാമാനമേതം നിസ്സരണം യദിദം നേക്ഖമ്മ"ന്തി (ഇതിവു ൭൨). **ഓകാരന്തി** ലാമകഭാവം. **സംകിലേസന്തി** സംകിലിസ്സനം. കാമഹേതു ഹി സത്താ സംകിലിസ്സന്തി. **വോദാനന്തി** വിസുജ്ഝനം. **നേക്ഖമ്മേ ച ആനിസംസന്തി** നീവരണപ്പഹാനാദിഗുണവിസേസയോഗം. **തത്ഥാതി** തസ്മിം യഥാവുത്തേ സമഥേ സതി. **യാ വീമംസാതി** യാ പഞ്ഞാ. "സമാഹിതോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം നിം ൪.൧൦൭൨) ഹി വുത്തം. യഥാ തണ്ഹാസഹിതാവ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ, ഏവം അവിജ്ജാസഹിതാവ തണ്ഹാ ഉപാദാനാനം പച്ചയോ. താസു നിരുദ്ധാസു ഉപാദാനാദീനം അഭാവോ ഏവാതി തണ്ഹാഅവിജ്ജാപഹാനേന സകലവട്ടദുക്ഖനിരോധം ദസ്സേന്തോ **"ഇമേസു

ദീസു ധമ്മേസു പഹീനേസൂ"തിആദിമാഹ. ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനി വിസഭാഗസഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന നിദ്ധാരിതാനീതി അധിപ്പായോ.

ഏവം വോദാനപക്ഖം നിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ വിസഭാഗധമ്മവസേന സഭാഗധമ്മവസേന ച ആവട്ടനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സംകിലേസപക്ഖം നിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ വിസഭാഗധമ്മവസേന സഭാഗധമ്മവസേന ച ആവട്ടനം ദസ്സേതും **"യഥാപി മൂലേ"**തി ഗാഥമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യഥാ നാമ പതിട്ഠാഹേതുഭാവേന മൂലന്തി ലദ്ധവോഹാരേ ഭൂമിഗതേ രുക്ഖസ്സ അവയവേ ഫരസുഛേദാദിഅന്തരായാഭാവേന അനുപദ്ദവേ തതോ ഏവ ദള്ഹേ ഥിരേ സതി ഖന്ധേ ഛിന്നേപി അസ്സത്ഥാദിരുക്ഖോ രുഹതി, ഏവമേവ തണ്ഹാനുസയസങ്ഖാതേ അത്തഭാവരുക്ഖസ്സ മൂലേ മഗ്ഗഞാണഫരസുനാ അനുപച്ഛിന്നേ തയിദം ദുക്ഖം പുനപ്പുനം അപരാപരഭാവേന നിബ്ബത്തതി ന നിരുജ്ഝതീതി. കാമതണ്ഹാദിനിവത്തനത്ഥം **"ഭവതണ്ഹായാ"**തി വുത്തം. **ഏതസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയോ**തി ഏതസ്സ ഭവതണ്ഹാസങ്ഖാതസ്സ ധമ്മസ്സ ഭവേസു ആദീനവപ്പടിച്ഛാദനാദിവസേന അസ്സാദഗ്ഗഹണസ്സ പച്ചയോ. വുത്തഞ്ഹേതം - "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ വ.൫൭). തേനേവാഹ - **"അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹി ഭവതണ്ഹാ"**തി. ഇധ സമഥോ വിപസ്സനാ ച മഗ്ഗസമാധി മഗ്ഗപഞ്ഞാ ച അധിപ്പേതാതി ആഹ - **"യേന തണ്ഹാനുസയം സമൂഹനതീ"**തിആദി. **ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനീ**തി വിസഭാഗസഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന നിദ്ധാരിതാനീതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇദാനി ന കേവലം നിദ്ധാരിതേഹേവ വിസഭാഗസഭാഗധമ്മേഹി ആവട്ടനം, അഥ ഖോ പാളിആഗതേഹിപി തേഹി ആവട്ടനം ആവട്ടഹാരോതി ദസ്സനത്ഥം **"സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"**ന്തി ഗാഥമാഹ . തത്ഥ **സബ്ബപാപസ്സാ**തി സബ്ബാകുസലസ്സ. **അകരണ**ന്തി അനുപ്പാദനം. **കുസലസ്സാ**തി ചതുഭൂമകകുസലസ്സ. **ഉപസമ്പദാ**തി പടിലാഭോ. **സചിത്തപരിയോദാപന**ന്തി അത്തനോ ചിത്തവോദാനം, തം പന അരഹത്തേന ഹോതി. ഇതി സീലസംവരേന സബ്ബപാപം പഹായ സമഥവിപസ്സനാഹി കുസലം സമ്പാദേത്വാ അരഹത്തഫലേന ചിത്തം പരിയോദപേതബ്ബന്തി **ഏതം ബുദ്ധാന സാസനം** ഓവാദോ അനുസിട്ഠീതി അയം സങ്ഖേപത്ഥോ, വിത്ഥാരതോ പന അത്ഥോ പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതി.

തത്ഥ **"സബ്ബപാപം നാമാ"**തിആദീസു **ദോസസമുട്ഠാന**ന്തി ദോസോ സമുട്ഠാനമേവ ഏതസ്സാതി ദോസസമുട്ഠാനം, ന ദോസോ ഏവ സമുട്ഠാനന്തി. ലോഭസമുട്ഠാനായപി പിസുണവാചായ സമ്ഭവതോ. കായദുച്ചരിതന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ "ദോസസമുട്ഠാന"ന്തി നപുംസകനിദ്ദേസോ. **ലോഭസമുട്ഠാനം മോഹസമുട്ഠാന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സമ്ഫപ്പലാപോ ഉദ്ധച്ചചിത്തേന പവത്തയതീതി അധിപ്പായേന തസ്സ മോഹസമുട്ഠാനതാ വുത്താ.

ഏവം ദുച്ചരിതഅകുസലകമ്മപഥകമ്മവിഭാഗേന "സബ്ബപാപ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തപാപം വിഭജിത്വാ ഇദാനിസ്സ അകുസലമൂലവസേന അഗതിഗമനവിഭാഗമ്പി ദസ്സേതും **"അകുസലമൂല"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അകുസലമൂലം പയോഗം ഗച്ഛന്ത**ന്തി ലോഭാദിഅകുസലാനി കായവചീപയോഗം ഗച്ഛന്താനി, കായവചീപയോഗം സമുട്ഠാപേന്താനീതി അത്ഥോ. **ഛന്ദാ**തി ഛന്ദഹേതു. **യം ഛന്ദാ അഗതിം ഗച്ഛതി, ഇദം ലോഭസമുട്ഠാന**ന്തി ഛന്ദാ അഗതിം ഗച്ഛതീതി യദേതം അഗതിഗമനം, ഇദം ലോഭസമുട്ഠാനന്തി. ഏവം സേസേസുപി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്താവതാ "സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"ന്തി ഏത്ഥ പാപം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്സ അകരണം ദസ്സേന്തോ **"ലോഭോ...പേ॰... പഞ്ഞായാ"**തി തീഹി കുസലമൂലേഹി തിണ്ണം അകുസലമൂലാനം പഹാനവസേന സബ്ബപാപസ്സ അകരണം അനുപ്പാദനമാഹ. തഥാ **ലോഭോ ഉപേക്ഖായാ**തിആദിനാ ബ്രഹ്മവിഹാരേഹി. തത്ഥ അരതിം വൂപസമേന്തീ മുദിതാ തസ്സാ മൂലഭൂതം മോഹം പജഹതീതി കത്വാ വുത്തം - **"മോഹോ മുദിതായ പഹാനം അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛതീ"**തി.

൩൫. ഇദാനി അഞ്ഞേനപി പരിയായേന പാപം തസ്സ അകരണഞ്ച ദസ്സേത്വാ സേസപദാനഞ്ച അത്ഥവിഭാവനമുഖേന സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനം ദസ്സേതും **"സബ്ബപാപം നാമ അട്ഠ മിച്ഛത്താനീ"**തിആദി വുത്തം. **അകിരിയാ അകരണം അനജ്ഝാചാരോ**തി തീഹിപി പദേഹി മിച്ഛത്താനം അനുപ്പാദനമേവ വദതി. തഥാ **കിരിയാ കരണം അജ്ഝാചാരോ**തി തീഹിപി പദേഹി ഉപ്പാദനമേവ വദതി. **അജ്ഝാചാരോ**തി അധിട്ഠഹിത്വാ ആചരണം. **അതീതസ്സാ**തി ചിരകാലപ്പവത്തിവസേന പുരാണസ്സ. **മഗ്ഗസ്സാ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ. വുത്തഞ്ഹേതം - "പുരാണമഗ്ഗം പുരാണം അഞ്ജസന്തി ഖോ അരിയസ്സേതം അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ വ.൬൫ അത്ഥതോ സമാനം). അതീതേന വാ വിപസ്സിനാ ഭഗവതാ യഥാധിഗതം ദേസിതഭാവം

സന്ധായ “അതീതസ്സ മഗ്ഗസ്സാ”തി വുത്തം. വിപസ്സിനോ ഹി അയം ഭഗവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസഗാഥാതി.

യം പടിവേധേനാതി യസ്സ പരിഞ്ഞാഭിസമയേന. **യം പരിയോദാപിതം, അയം നിരോധോ**തി യദിപി അസങ്ഖതാ ധാതു കേനചി സംകിലേസേന ന സംകിലിസ്സതി, അധിഗച്ഛന്തസ്സ പന പുഗ്ഗലസ്സ വസേന ഏവം വുത്തം. തസ്സ ഹി യാവ സംകിലേസാ ന വിഗച്ഛന്തി, താവ അസങ്ഖതാ ധാതു അപരിയോദപിതാതി വുച്ചതി. യഥാ നിബ്ബാനാധിഗമേന യേ ഖന്ധാ വൂപസമേതബ്ബാ, തേസം സേസഭാവേന അസേസഭാവേന ച “സഉപാദിസേസാ”തി ച, “അനുപാദിസേസാ”തി ച വുച്ചതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ഇമാനി പാളിആഗതധമ്മാനം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന നിദ്ധാരിതാനി ചത്താരി സച്ചാനി പുനപി പാളിആഗതധമ്മാനം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മാവട്ടനേന ആവട്ടഹാരം ദസ്സേതും **“ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതീ”**തി ഗാഥമാഹ. തസ്സാ പദത്ഥോ പുബ്ബേ വുത്തോ ഏവ. **ധമ്മോ**തി പുഞ്ഞധമ്മോ ഇധാധിപ്പേതോ. തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **“ധമ്മോ നാമ ദുവിധോ ഇന്ദ്രിയസംവരോ മഗ്ഗോ ചാ”**തി ആഹ. ഇന്ദ്രിയസംവരസീസേന ചേത്ഥ സബ്ബമ്പി സീലം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം . സബ്ബാ ഉപപത്തിയോ **ദുഗ്ഗതി** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിയോഗേന ദുക്ഖാ ഗതിയോതി കത്വാ. യഥാവുത്തേ ദുവിധേ ധമ്മേ പഠമോ ധമ്മോ യഥാ സുചിണ്ണോ ഹോതി, യതോ ച സോ രക്ഖതി, യത്ഥ ച പതിട്ഠാപേതി, തം സബ്ബം ദസ്സേതും **“തത്ഥ യാ സംവരസീലേ അഖണ്ഡകാരിതാ”**തിആദി വുത്തം. ഇദാനി തസ്സ ധമ്മസ്സ അപായതോ രക്ഖണേ ഏകന്തികഭാവം വിഭാവേതും ഗാമണിസംയുത്തേ (സം॰ നി॰ ൪.൩൫൮) **അസിബന്ധകപുത്തസുത്തം** ആഭതം.

തത്ഥ **ഏവന്തി** പകാരേന. **ച**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനേ, ഇമിനാപി പകാരേന അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. **അസിബന്ധകപുത്തോ**തി അസിബന്ധകസ്സ നാമ പുത്തോ. ഗാമേ ജേട്ഠകതായ **ഗാമണീ. പച്ഛാഭൂമകാ**തി പച്ഛാഭൂമിവാസിനോ. **കാമണ്ഡലുകാ**തി സകമണ്ഡലുനോ. **സേവാലമാലികാ**തി പാതോവ ഉദകതോ സേവാലഞ്ചേവ ഉപ്പലാദീനി ച ഗഹേത്വാ ഉദകസുദ്ധിഭാവജാനനത്ഥം മാലം കത്വാ പിളന്ധനകാ. **ഉദകോരോഹകാ**തി സായം പാതം ഉദകം ഓരോഹണകാ. **ഉയ്യാപേന്തീ**തി ഉപരിയാപേന്തി. **സഞ്ഞാപേന്തീ**തി സമ്മാ യാപേന്തി. **സഗ്ഗം നാമ ഓക്കാമേന്തീ**തി പരിവാരേത്വാ ഠിതാവ “ഗച്ഛ, ഭോ, ബ്രഹ്മലോകം, ഗച്ഛ, ഭോ, ബ്രഹ്മലോക”ന്തി വദന്താ സഗ്ഗം പവേസേന്തി.

അനുപരിസക്കേയ്യാതി അനുപരിഗച്ഛേയ്യ. **ഉമ്മുജ്ജാ**തി ഉട്ഠഹ. **ഉപ്ലവാ**തി ജലസ്സ ഉപരിപ്ലവ. **ഥലമുപ്ലവാ**തി ഥലം അഭിരുഹ. **തത്ര യാസ്സാ**തി തത്ര യം അസ്സ, യം ഭവേയ്യ. **സക്ഖരകഠല**ന്തി സക്ഖരാ വാ കഠലാ വാ. **സാ അധോഗാമീ അസ്സാ**തി സാ അധോ ഗച്ഛേയ്യ, ഹേട്ഠാഗാമീ ഭവേയ്യ. **അധോ ഗച്ഛേയ്യാ**തി ഹേട്ഠാ ഗച്ഛേയ്യ. **മഗ്ഗസ്സാ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ. **തിക്ഖതാ**തി തിഖിണതാ. സാ ച ഖോ ന സത്ഥകസ്സ വിയ നിസിതകരണതാ, അഥ ഖോ ഇന്ദ്രിയാനം പടുഭാവോതി ദസ്സേതും **“അധിമത്തതാ”**തി ആഹ. നനു ച അരിയമഗ്ഗോ അത്തനാ പഹാതബ്ബകിലേസേ അനവസേസം സമുച്ഛിന്ദതീതി അതിഖിണോ നാമ നത്ഥീതി? സച്ചമേതം, തഥാപി നോ ച ഖോ “യഥാ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സാ”തി വചനതോ സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്താനം കിലേസപ്പഹാനം പതി അത്ഥി കാചി വിസേസമത്താതി സക്കാ വത്തും. അയം പന വിസേസോ ന ഇധാധിപ്പേതോ, സബ്ബുപപത്തിസമതിക്കമനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യസ്മാ പന അരിയമഗ്ഗേന ഓധിസോ കിലേസാ പഹീയന്തി, തഞ്ച നേസം തഥാപഹാനം മഗ്ഗധമ്മേസു ഇന്ദ്രിയാനം അപാടവപാടവതരപാടവതമഭാവേന ഹോതീതി യോ വജിരൂപമധമ്മേസു മത്ഥകപ്പത്താനം അഗ്ഗമഗ്ഗധമ്മാനം പടുതമഭാവോ. അയം ഇധ മഗ്ഗസ്സ തിക്ഖതാതി അധിപ്പേതാ. തേനേവാഹ - **“അയം ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സബ്ബാഹി ഉപപത്തീഹി രക്ഖതീ”**തി. **“തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ”**തിആദിനാ **സുത്തന്തരേന** (ഉദാ॰ ൩൪) സുഗതിസഞ്ഞിതാനമ്പി ഉപപത്തീനം ദുഗ്ഗതിഭാവം സാധേതി.

൩൪. ഇദാനി യഥാവുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ വിസഭാഗധമ്മാനം തണ്ഹാവിജ്ജാദീനം സഭാഗധമ്മാനഞ്ച സമഥവിപസ്സനാദീനം നിദ്ധാരണവസേന ആവട്ടഹാരം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **“തത്ഥ ദുഗ്ഗതീനം ഹേതു തണ്ഹാ ച അവിജ്ജാ ചാ”**തിആദിമാഹ. തം പുബ്ബേ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **ഇദം വുച്ചതി ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി ഇദം അരിയം സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതം മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയന്തി വുച്ചതി. **യം രക്ഖതീ**തി സബ്ബാഹി ദുഗ്ഗതീഹി രക്ഖന്തസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണഭൂതോ നിരോധോ രക്ഖന്തോ വിയ വുത്തോ, നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവേന ഉപചരിതത്താ. ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനി വിസഭാഗസഭാഗധമ്മാവട്ടനവസേന നിദ്ധാരിതാനീതി അധിപ്പായോ.

ആവട്ടഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൩. **തത്ഥ കതമോ വിഭത്തിഹാരോതി** വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ ധമ്മവിഭത്തിഭൂമിവിഭത്തിപദട്ഠാനവിഭത്തീതി തിവിധാ വിഭത്തി. താസു യസ്മാ ധമ്മേസു വിഭാഗതോ നിദ്ദിട്ഠേസു തത്ഥ ലബ്ഭമാനോ ഭൂമിവിഭാഗോ പദട്ഠാനവിഭാഗോ ച നിദ്ദിസിയമാനോ സുവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതി, തസ്മാ ധമ്മവിഭത്തിം താവ നിദ്ദിസന്തോ സോളസവിധേ പട്ഠാനേ യേസം സുത്താനം വസേന വിസേസതോ വിഭജിതബ്ബാ, താനി സുത്താനി ദസ്സേതും **"ദ്വേ സുത്താനി വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ചാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ വാസനാ പുഞ്ഞഭാവനാ, തസ്സാ ഭാഗോ കോട്ഠാസോ വാസനാഭാഗോ, തസ്സ ഹിതന്തി **വാസനാഭാഗിയം,** സുത്തം. നിബ്ബിജ്ഝനം ലോഭക്ഖന്ധാദീനം പദാലനം നിബ്ബേധോ, തസ്സ ഭാഗോതി സേസം പുരിമസദിസമേവ. യസ്മിം സുത്തേ തീണി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി ദേസിതാനി, തം സുത്തം വാസനാഭാഗിയം. യസ്മിം പന സേക്ഖാസേക്ഖാ ദേസിതാ, തം നിബ്ബേധഭാഗിയം. അയഞ്ച അത്ഥോ **പാളിയം**യേവ ആഗമിസ്സതി.

പുഞ്ഞഭാഗിയാതി പുഞ്ഞഭാഗേ ഭവാ. തഥാ **ഫലഭാഗിയാ** വേദിതബ്ബാ. **ഫല**ന്തി പന സാമഞ്ഞഫലം. **സംവരസീല**ന്തി പാതിമോക്ഖസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി പഞ്ച സംവരാ സംവരസീലം. **പഹാനസീല**ന്തി തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചപ്പഹാനാനി. തേസു നിസ്സരണപ്പഹാനവജ്ജാനം പഹാനാനം വസേന പഹാനസീലം വേദിതബ്ബം. **സോ**തി യോ വാസനാഭാഗിയസുത്തസമ്പടിഗ്ഗാഹകോ, സോ. **തേന ബ്രഹ്മചരിയേനാ**തി തേന സംവരസീലസങ്ഖാതേന സേട്ഠചരിയേന കാരണഭൂതേന ബ്രഹ്മചാരീ ഭവതി. ഏത്ഥ ച അട്ഠസമാപത്തിബ്രഹ്മചരിയസ്സ ന പടിക്ഖേപോ, കേചി പന "തേനേവ ബ്രഹ്മചരിയേനാ"തി പഠന്തി, തേസം മതേന സിയാ തസ്സ പടിക്ഖേപോ.

പഹാനസീലേ ഠിതോതി സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനാനം വസേന പഹാനസീലേ ഠിതോ. **തേന ബ്രഹ്മചരിയേനാ**തി തേന പഹാനസീലേന വിസേസഭൂതേന മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയേന. യേ പന "തേനേവ ബ്രഹ്മചരിയേനാ"തി പഠന്തി, തേസം അയം പാഠോ "വാസനാഭാഗിയം നാമ സുത്തം ദാനകഥാ, സീലകഥാ, സഗ്ഗകഥാ, പുഞ്ഞവിപാകകഥാ"തി. യേ പന "തേന ബ്രഹ്മചരിയേനാ"തി പഠന്തി, തേസം അയം പാഠോ - "വാസനാഭാഗിയം നാമ സുത്തം ദാനകഥാ, സീലകഥാ, സഗ്ഗകഥാ കാമാനം ആദീനവോ നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസോ"തി. തത്ഥ കതമോ പാഠോ യുത്തതരോതി? പച്ഛിമോ പാഠോതി നിട്ഠം ഗന്തബ്ബം. യസ്മാ "നിബ്ബേധഭാഗിയം നാമ സുത്തം യാ ചതുസച്ചപ്പകാസനാ"തി വക്ഖതി, ന ഹി മഹാഥേരോ സാവസേസം കത്വാ ധമ്മം ദേസേസീതി.

"നത്ഥി പജാനനാ"തിആദിനാ ഉഭിന്നം സുത്താനം സാതിസയം അസങ്കരകാരണം ദസ്സേതി. തത്ഥ **പജാനനാ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ പദട്ഠാനഭൂതാ വുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ. **ഇമാനി ചത്താരി സുത്താനീ**തി ഇമേസം സുത്താനം വാസനാഭാഗിയനിബ്ബേധഭാഗിയാനം വക്ഖമാനാനഞ്ച സംകിലേസഭാഗിയഅസേക്ഖഭാഗിയാനം വസേന ചത്താരി സുത്താനി. **ദേസനായാ**തി ദേസനാനയേന. **സബ്ബതോ വിചയേന ഹാരേന വിചിനിത്വാ**തി സബ്ബതോഭാഗേന ഏകാദസസു ഠാനേസു പക്ഖിപിത്വാ വിചയേന ഹാരേന വിചിനിത്വാ. **"യുത്തിഹാരേന യോജേതബ്ബാനീ"**തി ഏതേന വിചയഹാരയുത്തിഹാരാ വിഭത്തിഹാരസ്സ പരികമ്മട്ഠാനന്തി ദസ്സേതി. **"യാവതികാ ഞാണസ്സ ഭൂമീ"**തി ഇമിനാ വിഭത്തിഹാരസ്സ മഹാവിസയതം ദസ്സേതി.

൩൪. ഏവം വാസനാഭാഗിയനിബ്ബേധഭാഗിയഭാവേഹി ധമ്മേ ഏകദേസേന വിഭജിത്വാ ഇദാനി തേസം കിലേസഭാഗിയഅസേക്ഖഭാഗിയഭാവേഹി സാധാരണാസാധാരണഭാവേഹി വിഭജിതും **"തത്ഥ കതമേ ധമ്മാ സാധാരണാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കതമേ ധമ്മാ**തി കതമേ സഭാവധമ്മാ. **സാധാരണാ**തി അവിസിട്ഠാ, സമാനാതി അത്ഥോ. **ദ്വേ ധമ്മാ**തി ദുവേ പകതിയോ. പകതിഅത്ഥോ ഹി അയം ധമ്മ-സദ്ദോ "ജാതിധമ്മാനം സത്താന"ന്തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൩൩) വിയ. **നാമസാധാരണാ**തി നാമേന സാധാരണാ, കുസലാകുസലാതി സമാനനാമാതി അത്ഥോ. **വത്ഥുസാധാരണാ**തി വത്ഥുനാ നിസ്സയേന സാധാരണാ, ഏകസന്തതിപതിതതായ സമാനവത്ഥുകാതി അത്ഥോ. വിസേസതോ സംകിലേസപക്ഖേ പഹാനേകട്ഠാ നാമസാധാരണാ, സഹജേകട്ഠാ വത്ഥുസാധാരണാ. **അഞ്ഞേമ്പി ഏവം ജാതിയ**ന്തി കിച്ചപച്ചയപടിപക്ഖാദീഹി സമാനം സങ്ഗണ്ഹാതി. **മിച്ഛത്തനിയതാനം അനിയതാനന്തി** ഇദം പുഥുജ്ജനാനം ഉപലക്ഖണം. തസ്മാ സസ്സതവാദാ ഉച്ഛേദവാദാതി ആദികോ സബ്ബോ പുഥുജ്ജനഭേദോ ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബോ.

ദസനപ്പഹാതബ്ബാ കിലേസാ സാധാരണാ മിച്ഛത്തനിയതാനം അനിയതാനം ഏവ ച സമ്ഭവതോ സമ്മത്തനിയതാനം അസമ്ഭവതോ ച. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അരിയസാവകോതി സേക്ഖം സന്ധായ വദതി. **സബ്ബാ സാ അവീതരാഗേഹി സാധാരണാ**തി ലോകിയസമാപത്തി രൂപാവചരാ അരൂപാവചരാ ദിബ്ബവിഹാരോ ബ്രഹ്മവിഹാരോ പഠമജ്ഝാനസമാപത്തീതി ഏവമാദീഹി പരിയായേഹി സാധാരണാ. കുസലസമാപത്തി പന ഇമിനാ പരിയായേന സിയാ അസാധാരണാ , ഇമം പന ദോസം പസ്സന്താ കേചി "യം കിഞ്ചി... പേ०... സബ്ബാ സാ അവീതരാഗേഹി സാധാരണാ"തി പഠന്തി. കഥം തേ ഓധിസോ ഗഹിതാ, അഥ ഓധിസോ ഗഹേതബ്ബാ, കഥം സാധാരണാതി? അനുയോഗം മനസികത്വാ തം വിസോധേന്തോ ആഹ - **"സാധാരണാ ഹി ധമ്മാ ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞ"**ന്തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യഥാ മിച്ഛത്തനിയതാനം അനിയതാനഞ്ച സാധാരണാതി വുത്തം, ഏവം സാധാരണാ ധമ്മാ ന സബ്ബസത്താനം സാധാരണതായ സാധാരണാ, കസ്മാ? യസ്മാ **അഞ്ഞമഞ്ഞം പരം പരം സകം സകം വിസയം നാതിവത്തന്തി**. പടിനിയതഞ്ഹി തേസം പവത്തിട്ഠാനം, ഇതരഥാ തഥാ വോഹാരോ ഏവ ന സിയാതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ ച ഏതേ ഏവ ധമ്മാ ഏവം നിയതാ വിസയാ, തസ്മാ **"യോപി ഇമേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ന സോ തം ധമ്മം ഉപാതിവത്തതീ"**തി ആഹ. ന ഹി മിച്ഛത്തനിയതാനം അനിയതാനഞ്ച ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ കിലേസാ ന സന്തി, അഞ്ഞേസം വാ സന്തീതി ഏവം സേസേപി വത്തബ്ബം.

അസാധാരണോ നാമ ധമ്മോ തസ്സ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പച്ചത്തനിയതോ അരിയേസു സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മവസേന അനരിയേസു സബ്ബാഭബ്ബപഹാതബ്ബവസേന ഗവേസിതബ്ബോ, ഇതരസ്സ തഥാ നിദ്ദിസിതബ്ബഭാവാഭാവതോ. സോ ച ഖോ സാധാരണാവിധുരതായ തം തം ഉപാദായ തഥാവുത്തദേസനാനുസാരേനാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"കതമേ ധമ്മാ അസാധാരണാ യാവ ദേസനം ഉപാദായ ഗവേസിതബ്ബാ സേക്ഖാസേക്ഖാ ഭബ്ബാഭബ്ബാ"**തി ഇമിനാ. **അട്ഠമകസ്സാ**തി സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നസ്സ. **ധമ്മതാ**തി ധമ്മസഭാവോ പഠമസ്സ മഗ്ഗട്ഠതാ ദുതിയസ്സ ഫലട്ഠതാ. പഠമസ്സ വാ പഹീയമാനകിലേസതാ. ദുതിയസ്സ പഹീനകിലേസതാ. പുന **അട്ഠമകസ്സാ**തി അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠസ്സ. **നാമ**ന്തി സേക്ഖാതി നാമം. **ധമ്മതാ**തി തംതംമഗ്ഗട്ഠതാ ഹേട്ഠിമഫലട്ഠതാ ച. **പടിപന്നകാന**ന്തി മഗ്ഗസമങ്ഗീനം. **നാമ**ന്തി പടിപന്നകാതി നാമം. ഏവം "അട്ഠമകസ്സാ"തിആദിനാ അരിയപുഗ്ഗലേസു അസാധാരണധമ്മം ദസ്സേത്വാ ഇതരേസു നയദസ്സനത്ഥം **"ഏവം വിസേസാനുപസ്സിനാ"**തിആദി വുത്തം. ലോകിയധമ്മേസു ഏവ ഹി ഹീനാദിഭാവോ. തത്ഥ **വിസേസാനുപസ്സിനാ**തി അസാധാരണധമ്മാനുപസ്സിനാ. മിച്ഛത്തനിയതാനം അനിയതാ ധമ്മാ സാധാരണാ മിച്ഛത്തനിയതാ ധമ്മാ അസാധാരണാ. മിച്ഛത്തനിയതേസുപി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികാനം അനിയതാ ധമ്മാ സാധാരണാ. നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി അസാധാരണാതി ഇമിനാ നയേന വിസേസാനുപസ്സിനാ വേദിതബ്ബാ.

ഏവം നാനാനയേഹി ധമ്മവിഭത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭൂമിവിഭത്തിം പദട്ഠാനവിഭത്തിഞ്ച വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ദസ്സനഭൂമീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദസ്സനഭൂമീ**തി പഠമമഗ്ഗോ. യസ്മാ പന പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ അരിയസാവകോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമന്തോ നാമ ഹോതി, തതോ പരം ഓക്കന്തോ , തസ്മാ "ദസ്സനഭൂമി നിയാമാവക്കന്തിയാ പദട്ഠാന"ന്തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഹേട്ഠിമോ ഹേട്ഠിമോ മഗ്ഗോ ഉപരിഉപരിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ കാരണം ഹോതി, സക്കായദിട്ഠിആദീനി അപ്പഹായ കാമരാഗബ്യാപാദാദിപ്പഹാനസ്സ അസക്കുണേയ്യത്താ. തഥാപി അരിയമഗ്ഗോ അത്തനോ ഫലസ്സ വിസേസകാരണം ആസന്നകാരണഞ്ചാതി ദസ്സേതും **"ഭാവനാഭൂമി ഉത്തരികാനം ഫലാനം പത്തിയാ പദട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ഞാണുത്തരസ്സ തഥാവിധപച്ചയസമായോഗേ ച ഹോതീതി സാ വിപസ്സനായ പദട്ഠാനന്തി വുത്താ. ഇതരാ പന തിസ്സോപി പടിപദാ സമഥം ആവഹന്തി ഏവ. താസു സബ്ബമുദുതായ ദസ്സിതായ സേസാപി ദസ്സിതാ ഏവാതി ആഹ - **"ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ സമഥസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി.

ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂതി ദാനമേവ ദാനമയം, പുജ്ജഫലനിബ്ബത്തനട്ഠേന പുഞ്ഞം, തദേവ കത്തബ്ബതോ കിരിയാ, പയോഗസമ്പത്തിയാദീനം അധിട്ഠാനഭാവതോ വത്ഥു ചാതി ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു. **പരതോഘോസസ്സാ**തി ധമ്മസ്സവനസ്സ. **സാധാരണ**ന്തി ന ബീജം വിയ അങ്കുരസ്സ, ദസ്സനഭൂമിആദയോ വിയ വാ നിയാമാവക്കന്തിആദീനം ആവേണികം, അഥ ഖോ സാധാരണം, തദഞ്ഞകാരണേഹിപി പരതോഘോസസ്സ പവത്തനതോതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ കേചി ദായകസ്സ ദാനാനുമോദനം ആചിണ്ണന്തി ദാനം പരതോഘോസസ്സ കാരണന്തി വദന്തി. ദായകോ പന ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിം ആകങ്ഖന്തോ ദാനസീലാദിഗുണവിസേസാനം സവനേ യുത്തപ്പയുത്തോ ഹോതീതി ദാനം ധമ്മസ്സവനസ്സ കാരണം വുത്തം.

സീലസമ്പന്നോ വിപ്പടിസാരാഭാവേന സമാഹിതോ ധമ്മചിന്താസമത്ഥോ ഹോതീതി സീലം ചിന്താമയഞാണസ്സ കാരണന്തി ആഹ **"സീലമയ"**ന്തിആദി. **ഭാവനാമയ**ന്തി സമഥസങ്ഖാതം ഭാവനാമയം. **ഭാവനാമയിയാ**തി ഉപരിഝാനസങ്ഖാതായ വിപസ്സനാസങ്ഖാതായ ച ഭാവനാമയിയാ. പുരിമം പുരിമഞ്ഹി പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ പദട്ഠാനം. ഇദാനി യസ്മാ ദാനം സീലം ലോകിയഭാവനാ ച ന കേവലം യഥാവുത്തപരതോഘോസാദീനംയേവ, അഥ ഖോ യഥാക്കമം പരിയത്തിബാഹുസച്ചകമ്മട്ഠാനാനുയോഗമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീനമ്പി പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ തമ്പി നയം ദസ്സേതും പുന **"ദാനമയ"**ന്തിആദിനാ ദേസനം വഡ്ഢേസി. തഥാ പതിരൂപദേസവാസാദയോ കായവിവേകചിത്തവിവേകാദീനം കാരണം ഹോതീതി ഇമം നയം ദസ്സേതും **"പതിരൂപദേസവാസോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കുസലവീമംസായാ**തി പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ. **അകുസലപരിച്ചാഗോ**തി ഇമിനാ പഹാനപരിഞ്ഞാ വുത്താതി. **സമാധിന്ദ്രിയസ്സാ**തി മഗ്ഗസമാധിന്ദ്രിയസ്സ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വിഭത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൭. തത്ഥ കതമോ പരിവത്തനോ ഹാരോതി പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ യസ്മാ സംവണ്ണിയമാനേ സുത്തേ യഥാനിദ്ദിട്ഠാനം കുസലാകുസലധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേ അകുസലകുസലധമ്മേ പഹാതബ്ബഭാവാദിവസേന നിദ്ധാരണം പടിപക്ഖതോ പരിവത്തനം, തസ്മാ **"സമ്മാദിട്ഠിസ്സ പുരിസപുഗ്ഗലസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഭവതീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ സമ്മാ പസത്ഥാ, സുന്ദരാ ദിട്ഠി ഏതസ്സാതി സമ്മാദിട്ഠി, തസ്സ. സാ പനസ്സ സമ്മാദിട്ഠിതാ പുബ്ബഭാഗസമ്മാദിട്ഠിയാ വാ ലോകുത്തരസമ്മാദിട്ഠിയാ വാ വേദിതബ്ബാ. **മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഭവതീ**തി പുരിമനയേ വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിയാ പഹീനാ ഹോതി, വിക്ഖമ്ഭിതാതി അത്ഥോ. പച്ഛിമനയേ പഠമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ പഹീനാ സമുച്ഛിന്നാതി അത്ഥോ.

യേ ചസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാതി മിച്ഛാഭിനിവേസഹേതു യേ അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദയോ ലോഭാദയോ പാണാതിപാതാദയോ ച **അനേകേ** ലാമകട്ഠേന **പാപകാ** അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന **അകുസലാ** ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും. ഇമസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ അരിയസ്സ ച. **ധമ്മാ**തി സമഥവിപസ്സനാധമ്മാ, സത്തത്തിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മാ വാ അനുപ്പന്നാ വാ സമ്ഭവന്തി ഉപ്പന്നാ, ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. **സമ്മാസങ്കപ്പസ്സാ**തിആദീനമ്പി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - സമ്മാവിമുത്തിആദീനം മിച്ഛാവിമുത്തി അവിമുത്താവ സമാനാ "വിമുത്താ മയ"ന്തി ഏവംസഞ്ഞിനോ അവിമുത്തിയം വാ വിമുത്തിസഞ്ഞിനോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - മിച്ഛാ പാപികാ വിമുത്തി വിമോക്ഖോ ഏതസ്സാതി **മിച്ഛാവിമുത്തി**. അട്ഠങ്ഗാ ച മിച്ഛാവിമുത്തി യഥാവുത്തേനാകാരേന മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന ച പവത്താ അന്തദ്വയലക്ഖണാ. **സമ്മാവിമുത്തി** പന ഫലധമ്മാ, മിച്ഛാദിട്ഠികേ സമാസേവതോ മിച്ഛാവിമോക്ഖോ വാ മിച്ഛാവിമുത്തി. **മിച്ഛാവിമുത്തിഞാണദസ്സനം** പന മിച്ഛാവിമോക്ഖേ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ച സാരന്തി ഗഹണവസേന പവത്തോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ അന്തമസോ പാപം കത്വാ "സുകതം മയാ"തി പച്ചവേക്ഖതോ ഉപ്പന്നമോഹോ ച. **സമ്മാവിമുത്തിഞാണദസ്സനസ്സാ**തി ഏത്ഥ സേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണഞാണം സമ്മാവിമുത്തിഞാണദസ്സനന്തി അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി ഉത്തരിഭാവനാപാരിപൂരിയാ സംവത്തതി.

൩൮. ഏവം സമ്മാദിട്ഠിആദിമുഖേന മിച്ഛാദിട്ഠിആദിം ദസ്സേത്വാ പുന പാണാതിപാതഅദിന്നാദാനകാമേസുമിച്ഛാചാരാദിതോ വേരമണിയാദീഹി പാണാതിപാതാദീനം പരിവത്തനം ദസ്സേതും **"യസ്സാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കാലവാദിസ്സാ**തി ലക്ഖണവചനം. കാലേന സാപദേസം പരിയന്തവതിം അത്ഥസഞ്ഹിതന്തി സോ സമ്ഫപ്പലാപസ്സ പഹാനായ പടിപന്നോ ഹോതീതി വുത്തം.

പുന **"യേ ച ഖോ കേചീ"**തിആദിനാ സമ്മാദിട്ഠിആദിമുഖേനേവ മിച്ഛാദിട്ഠിആദീഹി ഏവ പരിവത്തനം പകാരന്തരേന ദസ്സേതി. തത്ഥ **സന്ദിട്ഠികാ**തി പച്ചക്ഖാ. **സഹധമ്മികാ**തി സകാരണാ. **ഗാരയ്ഹാ**തി ഗരഹിതബ്ബയുത്താ. **വാദാനുവാദാ**തി വാദാ ചേവ അനുവാദാ ച. "വാദാനുപാതാ"തിപി പാഠോ, വാദാനുപവത്തിയോതി അത്ഥോ. **പുജ്ജാ**തി പൂജനീയാ. **പാസംസാ**തി പസംസിതബ്ബാ.

പുന **"യേ ച ഖോ കേചീ"**തിആദിനാ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ അന്തദ്വയപരിവത്തനം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഭുഞ്ജിതബ്ബാ**തിആദീനി ചത്താരി പദാനി വത്ഥുകാമവസേന യോജേതബ്ബാനി. **ഭാവയിതബ്ബാ ബഹുലീകാതബ്ബാ**തി പദദ്വയം കിലേസകാമവസേന. **തേസം അധമ്മോ**തി

ഭാവേതബ്ബോ നാമ ധമ്മോ സിയാ, കാമാ ച തേസം ഭാവേതബ്ബാ ഇച്ഛിതാ, കാമേഹി ച വേരമണീ കാമാനം പടിപക്ഖോ, ഇതി സാ തേസം അധമ്മോ ആപജ്ജതീതി അധിപ്പായോ.

നിയ്യാനികോ ധമ്മോതി സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗോ. **ദുക്ഖോ**തി പാപം നിജ്ജരാപേസ്സാമാതി പവത്തിതം സരീരതാപനം വദതി. **സുഖോ**തി അനവജ്ജപച്ചയപരിഭോഗസുഖം. ഏതേസുപി വാരേസു വുത്തനയേനേവ അധമ്മഭാവാപത്തി വത്തബ്ബാ. ഇദാനി അസുഭസഞ്ഞാദിമുഖേന സുഭസഞ്ഞാദിപരിവത്തനം ദസ്സേതും **"യഥാ വാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണവസേന തേഭൂമകസങ്ഖാരാ അസുഭതോ ഉപട്ഠഹന്തീതി കത്വാ വുത്തം **"സബ്ബസങ്ഖാരേസു അസുഭാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ"**തി. **"യം യം വാ പനാ"**തിആദിനാ പടിപക്ഖസ്സ ലക്ഖണം വിഭാവേതി. തത്ഥ **അജ്ഝാപന്നോ**തി അധിആപന്നോ, അഭിഉപഗതോ പരിഞ്ഞാതോതി അത്ഥോ.

പരിവത്തനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വേവചനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൭. തത്ഥ കതമോ വേവചനോ ഹാരോതി വേവചനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ യഥാ വേവചനനിദ്ദേസോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"ഏകം ഭഗവാ ധമ്മം അഞ്ഞമഞ്ഞേഹി വേവചനേഹി നിദ്ദിസതീ"**തി വുത്തം. **വേവചനേഹീ**തി പരിയായസദ്ദേഹീതി അത്ഥോ. പദത്ഥോ പുബ്ബേ വുത്തോ ഏവ. കസ്മാ പന ഭഗവാ ഏകം ധമ്മം അനേകപരിയായേഹി നിദ്ദിസതീതി? വുച്ചതേ - ദേസനാകാലേ ആയതിഞ്ച കസ്സചി കഥഞ്ചി തദത്ഥപടിബോധോ സിയാതി പരിയായവചനം, തസ്മിം ഖണേ വിക്ഖിത്തചിത്താനം അഞ്ഞവിഹിതാനം അഞ്ഞേന പരിയായേന തദത്ഥാവബോധനത്ഥം പരിയായവചനം. തേനേവ പദേന പുന വചനേ തദഞ്ഞേസം തത്ഥ അധിഗതതാ സിയാതി മന്ദബുദ്ധീനം പുനപ്പുനം തദത്ഥസല്ലക്ഖണേ അസമ്മോസനത്ഥം പരിയായവചനം. അനേകേപി അത്ഥാ സമാനബ്യഞ്ജനാ ഹോന്തീതി യാ അത്ഥന്തരപരികപ്പനാ സിയാ, തസ്സാ പരിവജ്ജനത്ഥമ്പി പരിയായവചനം അനഞ്ഞസ്സ വചനേ അനേകാഹി താഹി താഹി സഞ്ഞാഹി തേസം തേസം അത്ഥാനം ഞാപനത്ഥമ്പി പരിയായവചനം സേയ്യഥാപി നിഘണ്ടുസത്ഥേ. ധമ്മകഥികാനം തന്തിഅത്ഥുപനിബന്ധനപരാവബോധനാനം സുഖസിദ്ധിയാപി പരിയായവചനം. അത്തനോ ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാപ്പത്തിയാ വിഭാവനത്ഥം, വേനേയ്യാനം തത്ഥ ബീജാവാപനത്ഥം വാ പരിയായവചനം ഭഗവാ നിദ്ദിസതി.

കിം ബഹുനാ യസ്സാ ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ യഥാ സബ്ബസ്മിം അത്ഥേ അപ്പടിഹതഞാണാചാരാ, തഥാ സബ്ബസ്മിം സദ്ദവോഹാരേതി ഏകമ്പി അത്ഥം അനേകേഹി പരിയായേഹി ബോധേതി, ന തത്ഥ ദന്ധായിതത്തം വിത്ഥായിതത്തം അത്ഥസ്സ. നാപി ധമ്മദേസനാഹാനി, ആവേണികോവായം ബുദ്ധധമ്മോതി പരിയായദേസനം ദസ്സേന്തോ **"ആസാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ആസാ നാമ വുച്ചതി യാ ഭവിസ്സസ്സ അത്ഥസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭവിസ്സസ്സ അത്ഥസ്സാ**തി അനാഗതസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ. **"അവസ്സം ആഗമിസ്സതീ"**തിആദിനാ തസ്സാ പവത്തിയാകാരം ദസ്സേതി. അനാഗതത്ഥവിസയാ തണ്ഹാ **ആസാ**. അനാഗതപച്ചുപ്പന്നത്ഥവിസയാ തണ്ഹാ **പിഹാ**തി അയമേതാസം വിസേസോ.

അത്ഥനിപ്ഫത്തിപടിപാലനാതി യായ ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ നിപ്ഫത്തിം പടിപാലേതി ആഗമേതി, യായ വാ നിപ്ഫന്നം അത്ഥം പടിപാലേതി രക്ഖതി. അയം **അഭിനന്ദനാ** നാമ, യഥാലദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ കേലായനാ നാമാതി അത്ഥോ. തം അത്ഥനിപ്ഫത്തിം സത്തസങ്ഖാരവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"പിയം വാ ഞാതി"**ന്തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ധമ്മ**ന്തി രൂപാദിആരമ്മണധമ്മം, അതിഇട്ഠാരമ്മണം അഭിനന്ദതി, അനിട്ഠാരമ്മണേഹിപി തം ദസ്സേതും **"അപ്പടിക്കൂലതോ വാ അഭിനന്ദതീ"**തി വുത്തം. പടിക്കൂലേപി ഹി വിപല്ലാസവസേന സത്തം, സങ്ഖാരം വാ അപ്പടിക്കൂലതോ അഭിനന്ദതി.

യാസു അനേകധാതൂസു പവത്തിയാ തണ്ഹാ "അനേകധാതൂസു സരാ"തി വുത്താ, താ ധാതുയോ വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"ചക്ഖുധാതൂ"**തിആദി വുത്തം. കിഞ്ചാപി **ധാതുവിഭങ്ഗാദീസു** (വിഭം ൧൭൨ ആദയോ) കാമധാതുആദയോ അഞ്ഞാപി അനേകധാതുയോ ആഗതാ, താസമ്പി ഏത്ഥേവ സമവരോധോതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠാരസേവേത്ഥ ദസ്സിതാ. **കേചി രൂപാധിമുത്താ**തിആദി താസു ധാതൂസു തണ്ഹായ പവത്തിദസ്സനം. തത്ഥ യസ്മാ പഞ്ച അജ്ഝത്തികാ ധാതുയോ സത്ത ച വിഞ്ഞാണധാതുയോ ധമ്മധാതു ച ധമ്മാരമ്മണേനേവ സങ്ഗഹിതാ, തസ്മാ അട്ഠാരസ ധാതുയോ ഉദ്ദിസിത്വാ ഛളേവ തണ്ഹായ പവത്തിട്ഠാനാനി വിഭത്താനീതി ദട്ഠബ്ബം. തണ്ഹാപക്ഖാ നേക്ഖമ്മസ്സിതാപി ദോമനസ്സുപവിചാരാ തസ്സ അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു

പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ ഉപ്പജ്ജതി “പിഹപച്ചയാ ദോമനസ്സ”ന്തി വചനതോ, കോ പന വാദോ ഗേഹസ്സിതേസു ദോമനസ്സുപവിചാരേസൂതി ഇമാനി ചതുവീസതി പദാനി **“തണ്ഹാപക്ഖോ”**തി വുത്തം. ഗേഹസ്സിതാ പന ഉപേക്ഖാ അഞ്ഞാണുപേക്ഖതായ യഥാഭിനിവേസസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി **“യാ ഛ ഉപേക്ഖാ ഗേഹസ്സിതാ, അയം ദിട്ഠിപക്ഖോ”**തി വുത്തം.

൩൮. ഇദാനി തേസം ഉപവിചാരാനം തണ്ഹാപരിയായം ദസ്സേന്തോ **“സായേവ പത്ഥനാകാരേന ധമ്മനന്ദീ”**തിആദിമാഹ. പുന ചിത്തം പഞ്ഞാ ഭഗവാ ധമ്മോ സങ്ഘോ സീലം ചാഗോതി ഇമേസം പരിയായവചനനിദ്ധാരണേന വേവചനഹാരം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **“ചിത്തം മനോ വിഞ്ഞാണ”**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **“അഞ്ഞമ്പി ഏവം ജാതിയ”**ന്തി ഇമിനാ പഞ്ഞാ പജാനനാ വിചയോ പവിചയോ ധമ്മവിചയോ സല്ലക്ഖണാ ഉപലക്ഖണാ പച്ചുപലക്ഖണാ പണ്ഡിച്ചം കോസല്ലം നേപുഞ്ഞം വേഭബ്യാ ചിന്താ ഉപപരിക്ഖാ ഭൂരീ മേധാ പരിണായികാ വിപസ്സനാ സമ്പജഞ്ഞം പതോദോ പഞ്ഞാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം പഞ്ഞാബലം പഞ്ഞാസത്ഥം പഞ്ഞാപാസാദോ പഞ്ഞാആലോകോ പഞ്ഞാഓഭാസോ പഞ്ഞാപജ്ജോതോ പഞ്ഞാരതനം അമോഹോതി (മഹാനി॰ ൧൪൯) ഏവമാദീനമ്പി പഞ്ഞായ പരിയായസദ്ദാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ലോകുത്തരാനീതി ഖയേ ഞാണന്തിആദീനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ലോകുത്തരാനി, ലോകുത്തരപഞ്ഞായ വേവചനാനീതി അത്ഥോ. **സബ്ബാ പഞ്ഞാ**തി ഇതരേഹി വേവചനേഹി വുത്താ സബ്ബാ പഞ്ഞാ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സികാതി അത്ഥോ. **“അപി ചാ”**തിആദിനാ ഇമിനാപി പരിയായേന വേവചനം വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **ആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി അധിമോക്ഖലക്ഖണേ ആധിപതേയ്യട്ഠേന. **യഥാ ച ബുദ്ധാനുസ്സതിയം വുത്ത**ന്തി യഥാ **ബുദ്ധാനുസ്സതിനിദ്ദേസേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൩) “ഇതിപി സോ ഭഗവാ”തിആദിനാ പാളിയാ സോ ഭഗവാ ഇതിപി അരഹം…പേ॰… ഇതിപി ഭഗവാതി അനേകേഹി വേവചനേഹി ഭഗവാ അനുസ്സരിതബ്ബോതി വുത്തം. ഇമിനാവ നയേന ബലനിപ്ഫത്തിഗതോ വേസാരജ്ജപ്പത്തോ യാവ ധമ്മോഭാസപജ്ജോതകരോതി, ഏതേഹി പരിയായേഹി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വേവചനം ബുദ്ധാനുസ്സതിയം വത്തബ്ബന്തി പദം ആഹരിത്വാ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഏതാനിപി കതിപയാനി ഏവ ഭഗവതോ വേവചനാനി. അസങ്ഖ്യേയ്യാ ഹി ബുദ്ധഗുണാ ഗുണനേമിത്തകാനി ച ഭഗവതോ നാമാനി. വുത്തഞ്ഹേതം ധമ്മസേനാപതിനാ -

> “അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമ സഹസ്സതോ”തി. (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൪൩);

ധമ്മാനുസ്സതിയം **“അസങ്ഖത”**ന്തിആദീസു ന കേനചി പച്ചയേന സങ്ഖതന്തി **അസങ്ഖതം**. നത്ഥി ഏതസ്സ അന്തോ വിനാസോതി **അനന്തം**. ആസവാനം അനാരമ്മണതോ **അനാസവം**. അവിപരീതസഭാവത്താ **സച്ചം**. സംസാരസ്സ പരതീരഭാവതോ **പാരം**. നിപുണഞാണവിസയത്താ **സുഖുമസഭാവത്താ ച നിപുണ.** അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരേഹി ദട്ഠും ന സക്കാതി **സുദുദ്ദസം**. ഉപ്പാദജരാഹി അനഭിഭാഹതത്താ **അജജ്ജരം**. ഥിരഭാവേന **ധുവം**. ജരാമരണേഹി അപലുജ്ജനതോ **അപലോകിതം**. മംസചക്ഖുനാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ച അപസ്സിതബ്ബത്താ **അനിദസ്സനം**. രാഗാദിപപഞ്ചാഭാവേന **നിപ്പപഞ്ചം**. കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം വൂപസമഹേതുതായ **സന്തം**.

അമതഹേതുതായ ഭങ്ഗാഭാവതോ ച **അമതം**. ഉത്തമട്ഠേന അതപ്പകട്ഠേന ച **പണീതം**. അസിവാനം കമ്മകിലേസവിപാകവട്ടാനം അഭാവേന **സിവം**. ചതൂഹി യോഗേഹി അനുപദ്ദവഭാവേന **ഖേമം**. തണ്ഹാ ഖീയതി ഏത്ഥാതി **തണ്ഹക്ഖയോ**. കതപുഞ്ഞേഹിപി കദാചിദേവ പസ്സിതബ്ബത്താ **അച്ഛരിയം**. അഭൂതപുബ്ബത്താ **അബ്ഭുതം** . അനന്തരായത്താ **അനീതികം**. അനന്തരായഭാവഹേതുതോ **അനീതികധമ്മം** (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪.൩൭൭-൪൦൯).

അനിബ്ബത്തിസഭാവത്താ **അജാതം**. തതോ ഏവ **അഭൂതം**. ഉഭയേനാപി ഉപ്പാദരഹിതന്തി വുത്തം ഹോതി. കേനചി അനുപദ്ദുതത്താ **അനുപദ്ദവം**. ന കേനചി പച്ചയേന കതന്തി **അകതം**. നത്ഥി ഏത്ഥ സോകോതി **അസോകം**. സോകഹേതുവിഗമേന **വിസോകം**. കേനചി അനുപസജ്ജിതബ്ബത്താ **അനുപസഗ്ഗം**. അനുപസഗ്ഗഭാവഹേതുതോ **അനുപസഗ്ഗധമ്മം**.

ഗമ്ഭീരഞാണഗോചരതോ **ഗമ്ഭീരം**. സമ്മാപടിപത്തിം വിനാ പസ്സിതും പത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ **ദുപ്പസ്സം**. സബ്ബലോകം ഉത്തരിത്വാ ഠിതന്തി **ഉത്തരം**. നത്ഥി ഏതസ്സ ഉത്തരന്തി **അനുത്തരം**. സമസ്സ സദിസസ്സ അഭാവേന **അസമം**. പടിഭാഗാഭാവേന **അപ്പടിസമം**. ഉത്തമട്ഠേന **ജേട്ഠം,** പാസംസതമത്താ വാ **ജേട്ഠം**. സംസാരദുക്ഖട്ടിതേഹി ലേതബ്ബതോ **ലേണം**. തതോ

രക്ഖണതോ **താണം**. രണാഭാവേന **അരണം**. അങ്ഗണാഭാവേന **അനങ്ഗണം**. നിദ്ദോസതായ **അകാചം**. രാഗാദിമലാപഗമേന **വിമലം**. ചതൂഹി ഓഘേഹി അനജ്ഝോത്ഥരണീയതോ **ദീപോ**. സംസാരവൂപസമസുഖതായ **സുഖം**. പമാണകരധമ്മാഭാവതോ **അപ്പമാണം,** ഗണേതും ഏതസ്സ ന സക്കാതി ച **അപ്പമാണം**. സംസാരസമുദ്ദേ അനോസീദനട്ഠാനതായ **പതിട്ഠാ**. രാഗാദികിഞ്ചനാഭാവേന പരിഗ്ഗഹാഭാവേന ച **അകിഞ്ചന**ന്തി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സങ്ഘാനുസ്സതിയം **സത്താനം സാരോ**തി സീലസാരാദിസാരഗുണയോഗതോ സത്തേസു സാരഭൂതോ. **സത്താനം മണ്ഡോ**തി ഗോരസേസു സപ്പിമണ്ഡോ വിയ സത്തേസു മണ്ഡഭൂതോ. സാരഗുണവസേനേവ സത്തേസു ഉദ്ധരിതബ്ബതോ **സത്താനം ഉദ്ധാരോ**. നിച്ചലഗുണതായ **സത്താനം ഏസികാ**. ഗുണസോഭാസുരഭിഭാവേന **സത്താനം പസൂനം സുരഭി** കുസുമന്തി അത്ഥോ.

ഗുണേസു ഉത്തമങ്ഗം പഞ്ഞാ തസ്സാ ഉപസോഭാഹേതുതായ സീലം **ഉത്തമങ്ഗോപസോഭനം** വുത്തം. സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ അനിജ്ഝന്താ നാമ ഗുണാ നത്ഥീതി **"നിധാനഞ്ച സീലം സബ്ബദോഭഗ്ഗസമതിക്കമനട്ഠേനാ"**തി വുത്തം. അയഞ്ച അത്ഥോ **ആകങ്ഖേയ്യസുത്തേന** (മ॰ നി॰ ൧.൬൪ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. അപരമ്പി വുത്തം - "ഇജ്ഝതി, ഭിക്ഖവേ, സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൪.൩൫൨; അ॰ നി॰ ൮.൩൫). **സിപ്പ**ന്തി ധനുസിപ്പം. **ധഞ്ഞ**ന്തി ധനായിതബ്ബം. **ധമ്മവോലോകനതായാ**തി സമഥവിപസ്സനാദിധമ്മസ്സ വോലോകനഭാവേന . **വോലോകനട്ഠേനാ**തി സത്തഭൂമകാദിപാസാദേ വിയ സീലേ ഠത്വാ അഭിഞ്ഞാചക്ഖുനാ ലോകസ്സ വോലോകേതും സക്കാതി വുത്തം. **സബ്ബഭൂമാനുപരിവത്തി** ച സീലം ചതുഭൂമകകുസലസ്സാപി തദനുവത്തനതോ. സേസം ഉത്താനമേവാതി.

വേവചനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൩൯. തത്ഥ കതമോ പഞ്ഞത്തിഹാരോതി പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ കാ പനായം പഞ്ഞത്തീതി? ആഹ **"യാ പകതികഥായ ദേസനാ"**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാ ദേസനാഹാരാദയോ വിയ അസ്സാദാദിപദത്ഥവിസേസനിദ്ധാരണം അകത്വാ ഭഗവതോ സാഭാവികധമ്മകഥായ ദേസനാ. യാ തസ്സാ പഞ്ഞാപനാ, അയം പഞ്ഞത്തിഹാരോ. യസ്മാ പന സാ ഭഗവതോ തഥാ തഥാ വേനേയ്യസന്താനേ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം നിക്ഖിപതീതി നിക്ഖേപോ. തസ്സ ചായം ഹാരോ ദുക്ഖാദിസങ്ഖാതേ ഭാഗേ പകാരേഹി ഞാപേതി, അസങ്കരതോ വാ ഠപേതി, തസ്മാ **"നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തീ"**തി വുത്തോ. ഇതി പകതികഥായ ദേസനാതി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേന വിഭജിതും **"കാ ച പകതികഥായ ദേസനാ"**തി പുച്ഛിത്വാ **"ചത്താരി സച്ചാനീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ഇദം ദുക്ഖന്തി അയം പഞ്ഞത്തീ**തി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവേ രൂപാരൂപധമ്മേ അതീതാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നേ അഭിന്ദിത്വാ പീളനസങ്ഖതസന്താപവിപരിണാമട്ഠതാസാമഞ്ഞേന യാ കുച്ഛിതഭാവാദിമുഖേന ഏകജ്ഝം ഗഹണസ്സ കാരണഭൂതാ പഞ്ഞത്തി, കാ പന സാതി? നാമപഞ്ഞത്തിനിബന്ധനാ തജ്ജാപഞ്ഞത്തി. "വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതോ സദ്ദോ ഏവാ"തി അപരേ. ഇമിനാ നയേന തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഞത്തിഅത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **"പഞ്ചന്നം ഖന്ധാന"**ന്തിആദിനാ തസ്സാ പഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനം ദസ്സേതി. **ദസന്നം ഇന്ദ്രിയാന**ന്തി അട്ഠ രൂപിന്ദ്രിയാനി മനിന്ദ്രിയം വേദനിന്ദ്രിയന്തി ഏവം ദസന്നം. അനുഭവനസാമഞ്ഞേന ഹി വേദനാ ഏകമിന്ദ്രിയം കതാ, തഥാ സദ്ധാദയോ ച മഗ്ഗപക്ഖിയാതി.

കബളം കരീയതീതി **കബളീകാരോ**തി വത്ഥുവസേന അയം നിദ്ദേസോ. യായ ഓജായ സത്താ യാപേന്തി, തസ്സായേതം അധിവചനം. സാ ഹി ഓജട്ഠമകസ്സ രൂപസ്സ ആഹരണതോ **ആഹാരോ. അത്ഥീ**തി മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നതായ വിജ്ജതി. **രാഗോ**തി രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ. നന്ദനട്ഠേന **നന്ദീ**. തണ്ഹായനട്ഠേന **തണ്ഹാ**. സബ്ബാനേതാനി ലോഭസ്സേവ നാമാനി. **പതിട്ഠിതം തത്ഥ വിഞ്ഞാണം വിരുള്ഹ**ന്തി കമ്മം ജവാപേത്വാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനസമത്ഥതായ പതിട്ഠിതഞ്ചേവ വിഞ്ഞാണം വിരുള്ഹഞ്ച. **യത്ഥാ**തി തേഭൂമകവട്ടേ ഭുമ്മം, സബ്ബത്ഥ വാ പുരിമപുരിമപദേ ഏതം ഭുമ്മം. **അത്ഥി തത്ഥ സങ്ഖാരാനം വുദ്ധീ**തി യേ ഇമസ്മിം വിപാകവട്ടേ ഠിതസ്സ ആയതിം വഡ്ഢനഹേതുകാ സങ്ഖാരാ, തേ സന്ധായ വുത്തം - **"യത്ഥ അത്ഥി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീ"**തി യസ്മിം ഠാനേ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി അത്ഥി. **അത്ഥി തത്ഥ ആയതിം ജാതിജരാമരണ**ന്തി യത്ഥ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം, തത്ഥ ഖന്ധാനം അഭിനിബ്ബത്തിലക്ഖണാ ജാതി, പരിപാകലക്ഖണാ ജരാ, ഭേദനലക്ഖണം മരണഞ്ച അത്ഥി. **അയം പഭാവപഞ്ഞത്തി ദുക്ഖസ്സ ച സമുദയസ്സ ചാ**തി അയം യഥാവുത്താ ദേസനാ ദുക്ഖസച്ചസ്സ

സമുദയസച്ചസ്സ ച സമുട്ഠാനപഞ്ഞത്തി, വിപാകവട്ടസ്സ സങ്ഖാരാനഞ്ച തണ്ഹാപച്ചയനിദ്ദേസതോതി അധിപ്പായോ.

നത്ഥി രാഗോതി അഗ്ഗമഗ്ഗഭാവനായ സമുച്ഛിന്നത്താ നത്ഥി ചേ രാഗോ. **അപ്പതിട്ഠിതം തത്ഥ വിഞ്ഞാണം അവിരുള്ഹന്തി** കമ്മം ജവാപേത്വാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനസമത്ഥതായാഭാവേന അപ്പതിട്ഠിതഞ്ചേവ അവിരുള്ഹഞ്ചാതി വുത്തപടിപക്ഖനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

"അയം പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തീ"തിആദിനാ ഏകാഭിസമയവസേനേവ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി ചതൂസു അരിയസച്ചേസു പവത്തതീതി ദസ്സേതി. **അയം ഭാവനാപഞ്ഞത്തീ**തി അയം ദ്വാരാരമ്മണേഹി ഛദ്വാരപ്പവത്തനധമ്മാനം അനിച്ചാനുപസ്സനാ മഗ്ഗസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി. **നിരോധപഞ്ഞത്തി നിരോധസ്സാതി** രോധസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ മഗ്ഗേന അനവസേസനിരോധപഞ്ഞത്തി. **ഉപ്പാദപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപ്പന്നസ്സ പഞ്ഞാപനാ. **ഓകാസപഞ്ഞത്തീ**തി ഠാനസ്സ പഞ്ഞാപനാ. **ആഹടനാപഞ്ഞത്തീ**തി നീഹരണപഞ്ഞത്തി. **ആസാടികാനന്തി** ഗുന്നം വണേസു നീലമക്ഖികാഹി ഠപിതഅണ്ഡകാ ആസാടികാ നാമ. ഏത്ഥ യസ്സ ഉപ്പന്നാ, തസ്സ സത്തസ്സ അനയബ്യസനഹേതുതായ ആസാടികാ വിയാതി ആസാടികാ, കിലേസാ, തേസം ആസാടികാനം. **അഭിനിഘാതപഞ്ഞത്തീ**തി സമുഗ്ഘാതപഞ്ഞത്തി.

൪൯. ഏവം വട്ടവിവട്ടമുഖേന സമ്മസനഉപാദാനക്ഖന്ധമുഖേനേവ സച്ചേസു പഞ്ഞത്തിവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേപരിവട്ടവസേന ദസ്സേതും **"ഇദം 'ദുക്ഖ'ന്തി മേ, ഭിക്ഖവേ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ദസ്സനട്ഠേന **ചക്ഖു**. യഥാസഭാവതോ ജാനനട്ഠേന **ഞാണം**. പടിവിജ്ഝനട്ഠേന **പഞ്ഞാ**. വിദിതകരണട്ഠേന **വിജ്ജാ**. ഓഭാസനട്ഠേന **ആലോകോ**. സബ്ബം പഞ്ഞാവേവചനമേവ. അയം വേവചനപഞ്ഞത്തി. **സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞത്തീ**തി പച്ചക്ഖകരണപഞ്ഞത്തി.

തുലമതുലഞ്ചാതി ഗാഥായ പചുരജനാനം പച്ചക്ഖഭാവതോ തുലിതം പരിച്ഛിന്നന്തി **തുലം,** കാമാവചരം. ന തുലന്തി **അതുലം,** തുലം വാ സദിസമസ്സ അഞ്ഞം ലോകിയകമ്മം നത്ഥീതി **അതുലം,** മഹഗ്ഗതകമ്മം. കാമാവചരരൂപാവചരകമ്മം വാ **തുലം,** അരൂപാവചരം **അതുലം,** അപ്പവിപാകം വാ **തുലം**. ബഹുവിപാകം **അതുലം**. സമ്ഭവതി ഏതേനാതി **സമ്ഭവം,** സമ്ഭവഹേതുഭൂതം. **ഭവസങ്ഖാരം** പുനബ്ഭവസങ്ഖരണകം. **അവസ്സജീ**തി വിസ്സജ്ജേസി. **മുനീ**തി ബുദ്ധമുനി. **അജ്ഝത്തരതോ**തി നിയകജ്ഝത്തരതോ . **സമാഹിതോ**തി ഉപചാരപ്പനാസമാധിവസേന സമാഹിതോ. **അഭിന്ദി കവചമിവാ**തി കവചം വിയ ഭിന്ദി. **അത്തസമ്ഭവന്തി** അത്തനി സഞ്ജാതം കിലേസം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സവിപാകട്ഠേന സമ്ഭവം ഭവാഭിസങ്ഖരണട്ഠേന ഭവസങ്ഖാരന്തി ച ലദ്ധനാമം തുലാതുലസങ്ഖാതം ലോകിയകമ്മഞ്ച ഓസ്സജി, സങ്ഗാമസീസേ മഹായോധോ കവചം വിയ അത്തസമ്ഭവം കിലേസഞ്ച അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ ഹുത്വാ അഭിന്ദീതി.

അഥ വാ **തുലന്തി** തുലയന്തോ തീരേന്തോ. **അതുലഞ്ച സമ്ഭവന്തി** നിബ്ബാനഞ്ചേവ സമ്ഭവഞ്ച. **ഭവസങ്ഖാരന്തി** ഭവഗാമികമ്മം. **അവസ്സജി മുനീ**തി "പഞ്ചക്ഖന്ധാ അനിച്ചാ, തേസം നിരോധോ നിബ്ബാനം നിച്ച"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൩൮ അത്ഥതോ സമാനം) നയേന തുലയന്തോ ബുദ്ധമുനി ഭവേ ആദീനവം നിബ്ബാനേ ആനിസംസഞ്ച ദിസ്വാ തം ഖന്ധാനം മൂലഭൂതം ഭവസങ്ഖാരം കമ്മക്ഖയകരേന അരിയമഗ്ഗേന അവസ്സജി. കഥം? അജ്ഝത്തരതോ. സോ ഹി വിപസ്സനാവസേന **അജ്ഝത്തരതോ** സമഥവസേന **സമാഹിതോ കവചമിവ** അത്തഭാവം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം അത്തനി സമ്ഭവത്താ **"അത്തസമ്ഭവ"**ന്തി ലദ്ധനാമം സബ്ബം കിലേസജാതം **അഭിന്ദി,** കിലേസാഭാവേ കമ്മം അപ്പടിസന്ധികത്താ അവസ്സട്ഠം നാമ ഹോതി, കിലേസാഭാവേന കമ്മം ജഹീതി അത്ഥോ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൬൮; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൧).

സങ്ഖതാസങ്ഖതധാതുവിനിമുത്തസ്സ അഭിഞ്ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ വുത്തം **"തുല...പേ॰... ധമ്മാന"**ന്തി. തേന ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ വുത്താ ഹോതീതി ആഹ - **"നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി ധമ്മപടിസമ്ഭിദായാ"**തി. ഭവസങ്ഖാരേ സമുദയപക്ഖിയം സന്ധായാഹ **"പരിച്ചാഗപഞ്ഞത്തീ"**തി. ദുക്ഖസച്ചപക്ഖിയവസേന **"പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തീ"**തി. സമാധാനവിസിട്ഠസ്സ അജ്ഝത്തരതഭാവസ്സ വസേന **"ഭാവനാപഞ്ഞത്തി കായഗതായ സതിയാ"**തി വുത്തം. അജ്ഝത്തരതതാവിസിട്ഠസ്സ പന സമാധാനസ്സ വസേന **"ഠിതിപഞ്ഞത്തി ചിത്തേകഗ്ഗതായാ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അഭിനിബ്ബിദാപഞ്ഞത്തി ചിത്തസ്സാതി** ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനവസേന ചിത്തസ്സ അഭിനീഹരണപഞ്ഞത്തി. **ഉപാദാനപഞ്ഞത്തീ**തി ഗഹണപഞ്ഞത്തി. **സബ്ബഞ്ഞുതായാ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസ്സ. ഏതേന അസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനം നത്ഥീതി

ദസ്സേതി. കിലേസാഭാവേന ഭഗവാ കമ്മം ജഹതീതി ദസ്സേന്തോ **“പദാലനാപഞ്ഞത്തി അവിജ്ജണ്ഡകോസാന”**ന്തി ആഹ.

യോ ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി യതോനിദാനന്തി യോ ആരദ്ധവിപസ്സകോ സബ്ബം തേഭൂമകം ദുക്ഖം അദക്ഖി പസ്സി, തഞ്ച **യതോനിദാനം** യം ഹേതുകം, തമ്പിസ്സ കാരണഭാവേന തണ്ഹം പസ്സി. **കാമേസു സോ ജന്തു കഥം നമേയ്യാ**തി സോ ഏവം പടിപന്നോ പുരിസോ സവത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമേസു യേന പകാരേന നമേയ്യ അഭിനമേയ്യ, സോ പകാരോ നത്ഥി. കസ്മാ? **കാമാ ഹി ലോകേ സങ്ഗോതി ഞത്വാ**. യസ്മാ ഇമസ്മിം ലോകേ കാമസദിസം ബന്ധനം നത്ഥി. വുത്തഞ്ചേതം ഭഗവതാ “ന തം ദള്ഹം ബന്ധനമാഹു ധീരാ”തിആദി (ധ॰ പ॰ ൩൪൬; സം॰ നി॰ ൧.൧൨൧; നേത്തി॰ ൧൦൭; പേടകോ ൧൪), തസ്മാ സങ്ഖാരേ ആസജ്ജനട്ഠേന സങ്ഗോതി വിദിത്വാ. **തേസം സതീമാ വിനയായ സിക്ഖേ**തി കായഗതാസതിയോഗേന സതിമാ തേസം കാമാനം വൂപസമായ തീസുപി സിക്ഖാസു അപ്പമത്തോ സിക്ഖേയ്യാതി അത്ഥോ.

വേവചനപഞ്ഞത്തീതി ഖന്ധാദീനം വേവചനപഞ്ഞത്തി. അദക്ഖീതി പന പദേന സമ്ബന്ധത്താ വുത്തം - **“ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി ചാ”**തി. **പച്ചത്ഥികതോ ദസ്സനപഞ്ഞത്തീ**തി അനത്ഥജനനതോ പച്ചത്ഥികതോ ദസ്സനപഞ്ഞത്തി. **പാവകകപ്പാ**തി ജലിതഅഗ്ഗിക്ഖന്ധസദിസാ. **പപാതഉരഗോപമാ**തി പപാതൂപമാ ഉരഗോപമാ ച.

മോഹസമ്ബന്ധനോ ലോകോതി അയം ലോകോ അവിജ്ജാഹേതുകേഹി സംയോജനേഹി ബന്ധോ. **ഭബ്ബരൂപോവ ദിസ്സതീ**തി വിപന്നജ്ഝാസയോപി മായായ സാഠേയ്യേന ച പടിച്ഛാദിതസഭാവോ ഭബ്ബജാതികം വിയ അത്താനം ദസ്സേതി. **ഉപധിബന്ധനോ ബാലോ, തമസാ പരിവാരിതോ**തി തസ്സ പന ബാലസ്സ തഥാ ദസ്സനേ സമ്മോഹതമസാ പരിവാരിതത്താ കാമഗുണേസു അനാദീനവദസ്സിതായ കിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി ബന്ധത്താ. തഥാ ഭൂതോ ചായം ബാലോ പണ്ഡിതാനം **അസ്സിരീ വിയ ഖായതി** അലക്ഖികോ ഏവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തയിദം സബ്ബം ബാലസ്സ സതോ രാഗാദികിഞ്ചനതോ. പണ്ഡിതസ്സ പന പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സതോ നത്ഥി കിഞ്ചനന്തി അയം സങ്ഖേപത്ഥോ. മോഹസീസേന വിപല്ലാസാ ഗഹിതാതി ആഹ - **“ദേസനാപഞ്ഞത്തി വിപല്ലാസാന”**ന്തി. **വിപരീതപഞ്ഞത്തീ**തി വിപരീതാകാരേന ഉപട്ഠഹമാനസ്സ പഞ്ഞാപനാ.

അത്ഥി നിബ്ബാനന്തി സമണബ്രാഹ്മണാനം വാചാവത്ഥുമത്തമേവ. നത്ഥി നിബ്ബാനന്തി പരമത്ഥതോ അലബ്ഭമാനസഭാവത്താതി വിപ്പടിപന്നാനം മിച്ഛാവാദം ഭഞ്ജിതും ഭഗവതാ വുത്തം - **“അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത”**ന്തി. തത്ഥ ഹേതും ദസ്സേതും **“നോ ചേതം, ഭിക്ഖവേ”**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, യദി അസങ്ഖതാ ധാതു ന അഭവിസ്സ, ന ഇധ സബ്ബസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം സിയാ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ മഗ്ഗധമ്മാ അനവസേസകിലേസേ സമുച്ഛിന്ദന്തി, തതോ തിവിധസ്സപി വട്ടസ്സ അപ്പവത്തീതി.

തത്ഥായമധിപ്പായോ - യഥാ പരിഞ്ഞേയ്യതായ സഉത്തരാനം കാമാനം രൂപാനഞ്ച പടിപക്ഖഭൂതം തബ്ബിധുരസഭാവം നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി, ഏവം തംസഭാവാനം സങ്ഖതധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേന തബ്ബിധുരതാസഭാവേന നിസ്സരണേന ഭവിതബ്ബം, യഞ്ച തം നിസ്സരണം. സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. കിഞ്ച ഭിയ്യോ? സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വിപസ്സനാഞാണം. അപി ച അനുലോമഞാണം കിലേസേ ന സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും സക്കോതി. സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണമ്പി പഠമജ്ഝാനാദീസു ഞാണം വിക്ഖമ്ഭനമത്തമേവ കരോതി, കിലേസാനം ന സമുച്ഛേദം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരഞ്ച അരിയമഗ്ഗഞാണം, തസ്സ സങ്ഖതധമ്മസമ്മുതിസച്ചവിപരീതേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. തഥാ നിബ്ബാന-സദ്ദോ കത്ഥചി വിസയേ അവിപരീതത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ഉപചാരവുത്തിസബ്ഭാവതോ, യഥാ തം “സീഹസദ്ദോ”തി.

അഥ വാ “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത”ന്തി (ഉദാ॰ ൭൩) വചനം അവിപരീതത്ഥം, ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം അവിപരീതത്ഥം. യഥാ തം “സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൩, ൩൫൬; കഥാ॰ ൭൫൩; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪; പടി॰ മ॰ ൧.൩൧; നേത്തി॰ ൫; ധ॰ പ॰ ൨൭൭-൨൭൯), ഏവമ്പി യുത്തിവസേന അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ സബ്ഭാവോ വേദിതബ്ബോ. കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായ? യസ്മാ ഭഗവതാ “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതന്തി (ഉദാ॰ ൭൩), അപ്പച്ചയാ

ധമ്മാ അസങ്ഖതാ ധമ്മാതി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭-വ്വ) ച, അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി അസങ്ഖതഗാമിനിഞ്ച പടിപദ''ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൬-൩൬൭, ൩൭൭) ച അനേകേഹി **സുത്തപദേഹി** നിബ്ബാനധാതുയാ പരമത്ഥതോ സബ്ഭാവോ ദേസിതോതി. തത്ഥ **ഉപനയനപഞ്ഞത്തീ**തി പടിപക്ഖതോ ഹേതുഉപനയനസ്സ പഞ്ഞാപനാ. **ജോതനാപഞ്ഞത്തീ**തി പടിഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധിയാ പകാസനാപഞ്ഞത്തി. സേസം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഞ്ഞത്തിഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. ഓതരണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൫. തത്ഥ കതമോ ഓതരണോ ഹാരോതി ഓതരണഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **അസേക്ഖാ വിമുത്തീ**തി അയം തേധാതുകേ വീതരാഗതാ അസേക്ഖാ ഫലവിമുത്തി. **താനിയേവാ**തി താനി അസേക്ഖായം വിമുത്തിയം സദ്ധാദീനി . **അയം ഇന്ദ്രിയേഹി ഓതരണാ**തി അസേക്ഖായ വിമുത്തിയാ നിദ്ധാരിതേഹി സദ്ധാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സംവണ്ണനായ ഓതരണാ.

പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി വിജ്ജാതി സമ്മാസങ്കപ്പോ വിയ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപകാരകത്താ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സദ്ധാദീനി ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനി വിജ്ജായ ഉപകാരകത്താ സങ്ഗഹ്ഹനവസേന വുത്താനി. **സങ്ഖാരപരിയാപന്നാനീ**തി പഞ്ചസു ഖന്ധേസു സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ അന്തോഗധാനി. **യേ സങ്ഖാരാ അനാസവാ**തി തം സങ്ഖാരക്ഖന്ധം വിസേസേതി, അഗ്ഗഫലസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തതോ ഏവ ച **നോ ഭവങ്ഗാ. ധമ്മധാതുസങ്ഗഹിതാ**തി അട്ഠാരസധാതൂസു ധമ്മധാതുസങ്ഗഹിതാ. യദിപി പുബ്ബേ വീതരാഗതാ അസേക്ഖാ വിമുത്തി ദസ്സിതാ, തസ്സാ പന പടിപത്തിദസ്സനത്ഥം ''അയം അഹമസ്മീതി അനാനുപസ്സീ''തി ദസ്സനമഗ്ഗോ ഇധ വുത്തോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"അയം അഹമസ്മീതി അനാനുപസ്സീ"**തിആദി വുത്തം. സബ്ബം വുത്തനയമേവ.

൪൬. നിസ്സിതസ്സ ചലിതന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന കമ്മം അനവട്ഠാനം. **ചുതൂപപാതോ**തി അപരാപരം ചവനം ഉപപതനഞ്ച. നിസ്സിതപദേ ലബ്ഭമാനം നിസ്സയനം ഉദ്ധരന്തോ ആഹ - **"നിസ്സയോ നാമാ"**തി. **തണ്ഹാനിസ്സയോ**തി തണ്ഹാഭിനിവേസോ. സോ ഹി തണ്ഹാചരിതസ്സ പതിട്ഠാഭാവേന തഥാ വുത്തോ. ഏവം **ദിട്ഠിനിസ്സയോ**പി ദട്ഠബ്ബോ. **രത്തസ്സ ചേതനാ**തി ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാസീസേന തണ്ഹം ഏവ വദതി. തേനേവാഹ - **"അയം തണ്ഹാനിസ്സയോ"**തി. യസ്മാ പന വിപരീതാഭിനിവേസോ മോഹസ്സ ബലവഭാവേ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ **"യാ മൂള്ഹസ്സ ചേതനാ, അയം ദിട്ഠിനിസ്സയോ"**തി വുത്തം.

ഏവം ചേതനാസീസേന തണ്ഹാദിട്ഠിയോ വത്വാ ഇദാനി തത്ഥ നിപ്പരിയായേന ചേതനംയേവ ഗണ്ഹന്തോ **"ചേതനാ പന സങ്ഖാരാ"**തി ആഹ. **യാ രത്തസ്സ വേദനാ, അയം സുഖാ വേദനാ**തി സുഖായ വേദനായ രാഗോ അനുസേതീതി കത്വാ വുത്തം. തഥാ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ അവിജ്ജാ അനുസേതീതി ആഹ - **"യാ സമ്മൂള്ഹസ്സ വേദനാ, അയം അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ"**തി. ഇധ വേദനാസീസേന ചേതനാ വുത്താ. **തണ്ഹായാ**തി തണ്ഹം. **ദിട്ഠിയാ**തി ദിട്ഠിം. യഥാ വാ സേസധമ്മാനം തണ്ഹായ നിസ്സയഭാവേ പുഗ്ഗലോ തണ്ഹായ നിസ്സിതോതി വുച്ചതി. ഏവം തണ്ഹായ സേസധമ്മാനം പച്ചയഭാവേ പുഗ്ഗലോ തണ്ഹായ നിസ്സിതോതി വുച്ചതീതി ആഹ - **"തണ്ഹായ അനിസ്സിതോ"**തി.

പസ്സദ്ധീതി ദരഥപടിപ്പസ്സമ്ഭനാ. **കായികാ**തി കരജകായസന്നിസ്സിതാ. **ചേതസികാ**തി ചിത്തസന്നിസ്സിതാ. യസ്മാ പന സാ ദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധി കായചിത്താനം സുഖേ സതി പാകടാ ഹോതി, തസ്മാ **"യം കായികം സുഖ"**ന്തിആദിനാ ഫലൂപചാരേന വുത്തായ പസ്സദ്ധിയാ നതിഅഭാവസ്സ കാരണഭാവം ദസ്സേതും **"പസ്സദ്ധകായോ"**തിആദി വുത്തം. **സോ**തി ഏവം വിമുത്തചിത്തോ ഖീണാസവോ. **രൂപസങ്ഖയേ വിമുത്തോ**തി രൂപാനം സങ്ഖയസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ വിമുത്തോ. **അത്ഥീതിപി ന ഉപേതീ**തി സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാതിപി തണ്ഹാദിട്ഠിഉപയേന ന ഉപേതി ന ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥീ**തി അസസ്സതോതി. **അത്ഥി നത്ഥീ**തി ഏകച്ചം സസ്സതം ഏകച്ചം അസസ്സതന്തി. **നേവത്ഥി നോ നത്ഥീ**തി അമരാവിക്ഖേപവസേന. **ഗമ്ഭീരോ**തി ഉത്താനഭാവഹേതൂനം കിലേസാനം അഭാവേന ഗമ്ഭീരോ. **നിബ്ബുതോ**തി അത്ഥീതിആദിനാ ഉപഗമനകിലേസാനം വൂപസമേന പരിനിബ്ബുതോ സീതിഭൂതോ.

ഇധാഗതീതി പരലോകതോ ഇധ ആഗതി. **ഗതീ**തി ഇധലോകതോ പരലോകഗമനം. തം പന പുനബ്ഭവോതി ആഹ **"പേച്ചഭവോ"**തി. ഇധ **ഹുര**ന്തി ദ്വാരാരമ്മണധമ്മാ ദസ്സിതാതി **"ഉഭയമന്തരേനാ"**തി പദേന ദ്വാരപ്പവത്തധമ്മേ ദസ്സേന്തോ **"ഫസ്സസമുദിതേസു ധമ്മേസൂ"**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഫസ്സേന സദ്ധിം ഫസ്സേന കാരണഭൂതേന ച സമുദിതേസു സമ്ഭൂതേസു

വിഞ്ഞാണവേദനാസഞ്ഞാചേതനാവിതക്കവിചാരാദിധമ്മേസു. **അത്താനം ന പസ്സതീ**തി തേസം ധമ്മാനം അനത്തഭാവേനേവ തത്ഥ അത്താനം ന പസ്സതി. വിരജ്ജതി വിരാഗാ വിമുച്ചതീതി പദേഹി ലോകുത്തരധമ്മാനം പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവം ദസ്സേന്തോ തദത്ഥതായ സീലാദീനമ്പി പരിയായേന തബ്ഭാവമാഹ **"ലോകുത്തരോ"**തിആദിനാ.

൪൮. **നാമസമ്പയുത്തോ**തി നാമേന മിസ്സിതോ. **സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതൂ**തി അരഹത്തഫലം അധിപ്പേതം. തഞ്ച പഞ്ഞാപധാനന്തി ആഹ - **"സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു വിജ്ജാ**തി. സേസം സബ്ബം ഉത്താനമേവ.

ഓതരണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സോധനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൯. **തത്ഥ കതമോ സോധനോ ഹാരോ**തി സോധനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **ഭഗവാ പദം സോധേതീ**തി ''അവിജ്ജായ നിവുതോ ലോകോ''തി (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൮, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨) വദന്തോ ഭഗവാ - ''കേനസ്സു നിവുതോ ലോകോ''തി (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാ ൫൭, അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧) ആയസ്മതാ അജിതേന പുച്ഛാവസേന വുത്തം പദം സോധേതി നാമ, തദത്ഥസ്സ വിസ്സജ്ജനതോ. **നോ ച ആരമ്ഭ**ന്തി ന താവ ആരമ്ഭം സോധേതി, ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ അപരിയോസിതത്താ. **സുദ്ധോ ആരമ്ഭോ**തി ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ പബോധിതത്താ സോധിതോ ആരമ്ഭോതി അത്ഥോ. അഞ്ഞാണപക്ഖന്ദാനം ദ്വേള്ഹകജാതാനം വാ പുച്ഛനകാലേ പുച്ഛിതാനം പുച്ഛാവിസയോ അവിജടം മഹാഗഹനം വിയ മഹാദുഗ്ഗം വിയ ച അന്ധകാരം അവിഭൂതം ഹോതി. യദാ ച ഭഗവതാ പണ്ഡിതേഹി വാ ഭഗവതോ സാവകേഹി അപദേ പദം ദസ്സേന്തേഹി നിജ്ജടം നിഗുമ്ബം കത്വാ പഞ്ഹേ വിസ്സജ്ജിതേ മഹതാ ഗന്ധഹത്ഥിനാ അഭിഭവിത്വാ ഓഭഗ്ഗപദാലിതോ ഗഹനപ്പദേസോ വിയ വിഗതന്ധകാരോ വിഭൂതോ ഉപട്ഠഹമാനോ വിസോധിതോ നാമ ഹോതി.

സോധനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അധിട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൫൦. **തത്ഥ കതമോ അധിട്ഠാനോ ഹാരോ**തി അധിട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **തഥാ ധാരയിതബ്ബാ**തി ഏകത്തവേമത്തതാസങ്ഖാതസാമഞ്ഞവിസേസമത്തതോ ധാരയിതബ്ബാ, ന പന തത്ഥ കിഞ്ചി വികപ്പേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. അവികപ്പേതബ്ബതായ കാരണം **നിദ്ദേസവാരവണ്ണനായം** വുത്തമേവ. തം തം ഫലം മഗ്ഗതി ഗവേസതീതി **മഗ്ഗോ,** തദത്ഥികേഹി മഗ്ഗീയതി ഗവേസീയതീതി വാ **മഗ്ഗോ**. നിരതിയട്ഠേന നിരസ്സാദട്ഠേന ച **നിരയോ**. ഉദ്ധം അനുഗന്ത്വാ തിരിയം അഞ്ചിതാതി തിരച്ഛാനാ. തിരച്ഛാനാവ **തിരച്ഛാനയോനി**. പേതതായ പേത്തി, ഇതോ പേച്ച ഗതഭാവോതി അത്ഥോ. പേത്തി ഏവ **പേത്തിവിസയോ**. ന സുരന്തി ന ഭാസന്തി ന ദിബ്ബന്തീതി അസുരാ. അസുരാ ഏവ **അസുരയോനി**. ദിബ്ബേഹി രൂപാദീഹി സുട്ഠു അഗ്ഗാതി **സഗ്ഗാ**. മനസ്സ ഉസ്സന്നതായ **മനുസ്സാ**. വാനം വുച്ചതി തണ്ഹാ, തം തത്ഥ നത്ഥീതി **നിബ്ബാനം**. നിരയം ഗച്ഛതീതി **നിരയഗാമീ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **അസുരയോനിയോ**തി അസുരയോനിയാ ഹിതോ, അസുരജാതിനിബ്ബത്തനകോതി അത്ഥോ. സഗ്ഗം ഗമേതീതി **സഗ്ഗഗാമിയോ. മനുസ്സഗാമീ**തി മനുസ്സലോകഗാമീ. **പടിസങ്ഖാനിരോധോ**തി പടിസങ്ഖായ പടിപക്ഖഭാവനായ നിരോധോ, പടിപക്ഖേ വാ തഥാ അപ്പവത്തേ ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ പടിപക്ഖവുത്തിയാ അനുപ്പാദോ. **അപ്പടിസങ്ഖാനിരോധോ**തി സങ്ഖതധമ്മാനം സരസനിരോധോ, ഖണികനിരോധോതി അത്ഥോ.

൫൧. രൂപന്തി ഏകത്തതാ. ഭൂതാനം ഉപാദായാതി വേമത്തതാ. ഉപാദാരൂപന്തി ഏകത്തതാ. ചക്ഖായതനം...പേ॰... കബളീകാരോ ആഹാരോതി വേമത്തതാ. തഥാ ഭൂതരൂപന്തി ഏകത്തതാ. പഥവീധാതു ...പേ॰... വായോധാതൂതി വേമത്തതാ. പഥവീധാതൂതി ഏകത്തതാ. വീസതി ആകാരാ വേമത്തതാ. ആപോധാതൂതി ഏകത്തതാ. ദ്വാദസ ആകാരാ വേമത്തതാ. തേജോധാതൂതി ഏകത്തതാ. ചത്താരോ ആകാരാ വേമത്തതാ. വായോധാതൂതി ഏകത്തതാ. ഛ ആകാരാ വേമത്തതാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ദ്വീഹി ആകാരേഹി ധാതുയോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **കേസാ**തി കേസാ നാമ ഉപാദിന്നകസരീരട്ഠകാ കക്ഖളലക്ഖണാ ഇമസ്മിം സരീരേ പാടിയേക്കോ പഥവീധാതുകോട്ഠാസോ. **ലോമാ** നാമ...പേ॰... **മത്ഥലുങ്ഗം** നാമ സരീരട്ഠകം

കക്ഖളലക്ഖണം ഇമസ്മിം സരീരേ പാടിയേക്കോ കോട്ഠാസോതി അയം വേമത്തതാ. **ആപോധാതൂ**തിആദികോട്ഠാസേസു പിത്താദീസു ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - **യേന ചാ**തി യേന തേജോധാതുനാ കുപിതേന. **സന്തപ്പതീ**തി അയം കായോ സന്തപ്പതി ഏകാഹികജരാദിഭാവേന ഉസുമജാതോ ഹോതി. **യേന ച ജീരീയതീ**തി യേന അയം കായോ ജരീയതി. ഇന്ദ്രിയവേകല്ലതം ബലക്ഖയം വലിത്തചപലിതാദിഞ്ച പാപുണാതി. **യേന ച പരിഡയ്ഹതീ**തി യേന കുപിതേന അയം കായോ ഡയ്ഹതി, സോ ച പുഗ്ഗലോ "ഡയ്ഹാമി ഡയ്ഹാമീ"തി കന്ദന്തോ സതധോതസപ്പിഗോസീതചന്ദനാദിലേപനം താലവണ്ടവാതഞ്ച പച്ചാസീസതി. **യേന ച അസിതപീതഖായിതസായിതം സമ്മാ പരിണാമം ഗച്ഛതീ**തി അസിതം വാ ഓദനാദി, പീതം വാ പാനകാദി, ഖായിതം വാ പിട്ഠഖജ്ജകാദി, സായിതം വാ അമ്ബപക്കമധുഫാണിതാദി സമ്മാ പരിപാകം ഗച്ഛതി, രസാദിഭാവേന വിവേകം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പുരിമാ തയോ തേജോധാതൂ ചതുസമുട്ഠാനാ. പച്ഛിമോ കമ്മസമുട്ഠാനോവ.

ഉദ്ധങ്ഗമാ വാതാതി ഉഗ്ഗാരഹിക്കാരാദിപവത്തകാ ഉദ്ധം ആരോഹനവാതാ. **അധോഗമാ വാതാ**തി ഉച്ചാരപസ്സാവാദിനീഹരണകാ അധോ ഓരോഹനവാതാ. **കുച്ഛിസയാ വാതാ**തി അന്താനം ബഹിവാതാ. **കോട്ഠാസയാ വാതാ**തി അന്താനം അന്തോവാതാ. **അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ വാതാ**തി ധമനിജാലാനുസാരേന സകലസരീരേ അങ്ഗമങ്ഗാനി അനുസടാ സമിഞ്ജനപസാരണാദിനിബ്ബത്തകാ വാതാ. **അസ്സാസോ**തി അന്തോപവിസനനാസികവാതോ. **പസ്സാസോ**തി ബഹിനിക്ഖമനനാസികവാതോ. ഏത്ഥ ച പുരിമാ സബ്ബേ ചതുസമുട്ഠാനാ. അസ്സാസപസ്സാസാ ചിത്തസമുട്ഠാനാ ഏവ. ഏവം വേമത്തതാദസ്സനവസേന വിഭാഗേന ഉദാഹടാ ചതസ്സോ ധാതുയോ പടിക്കൂലമനസികാരവസേന ഉപസംഹരന്തോ **"ഇമേഹി ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരേഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ന ഗയ്ഹൂപഗ**ന്തി ന ഗഹണയോഗ്ഗം. **സഭാവഭാവതോ**തി സഭാവലക്ഖണതോ.

ഏവം പടിക്കൂലമനസികാരം ദസ്സേത്വാ പുന തത്ഥ സമ്മസനചാരം പാളിവസേനേവ ദസ്സേതും **"തേനാഹ ഭഗവാ യാ ചേവ ഖോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യം.

ർവ്വ. ഏവം സച്ചമഗ്ഗരൂപധമ്മവസേന അധിട്ഠാനഹാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അവിജ്ജാവിജ്ജാദീനമ്പി വസേന തം ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാതി ഏകത്തതാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"**ന്തിആദീസു യസ്മാ അവിജ്ജാ ദുക്ഖസച്ചസ്സ യാഥാവസരസലക്ഖണം ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി, തസ്മാ "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തി വുച്ചതി. തഥാ യസ്മാ ദുക്ഖസമുദയസ്സ ദുക്ഖനിരോധസ്സ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ യാഥാവസരസലക്ഖണം ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി, തസ്മാ **"ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ അഞ്ഞാണ"**ന്തി വുച്ചതി. **പുബ്ബന്തോ** അതീതദ്ധഭൂതാ ഖന്ധായതനധാതുയോ. **അപരന്തോ** അനാഗതദ്ധഭൂതാ. **പുബ്ബന്താപരന്തോ** തദുഭയം. **ഇദപ്പച്ചയതാ** സങ്ഖാരാദീനം കാരണാനി അവിജ്ജാദീനി. **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ** അവിജ്ജാദീഹി നിബ്ബത്താ സങ്ഖാരാദിധമ്മാ.

തത്ഥായം അവിജ്ജാ യസ്മാ അതീതാനം ഖന്ധാദീനം യാവ പടിച്ചസമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം യാഥാവസരസലക്ഖണം ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി, തസ്മാ "പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണം യാവ പടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവായം അവിജ്ജാ കിച്ചതോ ജാതിതോപി കഥിതാ. അയഞ്ഹി ഇമാനി അട്ഠ ഠാനാനി ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതീതി കിച്ചതോ കഥിതാ. ഉപ്പജ്ജമാനാപി ഇമേസു അട്ഠസു ഠാനേസു ഉപ്പജ്ജതീതി ജാതിതോ കഥിതാ. ഏവം കിച്ചതോ ജാതിതോ ച കഥിതാപി ലക്ഖണതോ കഥിതേ ഏവ സുകഥിതാ ഹോതീതി ലക്ഖണതോ ദസ്സേതും **"അഞ്ഞാണ"**ന്തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ ഞാണം അത്ഥാനത്ഥം കാരണാകാരണം ചതുസച്ചധമ്മം വിദിതം പാകടം കരോതി. അയം പന അവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം വിദിതം പാകടം കാതും ന ദേതീതി ഞാണപച്ചനീകതോ അഞ്ഞാണം. ദസ്സനന്തിപി പഞ്ഞാ, സാ ഹി തം ആകാരം പസ്സതി. അവിജ്ജാ പന ഉപ്പജ്ജിത്വാ പസ്സിതും ന ദേതീതി **അദസ്സനം**. അഭിസമയോതിപി പഞ്ഞാ, സാ തം ആകാരം അഭിസമേതി. അവിജ്ജാ പന ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം അഭിസമേതും ന ദേതീതി **അനഭിസമയോ**. അനുബോധോ സമ്ബോധോ പടിവേധോതിപി പഞ്ഞാ, സാ തം ആകാരം അനുബുജ്ഝതി സമ്ബുജ്ഝതി പടിവിജ്ഝതി. അവിജ്ജാ പന ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം അനുബുജ്ഝിതും സമ്ബുജ്ഝിതും പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതീതി **അനനുബോധോ അസമ്ബോധോ അപ്പടിവേധോ**. തഥാ സല്ലക്ഖണം ഉപലക്ഖണം പച്ചുപലക്ഖണം സമപേക്ഖണന്തിപി പഞ്ഞാ, സാ തം ആകാരം സല്ലക്ഖതി

ഉപലക്ഖതി പച്ചുപലക്ഖതി സമം സമ്മാ ച അപേക്ഖതി. അവിജ്ജാ പന ഉപ്പജ്ജിത്വാ തസ്സ തഥാ കാതും ന ദേതീതി **അസല്ലക്ഖണം അനുപലക്ഖണം അപച്ചുപലക്ഖണം അസമപേക്ഖണ**ന്തി ച വുച്ചതി.

നാസ്സ കിഞ്ചി പച്ചക്ഖകമ്മം അത്ഥി, സയഞ്ച അപ്പച്ചവേക്ഖിത്വാ കതകമ്മന്തി **അപ്പച്ചക്ഖകമ്മം**. ദുമ്മേധാനം ഭാവോ **ദുമ്മേജ്ഝം**. ബാലാനം ഭാവോ **ബാല്യം**. സമ്പജഞ്ഞന്തി പഞ്ഞാ, സാ അത്ഥാനത്ഥം കാരണാകാരണം ചതുസച്ചധമ്മം സമ്പജാനാതി. അവിജ്ജാ പന ഉപ്പജ്ജിത്വാ തം കാരണം പജാനിതും ന ദേതീതി **അസമ്പജഞ്ഞം**. മോഹനവസേന **മോഹോ**. പമോഹനവസേന **പമോഹോ**. സമ്മോഹനവസേന **സമ്മോഹോ**. അവിന്ദിയം വിന്ദതി, വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ**. വട്ടസ്മിം ഓഹനതി ഓതരതീതി **അവിജ്ജോഘോ**. വട്ടസ്മിം യോജേതീതി **അവിജ്ജായോഗോ**. അപ്പഹീനട്ഠേന ചേവ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ ച **അവിജ്ജാനുസയോ**. മഗ്ഗേ പരിയുട്ഠിതചോരാ വിയ അദ്ധികേ കുസലചിത്തം പരിയുട്ഠാതി വിലുപ്പതീതി **അവിജ്ജാപരിയുട്ഠാനം**. യഥാ നഗരദ്വാരേ പലിഘസങ്ഖാതായ ലങ്ഗിയാ പതിതായ മനുസ്സാനം നഗരപ്പവേസോ പച്ഛിജ്ജതി, ഏവമേവ യസ്സ സക്കായനഗരേ അയം പതിതാ, തസ്സ നിബ്ബാനസമ്പാപകം ഞാണഗമനം പച്ഛിജ്ജതീതി **അവിജ്ജാലങ്ഗീ** നാമ ഹോതി. അകുസലഞ്ച തം മൂലഞ്ച, അകുസലാനം വാ മൂലന്തി അകുസലമൂലം. തം പന ന അഞ്ഞം, ഇധാധിപ്പേതോ മോഹോതി **മോഹോ അകുസലമൂല**ന്തി അയം ഏകപദികോ അവിജ്ജായ അത്ഥുദ്ധാരോ. **അയം വേമത്തതാ**തി അയം അവിജ്ജായ വേമത്തതാ.

വിജ്ജാതി വിന്ദിയം വിന്ദതീതി വിജ്ജാ, വിജ്ഝനട്ഠേന വിജ്ജാ, വിദിതകരണട്ഠേന വിജ്ജാ. **"ദുക്ഖേ ഞാണ"**ന്തിആദീസു ദുക്ഖസച്ചസ്സ യാഥാവസരസലക്ഖണം ജാനാതി പസ്സതി പടിവിജ്ഝതീതി ദുക്ഖേ അരിയസച്ചേ വിസയഭൂതേ ഞാണം "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പഞ്ഞാ**തി തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപനട്ഠേന പഞ്ഞാ, തേന തേന വാ അനിച്ചാദിനാ പകാരേന ധമ്മേ ജാനാതീതി പഞ്ഞാ. പജാനനാകാരോ **പജാനനാ**. അനിച്ചാദീനി വിചിനതീതി **വിചയോ**. പകാരേഹി വിചിനതീതി **പവിചയോ**. ചതുസച്ചധമ്മേ വിചിനതീതി **ധമ്മവിചയോ**. അനിച്ചാദീനം സല്ലക്ഖണവസേന **സല്ലക്ഖണാ**. തേസംയേവ പതി പതി ഉപലക്ഖണവസേന **പച്ചുപലക്ഖണാ**. പണ്ഡിതഭാവോ **പണ്ഡിച്ചം**. കുസലഭാവോ **കോസല്ലം**. നിപുണഭാവോ **നേപുഞ്ഞം**. അനിച്ചാദീനം വിഭാവനവസേന **വേഭബ്യാ**. തേസംയേവ ചിന്തനവസേന **ചിന്താ**. അനിച്ചാദീനി ഉപപരിക്ഖതീതി **ഉപപരിക്ഖാ. ഭൂരീ**തി പഥവിയാ നാമം, അയമ്പി സണ്ഹട്ഠേന വിത്ഥതട്ഠേന ച ഭൂരീ വിയാതി ഭൂരീ. തേന വുത്തം - "ഭൂരീ വുച്ചതി പഥവീ, തായ പഥവിസമായ വിത്ഥതായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോതി ഭൂരിപഞ്ഞോ"തി (മഹാനി॰ ൨൭). അപി ച ഭൂരീതി പഞ്ഞായേവേതം അധിവചനം. ഭൂതേ അത്ഥേ രമതീതി **ഭൂരീ**.

കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി **മേധാ,** ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ **മേധാ**. യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സത്തം ഹിതപടിപത്തിയം സമ്പയുത്തം വാ യാഥാവലക്ഖണപടിവേധേ പരിണേതീതി **പരിണായികാ**. അനിച്ചാദിവസേന ധമ്മേ വിപസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**. സമ്മാ പകാരേഹി അനിച്ചാദീനി ജാനാതീതി **സമ്പജഞ്ഞം**. ഉപ്പഥപടിപന്നേ സിന്ധവേ വീഥിആരോപനത്ഥം പതോദോ വിയ ഉപ്പഥേ ധാവനകൂടചിത്തം വീഥിആരോപനത്ഥം വിജ്ഝതീതി പതോദോ വിയാതി **പതോദോ**. ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, പഞ്ഞാസങ്ഖാതം ഇന്ദ്രിയം **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**. അവിജ്ജായ ന കമ്പതീതി **പഞ്ഞാബലം**. കിലേസച്ഛേദനട്ഠേന പഞ്ഞാവ സത്ഥം **പഞ്ഞാസത്ഥം**. അച്ചുഗ്ഗതട്ഠേന പഞ്ഞാവ പാസാദോ **പഞ്ഞാപാസാദോ**. ആലോകനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ആലോകോ **പഞ്ഞാആലോകോ**.

ഓഭാസനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ഓഭാസോ **പഞ്ഞാഓഭാസോ**. പജ്ജോതനട്ഠേന പഞ്ഞാവ പജ്ജോതോ **പഞ്ഞാപജ്ജോതോ**. രതികരണട്ഠേന രതിദായകട്ഠേന രതിജനകട്ഠേന ചിത്തീകതട്ഠേന ദുല്ലഭപാതുഭാവട്ഠേന അതുലട്ഠേന അനോമസത്തപരിഭോഗട്ഠേന ച പഞ്ഞാവ രതനം **പഞ്ഞാരതനം**. ന തേന സത്താ മുയ്ഹന്തി, സയം വാ ആരമ്മണേ ന മുയ്ഹതീതി **അമോഹോ**. ധമ്മവിചയപദം വുത്തത്ഥമേവ. കസ്മാ പനേതം പുന വുത്തന്തി? അമോഹസ്സ മോഹപടിപക്ഖഭാവദീപനത്ഥം. തേനേതം ദീപേതി - യ്വായം അമോഹോ, സോ ന കേവലം മോഹതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ, മോഹസ്സ പടിപക്ഖോ ധമ്മവിചയസങ്ഖാതോ അമോഹോവ ഇധാധിപ്പേതോതി. **സമ്മാദിട്ഠീ**തി യാഥാവനിയ്യാനികകുസലദിട്ഠി. ധമ്മവിചയസങ്ഖാതോ പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ ബോജ്ഝങ്ഗോതി **ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. മഗ്ഗങ്ഗ**ന്തി അരിയമഗ്ഗസ്സ അങ്ഗം കാരണന്തി മഗ്ഗങ്ഗം. അരിയമഗ്ഗസ്സ അന്തോഗധത്താ **മഗ്ഗപരിയാപന്ന**ന്തി.

അസഞ്ഞാസമാപത്തീതി സഞ്ഞാവിരാഗഭാവനാവസേന പവത്തിതാ അസഞ്ഞഭവൂപപത്തിനിബ്ബത്തനസമാപത്തി. അനുപ്പന്നേ ഹി ബുദ്ധേ ഏകച്ചേ തിത്ഥായതനേ പബ്ബജിത്വാ വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ ഝാനാ വുട്ഠായ സഞ്ഞായ ദോസം പസ്സന്തി, സഞ്ഞായ സതി ഹത്ഥച്ഛേദാദിദുക്ഖഞ്ചേവ സബ്ബഭയാനി ച ഹോന്തി, "അലം ഇമായ സഞ്ഞായ, സഞ്ഞാഭാവോ സന്തോ"തി ഏവം സഞ്ഞായ ദോസം പസ്സിത്വാ സഞ്ഞാവിരാഗവസേന ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനാ കാലം കത്വാ അസഞ്ഞീസു നിബ്ബത്തന്തി. ചിത്തം നേസം ചുതിചിത്തനിരോധേനേവ ഇധ നിവത്തതി, രൂപക്ഖന്ധമത്തമേവ തത്ഥ നിബ്ബത്തതി.

തേ യഥാ നാമ ജിയാവേഗുക്ഖിത്തോ സരോ യത്തകോ ജിയാവേഗോ, തത്തകമേവ ആകാസേ ഗച്ഛതി, ഏവമേവം ഝാനവേഗുക്ഖിത്താ ഉപപജ്ജിത്വാ യത്തകോ ഝാനവേഗോ, തത്തകമേവ കാലം തിട്ഠന്തി. ഝാനവേഗേ പന പരിക്ഖീണേ തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ അന്തരധായതി, ഇധ പടിസന്ധിസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, തം സന്ധായ വുത്തം - "അസഞ്ഞഭവൂപപത്തിനിബ്ബത്തനസമാപത്തീ"തി. **വിഭൂതസഞ്ഞാസമാപത്തീ**തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തി. സാ ഹി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സ പഠമാരുപ്പസഞ്ഞായപി വിഭാവനതോ "വിഭൂതസഞ്ഞാ"തി വുച്ചതി. കേചി "വിഭൂതരൂപസഞ്ഞാ"തി പഠന്തി, തേസം മതേന വിഭൂതരൂപസമാപത്തി നാമ സേസാരുപ്പസമാപത്തിയോ. സേസാ സമാപത്തിയോ സുവിഞ്ഞേയ്യാവ.

നേവസേക്ഖനാസേക്ഖോ ഝായീതി ഝാനലാഭീ പുഥുജ്ജനോ. **ആജാനിയോ ഝായീ**തി അരഹാ, സബ്ബേപി വാ അരിയപുഗ്ഗലാ. **അസ്സഖലുങ്കോ ഝായീ**തി ഖലുങ്കസ്സസദിസോ ഝായീ. തഥാ ഹി ഖലുങ്കോ അസ്സോ ദമഥം ന ഉപേതി ഇതോ ചിതോ ച യഥാരുചി ധാവതി, ഏവമേവം യോ പുഥുജ്ജനോ അഭിഞ്ഞാലാഭീ, സോ അഭിഞ്ഞാ അസ്സാദേത്വാ "അലമേത്താവതാ, കതമേത്താവതാ"തി ഉത്തരിദമഥായ അപരിസക്കന്തോ അഭിഞ്ഞാചിത്തവസേന ഇതോ ചിതോ ച ധാവതി പവത്തതി, സോ "അസ്സഖലുങ്കോ ഝായീ"തി വുത്തോ. **ദിട്ഠുത്തരോ ഝായീ**തി ഝാനലാഭീ ദിട്ഠിഗതികോ. **പഞ്ഞുത്തരോ ഝായീ**തി ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന ഝായീ, സബ്ബോ ഏവ വാ പഞ്ഞാധികോ ഝായീ.

സരണോ സമാധീതി അകുസലചിത്തേകഗ്ഗതാ, സബ്ബോപി വാ സാസവോ സമാധി. **അരണോ സമാധീ**തി സബ്ബോ കുസലാബ്യാകതോ സമാധി, ലോകുത്തരോ ഏവ വാ. **സവേരോ സമാധീ**തി പടിഘചിത്തേസു ഏകഗ്ഗതാ. **അവേരോ സമാധീ**തി മേത്താചേതോവിമുത്തി. അനന്തരദുകേപി ഏസേവ നയോ. **സാമിസോ സമാധീ**തി ലോകിയസമാധി. സോ ഹി അനതിക്കന്തവട്ടാമിസലോകാമിസതായ സാമിസോ. **നിരാമിസോ സമാധീ**തി ലോകുത്തരോ സമാധി. **സസങ്ഖാരോ സമാധീ**തി ദുക്ഖാപടിപദോ ദന്ധാഭിഞ്ഞോ സുഖാപടിപദോ ച ദന്ധാഭിഞ്ഞോ. സോ ഹി സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന ചിത്തേന പച്ചനീകധമ്മേ കിച്ഛേന കസിരേന നിഗ്ഗഹേത്വാ അധിഗന്തബ്ബോ. ഇതരോ **അസങ്ഖാരോ സമാധി. ഏകംസഭാവിതോ സമാധീ**തി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ സമാധി. **ഉഭയംസഭാവിതോ സമാധീ**തി സമഥയാനികസ്സ സമാധി. **ഉഭയതോ ഭാവിതഭാവനോ സമാധീ**തി കായസക്ഖിനോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസ്സ ച സമാധി. സോ ഹി ഉഭയതോ ഭാഗേഹി ഉഭയതോ ഭാവിതഭാവനോ.

ആഗാള്ഹപടിപദാതി കാമാനം ഓരോഹനപടിപത്തി, കാമസുഖാനുയോഗോതി അത്ഥോ. **നിജ്ഝാമപടിപദാ**തി കാമസ്സ നിജ്ഝാപനവസേന ഖേദനവസേന പവത്താ പടിപത്തി, അത്തകിലമഥാനുയോഗോതി അത്ഥോ. **അക്ഖമാ പടിപദാ**തിആദീസു പധാനകരണകാലേ സീതാദീനി അസഹന്തസ്സ പടിപദാ, താനി നക്ഖമതീതി അക്ഖമാ. സഹന്തസ്സ പന താനി ഖമതീതി **ഖമാ**. "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) നയേന മിച്ഛാവിതക്കേ സമേതീതി **സമാ**. മനച്ഛട്ഠാനി ഇന്ദ്രിയാനി ദമേതീതി **ദമാ പടിപദാ**.

ഏവന്തി ഇമിനാ വുത്തനയേന. **യോ ധമ്മോ**തി യോ കോചി ജാതിആദിധമ്മോ. **യസ്സ ധമ്മസ്സാ**തി തതോ അഞ്ഞസ്സ ജരാദിധമ്മസ്സ. **സമാനഭാവോ**തി ദുക്ഖാദിഭാവേന സമാനഭാവോ. **ഏകത്തതായാ**തി സമാനതായ ദുക്ഖാദിഭാവാനം ഏകീഭാവേന. **ഏകീ ഭവതീ**തി അനേകോപി "ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ ഏകസദ്ദാഭിധേയ്യതായ ഏകീ ഭവതി. ഏതേന ഏകത്തതായ ലക്ഖണമാഹ. **യേന യേന വാ പന വിലക്ഖണോ**തി യോ ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ യേന യേന ഭാവേന വിസദിസോ. **തേന തേന വേമത്തം ഗച്ഛതീ**തി തേന തേന ഭാവേന സോ ധമ്മോ തസ്സ ധമ്മസ്സ വേമത്തതം

വിസദിസത്തം ഗച്ഛതി, ദുക്ഖഭാവേന സമാനോപി ജാതിആദികോ അഭിനിബ്ബത്തിആദിഭാവേന ജരാദികസ്സ വിസിട്ഠതം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. ഇമിനാ വേമത്തതായ ലക്ഖണമാഹ.

ഇദാനി താവ ഏകത്തവേമത്തതാവിസയേ നിയോജേത്വാ ദസ്സേതും **"സുത്തേ വാ വേയ്യാകരണേ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പുച്ഛിത**ന്തി പുച്ഛാവസേന ദേസിതസുത്തവസേന വുത്തം, ന പന അധിട്ഠാനഹാരസ്സ പുച്ഛാവിസയതായ. സേസം ഉത്താനമേവ.

അധിട്ഠാനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. പരിക്ഖാരഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൯. തത്ഥ കതമോ പരിക്ഖാരോ ഹാരോതി പരിക്ഖാരഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **യോ ധമ്മോ യം ധമ്മം ജനയതി, തസ്സ സോ പരിക്ഖാരോ**തി സങ്ഖേപതോ പരിക്ഖാരലക്ഖണം വത്വാ തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"കിംലക്ഖണോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഹിനോതി അത്തനോ ഫലം പടികാരണഭാവം ഗച്ഛതീതി **ഹേതു**. പടിച്ച ഏതസ്മാ ഫലം ഏതീതി **പച്ചയോ**. കിഞ്ചാപി ഹേതുപച്ചയസദ്ദേഹി കാരണമേവ വുച്ചതി, തഥാപി തത്ഥ വിസേസം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"അസാധാരണലക്ഖണോ"**തിആദി വുത്തം. **സഭാവോ ഹേതൂ**തി സമാനഭാവോ ബീജം ഹേതു. നനു ച ബീജം അങ്കുരാദിസദിസം ന ഹോതീതി? നോ ന ഹോതി, അഞ്ഞതോ ഹി താദിസസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ.

"യഥാ വാ പനാ"തിആദിനാപി ഉദാഹരണന്തരദസ്സനേന ഹേതുപച്ചയാനം വിസേസമേവ വിഭാവേതി. തത്ഥ **ദുദ്ധ**ന്തി ഖീരം. **ദധി ഭവതീ**തി ഏകത്തനയേന അഭേദോപചാരേന വാ വുത്തം, ന അഞ്ഞഥാ. ന ഹി ഖീരം ദധി ഹോതി. തേനേവാഹ - **"ന ചത്ഥി ഏകകാലസമവധാനം ദുദ്ധസ്സ ച ദധിസ്സ ചാ"**തി. അഥ വാ ഘടേ ദുദ്ധം പക്ഖിത്തം ദധി ഭവതി, ദധി തത്ഥ കാലന്തരേ ജായതി പച്ചയന്തരസമായോഗേന, തസ്മാ ന ചത്ഥി ഏകകാലസമവധാനം ദുദ്ധസ്സ ച ദധിസ്സ ച രസഖീരവിപാകാദീഹി ഭിന്നസഭാവത്താ. **ഏവമേവ**ന്തി യഥാ ഹേതുഭൂതസ്സ ഖീരസ്സ ഫലഭൂതേന ദധിനാ ന ഏകകാലസമവധാനം, ഏവമഞ്ഞസ്സാപി ഹേതുസ്സ ഫലേന ന ഏകകാലസമവധാനം, ന തഥാ പച്ചയസ്സ, ന ഹി പച്ചയോ ഏകന്തേന ഫലേന ഭിന്നകാലോ ഏവാതി. ഏവമ്പി ഹേതുപച്ചയാനം വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ.

ഏവം ബാഹിരം ഹേതുപച്ചയവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അജ്ഝത്തികം ദസ്സേതും **"അയഞ്ഹി സംസാരോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ "അവിജ്ജാ അവിജ്ജായ ഹേതൂ"തി വുത്തേ കിം ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ അനേകാ അവിജ്ജാ വിജ്ജന്തീതി? ആഹ **"പുരിമികാ അവിജ്ജാ പച്ഛിമികായ അവിജ്ജായ ഹേതൂ"**തി. തേന ഏകസ്മിം കാലേ ഹേതുഫലാനം സമവധാനം നത്ഥീതി ഏതമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. തത്ഥ **"പുരിമികാ അവിജ്ജാ"**തിആദിനാ ഹേതുഫലഭൂതാനം അവിജ്ജാനം വിഭാഗം ദസ്സേതി. **"ബീജങ്കുരോ വിയാ"**തിആദിനാ ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി - യഥാ ബീജം അങ്കുരസ്സ ഹേതു ഹോന്തം സമനന്തരഹേതുതായ ഹേതു ഹോതി. യം പന ബീജതോ ഫലം നിബ്ബത്തതി, തസ്സ ബീജം പരമ്പരഹേതുതായ ഹേതു ഹോതി. ഏവം അവിജ്ജായപി ഹേതുഭാവേ ദട്ഠബ്ബന്തി.

പുന **"യഥാ വാ പനാ"**തിആദിനാപി ഹേതുപച്ചയവിഭാഗമേവ ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഥാലക**ന്തി ദീപകപല്ലികാ. **അനഗ്ഗിക**ന്തി അഗ്ഗിം വിനാ. **ദീപേതു**ന്തി ജാലേതും. **ഇതി സഭാവോ ഹേതൂ**തി ഏവം പദീപുജ്ജാലനാദീസു അഗ്ഗിആദിപദീപസദിസം കാരണം സഭാവോ ഹേതു. **പരഭാവോ പച്ചയോ**തി തത്ഥേവ കപല്ലികാവട്ടിതേലാദിസദിസോ അഗ്ഗിതോ അഞ്ഞോ സഭാവോ പച്ചയോ. **അജ്ഝത്തികോ**തി നിയകജ്ഝത്തികോ നിയകജ്ഝത്തേ ഭവോ. **ബാഹിരോ**തി തതോ ബഹിഭൂതോ. **ജനകോ**തി നിബ്ബത്തകോ. **പരിഗ്ഗാഹകോ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകോ. **അസാധാരണോ**തി ആവേണികോ. **സാധാരണോ**തി അഞ്ഞേസമ്പി പച്ചയുപ്പന്നാനം സമാനോ.

ഇദാനി യസ്മാ കാരണം "പരിക്ഖാരോ"തി വുത്തം, കാരണഭാവോ ച ഫലാപേക്ഖായ, തസ്മാ കാരണസ്സ യോ കാരണഭാവോ യഥാ ച സോ ഹോതി, യഞ്ച ഫലം യോ ച തസ്സ വിസേസോ, യോ ച കാരണഫലാനം സമ്ബന്ധോ, തം സബ്ബം വിഭാവേതും **"അവുപച്ഛേദത്ഥോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കാരണഫലഭാവേന സമ്ബന്ധതാ **സന്തതി**. കോ ച തത്ഥ സമ്ബന്ധോ, കോ കാരണഫലഭാവോ ച? സോ ഏവ അവുപച്ഛേദത്ഥോ. യോ ഫലഭൂതോ അഞ്ഞസ്സ അകാരണം ഹുത്വാ നിരുജ്ഝതി, സോ വുപച്ഛിന്നോ നാമ ഹോതി, യഥാ തം അരഹതോ ചുതിചിത്തം. യോ പന അത്തനോ അനുരൂപസ്സ ഫലസ്സ ഹേതു ഹുത്വാ

നിരുജ്ഝതി, സോ അനുപച്ഛിന്നോ ഏവ നാമ ഹോതി, ഹേതുഫലസമ്ബന്ധസ്സ വിജ്ജമാനത്താതി ആഹ - "അവുപച്ഛേദത്ഥോ സന്തതിഅത്ഥോ"തി.

യസ്മാ ച കാരണതോ നിബ്ബത്തം ഫലം നാമ, ന അനിബ്ബത്തം, തസ്മാ **"നിബ്ബത്തിഅത്ഥോ ഫലത്ഥോ"**തി വുത്തം. യസ്മാ പന പുരിമഭവേന അനന്തരഭവപടിസന്ധാനവസേന പവത്താ ഉപപത്തിക്ഖന്ധാ പുനബ്ഭവോ, തസ്മാ വുത്തം - **"പടിസന്ധിഅത്ഥോ പുനബ്ഭവത്ഥോ"**തി. തഥാ യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം പലിബുന്ധേന്തി സമ്മാ പടിപജ്ജിതും ന ദേന്തി. യാവ ച മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാതിതാ, താവ അനുസേന്തി നാമ, തേന വുത്തം - **"പലിബോധത്ഥോ പരിയുട്ഠാനത്ഥോ, അസമുഗ്ഘാതത്ഥോ അനുസയത്ഥോ"**തി. പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിഞ്ഞാതേ ന കദാചി തം നാമരൂപങ്കുരസ്സ കാരണം ഹേസ്സതീതി ആഹ - **"അപരിഞ്ഞാതത്ഥോ വിഞ്ഞാണസ്സ ബീജത്ഥോ"**തി. **യത്ഥ അവുപച്ഛേദോ തത്ഥ സന്തതീ**തി യത്ഥ രൂപാരൂപപ്പവത്തിയം യഥാവുത്തോ അവുപച്ഛേദോ, തത്ഥ സന്തതിവോഹാരോ . **യത്ഥ സന്തതി തത്ഥ നിബ്ബത്തീ**തിആദി പച്ചയപരമ്പരദസ്സനം ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവിഭാവനമേവ.

"യഥാ വാ പന ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ"തിആദിനാ "സഭാവോ ഹേതൂ"തി വുത്തമേവത്ഥം വിഭാഗേന ദസ്സേതി. തത്ഥ **സന്നിസ്സയതായാ**തി ഉപനിസ്സയപച്ചയതായ. **മനസികാരോ**തി കിരിയാമനോധാതു. സാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിഞ്ഞാണഭാവേന സമാനജാതിതായ സഭാവോ ഹേതു. **സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ സഭാവോ ഹേതൂ**തി പുഞ്ഞാദിഅഭിസങ്ഖാരാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ, തത്ഥ യോ സഭാവോ, സോ ഹേതൂതി. **സങ്ഖാരാ**തി ചേത്ഥ സബ്ബോ ലോകിയോ കുസലാകുസലചിത്തുപ്പാദോ അധിപ്പേതോ. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏവം യോ കോചി ഉപനിസ്സയോ സബ്ബോ സോ പരിക്ഖാരോ**തി യഥാവുത്തപ്പഭേദോ യോ കോചി പച്ചയോ, സോ സബ്ബോ അത്തനോ ഫലസ്സ പരിക്ഖരണതോ അഭിസങ്ഖരണതോ പരിക്ഖാരോ. തസ്സ നിദ്ധാരേത്വാ കഥനം പരിക്ഖാരോ ഹാരോതി.

പരിക്ഖാരഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. സമാരോപനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൦. തത്ഥ കതമോ സമാരോപനോ ഹാരോതി സമാരോപനഹാരവിഭങ്ഗോ. തത്ഥ **ഏകസ്മിം പദട്ഠാനേ**തി യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി ഏകസ്മിം കാരണഭൂതേ ധമ്മേ സുത്തേന ഗഹിതേ. **യത്തകാനി പദട്ഠാനാനി ഓതരന്തീ**തി യത്തകാനി അഞ്ഞേസം കാരണഭൂതാനി തസ്മിം ധമ്മേ സമോസരന്തി. **സബ്ബാനി താനി സമാരോപയിതബ്ബാനീ**തി സബ്ബാനി താനി പദട്ഠാനാനി പദട്ഠാനഭൂതാ ധമ്മാ സമ്മാ നിദ്ധാരണവസേന ആനേത്വാ ദേസനായ ആരോപേതബ്ബാ, ദേസനാരുള്ഹേ വിയ കത്വാ കഥേതബ്ബാതി അത്ഥോ. യഥാ ആവട്ടേ ഹാരേ "ഏകമ്ഹി പദട്ഠാനേ, പരിയേസതി സേസകം പദട്ഠാന"ന്തി (നേത്തി॰ ര്‍ നിദ്ദേസവാര) വചനതോ അനേകേസം പദട്ഠാനാനം പരിയേസനാ വുത്താ, ഏവമിധാപി ബഹൂനം പദട്ഠാനാനം സമാരോപനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ആവട്ടേ ഹാരേ"**തി ആഹ. ന കേവലം പദട്ഠാനവസേനേവ സമാരോപനാ, അഥ ഖോ വേവചനഭാവനാപഹാനവസേനപി സമാരോപനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ സമാരോപനാ ചതുബ്ബിധാ"**തിആദിമാഹ.

കസ്മാ പനേത്ഥ പദട്ഠാനവേവചനാനി ഗഹിതാനി, നനു പദട്ഠാനവേവചനഹാരേ ഏവ അയമത്ഥോ വിഭാവിതോതി? സച്ചമേതം, ഇധ പന പദട്ഠാനവേവചനഗ്ഗഹണം ഭാവനാപഹാനാനം അധിട്ഠാനവിസയദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ തേസം അധിവചനവിഭാഗദസ്സനത്ഥഞ്ച. ഏവഞ്ഹി ഭാവനാപഹാനാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി ഹോന്തി സുകരാനി ച പഞ്ഞാപേതും. **ഇദം പദട്ഠാന**ന്തി ഇദം തിവിധം സുചരിതം ബുദ്ധാനം സാസനസ്സ ഓവാദസ്സ വിസയാധിട്ഠാനഭാവതോ പദട്ഠാനം. തത്ഥ **"കായിക"**ന്തിആദിനാ തീഹി സുചരിതേഹി സീലാദയോ തയോ ഖന്ധേ സമഥവിപസ്സനാ തതിയചതുത്ഥഫലാനി ച നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതി, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. വനീയതീതി **വനം,** വനതി, വനുതേ ഇതി വാ **വനം**. തത്ഥ യസ്മാ പഞ്ച കാമഗുണാ കാമതണ്ഹായ, നിമിത്തഗ്ഗാഹോ അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹസ്സ, അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി തപ്പടിബന്ധഛന്ദരാഗാദീനം, അനുസയാ ച പരിയുട്ഠാനാനം കാരണാനി ഹോന്തി, തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേതും **"പഞ്ച കാമഗുണാ"**തിആദി വുത്തം.

൪൧. അയം വേവചനേന സമാരോപനാതി യോ "രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി സേക്ഖഫലം, അനാഗാമിഫലം, കാമധാതുസമതിക്കമന"ന്തി ഏതേഹി പരിയായവചനേഹി തതിയഫലസ്സ നിദ്ദേസോ, തഥാ യോ "അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി അസേക്ഖഫലം, അഗ്ഗഫലം അരഹത്തം, തേധാതുകസമതിക്കമന"ന്തി ഏതേഹി പരിയായവചനേഹി ചതുത്ഥഫലസ്സ

നിദ്ദേസോ, യോ ച ''പഞ്ഞിന്ദ്രിയ''ന്തിആദീഹി പരിയായവചനേഹി പഞ്ഞായ നിദ്ദേസോ, അയം വേവചനേഹി ച സമാരോപനാ.

തസ്മാതിഹ ത്വം, ഭിക്ഖു, കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരാഹീതിആദി ലക്ഖണഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനായം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. കേവലം തത്ഥ ഏകലക്ഖണത്താ അവുത്താനമ്പി വുത്തഭാവദസ്സനവസേനേവ ആഗതം, ഇധ ഭാവനാസമാരോപനവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ. കായാനുപസ്സനാ വിസേസതോ അസുഭാനുപസ്സനാ ഏവ കാമരാഗതദേകട്ഠകിലേസാനം ഏകന്തപടിപക്ഖാതി അസുഭസഞ്ഞാ കബളീകാരാഹാരപരിഞ്ഞായ പരിബന്ധകിലേസാ കാമുപാദാനം കാമയോഗോ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥോ കാമാസവോ കാമോഘോ രാഗസല്ലം രൂപധമ്മപരിഞ്ഞായ പടിപക്ഖകിലേസാ രൂപധമ്മേസു രാഗോ ഛന്ദാഗതിഗമനന്തി ഏതേസം പാപധമ്മാനം പഹാനായ സംവത്തതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **''കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരന്തോ''**തിആദിനാ.

തഥാ വേദനാനുപസ്സനാ വിസേസതോ ദുക്ഖാനുപസ്സനാതി, സാ -

> ''യോ സുഖം ദുക്ഖതോ അദ്ദ, ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി സല്ലതോ;
> അദുക്ഖമസുഖം സന്തം, അദക്ഖി നം അനിച്ചതോ''തി. (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൩; ഇതിവു॰ ൫൩) -

ആദിവചനതോ സബ്ബം വേദനം ''ദുക്ഖ''ന്തി പസ്സന്തീ സുഖസഞ്ഞായ വേദനാഹേതുപരിഞ്ഞായ പരിബന്ധകിലേസാനം ഗോസീലാദീഹി ഭവസുദ്ധി ഹോതീതി വേദനാസ്സാദേന പവത്തസ്സ ഭവുപാദാനസങ്ഖാതസ്സ സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ വേദനാവസേന ''അനത്ഥം മേ അചരീ''തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൦; അ॰ നി॰ ൯.൨൯; ൧൦.൭൯; ധ॰ സ॰ ൧൨൩൭; വിഭ॰ ൯൦൯, ൯൬൦) ബ്യാപാദകായഗന്ഥസ്സ ദോസസല്ലസ്സ വേദനാസ്സാദവസേനേവ പവത്തസ്സ ഭവയോഗഭവാഭവഭവോഘസങ്ഖാതസ്സ ഭവരാഗസ്സ ഭവപരിഞ്ഞായ പരിബന്ധകകിലേസാനം വേദനാവിസയസ്സ രാഗസ്സ ദോസാഗതിഗമനസ്സ ച പഹാനായ സംവത്തതീതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതി **''വേദനാസു വേദനാനുപസ്സീ''**തിആദിനാ.

തഥാ ചിത്താനുപസ്സനാ വിസേസതോ അനിച്ചാനുപസ്സനാതി, സാ ചിത്തം ''അനിച്ച''ന്തി പസ്സന്തീ തത്ഥ യേഭുയ്യേന സത്താ നിച്ചസഞ്ഞിനോതി നിച്ചസഞ്ഞായ വിഞ്ഞാണാഹാരപരിഞ്ഞായ പരിബന്ധകിലേസാനം നിച്ചാഭിനിവേസപടിപക്ഖതോ ഏവ ദിട്ഠുപാദാനം ദിട്ഠിയോഗസീലബ്ബതപരാമാസകായഗന്ഥദിട്ഠാസവദിട്ഠോഘസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിച്ചസഞ്ഞാനിമിത്തസ്സ ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ (ധ॰ സ॰ ൧൨൩൯; വിഭ॰ ൮൬൬, ൮൯൯, ൯൬൨) മാനസല്ലസ്സ സഞ്ഞാപരിഞ്ഞായ പടിപക്ഖകിലേസാനം സഞ്ഞായ രാഗസ്സ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ അപ്പഹീനത്താ ഉപ്പജ്ജനകസ്സ ഭയാഗതിഗമനസ്സ ച പഹാനായ സംവത്തതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **''ചിത്തേ ചിത്താനുപസ്സീ''**തിആദിനാ.

തഥാ ധമ്മാനുപസ്സനാ വിസേസതോ അനത്തസഞ്ഞാതി, സാ സങ്ഖാരേസു അത്തസഞ്ഞായ മനോസഞ്ചേതനാഹാരപരിഞ്ഞായ പടിപക്ഖകിലേസാനം സക്കായദിട്ഠിയാ ''ഇദമേവ സച്ച''ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨-൨൦൩; ൩.൨൭) പവത്തസ്സ മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ മിച്ഛാഭിനിവേസഹേതുകായ അവിജ്ജായോഗഅവിജ്ജാസവഅവിജ്ജോഘമോഹസല്ലസങ്ഖാതായ അവിജ്ജായ സങ്ഖാരപരിഞ്ഞായ പരിബന്ധകിലേസാനം സങ്ഖാരേസു രാഗസ്സ മോഹാഗതിഗമനസ്സ ച പഹാനായ സംവത്തതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **''ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരന്തോ''**തിആദിനാ. സേസം ഉത്താനമേവ.

സമാരോപനഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച ഹാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ.

൧. ദേസനാഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

ഏവം സുപരികമ്മകതായ ഭൂമിയാ നാനാവണ്ണാനി മുത്തപുപ്ഫാനി പകിരന്തോ വിയ സുസിക്ഖിതസിപ്പാചരിയവിചാരിതേസു സുരത്തസുവണ്ണാലങ്കാരേസു നാനാവിധരംസിജാലസമുജ്ജലാനി വിവിധാനി മണിരതനാനി ബന്ധന്തോ വിയ മഹാപഥവിം പരിവത്തേത്വാ പപ്പടകോജം ഖാദാപേന്തോ വിയ യോജനികമധുഗണ്ഡം പീളേത്വാ സുമധുരസം പായേന്തോ വിയ ച ആയസ്മാ മഹാകച്ചാനോ നാനാസുത്തപദേസേ ഉദാഹരന്തോ സോളസ

ഹാരേ വിഭജിത്വാ ഇദാനി തേ ഏകസ്മിംയേവ സുത്തേ യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ ഹാരസമ്പാതവാരം ആരഭി. ആരഭന്തോ ച യായം നിദ്ദേസവാരേ -

"സോളസ ഹാരാ പഠമം, ദിസലോചനതോ ദിസാ വിലോകേത്വാ.

സങ്ഖിപിയ അങ്കുസേന ഹി, നയേഹി തീഹി നിദ്ദിസേ സുത്ത"ന്തി. -

ഗാഥാ വുത്താ. യസ്മാ തം ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ നപ്പയോജേതി, വിപ്പകിണ്ണവിസയത്താ, നയവിചാരസ്സ ച അന്തരിതത്താ . അനേകേഹി സുത്തപദേസേഹി ഹാരാനം വിഭാഗദസ്സനമേവ ഹി ഹാരവിഭങ്ഗവാരോ. ഹാരസമ്പാതവാരോ പന തം പയോജേതി, ഏകസ്മിംയേവ സുത്തപദേസേ സോളസ ഹാരേ യോജേത്വാവ തദനന്തരം നയസമുട്ഠാനസ്സ കഥിതത്താ. തസ്മാ "സോളസ ഹാരാ പഠമ"ന്തി ഗാഥം പച്ചാമസിത്വാ **"തസ്സാ നിദ്ദേസോ കുഹിം ദട്ഠബ്ബോ, ഹാരസമ്പാതേ"**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - "തസ്സാ ഗാഥായ നിദ്ദേസോ കത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ"തി. ഏതേന സുത്തേസു ഹാരാനം യോജനാനയദസ്സനം ഹാരസമ്പാതവാരോതി ദസ്സേതി. ഹാരസമ്പാതപദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ ഏവ.

അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാതി ചക്ഖുദ്വാരാദീസു സതിആരക്ഖാഭാവേന അഗുത്തേന ചിത്തേന. **മിച്ഛാദിട്ഠിഹതേനാ**തി സസ്സതാദിമിച്ഛാഭിനിവേസദൂസിതേന. **ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതേനാ**തി ചിത്തസ്സ കായസ്സ ച അകല്യതാലക്ഖണേഹി ഥിനമിദ്ധേഹി അജ്ഝോത്ഥടേന. **വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ**തി കിലേസമാരാദീനം യഥാകാമം കരണീയോ ഹോതീതി അയം താവ ഗാഥായ പദത്ഥോ.

പമാദന്തി "അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാ"തി ഇദം പദം ഛസു ദ്വാരേസു സതിവോസഗ്ഗലക്ഖണം പമാദം കഥേതി. **തം മച്ചുനോ പദ**ന്തി തം പമജ്ജനം ഗുണമാരണതോ മച്ചുസങ്ഖാതസ്സ മാരസ്സ വസവത്തനട്ഠാനം, തേന "അരക്ഖിതേന ചിത്തേന, വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ"തി പഠമപാദം ചതുത്ഥപാദേന സമ്ബന്ധിത്വാ ദസ്സേതി. **സോ വിപല്ലാസോ**തി യം അനിച്ചസ്സ ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ "നിച്ച"ന്തി ദസ്സനം, സോ വിപല്ലാസോ വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ. തേനേവാഹ - **"വിപരീതഗ്ഗാഹലക്ഖണോ വിപല്ലാസോ"**തി. സബ്ബം വിപല്ലാസസാമഞ്ഞേന ഗഹേത്വാ തസ്സ അധിട്ഠാനം പുച്ഛതി **"കിം വിപല്ലാസയതീ"**തി. സാമഞ്ഞസ്സ ച വിസേസോ അധിട്ഠാനഭാവേന വോഹരീയതീതി ആഹ - **"സഞ്ഞം ചിത്തം ദിട്ഠിമിതീ"**തി. തം "വിപല്ലാസയതീ"തി പദേന സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തേസു സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ സബ്ബമുദുകോ, അനിച്ചാദികസ്സ വിസയസ്സ മിച്ഛാവസേന ഉപട്ഠിതാകാരഗ്ഗഹണമത്തം മിഗപോതകാനം തിണപുരിസകേസു പുരിസോതി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ വിയ. ചിത്തവിപല്ലാസോ തതോ ബലവതരോ, അമണിആദികേ വിസയേ മണിആദിആകാരേന ഉപട്ഠഹന്തേ തഥാ സന്നിട്ഠാനം വിയ നിച്ചാദിതോ സന്നിട്ഠാനമത്തം. ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ പന സബ്ബബലവതരോ യം യം ആരമ്മണം യഥാ യഥാ ഉപട്ഠാതി, തഥാ തഥാ നം സസ്സതാദിവസേന "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസന്തോ പവത്തതി. തത്ഥ സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ ചിത്തവിപല്ലാസസ്സ കാരണം, ചിത്തവിപല്ലാസോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസസ്സ കാരണം ഹോതി.

ഇദാനി വിപല്ലാസാനം പവത്തിട്ഠാനം വിസയം ദസ്സേതും **"സോ കുഹിം വിപല്ലാസയതി, ചതൂസു അത്തഭാവവത്ഥൂസൂ"**തി ആഹ. തത്ഥ **അത്തഭാവവത്ഥൂസൂ**തി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. തേ ഹി ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, "അത്താ"തി ഭവതി ഏത്ഥ ബുദ്ധി വോഹാരോ ചാതി അത്തഭാവോ, സോ ഏവ സുഭാദീനം വിപല്ലാസസ്സ ച അധിട്ഠാനഭാവതോ വത്ഥു ചാതി "അത്തഭാവവത്ഥൂ"തി വുച്ചതി. **"രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"**തിആദിനാ തേസം സബ്ബവിപല്ലാസമൂലഭൂതായ സക്കായദിട്ഠിയാ പവത്തിട്ഠാനഭാവേന അത്തഭാവവത്ഥുതം ദസ്സേത്വാ പുന വിപല്ലാസാനം പവത്തിആകാരേന സദ്ധിം വിസയം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"രൂപം പഠമം വിപല്ലാസവത്ഥു അസുഭേ സുഭ"**ന്തി വുത്തം. തം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യം. പുന മൂലകാരണവസേന വിപല്ലാസേ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ദ്വേ ധമ്മാ ചിത്തസ്സ സംകിലേസാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി അവിജ്ജാരഹിതാ തണ്ഹാ നത്ഥി, അവിജ്ജാ ച സുഭസുഖസഞ്ഞാനമ്പി പച്ചയോ ഏവ, തഥാപി തണ്ഹാ ഏതാസം സാതിസയം പച്ചയോതി ദസ്സേതും **"തണ്ഹാനിവുതം...പേ॰... ദുക്ഖേ സുഖ"**ന്തി വുത്തം. **ദിട്ഠിനിവുത**ന്തി ദിട്ഠിസീസേന അവിജ്ജാ വുത്താതി അവിജ്ജാനിവുതന്തി അത്ഥോ. കാമഞ്ചേത്ഥ തണ്ഹാരഹിതാ ദിട്ഠി നത്ഥി, തണ്ഹാപി ദിട്ഠിയാ പച്ചയോ ഏവ. തണ്ഹാപി "നിച്ചം അത്താ"തി അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്താനം തഥാപവത്തമിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ മോഹോ വിസേസപച്ചയോതി ദസ്സേതും **"ദിട്ഠിനിവുതം...പേ॰... അത്താ"**തി വുത്തം.

യോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസോതി "അനിച്ചേ നിച്ചം, അനത്തനി അത്താ"തി പവത്തമ്പി വിപല്ലാസദ്വയം സന്ധായാഹ - **"സോ അതീതം രൂപം…പേ॰… അതീതം വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"**തി. ഏതേന അട്ഠാരസവിധോപി പുബ്ബന്താനുകപ്പികവാദോ പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം വിപല്ലാസാനം വസേന ഹോതീതി ദസ്സേതി. **തണ്ഹാവിപല്ലാസോതി** തണ്ഹാമൂലകോ വിപല്ലാസോ. "അസുഭേ സുഭം, ദുക്ഖേ സുഖ"ന്തി ഏതം വിപല്ലാസദ്വയം സന്ധായ വദതി. **അനാഗതം രൂപം അഭിനന്ദതീ**തി അനാഗതം രൂപം ദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന അഭിനന്ദതി. **അനാഗതം വേദനം, സഞ്ഞം, സങ്ഖാരേ, വിഞ്ഞാണം അഭിനന്ദതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഏതേന ചതുചത്താലീസവിധോപി അപരന്താനുകപ്പികവാദോ യേഭുയ്യേന പുരിമാനം ദ്വിന്നം വിപല്ലാസാനം വസേന ഹോതീതി ദസ്സേതി. **ദ്വേ ധമ്മാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ**തി ഏവം പരമസാവജ്ജസ്സ വിപല്ലാസസ്സ മൂലകാരണന്തി വിസേസതോ ദ്വേ ധമ്മാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാ **തണ്ഹാ ച അവിജ്ജാ ചാ**തി തേ സരൂപതോ ദസ്സേതി. താഹി വിസുജ്ഝന്തം ചിത്തം വിസുജ്ഝതീതി പടിപക്ഖവസേനപി താസം ഉപക്കിലേസഭാവംയേവ വിഭാവേതി, ന ഹി തണ്ഹാഅവിജ്ജാസു പഹീനാസു കോചി സംകിലേസധമ്മോ ന പഹീയതീതി. യഥാ ച വിപല്ലാസാനം മൂലകാരണം തണ്ഹാവിജ്ജാ, ഏവം സകലസ്സാപി വട്ടസ്സ മൂലകാരണന്തി യഥാനുസന്ധിനാവ ഗാഥം നിട്ഠപേതും **"തേസ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തേസന്തി** യേസം അരക്ഖിതം ചിത്തം മിച്ഛാദിട്ഠിഹതഞ്ച, തേസം. **"അവിജ്ജാനീവരണാന"**ന്തിആദിനാ മാരസ്സ വസഗമനേന അനാദിമതിസംസാരേ സംസരണന്തി ദസ്സേതി.

ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതേനാതി ഏത്ഥ **"ഥിനം നാമാ"**തിആദിനാ ഥിനമിദ്ധാനം സരൂപം ദസ്സേതി. തേഹി ചിത്തസ്സ അഭിഭൂതതാ സുവിഞ്ഞേയ്യാവാതി തം അനാമസിത്വാ കിലേസമാരഗ്ഗഹണേനേവ തംനിമിത്താ അഭിസങ്ഖാരമാരഖന്ധമാരമച്ചുമാരാ ഗഹിതാ ഏവാതി **"കിലേസമാരസ്സ ച സത്തമാരസ്സ ചാ"**തി **ച**-സദ്ദേന വാ തേസമ്പി ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സോ ഹി നിവുതോ സംസാരാഭിമുഖോതി** സോ മാരവസം ഗതോ, തതോ ഏവ നിവുതോ കിലേസേഹി യാവ ന മാരബന്ധനം ഛിജ്ജതി, താവ സംസാരാഭിമുഖോവ ഹോതി, ന വിസങ്ഖാരാഭിമുഖോതി അധിപ്പായോ. ഇമാനി ഭഗവതാ ദ്വേ സച്ചാനി ദേസിതാനി. കഥം ദേസിതാനി?

തത്ഥ ദുവിധാ കഥാ അഭിധമ്മനിസ്സിതാ ച സുത്തന്തനിസ്സിതാ ച. താസു അഭിധമ്മനിസ്സിതാ നാമ **അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാതി** രത്തമ്പി ചിത്തം അരക്ഖിതം, ദുട്ഠമ്പി ചിത്തം അരക്ഖിതം, മൂള്ഹമ്പി ചിത്തം അരക്ഖിതം. തത്ഥ രത്തം ചിത്തം അട്ഠന്നം ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദാനം വസേന വേദിതബ്ബം, ദുട്ഠം ചിത്തം ദ്വിന്നം പടിഘചിത്തുപ്പാദാനം വസേന വേദിതബ്ബം, മൂള്ഹം ചിത്തം ദ്വിന്നം മോമൂഹചിത്തുപ്പാദാനം വസേന വേദിതബ്ബം. യാവ ഇമേസം ചിത്തുപ്പാദാനം വസേന ഇന്ദ്രിയാനം അഗുത്തി അഗോപായനാ അപാലനാ അനാരക്ഖാ സതിവോസഗ്ഗോ പമാദോ ചിത്തസ്സ അസംവരോ, ഏവം അരക്ഖിതം ചിത്തം ഹോതി. മിച്ഛാദിട്ഠിഹതം നാമ ചിത്തം ചതുന്നം ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദാനം വസേന വേദിതബ്ബം, ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതം നാമ ചിത്തം പഞ്ചന്നം സസങ്ഖാരികാകുസലചിത്തുപ്പാദാനം വസേന വേദിതബ്ബം. ഏവം സബ്ബേപി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ ഹോന്തി. തേ "കതമേ ധമ്മാ അകുസലാ? യസ്മിം സമയേ അകുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദിനാ **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ** (ധ॰ സ॰ ൩൬൫) അകുസലചിത്തുപ്പാദദേസനാവസേന വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബാ. **മാരസ്സാതി** ഏത്ഥ പഞ്ച മാരാ. തേസു കിലേസമാരസ്സ ചതുന്നം ആസവാനം ചതുന്നം ഓഘാനം ചതുന്നം യോഗാനം ചതുന്നം ഗന്ഥാനം ചതുന്നം ഉപാദാനാനം അട്ഠന്നം നീവരണാനം ദസന്നം കിലേസവത്ഥൂനം വസേന **ആസവഗോച്ഛകാദീസു** (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪-൧൯, ൧൦൨) വുത്തനയേന, തഥാ "ജാതിമദോ ഗോത്തമദോ ആരോഗ്യമദോ"തിആദിനാ **ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൮൩൨) ആഗതാനം സത്തന്നം കിലേസാനഞ്ച വസേന വിഭാഗോ വത്തബ്ബോ. അയം താവേത്ഥ അഭിധമ്മനിസ്സിതാ കഥാ.

സുത്തന്തനിസ്സിതാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൭; അ॰ നി॰ ൧൧.൧൭) പന **അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാതി** ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതി അനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ, യത്വാധികരണമേനം ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതം വിഹരന്തം അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അന്വാസ്സവേയ്യും, തസ്സ സംവരായ ന പടിപജ്ജതി, ന രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ ന സംവരം ആപജ്ജതി. സോതേന …പേ॰… ഘാനേന… ജിവ്ഹായ… കായേന… മനസാ…പേ॰… മനിന്ദ്രിയേന സംവരം ആപജ്ജതി (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൭, ൪൧൧, ൪൨൧; ൨.൪൧൯; ൩.൧൫, ൭൫). ഏവം അരക്ഖിതം ചിത്തം ഹോതി. **മിച്ഛാദിട്ഠിഹതേന ചാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിഹതം നാമ ചിത്തം പുബ്ബന്തകപ്പനവസേന വാ അപരന്തകപ്പനവസേന വാ പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പനവസേന വാ മിച്ഛാഭിനിവിസന്തസ്സ അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തസ്സ "സസ്സതോ ലോകോതി വാ…പേ॰… നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ"തി (വിഭ॰ ൯൩൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൪൦) വാ യാ

ദിട്ഠി, തായ ഹതം ഉപഹതം. യാ ച ഖോ "ഇമാ ചത്താരോ സസ്സതവാദാ...പേ... പഞ്ച പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ"തി ബ്രഹ്മജാലേ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦ ആദയോ) പഞ്ചത്തയേ (മ॰ നി॰ ൩.൨൧ ആദയോ) ച ആഗതാ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ, താസം വസേന ചിത്തസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠിഹതഭാവോ കഥേതബ്ബോ.

ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതേനാതി **ഥിനം** നാമ ചിത്തസ്സ അകമ്മഞ്ഞതാ. **മിദ്ധം** നാമ വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സ അകമ്മഞ്ഞതാ. തഥാ **ഥിനം** അനുസ്സാഹസംഹനനം. **മിദ്ധം** അസത്തിവിഘാതോ. ഇതി ഥിനേന മിദ്ധേന ച ചിത്തം അഭിഭൂതം അജ്ഝോത്ഥടം ഉപദ്ദുതം സങ്കോചനപ്പത്തം ലയാപന്നം. **വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ**തി **വസോ** നാമ ഇച്ഛാ ലോഭോ അധിപ്പായോ രുചി ആകങ്ഖാ ആണാ ആണത്തി. **മാരോ**തി പഞ്ച മാരാ - ഖന്ധമാരോ അഭിസങ്ഖാരമാരോ മച്ചുമാരോ ദേവപുത്തമാരോ കിലേസമാരോതി. **ഗച്ഛതീ**തി തേസം വസം ഇച്ഛം...പേ... ആണത്തിം ഗച്ഛതി ഉപഗച്ഛതി ഉപേതി വത്തതി അനുവത്തതി നാതിക്കമതീതി. തേന വുച്ചതി - "വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ"തി.

തത്ഥ യഥാവുത്താ അകുസലാ ധമ്മാ, തണ്ഹാവിജ്ജാ ഏവ വാ സമുദയസച്ചം. യോ സോ "വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതീ"തി വുത്തോ, സോ യേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ, തേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചം. ഏവം ഭഗവതാ ഇധ ദ്വേ സച്ചാനി ദേസിതാനി. തേനേവാഹ - **"ദുക്ഖം സമുദയോ ചാ"**തി. തേസം ഭഗവാ പരിഞ്ഞായ ച പഹാനായ ച ധമ്മം ദേസേതീതി വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞായ സമുദയസ്സ പഹാനായാ"**തി വുത്തം. കഥം ദേസേതീതി ചേ -

"തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സ, സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ;
സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ, ഞത്വാന ഉദയബ്ബയം;
ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂ ഭിക്ഖു, സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേ"തി. (ഉദാ॰ ൩൨) -

ഗാഥായ . തസ്സത്ഥോ - യസ്മാ അരക്ഖിതേന ചിത്തേന വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതി, തസ്മാ സതിസംവരേന മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം രക്ഖണേന രക്ഖിതചിത്തോ അസ്സ. **സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ**തി യസ്മാ കാമസങ്കപ്പാദിമിച്ഛാസങ്കപ്പഗോചരോ തഥാ തഥാ അയോനിസോ വികപ്പേത്വാ നാനാവിധാനി മിച്ഛാദസ്സനാനി ഗണ്ഹാതി. തതോ ഏവ ച മിച്ഛാദിട്ഠിഹതേന ചിത്തേന വസം മാരസ്സ ഗച്ഛതി, തസ്മാ യോനിസോമനസികാരേന കമ്മം കരോന്തോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിസമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ അസ്സ. **സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ**തി സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരതായ വിധുതമിച്ഛാദസ്സനോ കമ്മസ്സകതാലക്ഖണം യഥാഭൂതഞാണലക്ഖണഞ്ച സമ്മാദിട്ഠിം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ സീലസമാധീസു യുത്തപ്പയുത്തോ. തതോ ഏവ ച **ഞത്വാന ഉദയബ്ബയം** പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സമപഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി ഉപ്പാദം നിരോധഞ്ച ഞത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അനുക്കമേന അരിയമഗ്ഗേ ഗണ്ഹന്തോ അഗ്ഗമഗ്ഗേന **ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂ ഭിക്ഖു സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേ**തി ഏവം സബ്ബസോ ഭിന്നകിലേസത്താ ഭിക്ഖു ഖീണാസവോ യഥാസമ്ഭവം തിവിധദുക്ഖതായോഗേന ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതാ സബ്ബാപി ഗതിയോ ജഹേയ്യ, താസം പരഭാഗേ നിബ്ബാനേ തിട്ഠേയ്യാതി അത്ഥോ.

യം തണ്ഹായ അവിജ്ജായ ച പഹാനം, അയം നിരോധോതി പഹാനസ്സ നിരോധസ്സ പച്ചയഭാവതോ അസങ്ഖതധാതു പഹാനം നിരോധോതി ച വുത്താ. **ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനീ**തി പുരിമഗാഥായ പുരിമാനി ദ്വേ, പച്ഛിമഗാഥായ പച്ഛിമാനി ദ്വേതി ദ്വീഹി ഗാഥാഹി ഭാസിതാനി ഇമാനി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. തേസു സമുദയേന അസ്സാദോ, ദുക്ഖേന ആദീനവോ, മഗ്ഗനിരോധേഹി നിസ്സരണം, സബ്ബഗതിജഹനം ഫലം, രക്ഖിതചിത്തതാദികോ ഉപായോ, അരക്ഖിതചിത്തതാദിനിസേധനമുഖേന രക്ഖിതചിത്തതാദീസു നിയോജനം ഭഗവതോ ആണത്തീതി. ഏവം ദേസനാഹാരപദത്ഥാ അസ്സാദാദയോ നിദ്ധാരേതബ്ബാ. തേനേവാഹ - **"നിയുത്തോ ദേസനാഹാരസമ്പാതോ"**തി.

ദേസനാഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിചയഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൫൭. ഏവം ദേസനാഹാരസമ്പാതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിചയഹാരസമ്പാതം ദസ്സേന്തോ യസ്മാ ദേസനാഹാരപദത്ഥവിചയോ വിചയഹാരോ, തസ്മാ ദേസനാഹാരേ വിപല്ലാസഹേതുഭാവേന നിദ്ധാരിതായ തണ്ഹായ കുസലാദിവിഭാഗപവിചയമുഖേന വിചയഹാരസമ്പാതം ദസ്സേതും **"തത്ഥ തണ്ഹാ ദുവിധാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കുസലാ**തി കുസലധമ്മാരമ്മണാ. **കുസല**-സദ്ദോ

ചേത്ഥ **ബാഹിതികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൩൫൮ ആദയോ) വിയ അനവജ്ജത്ഥേ ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ പനേത്ഥ തണ്ഹാ കുസലപരിയായേന ഉദ്ധടാ? ഹേട്ഠാ ദേസനാഹാരേ വിപല്ലാസഹേതുഭാവേന തണ്ഹം ഉദ്ധരിത്വാ തസ്സാ വസേന സംകിലേസപക്ഖോ ദസ്സിതോ. വിചിത്തപടിഭാനതായ പന ഇധാപി തണ്ഹാമുഖേനേവ വോദാനപക്ഖം ദസ്സേതും കുസലപരിയായേന തണ്ഹാ ഉദ്ധടാ. തത്ഥ സംസാരം ഗമേതീതി **സംസാരഗാമിനീ,** സംസാരനായികാതി അത്ഥോ. അപചയം നിബ്ബാനം ഗമേതീതി **അപചയഗാമിനീ**. കഥം പന തണ്ഹാ അപചയഗാമിനീതി? ആഹ **"പഹാനതണ്ഹാ"**തി. തദങ്ഗാദിപ്പഹാനസ്സ ഹേതുഭൂതാ തണ്ഹാ. കഥം പന ഏകന്തസാവജ്ജായ തണ്ഹായ കുസലഭാവോതി? സേവിതബ്ബഭാവതോ. യഥാ തണ്ഹാ, ഏവം **മാനോപി ദുവിധോ കുസലോപി അകുസലോപി,** ന തണ്ഹാ ഏവാതി തണ്ഹായ നിദസ്സനഭാവേന മാനോ വുത്തോ.

തത്ഥ മാനസ്സ യഥാധിപ്പേതം കുസലാദിഭാവം ദസ്സേതും **"യം മാനം നിസ്സായാ"**തിആദിമാഹ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "മാനമഹം, ദേവാനമിന്ദ, ദുവിധേന വദാമി സേവിതബ്ബമ്പി അസേവിതബ്ബമ്പീ"തിആദി. **യം നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സ**ന്തിആദി "കുസലാ"തി വുത്തതണ്ഹായ സരൂപദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സം നാമ -

> "തത്ഥ കതമാനി ഛ നേക്ഖമ്മസ്സിതാനി ദോമനസ്സാനി? രൂപാനംത്വേവ അനിച്ചതം വിദിത്വാ വിപരിണാമവിരാഗനിരോധം 'പുബ്ബേ ചേവ രൂപാ ഏതരഹി ച, സബ്ബേതേ രൂപാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ'തി ഏവമേതം യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ ദിസ്വാ അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠാപേതി 'കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമി, യദരിയാ ഏതരഹി ആയതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തീ'തി. ഇതി അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ ഉപ്പജ്ജതി പിഹാ, പിഹാപച്ചയാ ദോമനസ്സം. യം ഏവരൂപം ദോമനസ്സം, ഇദം വുച്ചതി നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൭) -

ഏവം ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ അനുത്തരവിമോക്ഖസങ്ഖാതഅരിയഫലധമ്മേസു പിഹം ഉപട്ഠാപേത്വാ തദധിഗമായ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സനം ഉപട്ഠാപേത്വാ ഉസ്സുക്കാപേതും അസക്കോന്തസ്സ "ഇമമ്പി പക്ഖം ഇമമ്പി മാസം, ഇമമ്പി സംവച്ഛരം, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയഭൂമിം സമ്പാപുണിതും നാസക്ഖി"ന്തി അനുസോചതോ ഉപ്പന്നം ദോമനസ്സം നേക്ഖമ്മവസേന വിപസ്സനാവസേന അനുസ്സതിവസേന പഠമജ്ഝാനാദിവസേന പടിപത്തിയാ ഹേതുഭാവേന ഉപ്പജ്ജനതോ നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സം നാമ. **അയം തണ്ഹാ കുസലാ**തി അയം "പിഹാ"തി വുത്താ തണ്ഹാ കുസലാ. കഥം? **രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, തദാരമ്മണാ കുസലാ**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, ന സഭാവേന കുസലാ, അനവജ്ജട്ഠേന കുസലാ. തം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിയാ തദാരമ്മണാ പന തണ്ഹാ കുസലാരമ്മണതായ കുസലാതി. **അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി** അനവജ്ജട്ഠേന കുസലാ. **തസ്സാ**തി പഞ്ഞാവിമുത്തിയാ . യായ വസേന "തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ"തി ഗാഥായം "സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേ"തി വുത്തം.

ഇതി ചിരതരം വിപസ്സനാപരിവാസം പരിവസിത്വാ ദുക്ഖാപടിപദാദന്ധാഭിഞ്ഞായ അധിഗതായ പഞ്ഞാവിമുത്തിയാ വസേന വിചയഹാരസമ്പാതം ദസ്സേതും **"തസ്സാ കോ പവിചയോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യസ്മാ പഞ്ഞാവിമുത്തി അരിയമഗ്ഗമൂലികാ, തസ്മാ ചതുത്ഥജ്ഝാനപാദകേ അരിയമഗ്ഗധമ്മേ ഉദ്ദിസിത്വാ തേസം ആഗമനപടിപദം ദസ്സേതും **"കത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ, ചതുത്ഥേ ഝാനേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പാരമിതായാ**തി ഉക്കംസഗതായ ചതുത്ഥജ്ഝാനഭാവനായ. യേഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതം ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തം വുത്തം, താനി അങ്ഗാനി ദസ്സേതും **"പരിസുദ്ധ"**ന്തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവേന **പരിസുദ്ധം**. പരിസുദ്ധത്താ ഏവ **പരിയോദാതം,** പഭസ്സരന്തി വുത്തം ഹോതി. സുഖാദീനം പച്ചയഘാതേന വീതരാഗാദിഅങ്ഗണത്താ **അനങ്ഗണം**. അനങ്ഗണത്താ ഏവ **വിഗതൂപക്കിലേസം,** അങ്ഗണേന ഹി ചിത്തം ഉപക്കിലിസ്സതി, സുഭാവിതത്താ മുദുഭൂതം വസിഭാവപ്പത്തന്തി അത്ഥോ. വസേ വത്തമാനഞ്ഹി ചിത്തം **"മുദൂ"**തി വുച്ചതി. മുദുത്താ ഏവ ച **കമ്മനിയം,** കമ്മക്ഖമം കമ്മയോഗ്ഗന്തി അത്ഥോ. മുദുഞ്ഹി ചിത്തം കമ്മനിയം ഹോതി , ഏവം ഭാവിതം മുദുഞ്ച ഹോതി കമ്മനിയഞ്ച, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത"ന്തി (അ॰ നി॰ ൧.൨൨). ഏതേസു പരിസുദ്ധഭാവാദീസു ഠിതത്താ ഠിതം. ഠിതത്തായേവ ആനേഞ്ജപ്പത്തം, അചലം നിരിഞ്ജനന്തി അത്ഥോ. മുദുകമ്മഞ്ഞഭാവേന വാ അത്തനോ വസേ ഠിതത്താ ഠിതം. സദ്ധാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ ആനേഞ്ജപ്പത്തം. സദ്ധാപരിഗ്ഗഹിതഞ്ഹി ചിത്തം അസ്സദ്ധിയേന ന ഇഞ്ജതി, വീരിയപരിഗ്ഗഹിതം കോസജ്ജേന ന

ഇഞ്ജതി, സതിപരിഗ്ഗഹിതം പമാദേന ന ഇഞ്ജതി, സമാധിപരിഗ്ഗഹിതം ഉദ്ധച്ചേന ന ഇഞ്ജതി, പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതം അവിജ്ജായ ന ഇഞ്ജതി, ഓഭാസഗതം കിലേസന്ധകാരേന ന ഇഞ്ജതി. ഇമേഹി ഛഹി ധമ്മേഹി പരിഗ്ഗഹിതം ആനേഞ്ജപ്പത്തം ഹോതി. ഏവം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ചിത്തം അഭിനീഹാരക്ഖമം ഹോതി. അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ.

അപരോ നയോ - ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ സമാഹിതം ചിത്തം നീവരണദൂരീഭാവേന **പരിസുദ്ധം**. വിതക്കാദിസമതിക്കമേന **പരിയോദാതം**. ഝാനപടിലാഭപച്ചനീകാനം പാപകാനം ഇച്ഛാവചരാനം അഭാവേന **അനങ്ഗണം. ഇച്ഛാവചരാന**ന്തി ഇച്ഛായ അവചരാനം ഇച്ഛാവസേന ഓതിണ്ണാനം പവത്താനം നാനപ്പകാരാനം കോപഅപച്ചയാനന്തി അത്ഥോ. അഭിജ്ഝാദീനം ചിത്തുപക്കിലേസാനം വിഗമേന **വിഗതൂപക്കിലേസം**. ഉഭയമ്പി ചേതം **അനങ്ഗണസുത്തവത്ഥസുത്താനം** (മ॰ നി॰ ൧.൫൭ ആദയോ; ൭൦ ആദയോ) വസേന വേദിതബ്ബം. വസിപ്പത്തിയാ **മുദുഭൂതം**. ഇദ്ധിപാദഭാവൂപഗമേന **കമ്മനിയം**. ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പണീതഭാവൂപഗമേന **ഠിതം ആനേഞ്ജപ്പത്തം**. യഥാ ആനേഞ്ജഭാവപ്പത്തം ആനേഞ്ജപ്പത്തം ഹോതി, ഏവം ഠിതന്തി അത്ഥോ. ഏവമ്പി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ചിത്തം അഭിനീഹാരക്ഖമം ഹോതി. അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ പാദകം പദട്ഠാനഭൂതം. തേനേവാഹ - **"സോ തത്ഥ അട്ഠവിധം അധിഗച്ഛതി ഛ അഭിഞ്ഞാ ദ്വേ ച വിസേസേ"**തി.

തത്ഥ **സോതി** അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനോ യോഗീ. **തത്ഥാതി** തസ്മിം ചതുത്ഥജ്ഝാനേ അധിട്ഠാനഭൂതേ. **അട്ഠവിധം അധിഗച്ഛതീ**തി അട്ഠവിധം ഗുണം അധിഗച്ഛതി. കോ പന സോ അട്ഠവിധോ ഗുണോതി? ആഹ **"ഛ അഭിഞ്ഞാ ദ്വേ ച വിസേസേ"**തി. മനോമയിദ്ധി വിപസ്സനാഞാണഞ്ച. **തം ചിത്ത**ന്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തം. **"യതോ പരിസുദ്ധം, തതോ പരിയോദാത"**ന്തിആദിനാ പുരിമം പുരിമം പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ കാരണവചനന്തി ദസ്സേതി. **തദുഭയ**ന്തി യേസം രാഗാദിഅങ്ഗണാനം അഭിജ്ഝാദിഉപക്കിലേസാനഞ്ച അഭാവേന "അനങ്ഗണം വിഗതൂപക്കിലേസ"ന്തി ച വുത്തം. താനി അങ്ഗണാനി ഉപക്കിലേസാ ചാതി തം ഉഭയം. തദുഭയം തണ്ഹാസഭാവത്താ തണ്ഹായ അനുലോമനതോ ച **തണ്ഹാപക്ഖോ. യാ ച ഇഞ്ജനാ**തി യാ ച ചിത്തസ്സ അസമാദാനേന ഫന്ദനാ. **അട്ഠിതീ**തി അനവട്ഠാനം. **അയം ദിട്ഠിപക്ഖോ**തി യാ ഇഞ്ജനാ അട്ഠിതി ച, അയം മിച്ഛാഭിനിവേസഹേതുതായ ദിട്ഠിപക്ഖോ.

"ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനീ"തിആദിനാ വേദനാതോപി ചതുത്ഥജ്ഝാനം വിഭാവേതി. ഏവം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തം ഉപരി അഭിഞ്ഞാധിഗമായ അഭിനീഹാരക്ഖമം ഹോതി. സാ ച അഭിനീഹാരക്ഖമതാ ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിണ്ണവസിഭാവസ്സേവ ഹോതി. സോ ച വസിഭാവോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ, ന രൂപാവചരജ്ഝാനമത്തലാഭിനോതി ആരുപ്പസമാപത്തിയാ മനസികാരവിധിം ദസ്സേന്തോ **"സോ ഉപരിമം സമാപത്തിം സന്തതോ മനസികരോതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപരിമം സമാപത്തി**ന്തി ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിം. **സന്തതോ മനസികരോതീ**തി അങ്ഗസന്തതായപി ആരമ്മണസന്തതായപി "സന്താ"തി മനസികരോതി. യതോ യതോ ഹി ആരുപ്പസമാപത്തിം സന്തതോ മനസികരോതി, തതോ തതോ രൂപാവചരജ്ഝാനം അവൂപസന്തം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തേനേവാഹ - **"തസ്സ ഉപരിമം...പേ॰... സണ്ഠഹതീ"**തി. **ഉക്കണ്ഠാ ച പടിഘസഞ്ഞാ**തി പടിഘസഞ്ഞാസങ്ഖാതാസു പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഞ്ഞാസു അനഭിരതി സണ്ഠഹതി. **"സോ സബ്ബസോ"**തിആദിനാ ഏകദേസേന ആരുപ്പസമാപത്തിം ദസ്സേതി. **അഭിഞ്ഞാഭിനീഹാരോ രൂപസഞ്ഞാ**തി രൂപാവചരസഞ്ഞാ നാമേതാ യാവദേവ അഭിഞ്ഞത്ഥാഭിനീഹാരമത്തം, ന പന അരൂപാവചരസമാപത്തിയോ വിയ സന്താതി അധിപ്പായോ. **വോകാരോ നാനത്തസഞ്ഞാ**തി നാനത്തസഞ്ഞാ നാമേതാ നാനാരമ്മണേസു വോകാരോ, തത്ഥ ചിത്തസ്സ ആകുലപ്പവത്തീതി അത്ഥോ. **സമതിക്കമതീ**തി ഏവം തത്ഥ ആദീനവദസ്സീ ഹുത്വാ താ സമതിക്കമതി. **പടിഘസഞ്ഞാ ചസ്സ അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛതീ**തി അസ്സ ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിം അധിഗച്ഛന്തസ്സ യോഗിനോ ദസപി പടിഘസഞ്ഞാ വിഗച്ഛന്തി. ഇമിനാ പഠമാരുപ്പസമാപത്തിമാഹ.

ഏവം സമാഹിതസ്സാതി ഏവം ഇമിനാ വുത്തനയേന രൂപാവചരജ്ഝാനേ ചിത്തേകഗ്ഗതായപി സമതിക്കമേന സമാഹിതസ്സ. **സമാഹിതസ്സാ**തി ആരുപ്പസമാധിനാ സന്തവുത്തിനാ സമാഹിതസ്സ. **ഓഭാസോ**തി യോ പുരേ രൂപാവചരജ്ഝാനോഭാസോ. **അന്തരധായതീ**തി സോ രൂപാവചരജ്ഝാനോഭാസോ അരൂപാവചരജ്ഝാനസമാപജ്ജനകാലേ വിഗച്ഛതി. **ദസ്സനഞ്ചാ**തി രൂപാവചരജ്ഝാനചക്ഖുനാ ദസ്സനഞ്ച അന്തരധായതി. **സോ സമാധീ**തി സോ യഥാവുത്തോ രൂപാരൂപസമാധി. **ഛളങ്ഗസമന്നാഗതോ**തി

ഉപകാരകപരിക്ഖാരസഭാവഭൂതേഹി ഛഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതോ. **പച്ചവേക്ഖിതബ്ബോതി** പതി അവേക്ഖിതബ്ബോ, പുനപ്പുനം ചിന്തേതബ്ബോതി അത്ഥോ. പച്ചവേക്ഖണാകാരം സഹ വിസയേന ദസ്സേതും **"അനഭിജ്ഝാസഹഗത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സബ്ബലോകേതി** സബ്ബസ്മിം പിയരൂപേ സാതരൂപേ സത്തലോകേ സങ്ഖാരലോകേ ച. തേന കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനമാഹ. തഥാ **"അബ്യാപന്ന"**ന്തിആദിനാ ബ്യാപാദകോസജ്ജസാരമ്ഭസാഠേയ്യവിക്ഖേപസമ്മോസാനം പഹാനം. പുന താനി ഛ അങ്ഗാനി സമഥവിപസ്സനാവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"യഞ്ച അനഭിജ്ഝാസഹഗത"**ന്തിആദി വുത്തം. തം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യം.

൫൪. എത്താവതാ "പഞ്ഞാവിമുത്തീ"തി വുത്തസ്സ അരഹത്തഫലസ്സ സമാധിമുഖേന പുബ്ബഭാഗപടിപദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അരഹത്തഫലസമാധിം ദസ്സേതും **"സോ സമാധീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സോ സമാധീ**തി യോ സോ സമ്മാസമാധി. പുബ്ബേ വുത്തസ്സ അരിയമഗ്ഗസമാധിസ്സ ഫലഭൂതോ സമാധി **പഞ്ചവിധേന വേദിതബ്ബോ** ഇദാനി വുച്ചമാനേഹി പഞ്ചഹി പച്ചവേക്ഖണഞാണേഹി അത്തനോ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാകാരസങ്ഖാതേന പഞ്ചവിധേന വേദിതബ്ബോ. **"അയം സമാധി പച്ചുപ്പന്നസുഖോ"**തിആദീസു അരഹത്തഫലസമാധി അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ സുഖത്താ **പച്ചുപ്പന്നസുഖോ**. പുരിമോ പുരിമോ പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ സമാധിസുഖസ്സ പച്ചയത്താ **ആയതിം സുഖവിപാകോ**. കിലേസേഹി ആരകത്താ **അരിയോ**. കാമാമിസവട്ടാമിസലോകാമിസാനം അഭാവാ **നിരാമിസോ**. ബുദ്ധാദീഹി മഹാപുരിസേഹി സേവിതത്താ **അകാപുരിസസേവിതോ**. അങ്ഗസന്തതായ സബ്ബകിലേസദരഥസന്തതായ ച **സന്തോ**. അതിത്തികരട്ഠേന **പണീതോ**. കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ ലദ്ധത്താ, കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധിഭാവേന വാ ലദ്ധത്താ **പടിപ്പസ്സദ്ധിലദ്ധോ**. പസ്സദ്ധം പസ്സദ്ധീതി ഹി ഇദം അത്ഥതോ ഏകം. പടിപ്പസ്സദ്ധികിലേസേന വാ അരഹതാ ലദ്ധത്താപി **പടിപ്പസ്സദ്ധിലദ്ധോ** . ഏകോദിഭാവേന അധിഗതത്താ, ഏകോദിഭാവമേവ വാ അധിഗതത്താ **ഏകോദിഭാവാധിഗതോ**. അപ്പഗുണസാസവസമാധി വിയ സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന പച്ചനീകധമ്മേ നിഗ്ഗയ്ഹ കിലേസേ വാരേത്വാ അനധിഗതത്താ **നസസങ്ഖാരനിഗ്ഗയ്ഹവാരിതഗതോതി**.

യതോ യതോ ഭാഗതോ തഞ്ച സമാധിം സമാപജ്ജന്തോ, തതോ വാ വുട്ഠഹന്തോ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ സതോവ സമാപജ്ജതി സതോവ വുട്ഠഹതി, യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേന വാ സതോ സമാപജ്ജതി സതോ വുട്ഠഹതി. തസ്മാ യദേത്ഥ "അയം സമാധി പച്ചുപ്പന്നസുഖോ ചേവ ആയതിഞ്ച സുഖവിപാകോ"തി ഏവം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പച്ചത്തമേവ അപരപ്പച്ചയഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, അയമേകോ ആകാരോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഏവമേതേസം പഞ്ചന്നം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാകാരാനം വസേന സമാധി പഞ്ചവിധേന വേദിതബ്ബോ.

പുന **"യോ ച സമാധീ"**തിആദിനാ അരഹത്തഫലേ സമഥവിപസ്സനാവിഭാഗം ദസ്സേതി. തത്ഥ സമാധിസുഖസ്സ "സുഖ"ന്തി അധിപ്പേതത്താ **"യോ ച സമാധി പച്ചുപ്പന്നസുഖോ, യോ ച സമാധി ആയതിം സുഖവിപാകോ, അയം സമഥോ"**തി വുത്തം. അരിയനിരാമിസാദിഭാവോ പന പഞ്ഞാനുഭാവേന നിപ്ഫജ്ജതീതി ആഹ - **"യോ ച സമാധി അരിയോ...പേ॰... അയം വിപസ്സനാ"**തി.

ഏവം അരഹത്തഫലസമാധിം വിഭാഗേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദം സമാധിവിഭാഗേന ദസ്സേതും **"സോ സമാധീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **സോ സമാധീ**തി യോ സോ അരഹത്തഫലസമാധിസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായം വുത്തോ രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി, സോ സമാധി. **പഞ്ചവിധേനാ**തി വക്ഖമാനേന പഞ്ചപ്പകാരേന വേദിതബ്ബോ. **"പീതിഫരണതാ"**തിആദീസു പീതിം ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ദ്വീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ **പീതിഫരണതാ** നാമ. സുഖം ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി തീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ **സുഖഫരണതാ** നാമ. പരേസം ചേതോ ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ചേതോപരിയപഞ്ഞാ **ചേതോഫരണതാ** നാമ. ആലോകഫരണേ ഉപ്പജ്ജതീതി ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാ **ആലോകഫരണതാ** നാമ. പച്ചവേക്ഖണഞാണം **പച്ചവേക്ഖണാനിമിത്തം** നാമ. വുത്തമ്പി ചേതം "ദ്വീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ പീതിഫരണതാ, തീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ സുഖഫരണതാ, പരചിത്തേ ഞാണം ചേതോഫരണതാ, ദിബ്ബചക്ഖു ആലോകഫരണതാ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠിതസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണം പച്ചവേക്ഖണനിമിത്ത"ന്തി (വിഭ॰ ൮൦൪).

ഇധ സമഥവിപസ്സനാവിഭാഗം ദസ്സേതും **"യോ ച പീതിഫരണോ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച പഞ്ഞാസീസേന ദേസനാ കതാതി പഞ്ഞാവസേന സംവണ്ണനാ കതാ. പഞ്ഞാ പീതിഫരണതാതിആദീസു സമാധിസഹഗതാ ഏവാതി തത്ഥ സമാധിവസേന സമഥോ ഉദ്ധടോ. തസ്മാ പീതിസുഖചേതോഫരണതാ വിസേസതോ സമാധിവിപ്ഫാരവസേന ഇജ്ഝന്തീതി താ **"സമഥോ"**തി വുത്താ. ഇതരാനി ഞാണവിപ്ഫാരവസേനാതി താനി **"വിപസ്സനാ"**തി വുത്താനി.

൭൭. ഇദാനി തം സമാധിം ആരമ്മണവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **“ദസ കസിണായതനാനീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കസിണജ്ഝാനസങ്ഖാതാനി കസിണാനി ച താനി യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ, മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ച ആയതനാനി ചാതി **കസിണായതനാനി. പഥവീകസിണ**ന്തി കതപരികമ്മം പഥവീമണ്ഡലമ്പി, തത്ഥ പവത്തം ഉഗ്ഗഹപടിഭാഗനിമിത്തമ്പി, തസ്മിം നിമിത്തേ ഉപ്പന്നജ്ഝാനമ്പി വുച്ചതി. തേസു ഝാനം ഇധാധിപ്പേതം. **ആകാസകസിണ**ന്തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തപഠമാരുപ്പജ്ഝാനം. **വിഞ്ഞാണകസിണ**ന്തി പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാരമ്മണം ദുതിയാരുപ്പജ്ഝാനം. പഥവീകസിണാദികേ സുദ്ധസമഥഭാവനാവസേന പവത്തിതേ സന്ധായ **“ഇമാനി അട്ഠ കസിണാനി സമഥോ”**തി വുത്തം. സേസകസിണദ്വയം വിപസ്സനാധിട്ഠാനഭാവേന പവത്തം **“വിപസ്സനാ”**തി വുത്തം.

ഏവന്തി ഇമിനാ നയേന. **സബ്ബോ അരിയമഗ്ഗോ**തി സമ്മാദിട്ഠിആദിഭാവേന അഭിന്നോപി അരിയമഗ്ഗോ സതിപട്ഠാനാദിപുബ്ബഭാഗപടിപദാഭേദേന അനേകഭേദഭിന്നോ നിരവസേസോ അരിയമഗ്ഗോ. **യേന യേന ആകാരേനാ**തി അനഭിജ്ഝാദീസു, പച്ചുപ്പന്നസുഖതാദീസു ച ആകാരേസു യേന യേന ആകാരേന വുത്തോ. **തേന തേനാ**തി തേസു തേസു ആകാരേസു യേ യേ സമഥവസേന, യേ ച യേ ച വിപസ്സനാവസേന യോജേതും സമ്ഭവന്തി, തേന തേന ആകാരേന സമഥവിപസ്സനാഹി അരിയമഗ്ഗോ വിചിനിത്വാ യോജേതബ്ബോ. **തേ**തി സമഥാധിട്ഠാനവിപസ്സനാധമ്മാ. **തീഹി ധമ്മേഹി സങ്ഗഹിതാ**തി തീഹി അനുപസ്സനാധമ്മേഹി സങ്ഗഹിതാ, ഗണനം ഗതാതി അത്ഥോ. കതമേഹി തീഹീതി? ആഹ **“അനിച്ചതായ ദുക്ഖതായ അനത്തതായാ”**തി. അനിച്ചതായ സഹചരണതോ വിപസ്സനാ “അനിച്ചതാ”തി വുത്താ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

സോ സമഥവിപസ്സനം ഭാവയമാനോ തീണി വിമോക്ഖമുഖാനി ഭാവയതീതി സോ അരിയമഗ്ഗാധിഗമായ യുത്തപ്പയുത്തോ യോഗീ കാലേന സമഥം സമാപജ്ജനവസേന കാലേന വിപസ്സനം സമ്മസനവസേന വഡ്ഢയമാനോ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖാദിസങ്ഖാതാ തിസ്സോ അനുപസ്സനാ ബ്രൂഹേതി. **തയോ ഖന്ധേ ഭാവയതീ**തി തിസ്സോ അനുപസ്സനാ ഉപരൂപരിവിസേസം പാപേന്തോ സീലക്ഖന്ധോ സമാധിക്ഖന്ധോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധോതി ഏതേ തയോ ഖന്ധേ വഡ്ഢേതി. യസ്മാ പന തീഹി ഖന്ധേഹി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സങ്ഗഹിതോ, തസ്മാ **“തയോ ഖന്ധേ ഭാവയന്തോ അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവയതീ”**തി വുത്തം.

ഇദാനി യേസം പുഗ്ഗലാനം യത്ഥ സിക്ഖന്താനം വിസേസതോ നിയ്യാനമുഖാനി യേസഞ്ച കിലേസാനം പടിപക്ഖഭൂതാനി തീണി വിമോക്ഖമുഖാനി, തേഹി സദ്ധിം താനി ദസ്സേതും **“രാഗചരിതോ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അനിമിത്തേന വിമോക്ഖമുഖേനാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ. സാ ഹി നിച്ചനിമിത്താദിസമുഗ്ഘാടനേന അനിമിത്തോ, രാഗാദീനം സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമോക്ഖോതി ലദ്ധനാമസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ മുഖഭാവതോ ദ്വാരഭാവതോ “അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖ”ന്തി വുച്ചതി. **അധിചിത്തസിക്ഖായാ**തി സമാധിസ്മിം. **സുഖവേദനീയം ഫസ്സം അനുപഗച്ഛന്തോ**തി സുഖവേദനായ ഹിതം സുഖവേദനാകാരണതോ ഫസ്സം തണ്ഹായ അനുപഗച്ഛന്തോ. **സുഖം വേദനം പരിജാനന്തോ**തി “അയം സുഖാ വേദനാ വിപരിണാമാദിനാ ദുക്ഖാ”തി പരിജാനന്തോ, സവിസയം രാഗം സമതിക്കന്തോ. **“രാഗമലം പവാഹേന്തോ”**തിആദിനാ തേഹി പരിയായേഹി രാഗസ്സേവ പഹാനമാഹ. **“ദോസചരിതോ പുഗ്ഗലോ”**തിആദീസുപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പഞ്ഞാധികസ്സ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാദിഘനവിനിബ്ഭോഗേന സങ്ഖാരേസു അത്തസുഞ്ഞതാ പാകടാ ഹോതീതി വിസേസതോ അനത്താനുപസ്സനാ പഞ്ഞാപധാനാതി ആഹ - **“സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖം പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ”**തി. തഥാ സങ്ഖാരാനം സരസപഭങ്ഗുതായ ഇത്തരഖണത്താ ഉപ്പന്നാനം തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജനം സമ്മാ സമാഹിതസ്സേവ പാകടം ഹോതീതി വിസേസതോ അനിച്ചാനുപസ്സനാ സമാധിപ്പധാനാതി ആഹ - **“അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖം സമാധിക്ഖന്ധോ”**തി. തഥാ സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ ഖന്തിബഹുലസ്സ ഉപ്പന്നം ദുക്ഖം അരതിഞ്ച അഭിഭുയ്യ വിഹരതോ സങ്ഖാരാനം ദുക്ഖതാ വിഭൂതാ ഹോതീതി ദുക്ഖാനുപസ്സനാ സീലപ്പധാനാതി ആഹ - **“അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖം സീലക്ഖന്ധോ”**തി. ഇതി തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹി തിണ്ണം ഖന്ധാനം സങ്ഗഹിതത്താ വുത്തം - **“സോ തീണി വിമോക്ഖമുഖാനി ഭാവയന്തോ തയോ ഖന്ധേ ഭാവയതീ”**തി. യസ്മാ ച തീഹി ച ഖന്ധേഹി അരിയസ്സ അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ തയോ ഖന്ധേ ഭാവയന്തോ **“അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവയതീ”**തി വുത്തം. തസ്മാ തേഹി തസ്സ സങ്ഗഹം ദസ്സേന്തോ **“യാ ച സമ്മാവാചാ”**തിആദിമാഹ.

പുന തിണ്ണം ഖന്ധാനം സമഥവിപസ്സനാഭാവം ദസ്സേതും **"സീലക്ഖന്ധോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സീലക്ഖന്ധസ്സ ഖന്തിപധാനത്താ, സമാധിസ്സ ബഹൂപകാരത്താ ച സമഥപക്ഖഭജനം ദട്ഠബ്ബം. **ഭവങ്ഗാനീ**തി ഉപപത്തിഭവസ്സ അങ്ഗാനി. **ദ്വേ പദാനീ**തി ദ്വേ പാദാ. യേഭുയ്യേന ഹി പഞ്ചദസ ചരണധമ്മാ സീലസമാധിസങ്ഗഹിതാതി. **ഭാവിതകായോ**തി ആഭിസമാചാരികസീലസ്സ പാരിപൂരിയാ ഭാവിതകായോ. ആദിബ്രഹ്മചരിയകസീലസ്സ പാരിപൂരിയാ **ഭാവിതസീലോ**. അഥ വാ **ഭാവിതകായോ**തി ഇന്ദ്രിയസംവരേന ഭാവിതപഞ്ചദ്വാരകായോ. **ഭാവിതസീലോ**തി അവസിട്ഠസീലവസേന ഭാവിതസീലോ. സമ്മാ കായഭാവനായ സതി അച്ചന്തം കായദുച്ചരിതപ്പഹാനം അനവജ്ജഞ്ച ഉട്ഠാനം സമ്പജ്ജതി. തഥാ അനുത്തരേ സീലേ സിജ്ഝമാനേ അനവസേസതോ മിച്ഛാവാചായ മിച്ഛാജീവസ്സ ച പഹാനം സമ്പജ്ജതി. ചിത്തപഞ്ഞാസു ച ഭാവിതാസു സമ്മാസതിസമ്മാസമാധിസമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗതാ ഏവ ഹോന്തി തംസഭാവത്താ തദുഭയകാരണത്താ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"കായേ ഭാവിയമാനേ"**തിആദിനാ.

പഞ്ചവിധം അധിഗമം ഗച്ഛതീതി അരിയമഗ്ഗാധിഗമമേവ അവത്ഥാവിസേസവസേന പഞ്ചധാ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതി. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ഖിപ്പം സകിം ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ ചതൂസു സച്ചേസു അത്തനാ അധിഗന്തബ്ബം അധിഗച്ഛതീതി ന തസ്സ ലോകിയസമാപത്തിയാ വിയ വസിഭാവനാകിച്ചം അത്ഥീതി **ഖിപ്പാധിഗമോ ച** ഹോതി. പജഹിതബ്ബാനം അച്ചന്തവിമുത്തിവസേന പജഹനതോ **വിമുത്താധിഗമോ ച**. ലോകിയേഹി മഹന്താനം സീലക്ഖന്ധാദീനം അധിഗമനഭാവതോ **മഹാധിഗമോ ച**. തേസംയേവ വിപുലഫലാനം അധിഗമനതോ **വിപുലാധിഗമോ ച**. അത്തനാ കത്തബ്ബസ്സ കസ്സചി അനവസേസതോ **അനവസേസാധിഗമോ ച ഹോതീ**തി. കേ പനേതേ അധിഗമാ? കേചി സമഥാനുഭാവേന, കേചി വിപസ്സനാനുഭാവേനാതി ഇമം വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ സമഥേനാ"**തിആദി വുത്തം.

൬൩. ഇതി മഹാഥേരോ "തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ"തി ഗാഥായ വസേന അരഹത്തഫലവിമുത്തിമുഖേന വിചയഹാരസമ്പാതം നിദ്ദിസന്തോ ദേസനാകുസലതായ അനേകേഹി സുത്തപ്പദേസേഹി തസ്സാ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഭാവനാവിസേസാനം ഭാവനാനിസംസാനഞ്ച വിഭജനവസേന നാനപ്പകാരതോ വിചയഹാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ദസന്നം തഥാഗതബലാനമ്പി വസേന തം ദസ്സേതും **"തത്ഥ യോ ദേസയതീ"**തിആദിമാഹ. **ഓവാദേന സാവകേ ന വിസംവാദയതീ**തി അത്തനോ അനുസിട്ഠിയാ ധമ്മസ്സ സവനതോ "സാവകാ"തി ലദ്ധനാമേ വേനേയ്യേ ന വിപ്പലമ്ഭേതി ന വഞ്ചേതി, വിസംവാദനഹേതൂനം പാപധമ്മാനം അരിയമഗ്ഗേന ബോധിമൂലേ ഏവ സുപ്പഹീനത്താ. **തിവിധന്തി** തിപ്പകാരം, തീഹി ആകാരേഹീതി അത്ഥോ. **ഇദം കരോഥാ**തി ഇമം സരണഗമനം സീലാദിഞ്ച ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരഥ. **ഇമിനാ ഉപായേന കരോഥാ**തി അനേനപി വിധിനാ സരണാനി സോധേന്താ സീലാദീനി പരിപൂരേന്താ സമ്പാദേഥ. **ഇദം വോ കുരുമാനാനന്തി** ഇദം സരണഗമനം സീലാദിഞ്ച തുമ്ഹാകം അനുതിട്ഠന്താനം ദിട്ഠധമ്മസമ്പരായനിബ്ബാനാനം വസേന ഹിതായ സുഖായ ച ഭവിസ്സതി, താനി സമ്പാദേഥാതി അത്ഥോ.

ഏവം ഓവദനാകാരം ദസ്സേത്വാ യം വുത്തം - "ഓവാദേന സാവകേ ന വിസംവാദയതീ"തി, തം തഥാഗതബലേഹി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"സോ തഥാ ഓവദിതോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തഥാ**തി തേന പകാരേന "ഇദം കരോഥ, ഇമിനാ ഉപായേന കരോഥാ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. **ഓവദിതോ**തി ധമ്മദേസനായ സാസിതോ. **അനുസിട്ഠോ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **തഥാ കരോന്തോ**തി യഥാനുസിട്ഠം തഥാ കരോന്തോ. **തം ഭൂമിന്തി** യസ്സാ ഭൂമിയാ അധിഗമത്ഥായ ഓവദിതോ, തം ദസ്സനഭൂമിഞ്ച ഭാവനാഭൂമിഞ്ച. **നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി ഏതം കാരണം ന വിജ്ജതി. കാരണഞ്ഹി തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി "ഠാന"ന്തി വുച്ചതി. ദുതിയവാരേ **ഭൂമിന്തി** സീലക്ഖന്ധേന പത്തബ്ബം സമ്പത്തിഭവസങ്ഖാതം ഭൂമിം.

ഇദാനി യസ്മാ ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജാനിപി അവിപരീതസഭാവതായ പഠമഫലഞാണസ്സ വിസയവിസേസോ ഹോതി, തസ്മാ താനിപി തസ്സ വിസയഭാവേന ദസ്സേതും **"സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ സതോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ സതോ**തി അഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ, മയാ സബ്ബേ ധമ്മാ അഭിസമ്ബുദ്ധാതി പടിജാനനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ സതോ. **ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി "ഇമേ നാമ തയാ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ"തി കോചി സഹധമ്മേന സഹേതുനാ സകാരണേന വചനേന, **സുനക്ഖത്തോ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧ ആദയോ; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൬ ആദയോ) വിയ വിപ്പലപന്താ പന അപ്പമാണം. തസ്മാ സഹധമ്മേന പടിചോദേസ്സതീതി ഏതം കാരണം ന വിജ്ജതി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **യസ്സ തേ അത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോ**തി രാഗാദീസു യസ്സ യസ്സ പഹാനത്ഥായ അസുഭഭാവനാദിധമ്മോ

കഥിതോ. **തക്കരസ്സാ**തി തഥാ പടിപന്നസ്സ. **വിസേസാധിഗമ**ന്തി അഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാദിവിസേസാധിഗമം.

അന്തരായികാതി അന്തരായകരണം അന്തരായോ, സോ സീലം ഏതേസന്തി അന്തരായികാ. അന്തരായേ നിയുത്താ, അന്തരായം വാ ഫലം അരഹന്തി, അന്തരായപ്പയോജനാതി വാ അന്തരായികാ. തേ പന കമ്മകിലേസാദിഭേദേന പഞ്ചവിധാ. **അനിയ്യാനികാ**തി അരിയമഗ്ഗവജ്ജാ സബ്ബേ ധമ്മാ.

ദിട്ഠിസമ്പന്നോതി മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമ്പന്നോ സോതാപന്നോ അരിയസാവകോ. **സുഹത**ന്തി അതിവധിതം. ഇദമ്പി ഏകദേസകഥനമേവ. മതകപേതാദിദാനമ്പി സോ ന കരോതി ഏവ. **പുഥുജ്ജനോ**തി പുഥൂനം കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദീനം ജനനാദീഹി കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“പുഥൂനം ജനനാദീഹി, കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ;
പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ, പുഥുവായം ജനോ ഇതീ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨; അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൫൧; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൦൦൭; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൩൦);

“മാതര”ന്തിആദീസു ജനികാ **മാതാ**. ജനകോ ച **പിതാ**. മനുസ്സഭൂതോ ഖീണാസവോ **അരഹാ**തി അധിപ്പേതോ. കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞേ ജീവിതാ വോരോപേയ്യാതി? ഏതമ്പി അട്ഠാനം. സചേപി ഭവന്തരഗതം അരിയസാവകം അത്തനോ അരിയസാവകഭാവം അജാനന്തമ്പി കോചി ഏവം വദേയ്യ “ഇദം കുന്ഥകിപില്ലികം ജീവിതാ വോരോപേത്വാ സകലചക്കവാളഗബ്ഭേ ചക്കവത്തിരജ്ജം പടിപജ്ജാഹീ”തി, നേവ സോ നം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ. അഥാപി ഏവം വദേയ്യും - “സചേ ഇമം ന ഘാതേസ്സസി, സീസം തേ ഛിന്ദിസ്സാമാ”തി, സീസമേവസ്സ ഛിന്ദേയ്യും, നേവ സോ തം ഘാതേയ്യ. പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പന മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം അരിയഭാവസ്സ ച ബലദീപനത്ഥം ഏവം വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - സാവജ്ജോ വത പുഥുജ്ജനഭാവോ. യത്ര ഹി നാമ മാതുഘാതാദീനിപി ആനന്തരിയാനി കരിസ്സതി, മഹാബലോവ ച അരിയഭാവോ, യോ ഏതാനി കമ്മാനി ന കരോതീതി.

സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യാതി സമാനസംവാസകം സമാനസീമായം ഠിതം പഞ്ചഹി കാരണേഹി സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യ. വുത്തഞ്ഹേതം - “പഞ്ചഹുപാലി, ആകാരേഹി സങ്ഘോ ഭിജ്ജതി കമ്മേന ഉദ്ദേസേന വോഹരന്തോ അനുസ്സാവനേന സലാകഗ്ഗാഹേനാ”തി (പരി॰ ൪൫൮).

തത്ഥ **കമ്മേനാ**തി അപലോകനാദീസു ചതൂസു കമ്മേസു അഞ്ഞതരകമ്മേന. **ഉദ്ദേസേനാ**തി പഞ്ചസു പാതിമോക്ഖുദ്ദേസേസു അഞ്ഞതരേന ഉദ്ദേസേന. **വോഹരന്തോ**തി കഥയന്തോ, താഹി താഹി ഉപപത്തീഹി “അധമ്മം ധമ്മോ”തിആദീനി അട്ഠാരസഭേദകരവത്ഥൂനി ദീപയന്തോ. **അനുസ്സാവനേനാ**തി “നനു തുമ്ഹേ ജാനാഥ മയ്ഹം ഉച്ചകുലാ പബ്ബജിതഭാവം ബഹുസ്സുതഭാവഞ്ച, മാദിസോ നാമ ഉദ്ധമ്മം ഉബ്ബിനയം സത്ഥുസാസനം ഗാഹേയ്യാതി കിം തുമ്ഹാകം ചിത്തമ്പി ഉപ്പാദേതും യുത്തം, കിമഹം അപായതോ ന ഭായാമീ”തിആദിനാ നയേന കണ്ണമൂലേ വചീഭേദം കത്വാ അനുസ്സാവനേന. **സലാകഗ്ഗാഹേനാ**തി ഏവം അനുസ്സാവേത്വാ തേസം ചിത്തം ഉപത്ഥമ്ഭേത്വാ അനിവത്തിധമ്മം കത്വാ “ഗണ്ഹഥ ഇമം സലാക”ന്തി സലാകഗ്ഗാഹേന.

ഏത്ഥ ച കമ്മമേവ ഉദ്ദേസോ വാ പമാണം, വോഹാരാനുസ്സാവനസലാകഗ്ഗാഹാപനം പന പുബ്ബഭാഗോ . അട്ഠാരസവത്ഥുദീപനവസേന ഹി വോഹരന്തേന തത്ഥ രുചിജനനത്ഥം അനുസ്സാവേത്വാ സലാകായ ഗാഹിതായപി അഭിന്നോ ഏവ ഹോതി സങ്ഘോ. യദാ പന ഏവം ചത്താരോ വാ അതിരേകാ വാ സലാകം ഗാഹേത്വാ ആവേണികം കമ്മം വാ ഉദ്ദേസം വാ കരോന്തി, തദാ സങ്ഘോ ഭിന്നോ നാമ ഹോതി. ഏവം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യ സങ്ഘരാജിം വാ ജനേയ്യാതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി.

ദുട്ഠചിത്തോതി വധകചിത്തേന പദുട്ഠചിത്തോ. **ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യാ**തി ജീവമാനകസരീരേ ഖുദ്ദകമക്ഖികായ പിവനമത്തമ്പി ലോഹിതം ഉപ്പാദേയ്യ. ഏത്താവതാ ഹി മാതുഘാതാദീനി പഞ്ചാനന്തരിയകമ്മാനി ദസ്സിതാനി ഹോന്തി. യാനി പുഥുജ്ജനോ കരോതി, ന അരിയസാവകോ. **ദുട്ഠചിത്തോ**തി വിനാസചിത്തേന പദുട്ഠചിത്തോ. **ഥൂപ**ന്തി ചേതിയം. **ഭിന്ദേയ്യാ**തി നാസേയ്യ.

അഞ്ഞം സത്ഥാരന്തി “അയം മേ സത്ഥാ സത്ഥു കിച്ചം കാതും സമത്ഥോ”തി ഭവന്തരേപി അഞ്ഞം തിത്ഥകരം. **അപദിസേയ്യാ**തി “അയം മേ സത്ഥാ”തി ഏവം ഗണ്ഹേയ്യാതി നേതം ഠാനം

വിജ്ജതി. **ഇതോ ബഹിദ്ധാ അഞ്ഞം ദക്ഖിണേയ്യം പരിയേസേയ്യാ**തി സാസനതോ ബഹിദ്ധാ അഞ്ഞം ബാഹിരകം സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ "അയം ദക്ഖിണാരഹോ, ഇമസ്മിം കതാ കാരാ മഹപ്ഫലാ ഭവിസ്സന്തീ"തി അധിപ്പായേന തസ്മിം പടിപജ്ജേയ്യാതി അത്ഥോ. **കുതൂഹലമങ്ഗലേന സുദ്ധിം പച്ചേയ്യാ**തി "ഇമിനാ ഇദം ഭവിസ്സതീ"തി ഏവം പവത്തത്താ കുതൂഹലസങ്ഖാതേന ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലേന അത്തനോ സുദ്ധിം വോദാനം സദ്ദഹേയ്യ.

൭൭. **ഇത്ഥീ രാജാ ചക്കവത്തീ സിയാതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി യസ്മാ ഇത്ഥിയാ കോസോഹിതവത്ഥഗുയ്ഹാദീനം അഭാവേന ലക്ഖണാനി ന പരിപൂരന്തി, ഇത്ഥിരതനാഭാവേന ച സത്തരതനസമങ്ഗിതാ ന സമ്പജ്ജതി. സബ്ബമനുസ്സാനമ്പി ച ന അധികോ അത്തഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ "ഇത്ഥീ...പേ॰... വിജ്ജതീ"തി വുത്തം. യസ്മാ സക്കത്താദീനി തീണി ഠാനാനി ഉത്തമാനി, ഇത്ഥിലിങ്ഗഞ്ച ഹീനം, തസ്മാ തസ്സാ സക്കത്താദീനിപി പടിസിദ്ധാനീതി. നനു ച യഥാ ഇത്ഥിലിങ്ഗം, ഏവം പുരിസലിങ്ഗമ്പി ബ്രഹ്മലോകേ നത്ഥി, തസ്മാ പുരിസോ മഹാബ്രഹ്മാ സിയാതി ന വത്തബ്ബന്തി? നോ ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? ഇധ പുരിസസ്സ തത്ഥ നിബ്ബത്തനതോ. ഇത്ഥിയോ ഹി ഇധ ഝാനം ഭാവേത്വാ കാലം കത്വാ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാനം സഹബ്യതം ഉപപജ്ജന്തി, ന മഹാബ്രഹ്മാനം. പുരിസോ പന കത്ഥചി ന ഉപ്പജ്ജതീതി ന വത്തബ്ബോ. സമാനേപി തത്ഥ ഉഭയലിങ്ഗാഭാവേ പുരിസസണ്ഠാനാവ തത്ഥ ബ്രഹ്മാനോ, ന ഇത്ഥിസണ്ഠാനാ, തസ്മാ സുവുത്തമേതം. **ഇത്ഥീ തഥാഗതോ**തി ഏത്ഥ തിട്ഠതു താവ സബ്ബഞ്ഞുഗുണേ നിബ്ബത്തേത്വാ ലോകാനം താരണസമത്ഥോ ബുദ്ധഭാവോ, പണിധാനമത്തമ്പി ഇത്ഥിയാ ന സമ്പജ്ജതി.

> "മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം;
> പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ;
> അട്ഠധമ്മസമോധാനാ, അഭിനീഹാരോ സമിജ്ഝതീ"തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൫൯) -

ഇമാനി ഹി പണിധാനസമ്പത്തികാരണാനി. ഇതി പണിധാനമത്തമ്പി സമ്പാദേതും അസമത്ഥായ ഇത്ഥിയാ കുതോ ബുദ്ധഭാവോതി **"ഇത്ഥീ തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ സിയാതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"**തി വുത്തം. സബ്ബാകാരപരിപൂരോ പുഞ്ഞുസ്സയോ സബ്ബാകാരപരിപൂരമേവ അത്തഭാവം നിബ്ബത്തേതീതി പുരിസോവ അരഹം ഹോതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ.

ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാതി ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ, യാ **ജാതിഖേത്ത**ന്തി വുച്ചതി. സാ ഹി തഥാഗതസ്സ ഗബ്ഭോക്കന്തികാലാദീസു കമ്പതി. **ആണാഖേത്തം** പന കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളം. യാ ഏകതോ സംവട്ടതി ച വിവട്ടതി ച, യത്ഥ ച **ആടാനാടിയപരിത്താ**ദീനം (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൭൭ ആദയോ) ആണാ പവത്തതി. **വിസയഖേത്തസ്സ** പരിമാണം നത്ഥി. ബുദ്ധാനഞ്ഹി "യാവതകം ഞാണം താവതകം നേയ്യം, യാവതകം നേയ്യം താവതകം ഞാണം, നേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം നേയ്യ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ അവിസയോ നാമ നത്ഥി. ഇതി ഇമേസു തീസു ഖേത്തേസു തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹേ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ "ഠപേത്വാ ഇമം ചക്കവാളം അഞ്ഞസ്മിം ചക്കവാളേ ബുദ്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി സുത്തം നത്ഥി, ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥി.

അപുബ്ബം അചരിമന്തി അപുരേ അപച്ഛാ ഏകതോ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, പുരേ വാ പച്ഛാ വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ ഗബ്ഭോക്കന്തിതോ പുബ്ബേ പുരേതി വേദിതബ്ബം. തതോ പട്ഠായ ഹി ദസസഹസ്സിചക്കവാളകമ്പനേന ഖേത്തപരിഗ്ഗഹോ കതോ നാമ ഹോതി, അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഉപ്പത്തി നത്ഥി. ധാതുപരിനിബ്ബാനതോ പരം പന പച്ഛാ, തതോ ഹേട്ഠാപി അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഉപ്പത്തി നത്ഥി, ഉദ്ധം ന വാരിതാ.

കസ്മാ പന അപുബ്ബം അചരിമം ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി? അനച്ഛരിയത്താ. അച്ഛരിയമനുസ്സാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. യഥാഹ - "ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി അച്ഛരിയമനുസ്സോ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൧.൧൭൧). യദി ച അനേകേ ബുദ്ധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, അനച്ഛരിയാ ഭവേയ്യും. ദേസനായ ച വിസേസാഭാവതോ. യഞ്ഹി സതിപട്ഠാനാദിഭേദം ധമ്മം ഏകോ ദേസേതി, അഞ്ഞേനപി സോ ഏവ ദേസേതബ്ബോ സിയാ, വിവാദഭാവതോ ച. ബഹൂസു ഹി ബുദ്ധേസു ഏകതോ ഉപ്പന്നേസു ബഹൂനം ആചരിയാനം അന്തേവാസികാ വിയ "അമ്ഹാകം ബുദ്ധോ പാസാദികോ"തിആദിനാ തേസം സാവകാ വിവദേയ്യും. കിം വാ ഏതേന കാരണഗവേസനേന, ധമ്മതാവേസാ യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ തഥാഗതാ ഏകതോ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി (മി॰ പ॰ ൫.൧.൧).

യഥാ നിമ്ബബീജകോസാതകിബീജാദീനി മധുരം ഫലം ന നിബ്ബത്തേന്തി, അസാതം അമധുരമേവ ഫലം നിബ്ബത്തേന്തി, എവം കായദുച്ചരിതാദീനി മധുരവിപാകം ന നിബ്ബത്തേന്തി അമധുരമേവ നിബ്ബത്തേന്തി. യഥാ ച ഉച്ഛുബീജസാലിബീജാദീനി മധുരം സാദുരസമേവ ഫലം നിബ്ബത്തേന്തി ന അസാതം കടുകം. എവം കായസുചരിതാദീനി മധുരമേവ വിപാകം നിബ്ബത്തേന്തി ന അമധുരം. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “യാദിസം വപതേ ബീജം, താദിസം ഹരതേ ഫലം;
> കല്യാണകാരീ കല്യാണം, പാപകാരീ ച പാപക”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൫൬; നേത്തി॰ ൧൨൨);

തസ്മാ **“തിണ്ണം ദുച്ചരിതാന”**ന്തിആദി വുത്തം.

അഞ്ഞതരോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാതി യോ കോചി പബ്ബജ്ജാമത്തേന സമണോ വാ ജാതിമത്തേന ബ്രാഹ്മണോ വാ. പാപിച്ഛോ സമ്ഭാവനാധിപ്പായേന വിമ്ഹാപനതോ **കുഹകോ**. പച്ചയസന്നിസ്സിതായ പയുത്തവാചായ വസേന **ലപകോ**. പച്ചയനിബ്ബത്തകനിമിത്താവചരതോ **നേമിത്തകോ. കുഹനലപനനേമിത്തകത്തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ**തി കുഹനാദിഭാവമേവ പുരക്ഖത്വാ സന്തിന്ദ്രിയോ സന്തമാനസോ വിയ ചരന്തോ. **പഞ്ച നീവരണേ**തി കാമച്ഛന്ദാദികേ പഞ്ച നീവരണേ. **അപ്പഹായ** അസമുച്ഛിന്ദിത്വാ, **ചേതസോ ഉപക്കിലേസേ**തി നീവരണേ. നീവരണാ ഹി ചിത്തം ഉപക്കിലേസേന്തി കിലിട്ഠം കരോന്തി വിബാധേന്തി ഉപതാപേന്തി ച. തസ്മാ “ചേതസോ ഉപക്കിലേസാ”തി വുച്ചന്തി. **പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണേ**തി നീവരണേ. നീവരണാ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ അനുപ്പന്നായ പഞ്ഞായ ഉപ്പജ്ജിതും ന ദേന്തി. തസ്മാ “പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണാ”തി വുച്ചന്തി. **അനുപട്ഠിതസ്സതീ**തി ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു ന ഉപട്ഠിതസ്സതി. **അഭാവയിത്വാ**തി അവഡ്ഢയിത്വാ. **അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധി**ന്തി അരഹത്തപദട്ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം.

പച്ഛിമവാരേ **അഞ്ഞതരോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ**തി സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്തം സന്ധായ വദതി. തത്ഥ **സബ്ബദോസാപഗതോ**തി സബ്ബേഹി പാരമിതാപടിപക്ഖഭൂതേഹി ദോസേഹി അപഗതോ. എതേന പരിപൂരിതപാരമിഭാവം ദസ്സേതി. സതിപട്ഠാനാനി വിപസ്സനാ, ബോജ്ഝങ്ഗോ മഗ്ഗോ, അനുത്തരാ സമ്മാസമ്ബോധി അരഹത്തം. സതിപട്ഠാനാനി വാ വിപസ്സനാ, ബോജ്ഝങ്ഗാ മിസ്സകാ, സമ്മാസമ്ബോധി അരഹത്തമേവ. സേസം അനന്തരവാരേ വുത്തപടിപക്ഖതോ വേദിതബ്ബം. **യം എത്ഥ ഞാണ**ന്തി യം എതസ്മിം യഥാവുത്തേ ഠാനേ ച ഠാനം, അട്ഠാനേ ച അട്ഠാനന്തി പവത്തം ഞാണം. **ഹേതുസോ**തി തസ്സ ഠാനസ്സ അട്ഠാനസ്സ ച ഹേതുതോ. **ഠാനസോ**തി തങ്ഖണേ എവ ആവജ്ജനസമനന്തരം. **അനോധിസോ**തി ഓധിഅഭാവേന, കിഞ്ചി അനവസേസേത്വാതി അത്ഥോ.

ഇതി ഠാനാട്ഠാനഗതാതിആദീസു എവം ഠാനാട്ഠാനഭാവം ഗതാ. **സബ്ബേ**തി ഖയവയവിരജ്ജനനിരുജ്ഝനസഭാവാ സങ്ഖതധമ്മാ, തേ എവ ച സത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതാ **കേചി സഗ്ഗൂപഗാ** യേ ധമ്മചാരിനോ, **കേചി അപായൂപഗാ** യേ അധമ്മചാരിനോ, **കേചി നിബ്ബാനൂപഗാ** യേ കമ്മക്ഖയകരം അരിയമഗ്ഗം പടിപന്നാ.

൭൫. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **“സബ്ബേ സത്താ മരിസ്സന്തീ”**തി ഗാഥാദ്വയമാഹ. തസ്സ അത്ഥം **“സബ്ബേ സത്താതി അരിയാ ച അനരിയാ ചാ”**തിആദിനാ സയമേവ നിദ്ദിസതി. തത്ഥ **ജീവിതപരിയന്തോ മരണപരിയന്തോ**തി ജീവിതസ്സ പരിയന്തോ നാമ മരണസങ്ഖാതോ അന്തോ. **യഥാകമ്മം ഗമിസ്സന്തീ**തി എത്ഥ യദേതം സത്താനം യഥാകമ്മം ഗമനം, അയം കമ്മസ്സകതാതി അത്ഥോ . **കമ്മാനം ഫലദസ്സാവിതാ ച അവിപ്പവാസോ ചാ**തി “പുഞ്ഞപാപഫലൂപഗാ”തി ഇമിനാ വചനേന കമ്മാനം ഫലസ്സ പച്ചക്ഖകാരിതാ, കതൂപചിതാനം കമ്മാനം അത്തനോ ഫലസ്സ അപ്പദാനാഭാവോ ച ദസ്സിതോതി അത്ഥോ.

കമ്മമേവ കമ്മന്തം, പാപം കമ്മന്തം എതേസന്തി **പാപകമ്മന്താ,** തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **“അപുഞ്ഞസങ്ഖാരാ”**തി വുത്തം. അപുഞ്ഞോ സങ്ഖാരോ എതേസന്തി **അപുഞ്ഞസങ്ഖാരാ. പാപകമ്മന്താ**തി വാ നിസ്സക്കവചനം, പാപകമ്മന്തഹേതൂതി അത്ഥോ. തഥാ **പുഞ്ഞസങ്ഖാരാ**തിആദീസുപി. പുന **“നിരയം പാപകമ്മന്താ”**തിആദിനാ അന്തദ്വയേന സദ്ധിം മജ്ഝിമപടിപദം ദസ്സേതി. തഥാ **“അയം സംകിലേസോ”**തിആദിനാ വട്ടവിവട്ടവസേന ആദീനവസ്സാദനിസ്സരണവസേന ഹേതുഫലവസേന ച ഗാഥായം തയോ അത്ഥവികപ്പാ ദസ്സിതാ. പുന **“നിരയം പാപകമ്മന്താതി അയം സംകിലേസോ”**തിആദിനാ വോദാനവസേന ഗാഥായ അത്ഥം ദസ്സേതി.

൯. തേന തേനാതി തേന തേന അജ്ഝോസിതവത്ഥുനാ രൂപഭവഅരൂപഭവാദിനാ. **ഛത്തിംസാ**തി കാമതണ്ഹാ താവ രൂപാദിവിസയഭേദേന ഛ, തഥാ ഭവതണ്ഹാ വിഭവതണ്ഹാ ചാതി അട്ഠാരസ. താ ഏവ അജ്ഝത്തികേസു രൂപാദീസു അട്ഠാരസ, ബാഹിരേസു രൂപാദീസു അട്ഠാരസാതി ഏവം ഛത്തിംസ. **യേന യേനാ**തി "സുഭം സുഖ"ന്തിആദിനാ.

വോദാനം തിവിധം ഖന്ധത്തയവസേനാതി തം ദസ്സേതും **"തണ്ഹാസംകിലേസോ"**തിആദി വുത്തം. പുന **"സബ്ബേ സത്താ മരിസ്സന്തീ"**തിആദി പടിപദാവിഭാഗേന ഗാഥാനമത്ഥം ദസ്സേതും വുത്തം. **തത്ഥ തത്ഥ ഗാമിനീ**തി തത്ഥ തത്ഥേവ നിബ്ബാനേ ഗാമിനീ, നിബ്ബാനസ്സ ഗമനസീലാതി അത്ഥോ.

പുന തത്ഥതത്ഥഗാമിനീസബ്ബത്ഥഗാമിനീനം പടിപദാനം വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തയോ രാസീ"**തിആദി വുത്തം. **യന്തി** യം നിരയാദി. തം തം ഠാനം യഥാരഹം ഗമേതീതി **സബ്ബത്ഥഗാമിനീ**. പടിപദാസങ്ഖാതേ അപുഞ്ഞകമ്മേ പുഞ്ഞകമ്മേ ച കമ്മക്ഖയകരണകമ്മേ ച വിഭാഗസോ ഭഗവതോ പവത്തനഞാണം. ഇദം സബ്ബത്ഥഗാമിനീ പടിപദാഞാണം നാമ തഥാഗതബലം. ഇമിനാ ഹി ഞാണേന ഭഗവാ സബ്ബമ്പി പടിപദം യഥാഭൂതം പജാനാതി.

കഥം? സകലഗാമവാസികേസുപി ഏകം സൂകരം വാ മിഗം വാ മാരേന്തേസു സബ്ബേസം ചേതനാ പരസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണാവ ഹോതി, തം പന കമ്മം തേസം ആയൂഹനക്ഖണേയേവ നാനാ ഹോതി. തേസു ഹി ഏകോ ആദരേന കരോതി, ഏകോ "ത്വമ്പി കരോഹീ"തി പരേഹി നിപ്പീളിതോ കരോതി , ഏകോ സമാനച്ഛന്ദോ വിയ ഹുത്വാ അപ്പടിബാഹമാനോ വിചരതി. തേസു ഏകോ തേനേവ കമ്മേന നിരയേ നിബ്ബത്തതി, ഏകോ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏകോ പേത്തിവിസയേ, തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേ ഏവ "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏസ പേത്തിവിസയേ"തി ജാനാതി. നിരയേ നിബ്ബത്തനകമ്പി "ഏസ അട്ഠസു മഹാനിരയേസു നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ സോളസസു ഉസ്സദേസൂ"തി ജാനാതി. തിരച്ഛാനയോനിയം നിബ്ബത്തനകമ്പി "ഏസ അപാദകോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ദ്വിപാദകോ, ഏസ ചതുപ്പാദകോ, ഏസ ബഹുപ്പാദകോ"തി ജാനാതി. പേത്തിവിസയേ നിബ്ബത്തനകമ്പി "ഏസ നിജ്ഝാമതണ്ഹികോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ഖുപ്പിപാസികോ, ഏസ പരദത്തൂപജീവീ"തി ജാനാതി.

"തേസു ച കമ്മേസു ഇദം കമ്മം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢിസ്സതി, ഇദം നാകഡ്ഢിസ്സതി ദുബ്ബലം ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഉപധിവേപക്കമത്തം ഭവിസ്സതീ"തി ജാനാതി. തഥാ സകലഗാമവാസികേസു ഏകതോ ദാനം ദദമാനേസു സബ്ബേസമ്പി ചേതനാ ദേയ്യധമ്മാരമ്മണാവ ഹോതി, തം പന കമ്മം തേസം ആയൂഹനക്ഖണേ ഏവ നാനം ഹോതി. തേസു ഹി കേചി ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, കേചി മനുസ്സലോകേ, തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേ ഏവ "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ദേവലോകേ"തി ജാനാതി. തത്ഥപി "ഏസ പരനിമ്മിതവസവത്തീസു നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ഭുമ്മദേവേസു നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ജേട്ഠകദേവരാജാ ഹുത്വാ, ഏസ തസ്സ ദുതിയം തതിയം വാ ഠാനന്തരം കരോന്തോ പരിചാരകോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ജാനാതി.

"തേസു ച കമ്മേസു ഇദം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢിതും സക്ഖിസ്സതി, ഇദം ന സക്ഖിസ്സതി ദുബ്ബലം ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഉപധിവേപക്കമത്തം ഭവിസ്സതീ"തി ജാനാതി. തഥാ "വിപസ്സനം പട്ഠപേന്തേസു ച ഏസ ഇമിനാ നീഹാരേന വിപസ്സനായ ആരദ്ധത്താ അരഹാ ഭവിസ്സതി, ഏസ അനാഗാമീ, ഏസ സകദാഗാമീ, ഏസ സോതാപന്നോ, ഏകബീജീ കോലംകോലോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ, ഏസ മഗ്ഗം പത്തും ന സക്ഖിസ്സതി ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായമേവ ഠസ്സതി, ഏസ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ, ഏസ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹേ, അരൂപപരിഗ്ഗഹേ ച ഠസ്സതി, ഏസ മഹാഭൂതമത്തമേവ വവത്ഥപേസ്സതി, ഏസ കിഞ്ചി സല്ലക്ഖേതും ന സക്ഖിസ്സതീ"തി ജാനാതി. "കസിണപരികമ്മം കരോന്തേസുപി ഏസ പരികമ്മമത്തേ ഏവ ഠസ്സതി, ഏസ നിമിത്തം ഉപ്പാദേതും സക്ഖിസ്സതി, ന അപ്പനം. ഏസ അപ്പനമ്പി ഉപ്പാദേസ്സതി, ഏസ ഝാനം അധിഗമിസ്സതി, ന ഉപരിവിസേസം. ഏസ ഉപരിവിസേസമ്പി അധിഗമിസ്സതീ"തി ജാനാതി.

അനേകധാതൂതി അനേകാ ചക്ഖാദയോ പഥവാദയോ ച ധാതുയോ ഏതസ്സാതി അനേകധാതു, ബഹുധാതൂതി അത്ഥോ. **ലോകോ**തി ഖന്ധായതനാദിലോകോ. **ചക്ഖുധാതൂ**തിആദി യാഹി ധാതൂഹി "അനേകധാതൂ"തി ലോകോ വുത്തോ, താസം സരൂപതോ ദസ്സനം. തത്ഥ സഭാവട്ഠേന നിസ്സത്തട്ഠേന ച ധാതു. ചക്ഖു ഏവ ധാതു **ചക്ഖുധാതു**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **കാമധാതൂ**തി ഏത്ഥ ദ്വേ കാമാ കിലേസകാമോ ച വത്ഥുകാമോ ച.

കിലേസകാമപക്ഖേ കാമപടിസംയുത്തോ ധാതു കാമധാതു, കാമവിതക്കസ്സേതം നാമം. വത്ഥുകാമപക്ഖേ പന കാമാവചരധമ്മാ കാമോ ഉത്തരപദലോപേന, കാമോ ച സോ ധാതു ചാതി കാമധാതു. ബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ ധാതു **ബ്യാപാദധാതു,** ബ്യാപാദവിതക്കസ്സേതം നാമം. ബ്യാപാദോവ ധാതു ബ്യാപാദധാതു, ദസആഘാതവത്ഥുവിസയസ്സ പടിഘസ്സേതം നാമം. വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ ധാതു **വിഹിംസാധാതു,** വിഹിംസാവിതക്കോ. വിഹിംസാ ഏവ വാ ധാതു വിഹിംസാധാതു, പരസത്തവിഹേസനസ്സേതം നാമം. **നേക്ഖമ്മഅബ്യാപാദഅവിഹിംസാധാതുയോ** നേക്ഖമ്മവിതക്കാദയോ സബ്ബകുസലധമ്മാ മേത്താകരുണാ ചാതി വേദിതബ്ബം. **രൂപധാതൂ**തി രൂപഭവോ, സബ്ബേ വാ രൂപധമ്മാ. **അരൂപധാതൂ**തി അരൂപഭവോ, അരൂപധമ്മാ വാ. **നിരോധധാതൂ**തി നിരോധതണ്ഹാ. **സങ്ഖാരധാതൂ**തി സബ്ബേ സങ്ഖതധമ്മാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യം.

അഞ്ഞമഞ്ഞവിലക്ഖണത്താ നാനപ്പകാരാ ധാതുയോ ഏതസ്മിന്തി **നാനാധാതു,** ലോകോ. തേനേവാഹ - **"അഞ്ഞാ ചക്ഖുധാതു** യാവ **അഞ്ഞാ നിബ്ബാനധാതൂ"**തി, യഥാ ച ഇദം ഞാണം ചക്ഖുധാതുആദിഭേദേന ഉപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സ വസേന അനേകധാതുനാനാധാതുലോകം പജാനാതി, ഏവം അനുപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സപി വസേന തം പജാനാതി. പച്ചേകബുദ്ധാ ഹി ദ്വേ ച അഗ്ഗസാവകാ ഉപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സേവ നാനത്തം ജാനന്തി, തമ്പി ഏകദേസേനേവ, ന നിപ്പദേസതോ. അനുപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സ പന നാനത്തം ന ജാനന്തി. ഭഗവാ പന "ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നായ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ ഹോതി, ഇമസ്സ കാളോ, ഇമസ്സ മട്ഠോ, ഇമസ്സ ഫരുസോ, ഇമസ്സ ബഹലോ, ഇമസ്സ തനുത്തചോ. ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നായ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം നാമ ഹോതി, ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ പുപ്ഫം നീലം ഹോതി പീതകം ലോഹിതകം ഓദാതം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം, ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നായ ഫലം ഖുദ്ദകം മഹന്തം ദീഘം വട്ടം സുസണ്ഠാനം ദുസ്സണ്ഠാനം മട്ഠം ഫരുസം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം തിത്തം മധുരം കടുകം അമ്ബിലം കസാവം ഹോതി, ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നായ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ കണ്ടകോ തിഖിണോ ഹോതി, അതിഖിണോ ഉജുകോ കുടിലോ കണ്ഹോ നീലോ ഓദാതോ ഹോതീ"തി ഏവം അനുപാദിന്നസങ്ഖാരലോകസ്സാപി വസേന അനേകധാതുനാനാധാതുഭാവം ജാനാതി. സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനം ഏവ ഹി ഏതം ബലം, ന അഞ്ഞേസം.

ന്ഥം. യം യദേവ ധാതുന്തി യം കിഞ്ചി ഹീനാദിസഭാവം. യസ്മാ അധിമുത്തി നാമ അജ്ഝാസയധാതു, തസ്മാ അധിമുച്ചനം അജ്ഝാസയസ്സ ഹീനാദിസഭാവേന പവത്തനം. തം പന തസ്സ തം തം അധിട്ഠഹനം അഭിനിവിസനഞ്ച ഹോതീതി ആഹ - **"അധിമുച്ചന്തി, തം തദേവ അധിട്ഠഹന്തി അഭിനിവിസന്തീ"**തി. അധിമുച്ചനസ്സ വിസയം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"കേചി രൂപാധിമുത്താ"**തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **നാനാധിമുത്തികതാഞാണ**ന്തി ഹീനാദിവസേന നാനാധിമുത്തികതായ ഞാണം.

തേ യഥാധിമുത്താ ച ഭവന്തീതി തേ ഹീനാധിമുത്തികാ പണീതാധിമുത്തികാ സത്താ യഥാ യഥാ അധിമുത്താ ഹോന്തി. **തം തം കമ്മസമാദാനം സമാദിയന്തീ**തി അധിമുത്തിഅനുരൂപം തം തം അത്തനാ സമാദിയിതബ്ബം കത്തബ്ബം കമ്മം കരോന്തി, താനി കമ്മസമാദാനാനി സമുട്ഠാനവസേന വിഭജന്തോ **"തേ ഛബ്ബിധം കമ്മ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ കേചി ലോഭവസേന കമ്മം സമാദിയന്തീതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **തം വിഭജ്ജമാന**ന്തി തം സമുട്ഠാനവസേന ഛബ്ബിധം പുന പവത്തിനിവത്തിവസേന വിഭജ്ജമാനം ദുവിധം.

യം ലോഭവസേന ദോസവസേന മോഹവസേന ച കമ്മം കരോതീതി ദസഅകുസലകമ്മപഥകമ്മം സന്ധായ വദതി. തഞ്ഹി സംകിലിട്ഠതായ കാളകന്തി **കണ്ഹം**. അപായേസു നിബ്ബത്താപനതോ കാളകവിപാകന്തി **കണ്ഹവിപാകം. യം സദ്ധാവസേന കമ്മം കരോതീ**തി ദസകുസലകമ്മപഥകമ്മം. തഞ്ഹി അസംകിലിട്ഠത്താ പണ്ഡരന്തി **സുക്കം**. സഗ്ഗേ നിബ്ബത്താപനതോ പണ്ഡരവിപാകത്താ **സുക്കവിപാകം. യം ലോഭവസേന ദോസവസേന മോഹവസേന സദ്ധാവസേന ച കമ്മം കരോതി, ഇദം കണ്ഹസുക്ക**ന്തി വോമിസ്സകകമ്മം. **കണ്ഹസുക്കവിപാക**ന്തി സുഖദുക്ഖവിപാകം. മിസ്സകകമ്മഞ്ഹി കത്വാ അകുസലവലേന തിരച്ഛാനയോനിയം മങ്ഗലഹത്ഥിഭാവം ഉപപന്നോ കുസലേന പവത്തേ സുഖം അനുഭവതി, കുസലേന രാജകുലേ നിബ്ബത്തോപി അകുസലേന ദുക്ഖം വേദയതി. **യം വീരിയവസേന പഞ്ഞാവസേന ച കമ്മം കരോതി, ഇദം കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാക**ന്തി കമ്മക്ഖയകരാ ചതുമഗ്ഗചേതനാ. തഞ്ഹി യദി കണ്ഹം ഭവേയ്യ, കണ്ഹവിപാകം ദദേയ്യ. യദി സുക്കം ഭവേയ്യ, സുക്കഉപപത്തിപരിയാപന്നം

വിപാകം ദദേയ്യ. ഉഭയവിപാകസ്സ പന അപ്പദാനതോ അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

കമ്മസമാദാനേ പഠമം അചേലകപടിപദാ കാമേസു പാതബ്യതാ, ദുതിയം തിബ്ബകിലേസസ്സ അസ്സുമുഖസ്സാപി രുദതോ പരിസുദ്ധബ്രഹ്മചരിയചരണം, തതിയം കാമേസു അപാതബ്യതാ അചേലകപടിപദാ, ചതുത്ഥം പച്ചയേ അലഭമാനസ്സാപി ഝാനവിപസ്സനാസുഖസമങ്ഗിനോ സാസനബ്രഹ്മചരിയചരണം. **യം ഏവം ജാതിയം കമ്മസമാദാന**ന്തി യം അഞ്ഞമ്പി ഏവംപകാരം കമ്മം. **ഇമിനാ പുഗ്ഗലേനാ**തിആദി തസ്മിം കമ്മവിപാകേ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ പവത്തനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **ഉപചിത**ന്തി യഥാ കതം കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം ഉപചിതം. **അവിപക്ക**ന്തി ന വിപക്കവിപാകം. **വിപാകായ പച്ചുപട്ഠിത**ന്തി വിപാകദാനായ കതോകാസം. **ന ച ഭബ്ബോ അഭിനിബ്ബിധാ ഗന്തു**ന്തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം അഭിനിബ്ബിജ്ഝനതോ അഭിനിബ്ബിധാസങ്ഖാതം അരിയമഗ്ഗം അധിഗന്തും ന ച ഭബ്ബോ. **തം ഭഗവാ ന ഓവദതീ**തി തം വിപാകാവരണേന നിവുതം പുഗ്ഗലം ഭഗവാ സച്ചപടിവേധം പുരക്ഖത്വാ ന ഓവദതി, വാസനത്ഥം പന താദിസാനമ്പി ധമ്മം ദേസേതി ഏവ, അജാതസത്തുആദീനം വിയ.

ഉപചിതന്തി കാതും ആരദ്ധം. തേനേവാഹ - **"ന ച താവ പാരിപൂരിം ഗത"**ന്തി. തേന മിച്ഛത്തനിയാമസ്സ അസമത്ഥതം ദസ്സേതി. **പുരാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതീ**തി പാരിപൂരിം ഫലനിപ്ഫാദനസമത്ഥതം ഗച്ഛതി പുരാ അധിഗച്ഛേയ്യ. മിച്ഛത്തനിയതതായ സജ്ജുകം ഫലധമ്മസ്സ അഭാജനഭാവം നിബ്ബത്തയതി പുരാ. തേനേവാഹ - **"പുരാ വേനേയ്യത്തം സമതിക്കമതീ"**തി. "പുരാ അനിയതം സമതിക്കമതീ"തിപി പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **അസമത്തേ**തി കമ്മേ അസമ്പുണ്ണേ, തേ അസമ്പുണ്ണേ വാ.

൬൩. ഏവം കിലേസന്തരായമിസ്സകം കമ്മന്തരായം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അമിസ്സകം കമ്മന്തരായം ദസ്സേതും **"ഇമസ്സ ച പുഗ്ഗലസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തം വുത്തനയമേവ.

സബ്ബേസന്തി ഇമസ്മിം ബലനിദ്ദേസേ വുത്താനം സബ്ബേസം കമ്മാനം. **മുദുമജ്ഝാധിമത്തതാ**തി മുദുമജ്ഝതിബ്ബഭാവോ. കമ്മാനഞ്ഹി മുദുആദിഭാവേന തംവിപാകാനം മുദുമജ്ഝതിക്ഖഭാവോ വിഞ്ഞായതീതി അധിപ്പായോ. **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയ**ന്തിആദീസു ദിട്ഠധമ്മേ ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ വേദിതബ്ബം ഫലം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം**. ഉപപജ്ജേ അനന്തരേ അത്തഭാവേ വേദിതബ്ബം ഫലം **ഉപപജ്ജവേദനീയം**. അപരസ്മിം അത്തഭാവേ ഇതോ അഞ്ഞസ്മിം യസ്മിം കസ്മിഞ്ചി അത്തഭാവേ വേദിതബ്ബം ഫലം **അപരാപരിയവേദനീയം**. ഏകജവനവാരസ്മിഞ്ഹി സത്തസു ചേതനാസു പഠമചേതനാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം നാമ. പരിയോസാനചേതനാ ഉപപജ്ജവേദനീയം നാമ. മജ്ഝേ പഞ്ച ചേതനാ അപരാപരിയവേദനീയം നാമ. **വിപാകവേമത്തതാഞാണ**ന്തി വിപാകവേമത്തതായ വിപാകവിസേസേ ഞാണം. ഇമസ്സ പന കമ്മവിപാകസ്സ ഗതിസമ്പത്തി ഗതിവിപത്തി, ഉപധിസമ്പത്തി ഉപധിവിപത്തി, കാലസമ്പത്തി കാലവിപത്തി, പയോഗസമ്പത്തി പയോഗവിപത്തിയോ കാരണം. സോ ച നേസം കാരണഭാവോ "അത്ഥേകച്ചാനി പാപകാനി കമ്മസമാദാനാനി ഗതിസമ്പത്തിപടിബാള്ഹാനി ന വിപച്ചന്തീ"തിആദിപാളിവസേന (വിഭ॰ ൮൧൦) വേദിതബ്ബോ.

൬൪. അനന്തരബലനിദ്ദേസേ വുത്തകമ്മസമാദാനപദേനേവ ഝാനാദീനി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"തഥാ സമാദിന്നാനം കമ്മാന"**ന്തിആദി വുത്തം. സേക്ഖപുഥുജ്ജനസന്താനേസു പവത്താനി ഝാനാദീനി കമ്മം ഹോന്തി. തത്ഥ **തഥാ സമാദിന്നാന**ന്തി "സുക്കം സുക്കവിപാകം പച്ചുപ്പന്നസുഖം, ആയതിം സുഖവിപാക"ന്തി ഏവമാദിപ്പകാരേഹി സമാദിന്നേസു കമ്മേസു. **സംകിലേസോ**തി പടിപക്ഖധമ്മവസേന കിലിട്ഠഭാവോ. **വോദാനം** പടിപക്ഖധമ്മേഹി വിസുജ്ഝനം. **വുട്ഠാനം** പഗുണവോദാനം ഭവങ്ഗവുട്ഠാനഞ്ച. **ഏവം സംകിലിസ്സതീ**തിആദീസു അയമേവത്ഥോ - ഇമിനാ ആകാരേന ഝാനാദി സംകിലിസ്സതി വോദായതി വുട്ഠഹതീതി ജാനനഞാണം ഭഗവതോ അനാവരണഞാണം, ന തസ്സ ആവരണം അത്ഥീതി.

കതി ഝാനാനീതിആദി ഝാനാദയോ വിഭാഗേന ദസ്സേതും ആരദ്ധം. **ചത്താരി ഝാനാനീ**തി ചതുക്കനയവസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി സന്ധായാഹ. **ഏകാദസാ**തി "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൯, ൧൭൪; ൩.൩൩൯, ൩൫൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൮; ൩.൩൧൨) അട്ഠന്നം തിണ്ണഞ്ച സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാദീനം വസേന വുത്തം. **അട്ഠാ**തി തേസു ഠപേത്വാ ലോകുത്തരേ വിമോക്ഖേ അട്ഠ. **സത്താ**തി തേസു ഏവ നിരോധസമാപത്തിം ഠപേത്വാ സത്ത. **തയോ**തി സുത്തന്തപരിയായേന സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാദയോ തയോ. **ദ്വേ**തി അഭിധമ്മപരിയായേന അനിമിത്തവിമോക്ഖസ്സാസമ്ഭവതോ അവസേസാ ദ്വേ. ഏത്ഥ ച പടിപാടിയാ സത്ത

അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പച്ചനികധമ്മേഹി വിമുച്ചനതോ , ആരമ്മണേ അധിമുച്ചനതോ ച വിമോക്ഖാ. നിരോധസമാപത്തി പന സബ്ബസോ സഞ്ഞാവേദയിതേഹി വിമുത്തത്താ അപഗമവിമോക്ഖോ നാമ. ലോകുത്തരാ ച തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി സമുച്ഛേദവസേന വിമുത്തത്താ വിമോക്ഖോതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

സമാധീസു ചതുക്കനയപഞ്ചകനയേസു പഠമജ്ഝാനസമാധി **സവിതക്കോ സവിചാരോ സമാധി** നാമ. പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനസമാധി **അവിതക്കോ വിചാരമത്തോ സമാധി** നാമ. ചതുക്കനയേ പഞ്ചകനയേപി സേസഝാനേസു സമാധി **അവിതക്കോ അവിചാരോ സമാധി** നാമ.

സമാപത്തീസു പടിപാടിയാ അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം "സമാധീ"തിപി നാമം "സമാപത്തീ"തിപി. കസ്മാ? ചിത്തേകഗ്ഗതാസബ്ഭാവതോ. നിരോധസമാപത്തിയാ തദഭാവതോ ന "സമാധീ"തി നാമം. **സഞ്ഞാസമാപത്തി**ആദി ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ഹാനഭാഗിയോ സമാധീതി അപ്പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിഅനുപക്ഖന്ദനം പഠമജ്ഝാനാദിസമാധിസ്സ ഹാനഭാഗിയതാ. "പഠമജ്ഝാനസ്സ കാമരാഗബ്യാപാദാ സംകിലേസോ"തി വുത്തത്താ ദുതിയജ്ഝാനാദിവസേന യോജേതബ്ബം. കുക്കുടം വുച്ചതി അജഞ്ഞാജിഗുച്ഛനമുഖേന തപ്പരമതാ. **കുക്കുടഝായീ**തി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ഝാനാനി വുത്താനി, ദ്വേ പഠമദുതിയജ്ഝാനാനീതി വുത്തം ഹോതി. യോ പഠമം ദുതിയം വാ ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ "അലമേത്താവതാ"തി സങ്കോചം ആപജ്ജതി, ഉത്തരി ന വായമതി, തസ്സ താനി ഝാനാനി ചത്താരിപി "കുക്കുടഝാനാനീ"തി വുച്ചന്തി, തംസമങ്ഗിനോ ച കുക്കുടഝായീ. തേസു പുരിമാനി ദ്വേ ആസന്നബലവപച്ചത്ഥികത്താ വിസേസഭാഗിയതാഭാവതോ ച സംകിലേസഭാവേന വുത്താനി. ഇതരാനി പന വിസേസഭാഗിയതാഭാവേപി മന്ദപച്ചത്ഥികത്താ വോദാനഭാവേന വുത്താനീതി ദട്ഠബ്ബം.

വിസേസഭാഗിയോ സമാധീതി പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം ദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനം, പഗുണവോദാനം ഭവങ്ഗവുട്ഠാനഞ്ച "വുട്ഠാന"ന്തി വുത്തം. ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമഞ്ഹി പഗുണജ്ഝാനം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതി. തസ്മാ വോദാനമ്പി "വുട്ഠാന"ന്തി വുത്തം. ഭവങ്ഗവസേന സബ്ബഝാനേഹി വുട്ഠാനം ഹോതീതി ഭവങ്ഗഞ്ച വോദാനം വുട്ഠാനം. യസ്മാ പന വുട്ഠാനവസിഭാവേന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം സമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മാ സമാപത്തിവുട്ഠാനകോസല്ലം ഇധ "വുട്ഠാന"ന്തി വുത്തം.

൩൩. തസ്സേവ സമാധിസ്സാതി തസ്സ അനന്തരബലനിദ്ദേസേ ഝാനാദിപരിയായേഹി വുത്തസമാധിസ്സ. **പരിവാരാ**തി പരിക്ഖാരാ. **ഇന്ദ്രിയാനീ**തി സദ്ധാസതിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി. **ബലാനീ**തി ഹിരോത്തപ്പേഹി സദ്ധിം താനിയേവ. വീരിയസ്സ വിസും ഗഹണം ബലാനം ബഹൂപകാരദസ്സനത്ഥം. വീരിയുപത്ഥമ്ഭേന ഹി സദ്ധാദയോ പടിപക്ഖേന അകമ്പനീയാ ഹോന്തി. തേനേവാഹ - **"വീരിയവസേന ബലാനി ഭവന്തീ"**തി. **തേസ**ന്തി ഇന്ദ്രിയാനം. **മുദുമജ്ഝാധിമത്തതാ**തി അവിസദം **മുദു**. നാതിവിസദം **മജ്ഝം**. അതിവിസദം **അധിമത്തം** ബലവം **"തിക്ഖ"**ന്തി വുച്ചതി.

വേനേയ്യാനം ഇന്ദ്രിയാനുരൂപം ഭഗവതോ ദേസനാപവത്തീതി ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഭഗവാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സംഖിത്തവിത്ഥാരേനാ**തി സംഖിത്തസ്സ വിത്ഥാരേന. അഥ വാ **സംഖിത്തേനാ**തി ഉദ്ദിട്ഠമത്തേന. **സംഖിത്തവിത്ഥാരേനാ**തി ഉദ്ദേസേന നിദ്ദേസേന ച. **വിത്ഥാരേനാ**തി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസപടിനിദ്ദേസേഹി. **മുദുക**ന്തി ലഹുകം അപായഭയവട്ടഭയാദീഹി സന്തജ്ജനവസേന ഭാരിയം അകത്വാ. **മുദുതിക്ഖ**ന്തി നാതിതിക്ഖം. സംവേഗവത്ഥൂഹി സംവേഗജനനാദിവസേന ഭാരിയം കത്വാ. **സമഥം ഉപദിസതീ**തി സമഥം അധികം കത്വാ ഉപദിസതി, ന തഥാ വിപസ്സനന്തി അധിപ്പായോ. ന ഹി കേവലേന സമഥേന സച്ചപ്പടിവേധോ സമ്ഭവതി. **സമഥവിപസ്സന**ന്തി സമധുരം സമഥവിപസ്സനം. **വിപസ്സന**ന്തി സാതിസയം വിപസ്സനം ഉപദിസതി. യസ്മാ ചേത്ഥ തിക്ഖിന്ദ്രിയാദയോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദയോവ, തസ്മാ **"തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ നിസ്സരണം ഉപദിസതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അധിപഞ്ഞാസിക്ഖായാ**തി അധിപഞ്ഞാസിക്ഖം.

യം ഏത്ഥ ഞാണന്തി ഏത്ഥ ഇന്ദ്രിയാനം മുദുമജ്ഝാധിമത്തതായ യം ഞാണം, ഇദം വുച്ചതി പരസത്താനം പരപുഗ്ഗലാനം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തവേമത്തതാഞാണന്തി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തസ്സ ഞാണസ്സ പവത്തനാകാരം ദസ്സേതും **"അയം ഇമം ഭൂമി"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അയം ഇമം ഭൂമിം ഭാവനഞ്ച ഗതോ**തി അയം പുഗ്ഗലോ ഏവമിമം സംകിലേസവാസനം വോദാനം ഭവങ്ഗഞ്ച ഗതോ ഗച്ഛതി ഗമിസ്സതി ച, കാലവചനിച്ഛായ അഭാവതോ, യഥാ ദുദ്ധന്തി. ഇമായ വേലായ ഇമസ്മിം

സമയേ ഇമായ മുദുമജ്ഝതിക്ഖഭേദായ അനുസാസനിയാ. **ഏവംധാതുകോ**തി ഹീനാദിവസേന ഏവംഅജ്ഝാസയോ ഏവംഅധിമുത്തികോ. **അയഞ്ചസ്സ ആസയോ**തി ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അയം സസ്സതുച്ഛേദപ്പകാരോ, യഥാഭൂതഞാണാനുലോമഖന്തിപ്പകാരോ വാ ആസയോ. ഇദഞ്ഹി ചതുബ്ബിധം ആസയന്തി ഏത്ഥ സത്താ വസന്തീതി ആസയോതി വുച്ചതി. ഇമം പന ഭഗവാ സത്താനം ആസയം ജാനന്തോ തേസം ദിട്ഠിഗതാനം വിപസ്സനാഞാണകമ്മസ്സകതഞ്ഞാണാനഞ്ച അപ്പവത്തിക്ഖണേപി ജാനാതി ഏവ. വുത്തമ്പി ചേതം - "കാമം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി 'അയം പുഗ്ഗലോ കാമഗരുകോ കാമാസയോ കാമാധിമുത്തോ'തി. കാമം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി 'അയം പുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മഗരുകോ നേക്ഖമ്മാസയോ നേക്ഖമ്മാധിമുത്തോ'തി. നേക്ഖമ്മം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി... ബ്യാപാദം... അബ്യാപാദം... ഥിനമിദ്ധം... ആലോകസഞ്ഞം സേവന്തഞ്ഞേവ ജാനാതി 'അയം പുഗ്ഗലോ ഥിനമിദ്ധഗരുകോ ഥിനമിദ്ധാസയോ ഥിനമിദ്ധാധിമുത്തോ'"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩).

അയം അനുസയോതി അയം ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ കാമരാഗാദികോ അപ്പഹീനോയേവ അനുസയിതകിലേസോ. അപ്പഹീനോയേവ ഹി ഥാമഗതോ കിലേസോ അനുസയോ. **പരസത്താന**ന്തി പധാനസത്താനം. **പരപുഗ്ഗലാന**ന്തി തതോ പരേസം സത്താനം, ഹീനസത്താനന്തി അത്ഥോ. ഏകത്ഥമേവ വാ ഏതം പദദ്വയം വേനേയ്യവസേന ദ്വിധാ വുത്തം. **ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തവേമത്തതാഞാണ**ന്തി പരഭാവോ ച അപരഭാവോ ച പരോപരിയത്തം അ-കാരസ്സ ഓകാരം കത്വാ, തസ്സ വേമത്തതാ പരോപരിയത്തവേമത്തതാ. സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തവേമത്തതായ ഞാണം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തവേമത്തതാഞാണന്തി പദവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **യ**ന്തി യം അനേകവിഹിതസ്സ പുബ്ബേനിവാസസ്സ അനുസ്സരണവസേന ഭഗവതോ ഞാണം, ഇദം അട്ഠമം തഥാഗതബലന്തി സമ്ബന്ധോ. **അനേകവിഹിത**ന്തി അനേകവിധം, അനേകേഹി വാ പകാരേഹി പവത്തിതം. **പുബ്ബേനിവാസ**ന്തി അനുസ്സരിതും ഇച്ഛിതം അത്തനോ പരേസഞ്ച സമനന്തരാതീതം ഭവം ആദിം കത്വാ തത്ഥ തത്ഥ നിവുത്ഥസന്താനം. **അനുസ്സരതീ**തി "ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ"തി ഏവം ജാതിപടിപാടിയാ അനുഗന്ത്വാ സരതി, അനുദേവ വാ സരതി, ചിത്തേ അഭിനിന്നാമിതമത്തേ ഏവ സരതീതി അത്ഥോ. ഭഗവതോ ഹി പരികമ്മകിച്ചം നത്ഥി, ആവജ്ജനമത്തേനേവ സരതി. **സേയ്യഥിദ**ന്തി ആരദ്ധപ്പകാരനിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തി ഏകമ്പി പടിസന്ധിമൂലം ചുതിപരിയോസാനം ഏകഭവപരിയാപന്നം ഖന്ധസന്താനം. ഏസ നയോ **ദ്വേപി ജാതിയോ**തിആദീസുപി.

അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേതിആദീസു പന പരിഹായമാനോ കപ്പോ **സംവട്ടകപ്പോ,** വഡ്ഢമാനോ **വിവട്ടകപ്പോ**തി വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ സംവട്ടേന സംവട്ടട്ഠായീ ഗഹിതോ തംമൂലത്താ, വിവട്ടേന ച വിവട്ടട്ഠായീ. ഏവഞ്ഹി സതി യാനി "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി. കതമാനി ചത്താരി? സംവട്ടോ സംവട്ടട്ഠായീ വിവട്ടോ വിവട്ടട്ഠായീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൫൬) വുത്താനി , താനി സബ്ബാനി പരിഗ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി. **അമുത്രാസി**ന്തിആദി സരണാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **അമുത്രാസി**ന്തി അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ, അമുമ്ഹി ഭവേ വാ യോനിയം വാ ഗതിയം വാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയം വാ സത്താവാസേ വാ സത്തനികായേ വാ. **ഏവംനാമോ**തി തിസ്സോ വാ ഫുസ്സോ വാ. **ഏവംഗോത്തോ**തി ഭഗ്ഗവോ വാ ഗോതമോ വാ. **ഏവംവണ്ണോ**തി ഓദാതോ വാ സാമോ വാ. **ഏവമാഹാരോ**തി സാലിമംസോദനാഹാരോ വാ പവത്തഫലഭോജനോ വാ. **ഏവംസുഖദുക്ഖപ്പടിസംവേദീ**തി അനേകപ്പകാരേന കായികചേതസികാനം സാമിസനിരാമിസപ്പഭേദാനം വാ സുഖദുക്ഖാനം പടിസംവേദീ. **ഏവമായുപരിയന്തോ**തി ഏവം വസ്സസതപരമായുപരിയന്തോ വാ ചതുരാസീതികപ്പസഹസ്സപരമായുപരിയന്തോ വാ. **സോ തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദി**ന്തി സോ തതോ ഭവതോ, സത്തനികായതോ വാ ചുതോ പുന അമുകസ്മിം നാമ സത്തനികായേ ഉദപാദിം. അഥ വാ തത്രാപി ഭവേ വാ സത്തനികായേ വാ അഹോസിം. **ഏവംനാമോ**തിആദി വുത്തത്ഥമേവ.

൩൪. ദിബ്ബേനാതിആദീസു ദിബ്ബസദിസത്താ **ദിബ്ബം.** ദേവതാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തമ്പി പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ഉപക്കിലേസവിമുത്തത്താ ദൂരേപി ആരമ്മണഗ്ഗഹണസമത്ഥം ദിബ്ബം പസാദചക്ഖു ഹോതി. ഇദമ്പി വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്തം ഞാണചക്ഖു താദിസമേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം, ദിബ്ബവിഹാരവസേന വാ പടിലദ്ധത്താ, അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബം, ആലോകപരിഗ്ഗഹേന മഹാജുതികത്താപി ദിബ്ബം, തിരോകുട്ടാദിഗതരൂപദസ്സനേന മഹാഗതികത്താപി ദിബ്ബം. തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. ദസ്സനട്ഠേന **ചക്ഖു**. ചക്ഖുകിച്ചകരണേന ചക്ഖുമിവാതിപി ചക്ഖു.

ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ **വിസുദ്ധം**. യോ ഹി ചുതിമത്തമേവ പസ്സതി, ന ഉപപാതം, സോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ ഉപപാതമത്തമേവ പസ്സതി ന ചുതിം, സോ നവസത്തപാതുഭാവദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ പന തദുഭയം പസ്സതി, സോ യസ്മാ ദുവിധമ്പി തം ദിട്ഠിഗതം അതിവത്തതി. തസ്മാസ്സ തം ദസ്സനം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതു ഹോതി. തദുഭയഞ്ച ഭഗവാ പസ്സതി. തേന വുത്തം - "ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ വിസുദ്ധ"ന്തി.

ഏകാദസഉപക്കിലേസവിരഹതോ വാ വിസുദ്ധം. യഥാഹ -

"സോ ഖോ അഹം അനുരുദ്ധാ 'വിചികിച്ഛാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ'തി ഇതി വിദിത്വാ വിചികിച്ഛം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസം പജഹിം. 'അമനസികാരോ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ... ഥിനമിദ്ധം... ഛമ്ഭിതത്തം... ഉപ്പിലം... ദുട്ഠുല്ലം... അച്ചാരദ്ധവീരിയം... അതിലീനവീരിയം... അഭിജപ്പാ... നാനത്തസഞ്ഞാ... അതിനിജ്ഝായിതത്തം രൂപാനം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ'തി ഇതി വിദിത്വാ അതിനിജ്ഝായിതത്തം രൂപാനം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസം പജഹി"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൨) ഏവമാദി.

തദേവം ഏകാദസഉപക്കിലേസവിരഹതോ വാ വിസുദ്ധം. മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ രൂപദസ്സനേന **അതിക്കന്തമാനുസകം,** മംസചക്ഖും അതിക്കന്തത്താ വാ അതിക്കന്തമാനുസകം. തേന ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന.

സത്തേ പസ്സതീതി മനുസ്സോ മനുസ്സം മംസചക്ഖുനാ വിയ സത്തേ പസ്സതി ഓലോകേതി. **ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ**തി ഏത്ഥ ചുതിക്ഖണേ ഉപപത്തിക്ഖണേ വാ ദിബ്ബചക്ഖുനാപി ദട്ഠും ന സക്കാ. യേ പന ആസന്നചുതികാ ഇദാനി ചവിസ്സന്തി, യേ ച ഗഹിതപടിസന്ധികാ സമ്പതി നിബ്ബത്താ, തേ "ചവമാനാ ഉപപജ്ജമാനാ"തി അധിപ്പേതാ. തേ ഏവരൂപേ ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ. **ഹീനേ**തി മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഹീനജാതികുലഭോഗാദിവസേന ഹീളിതേ പരിഭൂതേ. **പണീതേ**തി അമോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ തബ്ബിപരീതേ. **സുവണ്ണേ**തി അദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഇട്ഠകന്തമനാപവണ്ണയുത്തേ. **ദുബ്ബണ്ണേ**തി ദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ അനിട്ഠാകന്താമനാപവണ്ണയുത്തേ അഭിരൂപേ വിരൂപേ വാതി അത്ഥോ. **സുഗതേ**തി സുഗതിഗതേ, അലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ അഡ്ഢേ മഹദ്ധനേ. **ദുഗ്ഗതേ**തി ദുഗ്ഗതിഗതേ, ലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ ദലിദ്ദേ അപ്പന്നപാനഭോജനേ. **യഥാകമ്മൂപഗേ**തി യം യം കമ്മം ഉപചിതം, തേന തേന ഉപഗതേ. തത്ഥ പുരിമേഹി "ചവമാനേ"തിആദീഹി ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്തം. ഇമിനാ പന പദേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണകിച്ചം. യഥാകമ്മൂപഗഞാണഅനാഗതംസഞാണാനി ച ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനേവ ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തി.

കായദുച്ചരിതേനാതിആദീസു ദുട്ഠു ചരിതം, ദുട്ഠം വാ ചരിതം കിലേസപൂതികത്താ ദുച്ചരിതം. കായേന ദുച്ചരിതം, കായതോ വാ പവത്തം ദുച്ചരിതം **കായദുച്ചരിതം**. ഏവം **വചീമനോദുച്ചരിതാനി**പി ദട്ഠബ്ബാനി. **സമന്നാഗതാ**തി സമങ്ഗീഭൂതാ. **അരിയാനം ഉപവാദകാ**തി ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം, അന്തമസോ ഗിഹിസോതാപന്നാനമ്പി അന്തിമവത്ഥുനാ വാ ഗുണപരിധംസനേന വാ ഉപവാദകാ അക്കോസകാ ഗരഹകാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികാ**തി വിപരീതദസ്സനാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിഹേതുഭൂതസമാദിന്നനാനാവിധകമ്മാ. യേ ച മിച്ഛാദിട്ഠിമൂലകേസു കായകമ്മാദീസു അഞ്ഞേപി സമാദപേന്തി. തത്ഥ വചീമനോദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേന അരിയൂപവാദമിച്ഛാദിട്ഠീസു ഗഹിതാസുപി തേസം പുന വചനം മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം. മഹാസാവജ്ജോ ഹി അരിയൂപവാദോ ആനന്തരിയസദിസോ. യഥാഹ -

"സേയ്യഥാപി , സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖു സീലസമ്പന്നോ സമാധിസമ്പന്നോ പഞ്ഞാസമ്പന്നോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞം ആരാധേയ്യ, ഏവംസമ്പദമിദം, സാരിപുത്ത, വദാമി തം വാചം അപ്പഹായ തം ചിത്തം അപ്പഹായ തം ദിട്ഠിം അപ്പടിനിസ്സജ്ജിത്വാ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ ഏവം നിരയേ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൯).

മിച്ഛാദിട്ഠിതോ ച മഹാസാവജ്ജതരം നാമ അഞ്ഞം നത്ഥി. യഥാഹ -

"നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം മഹാസാവജ്ജതരം, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി. മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാനി, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജാനീ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦).

കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിതോ ഉദ്ധം. **അപായന്തി**ആദി സബ്ബം നിരയവേവചനം. നിരയോ ഹി സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ അപേതത്താ, സുഖാനം വാ ആയസ്സ അഭാവാ അപായോ. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതി,** ദോസബഹുലതായ വാ ദുട്ഠേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താ ഗതി ദുഗ്ഗതി. വിവസാ നിപതന്തി തത്ഥ ദുക്കടകാരിനോതി **വിനിപാതോ**. നത്ഥി എത്ഥ അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോതി **നിരയോ**.

അഥ വാ അപായഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനിം ദീപേതി, തിരച്ഛാനയോനി ഹി അപായോ, സുഗതിതോ അപേതത്താ. ന ദുഗ്ഗതി, മഹേസക്ഖാനം നാഗരാജാദീനം സമ്ഭവതോ. ദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണേന പേത്തിവിസയം ദീപേതി, സോ ഹി അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സുഗതിതോ അപേതത്താ, ദുക്ഖസ്സ ച ഗതിഭൂതത്താ. ന തു വിനിപാതോ അസുരസദിസം അവിനിപതിതത്താ. പേതമഹിദ്ധികാനഞ്ഹി വിമാനാനിപി നിബ്ബത്തന്തി. വിനിപാതഗ്ഗഹണേന അസുരകായം ദീപേതി, സോ ഹി യഥാവുത്തേനത്ഥേന അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സുഖസമുസ്സയേഹി വിനിപാതത്താ വിനിപാതോതി വുച്ചതി. നിരയഗ്ഗഹണേന അവീചിആദിഅനേകപ്പകാരം നിരയമേവ ദീപേതി. **ഉപപന്നാ**തി ഉപഗതാ, തത്ഥ അഭിനിബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ.

അയം പന വിസേസോ - എത്ഥ സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതി. സഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ദേവഗതിം എവ. തത്ഥ സുന്ദരാ ഗതീതി **സുഗതി**. രൂപാദീഹി വിസയേഹി സുട്ഠു അഗ്ഗോതി **സഗ്ഗോ**. സോ സബ്ബോപി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**തി അയം വചനത്ഥോ. **അമുകായ കപ്പകോടിയം ഉപചിതം** തേനായം എതരഹി, അനാഗതേ വാ സഗ്ഗൂപഗോ അപായൂപഗോ ചാതി അട്ഠമനവമബലഞാണകിച്ചം എകജ്ഝം കത്വാ ദസ്സിതം. തഥാ **കപ്പസതസഹസ്സേവാതി**ആദീസുപി. തേനേവാഹ - **"ഇമാനി ഭഗവതോ ദ്വേ ഞാണാനീ"**തി.

നിഹതോ മാരോ ബോധിമൂലേതി നിഹതോ സമുച്ഛിന്നോ കിലേസമാരോ ബോധിരുക്ഖമൂലേ. **ഇദം ഭഗവതോ ദസമം ബലന്തി** ഇദം കിലേസമാരസ്സ ഹനനം സമുച്ഛിന്ദനം ഭഗവതോ ദസമം ബലം. തേനേവാഹ - **"സബ്ബാസവപരിക്ഖയം ഞാണ"**ന്തി. യസ്മാ പന യദാ അരഹത്തമഗ്ഗേന സവാസനാ സബ്ബേ ആസവാ ഖേപിതാ, തദാ ഭഗവതാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അധിഗതം നാമ, തസ്മാ **"യം സബ്ബഞ്ഞുതാ പത്താ"**തിആദി വുത്തം.

അയം താവേത്ഥ ആചരിയാനം സമാനത്ഥകഥാ. പരവാദീ പനാഹ - "ദസബലഞാണം നാമ പാടിഎക്കം നത്ഥി, യസ്മാ 'സബ്ബഞ്ഞുതാ പത്താ വിദിതാ സബ്ബധമ്മാ'തി വുത്തം, തസ്മാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവായം പഭേദോ"തി, തം ന തഥാ ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞമേവ ഹി ദസബലഞാണം, അഞ്ഞം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ദസബലഞാണഞ്ഹി സകസകകിച്ചമേവ ജാനാതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം തമ്പി തതോ അവസേസമ്പി ജാനാതി. ദസബലഞാണേസു ഹി പഠമം കാരണാകാരണമേവ ജാനാതി. ദുതിയം കമ്മപരിച്ഛേദമേവ, തതിയം ധാതുനാനത്തകാരണമേവ, ചതുത്ഥം അജ്ഝാസയാധിമുത്തിമേവ, പഞ്ചമം കമ്മവിപാകന്തരമേവ, ഛട്ഠം ഝാനാദീഹി സദ്ധിം തേസം സംകിലേസാദിമേവ, സത്തമം ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവമേവ, അട്ഠമം പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്തതിമേവ, നവമം സത്താനം ചുതൂപപാതമേവ, ദസമം സച്ചപരിച്ഛേദമേവ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന എതേഹി ജാനിതബ്ബഞ്ച തതോ ഉത്തരിഞ്ച പജാനാതി. എതേസം പന കിച്ചം സബ്ബം ന കരോതി . തഞ്ഹി ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും ന സക്കോതി, ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതും ന സക്കോതി, മഗ്ഗോ ഹുത്വാ കിലേസേ ഖേപേതും ന സക്കോതി.

അപിച പരവാദീ എവം പുച്ഛിതബ്ബോ "ദസബലഞാണം നാമേതം സവിതക്കസവിചാരം അവിതക്കവിചാരമത്തം അവിതക്കഅവിചാരം കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ലോകിയം ലോകുത്തര"ന്തി. ജാനന്തോ "പടിപാടിയാ സത്ത സവിതക്കസവിചാരാനീ"തി വക്ഖതി, തതോ പരാനി ദ്വേ അവിതക്കഅവിചാരാനീതി, ആസവക്ഖയഞാണം സിയാ സവിതക്കസവിചാരം, സിയാ അവിതക്കവിചാരമത്തം, സിയാ അവിതക്കഅവിചാരന്തി. തഥാ പടിപാടിയാ സത്ത കാമാവചരാനി, തതോ ദ്വേ രൂപാവചരാനി, അവസാനേ എകം ലോകുത്തരന്തി വക്ഖതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന സവിതക്കസവിചാരമേവ കാമാവചരമേവ ലോകിയമേവാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

വിചയഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. യുത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൬൭. ഏവം നാനാനയേഹി വിചയഹാരസമ്പാതം വിത്ഥാരേത്വാ ഇദാനി യുത്തിഹാരസമ്പാതാദീനി ദസ്സേതും **"തത്ഥ കതമോ യുത്തിഹാരസമ്പാതോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ "തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സാ"തി ഗാഥായ പദത്ഥോ വിത്ഥാരിതോയേവ. **രക്ഖിതചിത്തസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ ഭവിസ്സതീതി യുജ്ജതീ**തി മനച്ഛട്ഠാനി ദ്വാരാനി സതികവാടേന പിദഹിത്വാ വിഹരന്തസ്സ കാമവിതക്കാദീനം മിച്ഛാസങ്കപ്പാനം അവസരോ ഏവ നത്ഥീതി നേക്ഖമ്മവിതക്കാദികോ സമ്മാസങ്കപ്പോ ഏവ തസ്സ ഗോചരോ പവത്തിട്ഠാനം ഭവിസ്സതീതി അയമത്ഥോ യുജ്ജതി. യുത്തിയാ ഘടേതി സംസന്ദതി സമേതീതി അത്ഥോ. **സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ സമ്മാദിട്ഠി ഭവിസ്സതീ**തി വുത്തനയേന സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ പുഗ്ഗലോ അവിപരീതമേവ വിതക്കേതോ സമ്മാദിട്ഠി ഭവിസ്സതി. സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതം വിപസ്സനാഞാണം പുരക്ഖത്വാ വിഹരന്തോ മഗ്ഗഞാണേന പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝിസ്സതി. തഥാ പടിവിജ്ഝന്തോ ച ദുക്ഖസഭാവത്താ ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതാ സബ്ബാ ഭവഗതിയോ ജഹിസ്സതി, തതോ ഏവ സബ്ബം വിനിപാതഭയം സംസാരഭയഞ്ച സമതിക്കമിസ്സതീതി സബ്ബോപി ചായമത്ഥോ യുത്തോ ഏവാതി.

യുത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൬൮. സകസമ്പത്തിയാ വിയ സുസംവിഹിതസങ്കപ്പോ ഭവതി. ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ സുചരിതപാരിപൂരിയാ ആസന്നകാരണന്തി ആഹ - **"രക്ഖിതചിത്തസ്സാതി തിണ്ണം സുചരിതാനം പദട്ഠാന"**ന്തി. തസ്സത്ഥോ - "രക്ഖിതചിത്തസ്സാ"തി ഇദം തിണ്ണം സുചരിതാനം പദട്ഠാനവചനന്തി. നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിബഹുലസ്സ കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനം സുകരന്തി നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ സമഥസ്സ ആസന്നകാരണന്തി ആഹ - **"സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോതി സമഥസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. കമ്മസ്സകതാസമ്മാദിട്ഠിയം സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനസമ്മാദിട്ഠിയഞ്ച ഠിതോ അത്താധീനം സംസാരദുക്ഖം പസ്സന്തോ തദതിക്കമനുപായം വിപസ്സനം ആരഭതീതി സമ്മാദിട്ഠിവിപസ്സനായ വിസേസകാരണന്തി ആഹ - **"സമ്മാദിട്ഠിപുരേക്ഖാരോതി വിപസ്സനായ പദട്ഠാന"**ന്തി. ഉദയബ്ബയദസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേന്തോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീതി തം പഠമമഗ്ഗാധിഗമസ്സ കാരണന്തി ആഹ - **"ഞത്വാന ഉദയബ്ബയന്തി ദസ്സനഭൂമിയാ പദട്ഠാന"**ന്തി. ആലോകസഞ്ഞാമനസികാരാദീഹി ഥിനമിദ്ധസ്സ അഭിഭവനം വീരിയസ്സ ആസന്നകാരണന്തി ആഹ - **"ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂ ഭിക്ഖൂതി വീരിയസ്സ പദട്ഠാന"**ന്തി. യദിപി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ പഹാനഭാവനാ സമാനകാലാ ഏകാഭിസമയസ്സ ഇച്ഛിതത്താ, തഥാപി പഹാതബ്ബസ്സ പഹാനാഭാവേ ഭാവനാപാരിപൂരീ നത്ഥീതി പഹാനനിമിത്താ വിയ കത്വാ ഭാവനാ വുത്താ **"സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേതി ഭാവനായ പദട്ഠാന"**ന്തി. അഥ വാ "സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹേ"തി ഇദം ഭഗവതോ വചനം യോഗീനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥം ആനിസംസകിത്തനം ഹോതീതി ഭാവനായ വിസേസകാരണന്തി വുത്തം "സബ്ബാ...പേ॰... പദട്ഠാന"ന്തി.

പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ലക്ഖണഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൬൯. ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ സതിസംവരോ, സതിബലേന ച നേക്ഖമ്മവിതക്കാദിബഹുലോ ഹോതീതി വുത്തം - **"തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോതി ഇദം സതിന്ദ്രിയ"**ന്തി. തസ്സത്ഥോ - "തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോ"തി ഏത്ഥ രക്ഖിതചിത്തതായ ച സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരതാ കാരണൂപചാരേന ഇദം സതിന്ദ്രിയം, **ഗഹിതാനി ഭവന്തി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി** ഇന്ദ്രിയലക്ഖണേന വിമുത്തിപരിപാചനഭാവേന വാ ഏകലക്ഖണത്താതി അധിപ്പായോ. **ഗഹിതോ ഭവതീ**തി ഏത്ഥ മഗ്ഗലക്ഖണേന ഗഹണം സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി തം ഠപേത്വാ കാരണതോ ഗഹണം ദസ്സേതും **"സമ്മാദിട്ഠിതോ ഹി സമ്മാസങ്കപ്പോ പഭവതീ"**തിആദി വുത്തം. തതോ ഏവ ഗഹിതോ ഭവതി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി വത്വാ വിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സനാനിപി വുത്താനി.

ലക്ഖണഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ചതുബ്യൂഹഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൬൮. രക്ഖീയതീതി **രക്ഖിതം**. ഇദം പദവസേന നിബ്ബചനം. യസ്മാ പന അത്ഥവസേന നിബ്ബചനേ വുത്തേ പദവസേന നിബ്ബചനം വുത്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ **"രക്ഖിതം പരിപാലീയതീതി ഏസാ നിരുത്തീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ, പകാരേ വാ. തേന ഏവമാദികാ ഏവംപകാരാ വാ ഏസാ നിരുത്തീതി വുത്തം ഹോതി. തസ്മാ ചിന്തേതീതി **ചിത്തം**. അത്തനോ സന്താനം ചിനോതീതി ചിത്തം, പച്ചയേഹി ചിതന്തി ചിത്തം, ചിത്തവിചിത്തട്ഠേന ചിത്തം, ചിത്തകരണട്ഠേന ചിത്തം. സമ്മാ സങ്കപ്പേതീതി **സമ്മാസങ്കപ്പോ**തിആദിനാ നിരുത്തി വേദിതബ്ബാ.

അയം ഏത്ഥ ഭഗവതോ അധിപ്പായോതി "രക്ഖിതചിത്തോ അസ്സാ"തിആദിനാ ഇന്ദ്രിയസംവരാദയോ ദുഗ്ഗതിപഹാനഞ്ച വദതോ ഭഗവതോ ഏത്ഥ ഗാഥായം അധിപ്പായോ. **കോകാലികോ ഹീ**തിആദി നിദാനനിദ്ദേസോ. തത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ കാരണേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ **കോകാലികോ** (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൧; അ॰ നി॰ ൧൦.൮൯; സു॰ നി॰ കോകാലികസുത്ത) അരക്ഖിതചിത്തതായ അഗ്ഗസാവകേസു ചിത്തം പദോസേത്വാ പദുമനിരയം ഉപപന്നോ, തസ്മാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹിതുകാമോ രക്ഖിതചിത്തോ അസ്സാതി ഭഗവാ സതിആരക്ഖേന ചേതസാ സമന്നാഗതോ സബ്ബാ ദുഗ്ഗതിയോ ജഹതീതി അത്ഥോ. **സുത്തമ്ഹി വുത്തം "സതിയാ ചിത്തം രക്ഖിതബ്ബ"**ന്തി ദേസനാനുസന്ധിദസ്സനം.

ചതുബ്യൂഹഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആവട്ടഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൬൯. നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പബഹുലോ കസിണവസേന മേത്താദിവസേന വാ ലദ്ധായ ചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാതായ ചിത്തമഞ്ജൂസായ ചിത്തം ഠപേത്വാ സമാധിംയേവ വാ യഥാലദ്ധം സംകിലേസതോ രക്ഖിതചിത്തോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം - **"തസ്മാ രക്ഖിതചിത്തസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പഗോചരോതി അയം സമഥോ"**തി. പഞ്ഞാപധാനാ വിപസ്സനാതി ആഹ - **"സമ്മാദിട്ഠിപുരേക്ഖാരോതി അയം വിപസ്സനാ"**തി. അരിയമഗ്ഗേന ദുക്ഖസച്ചേ പരിഞ്ഞാതേ ഉദയബ്ബയദസ്സനം മത്ഥകപ്പത്തം നാമ ഹോതീതി വുത്തം - **"ഞത്വാന ഉദയബ്ബയന്തി ദുക്ഖപരിഞ്ഞാ"**തി. "യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി ഹി മഗ്ഗഞാണസ്സ പവത്തിദസ്സനാതി. **ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനീ**തി ചതുസച്ചധമ്മവസേന ആവട്ടനം നിട്ഠപേതി. തത്ഥ പുരിമേന സച്ചദ്വയട്ഠപനേന വിസഭാഗധമ്മവസേന, പച്ഛിമേന സഭാഗധമ്മവസേന ആവട്ടനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ആവട്ടഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിഭത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൭൦. കുസലപക്ഖോ കുസലപക്ഖേന നിദ്ദിസിതബ്ബോതി രക്ഖിതചിത്തസ്സാതി സതിസംവരോ, സോ ഛബ്ബിധോ ദ്വാരവസേന ചക്ഖുദ്വാരസംവരോ യാവ മനോദ്വാരസംവരോതി. സമ്മാസങ്കപ്പോ തിവിധോ - നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോ, അബ്യാപാദസങ്കപ്പോ, അവിഹിംസാസങ്കപ്പോതി. സമ്മാദിട്ഠി അട്ഠവിധാ ദുക്ഖേ ഞാണം...പേ॰... ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു ഞാണന്തി. ഉദയബ്ബയഞാണം പഞ്ഞാസവിധം അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ...പേ॰... വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. ഥിനമിദ്ധാഭിഭവനം ചതുബ്ബിധം ചതുമഗ്ഗവസേന. തത്ഥ സതിസംവരോ ലോകിയലോകുത്തരവസേന ദുവിധോ. തേസു ലോകിയോ കാമാവചരോവ, ലോകുത്തരോ ദസ്സനഭാവനാഭേദതോ ദുവിധോ. ഏകമേകോ ചേത്ഥ ചതുസതിപട്ഠാനഭേദതോ ചതുബ്ബിധോ. ഏസ നയോ സമ്മാസങ്കപ്പാദീസുപി.

അയം പന വിസേസോ - സമ്മാസങ്കപ്പോ പഠമജ്ഝാനവസേന രൂപാവചരോതിപി നീഹരിതബ്ബോ. പദട്ഠാനവിഭാഗോ പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതേ വുത്തനയേന വത്തബ്ബോ . അകുസലപക്ഖേ അസംവരോ ചക്ഖുഅസംവരോ...പേ॰... കായഅസംവരോ, ചോപനകായഅസംവരോ, വാചാഅസംവരോ, മനോഅസംവരോതി അട്ഠവിധോ. മിച്ഛാസങ്കപ്പോ കാമവിതക്കാദിവസേന തിവിധോ. അഞ്ഞാണം "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ അട്ഠവിധാ വിഭത്തം. സമ്മാദിട്ഠിപടിപക്ഖതോ മിച്ഛാദിട്ഠി ദ്വാസട്ഠിവിധേന വേദിതബ്ബാ. ഥിനമിദ്ധം ഉപ്പത്തിഭൂമിതോ പഞ്ചവിധന്തി ഏവം അകുസലപക്ഖേ വിഭത്തി വേദിതബ്ബാ.

വിഭത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. പരിവത്തനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൭൫. പരിവത്തനഹാരേ ആവട്ടഹാരേ വുത്തനയേന സമഥവിപസ്സനാനിദ്ധാരണം അകത്വാ **“സമഥവിപസ്സനായ ഭാവിതായാ”**തി ആഹ. ലോകിയാ ചേത്ഥ സമഥവിപസ്സനാ ദട്ഠബ്ബാ. **പടിപക്ഖേനാ**തി “അരക്ഖിതേന ചിത്തേനാ”തി ഗാഥായ പടിപക്ഖേനാതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ വിഭത്തിഹാരേ നിദ്ദിട്ഠസ്സ അകുസലപക്ഖസ്സ പടിപക്ഖേനാതി അത്ഥോ.

പരിവത്തനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വേവചനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൭൬. “മാനസം ഹദയം പണ്ഡരം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ”തി (ധ॰ സ॰ ൬) ച ചിത്തസ്സ വേവചനം. “തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ അപ്പനാ ബ്യപ്പനാ ചേതസോ അഭിനിരോപനാ”തി ച സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ. “പഞ്ഞാ പജാനനാ വിചയോ പവിചയോ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൬) സമ്മാദിട്ഠിയാ. “ഥിനം ഥിയനാ ഥിയിതത്തം ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ ഓനാഹോ പരിനാഹോ അന്തോസങ്കോചോ”തി ഥിനസ്സ. “അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ കായാലസിയം സുപ്പം സുപ്പനാ സുപിതത്ത”ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൭) മിദ്ധസ്സ. “ഭിക്ഖകോ ഭിക്ഖൂ”തിആദിനാ (പാരാ॰ ൪൫) ഭിക്ഖുപദസ്സ. “ദുഗ്ഗതി അപായോ വിനിപാതോ വട്ടദുക്ഖം സംസാരോ”തിആദിനാ ദുഗ്ഗതിയാ വേവചനം വേദിതബ്ബം.

വേവചനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പഞ്ഞത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൭൭. അധിട്ഠഹിത്വാ രക്ഖന്തിയാ സതിയാ രക്ഖിയമാനം ചിത്തം തസ്സാ അധിട്ഠാനം വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം - **“രക്ഖിതചിത്തസ്സാതി പദട്ഠാനപഞ്ഞത്തി സതിയാ”**തി. സേസം ഇമസ്മിം പഞ്ഞത്തിഹാരസമ്പാതേ ഇതോ പരേസു ഓതരണസോധനഹാരസമ്പാതേസുപി അപുബ്ബം നത്ഥി. ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

പഞ്ഞത്തിഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. അധിട്ഠാനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

൭൮. അധിട്ഠാനഹാരസമ്പാതേ **സമ്മാദിട്ഠി നാമ യം ദുക്ഖേ ഞാണ**ന്തിആദിനാ ചതുസച്ചഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നസങ്ഖാതസ്സ വിസയസ്സ വസേന വേമത്തതം ദസ്സേത്വാ പുന **യം തത്ഥ തത്ഥ യഥാഭൂതം ഞാണദസ്സന**ന്തി പാളിപാളിഅത്ഥാനം അവസിട്ഠവിസയവസേനേവ വേമത്തതം ദീപേതി. തത്ഥ **യം സച്ചാഗമന**ന്തി യം സച്ചതോ അവിപരീതതോ വിസയസ്സ ആഗമനം, അധിഗമോതി അത്ഥോ. “യം പച്ചാഗമന”ന്തിപി പാഠോ, തസ്സ യം പടിപാടിവിസയസ്സ ആഗമനം, തംതംവിസയാധിഗമോതി അത്ഥോ . സേസമേത്ഥ പരിക്ഖാരസമാരോപനഹാരസമ്പാതേസു യം വത്തബ്ബം, തം പുബ്ബേ വുത്തനയത്താ ഉത്താനമേവ.

അധിട്ഠാനഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ

അപി ചേത്ഥ ഹാരസമ്പാതനിദ്ദേസോ ഇമിനാപി നയേന വേദിതബ്ബോ -

“മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, മനോസേട്ഠാ മനോമയാ;
മനസാ ചേ പസന്നേന, ഭാസതി വാ കരോതി വാ;
തതോ നം സുഖമന്വേതി, ഛായാവ അനപായിനീ”തി. (ധ॰ പ॰ ൨);

തത്ഥ കതമോ **ദേസനാഹാരസമ്പാതോ? മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ**തി **മനോ**തി ഖന്ധവവത്ഥാനേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധം ദേസേതി. ആയതനവവത്ഥാനേന മനായതനം , ധാതുവവത്ഥാനേന വിഞ്ഞാണധാതും, ഇന്ദ്രിയവവത്ഥാനേന മനിന്ദ്രിയം. കതമേ ധമ്മാ പുബ്ബങ്ഗമാ? ഛ ധമ്മാ പുബ്ബങ്ഗമാ, കുസലാനം കുസലമൂലാനി, അകുസലാനം അകുസലമൂലാനി, സാധിപതികാനം അധിപതി, സബ്ബചിത്തുപ്പാദാനം ഇന്ദ്രിയാനി. അപി ച ഇമസ്മിം സുത്തേ മനോ അധിപ്പേതോ.

യഥാ ബലഗ്ഗസ്സ രാജാ പുബ്ബങ്ഗമോ, ഏവമേവം ധമ്മാനം മനോ പുബ്ബങ്ഗമോ. തത്ഥ തിവിധേന മനോ പുബ്ബങ്ഗമോ നേക്ഖമ്മഛന്ദേന അബ്യാപാദഛന്ദേന അവിഹിംസാഛന്ദേന. തത്ഥ അലോഭസ്സ നേക്ഖമ്മഛന്ദേന മനോപുബ്ബങ്ഗമം, അദോസസ്സ അബ്യാപാദഛന്ദേന മനോപുബ്ബങ്ഗമം, അമോഹസ്സ അവിഹിംസാഛന്ദേന മനോപുബ്ബങ്ഗമം.

മനോസേട്ഠാതി മനോ തേസം ധമ്മാനം സേട്ഠം വിസിട്ഠം ഉത്തമം പവരം മൂലം പമുഖം പാമോക്ഖം, തേന വുച്ചതി "മനോസേട്ഠാ"തി. **മനോമയാ**തി മനേന കതാ, മനേന നിമ്മിതാ, മനേന നിബ്ബത്താ, മനോ തേസം പച്ചയോ, തേന വുച്ചതി "മനോമയാ"തി. തേ പന ധമ്മാ ഛന്ദസമുദാനിതാ അനാവിലസങ്കപ്പസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. **മനസാ ചേ പസന്നേനാ**തി യാ സദ്ധാ സദ്ദഹനാ ഓകപ്പനാ അഭിപ്പസാദോ. ഇതി ഇമിനാ പസാദേന ഉപേതോ സമുപേതോ ഉപഗതോ സമുപഗതോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ, തേന വുച്ചതി "പസന്നേനാ"തി ഇദം മനോകമ്മം . **ഭാസതി വാ**തി വചീകമ്മം. **കരോതി വാ**തി കായകമ്മം. ഇതി ദസകുസലകമ്മപഥാ ദസ്സിതാ.

തതോതി ദസവിധസ്സ കുസലകമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ. **നന്തി** യോ സോ കതപുഞ്ഞോ കതകുസലോ കതഭീരുത്താണോ, തം പുഗ്ഗലം. **സുഖ**ന്തി ദുവിധം സുഖം കായികം ചേതസികഞ്ച. **അന്വേതീ**തി അനുഗച്ഛതി.

ഇധസ്സു പുരിസോ അപ്പഹീനാനുസയോ സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദം അനുപസ്സതി, സോ സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദം അനുപസ്സന്തോ യഥാദിട്ഠം യഥാസുതം സമ്പത്തിഭവം പത്ഥേതി. ഇച്ചസ്സ അവിജ്ജാ ച ഭവതണ്ഹാ ച അനുബന്ധാ ഹോന്തി, സോ യഥാദിട്ഠം യഥാസുതം സമ്പത്തിഭവം പത്ഥേന്തോ പസാദനീയവത്ഥുസ്മിം ചിത്തം പസാദേതി സദ്ദഹതി ഓകപ്പേതി. സോ പസന്നചിത്തോ തിവിധം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥും അനുതിട്ഠതി ദാനമയം സീലമയം ഭാവനാമയം കായേന വാചായ മനസാ. സോ തസ്സ വിപാകം പച്ചനുഭോതി ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ഉപപജ്ജേ വാ അപരാപരേ വാ പരിയായേ. ഇതി ഖോ പനസ്സ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനം, സളായതനപച്ചയാ സുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി ഏവം സന്തം തം സുഖമന്വേതി. തസ്സേവം വേദനായ അപരാപരം പരിവത്തമാനായ ഉപ്പജ്ജതി തണ്ഹാ. തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം…പേ॰… സമുദയോ ഹോതീതി.

തത്ഥ യം മനോ, യേ ച മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, യഞ്ച സുഖം, ഇമേ വുച്ചന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധാ, തേ **ദുക്ഖസച്ചം**. തേസം പുരിമകാരണഭൂതാ അവിജ്ജാ ഭവതണ്ഹാ ച **സമുദയസച്ചം**. തേസം പരിഞ്ഞായ പഹാനായ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി, ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞായ സമുദയസ്സ പഹാനായ. യേന പരിജാനാതി, യേന പജഹതി, അയം **മഗ്ഗോ**. യത്ഥ ച മഗ്ഗോ പവത്തതി, അയം **നിരോധോ**. ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനി ഏവം ആയതനധാതുഇന്ദ്രിയമുഖേനാപി നിദ്ധാരേതബ്ബാനി. തത്ഥ സമുദയേന അസ്സാദോ, ദുക്ഖേന ആദീനവോ, മഗ്ഗനിരോധേഹി നിസ്സരണം, സുഖസ്സ അന്വയോ ഫലം, മനസാ പസന്നേന കായവചീസമീഹാ ഉപായോ, മനോപുബ്ബങ്ഗമത്താ ധമ്മാനം അത്തനോ സുഖകാമേന പസന്നേന മനസാ വചീകമ്മം കായകമ്മഞ്ച പവത്തേതബ്ബന്തി അയം ഭഗവതോ ആണത്തി. അയം ദേസനാഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **വിചയഹാരസമ്പാതോ**? മനനതോ ആരമ്മണവിജാനനതോ **മനോ**. മനനലക്ഖണേ സമ്പയുത്തേസു ആധിപച്ചകരണതോ പുബ്ബങ്ഗമോ ഊഹാഭാവതോ നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന **ധമ്മാ**. ഗാമേസു ഗാമണി വിയ പധാനട്ഠേന മനോ സേട്ഠോ ഏതേസന്തി **മനോസേട്ഠാ**. സഹജാതാദിപച്ചയഭൂതേന മനസാ നിബ്ബത്താതി **മനോമയാ**. അകാലുസ്സിയതോ, ആരമ്മണസ്സ ഓകപ്പനതോ ച പസന്നേന വചീവിഞ്ഞത്തിവിപ്ഫാരതോ തഥാ സാദിയനതോ ച **ഭാസതി**. ചോപനകായവിപ്ഫാരതോ തഥാ സാദിയനതോ ച **കരോതി**. തഥാ പസുതത്താ അനഞ്ഞത്താ ച "തതോ"തി വുത്തം. സുഖനതോ സാതഭാവതോ ഇട്ഠഭാവതോ ച "സുഖ"ന്തി വുത്തം. കതൂപചിതത്താ അവിപക്കവിപാകത്താ ച "അന്വേതീ"തി വുത്തം. കാരണായത്തവുത്തിതോ അസങ്കന്തിതോ ച "ഛായാവ അനപായിനീ"തി വുത്തം. അയം അനുപദവിചയതോ വിചയഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **യുത്തിഹാരസമ്പാതോ**? മനസ്സ ധമ്മാനം ആധിപച്ചയോഗതോ പുബ്ബങ്ഗമതാ യുജ്ജതി. തതോ ഏവ തേസം മനസ്സ അനുവത്തനതോ ധമ്മാനം മനോസേട്ഠതാ യുജ്ജതി. സഹജാതാദിപച്ചയവസേന മനസാ നിബ്ബത്തത്താ ധമ്മാനം മനോമയതാ യുജ്ജതി. മനസാ

പസന്നേന സമുട്ഠാനാനം കായവചീകമ്മാനം കുസലഭാവോ യുജ്ജതി. യേന കുസലകമ്മം ഉപചിതം, തം ഛായാ വിയ സുഖം അന്വേതീതി യുജ്ജതി. അയം യുത്തിഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **പദട്ഠാനോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോ മനോപവിചാരാനം പദട്ഠാനം. മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ സബ്ബസ്സ കുസലപക്ഖസ്സ പദട്ഠാനം. **"ഭാസതീ"**തി സമ്മാവാചാ, "കരോതീ"തി സമ്മാകമ്മന്തോ, തേ സമ്മാആജീവസ്സ പദട്ഠാനം. സമ്മാആജീവോ സമ്മാവായാമസ്സ പദട്ഠാനം. സമ്മാവായാമോ സമ്മാസതിയാ പദട്ഠാനം. സമ്മാസതി സമ്മാസമാധിസ്സ പദട്ഠാനം. "മനസാ പസന്നേനാ"തി എത്ഥ പസാദോ സദ്ധിന്ദ്രിയം, തം സീലസ്സ പദട്ഠാനം. സീലം സമാധിസ്സ പദട്ഠാനം. സമാധി പഞ്ഞായാതി യാവ വിമുത്തിഞാണദസ്സനാ യോജേതബ്ബം. അയം പദട്ഠാനഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **ലക്ഖണോ ഹാരസമ്പാതോ**? "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തി മനോപുബ്ബങ്ഗമതാവചനേന ധമ്മാനം ഛന്ദപുബ്ബങ്ഗമതാപി വീരിയപുബ്ബങ്ഗമതാപി വീമംസാപുബ്ബങ്ഗമതാപി വുത്താ ഹോതി ആധിപതേയ്യലക്ഖണേന ഛന്ദാദീനം മനസാ എകലക്ഖണത്താ. തഥാ നേസം സദ്ധാദിപുബ്ബങ്ഗമതാപി വുത്താ ഹോതി ഇന്ദ്രിയലക്ഖണേന സദ്ധാദീനം മനസാ എകലക്ഖണത്താ. "മനസാ ചേ പസന്നേനാ"തി യഥാ മനസ്സ പസാദസമന്നാഗമോ തംസമുട്ഠാനാനം കായവചീകമ്മാനം അനവജ്ജഭാവലക്ഖണം. എവം ചിത്തസ്സ സതിആദിസമന്നാഗമോപി നേസം അനവജ്ജഭാവലക്ഖണം യോനിസോമനസികാരസമുട്ഠാനഭാവേന എകലക്ഖണത്താ. "സുഖമന്വേതീ"തി സുഖാനുഗമനവചനേന സുഖസ്സ പച്ചയഭൂതാനം മനാപിയരൂപാദീനം അനുഗമോ വുത്തോ ഹോതി തേസമ്പി കമ്മപച്ചയതായ എകലക്ഖണത്താതി. അയം ലക്ഖണഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **ചതുബ്യൂഹോ ഹാരസമ്പാതോ**? "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ"തിആദീസു "മനോ"തിആദീനം പദാനം നിബ്ബചനം നിരുത്തം, തം പദത്ഥനിദ്ദേസവസേന വേദിതബ്ബം. പദത്ഥോ ച വുത്തനയേന സുവിഞ്ഞേയ്യോവ. യേ സുഖേന അത്ഥികാ, തേഹി പസന്നേന മനസാ കായവചീമനോകമ്മാനി പവത്തേതബ്ബാനീതി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ അധിപ്പായോ. പുഞ്ഞകിരിയായ അഞ്ഞേസമ്പി പുബ്ബങ്ഗമാ ഹുത്വാ തത്ഥ തേസം സമ്മാ ഉപനേതാരോ ഇമിസ്സാ ദേസനായ നിദാനം. "ഛദ്വാരാധിപതീ രാജാ (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൮൧ എരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു), ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൬൨; ൧൨൭൫-൧൨൭൬), ചിത്തസ്സ എകധമ്മസ്സ, സബ്ബേവ വസമന്വഗൂ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨) എവമാദിസമാനയനേന ഇമിസ്സാ ദേസനായ സംസന്ദനാ ദേസനാനുസന്ധി. പദാനുസന്ധിയോ പന സുവിഞ്ഞേയ്യാവാതി. അയം ചതുബ്യൂഹോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **ആവട്ടോ ഹാരസമ്പാതോ**? "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തി തത്ഥ യാനി തീണി കുസലമൂലാനി, താനി അട്ഠന്നം സമ്മത്താനം ഹേതു. യേ സമ്മത്താ, അയം അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. യം മനോസഹജനാമരൂപം, ഇദം ദുക്ഖം. അസമുച്ഛിന്നാ പുരിമനിപ്ഫന്നാ അവിജ്ജാ ഭവതണ്ഹാ, അയം സമുദയോ. യത്ഥ തേസം പഹാനം, അയം നിരോധോതി ഇമാനി ചത്താരി സച്ചാനി. അയം ആവട്ടോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **വിഭത്തിഹാരസമ്പാതോ**? "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, മനസാ ചേ പസന്നേന, തതോ നം സുഖമന്വേതീ"തി നയിദം യഥാരുതവസേന ഗഹേതബ്ബം. യോ ഹി സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ പാണാതിപാതിമ്ഹി മിച്ഛാദിട്ഠികേ മിച്ഛാപടിപന്നേ സകം ചിത്തം പസാദേതി, പസന്നേന ച ചിത്തേന അഭൂതഗുണാഭിത്ഥവനവസേന ഭാസതി വാ നിപച്ചകാരം വാസ്സ യം കരോതി, ന തതോ നം സുഖമന്വേതി. ദുക്ഖമേവ പന തം തതോ ചക്കംവ വഹതോ പദമന്വേതി. ഇതി ഹി ഇദം വിഭജ്ജബ്യാകരണീയം. യം മനസാ ചേ പസന്നേന ഭാസതി വാ കരോതി വാ, തഞ്ചേ വചീകമ്മം കായകമ്മഞ്ച സുഖവേദനീയന്തി. തം കിസ്സ ഹേതു? സമ്മത്തഗതേഹി സുഖവേദനീയം മിച്ഛാഗതേഹി ദുക്ഖവേദനീയന്തി. കഥം പനായം പസാദോ ദട്ഠബ്ബോ? നായം പസാദോ, പസാദപതിരൂപകോ പന മിച്ഛാധിമോക്ഖോതി വദാമി. അയം വിഭത്തിഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **പരിവത്തനോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോപുബ്ബങ്ഗമാതിആദി. യം മനസാ പദുട്ഠേന ഭാസതി വാ കരോതി വാ ദുക്ഖസ്സാനുഗാമീ. ഇദഞ്ഹി സുത്തം എതസ്സ ഉജുപടിപക്ഖോ. അയം പരിവത്തനോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **വേവചനോ ഹാരസമ്പാതോ**? "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ"തി മനോ ചിത്തം മനായതനം മനിന്ദ്രിയം മനോവിഞ്ഞാണം മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി പരിയായവചനം. പുബ്ബങ്ഗമാ

പുരേചാരിനോ പുരേഗാമിനോതി പരിയായവചനം. ധമ്മാ അത്താ സഭാവാതി പരിയായവചനം. സേട്ഠം പധാനം പവരന്തി പരിയായവചനം. മനോമയാ മനോനിബ്ബത്താ മനോസമ്ഭൂതാതി പരിയായവചനം. പസന്നേന സദ്ദഹന്തേന ഓകപ്പേന്തേനാതി പരിയായവചനം. സുഖം സാതം വേദയിതന്തി പരിയായവചനം. അന്വേതി അനുഗച്ഛതി അനുബന്ധതീതി പരിയായവചനം. അയം വേവചനോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **പഞ്ഞത്തിഹാരസമ്പാതോ**? മനോപുബ്ബങ്ഗമാതി അയം മനസോ കിച്ചപഞ്ഞത്തി. ധമ്മാതി സഭാവപഞ്ഞത്തി, കുസലകമ്മപഥപഞ്ഞത്തി. മനോസേട്ഠാതി പധാനപഞ്ഞത്തി. മനോമയാതി സഹജാതപഞ്ഞത്തി. പസന്നേനാതി സദ്ധിന്ദ്രിയേന സമന്നാഗതപഞ്ഞത്തി, അസ്സദ്ധിയസ്സ പടിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി. ഭാസതി വാ കരോതി വാതി സമ്മാവാചാസമ്മാകമ്മന്താനം നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി. തതോ നം സുഖമന്വേതീതി കമ്മസ്സ ഫലാനുബന്ധപഞ്ഞത്തി, കമ്മസ്സ അവിനാസപഞ്ഞത്തീതി. അയം പഞ്ഞത്തിഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **ഓതരണോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോതി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. ധമ്മാതി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ. ഭാസതി വാ കരോതി വാതി കായവചീവിഞ്ഞത്തിയോ. താസം നിസ്സയാ ചത്താരോ മഹാഭൂതാതി രൂപക്ഖന്ധോതി അയം ഖന്ധേഹി ഓതരണോ. മനോതി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണന്തി മനോഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാതി. സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം…പേ॰… സമുദയോ ഹോതീതി അയം പടിച്ചസമുപ്പാദേന ഓതരണോതി. അയം ഓതരണോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **സോധനോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോതി ആരമ്ഭോ നേവ പദസുദ്ധി, ന ആരമ്ഭസുദ്ധി. മനോപുബ്ബങ്ഗമാതി പദസുദ്ധി, ന ആരമ്ഭസുദ്ധി. തഥാ ധമ്മാതി യാവ സുഖന്തി പദസുദ്ധി, ന ആരമ്ഭസുദ്ധി. സുഖമന്വേതീതി പന പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാതി. അയം സോധനോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **അധിട്ഠാനോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, മനോസേട്ഠാ മനോമയാതി ഏകത്തതാ. മനസാ ചേ പസന്നേനാതി വേമത്തതാ, തഥാ മനസാ ചേ പസന്നേനാതി ഏകത്തതാ. ഭാസതി വാ കരോതി വാതി വേമത്തതാ, തഥാ മനസാ ചേ പസന്നേനാതി ഏകത്തതാ. സോ പസാദോ ദുവിധോ അജ്ഝത്തഞ്ച ബ്യാപാദവിക്ഖമ്ഭനതോ, ബഹിദ്ധാ ച ഓകപ്പനതോ. തഥാ സമ്പത്തിഭവഹേതുഭൂതോപി വഡ്ഢിഹേതുഭൂതോവാതി അയം വേമത്തതാ. തയിദം സുത്തം ദ്വീഹി ആകാരേഹി അധിട്ഠാതബ്ബം ഹേതുനാ ച യോ പസന്നമാനസോ, വിപാകേന ച യോ സുഖവേദനീയോതി. അയം അധിട്ഠാനോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **പരിക്ഖാരോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോപുബ്ബങ്ഗമാതി ഏത്ഥ മനോതി കുസലവിഞ്ഞാണം. തസ്സ ച ഞാണസമ്പയുത്തസ്സ അലോഭോ അദോസോ അമോഹോതി തയോ സമ്പയുത്താ ഹേതൂ, ഞാണവിപ്പയുത്തസ്സ അലോഭോ അദോസോതി ദ്വേ സമ്പയുത്താ ഹേതൂ. സബ്ബേസം അവിസേസേന യോനിസോമനസികാരോ ഹേതു, ചത്താരി സമ്പത്തിചക്കാനി പച്ചയോ. തഥാ സദ്ധമ്മസ്സവനം, തസ്സ ച ദാനാദിവസേന പവത്തമാനസ്സ ദേയ്യധമ്മാദയോ പച്ചയോ. ധമ്മാതി ചേത്ഥ വേദനാദീനം ഇട്ഠാരമ്മണാദയോ. തഥാ തയോ വിഞ്ഞാണസ്സ, വേദനാദയോ പസാദസ്സ, സദ്ധേയ്യവത്ഥുകുസലാഭിസങ്ഖാരോ വിപാകസുഖസ്സ പച്ചയോതി. അയം പരിക്ഖാരോ ഹാരസമ്പാതോ.

തത്ഥ കതമോ **സമാരോപനോ ഹാരസമ്പാതോ**? മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാതി മനോതി പുഞ്ഞചിത്തം, തം തിവിധം - ദാനമയം, സീലമയം, ഭാവനാമയന്തി. തത്ഥ ദാനമയസ്സ അലോഭോ പദട്ഠാനം, സീലമയസ്സ അദോസോ പദട്ഠാനം, ഭാവനാമയസ്സ അമോഹോ പദട്ഠാനം. സബ്ബേസം അഭിപ്പസാദോ പദട്ഠാനം, ''സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി, ഉപസങ്കമന്തോ പയിരുപാസതീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൪൩൨) **സുത്തം** വിത്ഥാരേതബ്ബം. കുസലചിത്തം സുഖസ്സ ഇട്ഠവിപാകസ്സ പദട്ഠാനം. യോനിസോമനസികാരോ കുസലചിത്തസ്സ പദട്ഠാനം. യോനിസോ ഹി മനസി കരോന്തോ കുസലചിത്തം അധിട്ഠാതി കുസലചിത്തം ഭാവേതി, സോ അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായ ഛന്ദം ജനേതി, ഉപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം…പേ॰… പദഹതി. തസ്സേവം ചതൂസു സമ്മപ്പധാനേസു ഭാവിയമാനേസു ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ യാവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി അയം ഭാവനായ സമാരോപനാ. സതി ച ഭാവനായ പഹാനഞ്ച സിദ്ധമേവാതി. അയം സമാരോപനോ ഹാരസമ്പാതോ.

തഥാ -

“ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി, സംയമതോ വേരം ന ചീയതി;
കുസലോ ച ജഹാതി പാപകം, രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോ”തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൯൮; ഉദാ॰ ൭൫; പേടകോ॰ ൧൬);

തത്ഥ **ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ**തി ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വുത്തം. **സംയമതോ വേരം ന ചീയതീ**തി സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വുത്തം. **കുസലോ ച ജഹാതി പാപക**ന്തി ലോഭസ്സ ച ദോസസ്സ ച മോഹസ്സ ച പഹാനമാഹ. തേന ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വുത്തം. **രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോ**തി അനുപാദാപരിനിബ്ബാനമാഹ.

ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി അലോഭോ കുസലമൂലം. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി അദോസോ കുസലമൂലം. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി അമോഹോ കുസലമൂലം. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി തേസം നിസ്സരണം വുത്തം.

ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി സീലക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി സമാധിക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി പഞ്ഞാക്ഖന്ധസ്സ വിമുത്തിക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. ദാനേന ഓളാരികാനം കിലേസാനം പഹാനം, സീലേന മജ്ഝിമാനം, പഞ്ഞായ സുഖുമാനം. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി കതാവീഭൂമിം ദസ്സേതി.

ദദതോ പുഞ്ഞം…പേ॰… ജഹാതി പാപകന്തി സേക്ഖഭൂമി ദസ്സിതാ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി അഗ്ഗഫലം വുത്തം.

തഥാ ദദതോ പുഞ്ഞം…പേ॰… ന ചീയതീതി ലോകിയകുസലമൂലം വുത്തം. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി ലോകുത്തരകുസലമൂലം വുത്തം. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി ലോകുത്തരസ്സ കുസലമൂലസ്സ ഫലം വുത്തം.

ദദതോ…പേ॰… ന ചീയതീതി പുഥുജ്ജനഭൂമി ദസ്സിതാ. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി സേക്ഖഭൂമി ദസ്സിതാ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി അസേക്ഖഭൂമി ദസ്സിതാ.

ദദതോ …പേ॰… ന ചീയതീതി സഗ്ഗഗാമിനീ പടിപദാ വുത്താ. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി സേക്ഖവിമുത്തി. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി അസേക്ഖവിമുത്തി വുത്താ.

ദദതോ…പേ॰… ന ചീയതീതി ദാനകഥം സീലകഥം സഗ്ഗകഥം ലോകിയാനം ധമ്മാനം ദേസനമാഹ. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി ലോകേ ആദീനവാനുപസ്സനായ സദ്ധിം സാമുക്കംസികം ധമ്മദേസനമാഹ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി തസ്സാ ദേസനായ ഫലമാഹ.

ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ധമ്മദാനം ആമിസദാനഞ്ച വദതി. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി പാണാതിപാതാ വേരമണിയാ സത്താനം അഭയദാനം വദതി. ഏവം സബ്ബാനിപി സിക്ഖാപദാനി വിത്ഥാരേതബ്ബാനി. തേന ച സീലസംയമേന സീലേ പതിട്ഠിതോ ചിത്തം സംയമേതി, തസ്സ സമഥോ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. ഏവം സോ സമഥേ ഠിതോ വിപസ്സനാകോസല്ലയോഗതോ കുസലോ ച ജഹാതി പാപകം രാഗം ജഹാതി, ദോസം ജഹാതി, മോഹം ജഹാതി, അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബേപി പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ ജഹാതി. ഏവം പടിപന്നോ ച രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി രാഗാദീനം പരിക്ഖയാ ദ്വേപി വിമുത്തിയോ അധിഗച്ഛതീതി അയം സുത്തനിദ്ദേസോ.

തത്ഥ കതമോ **ദേസനാഹാരസമ്പാതോ**? ഇമസ്മിം സുത്തേ കിം ദേസിതം? ദ്വേ സുഗതിയോ ദേവാ ച മനുസ്സാ ച, ദിബ്ബാ ച പഞ്ച കാമഗുണാ, മാനുസകാ ച പഞ്ച കാമഗുണാ, ദിബ്ബാ ച പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, മാനുസകാ ച പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ. ഇദം വുച്ചതി ദുക്ഖം അരിയസച്ചം. തസ്സ കാരണഭാവേന പുരിമപുരിമനിപ്ഫന്നാ തണ്ഹാ സമുദയോ അരിയസച്ചം. തയിദം വുച്ചതി അസ്സാദോ ച ആദീനവോ ച. സബ്ബസ്സ പുരിമേഹി ദ്വീഹി പദേഹി നിദ്ദേസോ “ദദതോ…പേ॰… ന ചീയതീ”തി. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി മഗ്ഗോ വുത്തോ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി ദ്വേ നിബ്ബാനധാതുയോ സഉപാദിസേസാ ച അനുപാദിസേസാ ച. ഇദം നിസ്സരണം. ഫലാദീനി പന യഥാരഹം വേദിതബ്ബാനീതി. അയം ദേസനാഹാരസമ്പാതോ.

വിചയോതി "ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തി ഇമിനാ പഠമേന പദേന തിവിധമ്പി ദാനമയം സീലമയം ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വുത്തം. ദസവിധസ്സപി ദേയ്യധമ്മസ്സ പരിച്ചാഗോ വുത്തോ. തഥാ ഛബ്ബിധസ്സപി രൂപാദിആരമ്മണസ്സ. "സംയമതോ വേരം ന ചീയതീ"തി ദുതിയേന പദേന അവേരാ അസപത്താ അബ്യാപാദാ ച പടിപദാ വുത്താ. "കുസലോ ച ജഹാതി പാപക"ന്തി തതിയേന പദേന ഞാണുപ്പാദോ അഞ്ഞാണനിരോധോ സബ്ബോപി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സബ്ബേപി ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ വുത്താ . "രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോ"തി രാഗക്ഖയേന രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, മോഹക്ഖയേന അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി വുത്താതി. അയം വിചയോ ഹാരസമ്പാതോ.

യുത്തീതി ദാനേ ഠിതോ ഉഭയം പരിപൂരേതി മച്ഛരിയപ്പഹാനഞ്ച പുഞ്ഞാഭിസന്ദഞ്ചാതി അത്ഥേസാ യുത്തി. സീലസംയമേ ഠിതോ ഉഭയം പരിപൂരേതി ഉപചാരസമാധിം അപ്പനാസമാധിഞ്ചാതി അത്ഥേസാ യുത്തി. പാപകേ ധമ്മേ പജഹന്തോ ദുക്ഖം പരിജാനാതി, നിരോധം സച്ഛികരോതി, മഗ്ഗം ഭാവേതീതി അത്ഥേസാ യുത്തി. രാഗദോസമോഹേസു സബ്ബസോ പരിക്ഖീണേസു അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതീതി അത്ഥേസാ യുത്തീതി. അയം യുത്തിഹാരസമ്പാതോ.

പദട്ഠാനന്തി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ചാഗാധിട്ഠാനസ്സ പദട്ഠാനം. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി സച്ചാധിട്ഠാനസ്സ പദട്ഠാനം. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി പഞ്ഞാധിട്ഠാനസ്സ പദട്ഠാനം. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി ഉപസമാധിട്ഠാനസ്സ പദട്ഠാനന്തി. അയം പദട്ഠാനോ ഹാരസമ്പാതോ.

ലക്ഖണോതി "ദദതോ"തി ഏതേന പേയ്യവജ്ജം അത്ഥചരിയം സമാനത്തതാ ച ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ സങ്ഗഹവത്ഥുഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. "സംയമതോ"തി ഏതേന ഖന്തിമേത്താഅവിഹിംസാഅനുദ്ദയാദയോ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ വേരാനുപ്പാദനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. "വേരം ന ചീയതീ"തി ഏതേന ഹിരീഓത്തപ്പഅപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാദയോ ദസ്സിതാ വേരാവഡ്ഢനേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ അഹിരീകാനോത്തപ്പാദയോ അചേതബ്ബഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. "കുസലോ"തി ഏതേന കോസല്ലദീപനേന സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ ദസ്സിതാ മഗ്ഗങ്ഗാദിഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. "ജഹാതി പാപക"ന്തി ഏതേന പരിഞ്ഞാഭിസമയാദയോപി ദസ്സിതാ അഭിസമയലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. "രാഗദോസമോഹക്ഖയാ"തി ഏതേന അവസിട്ഠകിലേസാദീനമ്പി ഖയാ ദസ്സിതാ ഖേപേതബ്ബഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി അയം ലക്ഖണോ.

ചതുബ്യൂഹോതി ദദതോതി ഗാഥായം ഭഗവതോ കോ അധിപ്പായോ? യേ മഹാഭോഗതം പത്ഥയിസ്സന്തി, തേ ദാനം ദസ്സന്തി ദാലിദ്ദിയപ്പഹാനായ. യേ അവേരതം ഇച്ഛന്തി, തേ പഞ്ച വേരാനി പജഹിസ്സന്തി. യേ കുസലധമ്മേഹി ഛന്ദകാമാ, തേ അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേസ്സന്തി. യേ നിബ്ബായിതുകാമാ, തേ രാഗദോസമോഹം പജഹിസ്സന്തീതി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ അധിപ്പായോ. ഏവം നിബ്ബചനനിദാനസന്ധയോ വത്തബ്ബാതി. അയം ചതുബ്യൂഹോ.

ആവട്ടോതി യഞ്ച അദദതോ മച്ഛരിയം, യഞ്ച അസംയമതോ വേരം, യഞ്ച അകുസലസ്സ പാപസ്സ അപ്പഹാനം, അയം പടിപക്ഖനിദ്ദേസേന സമുദയോ. തസ്സ അലോഭേന ച അദോസേന ച അമോഹേന ച ദാനാദീഹി പഹാനം, ഇമാനി തീണി കുസലമൂലാനി. തേസം പച്ചയോ അട്ഠ സമ്മത്താനി, അയം മഗ്ഗോ. യോ രാഗദോസമോഹാനം ഖയോ, അയം നിരോധോതി. അയം ആവട്ടോ.

വിഭത്തീതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ഏകംസേന യോ ഭയഹേതു ദേതി, രാഗഹേതു ദേതി, ആമിസകിഞ്ചിക്ഖഹേതു ദേതി, ന തസ്സ പുഞ്ഞം വഡ്ഢതി. യഞ്ച ദണ്ഡദാനം സത്ഥദാനം പരവിഹേഠനത്ഥം അപുഞ്ഞം അസ്സ പവഡ്ഢതി. യം പന കുസലേന ചിത്തേന അനുകമ്പന്തോ വാ അപചായമാനോ വാ അന്നം ദേതി, പാനം വത്ഥം യാനം മാലാഗന്ധവിലേപനം സേയ്യാവസഥം പദീപേയ്യം ദേതി, സബ്ബസത്താനം വാ അഭയദാനം ദേതി, മേത്തചിത്തോ ഹിതജ്ഝാസയോ നിസ്സരണസഞ്ഞീ ധമ്മം ദേസേതി. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി ഏകംസേന അഭയൂപരതസ്സ ചീയതി, കിംകാരണം? യം അസമത്ഥോ, ഭയൂപരതോ ദിട്ഠധമ്മികസ്സ ഭായതി "മാ മം രാജാനോ ഗഹേത്വാ ഹത്ഥം വാ ഛിന്ദേയ്യും...പേ॰... ജീവന്തമ്പി സൂലേ ഉത്താസേയ്യു"ന്തി, തേന സംയമേന അവേരം ചീയതി. യോ പന ഏവം സമാനോ വേരം ന ചീയതി. യോ പന ഏവം സമാദിയതി, പാണാതിപാതസ്സ പാപകോ വിപാകോ ദിട്ഠേ ചേവ ധമ്മേ അഭിസമ്പരായേ ച, ഏവം സബ്ബസ്സ അകുസലസ്സ, സോ തതോ ആരമതി, ഇമിനാ സംയമേന വേരം ന ചീയതി. സംയമോ നാമ സീലം. തം ചതുബ്ബിധം ചേതനാ സീലം, ചേതസികം സീലം, സംവരോ സീലം,

അവീതിക്കമോ സീലന്തി. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി പാപപഹായകാ സത്തത്തിംസ ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ വത്തബ്ബാതി. അയം വിഭത്തി.

പരിവത്തനോതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി, അദദതോപി പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി, ന ദാനമയികം. സംയമതോ വേരം ന ചീയതി അസംയമതോപി വേരം ന ചീയതി, യം ദാനേന പടിസങ്ഖാനബലേന ഭാവനാബലേന. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകം, അകുസലോ പന ന ജഹാതി. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോ, തേസം അപരിക്ഖയാ നത്ഥി നിബ്ബുതീതി. അയം പരിവത്തനോ.

വേവചനോതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി. പരിച്ചാഗതോ കുസലം ഉപചീയതി. അനുമോദതോപി പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി ചിത്തപ്പസാദതോപി വേയ്യാവച്ചകിരിയായപി. സംയമതോതി സീലസംവരതോ സോരച്ചതോ. വേരം ന ചീയതീതി പാപം ന വഡ്ഢതി, അകുസലം ന വഡ്ഢതി. കുസലോതി പണ്ഡിതോ നിപുണോ മേധാവീ പരിക്ഖകോ. ജഹാതീതി സമുച്ഛിന്ദതി സമുഗ്ഘാടേതി. അയം വേവചനോ.

പഞ്ഞത്തീതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ലോഭസ്സ പടിനിസ്സഗ്ഗപഞ്ഞത്തി, അലോഭസ്സ നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി ദോസസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപഞ്ഞത്തി, അദോസസ്സ നിക്ഖേപപഞ്ഞത്തി. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി മോഹസ്സ സമുഗ്ഘാതപഞ്ഞത്തി, അമോഹസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി. രാഗദോസമോഹസ്സ പഹാനപഞ്ഞത്തി, അലോഭാദോസാമോഹസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപഞ്ഞത്തി, നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയപഞ്ഞത്തീതി. അയം പഞ്ഞത്തി.

ഓതരണോതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ദാനം നാമ സദ്ധാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ഹോതീതി അയം ഇന്ദ്രിയേഹി ഓതരണോ. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി സംയമോ നാമ സീലക്ഖന്ധോതി അയം ഖന്ധേഹി ഓതരണോ. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി പാപപ്പഹാനം നാമ തീഹി വിമോക്ഖേഹി ഹോതി. തേസം ഉപായഭൂതാനി തീണി വിമോക്ഖമുഖാനീതി അയം വിമോക്ഖമുഖേഹി ഓതരണോ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി വിമുത്തിക്ഖന്ധോ. സോ ച ധമ്മധാതു ധമ്മായതനഞ്ചാതി അയം ധാതൂഹി ച ആയതനേഹി ച ഓതരണോതി. അയം ഓതരണോ.

സോധനോതി ദദതോതിആദികാ പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി അയം പദസുദ്ധി ച ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാതി. അയം സോധനോ.

അധിട്ഠാനോതി ദദതോതി അയം ഏകത്തതാ, ചാഗോ പരിച്ചാഗോ ധമ്മദാനം ആമിസദാനം അഭയദാനം, അട്ഠ ദാനാനി വിത്ഥാരേതബ്ബാനി. അയം വേമത്തതാ. സംയമോതി അയം ഏകത്തതാ. പാതിമോക്ഖസംവരോ സതിസംവരോതി അയം വേമത്തതാ. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി അയം ഏകത്തതാ. സക്കായദിട്ഠിം പജഹതി വിചികിച്ഛം പജഹതീതിആദികാ അയം വേമത്തതാ. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി അയം ഏകത്തതാ. സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു അനുപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതൂതി അയം വേമത്തതാതി. അയം അധിട്ഠാനോ.

പരിക്ഖാരോതി ദാനസ്സ പാമോജ്ജം പച്ചയോ. അലോഭോ ഹേതു, സംയമസ്സ ഹിരോത്തപ്പാദയോ പച്ചയോ. യോനിസോമനസികാരോ അദോസോ ച ഹേതു, പാപപ്പഹാനസ്സ സമാധി യഥാഭൂതഞാണദസ്സനഞ്ച പച്ചയോ. തിസ്സോ അനുപസ്സനാ ഹേതു, നിബ്ബുതിയാ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി ഹേതു, സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ പച്ചയോതി. അയം പരിക്ഖാരോ.

സമാരോപനോ ഹാരസമ്പാതോതി ദദതോ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, തം സീലസ്സ പദട്ഠാനം. സംയമതോ വേരം ന ചീയതീതി സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു, തം സമാധിസ്സ പദട്ഠാനം. സീലേന ഹി ഝാനേനപി രാഗാദികിലേസാ ന ചീയന്തി. യേപിസ്സ തപ്പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും ആസവാ വിഘാതപരിളാഹാ, തേപിസ്സ ന ഹോന്തി. കുസലോ ച ജഹാതി പാപകന്തി പഹാനപരിഞ്ഞാ, തം ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു. രാഗദോസമോഹക്ഖയാ സ നിബ്ബുതോതി രാഗസ്സപി ഖയാ ദോസസ്സപി ഖയാ മോഹസ്സപി ഖയാ. തത്ഥ രാഗോതി യോ രാഗോ സാരാഗോ ചേതസോ സാരജ്ജനാ ലോഭോ ലുബ്ഭനാ ലുബ്ഭിതത്തം അഭിജ്ഝാ ലോഭോ അകുസലമൂലം. ദോസോതി യോ ദോസോ ദുസ്സനാ ദുസ്സിതത്തം ബ്യാപാദോ ചേതസോ ബ്യാപജ്ജനാ ദോസോ അകുസലമൂലം. മോഹോതി യം അഞ്ഞാണം അദസ്സനം അനഭിസമയോ അസമ്ബോധോ അപ്പടിവേധോ ദുമ്മേജ്ഝം ബാല്യം അസമ്പജഞ്ഞം മോഹോ അകുസലമൂലം. ഇതി ഇമേസം രാഗാദീനം ഖയോ നിരോധോ

പടിനിസ്സഗ്ഗോ നിബ്ബുതി നിബ്ബായനാ പരിനിബ്ബാനം സഉപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതു അനുപാദിസേസാ നിബ്ബാനധാതൂതി. അയം സമാരോപനോ ഹാരസമ്പാതോ.

മിസ്സകഹാരസമ്പാതവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നയസമുട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

൭൯. ഏവം നാനാസുത്തവസേന ഏകസുത്തവസേന ച ഹാരവിചാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നയവിചാരം ദസ്സേതും **"തത്ഥ കതമം നയസമുട്ഠാന"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. കസ്മാ പനേത്ഥ യഥാ "തത്ഥ കതമോ ദേസനാഹാരോ, അസ്സാദാദീനവതാതി ഗാഥാ. അയം ദേസനാഹാരോ കിം ദേസയതീ"തിആദിനാ ഹാരനിദ്ദേസോ ആരദ്ധോ, ഏവം "തത്ഥ കതമോ നന്ദിയാവട്ടോ, തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജമ്പി ചാതി ഗാഥാ, അയം നന്ദിയാവട്ടോ കിം നയതീ"തിആദിനാ അനാരഭിത്വാ സമുട്ഠാനമുഖേന ആരദ്ധന്തി? വുച്ചതേ - ഹാരനയാനം വിസയഭേദതോ. യഥാ ഹി ഹാരാ ബ്യഞ്ജനമുഖേന സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാ, ന ഏവം നയാ. നയാ പന നാനാസുത്തതോ നിദ്ധാരിതേഹി തണ്ഹാവിജ്ജാദീഹി മൂലപദേഹി ചതുസച്ചയോജനായ നയതോ അനുബുജ്ഝിയമാനോ ദുക്ഖാദിഅത്ഥോ. സോ ഹി മഗ്ഗഞാണം നയതി സമ്പാപേതീതി **നയോ**. പടിവിജ്ഝന്താനം പന ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദീനം തിണ്ണം വേനേയ്യാനം വസേന മൂലപദവിഭാഗതോ തിധാ വിഭത്താ. ഏകമേകോ ചേത്ഥ യതോ നേതി, യഞ്ച നേതി, തേസം സംകിലേസവോദാനാനം വിഭാഗതോ ദ്വിസങ്ഗഹോ ചതുഛഅട്ഠദിസോ ചാതി ഭിന്നോ ഹാരനയാനം വിസയോ. തഥാ ഹി വുത്തം - "ഹാരാ ബ്യഞ്ജനവിചയോ, സുത്തസ്സ നയാ തയോ ച സുത്തത്ഥോ"തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര). ഏവം വിസിട്ഠവിസയത്താ ഹാരനയാനം ഹാരേഹി അഞ്ഞഥാ നയേ നിദ്ദിസന്തോ "തത്ഥ കതമം നയസമുട്ഠാന"ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥായം വചനത്ഥോ - സമുട്ഠഹന്തി ഏതേനാതി **സമുട്ഠാനം**. കേ സമുട്ഠഹന്തി? നയാ. നയാനം സമുട്ഠാനം **നയസമുട്ഠാനം**. കിം പന തം? തംതംമൂലപദേഹി ചതുസച്ചയോജനാ. സാ ഹി നന്ദിയാവട്ടാദീനം നയാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ സമുട്ഠാനം ഭൂമീതി ച വുച്ചതി. തഥാ ച വക്ഖതി - "അയം വുച്ചതി നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമീ"തി (നേത്തി॰ ൮൫). **പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ ച ഭവതണ്ഹായ ചാ**തിആദി നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമിദസ്സനം. തത്ഥ **പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതീ**തി അസുകസ്സ നാമ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ, അസുകസ്സ വാ ചക്കവത്തിനോ കാലേ അവിജ്ജാ ഭവതണ്ഹാ ച ഉപ്പന്നാ. തതോ പുബ്ബേ നാഹേസീതി ഏവം അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാനം ന കാചി പുരിമാ മരിയാദാ ഉപലബ്ഭതി. കസ്മാ? അനമതഗ്ഗത്താ സംസാരസ്സ. വുത്തഞ്ഹേതം - "അനമതഗ്ഗോയം, ഭിക്ഖവേ, സംസാരോ, പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪; കഥാ॰ ൭൫) വിത്ഥാരോ. **തത്ഥാ**തി അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാസു. യദിപി അവിജ്ജായ സംയോജനഭാവോ, തണ്ഹായ ച നീവരണഭാവോ **പാളിയം** വുത്തോ, തഥാപി അവിജ്ജായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേഹി ഭവേഹി തണ്ഹാ സംയോജേതീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"അവിജ്ജാനീവരണം തണ്ഹാസംയോജന"**ന്തി വുത്തം.

അവിജ്ജാസംയുത്താതി അവിജ്ജായ മിസ്സിതാ, അവിജ്ജായ വാ അഭിനിവേസവത്ഥൂസു ബദ്ധാ. **അവിജ്ജാപക്ഖേന വിചരന്തീ**തി അവിജ്ജാപക്ഖേന അവിജ്ജാസഹായേന ദ്വാദസവിധേന വിപല്ലാസേന അഭിനിവേസവത്ഥുഭൂതേ ആരമ്മണേ പവത്തന്തി. **തേ വുച്ചന്തി ദിട്ഠിചരിതാ**തി തേ അവിജ്ജാഭിഭൂതാ രൂപാദീനി നിച്ചാദിതോ അഭിനിവിസന്താ ദിട്ഠിചരിതാതി വുച്ചന്തി, ദിട്ഠിചരിതാ നാമാതി അത്ഥോ. **തണ്ഹാപക്ഖേനാ**തി അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതേന. ദിട്ഠിവിചരിതേ തണ്ഹാവിചരിതേ ച പടിപത്തിയാ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും "ദിട്ഠിചരിതാ"തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അത്തകിലമഥാനുയോഗ**ന്തി അത്തനോ കായസ്സ കിലിസ്സനപയോഗം അത്തപരിതാപനപടിപത്തിം. **കാമസുഖല്ലികാനുയോഗ**ന്തി കാമസുഖസ്സ അല്ലീയനപയോഗം കാമേസു പാതബ്യതം.

യദിപി ബാഹിരകാ ''ദുക്ഖം തണ്ഹാ''തി ച ജാനന്തി ''ഇദം ദുക്ഖം, എത്തകം ദുക്ഖ''ന്തി, ''അയം തണ്ഹാ, അയം തസ്സാ വിരാഗോ''തി പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബഭാവേന പന ന ജാനന്തി, ഇതി പവത്തിപവത്തിഹേതുമത്തമ്പി ന ജാനന്തി. കാ പന കഥാ നിവത്തിനിവത്തിഹേതൂസൂതി ആഹ - **''ഇതോ ബഹിദ്ധാ നത്ഥി സച്ചവവത്ഥാന''**ന്തിആദി. തത്ഥ **സച്ചപ്പകാസനാ**തി സച്ചദേസനാ. **സമഥവിപസ്സനാകോസല്ല**ന്തി സമഥവിപസ്സനാസു ഭാവനാകോസല്ലം, താസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാസവനമനസികാരകോസല്ലം വാ. വിപസ്സനാധിട്ഠാനഞ്ചേത്ഥ സമഥം അധിപ്പേതം. **ഉപസമസുഖപ്പത്തീ**തി കിലേസാനം വൂപസമസുഖാധിഗമോ. **വിപരീതചേതാ**തി മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠചേതാ. **നത്ഥി സുഖേന സുഖ**ന്തി യം അനവജ്ജപച്ചയപരിഭോഗസുഖേന കായം ചിത്തഞ്ച പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥം കത്വാ അരിയേഹി പത്തബ്ബം ഉപസമസുഖം, തം പടിക്ഖിപതി. **ദുക്ഖേനാ**തി കായഖേദനദുക്ഖേന.

സോ ലോകം വഡ്ഢയതീതി സോ കാമേ പടിസേവേന്തോ അത്തഭാവസങ്ഖാതം ലോകം വഡ്ഢേതി പീനേതി. പുത്തനത്തുപരമ്പരായ വാ സംസാരസ്സ അനുപച്ഛേദനതോ സത്തലോകം വഡ്ഢേതി. **ബഹും പുഞ്ഞം പസവതീ**തി അത്തനോ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സന്തപ്പനേന പുത്തമുഖദസ്സനേന ച ബഹും പുഞ്ഞം ഉപ്പാദേതി. അഭിനിവേസസ്സ നാതിദള്ഹതായ **ഏവംസഞ്ഞീ**. ദള്ഹതായ **ഏവംദിട്ഠീ ദുക്ഖേന സുഖം പത്ഥയമാനാ അത്തകിലമഥാനുയോഗമനുയുത്താ കാമേസു പുഞ്ഞസഞ്ഞീ കാമസുഖല്ലികാനുയോഗമനുയുത്താ ച വിഹരന്തീ**തി യോജേതബ്ബം.

തദഭിഞ്ഞാ സന്താതി തഥാസഞ്ഞിനോ സമാനാ. **രോഗമേവ വഡ്ഢയന്തീ**തി അത്തഭാവരോഗമേവ കിലേസരോഗമേവ വാ അപരാപരം വഡ്ഢേന്തി. **ഗണ്ഡസല്ലേസു**പി ഏസേവ നയോ. **രോഗാഭിതുന്നാ**തി യഥാവുത്തരോഗബ്യാധിതാ. **ഗണ്ഡപടിപീളിതാ**തി യഥാവുത്തഗണ്ഡബാധിതാ. **സല്ലാനുവിദ്ധാ**തി യഥാവുത്തസല്ലേന അനുപവിട്ഠാ. **ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജാനീ**തി ഉപപജ്ജനചവനാനി. **ഉഗ്ഘാതനിഗ്ഘാത**ന്തി ഉച്ചാവചഭാവം. **രോഗഗണ്ഡസല്ലഭേസജ്ജ**ന്തി യഥാവുത്തരോഗാദിതികിച്ഛനം, സമഥവിപസ്സനം സന്ധായ വദതി. തേനേവാഹ - **''സമഥവിപസ്സനാ രോഗനിഗ്ഘാതകഭേസജ്ജ''**ന്തി. തത്ഥ **രോഗനിഗ്ഘാതക**ന്തി രോഗവൂപസമനം. **''സംകിലേസോ ദുക്ഖ''**ന്തിആദിനാ സച്ചാനി തേസം പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവേന കഥേതി.

തത്ഥ സംകിലേസോ ദുക്ഖന്തി അത്തകിലമഥാനുയോഗകാമസുഖല്ലികാനുയോഗസംകിലേസവന്തോ, തേഹി വാ സംകിലിസ്സമാനോ രൂപാരൂപകായോ ദുക്ഖം അരിയസച്ചം. **തദഭിസങ്ഗോ തണ്ഹാ**തി തത്ഥ അഭിസങ്ഗോ ആസങ്ഗോതി ലദ്ധനാമാ തണ്ഹാ.

വ്വം. ഇദാനി ദിട്ഠിചരിതതണ്ഹാചരിതാനം സക്കായദിട്ഠിദസ്സനേ പവത്തിഭേദം ദസ്സേതും **''ദിട്ഠിചരിതാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ദിട്ഠിചരിതാ രൂപം അത്തതോ ഉപഗച്ഛന്തീതി **ദിട്ഠിചരിതാ** ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ ബലവഭാവതോ രൂപം ''അത്താ''തി ഗണ്ഹന്തി. തേസഞ്ഹി അത്താഭിനിവേസോ ബലവാ, ന തഥാ അത്തനിയാഭിനിവേസോ. ഏസ നയോ **വേദന**ന്തിആദീസുപി. **തണ്ഹാചരിതാ രൂപവന്തം അത്താന**ന്തി തണ്ഹാചരിതാ തണ്ഹാഭിനിവേസസ്സ ബലവഭാവതോ രൂപം അത്തനോ കിഞ്ചനപലിബോധഭാവേ ഠപേത്വാ അവസേസം വേദനാദിം ''അത്താ''തി ഗണ്ഹന്തി. **അത്തനി വാ രൂപ**ന്തി അത്താധാരം വാ രൂപം. **രൂപസ്മിം വാ അത്താന**ന്തി രൂപാധാരം വാ അത്താനം. **വേദനാവന്ത**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏതേസഞ്ഹി അത്തനിയാഭിനിവേസോ ബലവാ, ന തഥാ അത്താഭിനിവേസോ. തസ്മാ യഥാലദ്ധം അത്തനിയന്തി കപ്പേത്വാ തദഞ്ഞം

“അത്താ”തി ഗണ്ഹന്തി. **അയം വുച്ചതി വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠീതി** അയം പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ഏകേകസ്മിം ചതുന്നം ചതുന്നം ഗാഹാനം വസേന വീസതിവത്ഥുകാ സതി വിജ്ജമാനേ ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതേ കായേ, സതീ വാ വിജ്ജമാനാ തത്ഥ ദിട്ഠീതി സക്കായദിട്ഠി.

ലോകുത്തരാ സമ്മാദിട്ഠീതി പഠമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി. **അന്വായികാതി** സമ്മാദിട്ഠിയാ അനുഗാമിനോ. യദാ സമ്മാദിട്ഠി സക്കായദിട്ഠിയാ പജഹനവസേന പവത്താ, തദാ തസ്സാ അനുഗുണഭാവേന പവത്തമാനകാതി അത്ഥോ. കേ പന തേതി? ആഹ **“സമ്മാസങ്കപ്പോ”**തിആദി. **“തേ തയോ ഖന്ധാ”**തിആദിനാ അരിയമഗ്ഗതോ ഖന്ധമുഖേന സമഥവിപസ്സനാ നിദ്ധാരേതി. **“തത്ഥ സക്കായോ”**തിആദി ചതുസച്ചനിദ്ധാരണം. തം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പുന **“തത്ഥ യേ രൂപം അത്തതോ ഉപഗച്ഛന്തീ”**തിആദിനാ സക്കായദസ്സനമുഖേന ഉച്ഛേദാദിഅന്തദ്വയം, മജ്ഝിമഞ്ച പടിപദം നിദ്ധാരേതി. തത്ഥ **ഇമേ വുച്ചന്തി ഉച്ഛേദവാദിനോതി** ഇമേ രൂപാദികേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ അത്തതോ ഉപഗച്ഛന്താ രൂപാദീനം അനിച്ചഭാവതോ ഉച്ഛിജ്ജതി അത്താ വിനസ്സതി ന ഹോതി പരം മരണാതി ഏവം അഭിനിവിസനതോ “ഉച്ഛേദവാദിനോ”തി വുച്ചന്തി. **ഇമേ വുച്ചന്തി സസ്സതവാദിനോതി** ഇമേ “രൂപവന്തം വാ അത്താന”ന്തിആദിനാ രൂപാദിവിനിമുത്തോ അഞ്ഞോ കോചി അത്താതി ഉപഗച്ഛന്താ “സോ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ”തി അഭിനിവിസനതോ “സസ്സതവാദിനോ”തി വുച്ചന്തി. **“ഉച്ഛേദസസ്സതവാദാ ഉഭോ അന്താ, അയം സംസാരപവത്തീ”**തിആദി സച്ചനിദ്ധാരണം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യം.

ഉച്ഛേദസസ്സതം സമാസതോ വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠീതി അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതി അത്താ നിച്ചോതി ച ആദിപ്പവത്തനതോ ഉച്ഛേദസസ്സതദസ്സനം സങ്ഖേപതോ വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി ഏവ ഹോതി. സബ്ബോപി ഹി അത്തവാദോ സക്കായദിട്ഠിഅന്തോഗധോ ഏവാതി. **വിത്ഥാരതോ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനീതി** ഉച്ഛേദസസ്സതദസ്സനം വിത്ഥാരേന **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮ ആദയോ) ആഗതാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി. **തേസന്തി** ഏവം സങ്ഖേപവിത്ഥാരവന്താനം ഉച്ഛേദസസ്സതദസ്സനാനം. **പടിപക്ഖോതി** പഹായകപടിപക്ഖോ. **തേചത്താലീസം ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാതി** അനിച്ചസഞ്ഞാ ദുക്ഖസഞ്ഞാ അനത്തസഞ്ഞാ പഹാനസഞ്ഞാ വിരാഗസഞ്ഞാ നിരോധസഞ്ഞാ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ...പേ॰... അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി ഏതേ തേചത്താലീസം ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ.

ഏവം വിപസ്സനാവസേന പടിപക്ഖം ദസ്സേത്വാ പുന സമഥവസേന ദസ്സേതും **“അട്ഠ വിമോക്ഖാ ദസ ച കസിണായതനാനീ”**തി വുത്തം. **ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി മോഹജാലന്തി** ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി മോഹജാലഹേതുകത്താ മോഹജാലഞ്ച. **അനാദിഅനിധനപ്പവത്തന്തി** പുരിമായ കോടിയാ അഭാവതോ അനാദി. അസതി പടിപക്ഖാധിഗമേ സന്താനവസേന അനുപച്ഛേദേന പവത്തനതോ അനിധനപ്പവത്തം. യസ്മാ പന മോഹജാലഹേതുകാനി ദിട്ഠിഗതാനി മോഹജാലേ പദാലിതേ പദാലിതാനി ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം - **“തേചത്താലീസം ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ ഞാണവജിരം മോഹജാലപ്പദാലന”**ന്തി.

തത്ഥ **ഞാണവജിരന്തി** വജിരൂപമഞാണം. അട്ഠ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ തേജേത്വാ തിക്ഖസഭാവം ആപാദിതം വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗഞാണഞ്ച ഞാണവജിരം. ഇദമേവ ഹി ഞാണം ഭഗവതോ പവത്തം “മഹാവജിരഞാണ”ന്തി വുച്ചതി. തം പന സസമ്ഭാരം കത്വാ ദസ്സേന്തോ “തേചത്താലീസം ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ”തി ആഹ. **മോഹജാലപ്പദാലനന്തി** പുബ്ബഭാഗേ വിക്ഖമ്ഭനവസേന മഗ്ഗക്ഖണേ

സമുച്ഛേദവസേന അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാനം പദാലനം. അതീതാദിഭേദഭിന്നേസു രൂപാദീസു സകഅത്തഭാവാദീസു ച സംസിബ്ബനവസേന പവത്തനതോ ജാലം ഭവതണ്ഹാ. തസ്സാ ഹി തണ്ഹാ ജാലിനീ സിബ്ബിനീ ജാലന്തി ച അധിവചനന്തി. ഏവം അത്തകിലമഥാനുയോഗകാമസുഖല്ലികാനുയോഗദിട്ഠിതണ്ഹാഭിനിവേസസസ്സതുച്ഛേദാനം നിദ്ധാരണവസേന മോഹജാലപരിയായവിസേസതോ അവിജ്ജാതണ്ഹാ വിഭജിത്വാ യഥാനുസന്ധിനാ സംകിലേസപക്ഖം നിഗമേന്തോ **"തേന വുച്ചതി പുബ്ബാ കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ ച ഭവതണ്ഹായ ചാ"**തി ആഹ.

വൃഥ. **"തത്ഥ ദിട്ഠിചരിതോ"**തിആദിനാ വോദാനപക്ഖം ദസ്സേതി. തത്ഥ **സല്ലേഖാനുസന്തതവുത്തീ**തി അനുപദ്ദുതസല്ലേഖവുത്തി. കസ്മാ? യസ്മാ **സല്ലേഖേ തിബ്ബഗാരവോ**. ദിട്ഠിചരിതോ ഹി തപോജിഗുച്ഛാദിനാ അനുപായേനപി യേഭുയ്യേന കിലേസാനം സല്ലേഖനാധിപ്പായേന ചരതി, തസ്മാ സോ സാസനേ പബ്ബജിതോ ധുതധമ്മവസേന സല്ലേഖപടിപദം പൂരേതി. **സിക്ഖാനുസന്തതവുത്തീ**തി അച്ഛിദ്ദചതുപാരിസുദ്ധിസീലവുത്തി. ദിട്ഠിയാ സവിസയേ പഞ്ഞാസദിസീ പവത്തീതി സോ വിസുജ്ഝമാനോ പഞ്ഞാധികോ ഹോതീതി ആഹ - **"ദിട്ഠിചരിതോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമന്തോ ധമ്മാനുസാരീ ഭവതീ"**തി. തണ്ഹാവസേന മിച്ഛാവിമോക്ഖോ ഹോതീതി തണ്ഹാചരിതോ വിസുജ്ഝമാനോ സദ്ധാധികോവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - **"തണ്ഹാചരിതോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമന്തോ സദ്ധാനുസാരീ ഭവതീ"**തി. **ദിട്ഠിചരിതോ സുഖായ പടിപദായാ**തിആദി പടിപദാനിദ്ദേസോ ഹേട്ഠാ **ദേസനാഹാരവിഭങ്ഗേ** (നേത്തി॰ ൫ ആദയോ) ആഗതോ ഏവ, അത്ഥോപി തത്ഥ സബ്ബപ്പകാരതോ വുത്തോ ഏവ.

അപുബ്ബപദേസു പന **വിവേചിയമാനോ**തി വിമോചിയമാനോ. **പടിനിസ്സരതീ**തി നിയ്യാതി വിമുച്ചതീതി അത്ഥോ. **ദന്ധഞ്ച ധമ്മം ആജാനാതീ**തി തണ്ഹാചരിതസ്സ മന്ദപഞ്ഞസ്സ വസേന വുത്തം. തിക്ഖപഞ്ഞോ പന ഖിപ്പം ധമ്മം ആജാനാതീതി. **"സത്താപി ദുവിധാ"**തിആദിനാ ഇന്ദ്രിയവിഭാഗേന പുന പടിപദാവിഭാഗം ദസ്സേതി, തം സുവിഞ്ഞേയ്യം.

"യേ ഹി കേചീ"തിആദിനാ താസം പടിപദാനം നിയ്യാനേ തീസുപി കാലേസു ഏകന്തികഭാവം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഇമാഹി ഏവ ചതൂഹി പടിപദാഹീ**തി ഇമാഹി ഏവ ചതൂഹി പടിപദാഹി, തബ്ബിനിമുത്തായ അഞ്ഞായ പടിപദായ അഭാവതോ. **ചതുക്കമഗ്ഗ**ന്തി പടിപദാചതുക്കം, പടിപദാ ഹി മഗ്ഗോതി. അഥ വാ **ചതുക്കമഗ്ഗ**ന്തി നന്ദിയാവട്ടസ്സ ചതുദ്ദിസാസങ്ഖാതം മഗ്ഗം. താ പന ചതസ്സോ ദിസാ ദിസാലോചനനയേ ആഗമിസ്സന്തി. കിമത്ഥം പന ചതുക്കമഗ്ഗം പഞ്ഞപേന്തീതി ആഹ **"അബുധജനസേവിതായാ"**തിആദി. തത്ഥ **അബുധജനസേവിതായാ**തി അപണ്ഡിതജനസേവിതായ. **ബാലകന്തായാ**തി ബാലജനകാമിതായ. **രത്തവാസിനിയാ**തി രത്തേസു രാഗാഭിഭൂതേസു വസതീതി രത്തവാസിനീ, തസ്സാ. **നന്ദിയാ**തി തത്ര തത്രാഭിനന്ദനട്ഠേന നന്ദീസങ്ഖാതായ. **അവട്ടനത്ഥ**ന്തി സമുച്ഛിന്ദനത്ഥം. **അയം വുച്ചതി നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമീ**തി അയം തണ്ഹാവിജ്ജാനം വസേന സംകിലേസപക്ഖേ ദ്വേ ദിസാ സമഥവിപസ്സനാനം വസേന വോദാനപക്ഖേപി ദ്വേ ദിസാ ചതുസച്ചയോജനാ നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ സമുട്ഠാനതായ ഭൂമീതി.

വൃഖ. ഏവം നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമിം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തസ്സ ദിസാഭൂതധമ്മേ നിദ്ദിസന്തേന യസ്മാ ചസ്സ ദിസാഭൂതധമ്മേസു വുത്തേസു ദിസാലോചനനയോ വുത്തോയേവ ഹോതി, തസ്മാ **"വേയ്യാകരണേസു ഹി യേ കുസലാകുസലാ"**തി ദിസാലോചനലക്ഖണം ഏകദേസേന പച്ചാമസിത്വാ **"തേ ദുവിധാ**

ഉപപരിക്ഖിതബ്ബാ"തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തേതി** ദിസാഭൂതധമ്മാ. **ദുവിധാതി** "ഇമേ സംകിലേസധമ്മാ, ഇമേ വോദാനധമ്മാ"തി ഏവം ദുവിധേന. **ഉപപരിക്ഖിതബ്ബാതി** ഉപപത്തിതോ പരിതോ ഇക്ഖിതബ്ബാ, ധമ്മയുത്തിതോ തംതംദിസാഭാവേന പേക്ഖിതബ്ബാ ആലോചിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

യം പകാരം സന്ധായ "ദുവിധാ ഉപപരിക്ഖിതബ്ബാ"തി വുത്തം, തം ദസ്സേതി **"ലോകവട്ടാനുസാരീ ച ലോകവിവട്ടാനുസാരീ ചാ"**തി. തസ്സത്ഥോ - ലോകോ ഏവ വട്ടം ലോകവട്ടം. ലോകവട്ടഭാവേന അനുസരതി പവത്തതീതി ലോകവട്ടാനുസാരീ, സംകിലേസധമ്മോതി അത്ഥോ. ലോകസ്സ, ലോകതോ വാ വിവട്ടം ലോകവിവട്ടം, നിബ്ബാനം. തം അനുസരതി അനുലോമനവസേന ഗച്ഛതീതി ലോകവിവട്ടാനുസാരീ, വോദാനധമ്മോതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ - **"വട്ടം നാമ സംസാരോ, വിവട്ടം നിബ്ബാന"**ന്തി.

തം കഥം ദട്ഠബ്ബന്തി തം കഥം കേന പകാരേന ദട്ഠബ്ബന്തി ചേ? **ഉപചയേന**. യഥാ കതം കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം ഉപചിതന്തി വുച്ചതി. ഏവം ഉപചിതഭാവേ കമ്മം നാമ ഹോതി, വിപാകവട്ടസ്സ കാരണം ഹോതീതി അത്ഥോ. സബ്ബേപി കിലേസാ ചതൂഹി വിപല്ലാസേഹി നിദ്ദിസിതബ്ബാ, ദസന്നമ്പി കിലേസാനം വിപല്ലാസഹേതുഭാവതോ. **തേ കഥ ദട്ഠബ്ബാതി** തേ പന വിപല്ലാസാ കഥ പസ്സിതബ്ബാതി ആഹ - **"ദസ വത്ഥുകേ കിലേസപുഞ്ജേ"**തി. ദസവിധകാരണേ കിലേസസമൂഹേതി അത്ഥോ. തത്ഥ കിലേസാപി കിലേസവത്ഥു, കിലേസാനം പച്ചയധമ്മാപി കിലേസവത്ഥു. തേസു കാരണഭാവേന പുരിമസിദ്ധാ കിലേസാ പരതോ പരേസം കിലേസാനം പച്ചയഭാവതോ കിലേസാപി കിലേസവത്ഥു. അയോനിസോമനസികാരോ, അയോനിസോമനസികാരപരിക്ഖതാ ച ധമ്മാ കിലേസുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ കിലേസപ്പച്ചയാപി കിലേസവത്ഥൂതി ദട്ഠബ്ബം.

ചത്താരോ ആഹാരാതി ഏത്ഥ ആഹാരസീസേന തബ്ബിസയാ കിലേസാപി അധിപ്പേതാ. **ചതസ്സോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **"പഠമേ ആഹാരേ"**തിആദിനാ ദസവത്ഥുകേ കിലേസപുഞ്ജേ പുരിമം പുരിമം പച്ഛിമസ്സ പച്ഛിമസ്സ കാരണന്തി ദസ്സേതി. തത്ഥ **പഠമേ ആഹാരേതി** വിസയഭൂതേ പഠമേ ആഹാരേ പഠമോ വിപല്ലാസോ പവത്തതീതി അത്ഥോ. സേസാഹാരേസുപി ഏസേവ നയോ. **പഠമേ വിപല്ലാസേതി** പഠമേ വിപല്ലാസേ അപ്പഹീനേ സതി **പഠമം ഉപാദാനം** പവത്തതീതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം നിദ്ദേസേയേവ കഥയിസ്സാമ.

വ്യന. ഇദാനി ദസവത്ഥുകം കിലേസപുഞ്ജം തണ്ഹാവിജ്ജാവസേന ദ്വേ കോട്ഠാസേ കരോന്തോ **"യോ ച കബളീകാരോ ആഹാരോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ കബളീകാരാഹാരം ഫസ്സാഹാരഞ്ച അപരിജാനന്തസ്സ തണ്ഹാചരിതസ്സ യഥാക്കമം കായവേദനാസു തിബ്ബോ ഛന്ദരാഗോ ഹോതി, ഇതി ഉപക്കിലേസസ്സ ഛന്ദരാഗസ്സ ഹേതുഭാവതോ യോ ച കബളീകാരോ ആഹാരോ, യോ ച ഫസ്സോ ആഹാരോ, **ഇമേ തണ്ഹാചരിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപക്കിലേസാതി** വുത്താ. തഥാ മനോസഞ്ചേതനാഹാരം വിഞ്ഞാണാഹാരഞ്ച അപരിജാനന്തോ ദിട്ഠിചരിതോ തേസു അത്തസഞ്ഞീ നിച്ചസഞ്ഞീ ച ഹോതീതി വുത്തനയേനേവ തേ ദിട്ഠിചരിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപക്കിലേസാതി വുത്താ. തഥാ പുരിമകാ ദ്വേ വിപല്ലാസാ പുരിമകാനി ഏവ ച ദ്വേ ദ്വേഉപാദാനയോഗഗന്ഥാസവഓഘസല്ലവിഞ്ഞാണട്ഠിതിഅഗതിഗമനാനി തണ്ഹാപധാനത്താ തണ്ഹാസഭാവത്താ തണ്ഹാവിസയത്താ ച തണ്ഹാചരിതസ്സ ഉപക്കിലേസാതി വുത്താ. പച്ഛിമകാനി പന താനി ദിട്ഠിപധാനത്താ ദിട്ഠിസഭാവത്താ ദിട്ഠിവിസയത്താ ച ദിട്ഠിചരിതസ്സ ഉപക്കിലേസാതി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

വ്യർ. കബളീകാരേ ആഹാരേ "അസുഭേ സുഭ"ന്തി വിപല്ലാസോതി ചതൂസു ആഹാരേസു കബളീകാരേ ആഹാരേ ചതൂസു ച വിപല്ലാസേസു "അസുഭേ സുഭ"ന്തി വിപല്ലാസോ ദട്ഠബ്ബോ കബളീകാരാഹാരസ്സ അസുഭസഭാവത്താ അസുഭസമുട്ഠാനത്താ ച. തഥാ ഫസ്സാഹാരസ്സ ദുക്ഖസഭാവത്താ ദുക്ഖപച്ചയത്താ ച വിസേസതോ തത്ഥ "ദുക്ഖേ സുഖ"ന്തി വിപല്ലാസോ. തഥാ യേഭുയ്യേന സത്താ വിഞ്ഞാണേ നിച്ചസഞ്ഞിനോ, സങ്ഖാരേസു ച അത്തസഞ്ഞിനോ, ചേതനാപധാനാ ച സങ്ഖാരാതി വുത്തം - **"വിഞ്ഞാണേ ആഹാരേ...പേ॰... അത്താതി വിപല്ലാസോ"**തി. **പഠമേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ കാമേ ഉപാദിയതീ**തി "അസുഭേ സുഭ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ കിലേസകാമേന വത്ഥുകാമേ ദള്ഹം ഗണ്ഹാതി . **ഇദം വുച്ചതി കാമുപാദാന**ന്തി യം തഥാ കാമാനം ഗഹണം, ഇദം വുച്ചതി കാമുപാദാനം. "ദുക്ഖേ സുഖ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ "സീലബ്ബതേഹി അനാഗതേ ഭവവിസുദ്ധീതി തം നിബ്ബുതിസുഖ"ന്തി ദള്ഹം ഗണ്ഹാതി. "അനിച്ചേ നിച്ച"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ "സബ്ബേ ഭവാ നിച്ചാ ധുവാ സസ്സതാ അവിപരിണാമധമ്മാ"തി സംസാരാഭിനന്ദിനിം ഭവദിട്ഠിം ദള്ഹം ഗണ്ഹാതി. "അനത്തനി അത്താ"തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ "അസതി അത്തനി കസ്സിദം കമ്മഫലം, തസ്മാ സോ കരോതി, സോ പടിസംവേദേതീ"തി അത്തദിട്ഠിം ദള്ഹം ഗണ്ഹാതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"ദുതിയേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ"**തിആദിനാ.

അയം വുച്ചതി കാമയോഗോതി യേന കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമുപാദാനേന വത്ഥുകാമേഹി സഹ സത്തോ സംയോജീയതി, അയം കാമരാഗോ "കാമയോഗോ"തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതി ഭവയോഗോതി** യതോ സീലബ്ബതുപാദാനസങ്ഖാതേന ഭവുപാദാനേന ഭവേന സഹ സത്തോ സംയോജീയതി, അയം ഭവരാഗോ "ഭവയോഗോ"തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതി ദിട്ഠിയോഗോതി** യായ അഹേതുകദിട്ഠിആദിസങ്ഖാതായ പാപികായ ദിട്ഠിയാ, സക്കായദിട്ഠിആദിഅവസിട്ഠദിട്ഠിയാ ച സത്തോ ദുക്ഖേന സഹ സംയോജീയതി, അയം പാപികാ ദിട്ഠി "ദിട്ഠിയോഗോ"തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതി അവിജ്ജായോഗോതി** യായ അത്തവാദുപാദാനേന സകലവട്ടദുക്ഖേന ച സഹ സത്തോ സംയോജീയതി, അയം അവിജ്ജാ "അവിജ്ജായോഗോ"തി വുച്ചതി.

യസ്മാ പന കാമയോഗാദയോ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥാദീനം പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ **"പഠമേ യോഗേ ഠിതോ അഭിജ്ഝായ കായം ഗന്ഥതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഭിജ്ഝായ കായം ഗന്ഥതീ**തി പരാഭിജ്ഝായനലക്ഖണായ അഭിജ്ഝായ നാമകായം ഗന്ഥതി ഘട്ടേതീതി അത്ഥോ. തഥാ ഭവപത്ഥനായ അപ്പഹീനത്താ ഭവദിട്ഠിഭവരാഗവസേന ആഘാതവത്ഥൂസു സത്താ ചിത്താനി പദൂസേന്തീതി ആഹ - **"ദുതിയേ യോഗേ ഠിതോ ബ്യാപാദേന കായം ഗന്ഥതീ"**തി. തഥാ ദിട്ഠിവസേന അവിജ്ജാവസേന ച സീലബ്ബതേഹി സുജ്ഝതി, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ച അഭിനിവിസതീതി ആഹ - **"തതിയേ...പേ॰... ഇദംസച്ചാഭിനിവേസേന കായം ഗന്ഥതീ"**തി.

തസ്സാതി തസ്സ അഭിജ്ഝാദീഹി സമന്നാഗതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **ഏവം ഗന്ഥിതാതി** ഏവം അഭിജ്ഝായനാദിവസേന നാമകായം ഗന്ഥിത്വാ ഠിതാ. **ആസവന്തീതി** ആസവഭാവേന പവത്തന്തി. **കുതോ ച വുച്ചതി ആസവന്തീതി** കുതോ പന ഹേതുതോ തേ കിലേസാ ആസവന്തീതി ആസവഹേതും പുച്ഛതി. യസ്മാ പന കിലേസാ കുസലപ്പവത്തിം നിവാരേത്വാ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്താ, മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നാ ഏവ വാ ആസവാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഹോന്തി, തസ്മാ **"അനുസയതോ വാ പരിയുട്ഠാനതോ വാ"**തി വുത്തം. **അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥേന കാമാസവോതി** അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥേന സിദ്ധേന കാമരാഗസഭാവത്താ കാമാസവോ സിദ്ധോ ഹോതി. കത്ഥചിദേവ വിസയേ ദോമനസ്സിതോ തപ്പടിപക്ഖേ വിസയേ തബ്ബിസയബഹുലേ ച ഭവേ പത്ഥേതീതി ആഹ - **"ബ്യാപാദകായഗന്ഥേന**

ഭവാസവോ"തി. **പരാമാസകായഗന്ഥേന ദിട്ഠാസവോതി** സീലബ്ബതപരാമാസകായഗന്ഥേന സിദ്ധേന തംസഭാവത്താ അപരാപരം വാ ദിട്ഠിയോ ഗന്ഥേന്തസ്സ ദിട്ഠാസവോ സിദ്ധോ ഹോതി. **ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥേന അവിജ്ജാസവോതി** "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസന്തസ്സ അയോനിസോമനസികാരതോ അനേകേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സദ്ധിം അവിജ്ജാസവോ ഉപ്പജ്ജതി, സബ്ബേസം വാ അകുസലധമ്മാനം അവിജ്ജാപുബ്ബങ്ഗമത്താ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥേന സിദ്ധേന തസ്സ ഹേതുഭൂതോ അവിജ്ജാസവോ സിദ്ധോ ഹോതി.

യസ്മാ പന ആസവാ ഏവ പരിബുദ്ധാ വട്ടസ്മിം ഓഹനന്തി ഓസാദേന്തീതി "ഓഘാ"തി വുച്ചന്തി, തസ്മാ വുത്തം - **"തസ്സ ഇമേ ചത്താരോ ആസവാ"**തിആദി.

അനുസയസഹഗതാതി അനുസയഭാവം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ ഗതാ പവത്താ, അനുസയഭൂതാ വാ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി ചിത്തം. **അനുപവിട്ഠാ**തി ഓഗാള്ഹാ. **ഹദയം ആഹച്ച തിട്ഠന്തീ**തി ചിത്തസ്സ അബ്ഭന്തരസങ്ഖാതം ഹദയം ആഹന്ത്വാ തിട്ഠന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ⑧) "അബ്ഭന്തരട്ഠേന ഹദയ"ന്തി. **തേന വുച്ചന്തി സല്ലാ**തി യസ്മാ അജ്ഝാസയം അനുപവിട്ഠാ ഹദയം ആഹച്ച തിട്ഠന്തി, തേന വുച്ചന്തി "സല്ലാ"തി. പീളാജനനം ദുരുദ്ധരണതാ ച സല്ലട്ഠോ. "ഏസോ മേ അത്താ"തി ഗഹണമുഖേന "ഏസോഹമസ്മീ"തി ഗഹണം ഹോതീതി ദിട്ഠിം നിസ്സായപി മാനം ജപ്പേന്തീതി ആഹ **"ദിട്ഠോഘേന മാനസല്ലോ"**തി.

പരിയാദിന്നന്തി അഞ്ഞസ്സ ഓകാസം അദത്വാ സമന്തതോ ഗഹിതം. **ചതൂസു ധമ്മേസു സണ്ഠഹതീ**തി ആരമ്മണപച്ചയതായ ആരമ്മണഭൂതേസു ചതൂസു ധമ്മേസു പതിട്ഠഹതി. താനി സരൂപതോ ദസ്സേതി **"രൂപേ വേദനായ സഞ്ഞായ സങ്ഖാരേസൂ"**തി. **നന്ദൂപസേചനേനാ**തി ലോഭസഹഗതസ്സ സമ്പയുത്താ നന്ദീ സഹജാതകോടിയാ , ഇതരസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിയാ ഉപസേചനന്തി നന്ദൂപസേചനം, തേന നന്ദൂപസേചനേന. കേന പന തം നന്ദൂപസേചനന്തി ആഹ - **"രാഗസല്ലേന നന്ദൂപസേചനേന വിഞ്ഞാണേനാ"**തി.

തത്ഥ **രാഗസല്ലേനാ**തി രാഗസല്ലേന ഹേതുഭൂതേന നന്ദൂപസേചനേന വിഞ്ഞാണേനാതി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം. **രൂപൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതീ**തി രൂപമേവ ആരമ്മണകരണവസേന ഉപഗന്തബ്ബതോ, വിഞ്ഞാണസ്സ പതിട്ഠാഭാവതോ ച രൂപൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി ഠിതി. പഞ്ചവോകാരഭവസ്മിഞ്ഹി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം രൂപക്ഖന്ധം നിസ്സായ തിട്ഠതി. **ദോസസല്ലേനാ**തി സഹജാതേന ദോസസല്ലേന. യദാ വേദനൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി വുച്ചതി, തദാ ഉപനിസ്സയകോടിയാവ നന്ദിയാ ഉപസിത്തം വിഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബം. വേദനാപി ദോമനസ്സവേദനാവ. യദാ ച ഉപനിസ്സയപച്ചയഭൂതേന ദോസസല്ലേന വേദനൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി വുച്ചതി, തദാ സഹജാതകോടിയാ, ഉപനിസ്സയകോടിയാ വാ നന്ദിയാ ഉപസിത്തം വിഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബം. വേദനാ പന തിസ്സോപി തിസ്സന്നം വേദനാനം ആരമ്മണൂപനിസ്സയഭാവതോ. തത്ഥ പഠമനയോ ദോമനസ്സാരമ്മണസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ വസേന വുത്തോ. ദുതിയോ സബ്ബവേദനാരമ്മണസ്സ വസേനാപി ദട്ഠബ്ബം.

മാനസല്ലേനാതി മാനസല്ലേന സഹജാതേന, ഉപനിസ്സയഭൂതേന വാ. **മോഹസല്ലേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച അനാദിമതിസംസാരേ ഇത്ഥിപുരിസാ രൂപാഭിരാമാതി രാഗസല്ലവസേന പഠമാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി യോജിതാ. സബ്ബായപി വേദനായ ദുക്ഖപരിയായസബ്ഭാവതോ ദുക്ഖായ ച ദോസോ അനുസേതീതി ദോസസല്ലവസേന ദുതിയാ, സഞ്ഞാവസേന

“സേയ്യോഹമസ്മീ”തി മഞ്ഞനാ ഹോതീതി മാനസല്ലവസേന തതിയാ, സങ്ഖാരേസു സമൂഹഘനം ദുബ്ബിനിബ്ഭോഗന്തി മോഹസല്ലവസേന ചതുത്ഥീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഉപത്ഥദ്ധന്തി ഓലുബ്ഭാരമ്മണഭൂതാഹി വിഞ്ഞാണട്ഠിതീഹി ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **തഞ്ച കമ്മ**ന്തി യം “ചേതനാ ചേതസിക”ന്തി പുബ്ബേ (നേത്തി॰ ൮൮) വുത്തം. **ഇമേ ച കിലേസാ**തി ഇമേ ച ദസവത്ഥുകാ കിലേസാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൮൯. ഇദാനി ആഹാരാദയോ നയാനം സംകിലേസപക്ഖേ ദിസാഭാവേന വവത്ഥപേതും **“ഇമാ ചതസ്സോ ദിസാ”**തിആദി ആരദ്ധം, തം ഉത്താനമേവ. പുന **കബളീകാരോ ആഹാരോ**തിആദി ആഹാരാദീസുയേവ യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപക്കിലേസാ, തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും ആരദ്ധം. തത്ഥ **ദസന്നം സുത്താന**ന്തി ഏകദേസേസു സമുദായവോഹാരേന വുത്തം. സമുദായേസു ഹി പവത്താ സമഞ്ഞാ അവയവേസുപി ദിസ്സതി , “യഥാ പടോ ദഡ്ഢോ, സമുദ്ദോ ദിട്ഠോ”തി ച. **ഏകോ അത്ഥോ**തി ഏകസ്സ അത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദനതോ വുത്തം. **ബ്യഞ്ജനമേവ നാന**ന്തി ഏത്ഥ ബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണേന ബ്യഞ്ജനത്ഥോപി ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ദസഹിപി സുത്തപദേഹി സവത്ഥുകാ തണ്ഹാ വുത്താ. തണ്ഹാ ച രാഗചരിതം പുഗ്ഗലം ഖിപ്പം ദൂസേതീതി ആഹ - **“ഇമേ രാഗചരിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപക്കിലേസാ”**തി. യഥാ ച പഠമദിസാഭാവേന വുത്തധമ്മാ രാഗചരിതസ്സ ഉപക്കിലേസാ, ഏവം ദുതിയദിസാഭാവേന വുത്തധമ്മാ ദോസചരിതസ്സ. തതിയചതുത്ഥദിസാഭാവേന വുത്തധമ്മാ യഥാക്കമം ദിട്ഠിചരിതസ്സ മന്ദസ്സ തിക്ഖസ്സ ച ഉപക്കിലേസാ വുത്താ. തേസം ഉപക്കിലേസഭാവോ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

ആഹാരവിപല്ലാസാദയോ യദിപി സബ്ബേഹി തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹി പുബ്ബഭാഗേ യഥാരഹം പരിഞ്ഞേയ്യാ പഹാതബ്ബാ ച. യസ്സ പന ദുക്ഖാനുപസ്സനാ പുരിമേ ആഹാരദ്വയേ ദുക്ഖാകാരേന ബഹുലം പവത്തതി, തസ്സ വസേന യോ ച കബളീകാരോ ആഹാരോ, യോ ച ഫസ്സോ ആഹാരോ, ഇമേ അപ്പണിഹിതേന വിമോക്ഖമുഖേന പരിഞ്ഞം ഗച്ഛന്തീതി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസു. ഏവഞ്ചേതം, ന അഞ്ഞഥാ. ന ഹി അരിയമഗ്ഗാനം വിയ പഹാതബ്ബേസു വിമോക്ഖമുഖാനം പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബേസു കോചി നിയമോ സമ്ഭവതി. **ഇതി സബ്ബേ ലോകവട്ടാനുസാരിനോ ധമ്മാ നിയ്യന്തി, തേ ലോകാ തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹീ**തി നിഗമനം. തസ്സത്ഥോ - ഇതി ഏവം വുത്തപ്പകാരാ സബ്ബേ ആഹാരാദയോ ലോകസങ്ഖാതവട്ടാനുസാരിനോ ധമ്മാ തേ ലോകഭൂതാ വട്ടതോ നിയ്യന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി തീഹി വിമോക്ഖമുഖേഹീതി.

൯൦. ഏവം സംകിലേസപക്ഖേ ദിസാഭൂതധമ്മേ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി വോദാനപക്ഖേ ദിസാഭൂതധമ്മേ ദസ്സേതും **“ചതസ്സോ പടിപദാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയആനേഞ്ജവിഹാരോതി **ചത്താരോ വിഹാരാ**. മാനപ്പഹാനആലയസമുഗ്ഘാതഅവിജ്ജാപഹാനഭവൂപസമാ **ചത്താരോ അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ**. സച്ചാധിട്ഠാനാദീനി **ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി**. ഛന്ദസമാധിഭാവനാദയോ **ചതസ്സോ സമാധിഭാവനാ**. ഇന്ദ്രിയസംവരോ തപസങ്ഖാതോ പുഞ്ഞധമ്മോ ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗസങ്ഖാതം നിബ്ബാനഞ്ചാതി **ചത്താരോ സുഖഭാഗിയാ ധമ്മാ** വേദിതബ്ബാതി.

പഠമാ പടിപദാതിആദി പടിപദാസതിപട്ഠാനാദീനം അഭേദസന്ദസ്സനം. യദി ഏവം കസ്മാ വിസും ഗഹണം കതന്തി? ദസവത്ഥുകസ്സ കിലേസപുഞ്ജസ്സ പടിപക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം പടിപദാദിദസകനിദ്ദേസോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - “ചത്താരോ ആഹാരാ തേസം പടിപക്ഖോ ചതസ്സോ പടിപദാ”തിആദി (നേത്തി॰

വ്വ൭). കിഞ്ചാപി ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു "ഇദം നാമ സതിപട്ഠാനം ഇമായ ഏവ പടിപദായ ഇജ്ഝതീ"തി നിയമോ നത്ഥി, തഥാപി പഠമായ പടിപദായ പഠമം സതിപട്ഠാനം സമ്ഭവതീതി സമ്ഭവവസേന ഏവം വുത്തം - **"പഠമാ പടിപദാ, പഠമം സതിപട്ഠാന"**ന്തി. യസ്മാ പന ആഹാരവിപല്ലാസാദീനം വിയ പടിപദാസതിപട്ഠാനാദീനം അത്ഥതോ നാനത്തം നത്ഥി. സതിപട്ഠാനാനിയേവ ഹി തഥാ തഥാ പടിപജ്ജമാനാനി ദുക്ഖാപടിപദാദന്ധാഭിഞ്ഞാദിനാമകാനി ഹോന്തി, തസ്മാ യഥാ സംകിലേസപക്ഖേ "പഠമേ ആഹാരേ പഠമോ വിപല്ലാസോ"തിആദിനാ അധികരണഭേദേന വുത്തം, ഏവം അധികരണഭേദം അകത്വാ "പഠമാ പടിപദാ, പഠമം സതിപട്ഠാന"ന്തിആദി വുത്തം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

അന്ധസ്സ പബ്ബതാരോഹനം വിയ കദാചിദേവ ഉപ്പജ്ജനകം **അച്ഛരിയം,** അച്ഛരായോഗ്ഗം അച്ഛരിയന്തി പോരാണാ. അഭൂതപുബ്ബം ഭൂതന്തി **അബ്ഭുതം.** ഉഭയമ്പേതം വിമ്ഹയാവഹസ്സ അധിവചനം. ന ഹി മാനപ്പഹാനാദിതോ അഞ്ഞം ദുരഭിസമ്ഭവതരം വിമ്ഹനീയഞ്ച ഉപലബ്ഭതീതി അധിതിട്ഠതി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ അധിട്ഠാനമത്തമേവ വാ തന്തി **അധിട്ഠാനം.** സച്ചഞ്ച തം അധിട്ഠാനഞ്ച, സച്ചസ്സ വാ അധിട്ഠാനം, സച്ചം അധിട്ഠാനം ഏതസ്സാതി വാ **സച്ചാധിട്ഠാനം.** സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. സമാധി ഏവ ഭാവേതബ്ബതായ **സമാധിഭാവനാ.** സുഖം ഭജതീതി **സുഖഭാഗിയോ,** സുഖഭാഗസ്സ വാ സുഖകോട്ഠാസസ്സ ഹിതോതി സുഖഭാഗിയോ. ഏകസ്സപി സത്തസ്സ അസുഭഭാവനാദയോ വിയ ഏകദേസേ അവത്ഥിത്വാ അനവസേസപരിയാദാനതോ നത്ഥി ഏതിസ്സാ പമാണന്തി **അപ്പമഞ്ഞാ.**

പഠമാ പടിപദാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ പഠമം സതിപട്ഠാനം പരിപൂരേതീതി പഠമായ പടിപദായ ഭാവനാബഹുലീകാരോ പഠമസ്സ സതിപട്ഠാനസ്സ ഭാവനാപാരിപൂരീതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ ഹി അരിയമഗ്ഗേ ഭാവിതേ സതിപട്ഠാനാദയോ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ സബ്ബേപി ഭാവിതാ ഏവ ഹോന്തി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

കായാനുപസ്സനായ കാമരാഗസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ **"പഠമോ സതിപട്ഠാനോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ കാമപടിപക്ഖം പഠമം ഝാനം പരിപൂരേതീ"**തി വുത്തം. തഥാ പീതിപടിസംവേദനാദിവസേന പവത്തമാനം ദുതിയം സതിപട്ഠാനം, സപ്പീതികസ്സ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ ചിത്തസ്സ അഭിപ്പമോദനവസേന പവത്തമാനം തതിയം സതിപട്ഠാനം ഉക്കംസഗതസുഖസ്സ തതിയജ്ഝാനസ്സ അനിച്ചവിരാഗാദിവസേന പവത്തിയാ സങ്ഖാരേസു ഉപേക്ഖകം ചതുത്ഥം സതിപട്ഠാനം ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവതോ ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ പാരിപൂരിയാ സംവത്തതി.

യസ്മാ പന രൂപാവചരപഠമജ്ഝാനം രൂപാവചരസമാപത്തീനം, ദുതിയജ്ഝാനം ബ്യാപാദവിതക്കാദിദൂരീഭാവേന ബ്രഹ്മവിഹാരാനം, തതിയജ്ഝാനം പീതിവിരാഗേന സുഖേന വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനഭൂതം അരിയവിഹാരാനം, ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിആനേഞ്ജപ്പത്തം ആനേഞ്ജവിഹാരാനം വിസേസതോ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ **"പഠമം ഝാനം ഭാവിതം ബഹുലീകതം പഠമം വിഹാരം പരിപൂരേതീ"**തിആദി വുത്തം. ഇതി യോ യസ്സ വിസേസപച്ചയോ, സോ തം പരിപൂരേതീതി വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

വ്വ൭. ഇദാനി പടിപദാദയോ വോദാനപക്ഖേ ദിസാഭാവേന വവത്ഥപേതും **"തത്ഥ ഇമാ ചതസ്സോ ദിസാ"**തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. പുന **"പഠമാ പടിപദാ"**തിആദി പടിപദാചതുക്കാദീസു യേന യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വോദാനം, തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും ആരദ്ധം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. യദിപി തീസു

വിമോക്ഖമുഖേസു “ഇദം നാമ വിമോക്ഖമുഖം ഇമായ ഏവ പടിപദായ ഇജ്ഝതീ”തി നിയമോ നത്ഥി. യേസം പന പുഗ്ഗലാനം പുരിമാഹി ദ്വീഹി പടിപദാഹി അപ്പണിഹിതേന വിമോക്ഖമുഖേന അരിയമഗ്ഗാധിഗമോ. തഥാ യസ്സ തതിയായ പടിപദായ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖേന, യസ്സ ച ചതുത്ഥായ പടിപദായ അനിമിത്തവിമോക്ഖമുഖേന അരിയമഗ്ഗാധിഗമോ, തേസം പുഗ്ഗലാനം വസേന അയം പടിപദാവിമോക്ഖമുഖസംസന്ദനാ. സതിപട്ഠാനാദീഹി വിമോക്ഖമുഖസംസന്ദനായപി ഏസേവ നയോ.

തേസം വിക്കീളിതന്തി തേസം അസന്താസനജവപരക്കമാദിവിസേസയോഗേന സീഹാനം ബുദ്ധാനം പച്ചേകബുദ്ധാനം ബുദ്ധസാവകാനഞ്ച വിക്കീളിതം വിഹരണം. യദിദം ആഹാരാദികിലേസവത്ഥുസമതിക്കമനമുഖേന സപരസന്താനേ പടിപദാദിസമ്പാദനാ. ഇദാനി ആഹാരാദീനം പടിപദാദീഹി യേന സമതിക്കമനം, തം നേസം പടിപക്ഖഭാവം ദസ്സേന്തോ **“ചത്താരോ ആഹാരാ തേസം പടിപക്ഖോ ചതസ്സോ പടിപദാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ തേസം പടിപക്ഖഭാവോ പഹാതബ്ബഭാവോ പഹായകഭാവോ ച ആഹാരവിഞ്ഞാണട്ഠിതീനഞ്ചേത്ഥ പഹാതബ്ബഭാവോ തപ്പടിബന്ധഛന്ദരാഗവസേന ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ **“വിക്കീളിതം ഭാവനാ സച്ഛികിരിയാ ചാ”**തിആദി തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **തേസം വിക്കീളിത**ന്തി ഏത്ഥ യദേതം വിക്കീളിതം നാമ ഭാവേതബ്ബാനം ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ഭാവനാ, സച്ഛികാതബ്ബാനം ഫലനിബ്ബാനാനം സച്ഛികിരിയാ ച. തഥാ പഹാതബ്ബസ്സ ദസവത്ഥുകസ്സ കിലേസപുഞ്ജസ്സ തദങ്ഗാദിവസേന പഹാനം ബ്യന്തീകിരിയാ അനവസേസനന്തി. ഇദാനി തം സങ്ഖേപേന ദസ്സേന്തോ **“ഇന്ദ്രിയാധിട്ഠാനം വിക്കീളിതം വിപരിയാസാനധിട്ഠാന”**ന്തി ആഹ.

ഇന്ദ്രിയാധിട്ഠാനന്തി ഇന്ദ്രിയാനം പവത്തനം ഭാവനാ സച്ഛികിരിയാ ച. **വിപരിയാസാനധിട്ഠാന**ന്തി വിപല്ലാസാനം അപവത്തനം പഹാനം അനുപ്പാദനം. **ഇന്ദ്രിയാനി സദ്ധമ്മഗോചരോ**തി ഇന്ദ്രിയാനി ചേത്ഥ സദ്ധമ്മസ്സ ഗോചരഭൂതാനി പവത്തിഹേതൂതി അധിപ്പേതാനി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനീതി അത്ഥോ. **വിപരിയാസാ കിലേസഗോചരോ**തി വിപല്ലാസാ സംകിലേസപക്ഖസ്സ പവത്തിട്ഠാനം പവത്തിഹേതൂതി. **അയം വുച്ചതി സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമീ**തി യായം “ചത്താരോ ആഹാരാ”തിആദിനാ സംകിലേസപക്ഖേ ദസന്നം ചതുക്കാനം, “ചതസ്സോ പടിപദാ”തിആദിനാ വോദാനപക്ഖേപി ദസന്നം ചതുക്കാനം തണ്ഹാചരിതാദീനം ഉപക്കിലേസവോദാനവിഭാവനാമുഖേന നിദ്ധാരണാ, അയം സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമി നാമ.

വ്വവ്വ. ഇദാനി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിപുഗ്ഗലത്തയവസേന തിപുക്ഖലനയസ്സ ഭൂമിം വിഭാവേതുകാമോ യസ്മാ പന നയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനുപ്പവേസസ്സ ഇച്ഛിതത്താ സീഹവിക്കീളിതനയതോ തിപുക്ഖലനയോ നിഗ്ഗച്ഛതി, തസ്മാ പടിപദാവിഭാഗതോ ചത്താരോ പുഗ്ഗലേ സീഹവിക്കീളിതനയസ്സ ഭൂമിം നിദ്ദിസിത്വാ തതോ ഏവ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിപുഗ്ഗലത്തയേ നിദ്ധാരേതും **“തത്ഥ യേ ദുക്ഖായ പടിപദായാ”**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഇമേ ദ്വേ പുഗ്ഗലാ**തി ഇമേ പുരിമാനം ദ്വിന്നം പടിപദാനം വസേന ദ്വേ പുഗ്ഗലാ. ഏസ നയോ ഇതരത്ഥാപി. പുന **“തത്ഥ യേ ദുക്ഖായ പടിപദായാ”**തിആദി യഥാവുത്തപുഗ്ഗലചതുക്കതോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുആദിപുഗ്ഗലത്തയം നിദ്ധാരേതും വുത്തം. തത്ഥ **യോ സാധാരണായാ**തി ദുക്ഖാപടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ, സുഖാപടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ ച നിയ്യാതീതി സമ്ബന്ധോ. കഥം പന പടിപദാദ്വയം ഏകസ്സ സമ്ഭവതീതി? നയിദമേവം ദട്ഠബ്ബം. ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏകസ്മിം ദ്വേ പടിപദാ സമ്ഭവന്തീതി. യഥാവുത്താസു പന ദ്വീസു പടിപദാസു യോ യായ കായചി നിയ്യാതി, അയം വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. യസ്മാ പന **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൦)

പടിപദാ ചലതി ന ചലതീതി വിചാരണായം "ചലതീ"തി വുത്തം, തസ്മാ ഏകസ്സപി പുഗ്ഗലസ്സ ഝാനന്തരമഗ്ഗന്തരേസു പടിപദാഭേദോ ഇച്ഛിതോവാതി.

"തഥ ഭഗവാ"തിആദിനാ ദേസനാവിഭാഗേഹിപി തമേവ പുഗ്ഗലവിഭാഗം വിഭാവേതി. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. തത്ഥ **അധിചിത്ത**ന്തി അധിചിത്തസിക്ഖഞ്ചാതി **ച**-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. തേന അധിചിത്തസിക്ഖഞ്ച അധിപഞ്ഞാസിക്ഖഞ്ച വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ പഞ്ഞപേതീതി അത്ഥോ. **അധിസീല**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അധിസീലസിക്ഖം അധിചിത്തസിക്ഖം അധിപഞ്ഞാസിക്ഖഞ്ചാതി യോജേതബ്ബം.

ചത്താരി ഹുത്വാ തീണി ഭവന്തീതി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ ഹുത്വാ തയോ പുഗ്ഗലാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

അയം സംകിലേസോതി അയം അകുസലമൂലാദിദ്വാദസത്തികസങ്ഗഹോ സംകിലിസ്സതി ഏതേനാതി സംകിലേസോതി കത്വാ. **ഇദം വോദാന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

തീണി ഹുത്വാ ദ്വേ ഭവന്തീതി നന്ദിയാവട്ടനയസ്സ ദിസാഭൂതധമ്മദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തേനേവാഹ - **"തണ്ഹാ ച അവിജ്ജാ ചാ"**തിആദി, തം സബ്ബം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കസ്മാ പനേത്ഥ നയാനം ഉദ്ദേസാനുക്കമേന നിദ്ദേസോ ന കതോതി? നയാനം നയേഹി സമ്ഭവദസ്സനത്ഥം. പഠമനയതോ ഹി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന തതിയനയസ്സ, തതിയനയതോ ച ദുതിയനയസ്സ സമ്ഭവോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം പഠമനയാനന്തരം തതിയനയോ, തതിയനയാനന്തരഞ്ച ദുതിയനയോ നിദ്ദിട്ഠോ. ധമ്മാധിട്ഠാനവസേന പന തതിയനയതോ ദുതിയനയോ, ദുതിയനയതോ പഠമനയോപി സമ്ഭവതീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം അന്തേ "തണ്ഹാ ച അവിജ്ജാ ചാ"തിആദിനാ പഠമനയസ്സ ഭൂമി ദസ്സിതാ. തേനേവ ഹി "ചത്താരി ഹുത്വാ തീണി ഭവന്തി, തീണി ഹുത്വാ ദ്വേ ഭവന്തീ"തി വുത്തം. യദി ഏവം "ദ്വേ ഹുത്വാ ചത്താരി ഭവന്തി, ദ്വേ ഹുത്വാ തീണി ഭവന്തി, തീണി ഹുത്വാ ചത്താരി ഭവന്തീ"തി അയമ്പി നയോ വത്തബ്ബോ സിയാതി? സച്ചമേതം, അയം പന നയോ അത്ഥതോ ദസ്സിതോ ഏവാതി കത്വാ ന വുത്തോ. യസ്മാ തിണ്ണം അത്ഥനയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനുപ്പവേസോ ഇച്ഛിതോ, സതി ച അനുപ്പവേസേ തതോ വിനിഗ്ഗമോപി സമ്ഭവതി ഏവാതി. അയഞ്ച അത്ഥോ **പേടകോപദേസേന** വിഭാവേതബ്ബോ.

തത്ഥായം ആദിതോ പട്ഠായ വിഭാവനാ - ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ തണ്ഹാചരിതോ ദുവിധോ മുദിന്ദ്രിയോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോ ച. തഥാ ദിട്ഠിചരിതോതി. തത്ഥ തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ ദുക്ഖായ പടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, തിക്ഖിന്ദ്രിയോ ദുക്ഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, ദിട്ഠിചരിതോ പന മുദിന്ദ്രിയോ സുഖായ പടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, തിക്ഖിന്ദ്രിയോ സുഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി. ഇതി ഇമാസു പടിപദാസു യഥാരഹം ഠിതേഹി തണ്ഹാചരിതദിട്ഠിചരിതേഹി ചത്താരോ ആഹാരാ തപ്പടിബന്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പഹാതബ്ബാ. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേത്വാ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ ദട്ഠബ്ബാതി സബ്ബോ യഥാവുത്തനയോ അനുഗന്തബ്ബോ.

തത്ഥായം പാളി - തത്ഥ യേ ദിട്ഠിചരിതാ സത്താ, തേ കാമേസു ദോസദിട്ഠീ, ന ച യേ കാമേസു അനുസയാ സമൂഹതാ, തേ അത്തകിലമഥാനുയോഗമനുയുത്താ വിഹരന്തി. തേസം സത്ഥാ വാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ "കാമേഹി നത്ഥി അത്ഥോ"തി, തേ ച പുബ്ബേയേവ കാമേഹി

അനത്ഥികാ , ഇതി കാമേ അപ്പകസിരേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, തേ ചേതസികേന ദുക്ഖേന അനജ്ഝോസിതാ. തേന വുച്ചതി "സുഖാ പടിപദാ"തി. യേ പന തണ്ഹാചരിതാ സത്താ, തേ കാമേസു അജ്ഝോസിതാ, തേസം സത്ഥാ വാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഭിക്ഖു "കാമേഹി നത്ഥി അത്ഥോ"തി, തേ പിയരൂപം ദുക്ഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി. തേന വുച്ചതി "ദുക്ഖാ പടിപദാ"തി. ഇതി ഇമേ സബ്ബേ സത്താ ദ്വീസു പടിപദാസു സമോസരണം ഗച്ഛന്തി ദുക്ഖായഞ്ച സുഖായഞ്ച.

തത്ഥ യേ ദിട്ഠിചരിതാ സത്താ, തേ ദ്വിധാ തിക്ഖിന്ദ്രിയാ ച മുദിന്ദ്രിയാ ച. തത്ഥ യേ ദിട്ഠിചരിതാ സത്താ തിക്ഖിന്ദ്രിയാ, തേ സുഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, ഖിപ്പഞ്ച അഭിസമേന്തി. തേന വുച്ചതി - "സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ"തി. തത്ഥ യേ ദിട്ഠിചരിതാ സത്താ മുദിന്ദ്രിയാ പഠമം തിക്ഖിന്ദ്രിയം ഉപാദായ ദന്ധതരം അഭിസമേന്തി, തേ സുഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, ദന്ധഞ്ച അഭിസമേന്തി. തേന വുച്ചതി - "സുഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ"തി. തത്ഥ തണ്ഹാചരിതാ സത്താ ദുവിധാ തിക്ഖിന്ദ്രിയാ ച മുദിന്ദ്രിയാ ച. തത്ഥ യേ തണ്ഹാചരിതാ സത്താ തിക്ഖിന്ദ്രിയാ, തേ ദുക്ഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, ഖിപ്പഞ്ച അഭിസമേന്തി. തേന വുച്ചതി - "ദുക്ഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ"തി. തത്ഥ യേ തണ്ഹാചരിതാ സത്താ മുദിന്ദ്രിയാ പഠമം തിക്ഖിന്ദ്രിയം ഉപാദായ ദന്ധതരം അഭിസമേന്തി, തേ ദുക്ഖേന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, ദന്ധഞ്ച അഭിസമേന്തി. തേന വുച്ചതി - "ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ"തി. ഇമാ ചതസ്സോ പടിപദായോ അപഞ്ചമാ അഛട്ഠാ. യേ ഹി കേചി നിബ്ബുതാ നിബ്ബായന്തി നിബ്ബായിസ്സന്തി വാ ഇമാഹി ചതൂഹി പടിപദാഹി അനഞ്ഞാഹി, അയം പടിപദാ ചതുക്കമഗ്ഗേന കിലേസേ നിദ്ദിസതി. യാ ചതുക്കമഗ്ഗേന അരിയധമ്മേസു നിദ്ദിസിതബ്ബാ, അയം വുച്ചതി സീഹവിക്കീളിതോ നാമ നയോ.

തത്രിമേ ചത്താരോ ആഹാരാ, ചത്താരോ വിപല്ലാസാ ഉപാദാനാ യോഗാ ഗന്ഥാ ആസവാ ഓഘാ സല്ലാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ അഗതിഗമനാനീതി ഏവം ഇമാനി സബ്ബാനി ദസ പദാനി. അയം സുത്തസ്സ സംസന്ദനാ.

ചത്താരോ ആഹാരാ, തത്ഥ യോ ച കബളീകാരോ ആഹാരോ, യോ ച ഫസ്സോ ആഹാരോ, ഇമേ തണ്ഹാചരിതേന പഹാതബ്ബാ. തത്ഥ യോ ച മനോസഞ്ചേതനാഹാരോ, യോ ച വിഞ്ഞാണാഹാരോ, ഇമേ ദിട്ഠിചരിതേന പഹാതബ്ബാ.

തത്ഥ പഠമോ ആഹാരോ പഠമോ വിപല്ലാസോ, ദുതിയോ ആഹാരോ ദുതിയോ വിപല്ലാസോ, തതിയോ ആഹാരോ തതിയോ വിപല്ലാസോ, ചതുത്ഥോ ആഹാരോ ചതുത്ഥോ വിപല്ലാസോ, ഇമേ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ അപഞ്ചമാ അഛട്ഠാ. ഇദഞ്ച പമാണാ ചത്താരോ ആഹാരാ.

തത്ഥ പഠമേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ കാമേ ഉപാദിയതി, ഇദം കാമുപാദാനം. ദുതിയേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ അനാഗതം ഭവം ഉപാദിയതി, ഇദം സീലബ്ബതുപാദാനം. തതിയേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ വിപരീതദിട്ഠിം ഉപാദിയതി, ഇദം ദിട്ഠുപാദാനം. ചതുത്ഥേ വിപല്ലാസേ ഠിതോ ഖന്ധേ അത്തതോ ഉപാദിയതി, ഇദം അത്തവാദുപാദാനം.

തത്ഥ കാമുപാദാനേ ഠിതോ കാമേ അഭിജ്ഝായ ഗന്ഥതി, അയം അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥോ. സീലബ്ബതുപാദാനേ ഠിതോ ബ്യാപാദം ഗന്ഥതി, അയം ബ്യാപാദകായഗന്ഥോ. ദിട്ഠുപാദാനേ ഠിതോ പരാമാസം ഗന്ഥതി, അയം പരാമാസകായഗന്ഥോ. അത്തവാദുപാദാനേ ഠിതോ പപഞ്ചേന്തോ ഗന്ഥതി, അയം ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥോ.

തസ്സ ഗന്ഥഗന്ഥിതാ കിലേസാ ആസവന്തി. കിം പന വുച്ചതി ആസവന്തീതി? വിപ്പടിസാരാ. യേ വിപ്പടിസാരാ, തേ അനുസയാ. തത്ഥ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥേന കാമാസവോ, ബ്യാപാദകായഗന്ഥേന ഭവാസവോ, പരാമാസകായഗന്ഥേന ദിട്ഠാസവോ, ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥേന അവിജ്ജാസവോ.

തേ ചത്താരോ ആസവാ വേപുല്ലം ഗതാ ഓഘാ ഹോന്തി, തേന വുച്ചന്തി ''ഓഘാ''തി. തത്ഥ കാമാസവോ കാമോഘോ, ഭവാസവോ ഭവോഘോ, അവിജ്ജാസവോ അവിജ്ജോഘോ, ദിട്ഠാസവോ ദിട്ഠോഘോ.

തേ ചത്താരോ ഓഘാ ആസയമനുപവിട്ഠാ അനുസയസഹഗതാ വുച്ചന്തി സല്ലാതി ഹദയമാഹച്ച തിട്ഠന്തി. തത്ഥ കാമോഘോ രാഗസല്ലം, ഭവോഘോ ദോസസല്ലം, അവിജ്ജോഘോ മോഹസല്ലം, ദിട്ഠോഘോ ദിട്ഠിസല്ലം.

ഇമേഹി ചതൂഹി സല്ലേഹി പരിയാദിന്നം വിഞ്ഞാണം ചതൂസു ധമ്മേസു തിട്ഠതി രൂപേ വേദനായ സഞ്ഞായ സങ്ഖാരേസു. ഇമാ ചതസ്സോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ. തത്ഥ രാഗസല്ലേന നന്ദൂപസേചനം രൂപൂപഗം വിഞ്ഞാണം തിട്ഠതി. ദോസസല്ലേന വേദനൂപഗം. മോഹസല്ലേന സഞ്ഞൂപഗം. ദിട്ഠിസല്ലേന നന്ദൂപസേചനം സങ്ഖാരൂപഗം വിഞ്ഞാണം തിട്ഠതി.

ചതൂഹി വിഞ്ഞാണട്ഠിതീഹി ചതുബ്ബിധം അഗതിം ഗച്ഛന്തി ഛന്ദാ ദോസാ ഭയാ മോഹാ. രാഗേന ഛന്ദാ അഗതിം ഗച്ഛതി, ദോസേന ദോസാ അഗതിം ഗച്ഛതി, മോഹേന മോഹാ അഗതിം ഗച്ഛതി, ദിട്ഠിയാ ഭയാ അഗതിം ഗച്ഛതി, ഇതി ഇമാനി ച കമ്മാനി ഇമേ ച കിലേസാ അയം സംസാരഹേതു.

തത്ഥിമാ ചതസ്സോ ദിസാ കബളീകാരോ ആഹാരോ ''അസുഭേ സുഭ''ന്തി വിപല്ലാസോ കാമുപാദാനം കാമയോഗോ അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥോ കാമാസവോ കാമോഘോ രാഗസല്ലം രൂപൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി ഛന്ദാ അഗതിഗമനം, അയം പഠമാ ദിസാ.

ഫസ്സോ ആഹാരോ ''ദുക്ഖേ സുഖ''ന്തി വിപല്ലാസോ സീലബ്ബതുപാദാനം ഭവയോഗോ ബ്യാപാദകായഗന്ഥോ ഭവാസവോ ഭവോഘോ ദോസസല്ലം വേദനൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി ദോസാ അഗതിഗമനം, അയം ദുതിയാ ദിസാ.

മനോസഞ്ചേതനാഹാരോ ''അനത്തനി അത്താ''തി വിപല്ലാസോ ദിട്ഠുപാദാനം ദിട്ഠിയോഗോ പരാമാസകായഗന്ഥോ ദിട്ഠാസവോ ദിട്ഠോഘോ ദിട്ഠിസല്ലം സഞ്ഞൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി ഭയാ അഗതിഗമനം, അയം തതിയാ ദിസാ.

വിഞ്ഞാണാഹാരോ ''അനിച്ചേ നിച്ച''ന്തി വിപല്ലാസോ അത്തവാദുപാദാനം അവിജ്ജായോഗോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോകായഗന്ഥോ അവിജ്ജാസവോ അവിജ്ജോഘോ മോഹസല്ലം സങ്ഖാരൂപഗാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി മോഹാ അഗതിഗമനം, അയം ചതുത്ഥീ ദിസാ. ഇതി ഇമേസം ദസന്നം സുത്താനം പഠമേന പദേന പഠമായ ദിസായ ആലോകനം, ദുതിയേന പദേന ദുതിയായ ദിസായ, തതിയേന പദേന തതിയായ ദിസായ, ചതുത്ഥേന പദേന ചതുത്ഥിയാ ദിസായ ആലോകനം, അയം വുച്ചതി ദിസാ ആലോകനാ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബേ കിലേസാ ചതൂസു പദേസു പക്ഖിപിതബ്ബാ. അയം അകുസലപക്ഖോ.

ചതസ്സോ പടിപദാ, ചത്താരി ഝാനാനി, ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ വിഹാരാ ദിബ്ബോ ബ്രഹ്മാ അരിയോ ആനേഞ്ജോ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ, ചത്താരോ അധിട്ഠാനാ, ചത്താരോ

സമാധയോ ഛന്ദസമാധി വീരിയസമാധി ചിത്തസമാധി വീമംസാസമാധി, ചത്താരോ ധമ്മാ സുഖഭാഗിയാ നാഞ്ഞത്ര ബോജ്ഝങ്ഗാ നാഞ്ഞത്ര തപസാ നാഞ്ഞത്ര ഇന്ദ്രിയസംവരാ നാഞ്ഞത്ര സബ്ബനിസ്സഗ്ഗാ, ചത്താരി അപ്പമാണാനി.

തത്ഥ ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ ഭാവിയമാനാ ബഹുലീകരിയമാനാ പഠമം ഝാനം പരിപൂരേതി, പഠമം ഝാനം പരിപുണ്ണം പഠമം സതിപട്ഠാനം പരിപൂരേതി, പഠമം സതിപട്ഠാനം പരിപുണ്ണം പഠമം വിഹാരം പരിപൂരേതി, പഠമോ വിഹാരോ പരിപുണ്ണോ പഠമം സമ്മപ്പധാനം പരിപൂരേതി, പഠമം സമ്മപ്പധാനം പരിപുണ്ണം പഠമം അച്ഛരിയം അബ്ഭുതം ധമ്മം പരിപൂരേതി, പഠമോ അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോ പരിപുണ്ണോ പഠമം അധിട്ഠാനം പരിപൂരേതി, പഠമം അധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം ഛന്ദസമാധിം പരിപൂരേതി, ഛന്ദസമാധി പരിപുണ്ണോ ഇന്ദ്രിയസംവരം പരിപൂരേതി, ഇന്ദ്രിയസംവരോ പരിപുണ്ണോ പഠമം അപ്പമാണം പരിപൂരേതി. ഏവം യാവ സബ്ബനിസ്സഗ്ഗാ ചതുത്ഥം അപ്പമാണം പരിപൂരേതി.

തത്ഥ പഠമാ ച പടിപദാ പഠമഞ്ച ഝാനം പഠമഞ്ച സതിപട്ഠാനം ദിബ്ബോ ച വിഹാരോ പഠമഞ്ച സമ്മപ്പധാനം പഠമോ ച അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോ സച്ചാധിട്ഠാനഞ്ച ഛന്ദസമാധി ച ഇന്ദ്രിയസംവരോ ച മേത്താ ച അപ്പമാണം. അയം പഠമാ ദിസാ.

ദുതിയാ ച പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ദുതിയഞ്ച ഝാനം ദുതിയഞ്ച സതിപട്ഠാനം ബ്രഹ്മാ ച വിഹാരോ ദുതിയഞ്ച സമ്മപ്പധാനം ദുതിയോ ച അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോ ചാഗാധിട്ഠാനഞ്ച ചിത്തസമാധി ച തപോ ച കരുണാ ച അപ്പമാണം. അയം ദുതിയാ ദിസാ.

തതിയാ ച പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ തതിയഞ്ച ഝാനം തതിയഞ്ച സതിപട്ഠാനം അരിയോ ച വിഹാരോ തതിയഞ്ച സമ്മപ്പധാനം തതിയോ ച അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോ സച്ചാധിട്ഠാനഞ്ച വീരിയസമാധി ച ബോജ്ഝങ്ഗാ ച മുദിതാ ച അപ്പമാണം. അയം തതിയാ ദിസാ.

ചതുത്ഥീ ച പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ചതുത്ഥഞ്ച ഝാനം ചതുത്ഥഞ്ച സതിപട്ഠാനം ആനേഞ്ജോ ച വിഹാരോ ചതുത്ഥഞ്ച സമ്മപ്പധാനം ചതുത്ഥോ ച അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോ ഉപസമാധിട്ഠാനഞ്ച വീമംസാസമാധി ച സബ്ബനിസ്സഗ്ഗോ ച ഉപേക്ഖാ ച അപ്പമാണം. അയം ചതുത്ഥീ ദിസാ. ഇമാസം ചതുന്നം ദിസാനം യാ ആലോകനാ, അയം വുച്ചതി ദിസാലോചനോ നാമ നയോ.

തത്ഥായം യോജനാ - ചത്താരോ ച ആഹാരാ, ചതസ്സോ ച പടിപദാ, ചത്താരോ ച വിപല്ലാസാ, ചത്താരോ ച സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരി ച ഉപാദാനാനി, ചത്താരി ച ഝാനാനി, ചത്താരോ ച യോഗാ, ചത്താരോ ച വിഹാരാ, ചത്താരോ ച ഗന്ഥാ, ചത്താരോ ച സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ച ആസവാ, ചത്താരോ ച അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ, ചത്താരോ ച ഓഘാ, ചത്താരി ച അധിട്ഠാനാനി, ചത്താരി ച സല്ലാനി, ചത്താരോ ച സമാധയോ, ചതസ്സോ ച വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, ചത്താരോ ച സുഖഭാഗിയാ ധമ്മാ, ചത്താരി ച അഗതിഗമനാനി ചത്താരി ച അപ്പമാണാനി. ഇതി കുസലാകുസലാനം പക്ഖപടിപക്ഖവസേന യോജനാ. അയം സീഹവിക്കീളിതേ ദിസാലോചനോ നയോ.

തസ്സ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി പരിയോസാനം, തത്ഥ പഠമായ ദിസായ സോതാപത്തിഫലം പരിയോസാനം, ദുതിയായ സകദാഗാമിഫലം, തതിയായ അനാഗാമിഫലം, ചതുത്ഥിയാ അരഹത്തഫലം പരിയോസാനന്തി.

തത്ഥ കതമോ **തിപുക്ഖലനയോ**? പടിപദാവിഭാഗേന ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു യോ സുഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, അയം **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**. യോ സുഖായ വാ പടിപദായ, ദന്ധാഭിഞ്ഞായ, ദുക്ഖായ വാ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, അയം **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ**. യോ ദുക്ഖായ പടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ നിയ്യാതി, അയം **നേയ്യോ**. ഇതി ചത്താരോ ഹുത്വാ തയോ ഹോന്തി. തത്ഥ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ സമഥപുബ്ബങ്ഗമാ വിപസ്സനാ സപ്പായാ . നേയ്യസ്സ വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമോ സമഥോ, വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ സമഥവിപസ്സനാ യുഗനദ്ധാ. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ മുദുകാ ദേസനാ, നേയ്യസ്സ തിക്ഖാ ദേസനാ, വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ തിക്ഖമുദുകാ ദേസനാ.

ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുസ്സ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ, വിപഞ്ചിതഞ്ഞുസ്സ അധിചിത്തസിക്ഖാ ച അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ ച, നേയ്യസ്സ അധിസീലസിക്ഖാ ച അധിചിത്തസിക്ഖാ ച അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ ച. ഇതി ഇമേസം പുഗ്ഗലാനം ചതൂഹി പടിപദാഹി നിയ്യാനം.

തത്ഥായം സംകിലേസപക്ഖോ, തീണി അകുസലമൂലാനി, തയോ ഫസ്സാ, തിസ്സോ വേദനാ, തയോ ഉപവിചാരാ, തയോ കിലേസാ, തയോ വിതക്കാ, തയോ പരിളാഹാ, തീണി സങ്ഖതലക്ഖണാനി, തിസ്സോ ദുക്ഖതാ.

തീണി അകുസലമൂലാനീതി ലോഭോ അകുസലമൂലം, ദോസോ അകുസലമൂലം, മോഹോ അകുസലമൂലം. **തയോ ഫസ്സാ**തി സുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, ദുക്ഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, അദുക്ഖമസുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ. **തിസ്സോ വേദനാ**തി സുഖാ വേദനാ, ദുക്ഖാ വേദനാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ. **തയോ ഉപവിചാരാ**തി സോമനസ്സൂപവിചാരോ, ദോമനസ്സൂപവിചാരോ, ഉപേക്ഖൂപവിചാരോ. **തയോ കിലേസാ**തി ലോഭോ, ദോസോ, മോഹോ. **തയോ വിതക്കാ**തി കാമവിതക്കോ, ബ്യാപാദവിതക്കോ, വിഹിംസാവിതക്കോ. **തയോ പരിളാഹാ**തി രാഗജോ, ദോസജോ, മോഹജോ. **തീണി സങ്ഖതലക്ഖണാനീ**തി ഉപ്പാദോ, ഠിതി, വയോ. **തിസ്സോ ദുക്ഖതാ**തി ദുക്ഖദുക്ഖതാ, വിപരിണാമദുക്ഖതാ, സങ്ഖാരദുക്ഖതാ.

തത്ഥ ലോഭോ അകുസലമൂലം മനാപികേന ആരമ്മണേന സമുട്ഠഹതി. തദേവ മനാപികാരമ്മണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, സുഖവേദനീയം ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖാ വേദനാ, സുഖം വേദനം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സോമനസ്സൂപവിചാരോ, സോമനസ്സൂപവിചാരം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി രാഗോ, രാഗം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി കാമവിതക്കോ, കാമവിതക്കം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി രാഗജോ പരിളാഹോ, രാഗജം പരിളാഹം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഉപ്പാദോ സങ്ഖതലക്ഖണം, ഉപ്പാദം സങ്ഖതലക്ഖണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി വിപരിണാമദുക്ഖതാ.

ദോസോ അകുസലമൂലം അമനാപികേന ആരമ്മണേന സമുട്ഠഹതി. തദേവ അമനാപികാരമ്മണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദുക്ഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, ദുക്ഖവേദനീയം ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദുക്ഖാ വേദനാ, ദുക്ഖം വേദനം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദോമനസ്സൂപവിചാരോ, ദോമനസ്സൂപവിചാരം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദോസോ, ദോസം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ബ്യാപാദവിതക്കോ, ബ്യാപാദവിതക്കം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദോസജോ പരിളാഹോ, ദോസജം പരിളാഹം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം സങ്ഖതലക്ഖണം, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം സങ്ഖതലക്ഖണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ദുക്ഖദുക്ഖതാ.

മോഹോ അകുസലമൂലം ഉപേക്ഖാഠാനിയം ആരമ്മണേന സമുട്ഠഹതി. തദേവ ഉപേക്ഖാഠാനിയം ആരമ്മണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി അദുക്ഖമസുഖവേദനീയോ ഫസ്സോ, അദുക്ഖമസുഖവേദനീയം ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ,

അദുക്ഖമസുഖം വേദനം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖൂപവിചാരോ, ഉപേക്ഖൂപവിചാരം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി മോഹോ, മോഹം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി വിഹിംസാവിതക്കോ, വിഹിംസാവിതക്കം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി മോഹജോ പരിളാഹോ, മോഹജം പരിളാഹം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി വയോ സങ്ഖതലക്ഖണം, വയം സങ്ഖതലക്ഖണം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സങ്ഖാരദുക്ഖതാ. ഇതി അയം തീഹി ആകാരേഹി കിലേസാനം നിദ്ദേസോ. യോ കോചി അകുസലപക്ഖോ, സബ്ബോ സോ തീസു അകുസലമൂലേസു സമോസരതീതി.

തത്ഥ കതമോ കുസലപക്ഖോ? **തീണി കുസലമൂലാനി** അലോഭോ, അദോസോ, അമോഹോ. **തിസ്സോ പഞ്ഞാ** സുതമയീ, ചിന്താമയീ, ഭാവനാമയീ. **തയോ സമാധീ** സവിതക്കസവിചാരോ, അവിതക്കവിചാരമത്തോ, അവിതക്കഅവിചാരോ. **തിസ്സോ സിക്ഖാ** അധിസീലസിക്ഖാ, അധിചിത്തസിക്ഖാ , അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ. **തീണി നിമിത്താനി** സമഥനിമിത്തം, പഗ്ഗഹനിമിത്തം, ഉപേക്ഖാനിമിത്തം. **തയോ വിതക്കാ** നേക്ഖമ്മവിതക്കോ, അബ്യാപാദവിതക്കോ, അവിഹിംസാവിതക്കോ. **തീണി ഇന്ദ്രിയാനി** അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം, അഞ്ഞിന്ദ്രിയം, അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം. **തയോ ഉപവിചാരാ** നേക്ഖമ്മൂപവിചാരോ, അബ്യാപാദൂപവിചാരോ, അവിഹിംസൂപവിചാരോ **തിസ്സോ എസനാ** കാമേസനാ, ഭവേസനാ, ബ്രഹ്മചരിയേസനാ. **തയോ ഖന്ധാ** സീലക്ഖന്ധോ, സമാധിക്ഖന്ധോ, പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ.

തത്ഥ അലോഭോ കുസലമൂലം സുതമയിപഞ്ഞം പരിപൂരേതി. സുതമയി പഞ്ഞാ പരിപുണ്ണാ സവിതക്കസവിചാരം സമാധിം പരിപൂരേതി, സവിതക്കസവിചാരോ സമാധി പരിപുണ്ണോ അധിസീലസിക്ഖം പരിപൂരേതി, അധിസീലസിക്ഖാ പരിപുണ്ണാ സമഥനിമിത്തം പരിപൂരേതി, സമഥനിമിത്തം പരിപുണ്ണം നേക്ഖമ്മവിതക്കം പരിപൂരേതി, നേക്ഖമ്മവിതക്കോ പരിപുണ്ണോ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം പരിപൂരേതി, അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം പരിപുണ്ണം നേക്ഖമ്മസിതൂപവിചാരം പരിപൂരേതി, നേക്ഖമ്മൂപവിചാരം പരിപുണ്ണോ കാമേസനം പജഹതി. കാമേസനപ്പഹാനം സീലക്ഖന്ധം പരിപൂരേതി.

അദോസോ കുസലമൂലം ചിന്താമയിപഞ്ഞം പരിപൂരേതി, ചിന്താമയിപഞ്ഞാ പരിപുണ്ണാ അവിതക്കവിചാരമത്തം സമാധിം പരിപൂരേതി, അവിതക്കവിചാരമത്തോ സമാധി പരിപുണ്ണോ അധിചിത്തസിക്ഖം പരിപൂരേതി, അധിചിത്തസിക്ഖാ പരിപുണ്ണാ ഉപേക്ഖാനിമിത്തം പരിപൂരേതി, ഉപേക്ഖാനിമിത്തം പരിപുണ്ണം അബ്യാപാദവിതക്കം പരിപൂരേതി, അബ്യാപാദവിതക്കോ പരിപുണ്ണോ അഞ്ഞിന്ദ്രിയം പരിപൂരേതി, അഞ്ഞിന്ദ്രിയം പരിപുണ്ണം അബ്യാപാദൂപവിചാരം പരിപൂരേതി, അബ്യാപാദൂപവിചാരോ പരിപുണ്ണോ ഭവേസനം പജഹതി, ഭവേസനപ്പഹാനം സമാധിക്ഖന്ധം പരിപൂരേതി.

അമോഹോ കുസലമൂലം ഭാവനാമയിപഞ്ഞം പരിപൂരേതി, ഭാവനാമയിപഞ്ഞാ പരിപുണ്ണാ അവിതക്കഅവിചാരം സമാധിം പരിപൂരേതി, അവിതക്കഅവിചാരോ സമാധി പരിപുണ്ണോ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖം പരിപൂരേതി, അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ പരിപുണ്ണാ പഗ്ഗഹനിമിത്തം പരിപൂരേതി, പഗ്ഗഹനിമിത്തം പരിപുണ്ണം അവിഹിംസാവിതക്കം പരിപൂരേതി, അവിഹിംസാവിതക്കോ പരിപുണ്ണോ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം പരിപൂരേതി, അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം പരിപുണ്ണം അവിഹിംസൂപവിചാരം പരിപൂരേതി, അവിഹിംസൂപവിചാരോ പരിപുണ്ണോ ബ്രഹ്മചരിയേസനം പരിപൂരേതി, ബ്രഹ്മചരിയേസനാ പരിപുണ്ണാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധം പരിപൂരേതി.

ഇതി ഇമേ തയോ ധമ്മാ അകുസലപക്ഖികാ കുസലപക്ഖികാ ച തികനിദ്ദേസേഹി നിദ്ദിട്ഠാ തിപുക്ഖലനയസ്സ ദിസാ നാമ. തസ്സ പരിയോസാനം **തയോ വിമോക്ഖാ** അപ്പണിഹിതോ സുഞ്ഞതോ അനിമിത്തോ, അയം തിപുക്ഖലോ നാമ ദുതിയോ നയോ.

തത്ഥ യേ ഇമേ തയോ പുഗ്ഗലാ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ നേയ്യോതി ഇമേസം തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം ദ്വേ പുഗ്ഗലാ സുഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ, സുഖായ പടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ ച നിയ്യന്തി, ദ്വേയേവ പുഗ്ഗലാ ദുക്ഖായ പടിപദായ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞായ, ദുക്ഖായ പടിപദായ ദന്ധാഭിഞ്ഞായ ച നിയ്യന്തി, ഇമേ ചത്താരോ. തേ വിസേസേന ദ്വേ ഹോന്തി ദിട്ഠിചരിതോ ച തണ്ഹാചരിതോ ച. ഇമേ ചത്താരോ ഹുത്വാ തയോ ഹോന്തി, തയോ ഹുത്വാ ദ്വേ ഹോന്തി. ഇമേസം ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം അയം സംകിലേസോ - അവിജ്ജാ ച തണ്ഹാ ച അഹിരീകഞ്ച അനോത്തപ്പഞ്ച അസതി ച അസമ്പജഞ്ഞഞ്ച നീവരണാനി ച സംയോജനാനി ച അജ്ഝോസാനഞ്ച അഭിനിവേസോ ച അഹംകാരോ ച മമംകാരോ ച അസ്സദ്ധിയഞ്ച ദോവചസ്സതാ ച കോസജ്ജഞ്ച അയോനിസോമനസികാരോ ച വിചികിച്ഛാ ച അവിജ്ജാ ച അസദ്ധമ്മസ്സവനഞ്ച അസമാപത്തി ച.

തത്ഥ അവിജ്ജാ ച അഹിരീകഞ്ച അസതി ച നീവരണാനി ച അജ്ഝോസാനഞ്ച അഹംകാരോ ച അസ്സദ്ധിയഞ്ച കോസജ്ജഞ്ച വിചികിച്ഛാ ച അസദ്ധമ്മസ്സവനഞ്ച, അയം ഏകാ ദിസാ.

തണ്ഹാ ച അനോത്തപ്പഞ്ച അസമ്പജഞ്ഞഞ്ച സംയോജനാനി ച അഭിനിവേസോ ച മമംകാരോ ച ദോവചസ്സതാ ച അയോനിസോമനസികാരോ ച അവിജ്ജാ ച അസമാപത്തി ച, അയം ദുതിയാ ദിസാ. ദസന്നം ദുകാനം ദസ പദാനി പഠമാ ദിസാതി കാതബ്ബാനി. സംഖിത്തേന അത്ഥം ഞാപേന്തി പടിപക്ഖേ കണ്ഹപക്ഖസ്സ ദസന്നം ദുകാനം ദസ പദാനി ദുതിയകാനി, അയം ദുതിയാ ദിസാ.

തത്ഥ കതമോ കുസലപക്ഖോ? സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച വിജ്ജാ ച ചരണഞ്ച സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച ഹിരീ ച ഓത്തപ്പഞ്ച അഹംകാരപ്പഹാനഞ്ച മമംകാരപ്പഹാനഞ്ച സമ്മാവായാമോ ച യോനിസോമനസികാരോ ച സമ്മാസതി ച സമ്മാസമാധി ച പഞ്ഞാ ച നിബ്ബിദാ ച സമാപത്തി ച സദ്ധമ്മസ്സവനഞ്ച സോമനസ്സഞ്ച ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി ച.

ദസന്നം ദുകാനം സമഥാദീനി സോമനസ്സപരിയോസാനാനി പഠമാനി ദസ പദാനി പഠമാ ദിസാ, വിപസ്സനാദീനി ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിപരിയോസാനാനി ദുതിയാനി ദസ പദാനി ദുതിയാ ദിസാ. ഇതി അകുസലപക്ഖേ കുസലപക്ഖേ ച നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ചതസ്സോ ദിസാ.

താസു കുസലപക്ഖേ സമഥാദീഹി അകുസലപക്ഖേ തണ്ഹാദയോ പഹാനം ഗച്ഛന്തി, തേസം പഹാനാ രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, കുസലപക്ഖേ വിപസ്സനാദീഹി അകുസലപക്ഖേ അവിജ്ജാദയോ പഹാനം ഗച്ഛന്തി, തേസം പഹാനാ അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി. ഇതി ഇമാ ദ്വേ വിമുത്തിയോ നന്ദിയാവട്ടനയേ പരിയോസാനം.

തത്ഥ തണ്ഹാ അവിജ്ജാ സമഥോ വിപസ്സനാതി ചത്താരി പദാനി, തേസു അട്ഠാരസ മൂലപദാനി സമോസരന്തി. കഥം? സമഥോ ച അലോഭോ ച അദോസോ ച അസുഭസഞ്ഞാ ച ദുക്ഖസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി പഞ്ച പദാനി സമഥം ഭജന്തി, വിപസ്സനാ ച അമോഹോ ച അനിച്ചസഞ്ഞാ ച അനത്തസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി

ചത്താരി പദാനി വിപസ്സനം ഭജന്തി. ഏവം നവ പദാനി കുസലാനി ദ്വീസു പദേസു സമോസരന്തി. തണ്ഹാ ച ലോഭോ ച ദോസോ ച സുഭസഞ്ഞാ ച സുഖസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി പഞ്ച പദാനി തണ്ഹം ഭജന്തി, അവിജ്ജാ ച മോഹോ ച നിച്ചസഞ്ഞാ ച അത്തസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി പദാനി അവിജ്ജം ഭജന്തി. ഏവം നവ പദാനി അകുസലാനി ദ്വീസു പദേസു സമോസരന്തി. ഇതി തിപുക്ഖലോ ച സീഹവിക്കീളിതോ ച നന്ദിയാവട്ടനയം അനുപ്പവിസന്തി.

കഥം തിപുക്ഖലേ നയേ ഇതരേ ദ്വേ നയാ അനുപ്പവിസന്തി? വിപസ്സനാ ച അമോഹോ ച അനിച്ചസഞ്ഞാ ച അനത്തസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി പദാനി അമോഹോ, സമഥോ ച അലോഭോ ച അസുഭസഞ്ഞാ ച ദുക്ഖസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി പദാനി അലോഭോ, അദോസോ അദോസോ ഏവ. ഏവം നവ പദാനി കുസലാനി തീസു പദേസു സമോസരന്തി. തണ്ഹാ ച ലോഭോ ച സുഭസഞ്ഞാ ച സുഖസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി പദാനി ലോഭോ, അവിജ്ജാ ച മോഹോ ച നിച്ചസഞ്ഞാ ച അത്തസഞ്ഞാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി പദാനി മോഹോ, ദോസോ ദോസോ ഏവ. ഏവം നവ പദാനി അകുസലാനി തീസു പദേസു സമോസരന്തി. ഇതി തിപുക്ഖലേ നയേ ഇതരേ ദ്വേ നയാ അനുപ്പവിസന്തി.

കഥം ചതൂസു പദേസു അട്ഠാരസ മൂലപദാനി സമോസരന്തി? തണ്ഹാ ച സുഭസഞ്ഞാ ച, അയം പഠമോ വിപല്ലാസോ. ലോഭോ ച സുഖസഞ്ഞാ ച, അയം ദുതിയോ വിപല്ലാസോ. അവിജ്ജാ ച നിച്ചസഞ്ഞാ ച, അയം തതിയോ വിപല്ലാസോ. മോഹോ ച അത്തസഞ്ഞാ ച, അയം ചതുത്ഥോ വിപല്ലാസോ. ഇതി നവ പദാനി അകുസലാനി ചതൂസു പദേസു സമോസരന്തി. സമഥോ ച അസുഭസഞ്ഞാ ച പഠമം സതിപട്ഠാനം, അലോഭോ ച ദുക്ഖസഞ്ഞാ ച ദുതിയം സതിപട്ഠാനം, വിപസ്സനാ ച അനിച്ചസഞ്ഞാ ച തതിയം സതിപട്ഠാനം, അമോഹോ ച അനത്തസഞ്ഞാ ച ചതുത്ഥം സതിപട്ഠാനം. ഇതി നവ പദാനി കുസലാനി ചതൂസു പദേസു സമോസരന്തി. ഏവം സീഹവിക്കീളിതനയേ ഇതരേ ദ്വേ നയാ അനുപ്പവിസന്തി. തിണ്ണഞ്ഹി നയാനം യാ ഭൂമിയോ ഗോചരോ, സോ ഏകേകം നയം അനുപ്പവിസതി. തസ്മാ ഏകേകസ്സ നയസ്സ അകുസലേ വാ ധമ്മേ വിഞ്ഞാതേ കുസലേ വാ പടിപക്ഖോ അന്വേസിതബ്ബോ. പടിപക്ഖം അന്വേസിത്വാ സോ നയോ നിദ്ദിസിതബ്ബോ. തമ്ഹി നയേ നിദ്ദിട്ഠേ യഥാ ഏകമ്ഹി നയേ ഇതരേസം നയാനം മൂലപദാനി അനുപ്പവിട്ഠാനി, തതോ തതോ നീഹരിത്വാ നിദ്ദിസിതബ്ബാനി. ഏകേകസ്മിഞ്ഹി നയേ അട്ഠാരസ മൂലപദാനി അനുപ്പവിട്ഠാനി.

തഥ ഏകേകസ്മിം ധമ്മേ വിഞ്ഞാതേ സബ്ബേ ധമ്മാ വിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി. ഇമേസം തിണ്ണം നയാനം സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ചത്താരി ഫലാനി പരിയോസാനം പഠമായ ദിസായ പഠമം ഫലം, ദുതിയായ ദിസായ ദുതിയം ഫലം, തതിയായ ദിസായ തതിയം ഫലം, ചതുത്ഥായ ദിസായ ചതുത്ഥം ഫലം പരിയോസാനം.

തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ തയോ വിമോക്ഖാ പരിയോസാനം പഠമായ ദിസായ അപ്പണിഹിതോ, ദുതിയായ സുഞ്ഞതോ, തതിയായ അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ പരിയോസാനം.

നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ദ്വേ വിമുത്തിയോ പരിയോസാനം പഠമായ ദിസായ തണ്ഹാവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി, ദുതിയായ ദിസായ അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തി പരിയോസാനം. ഇമേസു തീസു നയേസു യാ അട്ഠാരസന്നം പദാനം ആലോചനാ, അയം ദിസാലോചനോ നയോ. യാ ആലോകേത്വാ

കുസലപക്ഖേ അകുസലപക്ഖേ ച ''അയം ധമ്മോ ഇമം ധമ്മം ഭജതീ''തി ജാനന്തേന സമ്മാ യോജനാ, അയം **അങ്കുസോ നയോ**തി ഇമേ പഞ്ച നയാ.

നയസമുട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാസനപട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

൯൮. ഏവം സബ്ബഥാ നയസമുട്ഠാനം വിഭജിത്വാ ഇദാനി സാസനപട്ഠാനം വിഭജന്തോ യസ്മാ സങ്ഗഹവാരാദീസു മൂലപദേഹേവ പട്ഠാനം സങ്ഗഹേത്വാ സരൂപതോ ന ദസ്സിതം, തസ്മാ യഥാ മൂലപദേഹി പട്ഠാനം നിദ്ധാരേതബ്ബം, ഏവം പട്ഠാനതോപി മൂലപദാനി നിദ്ധാരേതബ്ബാനീതി ദസ്സനത്ഥം **"അട്ഠാരസ മൂലപദാ കുഹിം ദട്ഠബ്ബാ? സാസനപട്ഠാനേ"**തി ആഹ. മൂലപദസാസനപട്ഠാനാനഞ്ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്ഗഹോ പുബ്ബേ ദസ്സിതോ ഏവാതി. അഥ **സാസനപട്ഠാന**ന്തി കോ വചനത്ഥോ? സാസനസ്സ പട്ഠാനന്തി സാസനപട്ഠാനം , സാസനം ദേസനാ, തസ്സാ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥം പകാരേഹി ഠാനം പവത്തി സാസനപട്ഠാനം. ഇധ പന തസ്സ തഥാഭാവദീപനം "സാസനപട്ഠാന"ന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ സാസനം അധിസീലസിക്ഖാദയോ. തേസം പവത്തനുപായഭാവതോ പതിട്ഠഹന്തി ഏതേഹീതി പട്ഠാനാനി, സംകിലേസാദിധമ്മാ. തേസം പവേദനതോ തദുപചാരേന സുത്താനി പട്ഠാനാനി. തേസം പന സമൂഹഭാവതോ അയം പകരണപ്പദേസോ പട്ഠാനം നാമ.

അപരോ നയോ - കേനട്ഠേന പട്ഠാനം? പട്ഠിതട്ഠേന ഗമനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. "യേ തേ ഗോട്ഠാ പട്ഠിതഗാവോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൭൩) ആഗതട്ഠാനസ്മിഞ്ഹി യേന പട്ഠാനേന തേ "ഗോട്ഠാ പട്ഠിതഗാവോ"തി വുത്താ, തം അത്ഥതോ ഗമനം ഹോതി. ഇതി നാതിവിത്ഥാരിതനയേസു ഹാരനയേസു അനിസ്സങ്ഗഗമനസ്സ ദേസനാഞാണസ്സ സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിഭേദേസു തദുഭയവോമിസ്സകഭേദേസു ച വിത്ഥാരിതനയലാഭതോ നിസ്സങ്ഗവസേന പവത്തഗമനത്താ തേ സംകിലേസഭാഗിയാദയോ ലോകിയാദയോ ച വിസും വിസും വോമിസ്സാ ച അധികരണവസേന പട്ഠാനം നാമ. തേസം പകാസനതോ അയം പകരണപ്പദേസോ പട്ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം.

"സംകിലേസഭാഗിയ"ന്തിആദീസു സംകിലിസ്സതി ഏതേനാതി സംകിലേസോ. സംകിലേസഭാഗേ സംകിലേസകോട്ഠാസേ പവത്തം **സംകിലേസഭാഗിയം**. വാസനാ പുഞ്ഞഭാവനാ, വാസനാഭാഗേ പവത്തം **വാസനാഭാഗിയം,** വാസനം ഭജാപേതീതി വാ വാസനാഭാഗിയം. നിബ്ബിജ്ഝനം ലോഭക്ഖന്ധാദീനം പദാലനം നിബ്ബേധോ. നിബ്ബേധഭാഗേ പവത്തം, നിബ്ബേധം ഭജാപേതീതി വാ **നിബ്ബേധഭാഗിയം**. പരിനിട്ഠിതസിക്ഖാധമ്മാ അസേക്ഖാ, അസേക്ഖഭാവേ പവത്തം, അസേക്ഖേ ഭജാപേതീതി വാ **അസേക്ഖഭാഗിയം**. തേസു യത്ഥ തണ്ഹാദിസംകിലേസോ വിഭത്തോ, ഇദം സംകിലേസഭാഗിയം. യത്ഥ ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വിഭത്തം, ഇദം വാസനാഭാഗിയം. യത്ഥ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ വിഭത്താ, ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയം. യത്ഥ പന അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ വിഭത്താ, ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയം. ഇതരാനി തേസം വോമിസ്സകനയവസേന വുത്താനി.

താനി പന ഛ ദുകാ ചത്താരോ തികാ ഏകം ചതുക്കം അപരമ്പി ഏകം ചതുക്കന്തി ദ്വാദസ ഹോന്തി. തേസു ചത്താരോ ദുകാ ദ്വേ ച തികാ ഉദ്ധടാ, ഇതരേ ന ഉദ്ധടാ, അനുദ്ധരണേ കാരണം നത്ഥി. ഇമിനാ നയേന തേപി ഗഹേതും സക്കാതി പാളിയം സംഖിത്താതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി -

“ഇമാനി ചത്താരി സുത്താനി, സാധാരണാനി കതാനി അട്ഠ ഭവന്തീ”തിആദി. തത്ഥ യസ്മാ കത്ഥചി സുത്തേ തണ്ഹാസംകിലേസോവ നിദ്ദിസീയതി, കത്ഥചി ദിട്ഠിസംകിലേസോവ, കത്ഥചി ദുച്ചരിതസംകിലേസോവ നിദ്ദിസീയതി, തസ്മാ സംകിലേസഭാഗിയം സുത്തം തിധാ വിഭജിത്വാ ഉദ്ദിട്ഠം **“തണ്ഹാസംകിലേസഭാഗിയം സുത്ത”**ന്തിആദിനാ. തഥാ വോദാനം നാമ സംകിലേസേ സതി ഹോതീതി വോദാനഭാഗിയം സുത്തം സംകിലേസവിഭാഗേന തിധാവ ഉദ്ദിട്ഠം **“തണ്ഹാവോദാനഭാഗിയം സുത്ത”**ന്തിആദിനാ. തം പന അത്ഥതോ വാസനാഭാഗിയാദി ഏവ ഹോതി. അയഞ്ച നയോ കേസുചി പോത്ഥകേസു നത്ഥി.

“തത്ഥ സംകിലേസോ തിവിധോ”തിആദി സംകിലേസപടിപക്ഖതോ സമഥാദിനിദ്ധാരണവസേന വാസനാഭാഗിയാദിസുത്താനം വിസയദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. തത്ഥ **യദി ആസത്തി ഉപ്പജ്ജതി ഭവേസൂ**തി ഭവേസു ഛന്ദരാഗം പജഹിതും അസക്കോന്തസ്സ യദി ഭവപത്ഥനാ ഉപ്പജ്ജതി. **ഏവം സായന്തി** ഏവമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അയം സമഥവിപസ്സനാഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഭവതി പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ. **തത്രൂപപത്തിയാ സംവത്തതീ**തി തത്ര തത്ര ഭവേ ഉപപത്തിയാ സംവത്തതി. **ഇമാനി ചത്താരി സുത്താനീ**തി ഇമാനി സംകിലേസഭാഗിയാദീനി ചത്താരി സുത്താനി. **സാധാരണാനി കതാനീ**തി സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച, വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ചാതി ഏവം പദന്തരസംയോജനവസേന മിസ്സിതാനി കതാനി. **അട്ഠ ഭവന്തീ**തി പുരിമാനി ചത്താരി ഇമാനി ചത്താരീതി ഏവം അട്ഠ ഭവന്തി.

താനിയേവ അട്ഠ സുത്താനി സാധാരണാനി കതാനി സോളസ ഭവന്തീതി താനിയേവ യഥാവുത്താനി അട്ഠ സുത്താനി വാസനാഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച, അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച, നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച, അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച, അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച, അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച, നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച നേവസംകിലേസഭാഗിയഞ്ച, നവാസനാഭാഗിയഞ്ച നനിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച ന അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ചാതി ഏവം സാധാരണാനി കതാനി പുരിമാനി അട്ഠ ഇമാനി അട്ഠാതി സോളസ ഭവന്തി. തേസു ചത്താരോ ഏകകാ, ഛ ദുകാ, ചത്താരോ തികാ, ഏകോ ചതുക്കോ, അപരോപി ഏകോ ചതുക്കോതി അയമ്പി വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തഥാപി ദ്വേ ദുകാ, ദ്വേ തികാ, ദ്വേ ചതുക്കാ ച പാളിയം അനാഗതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി ഇമസ്സ പട്ഠാനസ്സ സകലസാസനസങ്ഗഹിതഭാവം വിഭാവേതും **“ഇമേഹി സോളസഹി സുത്തേഹി ഭിന്നേഹി നവവിധം സുത്തം ഭിന്നം ഭവതീ”**തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ഇമേഹി സംകിലേസഭാഗിയാദീഹി സോളസഹി സുത്തേഹി പട്ഠാനനയേന വിഭത്തേഹി സുത്തഗേയ്യാദിനവവിധം പരിയത്തിസാസനസങ്ഖാതം സുത്തം ഭിന്നം സോളസധാ വിഭത്തം ഹോതി. ഇമിനാ സോളസവിധേന പട്ഠാനേന അസങ്ഗഹിതോ പരിയത്തിസാസനസ്സ പദേസോ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. കഥം പന സംകിലേസഭാഗിയാദിഭാവോ

ഗഹേതബ്ബോതി? ആഹ **“ഗാഥായ ഗാഥാ അനുമിനിതബ്ബാ”**തിആദി. തത്ഥ **ഗാഥായ ഗാഥാ അനുമിനിതബ്ബാ**തി അയം ഗാഥാ വിയ ഗാഥാ സംകിലേസഭാഗിയാതി വാ വാസനാഭാഗിയാതി വാ നിബ്ബേധഭാഗിയാതി വാ അസേക്ഖഭാഗിയാതി വാ അനുമിനിതബ്ബാ, അനു അനു മിനിത്വാ തക്കേത്വാ ജാനിതബ്ബോതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച ഗാഥാവേയ്യാകരണവിനിമുത്താ സബ്ബാ പരിയത്തി “സുത്തേനാ”തിപദേന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഇദാനി സംകിലേസഭാഗിയാദീനി സുത്താനി യഥാനിദ്ദിട്ഠാനി ഉദാഹരണവസേന വിഭാവേതും **“തത്ഥ കതമം സംകിലേസഭാഗിയം സുത്ത”**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **“കാമന്ധാ ജാലസഞ്ഛന്നാ”**തി ഗാഥായ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. യഥാ ഇമസ്സ, ഏവം ഇതോ പരാനമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനം ഉത്താനപദാനഞ്ച അത്ഥം ന വണ്ണയിസ്സാമ.

അഗതിഗമനാനീതി കായാദീഹി അയുത്തഗമനാനി, അകത്തബ്ബകരണാനീതി അത്ഥോ. **ഛന്ദാ**തി ഛന്ദഹേതു ഇച്ഛാപച്ചയാ. **അഗതിം ഗച്ഛതീ**തി അഗന്തബ്ബം ഗതിം ഗച്ഛതി, അകത്തബ്ബം കരോതീതി അത്ഥോ. **ധമ്മ**ന്തി സാധൂനം അരിയാനം ധമ്മം. **അതിവത്തതീ**തി അതിമദ്ദിത്വാ വീതിക്കമതി. **നിഹീയതീ**തി ഹായതി. **യസോ**തി കിത്തി ച പരിവാരോ ച.

“മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ”തി ഗാഥായം **മനോ**തി യദിപി കാമാവചരകുസലാദിഭേദം സബ്ബമ്പി ചതുഭൂമകചിത്തം മനോ, ഇമസ്മിം പന ഠാനേ **ചക്ഖുപാലത്ഥേരസ്സ** (ധ॰ പ॰ അ॰ 1.1; ഥേരഗാ॰ അ॰ 2.95) പുരിമജാതിയം വേജ്ജഭൂതസ്സ ഉപ്പന്നവസേന നിയമിയമാനം പടിഘസമ്പയുത്തചിത്തമേവ ലബ്ഭതി. സോ മനോ പുബ്ബങ്ഗമോ ഏതേസന്തി **മനോപുബ്ബങ്ഗമാ,** മനസാ പഠമഗാമിനാ സമന്നാഗതാതി അത്ഥോ. **ധമ്മാ**തി നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന ധമ്മാ, തേ പന വേദനാദയോ തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ. ഏതേ ഹി മനോപുബ്ബങ്ഗമാ. കഥം പനേതേഹി സദ്ധിം ഏകസ്മിം വത്ഥുസ്മിം ഏകസ്മിഞ്ച ആരമ്മണേ ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനോ മനോ പുബ്ബങ്ഗമോ നാമ ഹോതീതി? ഉപ്പാദപച്ചയട്ഠേന. യഥാ ഹി ബഹൂസു ഏകതോ ഗാമഘാതാദികമ്മാനി കരോന്തേസു “കോ ഏതേസം പുബ്ബങ്ഗമോ”തി വുത്തേ യോ തേസം പച്ചയോ ഹോതി, യം യം നിസ്സായ തേ തം കമ്മം കരോന്തി, സോ ദത്തോ വാ മിത്തോ വാ തേസം പുബ്ബങ്ഗമോതി വുച്ചതി, ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം. ഇതി ഉപ്പാദപച്ചയട്ഠേന മനോ പുബ്ബങ്ഗമോ ഏതേസന്തി മനോപുബ്ബങ്ഗമാ. ന ഹി തേ മനേ അനുപ്പജ്ജന്തേ ഉപ്പജ്ജിതും സക്കുണന്തി, മനോ പന ഏകച്ചേസു ചേതസികേസു അനുപ്പജ്ജന്തേസുപി ഉപ്പജ്ജതി ഏവ.

അധിപതിവസേന മനോ സേട്ഠോ ഏതേസന്തി **മനോസേട്ഠാ**. യഥാ ഹി ചോരാദീനം ചോരജേട്ഠകാദയോ അധിപതിനോ സേട്ഠാ, തഥാ തേസമ്പി മനോ സേട്ഠോ. യഥാ പന ദാരുആദീഹി നിപ്ഫന്നാനി ഭണ്ഡാനി ദാരുമയാദീനി നാമ ഹോന്തി, തഥാ ഏതേപി മനതോ നിപ്ഫന്നത്താ **മനോമയാ** നാമ. **പദുട്ഠേനാ**തി അഭിജ്ഝാദീഹി ദോസേഹി പദുട്ഠേന ദൂസിതേന ഭാസതി വാ കരോതി വാ. സോ ഹി ഭാസന്തോ ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതമേവ ഭാസതി, കരോന്തോപി തിവിധം കായദുച്ചരിതമേവ കരോതി, അഭാസന്തോ അകരോന്തോ തേഹി അഭിജ്ഝാദീഹി പദുട്ഠമനതായ തിവിധം മനോദുച്ചരിതം പൂരേതി. ഏവമസ്സ ദസ അകുസലകമ്മപഥാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി. **തതോ നം ദുക്ഖമന്വേതീ**തി തതോ

തിവിധദുച്ചരിതതോ തം പുഗ്ഗലം ദുക്ഖം അന്വേതി ദുച്ചരിതാനുഭാവേന ചതൂസു അപായേസു ദുക്ഖം അനുഗച്ഛതി. യഥാ കിം? **ചക്കംവ വഹതോ പദന്തി**, യഥാ നാമ സകടം വഹതോ ബലീബദ്ദസ്സ പദം പഹരന്തം ചക്കം അനുഗച്ഛതി, ഏവം നം പുഗ്ഗലം ദുക്ഖമനുഗച്ഛതീതി.

"മിദ്ധീ യദാ ഹോതീ"തി ഗാഥായം **മിദ്ധീ**തി ഥിനമിദ്ധാഭിഭൂതോ. **മഹഗ്ഘസോ**തി മഹാഭോജനോ ആഹരഹത്ഥകഅലംസാടകതത്രവട്ടകകാകമാസകഭുത്തവമിതകാനം അഞ്ഞതരോ വിയ. **നിദ്ദായിതാ**തി സുപനസീലോ. **സമ്പരിവത്തസായീ**തി സേയ്യസുഖപസ്സസുഖാനം അനുയുഞ്ജനവസേന സമ്പരിവത്തകസയനസീലോ . **നിവാപപുട്ഠോ**തി കുണ്ഡകാദിനാ സൂകരഭത്തേന പുട്ഠോ. ഘരസൂകരോ ഹി ബാലകാലതോ പട്ഠായ പോസിയമാനോ ഥൂലസരീരകാലേ ഗേഹതോ ബഹി നിക്ഖമിതും അലഭന്തോ ഹേട്ഠാമഞ്ചാദീസു സമ്പരിവത്തിത്വാ സമ്പരിവത്തിത്വാ അസ്സസന്തോ പസ്സസന്തോ സയതേവ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യദാ പുരിസോ മിദ്ധീ ച ഹോതി മഹഗ്ഘസോ ച, നിവാപപുട്ഠോ മഹാവരാഹോ വിയ അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന യാപേതും അസക്കോന്തോ നിദ്ദാസീലോ സംപരിവത്തസായീ, തദാ സോ "അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ"തി തീണി ലക്ഖണാനി മനസി കാതും ന സക്കോതി. തേസം അമനസികാരാ മന്ദപഞ്ഞോ പുനപ്പുനം ഗബ്ഭം ഉപേതി, ഗബ്ഭവാസതോ ന പരിമുച്ചതീതി.

"അയസാവ മല"ന്തി ഗാഥായം **അയസാ**തി അയതോ. **സമുട്ഠിത**ന്തി ജാതം. **തതുട്ഠായാ**തി തതോ ഉട്ഠഹിത്വാ. **അതിധോനചാരിന**ന്തി ധോനാ വുച്ചതി ചത്താരോ പച്ചയേ ഇദമത്ഥിതായ അലമേതേനാതി പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനപഞ്ഞാ, തം അതിക്കമിത്വാ ചരന്തോ അതിധോനചാരീ നാമ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അയതോ മലം സമുട്ഠായ യതോ തം സമുട്ഠിതം, തമേവ ഖാദതി വിനാസേതി, ഏവമേവം ചത്താരോ പച്ചയേ അപ്പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തം അതിധോനചാരിനം സാനി കമ്മാനി അത്തനോ സന്താനേ ഉട്ഠിതത്താ അത്തനോ സന്തകാനേവ താനി കമ്മാനി ദുഗ്ഗതിം നയന്തീതി.

"ചോരോ യഥാ"തി ഗാഥായം **ചോരോ യഥാ സന്ധിമുഖേ ഗഹീതോ**തി യഥാ ചോരോ ഘരസന്ധിം ഛിന്ദിത്വാ ഗേഹം പവിസന്തോ ഘരസന്ധിമുഖേ ഏവ രാജപുരിസേഹി ഗഹിതോ. **സകമ്മുനാ ഹഞ്ഞതി ബജ്ഝതേ ചാ**തി തേന അത്തനാ കതകമ്മേന കസാഭിതാളനാദിനാ ഹഞ്ഞതി ചേവ അദ്ദുബന്ധനാദിനാ ബജ്ഝതി ച. **ഏവം അയം പേച്ച പജാ പരത്ഥാ**തി ഏവമ്പി അയം പാപകാരിനീ പജാ ഇതോ ചവിത്വാ പരലോകേ. **സകമ്മുനാ ഹഞ്ഞതി ബജ്ഝതേ ചാ**തി അത്തനാവ കതേന പാപകമ്മേന നിരയാദീസു നാനപ്പകാരേഹി കമ്മകാരണാദീഹി ഹഞ്ഞതി ചേവ പരിബജ്ഝതി ചാതി.

"സുഖകാമാനീ"തി ഗാഥായം **യോ ദണ്ഡേന വിഹിംസതീ**തി യോ പുഗ്ഗലോ ദണ്ഡേന വാ ലേഡ്ഡുആദീഹി വാ വിബാധതി. **പേച്ച സോ ന ലഭേ സുഖ**ന്തി സോ പുഗ്ഗലോ പരലോകേ മനുസ്സസുഖം വാ ദിബ്ബസുഖം വാ ന ലഭതി, നിബ്ബാനസുഖേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

ഗുന്നം ചേ തരമാനാനന്തി ഗാവീസു മഹോഘം തരന്തീസു. **ജിമ്ഹം ഗച്ഛതി പുങ്ഗവോ**തി യദി യൂഥപതി ഉസഭോ കുടിലം ഗച്ഛതി. **സബ്ബാ താ ജിമ്ഹം**

ഗച്ഛന്തീതി സബ്ബാപി താ ഗാവിയോ കുടിലമേവ ഗച്ഛന്തി. കസ്മാ? **നേത്തേ ജിമ്ഹം ഗതേ സതീ**തി നേത്തരി കുടിലം ഗതേ സതി, നേത്തസ്സ കുടിലം ഗതത്താതി അത്ഥോ. സോ ഹി താസം പച്ചയികോ ഉപദ്ദവഹരോ ച.

"ഏവമേവ"ന്തി ഗാഥായം യഥാ ചേതം, ഏവമേവം യോ മനുസ്സേസു പധാനസമ്മതോ, യദി സോ അധമ്മചാരീ സിയാ. യേ തസ്സ അനുജീവിനോ, സബ്ബേപി അധമ്മികാവ ഹോന്തി. സാമിസമ്പദാ ഹി പകതിസമ്പദം സമ്പാദേതി. യസ്മാ ച ഏതദേവ, തസ്മാ **സബ്ബം രട്ഠം ദുക്ഖം സേതി, രാജാ ചേ ഹോതി അധമ്മികോ. സുകിച്ഛരൂപാ വതാ**തി സുട്ഠു കിച്ഛാപന്നരൂപാ വത. **ഉപധീസൂ**തി കാമഗുണൂപധീസു. **രത്താ**തി രാഗാഭിഭൂതാ. **കടുക**ന്തി ദുക്ഖം.

കുക്കുച്ചജനകേനേവ പത്തവട്ടിപ്പഭവസ്സ ഉപച്ഛിന്നത്താ ഫലുപ്പത്തി കദലിയാ പരാഭവായ ഹോതീതി ആഹ - **"ഫലം വേ കദലിം ഹന്തീ"**തി. തഥാ ഫലപരിയോസാനത്താ ഓസധീനം ''ഫലം വേളും ഫലം നള''ന്തി വുത്തം. വളവായ കുച്ഛിസ്മിം ഗദ്രഭസ്സ ജാതാ അസ്സതരീ നാമ, സാ ഗബ്ഭം ഗണ്ഹിത്വാ കാലേ സമ്പത്തേ വിജായിതും ന സക്കോതി. പാദേഹി ഭൂമിം പഹരന്തീ തിട്ഠതി, അഥസ്സ ചത്താരോ പാദേ ചതൂസു ഖാണുകേസു ബന്ധിത്വാ കുച്ഛിം ഫാലേത്വാ പോതകം നീഹരന്തി, സാ തത്ഥേവ മരതി. തേന വുത്തം - **"ഗബ്ഭോ അസ്സതരിം യഥാ"**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അത്തനോ ഫലം കദലിവേളുനളേപി വിനാസേതി, ഗബ്ഭോ ച അസ്സതരിം, ഏവം അത്തനോ കമ്മഫലഭൂതോ സക്കാരോ അസപ്പുരിസം വിനാസേതീതി.

കോധമക്ഖഗരൂതി കുജ്ഝനലക്ഖണം കോധം, പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണം മക്ഖഞ്ച ഗരും കത്വാ ഉദ്ധം കത്വാ ഉക്ഖിപിത്വാ ചരന്തോ. **സുഖേത്തേ**തി സുഖേത്തേപി. **പൂതിബീജംവാ**തി പൂതിഭാവം ഗതം ബീജം വിയ. ഛകണരസാദിപരിഭാവനസുക്ഖാപനസുഖസയാദീനി അകരണേന ബീജദോസദുട്ഠന്തി അത്ഥോ.

ചേതസാതി അത്തനോ ചിത്തേന. **ചേതോ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ചിത്തം. **പരിച്ചാ**തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ. **ഇരിയതീ**തി പവത്തതി. **യഥാഭത**ന്തി യഥാ കിഞ്ചി ആഹരിത്വാ ഠപിതം.

മാകത്ഥാതി മാ അകത്ഥ. **ന പമുത്യത്ഥീ**തി പമോക്ഖോ നത്ഥി. **ഉപേച്ചാപീ**തി സഞ്ചിച്ചാപി, ബുദ്ധിപുബ്ബേനാപീതി അത്ഥോ.

"അധമ്മേനാ"തി വത്വാപി **"മുസാവാദേനാ"**തി വചനം മുസാവാദസ്സ മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനേവാഹ - ''ഏകം ധമ്മം അതീതസ്സാ''തിആദി (ധ॰ പ॰ ൧൭൬), തഥാ ''ഏവം പരിത്തം ഖോ, രാഹുല, തേസം സാമഞ്ഞം, യേസം നത്ഥി സമ്പജാനമുസാവാദേ ലജ്ജാ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൧൪൮). **തം കഥം നു ഭവിസ്സതീ**തി തം ധനം കേന നു പകാരേന തേസം ഭവിസ്സതി. അധമ്മേന തേസം സമ്ഭതത്താ തേസു നചിരട്ഠിതികം ഹോതീതി അത്ഥോ. **അന്തരായാ സു ഭവിസ്സന്തീ**തി അധമ്മിയവോഹാരാദിതോ രാജന്തരായാദയോ ഭവിസ്സന്തി. **സൂ**തി നിപാതമത്തം. **സമ്ഭതസ്സ വിനസ്സതീ**തി ഇമസ്സ സമ്ഭതം സഞ്ജിതം വിനസ്സതി. **സഗ്ഗ**ന്തി സുഗതിം. സാ ഹി രൂപാദീഹി സോഭനേഹി അഗ്ഗോതി സഗ്ഗോതി അധിപ്പേതാ. **ഏത്താവതാ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാനം അത്ഥാനം ഹാനിയാ. **ഹതാ**തി വിനട്ഠാ.

വിവട്ടതേതി നിവട്ടതി. **ലോഭാ ഖണതി അത്താന**ന്തി ലോഭഹേതു അപുഞ്ഞാനി കരോന്തോ കായവിസമാദിയോഗേന അത്താനം ഖണതി നാമ. **മിത്തേഹി ജീരതീ**തി മിത്തഭാവേഹി ഹായതി.

ചരന്തീതി ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹി അകുസലമേവ കരോന്താ വിചരന്തി. **ബാലാ**തി ഇധലോകത്ഥം പരലോകത്ഥഞ്ച അജാനന്താ ഇധ ബാലാ നാമ. **ദുമ്മേധാ**തി നിപ്പഞ്ഞാ. ന ഹി പഞ്ഞായ ദുട്ഠത്തം നാമ അത്ഥി. **അമിത്തേനേവാ**തി അമിത്തഭൂതേന വിയ വേരിനാ വിയ ഹുത്വാ. **കടുകപ്ഫല**ന്തി തിഖിണഫലം, ദുക്ഖഫലന്തി അത്ഥോ. **ന തം കമ്മം കതം സാധു, യം കത്വാ അനുതപ്പതീ**തി യം കമ്മം നിരയാദീസു നിബ്ബത്തനസമത്ഥം ദുക്ഖുദയം കത്വാ അനുസ്സരിതാനുസ്സരിതക്ഖണേ അനുതപ്പതി അനുസോചതി, തം കതം ന സാധു ന സുന്ദരം ന ഭദ്ദകം. **യസ്സ അസ്സുമുഖോ**തി യസ്സ അസ്സൂഹി തിന്തമുഖോ രോദന്തോ വിപാകം പടിസേവതി അനുഭോതി.

ദുക്കരന്തി വത്തപടിവത്തപൂരണാദിവസേന ആഭിസമാചാരികസീലസ്സ കാതും അസക്കുണേയ്യതായ ദുക്കരം. സമാദാനതോ പട്ഠായ ഖണ്ഡം അകത്വാ വിസേസതോ ആദിബ്രഹ്മചരിയകസ്സ ചരിമകചിത്തം പാപേതബ്ബതായ **ദുത്തിതിക്ഖം,** സീലസംവരാദയോ വാ അപരിക്ഖതേ കത്വാ സമ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യതായ ദുക്കരം. അധിവാസേതബ്ബാനം പന ദുസ്സഹനതോ ഖന്തിസംവരംവസേന ദുത്തിതിക്ഖം. **അബ്യത്തേനാ**തി മന്ദപഞ്ഞേന. **സാമഞ്ഞ**ന്തി സമണഭാവോ. **തത്ഥാ**തി തസ്സ സാമഞ്ഞസ്സ. **സമ്ബാധാ**തി ദുന്നിവത്ഥദുപ്പാരുതമാതുഗാമാദിസമ്മദ്ദാ. **യത്ഥാ**തി സീലസംവരാദീനം പരിബന്ധഭൂതേസു സമ്ബാധസങ്ഖാതേസു വിസഭാഗാരമ്മണാദീസു . അഥ വാ ദുക്കരന്തിപദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും ദുത്തിതിക്ഖന്തി വുത്തം. **ദുത്തിതിക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖമം ദുരധിവാസിയം. **അബ്യത്തേനാ**തി ബാലേന. **സാമഞ്ഞ**ന്തി സമണധമ്മോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യം പണ്ഡിതാ കുലപുത്താ ദസപി വസ്സാനി വീസതിപി...പേ०... സട്ഠിപി വസ്സാനി ദന്തേഭി ദന്തമാധായ ജിവ്ഹായ താലും ആഹച്ച ചേതസാ ചിത്തം അഭിനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഏകാസനം ഏകഭത്തം പടിസേവമാനാ ആപാണകോടികം ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താ സാമഞ്ഞം കരോന്തി, തം ബാലാ അബ്യത്താ കാതും ന സക്കോന്തീതി. **ബഹൂഹി തത്ഥ സമ്ബാധാ**തി തസ്മിം സാമഞ്ഞസങ്ഖാതേ അരിയമഗ്ഗേ ബഹൂ സമ്ബാധാ, മഗ്ഗാധിഗമായ പടിപന്നസ്സ ബഹൂ പരിസ്സയാതി അത്ഥോ.

അപ്പമേയ്യം പമിനന്തോതി അപ്പമേയ്യം ഖീണാസവപുഗ്ഗലം ''ഏത്തകസീലോ അയം ഏത്തകസമാധി ഏത്തകപഞ്ഞോ''തി ഏവം മിനന്തോ. **കോധ വിദ്വാ വികപ്പയേ**തി കോ ഇധ വിദ്വാ മേധാവീ വികപ്പേയ്യ, ഖീണാസവോവ ഖീണാസവം മിനന്തോ വികപ്പേയ്യാതി ദീപേതി. **നിവുതം മഞ്ഞേ**തി യോ പന പുഥുജ്ജനോ മിനേതും ആരഭതി, തം നിവുതം അവകുജ്ജപഞ്ഞം മഞ്ഞാമി. **അകിസ്സവ**ന്തി കിസ്സവാ വുച്ചതി പഞ്ഞാ, നിപ്പഞ്ഞന്തി അത്ഥോ.

കുഠാരീതി അത്തച്ഛേദകട്ഠേന കുഠാരിസദിസീ ഫരുസവാചാ. **ഛിന്ദതീ**തി കുസലമൂലസങ്ഖാതേ മൂലേയേവ നികന്തതി. **വിസം ഹലാഹലം ഇവാ**തി ഹലാഹലസങ്ഖാതം വിസം ഇവ. **ഏവം വിരദ്ധം പാതേതീ**തി വിരദ്ധം അപരദ്ധം ഖലിതപുഗ്ഗലം ഏവം അപായേസു വിനിപാതേതി. **വാചാ ദുബ്ഭാസിതാ യഥാ**തി യഥാ വാചാ അരിയൂപവാദനവസേന ദുബ്ഭാസിതാ.

നിന്ദിയന്തി നിന്ദനീയം. **തം വാ നിന്ദതി യോ പസംസിയോ**തി യോ ഗുണവിസിട്ഠതായ പസംസാരഹോ പുഗ്ഗലോ, തം വാ സോ പാപിച്ഛതാദീനി ആരോപേത്വാ ഗരഹതി. **വിചിനാതീ**തി ഉപചിനാതി. **കലി**ന്തി അപരാധം. **അയം കലീ**തി അയം അപരാധോ. **അക്ഖേസൂ**തി ജൂതകീളനക്ഖേസു. **സബ്ബസ്സാപി സഹാപി അത്തനാ**തി സബ്ബേന അത്തനോ ധനേനാപി അത്തനാപി സദ്ധിം. **സുഗതേസൂ**തി സോഭനഗമനത്താ, സുന്ദരം ഠാനം ഗതത്താ, സമ്മാ ഗതത്താ, സമ്മാ ച ഗദത്താ സുഗതസങ്ഖാതേസു ബുദ്ധാദീസു. **മനം പദോസയേ**തി യോ മനം പദോസേയ്യ, തസ്സ അയം മനോപദോസോ ഏവ മഹത്തരോ കലീതി വുത്തം ഹോതി. കസ്മാ? യസ്മാ **സതം സഹസ്സാനം...പേ॰... പാപക**ന്തി. തത്ഥ **സതം സഹസ്സാന**ന്തി നിരബ്ബുദഗണനായ സതസഹസ്സം. **ഛത്തിംസതീ**തി അപരാനി ഛത്തിംസതി നിരബ്ബുദാനി. **പഞ്ച ചാ**തി അബ്ബുദഗണനായ പഞ്ച ച അബ്ബുദാനി. തസ്മാ വസ്സഗണനായ ഏത്തകോ സോ കാലോ, യം കാലം അരിയഗരഹിവാചം മനഞ്ച പണിധായ പാപകം നിരയം ഉപേതി, തത്ഥ പച്ചതീതി വുത്തം ഹോതി. ഇദഞ്ച സങ്ഖേപേന പദുമനിരയേ ആയുപ്പമാണം, വിത്ഥാരേന പന പരതോ ആഗമിസ്സതി.

ലോഭഗുണേതി "ഗുണോ"തി ബാലേഹി ദിട്ഠത്താ, അനേകക്ഖത്തും പവത്തിതത്താ ച ലോഭോയേവ ലോഭഗുണോ, തസ്മിം ലോഭഗുണേ, തണ്ഹായാതി അത്ഥോ. **അനുയുത്തോ**തി അനു അനു യുത്തോ. **അവദഞ്ഞൂ**തി അവചനഞ്ഞൂ, ബുദ്ധാനമ്പി ഓവാദസ്സ അഗ്ഗഹണതോ. **മച്ഛരീ**തി പഞ്ചവിധമച്ഛരിയേന മച്ഛരീ. **പേസുണിയം അനുയുത്തോ**തി പേസുണിയസ്മിം അനുയുത്തോ അഗ്ഗസാവകാനം ഭേദനേന. കോകാലികഞ്ഹി മീയമാനം ഓവദന്തേന ആയസ്മതാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനേന ഭാസിതാ ഇമാ ഗാഥാതി. **മുഖദുഗ്ഗാ**തി മുഖവിസമ. **വിഭൂതാ**തി വിഗതഭൂത അലികവാദി. **അനരിയാ**തി അസപ്പുരിസ. **ഭൂനഹൂ**തി ഭൂതിഹനക അത്തനോ ബുദ്ധിവിനാസക. **പുരിസന്താ**തി പുരിസാധമ. **കലീ**തി അലക്ഖിപുരിസ. **അവജാതകപുത്താ**തി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അവജാതപുത്ത. **മാ ബഹുഭാണിധ നേരയികോസീ**തി ഇദാനി ബഹുഭാണീ മാ ഹോഹി, നേരയികോ അസി ജാതോ. **രജമാകിരസീ**തി കിലേസരജം അത്തനി പക്ഖിപസി. **സന്തേ**തി സമിതകിലേസേ ഖീണാസവേ. **കിബ്ബിസകാരീ**തി പാപകാരി. **പപത**ന്തി നരകം.

ഇദം സംകിലേസഭാഗിയന്തി ഇദം തണ്ഹാദീനം സഭാവഭേദതോ അവത്ഥാഭേദതോ ച അനേകഭേദകം ദസ്സേതും അനേകേഹി സുത്തപദേഹി ഉദാഹരണവസേന ദസ്സിതം സംകിലേസഭാഗിയം സുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

പസന്നേനാതി കമ്മകമ്മഫലാദീനി സദ്ദഹന്തേന.

ഇദ്ധന്തി ഹത്ഥൂപഗസീസൂപഗാദിഅലങ്കാരേഹി മണികനകാദീഹി ച സമിദ്ധം. **ഫീത**ന്തി തേലമധുഫാണിതാദീഹി ച ധനധഞ്ഞാദീഹി ച വിപുലം. **ആകിണ്ണമനുസ്സ**ന്തി നിരന്തരമനുസ്സം. **സമ്ബാധബ്യൂഹ**ന്തി ബ്യൂഹാ വുച്ചന്തി അനിബ്ബിദ്ധരച്ഛായോ. യേസു പവിട്ഠമഗ്ഗേനേവ നിഗ്ഗച്ഛന്തി, തേ സമ്ബാധാ ബ്യൂഹകാ ഏത്ഥാതി സമ്ബാധബ്യൂഹം. ഇമിനാപി തസ്സ നഗരസ്സ ഘനവാസമേവ ദീപേതി. **ഭന്തേനാ**തി ദമഥം അനുപഗതേന, ഇതോ ചിതോ ച പരിബ്ഭമന്തേന വാ. **അപാപക**ന്തി അലാമകം. **അവേച്ചപ്പസാദേനാ**തി അചലപ്പസാദേന, സച്ചപ്പടിവേധതോ ആഗതേന പസാദേന.

പേച്ച സോ ലഭതേതി യോ ഭൂതേ ദണ്ഡേന ന ഹിംസതി, സോ പുഗ്ഗലോ പരലോകേ മനുസ്സഭൂതോ മനുസ്സസുഖം ദേവഭൂതോ ദിബ്ബസുഖം ഉഭയം അതിക്കന്തോ നിബ്ബാനസുഖം ലഭതീതി അത്ഥോ.

ചാരികം പക്കമിസ്സതീതി ജനപദചാരികം ഗമിസ്സതി. കസ്മാ പന ഭഗവാ ജനപദചാരികം ചരതീതി? സത്തഹി കാരണേഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ജനപദചാരികം ചരന്തി - ദേസന്തരഗതാനം വേനേയ്യാനം വിനയനത്ഥം, തത്ര ഠിതാനം ഉസ്സുക്കസമുപ്പാദനം, ഭാവകാനം ഏകസ്മിം ഠാനേ നിബദ്ധവാസപരിഹരണം അത്തനോ ച തഥ അനാസങ്ഗദസ്സനം, സമ്ബുദ്ധവസിതട്ഠാനതായ ദേസാനം ചേതിയഭാവസമ്പാദനം, ബഹൂനം സത്താനം ദസ്സനൂപസങ്കമനാദീഹി പുഞ്ഞോഘപ്പസവനം, അവുട്ഠിആദിഉപദ്ദവൂപസമനഞ്ചാതി ഇമേഹി സത്തഹി കാരണേഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ജനപദചാരികം ചരന്തീതി വേദിതബ്ബം.

ഇസിദത്തപുരാണാതി ഇസിദത്തോ ച പുരാണോ ച, തേസു ഇസിദത്തോ സകദാഗാമീ. **പുരാണോ സോതാപന്നോ. സാകേതേ**തി ''സാകേതോ''തി ലദ്ധനാമേ അത്തനോ ഭോഗഗാമകേ. **മഗ്ഗേ പുരിസം ഠപേസു**ന്തി തേസം കിര ഗാമദ്വാരേന ഭഗവതോ ഗമനമഗ്ഗോ, തസ്മാ ''സചേ ഭഗവാ അമ്ഹാകം സുത്താനം വാ പമത്താനം വാ ഗച്ഛേയ്യ, അഥ പസ്സിതും ന ലഭേയ്യാമാ''തി മഗ്ഗമജ്ഝേ പുരിസം ഠപേസും. **അനുബന്ധിംസൂ**തി ന ദൂരതോവ, പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധിംസു. ഭഗവാ ഹി സകടമഗ്ഗസ്സ മജ്ഝേ ജങ്ഘമഗ്ഗേന അഗമാസി, ഇതരേ ഉഭോസു പസ്സേസു അനുഗച്ഛന്താ അഗമംസു. **മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മാ**തി ബുദ്ധാ ഹി കേനചി സദ്ധിം ഗച്ഛന്താവ പടിസന്ഥാരം കരോന്തി കേനചി സദ്ധിം ഠിതാ കേനചി സദ്ധിം ദിവസഭാഗമ്പി നിസിന്നാ, തസ്മാ ഭഗവാ ചിന്തേസി - ''ഇമേ മയ്ഹം സാസനേ വല്ലഭാ ആഗതഫലാ, ഇമേഹി സദ്ധിം നിസീദിത്വാ ദിവസഭാഗം പടിസന്ഥാരം കരിസ്സാമീ''തി. മഗ്ഗതോ ഓക്കമിത്വാ യേനഞ്ഞതരം രുക്ഖമൂലം തേനുപസങ്കമി. **പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീ**തി തേ കിര ഛത്തുപാഹനകത്തരദണ്ഡപാദബ്ഭഞ്ജനതേലാനി ചേവ അട്ഠവിധഞ്ച പാനകം സരഭപാദപല്ലങ്കഞ്ച ഗാഹാപേത്വാ ആഗമംസു. അഥ നം പല്ലങ്കം പഞ്ഞപേത്വാ അദംസു. സത്ഥാ തത്ഥ നിസീദി. **ഏകമന്തം നിസീദിംസൂ**തി ''ഛത്തുപാഹനാദീനി ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ദേഥാ''തി വത്വാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ ഏകമന്തം നിസീദിംസു.

സാവത്ഥിയാ കോസലേസു ചാരികം പക്കമിസ്സതീതിആദി സബ്ബം മജ്ഝിമദേസവസേനേവ വുത്തം. കസ്മാ? നിയതാചിണ്ണത്താ. ഭഗവതോ ഹി ചാരികചരണം മജ്ഝിമദേസേയേവ. സചേപി പച്ചന്തദേസേ ഗച്ഛതി, മജ്ഝിമദേസേയേവ അരുണം ഉട്ഠാപേതീതി നിയതാചിണ്ണം, തസ്മാ മജ്ഝിമദേസവസേനേവ വുത്തം. **കാസീസൂ**തി കാസിരട്ഠതോ. തഥാ **മഗധേസൂ**തി മഗധരട്ഠതോ. **ആസന്നേ നോ ഭഗവാ ഭവിസ്സതീ**തി ഏത്ഥ ന കേവലം ആസന്നത്താ ഏവ തേസം സോമനസ്സം ഹോതി, അഥ ഖോ ''ഇദാനി ദാനം ദാതും ഗന്ധമാലാദിപൂജം കാതും ധമ്മം സോതും പഞ്ഹം പുച്ഛിതും ലഭിസ്സാമാ''തി നേസം സോമനസ്സം ഹോതി.

തസ്മാതിഹ ഥപതയോ സമ്ബാധോ ഘരാവാസോതി ഥപതയോ യസ്മാ തുമ്ഹാകം മയി ദൂരീഭൂതേ അനപ്പകം ദോമനസ്സം ആസന്നേ അനപ്പകം സോമനസ്സം ഹോതി, തസ്മാപി വേദിതബ്ബമേതം ''സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ''തി. ഘരാവാസസ്സ ഹി ദോസേന തുമ്ഹാകം ഏവം ഹോതി. സചേ പന

ഘരാവാസം പഹായ പബ്ബജിതാ അസ്സഥ, ഏവം വോ മയാ സദ്ധിംയേവ ഗച്ഛന്താനഞ്ച ആഗച്ഛന്താനഞ്ച തം ന ഭവേയ്യാതി ഇമമത്ഥം ദീപേന്തോ ഏവമാഹ. തത്ഥ സകിഞ്ചനസപലിബോധട്ഠേന സമ്ബാധതാ വേദിതബ്ബാ. മഹാഘരേ വസന്തസ്സാപി ഹി സകിഞ്ചനസപലിബോധട്ഠേന ഘരാവാസോ സമ്ബാധോവ. **രജോപഥോ**തി രാഗാദിരജാനം ആഗമനപഥോ, ആഗമനട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. **അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ**തി പബ്ബജ്ജാ പന അകിഞ്ചനഅപലിബോധട്ഠേന അബ്ഭോകാസോ. ചതുരതനികേപി ഹി ഗബ്ഭേ ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂനം പല്ലങ്കേന പല്ലങ്കം ഘട്ടേത്വാ നിസിന്നാനമ്പി അകിഞ്ചനാപലിബോധട്ഠേന പബ്ബജ്ജാ അബ്ഭോകാസോ നാമ ഹോതി. **അലഞ്ച പന വോ ഥപതയോ അപ്പമാദായാ**തി ഏവം സമ്ബാധഘരാവാസേ വസന്താനം തുമ്ഹാകം അപ്പമാദമേവ കാതും യുത്തന്തി അത്ഥോ.

നാഗാതി ഹത്ഥിനോ. **ഓപവയ്ഹാ**തി രഞ്ഞോ ആരോഹനയോഗ്ഗാ. **ഏകം പുരതോ ഏകം പച്ഛതോ നിസീദാപേമാ**തി തേ കിര ദ്വേപി ജനാ സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതാ ദ്വീസു നാഗേസു താ ഇത്ഥിയോ ഏവം നിസീദാപേത്വാ രഞ്ഞോ നാഗം മജ്ഝേ കത്വാ ഉഭോസു പസ്സേസു ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ ഏവമാഹംസു. **നാഗോപി രക്ഖിതബ്ബോ**തി യഥാ കിഞ്ചി വിസേസിതം ന കരോതി, ഏവം രക്ഖിതബ്ബോ ഹോതി. **താപി ഭഗിനിയോ**തി യഥാ പമാദം നാപജ്ജന്തി, ഏവം രക്ഖിതബ്ബാ ഹോന്തി. **അത്താപീ**തി സിതകഥിതവിക്ഖേപിതാദീനി അകരോന്തേഹി അത്താപി രക്ഖിതബ്ബോ ഹോതി . ഏവം കരോന്തോ ഹി "സാമിദുബ്ഭകോ ഏസോ"തി നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ ഹോതി.

തസ്മാതിഹ ഥപതയോതി യസ്മാ തുമ്ഹേ രാജാ നിച്ചം രാജഭണ്ഡം പടിച്ഛാപേതി, തസ്മാപി സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ രജോപഥോ. യസ്മാ പന പംസുകൂലികം ഭിക്ഖും ഏവം പടിച്ഛാപേന്തോ നത്ഥി, തസ്മാ അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ, ഏവം സബ്ബത്ഥാപി. അലഞ്ച ഖോ ഥപതയോ അപ്പമാദായ, അപ്പമാദമേവ കരോഥാതി ദസ്സേതി.

മുത്തചാഗോതി വിസ്സട്ഠചാഗോ. **പയതപാണീ**തി ആഗതാഗതാനം ദാനത്ഥായ ധോതഹത്ഥോ. **വോസഗ്ഗരതോ**തി വോസഗ്ഗസങ്ഖാതേ ചാഗേ രതോ. **യാചയോഗോ**തി യാചിതബ്ബയുത്തോ. "യാജയോഗോ"തിപി പാഠോ, ദാനയുത്തോതി അത്ഥോ. **ദാനസംവിഭാഗരതോ**തി ഏതേന അപ്പമത്തകമ്പി കിഞ്ചി ലഭിത്വാ തതോപി സംവിഭാഗേ രതോ. **അപ്പടിവിഭത്ത**ന്തി "ഇദം അമ്ഹാകം ഭവിസ്സതി, ഇദം അയ്യാന"ന്തി ഏവം അകതവിഭാഗം, സബ്ബം ദാതബ്ബമേവ ഹുത്വാ ഠിതന്തി അത്ഥോ. **ഇമേഹി ഖോ ഥപതയോ ചതൂഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ അരിയസാവകോ സോതാപന്നോ ഹോതീ**തി സോതാപന്നോ ഇമേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏതേന സോതാപന്നേന ഇമേസം ചതുന്നം ധമ്മാനം ഏകന്തതോ ലബ്ഭമാനതം ദസ്സേതി.

ഏവം തേസം ഥപതീനം ഇമേഹി ചതൂഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതം പരിയായേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നിപ്പരിയായേന തം ദസ്സേതും **"തുമ്ഹേ ഖോ ഥപതയോ"**തിആദി വുത്തം.

സഹസ്സം കപ്പകോടിയോതി സഹസ്സം അത്തഭാവാ അഹേസുന്തി അത്ഥോ. "അസീതി കപ്പകോടിയോ"തിപി പാഠോ, അസീതിആയുകപ്പകോടിയോ

അഹേസുന്തി അത്ഥോ. കഥ പന തേ അഹേസുന്തി? ആഹ **“ദേവേ ചേവ മനുസ്സേ ചാ”**തി, ദേവേസു ചേവ മനുസ്സേസു ചാതി അത്ഥോ. **സംവിരുള്ഹമ്ഹീ**തി സമന്തതോ പല്ലവഗ്ഗഹണേന വിരുള്ഹേ. **അലഭിംഹ**ന്തി അലഭിം അഹം. **അജ്ജ തിംസം തതോ കപ്പാ**തി തതോ കപ്പതോ അജ്ജ സമ്പതി അയം കപ്പോ തിംസതിമോ. **തസ്സാ സഞ്ഞായ വാസനാ**തി തസ്സ ബുദ്ധഗതായ സഞ്ഞായ വാസനതോ.

തണ്ഹാനിഘാതകോതി തണ്ഹായ സമുച്ഛേദകോ. **വടംസകോ**തി പുപ്ഫമയകണ്ണികോ. **സബ്ബപുപ്ഫേഹിലങ്കതോ**തി നാനാപുപ്ഫേഹി അലങ്കതോ. **ലപനന്തരാ**തി ഉത്തരാധരോട്ഠാനം അന്തരതോ. **ഓക്കാ**തി പഭാ. **മുദ്ധനന്തരധായഥാ**തി മുദ്ധനി അന്തരധായഥ. **കങ്ഖം വിതരാ**തി വിമതിം വിനോദേഹി. **യസ്സ തം സബ്ബധമ്മേസു , സദാ ഞാണം പവത്തതീ**തി തന്തി നിപാതമത്തം. യസ്സ സബ്ബധമ്മേസു ആകങ്ഖപ്പടിബദ്ധത്താ സദാ ഞാണം പവത്തതി. സോ സബ്ബഞ്ഞൂ ഭഗവാ **ഥേരം ആനന്ദം ഏതദബ്രവീ**തി സമ്ബന്ധോ. **രാജാ രട്ഠേ ഭവിസ്സതീ**തി സബ്ബസ്മിം രട്ഠേ രാജാ ഭവിസ്സതി. **ചരിമ**ന്തി ചരിമഭവം. **സച്ഛികത്വാ**തി പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ധമ്മത**ന്തി ചതുസച്ചധമ്മം, പച്ചേകബോധിം വാ.

സുവണ്ണച്ഛദനം നാവന്തി ഉഭോസു പസ്സേസു സുവണ്ണാലങ്കാരേഹി പടിമണ്ഡിതവസേന ഛാദിതം സുവണ്ണനാവം. **പഞ്ഹം പുട്ഠാ വിയാകാസി, സക്കസ്സ ഇതി മേ സുത**ന്തി യഥാ സാ ദേവതാ പഞ്ഹം പുട്ഠാ സക്കസ്സ ബ്യാകാസി, ഏവം മയാപി സുതന്തി ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ അത്തനാ യഥാസുതം തം ഭഗവതോ വദതി.

പംസുഥൂപേസൂതി സരീരധാതും അബ്ഭന്തരേ ഠപേത്വാ പംസൂഹി കതഥൂപേസു. ഏവഞ്ഹി തേ ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സകതാ നാമ ഹോന്തി, തേനേവാഹ - **“ഉദ്ദിസ്സകതേസു ദസബലധരാന”**ന്തി.

ദേവപുത്തസരീരവണ്ണാതി ദേവപുത്തസരീരസദിസവണ്ണാ. **സുഭഗസണ്ഠിതീ**തി സോഭഗ്ഗയുത്തസണ്ഠാനാ. **ഉളാരം വത തം ആസീ**തി തം മയാ കതം പുഞ്ഞം ഉളാരം വത അഹോസി. **യാഹ**ന്തി യാ അഹം. **സതസഹസ്സം കപ്പേ, മുദിതോ ഥൂപം അപൂജേസീ**തി ഥൂപം പൂജേത്വാ സതസഹസ്സം ആയുകപ്പേ അഹം മുദിതോതി അത്ഥോ. **അനാഗന്തുന വിനിപാത**ന്തി അപായുപപത്തിം അനുപഗന്ത്വാ. **യം ചക്ഖു**ന്തി യം പഞ്ഞാചക്ഖും. **പണിഹിത**ന്തി ഠപിതം. **വിമുത്തചിത്തമ്ഹീ**തി വിമുത്തചിത്തോ അമ്ഹി. **വിധൂതലതോ**തി വിധൂതതണ്ഹാലതോ, സമുച്ഛിന്നതണ്ഹോതി അത്ഥോ.

സാമാകപത്ഥോദനമത്തന്തി സാമാകതിണാനം നാളികോദനമത്തം. **അഖിലേ**തി പഞ്ചന്നം ചേതോഖിലാനം അഭാവേന അഖിലേ. **തസ്മിഞ്ച ഓകപ്പയി ധമ്മമുത്തമ**ന്തി തസ്മിം പച്ചേകബുദ്ധേ ഉത്തമധമ്മം പച്ചേകബോധിം “ഉത്തമധമ്മേന നാമ ഇമസ്മിം ഭവിതബ്ബ”ന്തി സദ്ദഹിം. **“തസ്മിഞ്ച ധമ്മേ പണിധേസിം മാനസ”**ന്തി ഇമിനാ പടിലദ്ധധമ്മം അഹമ്പി സച്ഛികരേയ്യന്തി ചിത്തം പണിദഹിം. **ഭവേ കുദാസുപി ച മാ അപേക്ഖവാ**തി കത്ഥചി ഭവേ അപേക്ഖവാ മാ ഭവേയ്യന്തി ച പണിധേസിം മാനസന്തി സമ്ബന്ധോ.

കുരൂസൂതി ഉത്തരകുരൂസു. **ദീഘായുകേസൂ**തി തേസം വസ്സസഹസ്സായുകതായ വുത്തം. **അമമേസൂ**തി അപരിഗ്ഗഹേസു. **പാണീസൂ**തി

സത്തേസു. **അഹീനഗാമീസൂ**തി യഥാലദ്ധസമ്പത്തീഹി യാവതായുകം അപരിഹീനസഭാവേസു . **തിദസോപപജ്ജഥാ**തി താവതിംസോ ഹുത്വാ ഉപപജ്ജിം, തിദസേ വാ താവതിംസഭവനേ ഉപപജ്ജിം. **വിസിട്ഠകായൂപഗതോ**തി വിസിട്ഠകായേസു നാനാവണ്ണകായേസു ഉപഗതോ. **യസസ്സിസൂ**തി പരിവാരവന്തേസു. **ഹിതാഹിതാസിഹീ**തി കുസലാകുസലേ വീതിവത്തീഹി. **പച്ചക്ഖം ഖിമ**ന്തി പച്ചക്ഖം ഖോ ഇമം വചനന്തി അധിപ്പായോ.

സകാസീതി സോ അകാസി. **ബലിമാഭിഹാരീ**തി പൂജാബലിം അഭിഹരി. **പതിതസ്സ ഏക**ന്തി തസ്സ ഹത്ഥതോ ഏകപുപ്ഫം പതിതം.

ഉപരിട്ഠന്തി ഉപരി വേഹാസേ ഠിതം. **അരിട്ഠ**ന്തി അരിട്ഠം നാമ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധം. **അജ്ഝത്തഞ്ച ബഹിദ്ധാ ചാ**തി അജ്ഝത്തവിസയാ ച ബഹിദ്ധവിസയാ ച. **യേ മേ വിജ്ജിംസൂ**തി യേ മേ പുബ്ബേ വിജ്ജമാനാ അഹേസും. **ജാതിമരണസംസാരോ, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ**തി പുനപ്പുനം ജായനമീയനഭൂതോ സംസാരോ പുനബ്ഭവോതി ച വുച്ചതി, സോ ച ദാനി നത്ഥീതി അത്ഥോ.

ഇദം വാസനാഭാഗിയം സുത്തന്തി ഇദം വാസനാഭാഗപുഞ്ഞവിഭാവനാനം നാനാസുത്തപദാനം ഉദാഹരണവസേന ദസ്സിതം വാസനാഭാഗിയം സുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

“ഉദ്ധം അധോ…പേ॰… അപുനബ്ഭവായാ”തി ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയം സുത്തന്തി വുത്തം ഓഘതരണസ്സ അരിയമഗ്ഗകിച്ചത്താ. **ന ചേതനാ കരണീയാ**തി ന ചിത്തം ഉപ്പാദേതബ്ബം. **ധമ്മതാ**തി ധമ്മസഭാവോ.

യദാ ഹവേതി യസ്മിം ഹവേ കാലേ. **പാതുഭവന്തീ**തി ഉപ്പജ്ജന്തി. **ധമ്മാ**തി അനുലോമപച്ചയാകാരപടിവേധസാധകാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ. **പാതുഭവന്തീ**തി വാ പകാസേന്തി, അഭിസമയവസേന പാകടാ ഹോന്തി. **ധമ്മാ**തി ചതുഅരിയസച്ചധമ്മാ. ആതാപോ വുച്ചതി കിലേസസന്താപനട്ഠേന വീരിയം. **ആതാപിനോ**തി സമ്മപ്പധാനവീരിയവതോ. **ഝായതോ**തി ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണേന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണേന ച ഝാനേന ഝായന്തസ്സ. **ബ്രാഹ്മണസ്സാ**തി ബാഹിതപാപസ്സ ഖീണാസവസ്സ. **അഥസ്സ കങ്ഖാ വപയന്തി സബ്ബാ**തി അഥസ്സ ഏവം പാതുഭൂതധമ്മസ്സ യാ താ “കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഫുസതീതി? നോ കല്ലോ പഞ്ഹോതി ഭഗവാ അവോചാ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൧൨) നയേന “കതമം നു ഖോ, ഭന്തേ, ജരാമരണം, കസ്സ പനിദം ജരാമരണന്തി? നോ കല്ലോ പഞ്ഹോതി ഭഗവാ അവോചാ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൩൫) ച നയേന പച്ചയാകാരകങ്ഖാ വുത്താ. യാ ച പച്ചയാകാരസ്സേവ അപ്പടിവിദ്ധത്താ “അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന”ന്തിആദികാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) സോളസകങ്ഖാ “ബുദ്ധേ കങ്ഖതി ധമ്മേ കങ്ഖതീ”തിആദികാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮) അട്ഠ ച കങ്ഖാ ആഗതാ, താ സബ്ബാ വപയന്തി അപഗച്ഛന്തി നിരുജ്ഝന്തി, കസ്മാ? **യതോ പജാനാതി സഹേതുധമ്മം,** യസ്മാ അവിജ്ജാദികേന ഹേതുനാ സഹേതുകം ഇമം സങ്ഖാരാദിം കേവലം ദുക്ഖക്ഖന്ധധമ്മം പജാനാതി അഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝതി.

യതോ ഖയം പച്ചയാനം അവേദീഹി യസ്മാ പച്ചയാനം ഖയസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം അവേദി അഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝി, തസ്മാ യദാസ്സ ആതാപിനോ ഝായതോ ബ്രാഹ്മണസ്സ വുത്തപ്പകാരാ ധമ്മാ പാതുഭവന്തി. അഥസ്സ യാ നിബ്ബാനസ്സ അവിദിതത്താ കങ്ഖാ ഉപ്പജ്ജെയ്യും, സബ്ബാപി താ കങ്ഖാ വപയന്തീതി.

ആരഞ്ഞന്തി ആരഞ്ഞകം. **അഞ്ഞാതുഞ്ഛേന യാപേന്തന്തി** കുലേസു അഞ്ഞാതോ നിച്ചനവോയേവ ഹുത്വാ ഉഞ്ഛേന പിണ്ഡചരിയായ യാപേന്തം. അഥ വാ അഭിലക്ഖിതേസു ഇസ്സരജനഗേഹേസു കടുകഭണ്ഡസമ്ഭാരം സുഗന്ധഭോജനം പരിയേസന്തസ്സ ഉഞ്ഛനം ഞാതുഞ്ഛനം നാമ, ഘരപടിപാടിയാ പന ദ്വാരേ ഠിതേന ലദ്ധമിസ്സകഭോജനം അഞ്ഞാതുഞ്ഛനം നാമ. ഇദം ഇധ അധിപ്പേതം. തേന യാപേന്തം. **കാമേസു അനപേക്ഖിനന്തി** വത്ഥുകാമകിലേസകാമേസു നിരപേക്ഖം.

ഛേത്വാതി വധിത്വാ. **സുഖം സേതീതി** കോധപരിളാഹേന അപരിദയ്ഹമാനത്താ സുഖം സയതി. **ന സോചതീതി** കോധവിനാസേന വിനട്ഠദോമനസ്സത്താ ന സോചതി. **വിസമൂലസ്സാതി** ദുക്ഖവിപാകസ്സ. **മധുരഗ്ഗസ്സാതി** യം അക്കുട്ഠസ്സ പച്ചക്കോസിത്വാ പഹടസ്സ പടിപ്പഹരിത്വാ സുഖം ഉപ്പജ്ജതി, തം സന്ധായ സോ "മധുരഗ്ഗോ"തി വുത്തോ. ഇമസ്മിഞ്ഹി ഠാനേ പരിയോസാനം "അഗ്ഗ"ന്തി വുത്തം. **അരിയാതി** ബുദ്ധാദയോ.

ഹനേതി ഹനേയ്യ. **ഉപ്പതിതന്തി** അസമുഗ്ഘാടിതം അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നവസേന സമുദാചാരുപ്പന്നവസേന സമുദാചരന്തം. **വിനോദയേതി** അത്തനോ സന്താനതോ നീഹരേയ്യ.

സത്തിയാതി ദേസനാസീസമേതം, ഏകതോധാരാദിനാ സത്ഥേനാതി അത്ഥോ. **ഓമട്ഠോതി** പഹടോ. ചത്താരോ ഹി പഹാരാ ഓമട്ഠോ ഉമ്മട്ഠോ മട്ഠോ വിമട്ഠോതി. തത്ഥ ഉപരി ഠത്വാ അധോമുഖം ദിന്നപ്പഹാരോ **ഓമട്ഠോ** നാമ, അധോ ഠത്വാ ഉദ്ധം മുഖം ദിന്നപ്പഹാരോ **ഉമ്മട്ഠോ** നാമ, അഗ്ഗളസൂചി വിയ വിനിവിജ്ഝിത്വാ കതോ **മട്ഠോ** നാമ, സേസോ സബ്ബോപി **വിമട്ഠോ** നാമ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ഓമട്ഠോ ഗഹിതോ. സോ ഹി സബ്ബദാരുണോ ദുരുദ്ധരണസല്ലോ ദുത്തികിച്ഛോ അന്തോദോസോ അന്തോപുബ്ബലോഹിതോ ച ഹോതി. പുബ്ബലോഹിതം അനിക്ഖമിത്വാ വണമുഖം പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി. പുബ്ബലോഹിതം നീഹരിതുകാമേഹി മഞ്ചേന സദ്ധിം ബന്ധിത്വാ അധോസിരോ കാതബ്ബോ ഹോതി, മരണം വാ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം പാപുണാതി. **പരിബ്ബജേതി** വിഹരേയ്യ.

ഇമായ ഗാഥായ കിം കഥിതം? യഥാ സത്തിയാ ഓമട്ഠപുരിസോ സല്ലുബ്ബാഹനവണതികിച്ഛനാനം അത്ഥായ വീരിയം ആരഭതി പയോഗം കരോതി പരക്കമതി. യഥാ ച ദയ്ഹമാനേ മത്ഥകേ ആദിത്തസിരോ തസ്സ നിബ്ബാപനത്ഥായ വീരിയം ആരഭതി പയോഗം കരോതി പരക്കമതി, ഏവമേവം ഭിക്ഖു കാമരാഗപ്പഹാനായ സതോ അപ്പമത്തോ ഹുത്വാ വിഹരേയ്യ ഭഗവാതി കഥേസി.

ഏവം ദേവതായ കഥിതേ അഥ ഭഗവാ ചിന്തേസി - "ഇമായ ദേവതായ ഉപമാ ദള്ഹം കത്വാ ആനീതാ, അത്ഥം പന പരിത്തകം ഗഹേത്വാ ഠിതാ.

പുനപ്പുനം കഥേന്തീപി ഹി ഏസാ കാമരാഗസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനമേവ കഥേയ്യ, യാവ ച കാമരാഗോ മഗ്ഗേന ന സമുഗ്ഘാടിയ്യതി, താവ അനുബന്ധോവ ഹോതീ"തി തമേവ ഉപമം ഗഹേത്വാ പഠമമഗ്ഗവസേന ദേവതായ വിനിവട്ടേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"സത്തിയാ വിയ ഓമട്ഠോ"**തി ദുതിയഗാഥമാഹ. തസ്സത്ഥോ പുരിമനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

ലോകാമിസന്തി കാമഗുണേ. **സന്തിപേക്ഖോ**തി സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമം നിബ്ബാനം അപേക്ഖമാനോ. **പഞ്ഞവാ**തി പഞ്ഞവന്തോ. **പഹിതത്തോ**തി നിബ്ബാനം പതിപേസിതചിത്തോ. **വിരതോ കാമസഞ്ഞായാ**തി യായ കായചി സബ്ബതോ കാമസഞ്ഞായ ചതുത്ഥമഗ്ഗസമ്പയുത്തായ സമുച്ഛേദവിരതിയാ വിരതോ. "വിരത്തോ"തിപി പാഠോ. കാമസഞ്ഞായാതി പന ഭുമ്മവചനം ഹോതി. **സഗാഥാവഗ്ഗേ** (സം॰ നി॰ ൧.൯൬) "കാമസഞ്ഞാസൂ"തി പാഠോ. ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി ദസന്നമ്പി സംയോജനാനം അതീതത്താ **സബ്ബസംയോജനാതീതോ**. ചതുത്ഥമഗ്ഗേനേവ വാ ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാതീതോ തത്ര തത്രാഭിനന്ദനതോ നന്ദിസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ തിണ്ണഞ്ച ഭവാനം പരിക്ഖീണത്താ **നന്ദിഭവപരിക്ഖീണോ**. സോ താദിസോ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു **ഗമ്ഭീരേ** സംസാരണ്ണവേ **ന സീദതി**.

സദ്ദഹാനോതി യേന പുബ്ബഭാഗേ കായസുചരിതാദിഭേദേന, അപരഭാഗേ ച സത്തത്തിംസബോധിപക്ഖിയഭേദേന ധമ്മേന അരഹന്തോ ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധബുദ്ധസാവകാ നിബ്ബാനം പത്താ. തം സദ്ദഹാനോ അരഹതം ധമ്മം നിബ്ബാനപ്പത്തിയാ ലോകിയലോകുത്തരപഞ്ഞം ലഭതി, തഞ്ച ഖോ ന സദ്ധാമത്തകേനേവ. യസ്മാ പന സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി, ഉപസങ്കമന്തോ പയിരുപാസതി, പയിരുപാസന്തോ സോതം ഓദഹതി, ഓദഹിതസോതോ ധമ്മം സുണാതി, തസ്മാ ഉപസങ്കമനതോ പട്ഠായ യാവ ധമ്മസ്സവനേന **സുസ്സൂസം ലഭതേ പഞ്ഞം**.

കിം വുത്തം ഹോതി? തം ധമ്മം സദ്ദഹിത്വാപി ആചരിയുപജ്ഝായേ കാലേന കാലം ഉപസങ്കമിത്വാപി വത്തകരണേന പയിരുപാസിത്വാ യദാ പയിരുപാസനായ ആരാധിതചിത്താ കിഞ്ചി വത്തുകാമാ ഹോന്തി. അഥ അധിഗതായ സോതുകാമതായ സോതം ഓദഹിത്വാ സുണന്തോ ലഭതീതി ഏവം സുസ്സൂസമ്പി ച സതിഅവിപ്പവാസേന അപ്പമത്തോ സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതഞ്ഞുതായ വിചക്ഖണോ ഏവ ലഭതി, ന ഇതരോ. തേനാഹ - **"അപ്പമത്തോ വിചക്ഖണോ"**തി.

പതിരൂപകാരീതി ദേസകാലാദീനി അഹാപേത്വാ ലോകിയസ്സ ലോകുത്തരസ്സ ധമ്മസ്സ പതിരൂപം അധിഗമൂപായം കരോതീതി പതിരൂപകാരീ. **ധുരവാ**തി ചേതസികവീരിയവസേന അനിക്ഖിത്തധുരോ. **ഉട്ഠാതാ**തി കായികവീരിയവസേന ഉട്ഠാനസമ്പന്നോ അസിഥിലപരക്കമോ. **വിന്ദതേ ധന**ന്തി ലോകിയലോകുത്തരധനം അധിഗച്ഛതി. **സച്ചേനാ**തി വചീസച്ചേന പരമത്ഥസച്ചേന ച. ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധഅരിയസാവകാ നിബ്ബുതിം പാപുണന്താ കിത്തിമ്പി പാപുണന്തിയേവ. **ദദ**ന്തി പരേസം യം കിഞ്ചി ഇച്ഛിതം പത്ഥിതം ദേന്തോ **മിത്താനി ഗന്ഥതി** സമ്പാദേതി കരോതീതി അത്ഥോ. ദുദ്ദദം വാ ദദന്തോ ഗന്ഥതി, ദാനമുഖേന ചത്താരിപി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേഹി മിത്താനി കരോന്തി. **അസ്മാ ലോകാ പരം ലോകം, സ വേ പേച്ച ന സോചതീ**തി

യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഇമേ സദ്ധാദയോ ധമ്മാ വിജ്ജന്തി, സോ ഇമസ്മാ ലോകാ പരം ലോകം ഗന്ത്വാ ന സോചതി, സോകകാരണം തസ്സ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

> ''യസ്സേതേ ചതുരോ ധമ്മാ, സദ്ധസ്സ ഘരമേസിനോ;
> സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ, സ വേ പേച്ച ന സോചതീ''തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൯൦) -

ഗാഥം അവസേസം കത്വാ ഉദാഹടം. **ആളവകസുത്തേ** ഹി ഇമാ ഗാഥാ ആളവകേന ''കഥം സു ലഭതേ പഞ്ഞ''ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൭) പുട്ഠേന ഭഗവതാ ഭാസിതാതി.

യേന കേനചി വണ്ണേനാതി യേന കേനചി കാരണേന, പകാരേന വാ. **സംവാസോ**തി ഏകസ്മിം ഠാനേ സഹവാസോ സമാഗമോ. **തന്തി** തഥാ സമാഗതം അനുകമ്പിതബ്ബം പുരിസം. **മനസാ ചേ പസന്നേനാ**തി കരുണാസമുസ്സാഹിതേന പസാദേന പസന്നേന മനസാ. **ന തേന ഹോതി സംയുത്തോ**തി തേന യഥാവുത്തേന അനുസാസനേന കാമച്ഛന്ദാദീനം സംയോജനവസേന സംയുത്തോ നാമ ന ഹോതി. **യാനുകമ്പാ അനുദ്ദയാ**തി യാ അരിയമഗ്ഗസമ്പാപനവസേന കരുണായനാ, മേത്തായനാ ചാതി അത്ഥോ.

രാഗോ ച ദോസോ ചാതി രാഗദോസാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാവ. **കുതോനിദാനാ**തി കിംനിദാനാ കിംഹേതുകാ. പച്ചത്തവചനസ്സ ഹി അയം തോ-ആദേസോ, സമാസേ ചസ്സ ലോപാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **അരതീ രതീ ലോമഹംസോ കുതോജാ**തി യായം പന്തേസു സേനാസനേസു, അധികുസലേസു ച ധമ്മേസു അരതി ഉക്കണ്ഠിതാ, യാ ച പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രതി അഭിരതി ആസത്തി കീളനാദി, യോ ച ലോമഹംസസമുട്ഠാനതോ ലോമഹംസസങ്ഖാതോ ചിത്തുത്രാസോ, ഇമേ തയോ ധമ്മാ കുതോ ജാതാ കുതോ നിബ്ബത്താതി പുച്ഛാ. **കുതോ സമുട്ഠായാ**തി കുതോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ. **മനോ**തി കുസലചിത്തം. **വിതക്കാ**തി കാമവിതക്കാദയോ. **കുമാരകാ ധങ്കമിവോസജന്തീ**തി യഥാ കുമാരകാ കീളന്താ കാകം സുത്തേന പാദേ ബന്ധിത്വാ ഓസജന്തി ഖിപന്തി, ഏവം കുസലമനം അകുസലവിതക്കാ കുതോ സമുട്ഠായ ഓസജന്തീതി പുച്ഛാ.

രാഗോ ചാതി ദുതിയഗാഥാ തസ്സാ വിസ്സജ്ജനം. തത്ഥ **ഇതോ**തി അത്തഭാവം സന്ധായാഹ. അത്തഭാവനിദാനാ ഹി രാഗദോസാ, അരതി രതി ലോമഹംസാ ച അത്തഭാവതോ ജാതാ. കാമവിതക്കാദയോ അത്തഭാവതോ ഏവ സമുട്ഠായ കുസലമനം ഓസജന്തി. തേന തദഞ്ഞം പകതിആദികാരണം പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ - **''ഇതോനിദാനാ ഇതോ സമുട്ഠായാ''**തി. പുരിമഗാഥായ വുത്തനയേനേത്ഥ സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി യ്വായം ''ഇതോനിദാനാ''തിആദീസു അത്തഭാവനിദാനാ അത്തഭാവതോ ജാതാ അത്തഭാവതോ സമുട്ഠായാതി അത്ഥോ വുത്തോ, തം സാധേന്തോ ആഹ - **''സ്നേഹജാ അത്തസമ്ഭൂതാ''**തി. ഏതേ ഹി രാഗാദയോ വിതക്കപരിയോസാനാ തണ്ഹാസ്നേഹേന ജാതാ. തഥാ ജായന്താ ച പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധഭേദേ അത്തഭാവസങ്ഖാതേ അത്തനി സമ്ഭൂതാ. തേനാഹ - ''സ്നേഹജാ അത്തസമ്ഭൂതാ''തി. ഇദാനി തദത്ഥജോതികം ഉപമം ദസ്സേതി **''നിഗ്രോധസ്സേവ ഖന്ധജാ''**തി. തത്ഥ **ഖന്ധജാ**തി ഖന്ധേസു ജാതാ പാരോഹാ. ഇദം

വുത്തം ഹോതി - യഥാ നിഗ്രോധസ്സ ഖന്ധജസങ്ഖാതാ പാരോഹാ ആപോരസസങ്ഖാതേ സ്നേഹേ സതി ജായന്തി, ജായന്താ ച തസ്മിംയേവ നിഗ്രോധേ തേസു തേസു സാഖപ്പദേസേസു സമ്ഭവന്തി, ഏവം ഏതേ രാഗാദയോ അജ്ഝത്തം തണ്ഹാസ്നേഹേ സതി ജായന്തി, ജായന്താ ച തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ തേസു തേസു ചക്ഖാദിപ്പദേസേസു ഇട്ഠാരമ്മണേസു സമ്ഭവന്തി. തേന വുത്തം - "സ്നേഹജാ അത്തസമ്ഭൂതാ"തി. **പുഥു വിസത്താ കാമേസൂ**തി യസ്മാ രാഗോപി പഞ്ചകാമഗുണികാദിവസേന, ദോസോപി ആഘാതവത്ഥുആദിവസേന അരതിആദയോപി തസ്സ തസ്സ ഭേദസ്സ വസേനാതി സബ്ബഥാ സബ്ബേപിമേ കിലേസാ പുഥു അനേകപ്പകാരാ ഹുത്വാ വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണാദിവസേന തേസു തേസു കാമേസു തഥാ തഥാ വിസത്താ ലഗ്ഗാ സംസിബ്ബിത്വാ ഠിതാ. കിമിവ? **മാലുവാവ വിതതാ വനേ** യഥാ വനേ വിതതാ മാലുവാ തേസു തേസു രുക്ഖസാഖപ്പസാഖാദിഭേദേസു വിസത്താ ഹോതി ലഗ്ഗാ സംസിബ്ബിത്വാ ഠിതാ, ഏവം ഏതേ കിലേസാ ധമ്മാ, തസ്മാ ഏത്ഥ പുഥുപഭേദേസു വത്ഥുകാമേസു വിസത്തം കിലേസഗഹനം.

യേ നം പജാനന്തി യതോനിദാനം, തേ നം വിനോദേന്തി സുണോഹി യക്ഖ. തസ്സത്ഥോ - യേ സത്താ നം കിലേസഗഹനം "ഇതോനിദാനം ഏസ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ജാനന്തി, തേ നം തണ്ഹാസിനേഹസിനേഹിതേ അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജതീതി ഞത്വാ തം തണ്ഹാസിനേഹം ആദീനവാനുപസ്സനാദിഭാവനാഞാണഗ്ഗിനാ വിസോസേന്താ വിനോദേന്തി പജഹന്തി, ഏവം അമ്ഹാകം ഭാസിതം സുണോഹി യക്ഖാതി. **തേ ദുത്തരം ഓഘമിമം തരന്തി, അതിണ്ണപുബ്ബം അപുനബ്ഭവായാ**തി യേ ഹി സംകിലേസഗഹനം വിനോദേന്തി, തേ ഏകന്തേന മഗ്ഗം ഭാവേന്തി. ന ഹി മഗ്ഗഭാവനം വിനാ കിലേസവിനോദനം അത്ഥി. ഏവം മഗ്ഗം ഭാവേന്താ തേ പകതിഞാണേന ദുത്തരം കാമോഘാദിം ചതുബ്ബിധം ഓഘം ഇമിനാ ദീഘേന അദ്ധുനാ സുപിനന്തേനപി അതിണ്ണപുബ്ബം അനതിക്കന്തപുബ്ബം അപുനബ്ഭവായ നിബ്ബാനായ തരന്തി.

ദുക്കരം ഭഗവാതി ഏകോ കിര ദേവപുത്തോ പുബ്ബയോഗാവചരോ ബഹലകിലേസതായ സപ്പയോഗേന കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ സമണധമ്മം കത്വാ പുബ്ബഹേതുമന്ദതായ അരിയഭൂമിം അപ്പത്വാവ കാലം കത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തോ, സോ തഥാഗതം ഉപസങ്കമിത്വാ ദുക്കരഭാവം ആരോചേന്തോ ഏവമാഹ. തത്ഥ **ദുക്കര**ന്തി ദസപി വസ്സാനി...പേ॰... സട്ഠിപി വസ്സാനി ഏകന്തപരിസുദ്ധസ്സ സമണധമ്മസ്സ കരണം നാമേതം ദുക്കരം. **സേക്ഖാ**തി സത്ത സേക്ഖാ. **സീലസമാഹിതാ**തി സീലേന സമാഹിതാ സമുപേതാ. **ഠിതത്താ**തി പതിട്ഠിതസഭാവാ. ഏവം പുച്ഛിതപഞ്ഹം വിസ്സജ്ജിത്വാ ഉപരിപഞ്ഹം സമുട്ഠാപനത്ഥം **"അനഗാരിയുപേതസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനഗാരിയുപേതസ്സാ**തി അനഗാരിയം നിഗ്ഗേഹഭാവം ഉപഗതസ്സ, പബ്ബജിതസ്സാതി അത്ഥോ. **തുട്ഠീ**തി ചതുപച്ചയസന്തോസോ.

ഭാവനായാതി ചിത്തവൂപസമഭാവനായ. **തേ ഛേത്വാ മച്ചുനോ ജാലന്തി** യേ രത്തിന്ദിവം ഇന്ദ്രിയൂപസമേ രതാ, തേ ദുസ്സമാദഹം ചിത്തം സമാദഹന്തി. യേ സമാഹിതചിത്താ, തേ ചതുപച്ചയസന്തോസം പൂരേന്താ ന കിലമന്തി. യേ സന്തുട്ഠാ, തേ സീലം പൂരേന്താ ന കിലമന്തി. യേ സീലേ പതിട്ഠിതാ സത്ത

സേക്ഖാ, തേ അരിയാ മച്ചുനോ ജാലസങ്ഖാതം കിലേസജാലം ഛിന്ദിത്വാ ഗച്ഛന്തി.

ദുഗ്ഗമോതി സച്ചമേതം, ഭന്തേ, യേ ഇന്ദ്രിയൂപസമേ രതാ, തേ ദുസ്സമാദഹം ചിത്തം സമാദഹന്തി. യേ സമാഹിതചിത്താ, തേ ചതുപച്ചയസന്തോസം പൂരേന്താ ന കിലമന്തി. യേ സന്തുട്ഠാ, തേ സീലം പൂരേന്താ ന കിലമന്തി. യേ സീലേ പരമഗ്ഗാഹിനോ സത്ത സേക്ഖാ, തേ **അരിയാ** മച്ചുനോ ജാലസങ്ഖാതം കിലേസജാലം ഛിന്ദിത്വാ **ഗച്ഛന്തി**. കിം ന ഗമിസ്സന്തി, അയം പന ദുഗ്ഗമോ **"ഭഗവാ വിസമോ മഗ്ഗോ"**തി ആഹ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി അരിയമഗ്ഗോ നേവ ദുഗ്ഗമോ ന വിസമോ, പുബ്ബഭാഗപടിപദായ പനസ്സ ബഹൂ പരിസ്സയാ ഹോന്തി, തസ്മാ ഏവം വുത്തോ. **അവംസിരാ**തി ഞാണസിരേന അധോസിരാ ഹുത്വാ **പപതന്തി**. അരിയമഗ്ഗം ആരോഹിതും അസമത്ഥതായ ഏവ തേ **മഗ്ഗേ** പപതന്തീതി വുച്ചന്തി. **അരിയാനം സമോ മഗ്ഗോ**തി സ്വേവ മഗ്ഗോ അരിയാനം സമോ ഹോതി. **വിസമേ സമാ**തി വിസമേപി സത്തകായേ സമാ ഏവ.

ഇദഞ്ഹി തം ജേതവനന്തി അനാഥപിണ്ഡികോ ദേവപുത്തോ ജേതവനസ്സ ചേവ ബുദ്ധാദീനഞ്ച വണ്ണഭണനത്ഥം ആഗന്ത്വാ ഏവമാഹ. **ഇസിസങ്ഘനിസേവിത**ന്തി ഭിക്ഖുസങ്ഘനിവേസിതം. ഏവം പഠമഗാഥായ ജേതവനസ്സ വണ്ണം കഥേത്വാ ഇദാനി അരിയമഗ്ഗസ്സ വണ്ണം കഥേന്തോ **"കമ്മം വിജ്ജാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കമ്മ**ന്തി മഗ്ഗചേതനാ. **വിജ്ജാ**തി മഗ്ഗപഞ്ഞാ. **ധമ്മോ**തി സമാധി, സമാധിപക്ഖികാ വാ ധമ്മാ. **സീലം ജീവിതമുത്തമ**ന്തി സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ ജീവിതഞ്ച ഉത്തമന്തി ദസ്സേതി. അഥ വാ **വിജ്ജാ**തി ദിട്ഠിസങ്കപ്പാ. **ധമ്മോ**തി വായാമസതിസമാധയോ. **സീല**ന്തി വാചാകമ്മന്താജീവാ. **ജീവിതമുത്തമ**ന്തി ഏതസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ ജീവിതം നാമ ഉത്തമന്തി. **"ഏതേന മച്ചാ സുജ്ഝന്തീ"**തി ഏതേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന സത്താ വിസുജ്ഝന്തി.

തസ്മാതി യസ്മാ മഗ്ഗേന സുജ്ഝന്തി, ന ഗോത്തധനേഹി, തസ്മാ. **യോനിസോ വിചിനേ ധമ്മ**ന്തി ഉപായേന ബോധിപക്ഖിയധമ്മം വിചിനേയ്യ. **ഏവം തത്ഥ വിസുജ്ഝതീ**തി ഏവം തസ്മിം അരിയമഗ്ഗേ വിസുജ്ഝതി. അഥ വാ **യോനിസോ വിചിനേ ധമ്മ**ന്തി ഉപായേന അരിയസച്ചധമ്മം വിചിനേയ്യ. **ഏവം തത്ഥ വിസുജ്ഝതീ**തി ഏവം തേസു ചതൂസു അരിയസച്ചേസു വിസുജ്ഝതി. ഇദാനി സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ വണ്ണം കഥേന്തോ **"സാരിപുത്തോവ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാരിപുത്തോവാ**തി അവധാരണവചനം, ഏതേഹി പഞ്ഞാദീഹി സാരിപുത്തോവ സേയ്യോതി വദതി. **ഉപസമേനാ**തി കിലേസവൂപസമേന. **പാരങ്ഗതോ**തി നിബ്ബാനം ഗതോ, യോ കോചി നിബ്ബാനപത്തോ ഭിക്ഖു, ന താദിസോ. **ഏതാവപരമോ സിയാ,** ന ഥേരാ ഉത്തരിതരോ നാമ സാവകോ അത്ഥീതി വദതി.

അതീതന്തി അതീതേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ. **നാന്വാഗമേയ്യാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി നാനുഗച്ഛേയ്യ. **നപ്പടികങ്ഖേ**തി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ന പത്ഥേയ്യ. **യദതീത**ന്തി ഇദമേത്ഥ കാരണവചനം. യസ്മാ യം അതീതം, **തം പഹീനം** നിരുദ്ധം അത്ഥങ്ഗതം, തസ്മാ തം നാനുഗച്ഛേയ്യ. യസ്മാ ച യം തത്ഥ **അനാഗതം,** തം **അപ്പത്തം** അജാതം അനിബ്ബത്തം, തസ്മാ തമ്പി ന പത്ഥേയ്യ. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി പച്ചുപ്പന്നമ്പി ധമ്മം യത്ഥ യത്ഥേവ സോ ഉപ്പന്നോ, തത്ഥ തത്ഥേവ നം അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി സത്തഹി അനുപസ്സനാഹി **വിപസ്സതി,** അരഞ്ഞാദീസു

വാ തഥ തഥ വിപസ്സതി. **അസംഹീരം അസംകുപ്പ**ന്തി ഇദം വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാദസ്സനത്ഥം വുത്തം. വിപസ്സനാ ഹി രാഗാദീഹി ന സംഹിരതി ന കുപ്പതീതി അസംഹീരാ അസംകുപ്പാ, തം **അനുബ്രൂഹയേ** വഡ്ഢേയ്യ പടിവിപസ്സേയ്യാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ നിബ്ബാനം രാഗാദീഹി ന സംഹിരതി ന കുപ്പതീതി **അസംഹീരം അസംകുപ്പം,** തം **വിദ്വാ** പണ്ഡിതോ ഭിക്ഖു **അനുബ്രൂഹയേ,** പുനപ്പുനം തദാരമ്മണം ഫലസമാപത്തിം അപ്പേന്തോ വഡ്ഢേയ്യാതി അത്ഥോ.

തസ്സ പന അനുബ്രൂഹനസ്സ അത്ഥായ **അജ്ജേവ കിച്ചമാതപ്പ**ന്തി കിലേസാനം ആതാപനപരിതാപനേന "ആതപ്പ"ന്തി ലദ്ധനാമം വീരിയം അജ്ജേവ കാതബ്ബം. **കോ ജഞ്ഞാ മരണം സുവേ**തി സ്വേ ജീവിതം വാ മരണം വാ കോ ജാനാതി. അജ്ജേവ ദാനം ദസ്സാമി, സീലം വാ രക്ഖിസ്സാമി, അഞ്ഞതരം വാ പന കുസലം കരിസ്സാമി, "അജ്ജ താവ പപഞ്ചോ അത്ഥി, സ്വേ വാ പുനദിവസേ വാ ജാനിസ്സാമീ"തി ചിത്തം അനുപ്പാദേത്വാ "അജ്ജേവ കരിസ്സാമീ"തി ഏവം വീരിയം കാതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **മഹാസേനേനാ**തി അഹിവിച്ഛികവിസസത്ഥാദീനി ഹി അനേകാനി മരണകാരണാനി തസ്സ സേനാതി തായ മഹതിയാ സേനായ വസേന മഹാസേനേന ഏവരൂപേന മച്ചുനാ സദ്ധിം "കതിപാഹം താവ ആഗമേഹി, യാവാഹം ബുദ്ധപൂജാദിം അത്തനോ അവസ്സയം കമ്മം കരോമീ"തി ഏവം മിത്തസന്ഥവാകാരസങ്ഖാതോ വാ "ഇദം സതം വാ സഹസ്സം വാ ഗഹേത്വാ കതിപാഹം ആഗമേഹീ"തി ഏവം ലഞ്ജാനുപ്പദാനസങ്ഖാതോ വാ "ഇമിനാ ബലരാസിനാ പടിബാഹിസ്സാമീ"തി ഏവം ബലരാസിസങ്ഖാതോ വാ **സങ്ഗരോ** നത്ഥി. സങ്ഗരോതി ഹി മിത്തകരണലഞ്ജദാനബലരാസിസങ്കഡ്ഢനാനം നാമം, തസ്മാ അയമത്ഥോ വുത്തോ. **അതന്ദിത**ന്തി അനലസം ഉട്ഠാഹകം. ഏവം പടിപന്നത്താ ഭദ്ദോ ഏകരത്തോ അസ്സാതി **ഭദ്ദേകരത്തോ. ഇതീ**തി ഏവം പടിപന്നം പുഗ്ഗലം "ഭദ്ദേകരത്തോ അയ"ന്തി രാഗാദിസന്തതായ **സന്തോ ബുദ്ധമുനി ആചിക്ഖതി**.

ചക്ഖുനാ പഞ്ഞായ ചാതി ചക്ഖുനാ ച പഞ്ഞായ ച. ചക്ഖുഭൂതായ വാ പഞ്ഞായ. **സതിയാ പഞ്ഞായ ചാ**തി സതിയാ ച പഞ്ഞായ ച, സതിവിസിട്ഠായ വാ പഞ്ഞായ. **കായേനാ**തി നാമകായേന.

ദിബ്ബചക്ഖു സുവിസുദ്ധന്തി ദിബ്ബം ചക്ഖു സുവിസുദ്ധം, യം സച്ഛികരോതീതി അധിപ്പായോ. **പുബ്ബേനിവാസാ**തി പുരിമാസു ജാതീസു നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ. **ഇദ്ധിവിധാ**തി ഇദ്ധികോട്ഠാസാ. **നിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

യസ്സ. സേലൂപമം ചിത്തന്തി ഏകഘനം സേലം വിയ പകതിവാതേഹി ലോകധമ്മവാതേഹി അകമ്പനീയതോ യസ്സ ചിത്തം സേലൂപമം. തേനാഹ - **"ഠിതം നാനുപകമ്പതീ"**തി. **രജനീയേസൂ**തി ലാഭാദീസു. **കോപനേയ്യേ**തി അലാഭാദികേ. **കുതോ നം ദുക്ഖമേസ്സതീ**തി തം ഏവം ഭാവിതചിത്തം വീതിക്കന്തലോകധമ്മം ഉത്തമപുരിസം ലോകധമ്മഹേതുകം ദുക്ഖം നാനുഗമിസ്സതി.

യോ ബ്രാഹ്മണോതി ബാഹിതപാപധമ്മതായ ബ്രാഹ്മണോ, ന ദിട്ഠമങ്ഗലികതായ ഹുംഹുങ്കാരകസാവാദിപാപധമ്മയുത്തോ ഹുത്വാ കേവലം ജാതിമത്തേന ബ്രാഹ്മണോതി പടിജാനാതി. സോ ബ്രാഹ്മണോ

ബാഹിതപാപധമ്മത്താ ഹുംഹുങ്കാരപ്പഹാനേന **നിഹുംഹുങ്കോ**. രാഗാദികസാവാഭാവേന **നിക്കഭാവോ**. സീലസംവരേന സംയതചിത്തതായ **യതത്തോ**. ചതുമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതേഹി വേദേഹി അന്തം നിബ്ബാനം, വേദാനം വാ അന്തം ഗതത്താ **വേദന്തഗൂ**. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ വുസിതത്താ **വൂസിതബ്രഹ്മചരിയോ. ധമ്മേന സോ ബ്രഹ്മവാദം വദേയ്യാ**തി സോ "ബ്രാഹ്മണോ അഹ"ന്തി ഏതം വാദം വദേയ്യ. **യസ്സ** സകലലോകസന്നിവാസേ **കുഹിഞ്ചി** ഏകാരമ്മണേപി രാഗുസ്സദോ ദോസുസ്സദോ മോഹുസ്സദോ മാനുസ്സദോ ദിട്ഠുസ്സദോതി ഇമേ **ഉസ്സദാ നത്ഥീ**തി അത്ഥോ.

ന ഗാധതീതി ന പതിട്ഠഹതി. **സുക്കാ**തി സുക്കസങ്ഖാതാ ഗഹാ. യദി ചന്ദിമസൂരിയാദീനം പഭാ തത്ഥ നത്ഥി, തമോ ഏവ ച സിയാതി ആസങ്കമാനേ സന്ധായാഹ **"തമോ തത്ഥ ന വിജ്ജതീ"**തി. **യദാ ച അത്തനാവേദീ**തിആദീസു ഏവംവിധം നിബ്ബാനം അത്തപച്ചക്ഖേന ഞാണേന യദാ വിന്ദതി, **അഥ** രൂപാരൂപധമ്മതോ സുഖദുക്ഖതോ ച വിപ്പമുത്തോ ഹോതീതി.

സകേസു ധമ്മേസൂതി സകഅത്തഭാവസങ്ഖാതേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. യേഭുയ്യേന ഹി അജ്ഝത്തം വിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഹോതീതി. **ഏതം പിസാച**ന്തി അജകലാപക, ഏതം തയാ വുത്തം പിസാചം കിലേസപിസാചഞ്ച. **പക്കുല**ന്തി തയാ കതം അക്കുലം പക്കുലകരണഞ്ച. **അതിവത്തതീ**തി അതിക്കമതി.

നാഭിനന്ദതി ആയന്തിന്തി പുരാണദുതിയികം ആഗച്ഛന്തിം അഞ്ഞം വാ ന അഭിനന്ദതി ചിത്തേന ന സമ്പടിച്ഛതി. തമേവ **പക്കമന്തിം ന സോചതി. സങ്ഗാ സങ്ഗാമജിം മുത്ത**ന്തി പഞ്ചവിധാപി സങ്ഗതോ മുത്തം സങ്ഗാമജിം ഭിക്ഖും.

ബഹേവത്ഥാതി ബഹു ഏത്ഥ **ന്ഹായതി ജനോ,** ന തേന സോ സുദ്ധോ നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ജാതിബലം നിസേധന്തി ജാതിബലസ്സ നിസേധകം. **സഹായാ വതാ**തി സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ സഹ അയനവസേന സഹായാ വത. കാലേന കാലം സപ്പായധമ്മസ്സ സവനവസേന ചിരരത്തം സമേതി സമാഗമോ ഏതേസന്തി **ചിരരത്തസമേതികാ. സിഥിലമാരബ്ഭാ**തി സിഥിലം വീരിയം കത്വാ.

ഇധ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, കോ വിസേസോതി സത്ഥു സാവകസ്സ ച പഞ്ചസ്വേവ ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു നിബ്ബിദാദയോതി പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിയം അനുപാദാവിമുത്തിയഞ്ച ഹേട്ഠാ ഉപരി ച വിസേസാഭാവം ദസ്സേതി. വുത്തഞ്ഹേതം - "നത്ഥി വിമുത്തിയാ നാനത്ത"ന്തി (അം॰ നി॰ ൫.൩൧; കഥാ॰ ൩൮൫ അത്ഥതോ സമാനം). തത്ഥ വിസേസാഭാവം പച്ചാമസതി "തത്ര കോ വിസേസോ"തി. **അധിപ്പയാസോ**തി അധികപയോഗോ. **നാനാകരണ**ന്തി ച വിസേസോയേവ വുത്തോ.

അയം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, വിസേസോതി ഭിക്ഖവേ, യദിപി സാവകസ്സ സത്ഥു ച വിമുത്തിയം വിസേസോ നത്ഥി, സയമ്ഭുഞാണേന പന സവാസനസബ്ബകിലേസേ ഖേപേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ അനുപ്പന്നസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ പരസന്താനേ ഉപ്പാദനാദിസകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണസമായോഗോ. അയം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

പഞ്ഞാവിമുത്തതോ വിസേസോതി. തത്ഥ **അനുപ്പന്നസ്സാതി** അവത്തമാനസ്സ. അരിയമഗ്ഗഞ്ഹി കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഉപ്പാദേസി. അന്തരാ അഞ്ഞോ സത്ഥാ ഉപ്പാദേതാ നാമ നാഹോസി, തസ്മാ അയം ഭഗവാ അനുപ്പന്നസ്സ **മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ** നാമ. **അസഞ്ജാതസ്സാതി** തസ്സേവ വേവചനം. **അനക്ഖാതസ്സാതി** അകഥിതസ്സ. മഗ്ഗം ജാനാതീതി **മഗ്ഗഞ്ഞൂ**. മഗ്ഗം വിദിതം പാകടം അകാസീതി **മഗ്ഗവിദൂ**. മഗ്ഗേ ച അമഗ്ഗേ ച കോവിദോതി **മഗ്ഗകോവിദോ. മഗ്ഗാനുഗാതി** മഗ്ഗം അനുഗച്ഛന്താ. **പച്ഛാസമന്നാഗതാതി** അഹം പഠമം സമന്നാഗതോ, സാവകാ പച്ഛാ സമന്നാഗതാ.

''നീചേ കുലേ പച്ചാജാതോ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൪.൮൫; പു॰ പ॰ ൧൭൪) തമേന യുത്തോതി **തമോ**. കായദുച്ചരിതാദീഹി പുന നിരയതമുപഗമനതോ **തമപരായണോ**. ഇതി ഉഭയേനപി ഖന്ധതമോവ കഥിതോ ഹോതി. ''അഡ്ഢേ കുലേ പച്ചാജാതോ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൪.൮൫; പു॰ പ॰ ൧൭൪) ജോതിനാ യുത്തോതി **ജോതി,** ആലോകഭൂതോതി വുത്തം ഹോതി. കായസുചരിതാദീഹി പുന സഗ്ഗൂപപത്തിഭവൂപഗമനതോ **ജോതിപരായണോ**. ഇമിനാ നയേന ഇതരേപി ദ്വേ വേദിതബ്ബാ.

ന തം ദള്ഹം ബന്ധനമാഹു ധീരാതി ഏത്ഥ **ധീരാതി** ബുദ്ധാദയോ പണ്ഡിതപുരിസാ. യം സങ്ഖലികസങ്ഖാതം അയേന നിബ്ബത്തം **ആയസം** അദ്ദുബന്ധനസങ്ഖാതം ദാരുമയഞ്ച പബ്ബജതിണേഹി രജ്ജും കത്വാ കതരജ്ജുബന്ധനഞ്ച, തം അസിആദീഹി ഛിന്ദിതും സക്കുണേയ്യതായ ''ഥിര''ന്തി ന വദന്തീതി അത്ഥോ. **സാരത്തരത്താതി** രത്താ ഹുത്വാ രത്താ. ബലവരാഗരത്താതി അത്ഥോ. **മണികുണ്ഡലേസൂതി** മണീസു ച കുണ്ഡലേസു ച, മണിചിത്തേസു വാ കുണ്ഡലേസു. **ഏതം ദള്ഹന്തി** യേ മണികുണ്ഡലേസു സാരത്തരത്താ, തേസു യോ രാഗോ, യാ ച പുത്തദാരേസു അപേക്ഖാ തണ്ഹാ, ഏതം കിലേസമയം ബന്ധനം പണ്ഡിതപുരിസാ ''ദള്ഹ''ന്തി വദന്തി.

ഓഹാരിനന്തി ആകഡ്ഢിത്വാ ചതൂസു അപായേസു പാതനതോ അവഹരതി ഹേട്ഠാ ഹരതീതി ഓഹാരിനം. **സിഥിലന്തി** ബന്ധനട്ഠാനേ ഛവിആദീനി അകോപേത്വാ ബന്ധനഭാവമ്പി അജാനാപേത്വാ ജലപഥഥലപഥാദീസു കമ്മം കാതും ദേതീതി സിഥിലം. **ദുപ്പമുഞ്ചന്തി** ലോഭവസേന ഹി ഏകവാരമ്പി ഉപ്പന്നം കിലേസബന്ധനം ദട്ഠട്ഠാനതോ കച്ഛപോ വിയ ദുമ്മോചയം ഹോതീതി ദുപ്പമുഞ്ചം. **ഏതമ്പി ഛേത്വാനാതി** ഏതം ദള്ഹമ്പി കിലേസബന്ധനം ഞാണഖഗ്ഗേന ഛിന്ദിത്വാ **അനപേക്ഖിനോ** ഹുത്വാ **കാമസുഖം പഹായ പരിബ്ബജന്തി** പക്കമന്തി പബ്ബജന്തി ചാതി അത്ഥോ.

ച്ചേതേതീതി അകുസലചേതനാവസേന ചേതേതി. **പകപ്പേതീതി** തമേവ അകുസലചേതനം കായവചീകമ്മഭാവം പാപനവസേന കപ്പേതി. **അനുസേതീതി** രാഗാദിഅനുസയോവ സന്താനേ അപ്പഹീനഭാവേന അനുസേതി. **ആരമ്മണമേതം ഹോതി വിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാതി** യദേതം ചേതനം പകപ്പനം അനുസയനഞ്ച, ഏതം അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ആരമ്മണേ സതി പതിട്ഠാ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോതീതി** യഥാവുത്തേപച്ചയേ സതി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ കമ്മം ജവാപേത്വാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനസമത്ഥതാസമ്പാദനതോ പതിട്ഠാ ഹോതി. **ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി ഹോതീതി** ആയതിം പുനബ്ഭവസങ്ഖാതാ വിഞ്ഞാണാദീനം അഭിനിബ്ബത്തി ഹോതി.

“നോ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ചേതേതീ”തിആദിനാ അകുസലകമ്മമേവ പടിക്ഖിപതി. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ, യദിപി കദാചി യോനിസോമനസികാരാ അകുസലചേതനാ നപ്പവത്തതി, അനുസയാ പന അപ്പഹീനാതി, തേ കുസലസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ പതിട്ഠാ ഹോന്തി യേവാതി. സതി ച അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണേ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി ഹോതീതി വത്തും വട്ടതിയേവ. തതിയവാരോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ.

“സമുദ്ദോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസ്സ വിനയേ സമുദ്ദോ”തിആദി യദി ദുപ്പൂരണട്ഠേന സംസീദനട്ഠേന ദുരതിക്കമനട്ഠേന സാഗരോ ‘‘സമുദ്ദോ’’തി വുച്ചേയ്യ, തതോ സതഭാഗേനപി സഹസ്സഭാഗേനപി ചക്ഖുആദീസ്വേവ അയം നയോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും വുത്തം. തേനാഹ - **“ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, പുരിസസ്സ സമുദ്ദോ, തസ്സ രൂപമയോ വേഗോ”**തി, രൂപേസു സത്താനം ആവിഞ്ഛനതോ രൂപായതനമേവ വേഗോ ചക്ഖുസ്സ വേഗോതി അത്ഥോ.

യോ തം രൂപമയം വേഗം സഹതീതി യോ ഭിക്ഖു സഹ വിസയേന ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സമ്മസന്തോ തത്ഥ ച നിബ്ബിന്ദന്തോ വിരജ്ജന്തോ തപ്പടിബദ്ധതോ കിലേസജാലതോ വിമുച്ചന്തോ അഭിഭവതി. **അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, അതരി ചക്ഖുസമുദ്ദ**ന്തി അയം ഭിക്ഖു ചക്ഖുസങ്ഖാതം സമുദ്ദം തിണ്ണോതി വുച്ചതി.

അപരോ നയോ - ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, അരിയസ്സ വിനയേ സമുദ്ദോതി യദിപി ദുപ്പൂരണട്ഠേന യദി വാ സമുദനട്ഠേന സമുദ്ദോ, ചക്ഖുമേവ സമുദ്ദോ. തസ്സ ഹി പഥവിതോ യാവ അകനിട്ഠബ്രഹ്മലോകാ നീലാദിആരമ്മണം സമോസരന്തം പരിപുണ്ണഭാവം കാതും ന സക്കോതി. ഏവം ദുപ്പൂരണട്ഠേനപി സമുദ്ദോ. ചക്ഖു ച തേസു തേസു നീലാദിആരമ്മണേസു സമുദേതി അസംവുതം ഹുത്വാ ഓസരമാനം കിലേസുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവേന സദോസഭാവേന ഗച്ഛതീതി സമുദനട്ഠേനപി സമുദ്ദോ. തഥാ ചക്ഖും തണ്ഹാസോതാദീനം ഉപ്പത്തിദ്വാരതായ തേഹി സന്താനസ്സ സമുദനട്ഠേന തേമനട്ഠേന സമുദ്ദോ. **തസ്സ രൂപമയോ വേഗോ**തി സമുദ്ദസ്സ അപ്പമാണോ ഊമിമയോ വേഗോ വിയ തസ്സാപി ചക്ഖുസമുദ്ദസ്സ സമോസരന്തസ്സ നീലാദിഭേദസ്സ ആരമ്മണസ്സ വസേന അപ്പമേയ്യോ രൂപമയോ വേഗോ വേദിതബ്ബോ. **യോ തം രൂപമയം വേഗം സഹതീ**തി യോ തം ചക്ഖുസമുദ്ദേ സമോസരന്തം രൂപമയം വേഗം മനാപേ രൂപേ രാഗം, അമനാപേ ദോസം, അസമപേക്ഖനേ മോഹന്തി ഏവം രാഗാദികിലേസേ അനുപ്പാദേന്തോ ഉപേക്ഖകഭാവേന സഹതി.

സഊമിന്തിആദീസു കിലേസഊമീഹി സഊമിം. കിലേസവട്ടേഹി **സാവട്ടം**. കിലേസഗഹേഹി **സഗഹം**. കിലേസരക്ഖസേഹി **സരക്ഖസം**. കോധുപായാസസ്സ വാ വസേന **സഊമിം**. കാമഗുണവസേന **സാവട്ടം**. മാതുഗാമവസേന **സഗഹം സരക്ഖസം**. വുത്തഞ്ഹേതം - ‘‘ഊമിഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, കോധുപായാസസ്സേതം അധിവചനം (ഇതിവു॰ ൱൯; മ॰ നി॰ ൨.൱൬൨; അ॰ നി॰ ൪.൱൨൨). തഥാ ആവട്ടന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം കാമഗുണാനം അധിവചനം (ഇതിവു॰ ൱൯; മ॰ നി॰ ൨.൱൬൪; അ॰ നി॰ ൪.൱൨൨). ഗഹരക്ഖസോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, മാതുഗാമസ്സേതം അധിവചന’’ന്തി (ഇതിവു॰ ൱൯). സേസദ്വാരേസുപി ഏസേവ നയോ.

സഊമിഭയം ദുത്തരം അച്ചതരീതി അനിച്ചതാദിഊമിഭയേന സഭയം ദുരതിക്കമം അതിക്കമി. **ലോകന്തഗൂ**തി സംസാരലോകസ്സ അന്തം ഗതോ. **പാരഗതോതി വുച്ചതീ**തി നിബ്ബാനം ഗതോതി കഥീയതി.

ബളിസാതി സത്താനം അനത്ഥഹേതുതായ ബളിസാ വിയ ബളിസാ. **അനയായാ**തി അനത്ഥായ. **ബ്യാബാധായാ**തി ദുക്ഖായ. **ഇട്ഠാ**തി പരിയിട്ഠാ വാ അപരിയിട്ഠാ വാ സുഖാരമ്മണതായ ഇട്ഠാ. കാമനീയട്ഠേന **കന്താ**. മനസ്സ വഡ്ഢനട്ഠേന **മനാപാ**. പിയസഭാവതായ **പിയരൂപാ**. കിലേസകാമസഹിതത്താ **കാമൂപസംഹിതാ**. രാഗജനനട്ഠേന ചിത്തസ്സ രഞ്ജനതോ **രജനീയാ. തഞ്ചേ**തി തം രൂപാരമ്മണം, നീലാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നമ്പി ഹി രൂപായതനം രൂപാരമ്മണഭാവേന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേന ച ഏകവിധതം നാതിവത്തതീതി തംസഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ “തഞ്ചേ”തി വുത്തം. **അഭിനന്ദതീ**തി അഭിനന്ദനഭൂതായ സപ്പീതികതണ്ഹായ അഭിമുഖോ നന്ദതി. **അഭിവദതീ**തി “അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ”ന്തി വദാപേന്തിയാ തണ്ഹായനവസേന അഭിവദതി. **അജ്ഝോസായ തിട്ഠതീ**തി ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ തിട്ഠതി. **അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഗിലിതബളിസോ മാരസ്സാ**തി അയം, ഭിക്ഖു, കിലേസമാരസ്സ ബളിസഭൂതം രൂപതണ്ഹം ഗിലിത്വാ ഠിതോതി വുച്ചതി. സേസവാരേസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അഭേദീ**തി ഭിന്ദി. **പരിഭേദീ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭിന്ദി. സേസം ഉത്താനമേവ.

അയം ലോകോ സന്താപജാതോതി അയം സത്തലോകോ ജാതസന്താപോ ഞാതിബ്യസനാദിവസേന ഉപ്പന്നസോകസന്താപോ ച രാഗാദിവസേന ഉപ്പന്നപരിളാഹസന്താപോ ചാതി അത്ഥോ. **ഫസ്സപരേതോ**തി അനേകേഹി ദുക്ഖഫസ്സേഹി അഭിഭൂതോ. **രോഗം വദതി അത്തതോ**തി തം തം അത്തനാ ഫുട്ഠം ദുക്ഖം അഭാവിതകായതായ അധിവാസേതും അസക്കോന്തോ “അഹോ ദുക്ഖം, ഈദിസം ദുക്ഖം മയ്ഹം സത്തുനോപി മാ ഹോതൂ”തിആദിനാ വിലപന്തോ വദതി. കസ്മാ? **യേന യേന ഹി മഞ്ഞന്തി, തതോ തം ഹോതി അഞ്ഞഥാ,** യസ്മാ ഏതേ സത്താ യേന യേന പകാരേന അത്തനോ ദുക്ഖസ്സ പടികാരം മഞ്ഞന്തി ആസീസന്തി, തം ദുക്ഖം തതോ അഞ്ഞേന പകാരേന തികിച്ഛിതബ്ബം ഹോതി. യേന വാ പകാരേന അത്തനോ വഡ്ഢിം മഞ്ഞന്തി, തതോ അഞ്ഞഥാ അവഡ്ഢി ഏവ പന ഹോതി. ഏവം അഞ്ഞഥാഭാവിതം ഇച്ഛാവിഘാതം ഏവ പാപുണാതി. അയം **ഭവസത്തോ** കാമാദിഭവേസു സത്തോ **സത്തലോകോ,** തഥാപി **ഭവമേവാഭിനന്ദതി,** ന തത്ഥ നിബ്ബിന്ദതി. **യദഭിനന്ദതി തം ഭയ**ന്തി യം കാമാദിഭവം അഭിനന്ദതി, തം ജരാമരണാദിഅനേകബ്യസനാനുബന്ധത്താ അതിവിയ ഭയാനകട്ഠേന **ഭയം. യസ്സ ഭായതീ**തി യതോ ജരാമരണാദിതോ ഭായതി, **തം** ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ ദുക്ഖദുക്ഖതായ ച **ദുക്ഖ**ന്തി.

ഭവവിപ്പഹാനായാതി ഭവസ്സ പജഹനത്ഥായ. **ഖോ**തി അവധാരണത്ഥേ നിപാതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏകന്തേനേവ കാമാദിഭവസ്സ സമുദയപ്പഹാനേന പഹാനത്ഥം ഇദം മയാ അധിഗതം മഗ്ഗ**ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ**തി.

ഏവം അരിയസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഏകംസേനേവ നിയ്യാനികഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞമഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനികഭാവം പടിക്ഖിപന്തോ **“യേ ഹി കേചീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭവേനാ**തി രൂപഭവേന വാ അരൂപഭവേന വാ. **ഭവസ്സാ**തി സംസാരസ്സ.

വിപ്പമോക്ഖന്തി ഭവതോ വിമുത്തിം, സംസാരസുദ്ധിന്തി അത്ഥോ. കിഞ്ചാപി തേ സമണബ്രാഹ്മണാ തത്ഥ നിബ്ബാനസഞ്ഞിനോ, ഭവഗാമികമ്മേന പന രൂപാരൂപജ്ഝാനേന , തംനിബ്ബത്തേന ച ഉപപത്തിഭവേന ഭവവിസുദ്ധിം വദന്താ ഭവേന ഭവവിപ്പമോക്ഖം വദന്തി നാമ. തേനാഹ - **"സബ്ബേ തേ അവിപ്പമുത്താ ഭവസ്മാതി വദാമീ"**തി. അഥ വാ **ഭവേനാ**തി ഭവദിട്ഠിയാ, ഭവതി തിട്ഠതി സസ്സതന്തി ഹി പവത്തനതോ സസ്സതദിട്ഠി "ഭവദിട്ഠീ"തി വുച്ചതി. ഭവദിട്ഠി ഏവ ഉത്തരപദലോപേന "ഭവോ"തി വുത്താ ഭവതണ്ഹാതിആദീസു വിയ. ഭവദിട്ഠിവസേന ഹി ഇധേകച്ചേ ഭവവിസേസംയേവ ഭവവിപ്പമോക്ഖം മഞ്ഞന്തി. യഥാ തം **ബകോ ബ്രഹ്മാ** ആഹ - "ഇദം നിച്ചം, ഇദം ധുവം, ഇദം സസ്സതം, ഇദം അവിപരിണാമധമ്മ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൫). **വിഭവേനാ**തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ. വിഭവതി വിനസ്സതി ഉച്ഛിജ്ജതീതി ഹി പവത്തനതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠി വുത്തനയേന "വിഭവോ"തി വുച്ചതി. **ഭവസ്സ നിസ്സരണമാഹംസൂ**തി സംസാരസുദ്ധിം വദിംസു. ഉച്ഛേദദിട്ഠിവസേന ഹി ഇധേകച്ചേ സംസാരസുദ്ധിം വദന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം -

> "യതോ ഖോ, ഭോ, അയം അത്താ രൂപീ ചാതുമഹാഭൂതികോ…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഏത്താവതാ ഖോ, ഭോ, അയം അത്താ സമ്മാ സമുച്ഛിന്നോ ഹോതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൫).

അനിസ്സടാതി അനിക്ഖന്താ. തത്ഥ കാരണമാഹ - **"ഉപധിഞ്ഹി പടിച്ച ദുക്ഖമിദം സമ്ഭോതീ"**തി. തത്ഥ **ഉപധി**ന്തി ഖന്ധാദിഉപധിം. കിം വുത്തം ഹോതി? യത്ഥ ഇമേ ദിട്ഠിഗതികാ നിബ്ബാനസഞ്ഞിനോ, തത്ഥ ഖന്ധൂപധികിലേസൂപധിഅഭിസങ്ഖാരൂപധയോ അധിഗതാ ഞാതാ. കുതോ തസ്സ ദുക്ഖനിസ്സരണതാതി. യം പന പരമത്ഥതോ ദുക്ഖനിസ്സരണം, തം ദസ്സേതും **"സബ്ബുപാദാനക്ഖയാ നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ"**തി വുത്തം.

ലോകമിമം പസ്സാതി ഭഗവാ അത്തനോ ചിത്തം ആലപതി. **പുഥൂ**തി വിസും വിസും. **അവിജ്ജായ പരേത**ന്തി മോഹേന അഭിഭൂതം. **ഭൂത**ന്തി ഖന്ധപഞ്ചകം. **ഭൂതരത**ന്തി ഇത്ഥീ പുരിസേ, പുരിസോ ഇത്ഥിയാതി ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞം സത്തേസു രതം, തതോ ഏവ **ഭവാ അപരിമുത്താ. യേ ഹി കേചി ഭവാ**തി ഇത്തരഖണാ വാ ദീഘായുകാ വാ സാതവന്തോ വാ അസാതവന്തോ വാ ഭവാ. **സബ്ബധീ**തി ഉദ്ധം അധോ തിരിയന്തി സബ്ബത്ഥ. **സബ്ബത്ഥതായാ**തി സബ്ബഭാവേന. **സബ്ബേ തേ ഭവാ**തിആദീസു "സബ്ബേപി ഭവാ അനിച്ചാ"തിആദിനാ വിപസ്സനാസഹിതായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ അവിപരീതം **പസ്സതോ ഭവതണ്ഹാപി പഹീയതി** നിരുജ്ഝതി, **വിഭവം** ഉച്ഛേദമ്പി **നാഭിനന്ദതി** ന പത്ഥേതി, തസ്സ സബ്ബ **തണ്ഹാനം** അനവസേസതോ മഗ്ഗേന നിരുജ്ഝനതോ **നിബ്ബാനം** നിബ്ബുതി ഹോതി. **തസ്സ** ഏവം **നിബ്ബുതസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനുപാദാ** കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം അനുപാദാനതോ അഗ്ഗഹണതോ **പുനബ്ഭവോ ന ഹോതി**. ഏവംഭൂതേന ച **അഭിഭൂതോ** പഞ്ചവിധോപി **മാരോ** വിജിതോ അസ്സ അനേന മാരേന സങ്ഗാമോ, സബ്ബേപി ഭവേ സമതിക്കന്തോ ഇട്ഠാനിട്ഠാദീസു താദിലക്ഖണപ്പത്തോതി.

അനുസോതഗാമീ അന്ധപുഥുജ്ജനോ **പടിസോതഗാമീ** കല്യാണപുഥുജ്ജനോ. **ഠിതത്തോ** സേക്ഖോ. ഇതരോ അസേക്ഖോ.

അഭിജാതികോതി ജാതിയോ. **കണ്ഹാഭിജാതികോതി** കണ്ഹേ നീചേ കുലേ ജാതോ. **കണ്ഹം ധമ്മം അഭിജായതീ**തി കാളകം ദസവിധം ദുസ്സീലധമ്മം പസവതി കരോതി, സോ തം അഭിജായിത്വാ നിരയേ നിബ്ബത്തതി. **സുക്കം ധമ്മ**ന്തി "അഹം പുബ്ബേപി പുഞ്ഞാനം അകതത്താ നീചേ കുലേ നിബ്ബത്തോ, ഇദാനി പുഞ്ഞം കരിസ്സാമീ"തി പുഞ്ഞസങ്ഖാതം സുക്കം പണ്ഡരം ധമ്മം അഭിജായതി, സോ തേന സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തതി. **അകണ്ഹം അസുക്കം നിബ്ബാന**ന്തി നിബ്ബാനഞ്ഹി സചേ കണ്ഹം ഭവേയ്യ, കണ്ഹവിപാകം ദദേയ്യ. സുക്കം, സുക്കവിപാകം ദദേയ്യ. ദ്വിന്നമ്പി അപ്പദാനതോ പന "അകണ്ഹം അസുക്ക"ന്തി വുത്തം. **നിബ്ബാന**ന്തി ചേത്ഥ അരഹത്തം അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി കിലേസനിബ്ബാനന്തേ ജാതത്താ നിബ്ബാനം നാമ. തം ഏസ അഭിജായതി പസവതി കരോതി. **സുക്കാഭിജാതികോതി** സുക്കേ ഉച്ചേ കുലേ ജാതോ. സേസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **"കണ്ഹം കണ്ഹവിപാക"**ന്തിആദികസ്സ കമ്മചതുക്കസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ ഹാരസമ്പാതവാരേ വിഭത്തോ ഏവ.

മനുസ്സത്തന്തി മനുസ്സഭാവം, മനുസ്സയോനിന്തി അത്ഥോ. **ദ്വേതി** കിച്ചം അകിച്ചമേവ ചാതി ദ്വേ. കിച്ചാനി ത്വേവ കത്തബ്ബാനി, ന ചാകിച്ചം കിഞ്ചി കത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **സുകിച്ച**ന്തിആദി "കിച്ച"ന്തി വുത്താനം തേസം സരൂപദസ്സനം.

പധാനാനീതി ഉത്തമാനി വിസിട്ഠാനി. പുരിമസ്മിം **പബ്ബജിതേസൂ**തി വിസയേ ഭുമ്മം. ദുതിയേ അധികരണേ. തത്ഥ **നിബ്ബാന**ന്തി അരഹത്തം അധിപ്പേതം. കസ്മാ പനേത്ഥ ആമിസപരിച്ചാഗോ അരഹത്തേന സമധുരോ നിദ്ദിട്ഠോതി? ദക്ഖിണേയ്യേസു ദക്ഖിണായ മഹപ്ഫലഭാവദസ്സനത്ഥം. **യേന യേന വാ പന വത്ഥുനാ**തി ഉച്ഛേദാദിവത്ഥുനാ. **അജ്ഝോസിതാ**തി ഭവതണ്ഹാദിവസേന അജ്ഝോസിതാ. ദുതിയേ **യേന യേന വാ പന വത്ഥുനാ**തി അമരാവിക്ഖേപവത്ഥുആദിനാ.

ഇമിനാ അസുഭേന കമ്മവിപാകേനാതി അസുഭസ്സ കായദുച്ചരിതാദികമ്മസ്സ വിപാകത്താ അസുഭേന അസിവേന കമ്മവിപാകേന. **ഇദം ബാലലക്ഖണം നിബ്ബത്തതീ**തി പുരിമസ്മിം ഭവേ ദുച്ചരിതസമങ്ഗിതായ ബാലോ അയം ഭവതീതി ഉപലക്ഖണം ജായതി. **ഇദം സംകിലേസഭാഗിയം സുത്ത**ന്തി ഇദം ഏവം പവത്തം സംകിലേസഭാഗിയം നാമ സുത്തം.

ഇമിനാ സുഭേനാതി ഏത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **മഹാപുരിസലക്ഖണ**ന്തി പണ്ഡിതലക്ഖണം. **കിലേസഭൂമീഹീ**തി കിലേസട്ഠാനേഹി കിലേസാവത്ഥാഹി വാ. **സാനുസയസ്സ പരിയുട്ഠാനം ജായതീ**തി അപ്പഹീനാനുസയസ്സ പച്ചയസമായോഗേ രാഗാദയോ പരിയുട്ഠാനവസേന പവത്തന്തി. **പരിയുട്ഠിതോ സംയുജ്ജതീ**തി യോ രാഗാദീഹി പരിയുട്ഠിതചിത്തോ, സോ കാമരാഗാദീഹി സംയുജ്ജതി നാമ. **സംയുജ്ജന്തോ ഉപാദിയതീ**തി യോ കാമരാഗസംയോജനാദീഹി സംയുത്തോ, സോ കാമുപാദാനാദീനി അകുസലകമ്മാനി ച ഉപാദിയതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ഏവം. സോളസവിധേന സാസനപട്ഠാനം നാനാസുത്തേഹി ഉദാഹരണവസേന വിഭജിത്വാ ഇദാനി അട്ഠവീസതിവിധേന സാസനപട്ഠാനം ദസ്സേന്തേന യസ്മാ അയമ്പി പട്ഠാനവിഭാഗോ മൂലപദേഹി സങ്ഗഹിതോ, ന

ഇമസ്സാപി തേഹി അസങ്ഗഹിതോ പദേസോ അത്ഥി, തസ്മാ മൂലപദം വിഭജിതബ്ബതഞ്ച ദസ്സേതും **“തത്ഥ കതമേ അട്ഠാരസ മൂലപദാ”**തി പുച്ഛായ വസേന മൂലപദാനി ഉദ്ധരിത്വാ **“ലോകിയം ലോകുത്തര”**ന്തിആദിനാ നവതികാ, ഥവോ ചാതി അട്ഠവീസതിവിധം സാസനപട്ഠാനം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **ലോകിയ**ന്തി ലോകേ നിയുത്തോ, ലോകേ വാ വിദിതോ ലോകിയോ. ഇധ പന ലോകിയോ അത്ഥോ യസ്മിം സുത്തേ വുത്തോ, തം സുത്തം ലോകിയം. തഥാ **ലോകുത്തരം**. യസ്മിം പന സുത്തേ പദേസേന ലോകിയോ, പദേസേന ലോകുത്തരോ വുത്തോ, തം **ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച**. യഞ്ച സത്തേ അധിട്ഠായ സത്തപഞ്ഞത്തിമുഖേന ദേസിതം, തം **സത്താധിട്ഠാനം**. ധമ്മവസേനേവ ദേസിതം **ധമ്മാധിട്ഠാനം**. ഉഭയവസേന ദേസിതം **സത്താധിട്ഠാനഞ്ച ധമ്മാധിട്ഠാനഞ്ച**. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബുദ്ധാദീനം പന ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന പവത്തം സുത്തം **ഥവോ** നാമ.

തത്ഥ **സജ്ജുഖീര**ന്തി തങ്ഖണംയേവ ധേനുയാ ഥനേഹി നിക്ഖന്തം അബ്ഭുണ്ഹഖീരം. **മുച്ചതീ**തി പരിണമതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ധേനുയാ ഥനതോ നിക്ഖന്തം ഖീരം തങ്ഖണംയേവ **ന മുച്ചതി** ന പരിണമതി ന ദധിഭാവം ഗച്ഛതി, തക്കാദിഅമ്ബിലസമായോഗതോ പന പരതോ കാലന്തരേന പകതിം ജഹതി ദധിഭാവം പാപുണാതി, ഏവമേവം പാപകമ്മമ്പി കിരിയക്ഖണേയേവ ന വിപച്ചതി. യദി വിപച്ചേയ്യ, നാനാഗതീനം സഭാവട്ഠാനം സിയാ, ന കോചി പാപകമ്മം കാതും വിസഹേയ്യ. യാവ പന കുസലാഭിനിബ്ബത്തക്ഖന്ധാ ചരന്തി, താവ തം തേ രക്ഖന്തി, തേസം ഭേദാ അപായേസു നിബ്ബത്താപനവസേന വിപച്ചതി. വിപച്ചമാനഞ്ച **ഡഹന്തം ബാലമന്വേതി,** കിം വിയ? **ഭസ്മച്ഛന്നോവ പാവകോ**. യഥാ ഹി ഛാരികായ പടിച്ഛന്നോ വീതച്ചിതങ്ഗാരോ അക്കന്തോപി ഛാരികായ പടിച്ഛന്നത്താ ന താവ ഡഹതി, ഛാരികം പന താപേത്വാ ചമ്മാദീനി ഡഹനവസേന യാവ മത്ഥലുങ്ഗാ ഡഹന്തോ ഗച്ഛതി, ഏവമേവം പാപകമ്മമ്പി യേന കതം, തം ബാലം ദുതിയേ വാ തതിയേ വാ അത്തഭാവേ നിരയാദീസു നിബ്ബത്തം ഡഹന്തം അനുഗച്ഛതീതി.

യസ്സിന്ദ്രിയാനീതി തത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഛേകേന സാരഥിനാ സുദന്താ അസ്സാ വിയ ഛ **ഇന്ദ്രിയാനി സമഥം** ദന്തഭാവം നിബ്ബിസേവനഭാവം **ഗതാനി,** തസ്സ നവവിധം മാനം പഹായ ഠിതത്താ **പഹീനമാനസ്സ** ചതുന്നം ആസവാനം അഭാവേന **അനാസവസ്സ** താദിഭാവേ ഠിതസ്സ തഥാരൂപസ്സ **ദേവാപി പിഹയന്തി,** മനുസ്സാപി ദസ്സനഞ്ച ആഗമനഞ്ച പത്ഥേന്തിയേവാതി. **ആഹാരേ സതീ**തി ആഹാരപടിബദ്ധേ ഛന്ദരാഗേ അപ്പഹീനേ സതി.

സബ്ബാ ദിസാ അനുപരിഗമ്മ ചേതസാതി പരിതോ ദസപി ദിസാ ചിത്തേന അനുഗന്ത്വാ. **നേവജ്ഝഗാ**തി നേവ അധിഗച്ഛേയ്യ. **പിയതര**ന്തി അതിസയേന പിയം. **അത്തനാ**തി അത്തതോ. **ഏവം പിയോ പുഥു അത്താ പരേസ**ന്തി ഏവം കസ്സചിപി അത്തനാ പിയതരസ്സ അനുപലബ്ഭനവസേന വിസും വിസും പരേസം സത്താനം അത്താ പിയോ. യസ്മാ ച ഏതദേവ, തസ്മാ **ന ഹിംസേ പരം അത്തകാമോ** അത്തനോ സുഖകാമോതി.

ഭൂതാതി ജാതാ നിബ്ബത്താ. **ഭവിസ്സന്തീ**തി നിബ്ബത്തിസ്സന്തി. **ഭൂതാ**തി വാ ഖീണാസവാ. തേ ഹി പഹീനഭവത്താ ഭൂതാ ഏവ. **ഗമിസ്സന്തീ**തി പരലോകം ഗമിസ്സന്തി. ഖീണാസവാ പന അനുപാദിസേസം നിബ്ബാനം.

പിയോ ച ഹോതീതി സുപരിസുദ്ധായ സീലസമ്പത്തിയാ, സുപരിസുദ്ധായ ച ദിട്ഠിസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതോ പിയോ പിയായിതബ്ബോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ‘‘സീലദസ്സനസമ്പന്നം , ധമ്മട്ഠം സച്ചവാദിനം;
> അത്തനോ കമ്മകുബ്ബാനം, തം ജനോ കുരുതേ പിയ’’ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൨൧൭);

പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഗരുകാതബ്ബതായ **ഗരു**. ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മവസേന സമ്ഭാവേതബ്ബതായ **ഭാവനീയോ**. സീലഗുണേന വാ പിയഗരുആദിഭാവാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ ഹി വുത്തം - ‘‘ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ‘സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ച അസ്സം മനാപോ ച ഗരു ച ഭാവനീയോ ചാ’തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫).

വത്താതി ‘‘കാലേന വക്ഖാമീ’’തിആദിപഞ്ചധമ്മേ അത്തനി ഉപട്ഠാപേത്വാ സബ്രഹ്മചാരീനം ഉല്ലുമ്പനഭാവേ ഠത്വാ വത്താ. **വചനക്ഖമോ**തി സബ്രഹ്മചാരീഹി യേന കേനചി വുച്ചമാനോ സുബ്ബചോ ഹുത്വാ പദക്ഖിണഗ്ഗാഹിതായ തേസം വചനം ഖമതീതി വചനക്ഖമോ. **വത്താ**തി വാ ധമ്മകഥാവസേന വചനസീലോ. **വചനക്ഖമോ**തി ധമ്മം സംവണ്ണേന്തോ പരേഹി അസംഹീരോ ഹുത്വാ തേസം പുച്ഛാവചനക്ഖമതായ വചനക്ഖമോ. **ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ**തി സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിം, അഞ്ഞം വാ ഗമ്ഭീരകഥം കത്താ. **ന ചട്ഠാനേ നിയോജകോ**തി ധമ്മവിനയാദിം അധമ്മാവിനയാദിവസേന അവത്വാ ധമ്മവിനയാദിവസേനേവ ദീപനതോ ന ച അട്ഠാനേ നിയോജകോ.

മാതരം പിതരം ഹന്ത്വാതി ഏത്ഥ ‘‘തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസ’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൫൫-൫൭) വചനതോ തീസു ഭവേസു സത്താനം ജനനതോ തണ്ഹാ **മാതാ** നാമ. ‘‘അഹം അസുകസ്സ നാമ രഞ്ഞോ, രാജമഹാമത്തസ്സ വാ പുത്തോ’’തി പിതരം നിസ്സായ അസ്മിമാനസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ അസ്മിമാനോ **പിതാ** നാമ. ലോകോ വിയ രാജാനം യസ്മാ സബ്ബദിട്ഠിഗതാനി ദ്വേ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോ ഭജന്തി, തസ്മാ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോ ദ്വേ ഖത്തിയാ **രാജാനോ** നാമ. ദ്വാദസായതനാനി വിത്ഥതട്ഠേന രട്ഠസദിസത്താ **രട്ഠം** നാമ. ആയസാധകോ ആയുത്തകപുരിസോ വിയ തംനിസ്സിതോ നന്ദിരാഗോ **അനുചരോ** നാമ.

അനീഘോതി നിദ്ദുക്ഖോ. **ബ്രാഹ്മണോ**തി ഖീണാസവോ. ഏതേന ഹി തണ്ഹാദയോ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണാസിനാ ഹതാ ബാഹിതാ. **യാതീ**തി സോ ബ്രാഹ്മണോ നിദ്ദുക്ഖോ ഹുത്വാ യാതീതി.

കായേതി കരജകായേ. **ചിത്ത**ന്തി പാദകജ്ഝാനചിത്തം. **സമോദഹതീ**തി പക്ഖിപതി. യദാ ദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ ഹോതി, തദാ കായഗതികം പാദകജ്ഝാനചിത്തം അധിട്ഠഹതീതി അത്ഥോ. **ചിത്തേപി കായം സമോദഹതീ**തി യദാ സീഘം ഗന്തുകാമോ ഹോതി, തദാ പാദകജ്ഝാനചിത്തേ കായം പക്ഖിപതി, ചിത്തഗതികം കായം അധിട്ഠഹതീതി അത്ഥോ. **കായേ സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ**തി ‘‘സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ

പുരിസോ സമിഞ്ജിതം വാ ബാഹം പസാരേയ്യ, പസാരിതം വാ ബാഹം സമിഞ്ജേയ്യാ’’തി വുത്തനയേന (മഹാവ॰ ൮, ൧൩൭; ദീ॰ നി॰ ൨.൬൬; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൨; ൨.൩൩൮; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨) ഇദ്ധിമാ കായേ സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ പരേസം ദിസ്സമാനേന കായേന ആരാമരാമണേയ്യകാദീനി പേക്ഖമാനോ ചിത്തക്ഖണേനേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഗച്ഛതി.

[illegible]ം ലോകുത്തരം ഞാണന്തി സബ്ബം ലോകം ഉത്തരിത്വാ അഭിഭവിത്വാ ഠിതത്താ വുത്തം, ന പന ലോകുത്തരഭൂമികത്താ. **സബ്ബകാലേ പവത്തതീ**തി ആവജ്ജനപടിബദ്ധവുത്തിത്താ വുത്തം, ന സതതം സമിതം പവത്തതീതി. ന ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഭഗവതോ സബ്ബസ്മിംയേവ കാലേ ഉപ്പജ്ജതീതി സക്കാ വത്തുന്തി.

കിത്തയിസ്സാമി തേ സന്തിന്തി സബ്ബകിലേസവൂപസമഹേതുതായ സന്തിം നിബ്ബാനം ദസ്സേസ്സാമി. **ദിട്ഠേ ധമ്മേ**തി ദിട്ഠേ ദുക്ഖാദിധമ്മേ, ഇമസ്മിം ഏവ വാ അത്തഭാവേ. **അനീതിഹ**ന്തി ഇതിഹാസാതി ഏവം ന ഇതികിരായ പവത്തം, അത്തപച്ചക്ഖന്തി അത്ഥോ. **യം വിദിത്വാ സതോ ചര**ന്തി ‘‘സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ’’തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൨൭൭; ഥേരഗാ॰ ൬൭൬; നേത്തി॰ ൫) നയേന സതോ ഹുത്വാ ചരന്തോ അരിയമഗ്ഗേന യം സന്തിം വിദിത്വാ. **തരേ ലോകേ വിസത്തിക**ന്തി സങ്ഖാരലോകേ വിസപ്പനതോ വിസത്തികസങ്ഖാതം തണ്ഹം തരേ തരേയ്യ സമതിക്കമേയ്യാതി അത്ഥോ.

തഞ്ചാഹം അഭിനന്ദാമീതി തം വുത്തപ്പകാരം സന്തിജോതകം തുമ്ഹാകം വചനം അഹം പത്ഥയാമി, തം ഏവ വാ **സന്തിം ഉത്തമം** അഭിനന്ദാമീതി ധോതകോ വദതി. **ഉദ്ധം അധോ തിരിയഞ്ചാപി മജ്ഝേ**തി ഏത്ഥ **ഉദ്ധ**ന്തി അനാഗതം ഉപരി ച. **അധോ**തി അതീതം ഹേട്ഠാ ച. **തിരിയഞ്ചാപി മജ്ഝേ**തി പച്ചുപ്പന്നം പരിതോ ച. **ഏതം വിദിത്വാ സങ്ഗോതീ**തി ഏതം അനാഗതാദിം സങ്ഗജനനട്ഠാനന്തി ഞത്വാ. **ഭവാഭവായാ**തി ഖുദ്ദകാനഞ്ചേവ മഹന്താനഞ്ച ഭവാനം അത്ഥായ, സസ്സതുച്ഛേദായ വാ.

അരിയസച്ചാനന്തി അരിയഭാവകരാനം സച്ചാനം. **അനനുബോധാ**തി അബുജ്ഝനേന അജാനനേന. **അപ്പടിവേധാ**തി അപ്പടിവിജ്ഝനേന. **സന്ധാവിത**ന്തി ഭവതോ ഭവസ്സ ഗമനേന സന്ധാവിതം. **സംസരിത**ന്തി പുനപ്പുനം ഗമനവസേന സംസരിതം. **മമഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ചാ**തി മയാ ചേവ തുമ്ഹേഹി ച. അഥ വാ **സന്ധാവിതം സംസരിത**ന്തി സന്ധാവനം സംസരണം മമഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ച അഹോസീതി അത്ഥോ. **ഭവനേത്തീ**തി ഭവാഭവം നയനസമത്ഥാ തണ്ഹാരജ്ജു. **സംസിത**ന്തി സംസരിതം. **സമൂഹതാ**തി സുട്ഠു ഹതാ ഛിന്നാ അപ്പവത്തികതാ.

സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാതി പച്ചയേഹി സങ്ഖരീയന്തീതി ‘‘സങ്ഖാരാ’’തി ലദ്ധനാമാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. ആദിഅന്തവന്തതോ അനിച്ചന്തികതോ താവകാലികതോ ഖണപരിത്തതോ ച ന നിച്ചാതി **അനിച്ചാ. യദാ പഞ്ഞായ പസ്സതീ**തി യദാ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ പസ്സതി. **അഥ** ഇമസ്മിം വട്ടദു**ക്ഖേ നിബ്ബിന്ദതി,** നിബ്ബിന്ദന്തോ ദുക്ഖപരിജാനനാദിവസേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി. **ഏസ മഗ്ഗോ വിസുദ്ധിയാ**തി യ്വായം വുത്തനയേന സച്ചപ്പടിവേധോ, ഏസ വിസുദ്ധത്ഥായ മഗ്ഗോ. **സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ**തി സബ്ബേ സങ്ഖാരാ

അഭിഞ്ഹസമ്പടിപീളനട്ഠേന ഖയട്ഠേന ച ദുക്ഖാതി. സേസം വുത്തനയമേവ. **സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ**തി സബ്ബേപി തേഭൂമകധമ്മാ പരതോ തുച്ഛതോ സുഞ്ഞതോ അസാരതോ അവസവത്തനതോ ച അനത്താതി. സേസം പുരിമസദിസമേവ.

സേയ്യോതി വിസിട്ഠോ ഉത്തമോ. **സദിസോ**തി സമാനോ. **ഹീനോ**തി ലാമകോ. ഓമാനോപി ഹി അത്തനോ അവങ്കരണമുഖേനപി സംപഗ്ഗണ്ഹനവസേനേവ പവത്തതി. തേന വുത്തം **"ഹീനോഹമസ്മീ"**തി. **കിമഞ്ഞത്ര യഥാഭൂതസ്സ അദസ്സനാ**തി സരസപഭങ്ഗുതായ ഏകന്തേനേവ അനവട്ഠിതസഭാവേഹി രൂപധമ്മേഹി സേയ്യാദിവസേന അത്തനോ ഉക്ഖിപനസ്സ തേസം യഥാഭൂതം അദസ്സനം അഞ്ഞാണം വിനാ കിം അഞ്ഞം കാരണം സിയാ, അഞ്ഞം കിഞ്ചി കാരണം തസ്സ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **വേദനാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ.

യേ അരിയസച്ചാനി വിഭാവയന്തീതി ദുക്ഖാദീനി അരിയസച്ചാനി പഞ്ഞാഓഭാസേന സച്ചപ്പടിച്ഛാദകകിലേസന്ധകാരം വിധമേത്വാ അത്തനോ പകാസാനി പാകടാനി കരോന്തി. **ഗമ്ഭീരപഞ്ഞേനാ**തി അപ്പമേയ്യപഞ്ഞതായ സദേവകസ്സപി ലോകസ്സ ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠപഞ്ഞേന സബ്ബഞ്ഞുനാതി വുത്തം ഹോതി. **സുദേസിതാനീ**തി സങ്ഖേപവിത്ഥാരാദീഹി തേഹി തേഹി നയേഹി സുട്ഠു ദേസിതാനി. **കിഞ്ചാപി തേ ഹോന്തി ഭുസം പമത്താ**തി തേ വിഭാവിതഅരിയസച്ചാ പുഗ്ഗലാ കാമം ദേവരജ്ജചക്കവത്തിരജ്ജാദിപമാദട്ഠാനം ആഗമ്മ ഭുസം പമത്താ ഹോന്തി, തഥാപി സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന ഠപേത്വാ സത്ത ഭവേ അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, തേസം നിരുദ്ധത്താ **ന അട്ഠമം ഭവം ആദിയന്തി,** സത്തമഭവേയേവ പന വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പാപുണന്തീതി അത്ഥോ.

യഥിന്ദഖീലോതി ഏത്ഥ **യഥാ**തി ഉപമാവചനം. **ഇന്ദഖീലോ**തി നഗരദ്വാരഥിരകരണത്ഥം ഉമ്മാരബ്ഭന്തരേ അട്ഠ വാ ദസ വാ ഹത്ഥേ പഥവിം ഖണിത്വാ ആകോടിതസ്സ സാരദാരുമയസ്സ ഥമ്ഭസ്സേതം അധിവചനം. **പഥവിസ്സിതോ സിയാ**തി ഗമ്ഭീരനേമിതായ അന്തോ പവിസിത്വാ ഭൂമിനിസ്സിതോ സിയാ ഭവേയ്യ. **ചതുബ്ഭി വാതേഹീ**തി ചതൂഹി ദിസാഹി ആഗതവാതേഹി. **അസമ്പകമ്പിയോ**തി കമ്പേതും വാ ചാലേതും വാ അസക്കുണേയ്യോ. **തഥൂപമം... പേ... പസ്സതീ**തി യോ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി പഞ്ഞായ അജ്ഝോഗാഹേത്വാ പസ്സതി, തം സപ്പുരിസം ഉത്തമപുരിസം തഥാ ദസ്സനതോ സബ്ബതിത്ഥിയവാദവാതേഹി അസമ്പകമ്പിയതായ തഥൂപമം യഥാവുത്തഇന്ദഖീലൂപമം വദാമീതി അത്ഥോ.

സോതാപത്തിയങ്ഗേഹീതി അരിയസോതാപജ്ജനസ്സ അങ്ഗഭൂതേഹി. **അരിയസാവകോ**തി അരിയസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സദ്ധമ്മസ്സവനന്തേ ജാതത്താ അരിയസാവകോ. **ഖീണനിരയോമ്ഹീ**തി ഖീണനിരയോ അമ്ഹി. **ഖീണാപായദുഗ്ഗതിവിനിപാതോ**തി ഇദം നിരയാദീനംയേവ വേവചനവസേന വുത്തം. നിരയാദയോ ഹി വഡ്ഢിസങ്ഖാതതോ അയതോ അപേതത്താ അപായാ. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതിയോ**. ദുക്കടകാരിനോ വിവസാ ഏത്ഥ നിപതന്തീതി **വിനിപാതാ**. സോതം അരിയമഗ്ഗം ആദിതോ പത്തോ അധിഗതോതി **സോതാപന്നോ**. അകുപ്പധമ്മതായ മഗ്ഗഫലാനം

പുഥുജ്ജനഭാവസങ്ഖാതേ വിരൂപേ ന നിപതനസഭാവോതി **അവിനിപാതധമ്മോ**. തതോ ഏവ ധമ്മനിയാമേന നിയതതായ **നിയതോ**. ഉപരിമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതാ സമ്ബോധി അവസ്സം പത്തബ്ബതായ അസ്സ പരം അയനം ഗതി പടിസരണന്തി **സമ്ബോധിപരായണോ**.

നിവിട്ഠാതിആദീനി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനേവ. **സഹധമ്മിയാ**തി സബ്രഹ്മചാരിനോ. **അരിയകന്തേഹീ**തി അരിയാനം കന്തേഹി പിയേഹി മനാപേഹി. പഞ്ച സീലാനി ഹി അരിയസാവകാനം കന്താനി ഹോന്തി, ഭവന്തരേപി അവിജഹനതോ. താനി സന്ധായേതം വുത്തം. സബ്ബോപി പനേത്ഥ സംവരോ ലബ്ഭതിയേവ. **സോതാപന്നോഹമസ്മീ**തി ഇദം ദേസനാസീസമേവ. സകദാഗാമിആദയോപി "സകദാഗാമീഹമസ്മീ"തിആദിനാ നയേന ബ്യാകരോന്തിയേവ. യതോ സബ്ബേസമ്പി സിക്ഖാപദാവിരോധേന യുത്തട്ഠാനേ ബ്യാകരണം അനുഞ്ഞാതമേവാതി.

യസ്സിന്ദ്രിയാനീതി യസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി. **സുഭാവിതാനീ**തി അരിയമഗ്ഗഭാവനാവസേന സുട്ഠു ഭാവിതാനി. **അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ചാ**തി ഓരമ്ഭാഗിയാനം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനഞ്ച സംയോജനാനം പജഹനവസേന. തേനാഹ **"സബ്ബലോകേ"**തി. **നിബ്ബിജ്ഝാ**തി നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാ.

ധമ്മപദാനീതി ധമ്മകോട്ഠാസാനി. **അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം** നാമ അലോഭോ വാ അലോഭസീസേന അധിഗതഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി വാ ദസഅസുഭവസേന വാ അധിഗതഝാനാദീനി **അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം**. ചതുബ്രഹ്മവിഹാരവസേന അധിഗതാനി **അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം**. ദസാനുസ്സതിആഹാരേപടിക്കൂലസഞ്ഞാവസേന അധിഗതാനി **സമ്മാസതി ധമ്മപദം**. ദസകസിണആനാപാനവസേന അധിഗതാനി **സമ്മാസമാധി ധമ്മപദം.**

പഞ്ച ഛിന്ദേതി ഹേട്ഠാ അപായുപപത്തിസംവത്തനികാനി പഞ്ച ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി പാദേ ബദ്ധരജ്ജും വിയ പുരിസോ സത്ഥേന ഹേട്ഠാ മഗ്ഗത്തയേന ഛിന്ദേയ്യ. **പഞ്ച ജഹേ**തി ഉപരിദേവലോകസമ്പാപകാനി പഞ്ച ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി പുരിസോ ഗീവായ ബദ്ധരജ്ജും വിയ അരഹത്തമഗ്ഗേന ജഹേയ്യ ഛിന്ദേയ്യേവാതി അത്ഥോ. **പഞ്ച ചുത്തരി ഭാവയേ**തി ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം പഹാനത്ഥായ സദ്ധാദീനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഉത്തരി ഭാവേയ്യ. പഞ്ച സങ്ഗാതിഗോതി ഏവം സന്തേ പഞ്ചന്നം രാഗദോസമോഹമാനദിട്ഠിസങ്ഗാനം അതിക്കമനേന പഞ്ചസങ്ഗാതിഗോ ഹുത്വാ **ഭിക്ഖു "ഓഘതിണ്ണോ"തി വുച്ചതി,** നിത്തിണ്ണചതുരോഘോതി വുച്ചതീതി അത്ഥോ.

അനഞ്ഞാതം അപ്പടിവിദ്ധം ചതുസച്ചധമ്മം, അമതപദംയേവ വാ ഞസ്സാമി ജാനിസ്സാമീതി പടിപന്നസ്സ പഠമമഗ്ഗട്ഠസ്സ ഇന്ദ്രിയന്തി **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം**. പഠമമഗ്ഗഞാണഞ്ഹി തംപുബ്ബഭാഗവസേന ഏവം വുത്തം. ആജാനാതി പഠമമഗ്ഗേന ഞാതമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ ജാനാതീതി അഞ്ഞോ, തസ്സ ഇന്ദ്രിയന്തി **അഞ്ഞിന്ദ്രിയം,** ഹേട്ഠാ തീസു ഫലേസു, ഉപരി തീസു മഗ്ഗേസു ച ഞാണസ്സേതം അധിവചനം. അഞ്ഞാതാവിനോ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതകിച്ചസ്സ അരഹതോ ഇന്ദ്രിയന്തി **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം,** അഗ്ഗഫലഞാണസ്സേതം അധിവചനം. **അനഭിസമേതസ്സാ**തി അപ്പടിവിദ്ധസ്സ. **അഭിസമയായാ**തി പടിവേധായ.

ഋദ്ധലക്ഖണാനീതി ബാലസ്സ ഉപലക്ഖണകാരണാനി. **ബാലനിമിത്താനീ**തി "ബാലോ അയ"ന്തി ഗഹേതും നിമിത്താനി കാരണാനി. **ബാലാപദാനാനീ**തി ബാലസ്സ പോരാണാനി വിരുള്ഹാനി കമ്മാനി. **"ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ"**തിആദീസു ദുച്ചിന്തിതം അഭിജ്ഝം ബ്യാപാദം മിച്ഛാദസ്സനഞ്ച ചിന്തേതീതി **ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ**. ദുബ്ഭാസിതം മുസാവാദാദിം ഭാസതീതി **ദുബ്ഭാസിതഭാസീ**. ദുക്കടം പാണാതിപാതാദികമ്മം കരോതീതി **ദുക്കടകമ്മകാരീ**. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ.

ഭിയ്യോതി ഉപരൂപരി. **പകുജ്ഝേയ്യു**ന്തി വിരുജ്ഝേയ്യും. "പകുപ്പേയ്യു"ന്തിപി പാഠോ. **ഭുസേനാ**തി ദള്ഹേന. **ദണ്ഡേനാ**തി ദണ്ഡദാനേന. **ധീരോ**തി പണ്ഡിതോ സപ്പഞ്ഞജാതികോ. **നിസേധയേ**തി പടിബാഹേയ്യ. പുന കിഞ്ചി കാതും വത്തും വാ അസമത്ഥം കരേയ്യാതി അത്ഥോ.

പരന്തി പച്ചത്ഥികം. **യോ സതോ ഉപസമ്മതീ**തി യോ സതിമാ ഹുത്വാ ഉപസമ്മതി, തസ്സ ഉപസമംയേവാഹം ബാലസ്സ പടിസേധനം മഞ്ഞാമീതി അത്ഥോ.

വജ്ജന്തി ദോസം. **യദാ നം മഞ്ഞതീ**തി യസ്മാ നം മഞ്ഞതി. **അജ്ഝാരുഹതീ**തി അജ്ഝോത്ഥരതി. **ഗോവ ഭിയ്യോ പലായിന**ന്തി യഥാ ഗോയൂഥേ താവദേവ ദ്വേ ഗാവോ യുജ്ഝന്തേ ഗോഗണോ ഓലോകേന്തോ തിട്ഠതി യാവ ന ഏകോ പലായതി, യദാ പന പലായതി, അഥ തം പലായിനം സബ്ബോ ഗോഗണോ ഭിയ്യോ അജ്ഝോത്ഥരതി, ഏവം **ദുമ്മേധോ** ഖമന്തം ഭിയ്യോ അജ്ഝോത്ഥരതീതി അത്ഥോ.

സദത്ഥപരമാതി സകത്ഥപരമാ. **ഖന്ത്യാ ഭിയ്യോ ന വിജ്ജതീ**തി തേസു സകത്ഥപരമേസു അത്ഥേസു ഖന്തിതോ ഉത്തരിതരോ അഞ്ഞോ അത്ഥോ ന വിജ്ജതി. **തമാഹു പരമം ഖന്തി**ന്തി യോ ബലവാ തിതിക്ഖതി, തസ്സ തം ഖന്തിം പരമം ആഹു. **ബാലബലം** നാമ അഞ്ഞാണബലം. **തം യസ്സ ബലം, അബലമേവ** തം, ന തം ബലന്തി **ആഹു** കഥേന്തി ദീപേന്തി. **ധമ്മഗുത്തസ്സാ**തി ധമ്മേന രക്ഖിതസ്സ ധമ്മം വാ രക്ഖന്തസ്സ. **പടിവത്താ**തി പടിപ്ഫരിത്വാ വത്താ, പടിപ്പരിത്വാ വാ യം വാ തം വാ വദേയ്യാസി. ധമ്മട്ഠം പന ചാലേതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി. **തസ്സേവ തേന പാപിയോ**തി തേന കോധേന തസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ പാപം ഹോതി. കതരസ്സാതി ? **യോ കുദ്ധം പടികുജ്ഝതി,** തസ്സ. തത്ഥ **കുദ്ധ**ന്തി സമ്പദാനേ ഉപയോഗവചനം, കുദ്ധസ്സാതി അത്ഥോ. **തികിച്ഛന്താന**ന്തി ഏകവചനേ ബഹുവചനം, തികിച്ഛന്തന്തി അത്ഥോ. **ജനാ മഞ്ഞന്തീ**തി ഏവരൂപം **അത്തനോ ച പരസ്സ ചാതി ഉഭിന്നം** അത്ഥം തികിച്ഛന്തം നിപ്ഫാദേന്തം പുഗ്ഗലം **"ബാലോ** അയ"ന്തി അന്ധബാലപുഥുജ്ജനാ ഏവം മഞ്ഞന്തി. **യേ ധമ്മസ്സ അകോവിദാ**തി യേ ചതുസച്ചധമ്മേ അകോവിദാ അച്ഛേകാ, തേ ഏവം മഞ്ഞന്തീതി അത്ഥോ.

ലദ്ധന്തി അധിഗതം ഏതരഹി അനുഭുയ്യമാനം കാമൂപകരണം **പത്തബ്ബ**ന്തി തദേവ അനാഗതേ അധിഗന്തബ്ബം അനുഭവിതബ്ബം, **ഉഭയമേതം രജാനുകിണ്ണ**ന്തി തദുഭയമ്പി രാഗരജാദീഹി അവകിണ്ണം . **ആതുരസ്സാ**തി രാഗാദികിലേസാതുരസ്സ. **അനുസിക്ഖതോ**തി കിലേസബഹുലപുഗ്ഗലേ അനുസിക്ഖതോ. **യേ ച സിക്ഖാസാരാ**തി യേ യഥാസമാദിന്നം സീലവതാദിസങ്ഖാതം സിക്ഖം സാരതോ ഗഹേത്വാ ഠിതാ. തേനാഹ - **"സീലം വതം ജീവിതം ബ്രഹ്മചരിയ"**ന്തി.

തത്ഥ യം ''ന കരോമീ''തി ഓരമതി, തം **സീലം**. യം വേസഭോജനകിച്ചചരണാദി, തം **വതം. ജീവിത**ന്തി ആജീവോ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മേഥുനവിരതി. **ഉപട്ഠാനസാരാ**തി ഏതേസം സീലാദീനം അനുട്ഠാനസാരാ. ഏതേഹി ഏവ സംസാരസുദ്ധീതി താനി സാരതോ ഗഹേത്വാ ഠിതാതി അത്ഥോ.

ഇച്ചേതേ ഉഭോ അന്താതി ഇതി സീലബ്ബതപരാമാസമുഖേന അത്തകിലമഥാനുയോഗോ, കാമേസു അനവജ്ജസഞ്ഞിതാമുഖേന കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ ചാതി ഏതേ ഉഭോ അന്താ. തേ ച ഖോ യഥാക്കമം ആയതിം പത്തബ്ബേ, ഏതരഹി പത്തേ ച രാഗരജാദിഓകിണ്ണേ കാമഗുണേ അല്ലീനേഹി കിലേസാതുരാനം അനുസിക്ഖന്തേഹി, സയഞ്ച കിലേസാതുരേഹേവ പടിപജ്ജിതബ്ബാ, തതോ ഏവ ച തേ **കടസിവഡ്ഢനാ** അപരാപരം ജരാമരണേഹി സിവഥികായ വഡ്ഢനസീലാ ഏകന്തേനേവ കടസിം വഡ്ഢേന്തി, സയം വഡ്ഢന്താ പരേ ച അന്തദ്വയേ സമാദപേന്താ വഡ്ഢാപേന്തി ചാതി അത്ഥോ.

ഉഭോ അന്തേ അനഭിഞ്ഞായാതി യഥാവുത്തേ ഉഭോ അന്തേ അജാനിത്വാ. **ഓലീയന്തി ഏകേ**തി ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി ഓലീയനതണ്ഹാഭിനിവേസവസേന അവലീയന്തി ഏകച്ചേ. **അതിധാവന്തി ഏകേ**തി ഏകച്ചേ - ''ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി അതിധാവനാഭിനിവേസവസേന അതിക്കമന്തി.

ന അമഞ്ഞിംസു തേസഞ്ച തണ്ഹാദിമഞ്ഞനാനം പഹീനത്താ. തതോ ഏവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനതോ തിവിധമ്പി **വട്ടം തേസം പഞ്ഞാപനായ നത്ഥീ**തി.

ജഞ്ഞാതി ജാനേയ്യ. **സംയുജേ**തി സംയോജേയ്യ. **മാനുസ**ന്തി മനുസ്സാനം ഇദന്തി മാനുസം, മനുസ്സഭവപരിയാപന്നം. **കിഞ്ഹി തസ്സ സകം ഹോതീ**തി തസ്സ മച്ചുമുഖം പവിസന്തസ്സ സത്തസ്സ കിം അഞ്ഞം സകം നാമ അഞ്ഞത്ര കല്യാണകമ്മതോ. കമ്മസ്സകാ ഹി സത്താ. തേനാഹ - **''തസ്മാ കരേയ്യ കല്യാണ''**ന്തിആദി. തത്ഥ **സമ്പരായിക**ന്തി സമ്പരായഫലനിബ്ബത്തകം.

ഇമ്മേ ധമ്മാതി ഇമേ കുസലാ വാ അകുസലാ വാ ധമ്മാ. **ഏവംഗഹിതാ**തി ഏവം സമാദിന്നാ ഉപ്പാദിതാ. **ഇദം ഫല**ന്തി ഇദം ഇട്ഠവിപാകം അനിട്ഠവിപാകഞ്ച ഫലം. **അയമത്ഥോ**തി അയം വുഡ്ഢി, അയം ഹാനീതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമ്പി ഏവംജാതിയ**ന്തി ഏകംസബ്യാകരണീയം വദതി.

ആകങ്ഖതോ ന ജാനേയ്യുന്തി തത്ഥ യേന ഹേതുനാ ഭഗവതോ യാ ആകങ്ഖാ, സാ അഞ്ഞേസം അവിസയോതി ആഹ - **''കിന്തം ഭഗവാ ആകങ്ഖതീതി. ഇദം അവിസജ്ജനീയ''**ന്തി.

ഏത്തകോതി ഏതപരിമാണോ. **സീലക്ഖന്ധേ**തി സീലക്ഖന്ധഹേതു. ''സീലക്ഖന്ധേനാ''തിപി പാഠോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇരിയായ**ന്തി കായവചീസമാചാരേ. **പഭാവേ**തി ആനുഭാവേ. **ഹിതേസിതായ**ന്തി മേത്തായ. **ഇദ്ധിയ**ന്തി ഇദ്ധിവിധായ. ഏത്തകാ ബുദ്ധഗുണാ, തേ ച പച്ചേകം ഏവംപഭാവാ. തഥാ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി ഏവമാനുഭാവാനി. അരിയസങ്ഘോ ഏവംവിധഗുണേഹി യുത്തോതി.

തിണ്ണം രതനാനം മഹാനുഭാവതാ ന സബ്ബഥാ അഞ്ഞേസം വിസയോ, ഭഗവതോ ഏവ വിസയോതി ആഹ - **“ബുദ്ധവിസയോ അവിസജ്ജനീയോ”**തി. തേന യോ അഞ്ഞോപി അത്ഥോ ബുദ്ധവിസയോ, സോ അവിസജ്ജനീയോതി ദസ്സേതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - “ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോ ന ചിന്തേതബ്ബോ, യം ചിന്തേന്തോ ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ”തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൭). **കതമാ പുബ്ബാ കോടീതി അവിസജ്ജനീയ**ന്തി “കതമാ പുബ്ബാ കോടീ”തി കേനചി കതം പുച്ഛനം അവിസജ്ജനീയം. കസ്മാ? സംസാരസ്സ പുരിമായ കോടിയാ അഭാവതോ. തേനേവാഹ - “പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതീ”തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧). തത്ഥ **ന പഞ്ഞായ**തീതി ന ദിസ്സതി, ന ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. ന പഞ്ഞായതീതി അഞ്ഞസ്സ ഞാണവിസയോ ന ഹോതീതി പന അത്ഥം സന്ധായ **“ന പഞ്ഞായതീതി സാവകാനം ഞാണവേകല്ലേനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അത്തൂപനായികാ**തി അത്താ ഉപനേതബ്ബോ ഏതിസ്സാതി അത്തൂപനായികാ. **നത്ഥി ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം അവിജാനനാ**തി ഏതേന പുരിമായ കോടിയാ അഭാവതോ ഏവ ന പഞ്ഞായതി, ന തത്ഥ ഞാണസ്സ പടിഘാതോതി ദസ്സേതി.

യം പന അത്ഥി, തം അഞ്ഞേസം അപ്പമേയ്യമ്പി ഭഗവതോ ന അപ്പമേയ്യന്തി ഭഗവതോ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞ്ഞാണതം ദസ്സേതും **“യഥാ ഭഗവാ കോകാലികം ഭിക്ഖും ആരബ്ഭാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഞ്ഞതരം ഭിക്ഖു**ന്തി നാമഗോത്തേന അപാകടം. “കീവ ദീഘം നു ഖോ, ഭന്തേ, പദുമേ നിരയേ ആയുപ്പമാണ”ന്തി പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ നിസിന്നം ഏകം ഭിക്ഖും ഏവമാഹാതി. ഏത്ഥായം പാഠസേസോ - ദീഘം ഖോ, ഭിക്ഖു, പദുമേ നിരയേ ആയുപ്പമാണം, തം ന സുകരം സങ്ഖാതും “ഏത്തകാനി വസ്സാനീ”തി വാ “ഏത്തകാനി വസ്സസതാനീ”തി വാ “ഏത്തകാനി വസ്സസഹസ്സാനീ”തി വാ “ഏത്തകാനി വസ്സസതസഹസ്സാനീ”തി വാതി. സക്കാ പന, ഭന്തേ, ഉപമാ കാതുന്തി. “സക്കാ ഭിക്ഖൂ”തി ഭഗവാ അവോച. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖു, വീസതിഖാരികോ കോസലകോ തിലവാഹോ. തതോ പുരിസോ വസ്സസതസ്സ വസ്സസതസ്സ അച്ചയേന ഏകമേകം തിലം ഉദ്ധരേയ്യ. ഖിപ്പതരം ഖോ സോ, ഭിക്ഖു, വീസതിഖാരികോ കോസലകോ തിലവാഹോ ഇമിനാ ഉപക്കമേന പരിക്ഖയം പരിയാദാനം ഗച്ഛേയ്യ, ന ത്വേവ ഏകോ അബ്ബുദോ നിരയോ. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖു, വീസതി അബ്ബുദാ നിരയാ, ഏവമേകോ നിരബ്ബുദോ നിരയോതിആദി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൧; അം॰ നി॰ ൧൦.൮൯; സു॰ നി॰ കോകാലികസുത്ത).

തത്ഥ **വീസതിഖാരികോ**തി മാഗധകേന പത്ഥേന ചത്താരോ പത്ഥാ കോസലരട്ഠേ ഏകോ പത്ഥോ ഹോതി. തേന പത്ഥേന ചത്താരോ പത്ഥാ ആള്ഹകം, ചത്താരി ആള്ഹകാനി ദോണം, ചതുദോണാ മാനികാ, ചതുമാനികാ ഖാരീ. തായ ഖാരിയാ വീസതിഖാരികോ തിലവാഹോ. **തിലവാഹോ**തി തിലസകടം. **അബ്ബുദോ നിരയോ**തി അബ്ബുദോ നാമ ഏകോ പച്ചേകനിരയോ നത്ഥി, അവീചിമ്ഹി ഏവ പന അബ്ബുദഗണനായ പച്ചനോകാസോ “അബ്ബുദോ നിരയോ”തി വുത്തോ. ഏസ നയോ **നിരബ്ബുദാ**ദീസുപി.

തത്ഥ വസ്സഗണനാപി ഏവം വേദിതബ്ബാ - യഥാ ഹി സതംസതസഹസ്സാനി **കോടി** ഹോതി. ഏവം സതംസതസഹസ്സകോടിയോ **പകോടി** നാമ. സതംസതസഹസ്സപകോടിയോ **കോടിപകോടി** നാമ.

സതംസതസഹസ്സകോടിപകോടിയോ **നഹുതം**. സതംസതസഹസ്സനഹുതാനി **നിന്നഹുതം**. സതംസതസഹസ്സാനി നിന്നഹുതാനി ഏകോ **അബ്ബുദോ**. തതോ വീസതിഗുണോ **നിരബ്ബുദോ**. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. അയഞ്ച ഗണനാ അപരിചിതാനം ദുക്കരാതി വുത്തം - "തം ന സുകരം സങ്ഖാതു"ന്തി. കേചി പന "തത്ഥ തത്ഥ പരിദേവനാനത്തേന കമ്മകാരണനാനത്തേനപി ഇമാനി നാമാനി ലദ്ധാനീ"തി വദന്തി. അപരേ "സീതനരകാ ഏതേ"തി. **ചിത്തം ആഘാതേത്വാ**തി ചിത്തം പദൂസേത്വാ.

കഥം ജിനോതി പകാരപുച്ഛാ. **കേന ജിനോ**തി കാരണപുച്ഛാ. കേന കാരണേന കേന ഹേതുനാ കായ പടിപത്തിയാ ജിനോതി പുച്ഛതി. **കഥ**ന്തി പന കേന പകാരേന കിം അതീതാനം, ഉദാഹു അനാഗതാനം പച്ചുപ്പന്നാനം കിലേസാനം പഹാനേന ജിനോതി പുച്ഛതി, തസ്മാ തം **"വിസജ്ജനീയ"**ന്തി വുത്തം. **കതമോ ജിനോ**തി കിം രൂപം ജിനോ, ഉദാഹു വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം ജിനോ. രൂപാദിവിനിമുത്തോ വാ അഞ്ഞോ ജിനോ, യോ "അത്താ"തി വുച്ചതീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"അവിസജ്ജനീയ"**ന്തി. **കിത്തകോ**തി പമാണതോ കിംപരിമാണോ.

അത്ഥി തഥാഗതോതി അത്ഥി സത്തോ. യ്വായമായസ്മാ "ഏവംനാമോ ഏവംഗോത്തോ"തി പഞ്ചക്ഖന്ധേ ഉപാദായ പഞ്ഞപീയതി, തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അധിപ്പേതത്താ വുത്തം **"വിസജ്ജനീയ"**ന്തി. **രൂപം തഥാഗതോ**തി രൂപം അത്താതി സക്കായദിട്ഠിവസേന പുച്ഛതീതി കത്വാ വുത്തം **"അവിസജ്ജനീയ"**ന്തി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഉപല്ലം പീഠസമാരുള്ഹന്തിആദീനി സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനാനി. **കായേന ദുച്ചരിതാനീ**തി കായേന ദുട്ഠു കതാനി. **ഓലമ്ബന്തീ**തി അവലമ്ബന്തി അവത്ഥരിയന്തി. സേസപദദ്വയം തസ്സേവ വേവചനം. ഓലമ്ബനാദിആകാരേന ഹി താനി ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ ഏവം വുത്തം. **മഹത**ന്തി മഹന്താനം. **പഥവിയം ഓലമ്ബന്തീ**തി പഥവിതലേ പത്ഥരന്തി. സേസപദദ്വയം തസ്സേവ വേവചനം. പത്ഥരണാകാരോയേവ ഹേസ. **തത്ര, ഭിക്ഖവേ, ബാലസ്സാ**തി തസ്മിം ഉപട്ഠഹനാകാരേ ബാലസ്സ ഏവം ഹോതി.

ലാഭാ വോ, ഭിക്ഖവേതി ഭിക്ഖവേ, യേ ഇമേ തുമ്ഹേഹി പടിലദ്ധാ മനുസ്സത്തസദ്ധാപടിലാഭാദയോ, ലാഭാ വോ തുമ്ഹാകം ലാഭാ ഏവ. **സുലദ്ധ**ന്തി യമ്പിദം പബ്ബജിത്വാ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദിസമ്പാദനം ലദ്ധം, തമ്പി സുലദ്ധം. **ഖണോ വോ പടിലദ്ധോ**തി അട്ഠഅക്ഖണവജ്ജിതോ നവമോയം ഖണോ പടിലദ്ധോ മഗ്ഗ**ബ്രഹ്മചരിയവാസായ. "ദിട്ഠാ മയാ"**തിആദിനാ ഏകദേസനിദസ്സനേന അട്ഠ അക്ഖണേ വിഭാവേതി.

യഹിം യഹിന്തി യം യം ദുഗ്ഗതിം **യോ ഗച്ഛതി. സോ നം അധമ്മോ**തി യോ അധമ്മോ തേന **ചരിതോ,** സോ നം അധമ്മചാരിം പുഗ്ഗലം. **ഹനാതീ**തി ബാധതി.

അപ്പേസക്ഖതാതി അപ്പാനുഭാവതാ. **ദുബ്ബണ്ണതാ**തി വിരൂപതാ ബീഭച്ഛതാ. **ദുപ്പഞ്ഞതാ**തി നിപ്പഞ്ഞതാ അഹേതുകപടിസന്ധിവസേന ഏളമൂഗതാ.

വാചാനുരക്ഖീതി ചതുന്നം വചീദുച്ചരിതാനം പരിവജ്ജനേന വാചാനുരക്ഖീ. അഭിജ്ഝാദീനം അനുപ്പാദനേന മനസാ സുട്ഠു **സംവുതോ**.

പാണാതിപാതാദയോ പജഹന്തോ **കായേന ച അകുസലം ന കയിരാ, ഏതേ തയോ കമ്മപഥേ വിസോധയേ**. ഏവം വിസോധേന്തോ ഹി സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏസകേഹി ബുദ്ധാദീഹി ഇസീഹി **പവേദിതം** അരിയം അട്ഠങ്ഗികം **മഗ്ഗം** ആരാധേയ്യാതി. **ദുക്കടന്തി കായേന വാചായ മനസാ** ച ദുക്കടം സാവജ്ജം ദുക്ഖുദ്രയം ദുഗ്ഗതിസംവത്തനിയം കമ്മം **യസ്സ നത്ഥി. സംവുതം തീഹി ഠാനേഹീ**തി ഏതേഹി തീഹി കാരണേഹി കായദുച്ചരിതാദീനം പവേസനിവാരണതോ പിഹിതം, **തം അഹം "ബ്രാഹ്മണ"**ന്തി വദാമീതി.

അച്ചന്തദുസ്സീല്യന്തി ഏകന്തദുസ്സീലഭാവോ. ഗിഹീ വാപി ജാതിതോ പട്ഠായ ദസ അകുസലകമ്മപഥേ കരോന്തോ, പബ്ബജിതോ വാപി ഉപസമ്പന്നദിവസതോ പട്ഠായ ഗരുകാപത്തിം ആപജ്ജമാനോ അച്ചന്തദുസ്സീലോ നാമ. ഇധ പന യോ ദ്വീസു തീസു അത്തഭാവേസു ദുസ്സീലോ, തസ്സ ഗതിയാ ആഗതം ദുസ്സീലഭാവം സന്ധായേതം വുത്തം. ദുസ്സീലഭാവോതി ചേത്ഥ ദുസ്സീലസ്സ ഛ ദ്വാരാനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നാ തണ്ഹാ വേദിതബ്ബാ. **മാലുവാ സാലമിവോത്ഥത**ന്തി യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ തം തണ്ഹാസങ്ഖാതം ദുസ്സീല്യം. യഥാ നാമ മാലുവാ സാലം ഓത്ഥതം ദേവേ വസ്സന്തേ പത്തേഹി ഉദകം പടിച്ഛിത്വാ സംഭഞ്ജനവസേന സബ്ബത്ഥകമേവ പരിയോനന്ധതി, ഏവം അത്തഭാവം ഓത്ഥതം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം **സോ** മാലുവായ സംഭഞ്ജിത്വാ ഭൂമിയം പാതിയമാനോ രുക്ഖോ വിയ തായ ദുസ്സീല്യസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ സംഭഞ്ജിത്വാ അപായേസു പാതിയമാനോ, **യഥാ നം** അനത്ഥകാമോ **ദിസോ ഇച്ഛതി, തഥാ അത്താനം കരോതി** നാമാതി അത്ഥോ.

"അത്തനാ ഹി കത"ന്തി ഗാഥായ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാ പാസാണമയം പാസാണസമ്ഭവം **വജിരം** തമേവ **അസ്മമയം മണിം** അത്തനോ ഉട്ഠാനട്ഠാനസങ്ഖാതം പാസാണമണിം ഖായിത്വാ ഛിദ്ദാഛിദ്ദം ഖണ്ഡാഖണ്ഡം കത്വാ അപരിഭോഗം കരോതി, ഏവമേവം **അത്തനാ കതം** അത്തനി ജാതം **അത്തസമ്ഭവം പാപം ദുമ്മേധം** നിപ്പഞ്ഞം പുഗ്ഗലം ചതൂസു അപായേസു **അഭിമത്ഥതി** കന്തതി വിദ്ധംസേതീതി.

നിസേവിയാതി കത്വാ. **ഗരഹാ**തി ഗാരയ്ഹാ. **ബാലമതീ**തി മന്ദബുദ്ധിനോ. **ഖയാ ച കമ്മസ്സാ**തി കമ്മക്ഖയകരഞാണേന കമ്മസ്സ ഖേപനതോ. **വിമുത്തചേതസോ**തി സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിയാ ച വിമുത്തചിത്തോ. **നിബ്ബന്തി തേ ജോതിരിവിന്ധനക്ഖയാ**തി യഥാ നാമ അനുപാദാനോ ജാതവേദോ നിബ്ബായതി, ഏവമേവം അഭിസങ്ഖാരസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ അനവസേസക്ഖയാ നിബ്ബായതി.

"യഥാപി ഭമരോ"തി ഗാഥായം **ഭമരോ**തി യാ കാചി മധുകരജാതി. **പുപ്ഫ**ന്തി പുപ്ഫാരാമേ ചരന്തോ പുപ്ഫഞ്ച തസ്സ **വണ്ണഞ്ച ഗന്ധഞ്ച അഹേഠയം** അഹേഠയന്തോ അവിനാസേന്തോ ചരതീതി അത്ഥോ. ഏവം ചരിത്വാ ച **പലേതി രസമാദായാ**തി യാവദത്ഥം രസം പിവിത്വാ അപരമ്പി മധുകരണത്ഥായ രസം ഗഹേത്വാ ഡേതി. സോ ഏകം വനഗഹനം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ രുക്ഖസുസിരാദീസു തം രജമിസ്സകം രസം ഠപേത്വാ അനുപുബ്ബേന മധുരരസം മധും കരോതി, ന തസ്സ പുപ്ഫാരാമേ ചരിതപച്ചയാ പുപ്ഫം വാ തസ്സ വണ്ണോ വാ ഗന്ധോ വാ വിനസ്സതി, അഥ ഖോ പുപ്ഫം പാകതികമേവ ഹോതി. **ഏവം ഗാമേ മുനീ ചരേ**തി ഏവം സേക്ഖോ അസേക്ഖോ വാ അനഗാരിയമുനി കുലപടിപാടിയാ ഗാമേ ഭിക്ഖം

ഗണ്ഹന്തോ ചരേയ്യാതി അത്ഥോ. ന ഹി തസ്സ ഗാമേ ചരണപച്ചയാ സദ്ധാഹാനി വാ ഭോഗഹാനി വാ ഹോതി, സദ്ധാപി ഭോഗാപി പാകതികാവ ഹോന്തി. ഏവം ചരിത്വാ ച പന ഗാമതോ നിക്ഖമിത്വാ ബഹിഗാമേ ഉദകഫാസുകട്ഠാനേ സങ്ഘാടിം പഞ്ഞപേത്വാ നിസിന്നോ അക്ഖഭഞ്ജന- (മി॰ പ॰ ൬.൧.൨) വണലേപനപുത്തമംസൂപമവസേന (മി॰ പ॰ ൬.൧.൨; സം॰ നി॰ ൨.൬൩) പച്ചവേക്ഖന്തോ പിണ്ഡപാതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ തഥാരൂപം വനസണ്ഡം അനുപവിസിത്വാ അജ്ഝത്തികകമ്മട്ഠാനം സമ്മസന്തോ മഗ്ഗഫലാനി ഹത്ഥഗതാനേവ കരോതി. അസേക്ഖമുനി പന ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരമനുയുഞ്ജതി. അയമസ്സ ഭമരേന മധുകരേന സരിക്ഖതാ. ഖീണാസവോ പനേത്ഥ അധിപ്പേതോതി.

പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതീതി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖോ. സോ ഏവ കായികവാചസികസ്സ വീതിക്കമസ്സ സംവരണതോ പിദഹനതോ സംവരോ. തേന പാതിമോക്ഖസംവരേന സംവുതോ സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ സബ്ബിരിയാപഥേസു ചരതി. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി ആചാരേന ച ഗോചരേന ച സമ്പന്നോ. **അണുമത്തേസൂ**തി അപ്പമത്തകേസു. **വജ്ജേസൂ**തി അകുസലധമ്മേസു. **ഭയദസ്സാവീ**തി ഭയം ദസ്സീ. **സമാദായ സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസൂ**തി സിക്ഖാപദേസു യം കിഞ്ചി സിക്ഖിതബ്ബം, തം സബ്ബം സമ്മാ ആദിയിത്വാ സിക്ഖതി.

കായകമ്മവചീകമ്മേന സമന്നാഗതോ, കുസലേന പരിസുദ്ധാജീവോതി ഏത്ഥ ആചാരഗോചരഗ്ഗഹണേനേവ കുസലേ കായകമ്മേ വചീകമ്മേ ച ഗഹിതേപി യസ്മാ ഇദം ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലം ന ആകാസാദീസു ഉപ്പജ്ജതി, കായവചീദ്വാരേസു ഏവ പന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തസ്സ ഉപ്പത്തിദ്വാരദസ്സനത്ഥം "കായവചീകമ്മേന സമന്നാഗതോ, കുസലേനാ"തി വുത്തം. യസ്മാ പന തേന സമന്നാഗതോ, തസ്മാ പരിസുദ്ധാജീവോ, ആജീവപാരിസുദ്ധിപി സീലമേവാതി ദസ്സനത്ഥം ഏതം വുത്തം. വുത്തഞ്ഹേതം - "കതമേ ച ഥപതി കുസലാ സീലാ? കുസലം കായകമ്മം കുസലം വചീകമ്മം, പരിസുദ്ധം ആജീവമ്പി ഖോ അഹം ഥപതി സീലസ്മിം വദാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൪). **ആരദ്ധവീരിയോ**തി യസ്സ കായികം ചേതസികഞ്ച വീരിയം ആരദ്ധം ഹോതി, സോ "ആരദ്ധവീരിയോ"തി വുച്ചതി. തത്ഥ യോ ഗണസങ്ഗണികം വിനോദേത്വാ ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു അട്ഠആരമ്ഭവത്ഥുവസേന ഏകകോ ഹോതി, തസ്സ കായികം വീരിയം ആരദ്ധം നാമ ഹോതി. യോ ചിത്തസങ്ഗണികം വിനോദേത്വാ അട്ഠസമാപത്തിവസേന ഏകകോ ഹോതി, ഗമനാദീസു ഉപ്പന്നകിലേസം ഉപ്പന്നട്ഠാനേയേവ നിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഝാനം നിബ്ബത്തേതി, തസ്സ ചേതസികം വീരിയം ആരദ്ധം നാമ ഹോതി. ഏവം ആരദ്ധവീരിയോ. **ഥാമവാ**തി ഠിതിമാ. **ദള്ഹപരക്കമോ**തി ഥിരപരക്കമോ. **അനിക്ഖിത്തധുരോ... പേ॰... സച്ഛികിരിയായാ**തി സംകിലേസധമ്മാനം പഹാനത്ഥം വോദാനധമ്മാനം സമ്പാദനത്ഥം , പച്ചക്ഖകരണത്ഥഞ്ച ധുരം അനിക്ഖിപിത്വാ വീരിയം ഉസ്സുക്കാപേന്തോ വിഹരതി. **പഞ്ഞവാ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയപരിഗ്ഗാഹികായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ. തേനാഹ **"ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ"**തി.

നത്ഥി പുത്തസമം പേമന്തി മാതാപിതരോ വിരൂപേപി അത്തനോ പുത്തകേ സുവണ്ണബിമ്ബകം വിയ മഞ്ഞന്തി മാലാഗുളേ വിയ സീസാദീസു കത്വാ പരിഹരമാനാ. തേഹി ഉഹദിതാപി ഓമുത്തിതാപി ഗന്ധവിലേപനം പടിച്ഛന്താ വിയ സോമനസ്സം ആപജ്ജന്തി. തേനാഹ - ''നത്ഥി പുത്തസമം പേമ''ന്തി. പുത്തപേമേന സമം പേമം നാമ നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി. **ഗോസമിത**ന്തി ഗോഹി സമം ഗോധനസദിസം അഞ്ഞം **ധനം** നാമ **നത്ഥി. സൂരിയസമാ ആഭാ**തി സൂരിയാഭായ സമാ അഞ്ഞാ **ആഭാ** നാമ **നത്ഥി. സമുദ്ദപരമാ**തി യേ കേചി അഞ്ഞേ സരാ നാമ, സബ്ബേ തേ സമുദ്ദപരമാ. സമുദ്ദോ തേസം ഉത്തമോ, സമുദ്ദസദിസം അഞ്ഞം ഉദകം നിദാനം നാമ നത്ഥി ഭഗവാതി വദതി.

യസ്മാ പന അത്തപേമേന സമം പേമം നത്ഥി. മാതാപിതരോ ഹി ഛഡ്ഡേത്വാപി പുത്തധീതരോ അപോസേത്വാ അത്താനമേവ പോസേന്തി. ധഞ്ഞേന ച **സമം ധനം** നാമ **നത്ഥി**. തഥാരൂപേ ഹി കാലേ ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദീനിപി ഗോമഹിംസാദീനിപി ധഞ്ഞഗ്ഗഹണത്ഥം ധഞ്ഞസാമികാനമേവ സന്തികം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തി. പഞ്ഞായ ച **സമാ ആഭാ** നാമ **നത്ഥി**. സൂരിയാദയോ ഹി ഏകദേസംയേവ ഓഭാസേന്തി, പച്ചുപ്പന്നമേവ ച തമം വിനോദേന്തി, പഞ്ഞാ പന ദസസഹസ്സിമ്പി ലോകധാതും ഏകപജ്ജോതം കാതും സക്കോതി, അതീതംസാദിപടിച്ഛാദകഞ്ച തമം വിധമതി. മേഘവുട്ഠിയാ ച സമോ സരോ നാമ നത്ഥി. നദീ വാ ഹി ഹോതു തളാകാദീനി വാ, വുട്ഠിസമോ സരോ നാമ നത്ഥി. മേഘവുട്ഠിയാ ഹി പച്ഛിന്നായ മഹാസമുദ്ദേ അങ്ഗുലിപബ്ബതേമനമത്തമ്പി ഉദകം ന ഹോതി, വുട്ഠിയാ പന പവത്തമാനായ യാവ ആഭസ്സരഭവനാപി ഏകോദകം ഹോതി. തസ്മാ ഭഗവാ ദേവതാവചനം പടിക്ഖിപനവസേന പടിഗാഥം വദന്തോ **''നത്ഥി അത്തസമം പേമ''**ന്തിആദിമാഹ.

കിംസൂധ ഭീതാതി കിം നു ഭീതാ. **മഗ്ഗോ ചനേകായതനോ പവുത്തോ**തി അട്ഠതിംസാരമ്മണവസേന അനേകേഹി കാരണേഹി മഗ്ഗോ കഥിതോ, ഏവം സന്തേ കിസ്സ ഭീതാ ഹുത്വാ അയം ജനതാ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ അഗ്ഗഹേസീതി വദതി. **ഭൂരിപഞ്ഞാ**തി ബഹുപഞ്ഞ ഉസ്സന്നപഞ്ഞ. **പരലോകം ന ഭായേ**തി ഇമസ്മാ ലോകാ പരലോകം ഗച്ഛന്തോ ന ഭായേയ്യ.

പണിധായാതി ഠപേത്വാ. **ഘരമാവസന്തോ**തി അനാഥപിണ്ഡികാദയോ വിയ ബഹ്വന്നപാനേ ഘരേ വസന്തോ. **സംവിഭാഗീ**തി അച്ഛരായ ഗഹിതമ്പി നഖേന ഫാലേത്വാ പരസ്സ ദത്വാവ ഭുഞ്ജനസീലോ. **വദഞ്ഞൂ**തി യാചകാനം യാചനവസേന വുത്തവചനഞ്ഞൂ, വചനീയോ വാ. ഏത്ഥ ച **വാച**ന്തി ചത്താരി വചീസുചരിതാനി ഗഹിതാനി. **മന**ന്തി തീണി മനോസുചരിതാനി. **കായേനാ**തി തീണി കായസുചരിതാനി. ഇമേ ദസ കുസലകമ്മപഥാ പുബ്ബസുദ്ധിഅങ്ഗം നാമ. **''ബഹ്വന്നപാനം ഘരമാവസന്തോ''**തി ഇമിനാ യഞ്ഞഉപക്ഖരോ ഗഹിതോ. **സദ്ധോ**തി ഏകം അങ്ഗം, **മുദൂ**തി ഏകം, **സംവിഭാഗീ**തി ഏകം, **വദഞ്ഞൂ**തി ഏകന്തി ഇമാനി ചത്താരി അങ്ഗാനി സന്ധായ **''ഏതേസു ധമ്മേസു ഠിതോ ചതൂസൂ''**തി ആഹ.

അപരോ നയോ - ''വാച''ന്തിആദീനി തീണി അങ്ഗാനി, ''ബഹ്വന്നപാന''ന്തി ഇമിനാ യഞ്ഞഉപക്ഖരോവ ഗഹിതോ, ''സദ്ധോ മുദു സംവിഭാഗീ വദഞ്ഞൂ''തി ഏകം അങ്ഗം.

അപരോ ദുകനയോ നാമ ഹോതി - “വാചം മനഞ്ചാ”തി ഏകം അങ്ഗം, “കായേന പാപാനി അകുബ്ബമാനോ ബഹവന്നപാനം ഘരമാവസന്തോ”തി ഏകം, “സദ്ധോ മുദൂ”തി ഏകം, “സംവിഭാഗീ വദഞ്ഞൂ”തി ഏകന്തി ഏതേസു ചതൂസു ധമ്മേസു ഠിതോ ധമ്മേ ഠിതോ നാമ ഹോതി. സോ ഇതോ **പരലോകം ഗച്ഛന്തോ**ന ഭായതി.

കായസമാചാരമ്പീതിആദി പാതിമോക്ഖസംവരദസ്സനം. തത്ഥ **ദുവിധേനാ**തി ദ്വിവിധേന, ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹീതി അത്ഥോ. **ജഞ്ഞാ**തി ജാനേയ്യ. സീലകഥാ ച നാമേസാ കമ്മപഥവസേന വാ പണ്ണത്തിവസേന വാ കഥേതബ്ബാ. തത്ഥ കമ്മപഥവസേന താവ കഥേന്തേന അസേവിതബ്ബകായസമാചാരോ പാണാതിപാതാദിന്നാദാനമിച്ഛാചാരേഹി കഥേതബ്ബോ. പണ്ണത്തിവസേന കായദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദവീതിക്കമവസേന. സേവിതബ്ബകായസമാചാരോ പാണാതിപാതാദിവേരമണീഹി ചേവ കായദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദഅവീതിക്കമേന ച കഥേതബ്ബോ.

അസേവിതബ്ബവചീസമാചാരോ മുസാവാദാദിവചീദുച്ചരിതേന ചേവ വചീദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദവീതിക്കമേന ച കഥേതബ്ബോ. സേവിതബ്ബവചീസമാചാരോ മുസാവാദാദിവേരമണീഹി ചേവ വചീദ്വാരേ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദഅവീതിക്കമേന ച കഥേതബ്ബോ.

പരിയേസനാ പന കായവാചാഹി പരിയേസനാ ഏവ, സാ കായവചീസമാചാരഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാപി യസ്മാ ആജീവട്ഠമകസീലം നാമ ഏതസ്മിംയേവ ദ്വാരദ്വയേ ഉപ്പജ്ജതി, ന ആകാസേ, തസ്മാ ആജീവട്ഠമകസീലദസ്സനത്ഥം വിസും വുത്താ. തത്ഥ നസേവിതബ്ബപരിയേസനാ അനരിയപരിയേസനായ കഥേതബ്ബാ, സേവിതബ്ബപരിയേസനാ അരിയപരിയേസനായ. വുത്തഞ്ഹേതം - “കതമാ ച, ഭിക്ഖവേ, അനരിയപരിയേസനാ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ അത്തനാ ജാതിധമ്മോ സമാനോ ജാതിധമ്മംയേവ പരിയേസതീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൪). തഥാ “കതമാ ച, ഭിക്ഖവേ, അരിയപരിയേസനാ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ അത്തനാ ജാതിധമ്മോ സമാനോ ജാതിധമ്മേ ആദീനവം വിദിത്വാ അജാതം അനുത്തരം യോഗക്ഖേമം നിബ്ബാനം പരിയേസതീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൫).

മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോതി ജങ്ഘമഗ്ഗാദയോ വാ ഹോന്തു ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതമഗ്ഗാ വാ, സബ്ബേസമ്പി മഗ്ഗാനം സമ്മാദിട്ഠിആദീഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി മിച്ഛാദിട്ഠിആദീനം അട്ഠന്നം പാപധമ്മാനം പഹാനകരോ നിരോധം ആരമ്മണം കത്വാ ചതൂസുപി സച്ചേസു ദുക്ഖപരിജാനനാദികിച്ചം സാധയമാനോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ **സേട്ഠോ** ഉത്തമോ. **സച്ചാനം ചതുരോ പദാ**തി “സച്ചം ഭണേ ന കുജ്ഝേയ്യാ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൨൪) ആഗതം വചീസച്ചം വാ ഹോതു, “സച്ചോ ബ്രാഹ്മണോ, സച്ചോ ഖത്തിയോ”തിആദിഭേദം സമ്മുതിസച്ചം വാ, “ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ”ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൧; ഉദാ॰ ൫൫; മഹാനി॰ ൨൦) ദിട്ഠിസച്ചം വാ, “ഏകഞ്ഹി സച്ചം ന ദുതിയമത്ഥീ”തി (സു॰ നി॰ ൮൯൦; മഹാനി॰ ൧൧൯) വുത്തം പരമത്ഥസച്ചം വാ ഹോതു. സബ്ബേസമ്പി ഇമേസം സച്ചാനം പരിജാനിതബ്ബട്ഠേന പഹാതബ്ബട്ഠേന സച്ഛികാതബ്ബട്ഠേന ഭാവേതബ്ബട്ഠേന ഏകപടിവേധട്ഠേന തഥപടിവേധട്ഠേന ച “ദുക്ഖം അരിയസച്ച”ന്തിആദയോ (മഹാവ॰ ൧൪; ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൨൦) ചതുരോ പദാ സേട്ഠാ നാമ. **വിരാഗോ സേട്ഠോ ധമ്മാന**ന്തി “യാവതാ,

ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം ധമ്മാനം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൩൪; ൫.൩൨; ഇതിവു॰ ൯൦) വചനതോ നിബ്ബാനസങ്ഖാതോ വിരാഗോ സബ്ബധമ്മാനം സേട്ഠോ. **ദ്വിപദാനഞ്ച ചക്ഖുമാ**തി സബ്ബേസമ്പി ദേവമനുസ്സാദിഭേദാനം ദ്വിപദാനം പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമാ ഭഗവാവ സേട്ഠോതി.

അഗ്ഗാനീതി ഉത്തമാനി. **യാവതാ**തി യത്തകാ. **അപദാ**തി നിപ്പദാ അഹിമച്ഛാദയോ. **ദ്വിപദാ**തി മനുസ്സപക്ഖിജാതാദയോ. **ചതുപ്പദാ**തി ഹത്ഥിഅസ്സാദയോ . **ബഹുപ്പദാ**തി സതപദിആദയോ. **രൂപിനോ**തി കാമാവചരരൂപാവചരസത്താ. **അസഞ്ഞിനോ**തി അസഞ്ഞിഭവേ നിബ്ബത്തസത്താ. **നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞിനോ**തി ഭവഗ്ഗേ നിബ്ബത്തസത്താ. **അഗ്ഗമക്ഖായതീ**തി ഗുണേഹി അഗ്ഗോ ഉത്തമോ സേട്ഠോ അക്ഖായതി.

അസങ്ഖതാനന്തി നിബ്ബാനമേവ വുത്തം. **വിരാഗോ**തിആദീനി ച നിബ്ബാനസ്സേവ നാമാനി. തഞ്ഹി ആഗമ്മ സബ്ബേ കിലേസാ വിരജ്ജന്തി, സബ്ബേ രാഗമദാദയോ മദാ നിമ്മദാ ഹോന്തി അഭാവം ഗച്ഛന്തി , സബ്ബാ പിപാസാ വിനയം ഉപേന്തി, സബ്ബേ ആലയാ സമുഗ്ഘാതം ഗച്ഛന്തി, വട്ടാനി ഉപച്ഛിജ്ജന്തി, തണ്ഹാ ഖീയതി, സബ്ബപരിളാഹാ വൂപസമ്മന്തി, വട്ടദുക്ഖം നിരുജ്ഝതി നിബ്ബായതി. തസ്മാ തം ഏതാനി നാമാനി ലഭതീതി.

ധമ്മോ ച കുസലക്ഖതോതി തസ്സ സത്ഥുനോ ധമ്മോ ച കുസലോ അനവജ്ജോ, അനവജ്ജത്താ ഏവ പടിപക്ഖേഹി രാഗാദീഹി കിലേസേഹി സബ്ബതിത്ഥിയവാദേഹി ച അപരിക്ഖതോ. **താനി തീണി വിസിസ്സരേ**തി ഏതാനി തീണി രതനാനി ലോകേ സബ്ബരതനേഹി വിസിസ്സന്തി ഗുണവസേന സബ്ബലോകം അതിസേന്തീതി അത്ഥോ.

സമണപദുമസഞ്ചയോ ഗണോതി പദുമസദിസാനം അരിയസമണാനം സമൂഹസങ്ഖാതോ ഗണോ. പദുമന്തി ഹി പരിപുണ്ണസതപത്തസ്സ സരോരുഹസ്സ നാമം. അരിയപുഗ്ഗലാ ച സബ്ബഥാപി പരിപുണ്ണഗുണാതി പദുമസദിസാ വുത്താ. **വിദൂനം സക്കതോ**തി വിദൂഹി പണ്ഡിതേഹി സക്കതോ. **നരവരദമകോ**തി നരവരോ ച പുരിസാനം ദമകോ നായകോ ചാതി അത്ഥോ. **ലോകസ്സ ഉത്തരീ**തി ലോകസ്സ ഉപരി ഠിതാനി, സബ്ബലോകേ ഉത്തമാനീതി അത്ഥോ.

നിരുപദാഹോതി രാഗപരിളാഹാദീഹി അനുപദാഹോ. **സച്ചനാമോ**തി അവിതഥനാമോ യഥാഭുച്ചഗുണേഹി ആഗതനാമോ. **സബ്ബാഭിഭൂ**തി സബ്ബലോകം അത്തനോ ഗുണേഹി അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ. **സച്ചധമ്മോ**തി വട്ടതോ ഏകന്തനിസ്സരണഭാവേന അവിതഥോ സഹ പരിയത്തിയാ നവവിധോപി ലോകുത്തരധമ്മോ, തതോ ഏവ **നത്ഥഞ്ഞോ തസ്സ ഉത്തരീ**തി തസ്സ ഉത്തരി അധികഗുണോ അഞ്ഞോ ച ധമ്മോ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **അരിയസങ്ഘോവ നിച്ചം** സബ്ബകാലം വിദൂഹി സബ്ബപണ്ഡിതേഹി **പൂജിതോ**.

"ഏകായന"ന്തി ഗാഥായ **ഏകായനന്തി** ഏകം മഗ്ഗം. മഗ്ഗസ്സ ഹി -

> "മഗ്ഗോ പന്ഥോ പഥോ പജ്ജോ, അഞ്ജസം വടുമായനം;
> നാവാ ഉത്തരസേതു ച, കുല്ലോ ച ഭിസി സങ്ഗമോ"തി. (ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൧൦൧) -

ബഹൂനി നാമാനി, സ്വായം ഇധ അയനനാമേന വുത്തോ. തസ്മാ ഏകായനന്തി ഏകമഗ്ഗം, ന ദ്വേധാപഥഭൂതന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ ഏകേന അയിതബ്ബന്തി **ഏകായനം**. ഗണസങ്ഗണികം പഹായ വിവേകട്ഠേന പവിവിത്തേന പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. അയന്തി വാ ഏതേനാതി അയനോ, സംസാരതോ നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. ഏകസ്സ വാ സബ്ബസത്തസേട്ഠസ്സ ഭഗവതോ അയനോതി ഏകായനോ. കിഞ്ചാപി ഹി തേന അഞ്ഞേപി അയന്തി, തഥാപി ഭഗവതോവ സോ അയനോ, തേന ഉപ്പാദിതത്താ. യഥാഹ - "സോ ഹി, ബ്രാഹ്മണ, ഭഗവാ അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൭൯). അയതീതി വാ അയനോ, ഗച്ഛതി പവത്തതീതി അത്ഥോ. ഏകസ്മിം ഇമസ്മിംയേവ ധമ്മവിനയേ അയനോ, ന അഞ്ഞത്ഥാതി ഏകായനോ. യഥാഹ - "ഇമസ്മിം ഖോ, സുഭദ്ദ, ധമ്മവിനയേ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഉപലബ്ഭതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൪). അപി ച പുബ്ബഭാഗേ നാനാമുഖഭാവനായ പവത്തോപി അപരഭാഗേ ഏകം നിബ്ബാനമേവ അയതി ഗച്ഛതീതി ഏകായനോ, തം ഏകായനം.

ജാതിഖയന്തദസ്സീതി ജാതിയാ ഖയസങ്ഖാതോ അന്തോ ജാതിഖയന്തോ. ജാതിയാ അച്ചന്തഖയന്തോ നിബ്ബാനം, തം പസ്സീതി ജാതിഖയന്തദസ്സീ. "മഗ്ഗം പജാനാതി ഹിതാനുകമ്പീ"തിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - വുത്തപ്പകാരം ഏകായനസങ്ഖാതം മഗ്ഗം സയമ്ഭുഞാണേന ഭഗവാ പജാനാതി, ജാനന്തോ ച തേന തേന ഹിതേന സത്തേ അനുകമ്പതീതി. ഇദാനി തസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഏകായനഭാവം, തീസുപി കാലേസു ഏകന്തനിയ്യാനതഞ്ച വിഭാവേതും **"ഏതേന മഗ്ഗേന തരിംസു പുബ്ബേ, തരിസ്സന്തി യേ ച തരന്തി ഓഘ"**ന്തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - യേ അതീതമദ്ധാനം കാമോഘാദിചതുബ്ബിധം ഓഘം തരിംസു, യേ തം അനാഗതമദ്ധാനം തരിസ്സന്തി, ഏതരഹി ച തരന്തി, തേ സബ്ബേ ഏതേനേവ മഗ്ഗേന, ന അഞ്ഞേനാതി. **വിസുദ്ധിപേക്ഖാ**തി ചതുരോഘനിത്ഥരണേന അച്ചന്തവിസുദ്ധിം നിബ്ബാനം അപേക്ഖന്താ, പരിനിബ്ബായിതുകാമാതി അത്ഥോ.

ഏവം ദുവിധമ്പി സാസനപട്ഠാനം നാനാസുത്തപദാനി ഉദാഹരന്തേന വിഭജിത്വാ ഇദാനി സംകിലേസഭാഗിയാദീഹി സംസന്ദിത്വാ ദസ്സേതും പുന **"ലോകിയം സുത്ത"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ദസ്സനഭാഗിയേന ച ഭാവനാഭാഗിയേന ചാ**തി നിബ്ബേധഭാഗിയേന. നിബ്ബേധഭാഗിയമേവ ഹി ദസ്സനഭാഗിയം ഭാവനാഭാഗിയന്തി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സിതം. **ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ചാ**തി ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയാദീഹി ദസ്സനഭാഗിയാദീഹി ചാതി ഉഭയേഹി നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **യസ്മിം സുത്തേ**തിആദി നിദ്ദിസനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **സംകിലേസഭാഗി**യന്തി സംകിലേസകോട്ഠാസസഹിതം, സംകിലേസത്ഥദീപനന്തി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ഏവം ലോകിയത്തികസ്സ സംകിലേസഭാഗിയാദീഹി ചതൂഹി പദേഹി സംസന്ദനം ദസ്സേത്വാ ഇമിനാ നയേന സേസതികാനം സേസപദാനഞ്ച സംസന്ദനം സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി തം അനുദ്ധരിത്വാ സംകിലേസഭാഗിയാദീനം സമതിക്കമനം ദസ്സേതും **"വാസനാഭാഗിയം സുത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യദിപി സംകിലേസഭാഗിയം സുത്തം, വാസനാഭാഗിയഞ്ച സുത്തം ലോകിയമേവ. തഥാപി ലോകുത്തരസുത്താനി വിയ ലോകിയസുത്താനം വാസനാഭാഗിയം സുത്തം സംകിലേസഭാഗിയസ്സ സമതിക്കമായ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും

“വാസനാഭാഗിയം സുത്തം സംകിലേസഭാഗിയസ്സ സുത്തസ്സ നിഗ്ഘാതായാ”തി വുത്തം. തത്ഥ **നിഗ്ഘാതായാ**തി പഹാനായ. സുത്തസീസേന ചേത്ഥ സുത്തത്ഥോ ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ ച വോദാനധമ്മോ വിയ സംകിലേസധമ്മാനം ദസ്സനഭൂമിസമതിക്കമനേനേവ ഭാവനാഭൂമി അധിഗന്തബ്ബാ, തസ്മാ **“ഭാവനാഭാഗിയം സുത്തം ദസ്സനഭാഗിയസ്സ സുത്തസ്സ പടിനിസ്സഗ്ഗായാ”**തി വുത്തം. യസ്മാ പന അസേക്ഖധമ്മേസു ഉപ്പന്നേസു മഗ്ഗഭാവനാകിച്ചം നാമ നത്ഥി. ഝാനഭാവനാപി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥാ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ **“അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്തം ഭാവനാഭാഗിയസ്സ സുത്തസ്സ പടിനിസ്സഗ്ഗായ, അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്തം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥ”**ന്തി ച വുത്തം.

ഇദാനി തികപദേഹേവ സംസന്ദിത്വാ ദസ്സേതും **“ലോകുത്തര”**ന്തിആദി വുത്തം. **ഏകബീജിനാ**തിആദീസു യോ സോതാപന്നോ ഹുത്വാ ഏകമേവ അത്തഭാവം ജനേത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, അയം **ഏകബീജീ** നാമ. യഥാഹ -

> “കതമോ ച പുഗ്ഗലോ ഏകബീജീ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ സോതാപന്നോ ഹോതി അവിനിപാതധമ്മോ നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ. സോ ഏകംയേവ മാനുസകം ഭവം നിബ്ബത്തേത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ഏകബീജീ”തി (പു॰ പ॰ ൩൩).

യോ പന ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനി സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി, അയം **കോലംകോലോ** നാമ. യഥാഹ -

> “കതമോ ച പുഗ്ഗലോ കോലംകോലോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ തിണ്ണം… പേ॰… പരായണോ. സോ ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനി സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ കോലംകോലോ”തി (പു॰ പ॰ ൩൨).

തത്ഥ **കുലാനീ**തി ഭവേ. **ദ്വേ വാ തീണി വാ**തി ഇദമേത്ഥ ദേസനാമത്തമേവ. യാവ ഛട്ഠഭവാ സംസരന്തോപി കോലംകോലോ ഹോതി ഏവ.

യോ പന സത്ത ഭവേ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി, അയം **സത്തക്ഖത്തുപരമോ** നാമ. യഥാഹ -

> “കതമോ ച പുഗ്ഗലോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ? ഇധേകച്ചോ…പേ॰… പരായണോ. സോ സത്തക്ഖത്തും ദേവേ ചേവ മാനുസേ ച സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ”തി (പു॰ പ॰ ൩൧).

കോ പന തേസം ഏതം പഭേദം നിയമേതീതി? കേചി താവ “പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ”തി വദന്തി. കേചി “പഠമമഗ്ഗോ”, കേചി “ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ”. കേചി “തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ”തി. തത്ഥ പുബ്ബഹേതു നിയമേതീതി വാദേ പഠമമഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയോ കതോ നാമ ഹോതി. ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിരുപനിസ്സയാ ഉപ്പന്നാതി ആപജ്ജതി. പഠമമഗ്ഗോ നിയമേതീതി വാദേ ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി. ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിയമേന്തീതി

വാദേ “പഠമമഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേ ഏവ ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പന്നാ”തി ആപജ്ജതി. വിപസ്സനാ നിയമേതീതി വാദോ പന യുജ്ജതി. സചേ ഹി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ ബലവതീ ഹോതി, ഏകബീജീ നാമ ഹോതി. തതോ മന്ദതരാ കോലംകോലോ. തതോ മന്ദതരാ സത്തക്ഖത്തുപരമോതി. ഏത്ഥ ച യോ മനുസ്സേസു ഏവ സത്തക്ഖത്തും സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, യോ ച ദേവേസുയേവ സത്തക്ഖത്തും സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, ഇമേ ന ഇധാധിപ്പേതാ. യോ പന കാലേന ദേവേസു, കാലേന മനുസ്സേസൂതി വോമിസ്സകനയേന സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, സോ ഇധാധിപ്പേതോ. തസ്മാ “സത്തക്ഖത്തുപരമോ”തി ഇദം ഇധട്ഠകവോകിണ്ണവട്ടജ്ഝാസയസ്സ വസേന വേദിതബ്ബം. വട്ടജ്ഝാസയോ ഹി ആദിതോ പട്ഠായ ഛ ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി.

തത്ഥ യോ സദ്ധം ധുരം കത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗം നിബ്ബത്തേതി, സോ മഗ്ഗക്ഖണേ **സദ്ധാനുസാരീ** നാമ ഹോതി. ഫലക്ഖണേ പന സദ്ധാവിമുത്തോ നാമ ഹുത്വാ വുത്തനയേന ഏകബീജിആദിഭേദോ ഹോതി. യോ പന പഞ്ഞം ധുരം കത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗം നിബ്ബത്തേതി, സോ മഗ്ഗക്ഖണേ **ധമ്മാനുസാരീ** നാമ. ഫലക്ഖണേ പന ദിട്ഠിപ്പത്തോ നാമ ഹുത്വാ ഏകബീജിആദിഭേദോ ഹോതി. ഇദഞ്ച അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം അലാഭിനോ വസേന വുത്തം. ലാഭീ പന ഫലക്ഖണേ കായസക്ഖീ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തകായസക്ഖിനാമകാ തയോ സോതാപന്നാ, തേ ഏകബീജിആദീഹി തീഹേവ സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തം - **“പഞ്ചഹി പുഗ്ഗലേഹി നിട്ഠിസിതബ്ബം ഏകബീജിനാ…പേ॰… ധമ്മാനുസാരിനാ”**തി, ഏവം പഞ്ചഹി.

ദ്വാദസഹി പുഗ്ഗലേഹീതി സകദാഗാമിമഗ്ഗട്ഠോ, സകദാഗാമീ, അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠോ, അഭേദേന അനാഗാമീ, അന്തരാപരിനിബ്ബായിആദയോ പഞ്ച, സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്തകായസക്ഖിനോ തയോതി ഭേദേന അട്ഠാതി, ഏവം ദ്വാദസഹി. തത്ഥ ഹി യോ അവിഹാദീസു തത്ഥ തത്ഥ ആയുവേമജ്ഝം അപ്പത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ**. യോ പന ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, അയം **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ**. തഥാ യോ അവിഹാദീസു ഉപപന്നോ അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന അരഹത്തം അധിഗച്ഛതി, അയം **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**. യോ പന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന അരഹത്തം അധിഗച്ഛതി, അയം **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**. ഉദ്ധം ഉപരൂപരി ബ്രഹ്മലോകേ ഉപപത്തിസോതോ ഏതസ്സാതി **ഉദ്ധംസോതോ**. പടിസന്ധിവസേന അകനിട്ഠേ ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ**.

തത്ഥ അത്ഥി ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ അത്ഥി ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ, അത്ഥി ന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ അത്ഥി ന ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീതി. തത്ഥ യോ ഇധ അനാഗാമിഫലം പത്വാ അവിഹാദീസു നിബ്ബത്തോ തത്ഥ യാവതായുകം ഠത്വാ ഉപരൂപരി നിബ്ബത്തിത്വാ അകനിട്ഠം പാപുണാതി, അയം **ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ പന അവിഹാദീസു നിബ്ബത്തോ തത്ഥേവ അപരിനിബ്ബായിത്വാ അകനിട്ഠമ്പി അപ്പത്വാ ഉപരൂപരി ബ്രഹ്മലോകേ പരിനിബ്ബായതി, അയം **ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ ഇതോ ചവിത്വാ അകനിട്ഠേയേവ നിബ്ബത്തതി, അയം **ന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ പന അവിഹാദീസു ചതൂസു

അഞ്ഞതരസ്മിം നിബ്ബത്തിത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, അയം **ന ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. സദ്ധാവിമുത്താദയോ വുത്തവിഭാഗായേവ.

നവഹി പുഗ്ഗലേഹീതി ഏത്ഥ അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം അലാഭീ അരഹാ **പഞ്ഞാവിമുത്തോ** നാമ. തേസം പന ലാഭീ വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദവിമോക്ഖവസേന ഉഭോഹി ഭാഗേഹി രൂപകായനാമകായസങ്ഖാതതോ ഉഭതോ ഭാഗതോ വിമുത്തത്താ **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ** നാമ. **സമസീസിനാ**തി ഏത്ഥ തിവിധോ സമസീസീ - ഇരിയാപഥസമസീസീ, രോഗസമസീസീ, ജീവിതസമസീസീതി.

തത്ര യോ ഠാനാദീസു ഇരിയാപഥേസു യേനേവ ഇരിയാപഥേന സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ വിപസ്സനം ആരഭതി, തേനേവ ഇരിയാപഥേന അരഹത്തം പത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം **ഇരിയാപഥസമസീസീ** നാമ. യോ പന ഏകം രോഗം പത്വാ അന്തോരോഗേ ഏവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ തേനേവ രോഗേന പരിനിബ്ബായതി, അയം **രോഗസമസീസീ** നാമ. പലിബോധസീസം തണ്ഹാ, ബന്ധനസീസം മാനോ, പരാമാസസീസം ദിട്ഠി, വിക്ഖേപസീസം ഉദ്ധച്ചം, കിലേസസീസം അവിജ്ജാ, അധിമോക്ഖസീസം സദ്ധാ, പഗ്ഗഹസീസം വീരിയം, ഉപട്ഠാനസീസം സതി, അവിക്ഖേപസീസം സമാധി, ദസ്സനസീസം പഞ്ഞാ, പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം, ഗോചരസീസം വിമോക്ഖോ, സങ്ഖാരസീസം നിരോധോതി തേരസസു സീസേസു കിലേസസീസം അവിജ്ജം അരഹത്തമഗ്ഗോ പരിയാദിയതി, പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം പരിയാദിയതി. തത്ഥ അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം ജീവിതിന്ദ്രിയം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം അവിജ്ജം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. അഞ്ഞം അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം, അഞ്ഞം ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം. യസ്സ ചേതം സീസദ്വയം സമം പരിയാദാനം ഗച്ഛതി, സോ **ജീവിതസമസീസീ** നാമ.

കഥം പനിദം സമം ഹോതീതി? വാരസമതായ. യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, സോതാപത്തിമഗ്ഗേ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനി, സകദാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അനാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അരഹത്തമഗ്ഗേ ചത്താരീതി ഏകൂനവീസതിമേ പച്ചവേക്ഖണഞാണേ പതിട്ഠായ ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ പരിനിബ്ബായതോ ഇമായ വാരസമതായ ഇദം ഉഭയസീസപരിയാദാനമ്പി സമം ഹോതി നാമ. തേനായം പുഗ്ഗലോ "ജീവിതസമസീസീ"തി വുച്ചതി, അയമേവ ഇധാധിപ്പേതോ. ഏവം സുഞ്ഞതവിമുത്താദയോ തയോ സദ്ധാവിമുത്തോ പഞ്ഞാവിമുത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ സമസീസീതി സത്ത സാവകാ അരഹന്തോ, പച്ചേകബുദ്ധോ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി ഇമേഹി നവഹി പുഗ്ഗലേഹി അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്തം നിദ്ദിസിതബ്ബം.

രാഗചരിതോതി രാഗസഹിതം ചരിതം ഏതസ്സാതി രാഗചരിതോ. രാഗേന വാ ചരിതോ പവത്തിതോ രാഗചരിതോ, രാഗജ്ഝാസയോ രാഗാധികോതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **രാഗമുഖേ ഠിതോ**തി രാഗപരിയുട്ഠാനേ ഠിതോ, പരിയുട്ഠിതരാഗോതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

വാസനാഭാഗിയം സുത്തന്തി ലോകിയം സത്താധിട്ഠാനം വാസനാഭാഗിയം സുത്തം. ലോകിയം സത്താധിട്ഠാനം സംകിലേസഭാഗിയഞ്ഹി സുത്തം രാഗചരിതേഹി പുഗ്ഗലേഹി നിദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ "ലോകിയം, സത്താധിട്ഠാന"ന്തി

പദദ്വയം അനുവത്തമാനം കത്വാ വുത്തം **“വാസനാഭാഗിയ”**ന്തി. **സീലവന്തേഹീ**തി സീലവന്താദീഹി പുഗ്ഗലേഹി. **പകതിസീല**ന്തിആദി യേഹി സമന്നാഗതാ, തേ പുഗ്ഗലാ. തേസം ദസ്സനേന പുഗ്ഗലാനം ഉപലക്ഖണം. അഥ വാ ധമ്മാധിട്ഠാനം പകതിസീലാദിവസേന, സത്താധിട്ഠാനം പകതിസീലവന്താദിവസേന വേദിതബ്ബന്തി ഇമസ്സ നയസ്സ ദസ്സനത്ഥം “സീലവന്തേഹി നിദ്ദിസിതബ്ബ”ന്തി വത്വാ “പകതിസീല”ന്തിആദി വുത്തം. തം പകതിസീലാദീനം പഞ്ചന്നം ഏവ ഗഹണം നിദസ്സനമത്തം, പത്തിദാനഅബ്ഭനുമോദനധമ്മസ്സവനദേസനാദിട്ഠിജുകമ്മാദീനമ്പി ചേത്ഥ സമ്ഭവതോ. തേസമ്പി വാ ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സനത്ഥം **“പഞ്ചാ”**തി വുത്തം.

തത്ഥ **പകതിസീല**ന്തി സമ്പത്തവിരതിസീലം. **ചിത്തപ്പസാദോ**തി കമ്മഫലസദ്ധാ രതനത്തയസദ്ധാ ച. **ഞാണം പഞ്ഞായ നിദ്ദിസിതബ്ബ**ന്തി യസ്മിം സുത്തേ പഞ്ഞാ ആഗതാ, തം സുത്തം ഞാണന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബം. ന കേവലം പഞ്ഞാപരിയായേനേവ, അഥ ഖോ പഞ്ഞിന്ദ്രിയാദിപരിയായേനപി യത്ഥ പഞ്ഞാ ആഗതാ, തം സുത്തം ഞാണന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **“പഞ്ഞിന്ദ്രിയേനാ”**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ. **യം വാ പനാ**തിആദീസു യം വാ അഞ്ഞം കിഞ്ചി പഞ്ഞായ അധിവചനം. സബ്ബം തം യത്ഥ കത്ഥചി സുത്തേ ആഗതം, തം സുത്തം ഞാണന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

അജ്ഝത്തികബാഹിരേഹീതി യസ്മിം സുത്തേ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, ബാഹിരാനി ച ആയതനാനി ആഗതാനി, തം സുത്തം തേഹി ആയതനേഹി ഞാണം **ഞേയ്യന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബം. പഞ്ഞാപി ആരമ്മണഭൂതാ ഞേയ്യ**ന്തി ഞേയ്യതോ വിസും കത്വാ പഞ്ഞാ വുത്താ. തഥാ ഹി പഞ്ഞാ ഞാണന്തരസ്സ ആരമ്മണന്തി കത്ഥചി സുത്തേ ഞേയ്യഭാവേനപി വുച്ചതി. **യം കിഞ്ചി ആരമ്മണഭൂത**ന്തി യം കിഞ്ചി ഞാണസ്സ വിസയഭൂതം രൂപാദി. **അജ്ഝത്തികം വാ ബാഹിരം വാ**തി വാ-സദ്ദേന ഓളാരികാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സബ്ബം തം സങ്ഖതേന അസങ്ഖതേന ചാ**തി സബ്ബം തം യഥാസമ്ഭവം സങ്ഖതഭാവേന അസങ്ഖതഭാവേന ച ഞേയ്യന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബം. ഞേയ്യധമ്മവസേന ഹി ഞേയ്യസുത്തം ഞേയ്യന്തി വുച്ചതീതി.

യം വാ പന കിഞ്ചി ഭഗവാ അഞ്ഞതരവചനം ഭാസതീതി ലോകിയലോകുത്തരാദിസുത്തേസു ഏകസ്മിം സുത്തേ ദ്വേ. തേസു യം വാ പന കിഞ്ചി അഞ്ഞതരവചനം ഏകസ്സേവ കഥനം ഭാസതി നിദ്ദിസതി. **സബ്ബം തം യഥാനിദ്ദിട്ഠം ധാരയിതബ്ബ**ന്തി തം യഥാ സബ്ബം സുത്തം ലോകിയാദീസു യദി അഞ്ഞതരവസേന, അഥ ഉഭയവസേന യഥാ യഥാ നിദ്ദിട്ഠം, തഥാ തഥാ ഗഹേതബ്ബം, തം തം പധാനഭാവേന നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

കിലേസസഹിതഞ്ഞേവ കമ്മം വിപാകസ്സ ഹേതു, ന ഇതരന്തി വുത്തം **“ദുവിധോ ഹേതു യഞ്ച കമ്മം യേ ച കിലേസാ”**തി. **സമുദയോ കിലേസാ**തി ഏത്ഥ “സമുദയോ”തി ഏതേന സമുദയപക്ഖിയാ വുത്താ. “കിലേസാ”തി ച കിലേസവന്തോ, സംകിലിട്ഠാതി അത്ഥോ. **യം ദിസ്സതീ**തി യം യം ദിസ്സതി. **താസു താസു ഭൂമീസൂ**തി പുഥുജ്ജനഭൂമിആദീസു. **കപ്പിയാനുലോമേനാ**തി കപ്പിയേന ച കപ്പിയാനുലോമേന ച. തത്ഥ കപ്പിയം പാളിയം സരൂപതോ വുത്തം, കപ്പിയാനുലോമം മഹാപദേസവസേന നയതോ ദസ്സിതം.

പടിക്ഖിത്തകാരണേനാതി യേന കാരണേന ഭഗവതാ യം പടിക്ഖിത്തം, തേന കാരണേന തം നിദ്ദിസിതബ്ബം. ഏകന്തേന സരാഗാദിസംവത്തനമേവ ഹി ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തം, തം സരാഗായ സംവത്തനാദികാരണേന നിദ്ദിസിതബ്ബം . **ധമ്മസ്സാ**തി അസങ്ഖതധമ്മസ്സ. **അരിയധമ്മാന**ന്തി മഗ്ഗഫലധമ്മാനം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏത്ഥ ച യഥാ സംകിലേസഭാഗിയാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസഗ്ഗതോ അനേകവിധോ പട്ഠാനഭേദോ ഇച്ഛിതോ, ഏവം ലോകിയസത്താധിട്ഠാനാദിസംസഗ്ഗതോപി അനേകവിധോ പട്ഠാനഭേദോ സമ്ഭവതി. പാളിയം പന ഉഭയത്ഥാപി ഏകദേസദസ്സനവസേന ആഗതത്താ നയദസ്സനന്തി വേദിതബ്ബം. സക്കാ ഹി ഇമിനാ നയേന വിഞ്ഞുനാ തേ നിദ്ധാരേതുന്തി. യഥാ ച സംകിലേസഭാഗിയാദീനം ലോകിയാദീനഞ്ച വിസും വിസും സംസഗ്ഗഭേദവസേന അയം പട്ഠാനഭേദോ അനേകവിധോ ലബ്ഭതി, ഏവം ഉഭയേസമ്പി സംസഗ്ഗവസേന അയം നയോ യഥാരഹം ലബ്ഭതേവ. ലബ്ഭതി ഹി ലോകിയം സുത്തം കിഞ്ചി സംകിലേസഭാഗിയം, കിഞ്ചി വാസനാഭാഗിയം. തഥാ ലോകുത്തരം സുത്തം കിഞ്ചി നിബ്ബേധഭാഗിയം, കിഞ്ചി അസേക്ഖഭാഗിയന്തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം സോളസവിധേ പട്ഠാനേ അട്ഠവീസതിവിധം പട്ഠാനം പക്ഖിപിത്വാ, അട്ഠവീസതിവിധേ ച പട്ഠാനേ സോളസവിധം പക്ഖിപിത്വാ യഥാരഹം ദുകതികാദിഭേദേന സമ്ഭവതോ പട്ഠാനവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ, സോ ച ഖോ തീസു പിടകേസു ലബ്ഭമാനസ്സ സുത്തപദസ്സ വസേന. യസ്മാ പന താനി താനി സുത്തപദാനി ഉദാഹരണവസേന നിദ്ധാരേത്വാ ഇമസ്മിം അത്ഥേ വിത്ഥാരിയമാനേ അതിപപഞ്ചോ ഹോതി, അതിഭാരിയാ ച നേത്തിസംവണ്ണനാ, സക്കാ ച ഇമിനാ നയേന വിഞ്ഞുനാ അയമത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, തസ്മാ ന തം വിത്ഥാരയിമ്ഹ. തേനേവ ഹി പാളിയം അഞ്ഞമഞ്ഞസംസഗ്ഗവസേന പട്ഠാനവിഭാഗോ ഏകദേസേനേവ ദസ്സിതോ, ന നിപ്പദേസതോതി.

സാസനപട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

ഹാരേ നയേ ച പട്ഠാനേ, സുവിസുദ്ധവിനിച്ഛയം;
വിഭജന്തോ നവങ്ഗസ്സ, സാസനസ്സത്ഥവണ്ണനം.

നേത്തിപ്പകരണം ധീരോ, ഗമ്ഭീരം നിപുണഞ്ച യം;
അദേസയി മഹാഥേരോ, **മഹാകച്ചായനോ** വസീ.

സദ്ധമ്മാവതരട്ഠാനേ, പട്ടനേ നാഗസവ്ഹയേ;
ധമ്മാസോകമഹാരാജ-വിഹാരേ വസതാ മയാ.

ചിരട്ഠിതത്ഥം യാ തസ്സ, ആരദ്ധാ **അത്ഥവണ്ണനാ**;
ഉദാഹരണസുത്താനം, ലക്ഖണാനഞ്ച സബ്ബസോ.

അത്ഥം പകാസയന്തീ സാ, അനാകുലവിനിച്ഛയാ;
സമത്താ സത്തവീസായ, പാളിയാ ഭാണവാരതോ.

ഇതി തം സങ്ഖരോന്തേന, യം തം അധിഗതം മയാ;
പുഞ്ഞം തസ്സാനുഭാവേന, ലോകനാഥസ്സ സാസനം.

ഓഗാഹേത്വാ വിസുദ്ധായ, സീലാദിപടിപത്തിയാ;
സബ്ബേപി ദേഹിനോ ഹോന്തു, വിമുത്തിരസഭാഗിനോ.

ചിരം തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാസനം;
തസ്മിം സഗാരവാ നിച്ചം, ഹോന്തു സബ്ബേപി പാണിനോ.

സമ്മാ വസ്സതു കാലേന, ദേവോപി ജഗതീപതി;
സദ്ധമ്മനിരതോ ലോകം, ധമ്മേനേവ പസാസതൂതി.

ഇതി ബദരതിത്ഥവിഹാരവാസിനാ ആചരിയധമ്മപാലേന കതാ

നേത്തിപ്പകരണസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാ സമത്താതി.

നേത്തിപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.